

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Vinayapiṭake

Sāratthadīpanī-ṭikā (tatiyo bhāgo)

5. Pācittiyakaṇḍaṃ

1. Musāvādavaggo

1. Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā

1. Musāvādavaggassa paṭhamasikkhāpade **khuddakānanti** ettha “**khuddaka**-saddo bahu-saddapariyāyo. Bahubhāvato imāni khuddakāni nāma jātāni”ti vadanti. **Tatthā**ti tesu navasu vaggesu, tesu vā khuddakesu. Kāraṇena kāraṇantarapaṭicchādanameva vibhāvetuṃ “**rūpaṃ anicca**”ntiādimāha. Rūpaṃ aniccanti paṭijānitvā tattha kāraṇaṃ vadanto “**jānitabbato**”ti āha. “Yadi evaṃ nibbānassapi aniccata āpajjati”ti parena vutto taṃ kāraṇaṃ paṭicchādetuṃ puna “**jātidhammato**”ti aññaṃ kāraṇaṃ vadati.

“Sampajānaṃ musā bhāsati”ti vattabbe **sampajāna musā bhāsati**ti anunāsikalopena niddesoti āha “**jānanto musā bhāsati**”ti.

2. **Jānitvā jānantassa ca musā bhaṇaneti** pubbhāgepi jānitvā vacanakkhaṇepi jānantassa musā bhaṇane. Bhaṇanañca nāma idha abhūtassa vā bhūtataṃ bhūtassa vā abhūtataṃ katvā kāyena vā vācāya vā viññāpanapayogo. **Sampajānamusāvādeti** ca nimittatthe bhummavacanaṃ, tasmā yo sampajāna musā vadati, tassa taṃnimittaṃ taṃhetu tappaccayā pācittiyaṃ hotīti evamettha aññesu ca idisesu attho veditabbo.

3. Visāmvādentī etenāti **visāmvādanaṃ**, vañcanādhippāyavasappavattaṃ cittaṃ. Tenāha “**visāmvādanacittaṃ purato katvā vadantassā**”ti. Vadati etāyāti **vācā**, vacanasamuṭṭhāpikā cetanā. Tenāha “**micchāvācā...pe... cetanā**”ti. **Pabhedagatā vācā**ti anekabhedabhinnā. **Evaṃ paṭhamapadena suddhacetanā...pe... kathitāti veditabbāti** iminā imaṃ dīpeti – suddhacetanā vā suddhasaddo vā suddhaviññatti vā musāvādo nāma na hoti, viññattiyā saddena ca sahitā taṃsamuṭṭhāpikā cetanā musāvādoti. **Cakkhuvaseṇa aggahitārammaṇanti** cakkhusannissitena viññāṇena aggahitamārammaṇaṃ. Ghānādīnaṃ tiṇṇaṃ indriyaṇaṃ sampattavisayaggāhakattā vuttaṃ “**tīhi indriyehi ekābaddhaṃ viya katvā**”ti. “Dhanunā vijjhati”tiādīsu viya “cakkhunā diṭṭha”nti ayaṃ vohāro loke pākāṭoti āha “**oḷārikeneva nayanā**”ti.

11. **Avīmaṃsitvā**ti anupaparikkhitvā. **Anupadhāretvā**ti avinicchinitvā. **Jaḷattāti** aññāṇatāya. **Dārusakaṭaṃ yojetvā gatoti** dārusakaṭaṃ yojetvā tattha nisīditvā gatoti adhippāyo. **Gato bhavissati**ti tatheva sannīṭṭhānaṃ katvā vuttattā musāvādo jāto. Keci pana “keḷiṃ kurumānoti vuttattā evaṃ vadanto dubbhāsitaṃ āpajjati”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Jātiādīhiyeva hi dasahi akkosavatthūhi davakamyatāya vadantassa dubbhāsitaṃ vuttaṃ. Vuttañhetuṃ –

“Hīnukkaṭṭhehi ukkaṭṭhaṃ, hīnaṃ vā jātiādīhi;
Ujjuṃ vaññāpadesena, vade dubbhāsitaṃ davā”ti.

Cittena thokatarabhāvaṃyeva aggahetvā bahubhāvaṃyeva gahetvā vuttattā “gāmo ekatelo”tiādināpi musāvādo jāto. **Cāresunti** upanesuṃ. Visāmvādanapurekkhārātā, visāmvādanacittena yamatthaṃ vattukāmo, tassa puggalassa viññāpanapayogo cāti imānettha dve aṅgāni. Uttarimanussadhammārocanaṭṭhaṃ musā bhaṇantassa pārājikaṃ, amūlakena pārājikena anuddhaṃsanatthaṃ saṅghādiseso, saṅghādisesena anuddhaṃsanatthaṃ pācittiyaṃ, ācāravipattiyā dukkaṭaṃ, “yo te vihāre vasati”tiādiṃpariyāyena uttarimanussadhammārocanaṭṭhaṃ paṭivijānantassa musā bhaṇite thullaccayaṃ, appaṭivijānantassa dukkaṭaṃ, kevalaṃ musā bhaṇantassa idha pācittiyaṃ vuttaṃ.

Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Omasāvādasikkhāpadavaṇṇanā

12. Dutiye kaṇṇakaṭukātāya amanāpaṃ vadantā kaṇṇesu vijjhantā viya hontīti āha “**omasantīti ovijjhantī**”ti. **Padhamsentīti** abhibhavanti.

13. **Bodhisatto tena samayena hotīti** tena samayena bodhisatto nandivīsālo nāma ahoṣīti attho. Atītatthe

vattamānavacanam, kiriyaḥkālavacanicchāya vā vattamānappayogo saddantarasanidhānena bhūtatāvagama siyāti. **Paccesi**ti “amanāpaṃ ida”nti aññāsi. **Heṭṭhārukke datvāti** upatthambhake datvā. **Pubbe patiṭṭhitārappadesaṃ puna are patteti** pubbe ujukaṃ heṭṭhāmukhaṃ patiṭṭhitaarassa bhūmippadesaṃ puna tasmimēva are parivattetvā heṭṭhāmukhabhāvena sampatte, paṭhamam bhūmīyam patiṭṭhitānemippadesa parivattetvā puna bhūmīyam patiṭṭhiteti vuttaṃ hoti. **Sithilakaraṇanti** sithilakiriya.

15. Pubbeti aṭṭhuppattiyam. Tacchakakammanti vaḍḍhakāmmam. **Koṭṭakakammanti** vā pāsāṇakoṭṭakakammam. **Hatthamuddāgaṇanā**ti aṅgulisaṅkoceneva gaṇanā. Pādasikamilakkhākādayo viya navantavasena gaṇanā **acchiddakagaṇanā**. **Ādi**-saddena saṅkalanapaṭuppadānavoklanabhāgahārādivasena pavattā piṇḍagaṇanā gahitā. Yassa sā paguṇā hoti, so rukkhampi disvā “ettakāni ettha paṇṇāni”ti jānāti. Yabha methuneti vacanato **ya**-kāra **bha**-kāre ekato yojite asaddhamvacanam hoti.

16-26. Āpattiyā kāretabboti pācittiyena kāretabbo upasaggādimattaviṭṭhānam aticaṇḍālādipadānam pāliyam āgatesuyeva saṅgahitattā. **Corositi**ādīnam pana kenaci pariyaena pāliyam anāgatattā dukkaṭam vuttaṃ. **Hasādhippāyatāti** purimapaḍassa atthavaraṇam. Pāliyam avuttepi “jātiādīhi akkosavatthūhi parammukhā akkosantassa vatthūnam anaññabhāvato yathā dukkaṭam, tathā davakamyatāya parammukhā vadantassapi dubbhāsītamēvā”ti ācariya vadanti. **Sabbasattāti** ettha vacanathavijānanapakatīkā tiracchānagatāpi gahetabbā.

35. Anusāsanipurekkhārātāya ṭhatvā vadantassa cittassa lahuparivattibhāvato antarā kope uppannepi anāpatti. Yam akkosati, tassa upasampannatā, anaññāpadesena jātiādīhi akkosanam, “maṃ akkosati”ti jānanā, atthapurekkhārātādīnam abhāvātāti imānettha cattāri aṅgāni.

Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā

36. Tatiye bhaṇḍanam jātam etesanti **bhaṇḍanaajātā**. **Sammantananti** raho saṃsandanam. Hatthaparāmāsādivasena matthakam patto kalaho jāto etesanti **kalahaajātā**. Anāpattigāmikam viruddhavādabhūtam vivādam āpannāti **vivādāpannā**. Viggahasamvattanikā kathā **viggāhikakathā**. Pisatīti pisuṇā, vācā, samage satte avayavabhūte vagge bhinne karotīti attho. Pisuṇā eva **pesuñṇam**. Tāya vācāya vā samannāgato pisuṇo, tassa kammam **pesuñṇam**. **Piyabhāvassa suññakaraṇavācanti** iminā pana “piyasuññakaraṇato pisuṇā”ti niruttinayena attham vadati.

Idhāpi “dasahākārehi pesuñṇam upasamharatī”ti vacanato dasavidhaakkosavatthuvāseneva pesuñṇam upasamharantassa pācittiyam. Pālimuttakānam corotiādīnam vasena pana dukkaṭamevāti veditabbam. “Anakkosavatthubhūtam pana pesuññakaram tassa kiriyaṃ vacanam vā piyakamyatāya upasamharantassa kiñcāpi iminā sikkhāpadena āpatti na dissati, tathāpi dukkaṭenettha bhavitabba”nti vadanti. Jātiādīhi anaññāpadesena akkosantassa bhikkhuno sutvā bhikkhussa upasamharaṇam, piyakamyatābhedādhippāyesu aññataratā, tassa vijānanāti imānettha tīpi aṅgāni.

Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā

45. Catutthe **ekatoti** anupasampannena saddhiṃ. **Purimabyañjanena sadisaṃ pacchābyañjananti** “rūpaṃ anicca”nti ettha anicca-saddena sadisaṃ “vedanā aniccā”ti ettha anicca-saddam vadati. **Akkharasamūhoti** avibhattiko akkharasamūho. **Akkharānubyañjanasamūho padanti** vibhattiantam padamāha. Vibhattiantameva padam gahetvā “**paṭhamapadam padameva, dutiyam anupada**”nti vuttaṃ.

Ekam padanti gāthāpadam sandhāya vadati. **Padagaṇanāyāti** gāthāpadagaṇanāya. **Apāpunivāti** saddhiṃ akathetvā. **Runti opātetīti** ettha anuṇāsiko āgamavasena vutto, saṃyogapubbassa rassattam katanti veditabbam. Tenāha “**rū-kāramattamevā**”ti. Ettha ca “rūpaṃ aniccanti bhaṇa sāmaṇerā”ti vuccamāno sace rū-kāram avatvā ru-iti rassam katvā vadati, aññam bhaṇitam nāma hoti, tasmā anāpatti. Evañca katvā “vedanā aniccā”ti etthāpi anicca-saddamatteneva āpatti hotīti veditabbam. **Esa nayoti** ekamevakkharam vatvā ṭhānam. “Manopubbaṅgamā dhammā”ti vuccamāno hi mā-kāramattameva vatvā ṭṭhāti. “Evaṃ me suta”ntiādisuttam bhaṇāpiyamāno e-kāram vatvā ṭṭhāti ce, anvakkharena pācittiyam, aparipuṇṇapadam vatvā ṭhite anubyañjanena. Padesu ekam paṭhamapadam virajjhāti, dutiyena anupadena pācittiyam.

Anaṅgaṇasuttam (ma. ni. 1.57 ādayo) **sammādiṭṭhisuttam** (ma. ni. 1.89 ādayo) **mahāvedallañca** (ma. ni. 1.449 ādayo) dhammasenāpatinā bhāsitam, **anumānasuttam** (ma. ni. 1.181 ādayo) mahāmoggallānatherena, **cūḷavedallasuttam** (ma. ni. 1.460 ādayo) dhammadinnāya theriyā bhāsitam. Paccekabuddhabhāsītampi buddhabhāsīteyeva saṅgaham gacchati.

Aṭṭhakathānissitoti pubbe magadhabhāsāya vuttaṃ dhammasaṅghāruḷhaṃ aṭṭhakathaṃ sandhāya vadati. Idānipi “yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhate mige”ti (mi. pa. 6.1.5) evamādikāṃ saṅghāruḷhaṃ aṭṭhakathāvacaṇaṃ gaḥetabbanti vadanti. **Pāḷinissitoti** “makkaṇi vajjiputtā cā”tievamādinā (pārā. 66) pāliyaṃyeva āgato. **Vivaṭṭūpanissitanti** nibbānupanissitaṃ. Vivaṭṭanissitaṃ pana sāmāññato gaḥetabbanti āha “**kiñcāpi**”tiādi. **Therassāti** nāgasenattherassa. **Maggakathā**dīni pakaraṇāni. “Akkharena vāceti, akkharakkhare āpatti pācittiyassā”ti vattabbe “**akkharāya vāceti, akkharakkharāya āpatti pācittiyassā**”ti pāliyaṃ vuttaṃ.

48. Anupasampanna saddhiṃ gaṇhantassa anāpattīti anupasampanna saha nisīditvā uddesaṃ gaṇhantassa anāpatti vuttā. **Daharabhikkhu nisinno...pe... bhaṇato anāpattīti** ettha dvīsipi ṭhitesu nisinnesu vā upasampanna bhaṇāmīti bhaṇantassa anāpattiyeva. **Upacāraṃ muñcitvāti** parisapariyantato dvādasahatthaṃ muñcitvā. “Nisinne vācemī”ti bhaṇantassapi upacāraṃ muñcitvā nisinnattā anāpatti. Sace pana dūre nisinnampi vācemīti viṣuṃ sallakkhetvā bhaṇati, āpattiyeva. **Eko pādo na āgacchatīti** pubbe paguṇoyeva pacchā asarantassa na āgacchati, taṃ “evaṃ bhaṇāhi”ti ekato bhaṇantassa anāpatti. **Opāteṭṭīti** saddhiṃ katheti. Sesamettha uttānameva. Anupasampannatā, vuttalakkhaṇadhammaṃ padaso vācanatā, ekato bhaṇanañcāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

49-50. Pañcama **vikūjamānāti** nitthunantā. **Kācacchamānāti** rodantā. Tatridaṃ vatthunidassanaṃ vā. **Tena nu kho pātīti** pucchāvasena kathitattā natthi musāvādo. Keci pana “sandevasena vacanaṃ musā nāma na hoti, tasmā evaṃ vutta”nti vadanti. **Santikaṃ agantvāti** “yaṃ etesaṃ na kappati, taṃ tesampi na kappati”ti adhippāyena agantvā.

51. Dirattatirattanti ettha vacanasiliṭṭhatāmattena **diratta**-ggahaṇaṃ katanti veditabbaṃ. Tirattañhi sahaṃvāse labbhamāne diratte vattabbameva natthīti dirattaggahaṇaṃ viṣuṃ na yojeti. Tenevāha “**uttaridirattatirattanti bhagavā sāmaṇeraṇaṃ saṅghakaraṇatthāya tirattaparīhāraṃ adāsī**”ti. Nirantaraṃ tirattadassanattaṃ vā dirattaggahaṇaṃ kataṃ. Kevalañhi tirattanti vutte aññattha vāseṇa antarikampi tirattaṃ gaṇheyya, dirattavisitthaṃ pana tirattaṃ vuccamānaṃ tena anantarikameva tirattaṃ dīpeti. Sayanaṃ **seyyā**, sayanti etthātipi **seyyāti** āha “**kāyappasāraṇasaṅkhātā**”ntiādi. **Tasmāti** yasmā ubhayampi pariggahaṭṭaṃ, tasmā. **Pañcahi chadanehīti** iṭṭhakasilāsudhātīṇapaṇṇasaṅkhātehi pañcahi chadanehi. **Vācugatavaseneṭṭīti** paguṇavasena. **Diyaḍḍhahatthubbedho** vadḍhakīhatthena gaḥetabbo. **Ekūpacāro**ti vaḷaṅjanadvārassa ekattaṃ sandhāya vuttaṃ. Satagabbhaṃ vā catussālaṃ ekūpacāraṃ hotīti sambandho.

Uparimatalena saddhiṃ asambaddhabhittikassāti idaṃ tulāya abbhantare sayitvā puna teneva susirena nikkhamitvā bhittiantarena heṭṭhimatalaṃ pavisitūṃ yoggepi uparimatalena asambaddhabhittike senāsane anāpattiyā vuttāya tathā pavisitūṃ asakkuṇeyye sambaddhabhittike vattabbameva natthīti dassanattaṃ vuttaṃ, na pana sambaddhabhittike āpattīti dassanattaṃ vuttaṃ. **Heṭṭhāpāsāde sayitabhikkhussa anāpattīti** idampi tādisa senāsane heṭṭhimatale sayitasseva āpattippasaṅkā siyāti taṃnivāraṇattaṃ vuttaṃ, na pana uparimatale sayitassa āpattīti dassanattaṃ. **Nānūpacāreti** yattha bahi nisseeṇiṃ katvā uparimatalaṃ ārohanti, tādisaṃ sandhāya vuttaṃ. Uparimatalepi ākāsaṅgaṇe nipajjantassa āpattiyā abhāvato “**chadanabbhantare**”ti vuttaṃ.

Sabhāsaṅkhepenāti sabhākāreṇa. **Aḍḍhakuṭṭake senāsane**ti ettha “aḍḍhakuṭṭakaṃ nāma yattha ekaṃ passaṃ muñcitvā tīsu passesu bhittiyō baddhā hontī, yattha vā ekasmiṃ passe bhittim uṭṭhāpetvā ubhosu passesu upaḍḍhaṃ upaḍḍhaṃ katvā bhittiyō uṭṭhāpentī, tādisaṃ senāsana”nti tīsipi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gaṇṭhipade** pana “aḍḍhakuṭṭaketi chadanaṃ aḍḍhena asampattakuṭṭake”ti vuttaṃ, tampi no na yuttaṃ. “**Vālasaṅghāto** nāma thambhānaṃ upari vālarūpehi katasaṅghāto vuccatī”ti vadanti. **Parikkhepassa bahigateti** ettha yasmim passe parikkhepo natthi, tatthāpi parikkhepārahappadesato bahigate anāpattiyevāti daṭṭhabbaṃ. **Aparicchinnagabbhūpacāreti** ettha majjhe vivaṅgaṇavantaṃ pamukhamahācatussālāsu yathā ākāsaṅgaṇaṃ anotaritvā pamukheneva gantvā sabbagabbhe pavisitūṃ na sakkā hoti, evaṃ ekekagabbhassa dvīsū passesu kuṭṭaṃ nīharitvā kataṃ **paricchinnagabbhūpacāraṃ** nāma, idaṃ pana tādisaṃ na hotīti “aparicchinnagabbhūpacāre”ti vuttaṃ. **Sabbagabbhe pavisantīti** gabbhūpacārassa aparicchinnattā ākāsaṅgaṇaṃ anotaritvā pamukheneva gantvā taṃ taṃ gabbhaṃ pavisanti. Atha kuto tassa parikkhepoyeva sabbaparicchannattāti vuttanti āha “**gabbhaparikkhepoyeva hissa parikkhepo**”ti. Idañca samantā gabbhabhittiyō sandhāya vuttaṃ. Catussālavasena sanniviṭṭhepi senāsane gabbhapamukhaṃ viṣuṃ aparikkhittampi samantā ṭhitagabbhabhittīnaṃ vasena parikkhittam nāma hoti.

“Nanu ca ‘aparikkhitte pamukhe anāpattī’ti andhakaṭṭhakathāyaṃ avisesena vuttaṃ, tasmā catussālavasena sanniviṭṭhepi senāsane viṣuṃ aparikkhitte pamukhe anāpattiyevā”ti yo vadeyya, tassa vādaparimocanattaṃ idaṃ vuttaṃ “**yaṃ pana...pe... pāṭekkasannivesā ekacchadanā gabbhapāliyo sandhāya vutta**”nti. Idaṃ vuttaṃ hoti – ‘aparikkhitte pamukhe anāpattīti yaṃ vuttaṃ, taṃ na catussālavasena sanniviṭṭhā gabbhapāliyo sandhāya vuttaṃ, kiñcaraḥi viṣuṃ sanniviṭṭhaṃ ekameva gabbhapāliṃ sandhāya. Tādisāya hi gabbhapāliyā aparikkhitte pamukhe anāpatti, na catussālavasena sanniviṭṭhāyā’ti. Ekāya ca gabbhapāliyā tassa tassa gabbhassa upacāraṃ paricchinditvā antamaso ubhosu passesu khuddakabhittīnaṃ uṭṭhāpanamattenapi pamukhaṃ parikkhittam nāma hoti, catussālavasena sanniviṭṭhāsu pana

gabbhapālīsu ubhosu passesu gabbhabhittānaṃ vasenapi pamukhaṃ parikkhittaṃ nāma hoti. Tasmā yaṃ iminā lakkhaṇena parikkhittaṃ pamukhaṃ, tattha āpatti, itarattha anāpattīti idamettha sannitthānaṃ.

Idāni “aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti vatvā tasseva vacanassa adhippāyaṃ pakāsentena yaṃ vuttaṃ “bhūmiyaṃ vinā jagatiyā pamukhaṃ sandhāya kathita”nti, tassa ayuttatāvibhāvanatthaṃ “**yañca tatthā**”tiādi āradhhaṃ. **Bhūmiyaṃ vinā jagatiyā pamukhaṃ sandhāya kathitanti** hi imassa vacanassa ayamadhippāyo – “aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti yaṃ vuttaṃ, taṃ vinā vatthūṃ bhūmiyaṃ katagehassa pamukhaṃ sandhāya kathitaṃ. Sace pana uccavattukhaṃ pamukhaṃ hoti, parikkhittasāṅkhyāṃ na gacchatīti. Tenevāha “**dasahatthubbedhāpi hi jagati parikkhepasāṅkhyāṃ na gacchatī**”ti. Heṭṭhāpi idameva manasi sannidhāya vuttaṃ “uccavattukhaṃ cepi hoti, pamukhe sayito gabbhe sayitānaṃ āpattim na karotī”ti. **Tatthāti** andhakaṭṭhakathāyaṃ. **Jagatiyā pamāṇaṃ vatvāti** “sace jagatiyā otaritvā bhūmiyaṃ sayito, jagatiyā upari sayitaṃ na passatī”ti evaṃ jagatiyā ubbedhena pamāṇaṃ vatvā. Ekasālādīsu ujukameva dīghaṃ katvā sannivesito pāsādo **ekasālasanniveso**. Dvisālasannivesādayopi vuttānūsārato veditabbā. Sālappabhedadīpanameva cettha heṭṭhā vuttato viseso.

Majjhepakāraṃ karontīti etthāpi parikkhepassa heṭṭhimaparicchena diyaḍḍhahatthubbedhattā diyaḍḍhahatthaṃ cepi majjhe pakāraṃ karontī, nānūpacārameva hotīti veditabbāṃ. **Na hi chiddena gehaṃ ekūpacāraṃ nāma hotīti** ettha sace ubbedhena diyaḍḍhahatthabbhantare manussānaṃ sañcārappahonakaṃ chiddaṃ hoti, tampi dvāramevāti ekūpacāraṃ hoti. **Kim parikkhepoviddhastoti** pamukhassa parikkhepaṃ sandhāya vadati. Sabbattha pañcannaṃyeva chadanānaṃ āgatattā vadati “**pañcannaṃ aññatarena chadanena channā**”ti.

53. Pāliyaṃ “seyyā nāma sabbacchannā sabbaparicchannā yebhuyyenacchannā yebhuyyenaparicchannā”ti vadantena yebhuyyenacchannayebhuyyenaparicchannasenāsanāṃ pācittiyassa avasānaṃ viya katvā dassitaṃ, “upaḍḍhacchanne upaḍḍhaparicchanne āpatti dukkaṭassā”ti vadantena ca upaḍḍhacchannaupaḍḍhaparicchannasenāsanāṃ dukkaṭassa ādim katvā dassitaṃ, ubhinnamantarā kena bhavitabbaṃ pācittiyena, udāhu dukkaṭenāti? Lokavajjasikkhāpadasseva anavasesaṃ katvā paññāpanato imassa ca paññattivajjattā yebhuyyenacchannayebhuyyenaparicchannassa upaḍḍhacchannaupaḍḍhaparicchannassa ca antarā pācittiyaṃ anivāritameva, tasmā vinayavinicchaye ca garukeyeva thātabbattā aṭṭhakathāyampi pācittiyameva dassitaṃ. **Satta pācittiyānīti** pāliyaṃ vuttapācittiyaṃ sāmāññato ekattena gahetvā vuttaṃ. Visuṃ pana gayhamāne “sabbacchanne sabbaparicchanne pācittiyaṃ, yebhuyyenacchanne yebhuyyenaparicchanne pācittiya”nti aṭṭheva pācittiyāni honti.

Senambamaṇḍapavaṇṇaṃ hotīti sīhaḍḍipe kira uccavattukko sabbacchanno sabbaaparicchanno evaṃnāmako sannipātamaṇḍapo atthi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Yadi jagatiparikkhepasāṅkhyāṃ gacchati, uccavattukattā maṇḍapassa sabbaaparicchannatā na yujjati āha “**imināpetam veditabba**”ntiādi. **Cūlakacchannā**dīni cettha evaṃ veditabbāni – yassa catūsu bhāgesu eko channo, sesā acchannā, idaṃ **cūlakacchannaṃ**. Yassa tīsu bhāgesu dve channā, eko acchanno, idaṃ **yebhuyyenacchannaṃ**. Yassa dvīsu bhāgesu eko channo, eko acchanno, idaṃ **upaḍḍhacchannaṃ** nāma senāsanāṃ. **Cūlakaparicchannā**dīnīpi imināva nayena veditabbāni. Sesāṃ uttānameva. Pācittiyavattukasenāsanāṃ, tattha tattha anupasampannaena saha nipajjanaṃ, catutthadivase sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

55. Chaṭṭhe “paṭhamasikkhāpade ‘bhikkhūṃ ṭhapetvā avaseso anupasampanno nāmā’ti vuttattā ‘mātugāropi anupasampannaggahaṇena gahitoyevā’ti catutthadivase mātugāmena saddhiṃ sayantassa dvīhi sikkhāpadehi dve pācittiyāni hontī”ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “imasmiṃ sikkhāpade mātugāmassa visuṃ vuccamānattā paṭhamasikkhāpade ‘bhikkhūṃ ṭhapetvā avaseso anupasampanno nāmā’ti purisasseva gahaṇaṃ anucchavika”nti vuttaṃ, tadeva ca yuttataraṃ.

Yañca idha “**paṭhamadivasepī pi**-saddena catutthadivasepīti vuttaṃ hotī”ti kāraṇaṃ vadanti, tampi akāraṇaṃ **pi**-saddo sampiṇḍanatthoyevāti niyamābhāvato avadhāraṇatthassa ca sambhavato. Sambhāvane vā **pi**-saddo daṭṭhabbo. Tena idha paṭhamadivasepi tāva āpatti, dutyādīdivase kimeva vattabbanti imamatthaṃ dīpeti. Sampiṇḍanatthepi **pi**-saddo gayhamāne imināva sikkhāpadena āpajjitabbāpattiyā aññasmimpi divase āpajjanaṃ dīpeti, na paṭhamasikkhāpadena āpajjitabbāpattiyāti akāraṇameva tanti daṭṭhabbaṃ. “Matitthī pārājikavatthubhūtāpi anupādinnaṃpakke ṭhitattā sahaseyyāpattim na janetī”ti vadanti. “Atthaṅgate sūriye mātugāme nipanne bhikkhu nipajjati”ti vacanato divā sayantassa sahaseyyāpatti na hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. Pācittiyavattukasenāsanāṃ, tattha mātugāmena saha nipajjanaṃ, sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā

60-64. Sattame gharaṃ nayatīti **gharaṇī**, gharanāyikā. Tenāha “**gharasāminī**”ti. **Suṇhāti** suṇisā. **Na yakkhenāti**ādīnaṃ “**aññatrā**”ti iminā sambandho. Purisaviggahaṃ gahetvā ʒhitena yakkhena vā petena vā tiracchānena vā saddhiṃ ʒhitāyapi desetuṃ na vaṭṭati. **Akkharāya deseti**ti ettha “**chappañcāvācāto** uttari ‘**imaṃ padaṃ bhāsissāmi**’ti ekampi akkharāṃ vatvā tiṭṭhāti, āpattiyevā”ti vadanti.

66. “**Eko gāthāpādō**ti idaṃ gāthābandhameva sandhāya vuttaṃ, aññattha pana vibhāntantapadameva gahetabba”nti vadanti. “**Aṭṭhakathaṃ dhammapadaṃ jātakādivatthuṃ vā**ti imināpi porāṇaṃ saṅgītiaruḷhameva aṭṭhakathādi vutta”nti vadanti. Aṭṭhakathādi pāṭhaṃ ʒhapetvā damiḷādibhāsantarena yathārucci kathetuṃ vaṭṭati. **Padasodhamme vuttappabhedō**ti iminā aññattha anāpattīti dīpeti. **Uṭṭhahitvā puna nisīditvā**ti iriyāpathaparivattanāyena nānāriyāpathenāpi anāpattīti dīpeti. **Sabbāṃ cepi dīghanikāyaṃ katheti**ti yāva na niṭṭhāti, tāva punadivasepi katheti.

Dutiyaṃ viññūpurisassa aggahaṇaṃ **akiriya**. Mātugāmena saddhiṃ ʒhitassa ca viññūpurisassa ca upacāro aniyatesu vuttanāyeneva gahetabbo. Sesāṃ uttānameva. Vuttalakkaṇassa dhammassa channaṃ vācānaṃ upari desanā, vuttalakkaṇo mātugāmo, iriyāpathapaavattanābhāvo, viññūpurisābhāvo, apañhavissajjanāti imāni panettha pañca aṅgāni.

Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā

77. Aṭṭhame **antarā**ti parinibbānasamayato aññasmiṃ kāle. **Atikaḍḍhiyamānenā**ti “**vadatha, bhante, kiṃ tumhehi adhigata**”nti evaṃ nippīliyamānena. Anātikaḍḍhiyamānenāpi pucchite vā apucchite vā tathārupe kāraṇe sati ārocetuṃ vaṭṭatiyeva. Teneva aññatarena daharabhikkhūnā upavadito aññataro thero “**āvuso, uparimaggatthāya vāyāmaṃ mā akāsi, khīṇāsavo tayā upavadito**”ti āha. Therena ca “**atthi te, āvuso, imasmiṃ sāsane patiṭṭhā**”ti vutto daharabhikkhu “**āma, bhante, sotāpanno aha**”nti avoca. “**Kārako aya**”nti ʒiatvāpi paṭipattiyā amoghabhāvadassanena samuttejanāya sampahaṃsanāya ca ariyā attānaṃ pakāsentiyeva. **Sutapariyattisīlaguṇanti** sutaguṇaṃ pariyattiguṇaṃ sīlaguṇaṃ. Ummattakassa idha avacane kāraṇaṃ vadantena khittacittavedanaṭṭānampi avacane kāraṇaṃ vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. **Iti-saddena vā ādiatthena khittacittavedanaṭṭe saṅganhāti**. Teneva vadati “**cittakkhepassa vā abhāvā**”ti. **Dīṭṭhisampannānti** maggaphaladiṭṭhiyā samannāgatānaṃ. Ariyānameva hi ummattakādi bhāvo natthi. Jhānalābhino pana tasmīṃ sati jhānā pariḷāyanti, tasmā tesāṃ abhūtārocanapaccayā anāpatti vattabbā, na bhūtārocanapaccayā. Tenevāha “**bhūtārocanapaccayā anāpatti na vattabbā**”ti.

Pubbe avuttehiti catutthapārājike avuttehi. Idaṃca sikkhāpadaṃ paṇṇattiajānanavasena acittakasamuṭṭhānaṃ hoti. Ariyā cettha paṇṇattiṃ jānantā vītikkaṃaṃ na karonti, puthujjanā pana paṇṇattiṃ jānitvāpi vītikkaṃaṃ karonti, te ca satthuno āṇāvītikkaṃacetanāya balavaakusalabhāvato jhānā pariḷāyantīti daṭṭhabbaṃ, ukkaṭṭhaparicchedena ariyapuggale eva sandhāya “**kusalābyākatacittēhi dvicitta**”nti vuttaṃ. Paṇṇattiṃ ajanantā pana jhānalābhī puthujjanā vatthumhi lobhavasena akusalacittēnāpi na ārocanti natthi. Idha dukkhavedanāya abhāvato “**dvivedana**”nti imassa anurūpaṃ katvā **dvicittanti** idaṃ vuttanti evaṃ vā ettha adhippāyo gahetabbo. Sesāṃ uttānameva. Uttarimanussadhammassa bhūtātā, anupāsampannassa ārocanāṃ, taṅkhaṇavijānanā, anaññappadesoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā

78. Navame **duṭṭhullasaddatthadassanattanti** duṭṭhullasaddassa atthadassanattamaṃ. Atthe hi dassite saddopi “**ayaṃ etesu atthesu vattati**”ti dassitoyeva hoti. “**Yaṃ yaṃ duṭṭhullasaddena abhidhīyati, taṃ sabbāṃ dassetuṃ pārājikāni vuttāni**”ti ayañhettha adhippāyo. **Tatrāyaṃ vicāraṇāti** tatra pāliyaṃ ayaṃ vicāraṇā, tatra pāliatṭhakathāsu vā ayaṃ vicāraṇā. **Tattha bhavēyyāti** tattha kassaci vimati evaṃ bhavēyya. Anupāsampannassa duṭṭhullārocane viya dukkaṭena bhavitabbanti āha “**dukkaṭaṃ āpajjati**”ti. **Akkosantopi dukkaṭaṃ āpajjēyyāti** omasavādena dukkaṭaṃ āpajjēyya. Adhippāyaṃ ajanantenāpi aṭṭhakathācariyānaṃ vacaneyeva ʒhātābanti dīpanattamaṃ “**aṭṭhakathācariyāva ettha pamāṇa**”nti vuttaṃ. Punāpi aṭṭhakathāvacanāmeva upapattito daḷhaṃ katvā patiṭṭhapento “**imināpi ceta**”ntiādīmāha.

80. “**Aññatra bhikkhusammutiyā**”ti vuttattā sammuti atthīti gahetabbāti āha “**idha vuttattāyevā**”tiādi.

82. **Ādito pañca sikkhāpadānī**ti pāṇātipātādīni pañca sikkhāpadāni. “**Sesānī**ti vikālabhojanādīni pañcā”ti vadanti. Keci pana “**ādito paṭṭhāya pañca sikkhāpadānī sukkavissatṭhiādīni pañcā**”ti vadanti, taṃ na gahetabbāṃ. Pāṇātipātādīni hi daseva sikkhāpadāni sāmaṇerānaṃ paññattāni. Vuttañhetamaṃ –

“**Atha kho sāmaṇerānaṃ etadahosi ‘kati nu kho amhākaṃ sikkhāpadāni, kattha ca amhehi sikkhitabba’nti? Bhagavato etamatthamaṃ ārocesuṃ. Anujānāmi, bhikkhave, sāmaṇerānaṃ dasa sikkhāpadāni, tesu ca sāmaṇerehi sikkhituṃ, pāṇātipātā veramaṇī adinnādānā veramaṇī**”tiādi (mahāva. 106).

Tesaṃ paññattesuyeva sikkhāpadesu duṭṭhullāduṭṭhullavicāraṇā kātabbā, na ca sukkavissatṭhiādīni viṣuṃ tesaṃ paññattāni atthīti. Atha bhikkhuno duṭṭhullasaṅkhātāni sukkavissatṭhiādīni anupasaṃpannassa kiṃ nāma hontīti āha “**sukkavissatṭhi...pe... ajjhācāro nāmāti vutta**”nti. Imināpi cetasaṃ siddhaṃ “anupasaṃpannassa sukkavissatṭhiādi duṭṭhullaṃ nāma na hotī”ti. Ajjhācāro nāmāti hi vadanto anupasaṃpannassa sukkavissatṭhiādi kevalaṃ ajjhācāro nāma hoti, na pana duṭṭhullo nāma ajjhācāroti dīpeti. “Ajjhācāro nāmāti ca aṭṭhakathāyaṃ vuttattā akatṭabbārūpattā ca anupasaṃpannassa sukkavissatṭhiādīni daṇḍakammavattupakkhaṃ bhajanti, tāni ca aññassa anupasaṃpannassa avaṇṇakāmatāya ārocento bhikkhu dukkaṭaṃ āpajjati”ti vadanti. Idha pana **anupasaṃpannaggahaṇena** sāmaṇerasāmaṇerīsikkhamānānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Antimavattumaṃ anajjhāpannassa bhikkhuno savatthuko saṅghādiseso, anupasaṃpannassa ārocaṇaṃ, bhikkhusammutiyā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā

84-86. Dasame **ekindriyanti** “kāyindriyaṃ atthī”ti maññamānā vadanti. **Muṭṭhippamāṇāti** muṭṭhinā saṅghetabbappamāṇā. Ettha kiñcāpi yebhuyyapaṃsuṃ appapaṃsuñca pathaviṃ vatvā upaḍḍhapapaṃsukā pathavī na vuttā, tathāpi paṇṇattivajjasikkhāpadesu sāvasesapaññattiyāpi sambhavato upaḍḍhapapaṃsukāyapi pathaviyā pācittiyamevāti gahetabbaṃ. Keci pana “sabbacchannādīsu upaḍḍhe dukkaṭassa vuttattā idhāpi dukkaṭaṃ vutta”nti vadanti, taṃ na yuttaṃ pācittiyavattukaṇca anāpattivattukaṇca duvidhaṃ pathaviṃ ṭhapetvā aññissā dukkaṭavattukāya tatiyāya pathaviyā abhāvato. Dveyeva hi pathaviyo vuttā “jātā ca pathavī ajātā ca pathavi”ti. Tasmā dviṣu aññatarāya pathaviyā bhavitabbaṃ, vinayavinicchaye ca sampatte garukeyeva ṭhātabbattā na sakkā ettha anāpattiyā bhavitum. Sabbacchannādīsu pana upaḍḍhe dukkaṭaṃ yuttaṃ tattha tādisassa dukkaṭavattuno sabbhāvā.

“**Pokkharāṇiṃ khaṇā**”ti vadati, **vaṭṭatīti** “imasmaṃ okāse”ti aniyamtvā vuttattā vaṭṭati. “**Imaṃ vallīṃ khaṇā**”ti vuttepi pathavīkhaṇanaṃ sandhāya pavattavohārattā imināva sikkhāpadena āpatti, na bhūtagāmapātabyatāya. **Kuṭṭhīti** ghaṭehi. **Tanukakaddamoti** udakamissakaddamo. So ca udakagatikattā vaṭṭati. **Omakacātumāsanti** ūnacātumāsaṃ. **Ovaṭṭhanti** devena ovaṭṭhaṃ. **Akatapabbhāreti** avaḷaṇṇajanaṭṭhānadassanattaṃ vuttaṃ. Tādise hi vammikassa sabbhāvoti. **Mūsikukkuraṃ** nāma mūsikāhi khaṇitvā bahi katapaṃsurāsi. **Eseva nayoti** omakacātumāsaovaṭṭhoyeva vaṭṭatīti attho.

Ekadivasampi na vaṭṭatīti ovaṭṭhaekadivasātikkantopi vikopetum na vaṭṭati. “Hetṭhābhūmisambandhepi ca gokaṇṭake bhūmito chinditvā uddhaṃ ṭhitattā accuggatamatthakato chinditvā gahetum vaṭṭati”ti vadanti. Sakaṭṭhāne atitṭhamānaṃ katvā pādehi madditvā chinditvā āloṭitakaddamampi gahetum vaṭṭati. **Tatoti** tato purāṇasenāsanato. **Iṭṭhakaṃ gaṇhāmīti**ādi suddhacittaṃ sandhāya vuttaṃ. **Udakenāti** ujukaṃ ākāsatoyeva patanakaudakena. “Sace pana aññattha paharitvā patitena udakena temitaṃ hoti, vaṭṭati”ti vadanti. **Uccāletvāti** ukkhipitvā. **Tena apadesenāti** tena lesena.

87-88. Avisayattā anāpattīti ettha sacepi nibbāpetum sakkā hoti, paṭhamaṃ suddhacittena dinnattā “dahatū”ti sallakkhetvāpi tiṭṭhati, anāpatti. **Ovaṭṭhaṃ channanti** paṭhamaṃ ovaṭṭhaṃ pacchā channaṃ. Sesamaṃ uttānameva. Jātapathavī, pathavīsaññitā, khaṇanakhaṇāpanānaṃ aññataranti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito musāvādavaggo paṭhamo.

2. Bhūtagāmaṃvavaggo

1. Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā

89. Senāsanavaggassa paṭhame **niggahetum asakkontoti** sandhāretum asakkonto. Iminā pana vacanena dāraṇassa tattha upanītabhāvo tena ca dīṭṭhabhāvo vuttoyevāti daṭṭhabbaṃ. Tena hi bhikkhunā taṃ rukkhaṃ chinditum āradde tattha nibbattā ekā taruṇaputtā devadhītā puttamaṃ ankenādāya ṭhitā taṃ yāci “mā me sāmi vimānaṃ chindī, na sakkhissāmi puttakaṃ ādāya anāvāsā vicaritu”nti. So “ahaṃ aññattha idisaṃ rukkhaṃ na labhissāmi”ti tassā vacanaṃ nādiyi. Sā “imampi tāva dāraṇaṃ oloketvā oramissati”ti puttamaṃ rukkhasākhāya ṭhapesi. So bhikkhu ukkhattaṃ pharasaṃ sandhāretum asakkonto dāraṇassa bāhaṃ chindī. Evañca sayito vimāne sayito nāma hotīti katvā vuttaṃ “**rukkhaṭṭhakadibbavimāne nipannassa**”ti.

Rukkhaṭṭhakadibbavimāneti ca sākhāṭṭhakavimānaṃ sandhāya vuttaṃ. Rukkhasa upari nibbattañhi vimānaṃ rukkhaṭṭhakadibbavimānaṃ “**rukkhaṭṭhakavimāna**”nti vuccati. Sākhāṭṭhakavimānaṃ pana sabbasākhāsannissitaṃ hutvā tiṭṭhati. Tattha yaṃ rukkhaṭṭhakavimānaṃ hoti, taṃ yāva rukkhasa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassati. Sākhāṭṭhakavimānaṃ pana sākhāsu bhijjamaṇāsu tattha tattheva bhijjivā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbamaṃ bhijjati, idampi ca vimānaṃ sākhāṭṭhakaṃ, tasmā rukkhe chinne taṃ vimānaṃ sabbaso vinaṭṭhaṃ, teneva sā devatā bhagavato santikā laddhe aññasmiṃ

vimāne vasi. **Bāhuṃ thanamūleyeva chindīti** amsena saddhiṃ bāhuṃ chindi. Iminā ca rukkhadevatānaṃ gattāni chijjanti, na cātumahārājikādīnaṃ viya acchejjānti daṭṭhabbaṃ. **Rukkhadhammeti** rukkhapakatīyaṃ, rukkhāsabhāveti attho. Rukkhānaṃ viya chedanādīsu akuppānañhi rukkhadhammo nāma.

Uppatitanti uppannaṃ. **Bhantanti** dhāvantaṃ. **Vārayeti** niggaṇṇheyya. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā nāma cheko sārathi ativegena dhāvantaṃ rathaṃ niggahetvā yathicchakaṃ peseti, evaṃ yo puggalo uppannaṃ kodhaṃ vāraye niggaṇṇhituṃ sakkoti, tamaḥaṃ sārathim brūmi. Itaro pana rājapārājādīnaṃ rathasārathijano rasmiggāho nāma hoti, na uttamasārathīti.

Dutiyaḡāthāya pana ayamatto – **yoti** (su. ni. aṭṭha. 1.1) yo yādiso khattiyakulā vā pabbajito brāhmaṇakulā vā pabbajito navo vā majjhimo vā thero vā. **Uppatitanti** uddhamuddhaṃ patitaṃ, gataṃ pavattanti attho, uppannanti vuttaṃ hoti. **Kodhanti** “anattaṃ me caratīti āghāto jāyatī”tiādīna (dī. ni. 3.340; a. ni. 9.29) nayena sutte vuttānaṃ navannaṃ, “attaṃ me na carati”tiādīnaṃ tappatīpakkhato siddhānaṃ navannaṃevāti aṭṭhārasannaṃ khāṇukaṇṭakādīna aṭṭhānena saddhiṃ ekūnavāsatiyā āghātavatthūnaṃ aññatarāghātavatthusambhavaṃ āghātaṃ. **Visaṭanti** vitthataṃ. **Sappavisanti** sappassa visaṃ. **Ivāti** opammavacanaṃ. **I-kāralopaṃ** katvā va-icceva vuttaṃ. **Osadhehīti** agadehi. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā visatikicchako vejjo sappena daṭṭho sabbaṃ kāyaṃ pharivā ṭhitaṃ visaṭaṃ sappavisaṃ mūlakhandhatacapattapupphādīnaṃ aññatarehi, nānābhēsajjehi payojetvā katehi vā osadhehi khippameva vineyya, evameva yo yathāvuttēna āghātavatthūnā uppatitaṃ cittaśantānaṃ byāpetvā ṭhitaṃ kodhaṃ vinayanupāyesu tadaṅgavinayādīsu yena kenaci upāyena vineti nādhivāsēti pajahati vinodeti byantiṃ karoti, so bhikkhu jahāti orapāraṃ. So evaṃ kodhaṃ vinento bhikkhu yasmā kodho tatiyamaggena sabbaso pahīyati, tasmā orapārasaññitāni pañcorambhāgiyasamyojanāni jahātīti. Avisesena hi **pāranti** tīrasa nāmaṃ, tasmā orāni ca tāni saṃsārasāgarassa pārabhūtāni cāti katvā “orapāra”nti vuccati.

Atha vā yo uppatitaṃ vineti kodhaṃ visaṭaṃ sappavisaṃva osadhehi, so tatiyamaggena sabbaso kodhaṃ vinetvā anāḡāmiḡhale ṭhito bhikkhu jahāti orapāraṃ. Tattha **oranti** sakattabhāvo. **Pāranti** parattabhāvo. Oraṃ vā cha ajjhantikāni āyatanāni, pārāṃ cha bhāhirāyatanāni. Tathā oraṃ manussaloko, pārāṃ devaloko. Oraṃ kāmadhātu, pārāṃ rūpārūpadhātu. Oraṃ kāmarūpabhavo, pārāṃ arūpabhavo. Oraṃ attabhāvo, pārāṃ attabhāvasukhupakaraṇāni. Evametasmim orapāre catutthamaggena chandarāgaṃ pajahanto “jahāti orapāra”nti vuccati. Ettha ca kiñcāpi anāḡāmino kāmarāḡassa pahinattā idhattabhāvādīsu chandarāgo eva natthi, apica kho panassa vaṇṇappakāśanattaṃ sabbametāṃ orapārabhedaṃ saṅgahetvā tattha chandarāḡappahānena “jahāti orapāra”nti vuttaṃ.

Idāni tassatthassa vibhāvanatthāya upamaṃ āha “**urago jinnamivattacaṃ purāṇa**”nti. Tattha urena gacchatīti **urago**, sappasattaṃ adhivacanaṃ. So duvidho kāmarūpi ca akāmarūpi ca. Kāmarūpi duvidho jalajo thalajo ca. Jalajo jale eva kāmarūpaṃ labhati, na thale **saṅkhapālajātake** (jā. 2.17.143 ādayo) saṅkhapālanāḡarājā viya. Thalajo thale eva, na jale. So jajjarabhāvena jinnāṃ, cirakālatāya purāṇāñcāti saṅkhaṃ gataṃ tacāṃ jahanto catubbidhena jahati saḡātiyaṃ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Saḡāti nāma sappajāti dīghattabhāvo. Uragā hi pañcasu ṭhānesu saḡātiṃ nātivattanti upapattiyaṃ cutiyaṃ vissatṭhaniddokkamane saḡātiyā methunapaṭisevane jinnatacāpanayane cāti. Tasmā yadā tacāṃ jahati, tadā saḡātiyaṃveva ṭhatvā jahati. Saḡātiyaṃ ṭhitopi ca jigucchanto jahati. Jigucchanto nāma yadā upaḡḡhatṭhāne mutto hoti, upaḡḡhatṭhāne amutto olambati, tadā naṃ aṭṭiyanto jahati, evaṃ jigucchantopi ca daṇḡantaraṃ vā mūlantaraṃ vā pāsāṇantaraṃ vā nissāya jahati. Nissāya jahantopi ca thāmaṃ janetvā ussāhaṃ karitvā vīriyena vaṅkaṃ naḡuṭṭhaṃ katvā passasantova phaṇaṃ karitvā jahati. Evaṃ jahitvā yenaḡāmaṃ pakkamati.

Evameva ayampi bhikkhu orapāraṃ jahitukāmo catubbidhena jahati saḡātiyaṃ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Saḡāti nāma bhikkhuno “ariyāya jātiyā jāto”ti (ma. ni. 2.351) vacanato silaṃ. Tenevāha “sīle patiṭṭhāya naro sapañño”ti (saṃ. ni. 1.23, 192). Evametissaṃ saḡātiyaṃ ṭhito bhikkhu taṃ sakattabhāvādibhedaṃ orapāraṃ jinnapurāṇattacāmaḡiva taṃ dukkhaṃ janentaṃ tattha tattha ādīnavadassanena jigucchanto kalyāṇamitte nissāya adhimattasammāvāyāmasaṅkhātaṃ thāmaṃ janetvā “divasaṃ caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī”ti (a. ni. 3.16; 4.37) vuttanayena rattindivaṃ chadhā vibhajitvā ghaṭento vāyamanto urago viya vaṅkaṃ naḡuṭṭhaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā urago viya passasanto ayampi asithilaparakkamatāya vāyamanto uragova phaṇaṃ karitvā ayampi nāḡavipphāraṃ janetvā uragova tacāṃ orapāraṃ jahati, jahitvā ca urago viya ohitataco yenaḡāmaṃ pakkamati, ayampi ohitabhāro anupādisesanibbānadhātudisaṃ pakkamati.

90. Bhavantīti iminā viruḡhamūle nīlabhāvaṃ āpajjitvā vaḡḡhamānake taruṇagacche dasseti. **Ahuvanti** iminā pana vaḡḡhitvā ṭhite mahante rukkhagacchādike dasseti. **Bhavantīti** imassa vivaraṇaṃ “**jāyanti vaḡḡhanti**”ti, **ahuvanti** imassa “**jātā vaḡḡhita**”ti. **Rāsīti** suddhatṭhakadhammasamūho. **Bhūtānanti** tathāladhasamaññānaṃ aṭṭhadhammaṃ. “Bhūtānaṃ ḡāmo”ti vuttepi avayavavinimuttassa samudāyassa abhāvato bhūtasaññitā teyeva tiṇarukkhatalādayo ḡayhanti. “Bhūmiyaṃ patiṭṭhahitvā haritabhāvaṃāpannā rukkhagacchādayo devatāhi pariggayhanti, tasmā bhūtānaṃ nivāsatṭhānatāya bhūtānaṃ ḡāmo”tipi vadanti. **Rukkhādīnanti** ādi-saddena osadhiḡacchatalādayo veditabbā.

Nanu ca rukkhādayo cittarahitatāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandābhāvato chinnepi ruhanato visadisajātikabhāvato catuyoniapariyāpannato ca veditabbā, vuḡḡhi pana pavālasilālavaṇānampi vijjatīti na tesāṃ jīvabhāve kāraṇaṃ, visayaggaḡaṇaṇa nesaṃ parikkappaṇamattaṃ supanaṃ viya ciñcādīnaṃ, tathā dohaḡādayo, tattha kasmā bhūtagāmaṃ chedanāḡipaccayā pācītiyaṃ vuttanti? Samaṇasārūppato taṃnivāsasattānurakkhāṇato ca. Tenevāha

“**jīvasaññino hi moghapurisā manussā rukkhasmi**”ntiādi.

91. “Mūle jāyanti”tiādīsu attho upari attanā vuccamānappakārena sīhaḷaṭṭhakathāyaṃ vuttoti āha “**evaṃ santepi... pe... na samentī**”ti. **Vijāta**-saddo idha **vi**-saddalopaṃ katvā niddiṭṭhoti āha “**vijātāni**”ti. **Vijāta**-saddo ca “vijātā itthī”tiādīsu viya pasūtavacanoti āha “**pasūtāni**”ti. Pasūti ca nāmettha nibbattaṇṇamūlatāti āha “**nibbattaṇṇamūlāni**”ti. Iminā imamaṃ dīpeti “nibbattaṇṇamūlāni bījāni bhūtagāmasaṅkhameva gacchanti, tesu ca vattamāno bījajāta-saddo ruḷhīvasena rukkhadīsupi vattati”ti. Purimasmiṃ atthavikappe pana bījehi jātānaṃ rukkhalatādīnaṃyeva bhūtagāmatā vuttā.

Tāni dassentoti tāni bījāni dassento. **Mūlabījanti**tiādīsu mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Phaḷubījanti** pabbabījaṃ. Paccayantarasaṃvāye sadisaphaluppattiyā viśesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sārāphale niruḷho **bīja**-saddo. Tadatthasaṃsiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanattham ekena bījasaddena viśesetvā vuttam “**bījabīja**”nti “rūparūpaṃ, dukkhadukkhā”nti ca yathā. **Bījato nibbattena bījaṃ dassitanti** kāriyopacārena kāraṇam dassitanti dīpeti.

92. **Bīje bījasaññīti** ettha kāraṇūpacārena kāriyaṃ vuttanti dassento “**tattha yathā**”tiādimāha. **Bhūtagāmaparimocanaṃ katvāti** bhūtagāmato mocetvā, viyojetvāti attho. **Yaṃ bījaṃ bhūtagāmo nāma hotīti** bījāni ca tāni jātāni cāti vuttamattham sandhāya vadati. Tattha **yaṃ bījanti** yaṃ nibbattaṇṇamūlaṃ bījaṃ. **Tasmiṃ bījeti** tasmiṃ bhūtagāmasaññīte bīje. Ettha ca bījajāta-saddassa viya ruḷhīvasena rukkhadīsupi bīja-saddassapi pavatti veditabbā. **Yathārutanti** yathāpālī.

Yattha katthacīti mūle agge majjhe vā. **Sañcicca ukkhipitum na vaṭṭatīti** ettha saṅge sarīre laggabhāvaṃ jānantova udakato uṭṭhahati, “taṃ uddharissāmi”ti saññīyā abhāvato vaṭṭati. **Uppāṭitāni**ti uddhaṭāni. **Bījagāme saṅgahaṃ gacchantīti** bhūtagāmato parimocitattā vuttam. **Anantaka**-ggahaṇena sāsapamattikā gahitā. Nāmañhetam tassā sevāajātiyā. Mūlapaṇṇānaṃ asaṃpuṇṇattā “**asaṃpuṇṇabhūtagāmo nāma**”ti vuttam. **Abhūtagāmamūlattāti** ettha bhūtagāmo mūlam kāraṇam etassāti bhūtagāmamūlo, bhūtagāmassa vā mūlam kāraṇanti bhūtagāmamūlam. Bījagāmo hi nāma bhūtagāmato sambhavati, bhūtagāmassa ca kāraṇam hoti, ayaṃ pana tādiso na hotīti “abhūtagāmamūlattā”ti vuttam. Tatraṭṭhakattā vuttam “**so bījagāmena saṅgahito**”ti. Idañca “abhūtagāmamūlattā”ti ettha paṭhamam vuttaatthasambhavato vuttam. Kiñcāpi hi tālanāḷikerādīnaṃ khāṇu uddham avaḍḍhanato bhūtagāmassa kāraṇam na hoti, tathāpi bhūtagāmasaṅkhyupagatanibbattaṇṇamūlabījato sambhūtattā bhūtagāmato uppanno nāma hotīti bījagāmena saṅgahaṃ gacchati.

“**Aṅkure harite**”ti vatvā tameva vibhāveti “**nīlapaṇṇavaṇṇe jāte**”ti, nīlapaṇṇassa vaṇṇasadise vaṇṇe jāteti attho. “Nīlavaṇṇe jāte”ti vā pāṭho gahetabbo. **Amūlakabhūtagāme saṅgahaṃ gacchati**ti nāḷikerassa āveṇikaṃ katvā vadati. “Pāṇiyaghaṭṭādīnaṃ bahi sevālo udake aṭṭhitattā bījagāmānulomattā ca dukkaṭavattū”ti vadanti. **Kaṇṇakampi abbohārikamevāti** nīlavaṇṇampi abbohārikameva. **Seleyyakam** nāma silāya sambhūtā ekā sugandhajāti. “**Rukkhattacam vikopetīti** vuttattā rukkhe jātānaṃ yaṃ kiñci chattaṃ rukkhattacam avikopetvā matthakato chinditvā gahetum vaṭṭati”ti vadanti. **Rukkhatto muccitvā tiṭṭhatīti** ettha “yadipi kiñcimattaṃ rukkhe allīnā hutvā tiṭṭhati, rukkhatto gayhamāno pana rukkhaḥchaviṃ na vikopeti, vaṭṭati”ti vadanti. **Allarukkhatto na vaṭṭatīti** etthāpi rukkhattacam avikopetvā matthakato tacchetvā gahetum vaṭṭatīti veditabbam. **Hatthakukkucenāti** hatthānaṃ asaṃyatabhāvena, hatthacāpallenāti vuttam hoti. **Pāṇiyam na vāsetabbanti** idaṃ attano atthāya nāmitam sandhāya vuttam. Kevalam anupasampanna atthāya nāmite pana pacchā tato labhitvā na vāsetabbanti natthi. “**Yesam rukkhaṇam sākhā ruhatīti** vuttattā yesam sākhā na ruhati, tattha kappiyakaraṇakiccamaṃ natthi”ti vadanti.

93. **Pañcahi samaṇakapphīti** pañcahi samaṇavohārehi. Kiñcāpi hi bījānaṃ agginā phuṭṭhamattena nakhādīhi vilikhanamattena ca aviruḷhīdhammatā na hoti, tathāpi evaṃ kateyeva samaṇānaṃ kappatīti aggiparijītādayo samaṇavohārā nāma jātā, tasmā tehi samaṇavohārehi karaṇabhūtehi phalaṃ paribhuñjitum anujānāmīti adhippāyo. Abījanibbaṭṭabījanipi samaṇānaṃ kappantīti paññattaṇṇattibhāvato samaṇavohārācīceva saṅkham gatāni. Atha vā aggiparijītādīnaṃ pañcannaṃ kappiyabhāvatoyeva pañcahi samaṇakappiyabhāvāsaṅkhātehi kāraṇehi phalaṃ paribhuñjitum anujānāmīti evamettha adhippāyo veditabbo. **Aggiparijītanti**tiādīsu “paricita”ntipi paṭhanti. **Abījaṃ** nāma taruṇambaphalādi. **Nibbaṭṭabījaṃ** nāma ambapanasādi, yaṃ bījaṃ nibbaṭṭetvā visum katvā paribhuñjitum sakkā hoti. “**Kappiya**”nti **vatvāva kātābanti** yo kappiyaṃ karoti, tena kattābākārasseva vuttattā bhikkhunā avuttepi kātum vaṭṭatīti na gahetabbam. Puna “kappiyaṃ kāretabba”nti kāraṇassa paṭhamameva kathitattā bhikkhunā “kappiyaṃ karohī”ti vuttetveva anupasampanna “kappiya”nti vatvā aggiparijītādi kātābanti gahetabbam. “Kappiyanti vacanaṃ pana yāya kāyaci bhāsāya vuttam vaṭṭati”ti vadanti. “Kappiyanti vatvāva kātābanti”nti vacanato paṭhamam “kappiya”nti vatvā pacchā aggīādīnā phusanādi kātābanti veditabbam. “Paṭhamam aggim nikkhipitvā nakhādīnā vā vijjhītvā taṃ anuddharitvā ‘kappiya’nti vattumpi vaṭṭati”ti vadanti.

Ekasmiṃ bīje vātitiādīsu “ekameyeva kāremīti adhippāye satipi ekābaddhattā sabbam katameva hoti”ti vadanti. **Dāruṃ vijjhātīti** ettha “jānitvāpi vijjhati vā vijjhāpeti vā, vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Bhattasitthe vijjhātīti** etthāpi eseva nayo. “**Tam vijjhati, na vaṭṭatīti** rajjuādīnaṃ bhājanagatikattā”ti vadanti. **Maricapakkādīhi missetvāti** ettha

bhattasitthasambandhavasena ekābaddhatā veditabbā, na phalānaṃyeva aññamaññaṃ sambandhavasena. **Bhindāpetvā kappiyaṃ kārāpetabbanti** bijato muttassa kaṭāhassa bhājanagatikattā vuttaṃ.

Nikkhāmetunti taṃ bhikkhuṃ nikkhāmetuṃ. “Sace etassa anuloma”nti senāsanarakkhaṇatthāya anuññātampi paṭaggidānādiṃ attanāpi kātuṃ vaṭṭatīti ettakeneva idaṃpi etassa anulomanti evamadhippāyo siyā. Paṭaggidānaṃ parittakaraṇaṃca attano parassa vā senāsanarakkhaṇatthāya vaṭṭatiyeva. Tasmā sace tassa suttassa etaṃ anulomaṃ siyā, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti ayaṃ viśeso kuto labbhatīti āha “**attano na vaṭṭati...pe... na sakkā laddhu**”nti. Sesametta uttānameva. Bhūtagāmo, bhūtagāmasaññitā, vikopanaṃ vā vikopāpanaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā

94-98. Dutiye aññaṃ vacananti yaṃ codakena cuditakassa dosavibhāvanavacanaṃ vuttaṃ, taṃ tato aññeneva vacanena paṭicarati. Atha vā **aññenaññaṃ paṭicarati**ti aññena kāraṇena aññaṃ kāraṇaṃ paṭicarati evamettha attho veditabbo, yaṃ codakena cuditakassa dosavibhāvanakāraṇaṃ vuttaṃ, tato aññena codanāya amūlakabhāvadīpakena kāraṇena paṭicarati vuttaṃ hoti. **Paṭicarati**ti ca paṭicchādanavasena carati, pavattatīti attho. Paṭicchādanattho eva vā **carati**-saddo anekathattā dhātūnaṃ. Tenāha “**paṭicchādeti**”ti. **Ko āpannoti**ādinaṃ pāliyaṃ codanaṃ avissajjtvā vikkhepāpajjanavasena aññena aññaṃ paṭicaraanāṃ dassitaṃ. Aparampi pana codanaṃ vissajjtvā bahiddhā kathāpanāmasenasena pavattaṃ pālimuttakaṃ aññenaññaṃ paṭicaraanāṃ veditabbaṃ. “Itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī”ti puṭṭho “pāṭaliputtaṃ gatohī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamanaṃ pucchāma, āpattiṃ pucchāma”ti vutte “tato rājagahaṃ gatohī”ti vatvā “rājagahaṃ vā yāhi brāhmaṇagahaṃ vā, āpattiṃ āpannosī”ti vutte “tattha me sūkaramaṃsaṃ laddha”ntiādini vatvāva kathaṃ bahiddhā vikkhipantopi hi “aññenaññaṃ paṭicarati”ceva saṅkhaṃ gacchati.

Yadetaṃ aññena aññaṃ paṭicaraanavasena pavattavacanaṃ, tadeva pucchitamattaṃ ṭhapetvā aññaṃ vadatīti **aññavādakanti** āha “**aññenaññaṃ paṭicaraanasettaṃ nāma**”nti. **Tuṇhībhūtasetaṃ nāmaṃ**ti tuṇhībhāvassettaṃ nāmaṃ, ayameva vā pāṭho. **Aññavādakaṃ āropetūti** aññavādakammaṃ āropetu, aññavādakattaṃ vā idāni kariyamānena kammaṃ āropetūti attho. **Vihesakam āropetūti** etthāpi vihesakammaṃ vihesakabhāvaṃ vā āropetūti evamattho daṭṭhabbo.

Anāropite aññavādake vuttadukkaṭaṃ pāliyaṃ āgataaññenaññaṃpaṭicaraanavasena yujjati. Aṭṭhakathāyaṃ āgatena pana pālimuttakaaññenaññaṃpaṭicaraanavasena anāropite aññavādake musāvādena pācittiyaṃ, āropite imināva pācittiyanti veditabbaṃ. Keci pana “āropite aññavādake musāvādena iminā ca pācittiyadvayaṃ hoti”ti vadanti, taṃ vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yā sā ādikammikassa anāpatti vuttā, sāpi pāliyaṃ āgataaññenaññaṃpaṭicaraanavasena vuttatī daṭṭhabbā, iminā sikkhāpadena anāpattidassanattaṃ vā. Sesaṃ uttānameva. Dhammakamma āropitatā, āpattiyaṃ vā vatthunā vā anuyuñjiyamānatā, chādetukāmatāya aññenaññaṃ paṭicaraanāṃ vā tuṇhībhāvo vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā

103. Tatiye dhātupāṭhe **jhe**-saddo cintāyaṃ paṭhitoti āha “**lāmakato vā cintāpentī**”tiādi. Ayameva ca anekathattā dhātūnaṃ olokanatthopi hotīti daṭṭhabbaṃ. “Akkharāya vāceti”tiādīsu (pācī. 46) viya “chandāyā”ti līngavipallāsavasena vuttanti āha “**chandenā**”ti.

105. **Yena vacanenāti** yena “chandāya itthannāmo idaṃ nāma karotī”tiādivacanena. **Yena ca khiyyantīti** yena “chandāya itthannāmo”tiādivacanena tattha tattha bhikkhūnaṃ savanūpacāre ṭhatvā avaṇṇaṃ pakāseti.

106. **Aññaṃ anupasaṃpannaṃ ujjhāpetīti** aññena anupasaṃpannena ujjhāpeti. **Tassa vā taṃ santike khiyyatīti** tassa anupasaṃpannassa santike taṃ saṅghena sammatā upasaṃpannaṃ khiyyati, avaṇṇaṃ vadanto vā pakāseti. **Anupasaṃpannaṃ saṅghena sammatanti** ettha sammatapubbo sammatoti vutto. Tenāha “**kiñcāpi**”tiādi. Yasmā ujjhāpanaṃ khiyyanaṃca musāvādavaseṇa pavattaṃ, tasmā ādikammikassa anāpatti pācittiyatthāne dukkaṭatthāne ca imināva anāpattidassanattaṃ vuttanti gahetabbaṃ. Evañca katvā ujjhāpentassa khiyyantassa ca ekakkhaṇe dve dve āpattiyo hontīti āpannaṃ. Atha vā īdisaṃ sikkhāpadaṃ musāvādato paṭhamaṃ paññattanti gahetabbaṃ. Sesametta uttānameva. Dhammakamma sammatatā, upasaṃpannatā, agatigamanābhāvo, tassa avaṇṇakāmatā, yassa santike vadati, tassa upasaṃpannatā, ujjhāpanaṃ vā khiyyanaṃ vāti imāni panettha cha aṅgāni.

Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamasenaśanasikkhāpadavaṇṇanā

108-110. Catutthe **himavassenāti** himameva vuttaṃ. **Apaññāte**ti appatīte, appasiddheti attho. “Maṇḍape vā rukkhamūle vāti vacanato vivaṭṭaṅgaṇepi nikkhipitūṃ vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gocarappasutāti** gocarāṭṭhānaṃ paṭipannā. “Aṭṭha māsē”ti iminā vassānaṃ cātumāsāṃ cepi devo na vassati, paṭikkhittamevāti āha “**aṭṭha māseti vacanato...pe... nikkhipitūṃ na vaṭṭatiyevā**”ti. Tattha **cattāro māseti** vassānassa cattāro māsē. **Avassikasaṅketeti** iminā anuññātepi aṭṭha māsē yattha hemante devo vassati, tattha aparepi cattāro māsā paṭikkhittāti āha “**avassikasaṅketeti vacanato**”tiādi. Iminā imaṃ dīpeti “yasmim̐ dese hemante devo vassati, tattha aṭṭha māsē paṭikkhipitvā cattāro māsā anuññātā. Yattha pana vassāneyeva vassati, tattha cattāro māsē paṭikkhipitvā aṭṭha māsā anuññātā”ti.

Imināva nayena majjhimapadese yattha hemante himavassaṃ vassati, tatthāpi aṭṭheva māsā paṭikkhittāti veditabbā. Tasmā vassānakāle pakatiājḥokāse ovassakamaṇḍape rukkhamūle ca santharituṃ na vaṭṭati, hemantakāle pakatiājḥokāse ovassakamaṇḍapādīsipi vaṭṭati. Tañca kho yattha himavassena senāsanaṃ na temati, gimhakālepi pakatiājḥokāsādīsipi vaṭṭatiyeva, tañca kho akālameghādassane, kākādīnaṃ nibaddhavāsarukkhamūle pana kadāciipi na vaṭṭatīti evametta vinicchayo veditabbo.

Imañca pana atthavisesaṃ gahetvā bhagavatā paṭhamameva sikkhāpadaṃ paññattanti visuṃ anupaññatti na vuttā. Teneva hi **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. paṭhamasenāsanaṃ sikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ “iti yattha ca yadā ca santharituṃ na vaṭṭati, taṃ sabbamidha ajjhokāsasaṅkhameva gata”nti. Atha vā avisesena ajjhokāse santharāṇasantharāpanāni paṭikkhipitvā “īdise kāle īdise ca padese ṭhapethā”ti anujānanamatteneva alanti na sikkhāpade visuṃ anupaññatti uddhaṭṭi veditabbā. **Parivāre** (pari. 65-67) pana imasseva sikkhāpadassa anurūpavasena paññattattā “ekā anupaññatti”ti vuttaṃ.

Navavāyimo sīghaṃ na nassatīti āha “**navavāyimo vā**”ti. **Onaddhakoti** cammena onaddho. **Ukkaṭṭhaabbhokāsikoti** idaṃ tassa parivattakkadassanamattaṃ, ukkaṭṭhaabbhokāsikassa pana cīvarakuṭi na vaṭṭatīti natthi. **Kāyānugatikkattāti** bhikkhuno tattheva sannihitabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Iminā ca tasmim̐yeva kāle anāpatti vuttā, cīvarakuṭito nikkhamitvā pana aññattha gacchantassa piṇḍāya pavasantassapi āpattiyeva. “Yasmā pana dāyakehi dānakāleyeva saḥassagghanakampi kambalaṃ ‘pādapuñchaniṃ katvā paribhuñjathā’ti dinnaṃ tatheva paribhuñjitūṃ vaṭṭati, tasmā ‘imaṃ mañcapīṭhādīsenāsanaṃ abbhokāsepi yathāsukhaṃ paribhuñjathā’ti dāyakehi dinnaṃ ce, sabbasmim̐pi kāle abbhokāse nikkhipitūṃ vaṭṭatī”ti vadanti. **Pesetvā gantabbanti** ettha “yo bhikkhu imaṃ ṭhānaṃ āgantvā vasati, tassa dethā”ti vatvā pesetabbāṃ.

Valāhakānaṃ anuṭṭhitabhāvaṃ sallakkhetvāti iminā ca gimhānepi meghe utṭhite mañcapīṭhādīṃ yaṃkiñci senāsanaṃ ajjhokāse nikkhipitūṃ na vaṭṭatīti dīpitanti veditabbāṃ. “**Pādaṭṭhānābhimukhāti** nisīdantānaṃ pādapatanaṭṭhānābhimukha”nti keci. “Sammajjantassa pādaṭṭhānābhimukha”nti apare. “Bahi vālūkāya agamananimittāṃ pādaṭṭhānābhimukhā vālikā haritabbāti vutta”nti eke. **Kacavaraṃ hatthehi gahetvā bahi chaṭṭetabbanti** iminā kacavaraṃ chaḍḍessāmīti vālikā na chaḍḍetabbāti dīpeti.

111. Anto samveṭhetvā baddhanti erakapattādīhi veṇiṃ katvā tāya veṇiyā ubhosu passesu vitthataṭṭhānesu bahum veṭhetvā tato paṭṭhāya yāva majjhaṭṭhānaṃ, tāva anto ākaḍḍhanavasena veṭhetvā majjhe saṅkhipitvā tiriyaṃ tattha tattha bandhitvā kataṃ. **Kappaṃ labhitvāti** gacchāti vuttavacanena kappaṃ labhitvā. Therassa hi āṇattiyā gacchantassa anāpatti. **Purimanayenevāti** “nisīditvā sayāṃ gacchanto”tiādinā pubbe vuttanayeneva. **Aññattha gacchati** taṃ maggaṃ atikkamitvā aññattha gacchati. Leḍḍupātupacārato bahi ṭhitattā “**pādudhārena kāretabbo**”ti vuttaṃ, aññattha gacchantassa paṭhamapādudhāre dukkaṭṭaṃ, dutiyapādudhāre pācittiyanti attho. **Pākatikaṃ akatvāti** appaṭṭisāmetvā. **Antarasannipāte**ti antarantārā sannipāte.

Āvāsikānaṃyeva palibodhoti ettha āgantukehi āgantvā kiñci avatvā tattha nisinnepi āvāsikānaṃyeva palibodhoti adhippāyo. **Mahāpaccarivāde** pana “aññesu āgantvā nisinnesū”ti idaṃ amhākanti vatvā vā avatvā vā nisinnesūti adhippāyo. **Mahāaṭṭhakathāvāde** “āpatti”ti pācittiyameva vuttaṃ. **Mahāpaccariyaṃ** pana santharāṇasantharāpane sati pācittiyena bhavitabbanti anāṇattiyā paññattattā dukkaṭṭaṃ vuttaṃ. “Idaṃ ussārakassa, idaṃ dhammakathikassā”ti visuṃ paññattattā anāṇattiyā paññattepi pācittiyeneva bhavitabbanti adhippāyena “tasmim̐ āgantvā nisinne tassa palibodho”ti vuttaṃ. Keci pana vadanti “anāṇattiyā paññattepi dhammakathikassa anuṭṭhāpanīyattā pācittiyena bhavitabbāṃ, āgantukassa pana pacchā āgatehi vuḍḍhatarehi utṭhāpetabbattā dukkaṭṭaṃ vutta”nti.

112. Bhūmiyaṃ attharitabbāti cimilikāya sati tassā upari, asati suddhabhūmiyaṃ attharitabbā. **Sīhacammādīnaṃ parihaṇeyeva paṭikkhepo veditabboti** iminā –

“Na, bhikkhave, mahācammāni dhāretabbāni sīhacammaṃ byagghacammaṃ dīpicammaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭṭassā”ti (mahāva. 255) –

Evam vuttāya **khandhakapāliya** adhippāyaṃ vibhāveti. Idaṃ vuttaṃ hoti – “antopi mañce paññattāni honti, bahipi mañce paññattāni honti”ti imasmim̐ vatthusmim̐ sikkhāpadassa paññattattā mañcapīṭhesu attharitvā paribhogoyeva paṭikkhitto,

bhūmattharaṇavasena paribhogō pana appaṭikkhittoti. Yadi evaṃ “pariharaṇeyeva paṭikkhepo”ti idaṃ kasmā vuttanti? Yathā “anujānāmi, bhikkhave, sabbaṃ pāsādaparibhogā”nti (cūlava. 320) vacanato puggalikepi senāsane senāsanaṇṇaparibhogavasena niyamitaṃ suvaṇṇaḥḥāḍādikāṃ paribhuñjitaṃ vaṭṭamānampi kevalaṃ attano santakaṃ katvā paribhuñjitaṃ na vaṭṭati, evamidāṃ bhūmattharaṇavasena paribhuñjijamānampi attano santakaṃ katvā taṃ taṃ vihāraṃ haritvā paribhuñjitaṃ na vaṭṭatīti dassanattamaṃ “pariharaṇeyeva paṭikkhepo veditabbo”ti vuttaṃ. **Dārumayapīḥanti** phalakaṃ yameva pīḥaṃ vuttaṃ. **Pādakathalikanti** adhotapādattāḥpanakāṃ. **Ajjhokāse rajanaṃ pacitvā...pe... paṭisāmetabbanti** ettha theve asati rajanakamme niṭṭhite paṭisāmetabbaṃ.

113. “Bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hoti vuttatā alajjimaṃ āpucchitvā gantaṃ na vaṭṭatī”ti vadanti. **Oṭāpento gacchatīti** ettha “kiñcāpi ‘ettakaṃ dūraṃ gantabba’nti paricchedo natthi, tathāpi leḍḍupātaṃ atikkamma nātidūraṃ gantabba’nti vadanti. Sesametta uttānameva. Mañcāḍinaṃ saṅghikatā, vuttalakkaṇe dese santharaṇaṃ vā santharāpanaṃ vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, leḍḍupātātikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyaṃ (kañkhā. aṭṭha. paṭhamasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā) pana **anāpucchāṃ vā gaccheyyāti** ettha “yo bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hoti, attano palibodhaṃ viya maññati, tathārūpaṃ anāpucchitvā taṃ senāsanaṃ tassa aniyyātvā nirapekkho gacchati, thāmamajjhimassa purisassa leḍḍupātaṃ atikkameyya, ekena pādena leḍḍupātātikkame dukkaṭaṃ, dutiyapādātikkame pācittiya”nti vatvā aṅgesupi nirapekkhatāya saddhimaṃ cha aṅgāni vuttāni. Pāḷiyaṃ pana aṭṭhakathāyañca “nirapekkho gacchatī”ti ayaṃ vireso na dissati. “Oṭāpento gacchatī”ti ca oṭāpanavisaye eva sāpekkhagamane anāpatti vuttā. Yadi aññatthāpi sāpekkhagamane anāpatti siyā, “anāpatti sāpekkho gacchatī”ti avisesena vattabbaṃ bhavēyya, tasmā vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbanti.

Paṭhamasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā

116. Dutiyasenāsanāsikkhāpade **ettakameva vuttanti aṭṭhakathāsu** vuttaṃ. “Idaṃ aṭṭhakathāsu tathāvuttabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ, aññampi tādisaṃ mañcāpīḥesu attharitaṃ paccattharaṇamevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyaṃ** pana “paccattharaṇaṃ nāma pāvāro kojavoti ettakamevā”ti niyamtvā vuttaṃ, tasmā gaṇṭhipadesu vuttaṃ iminā na sameti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Senāsanatoti** sabbapacchimasenāsanato. **Yo kocīti** tassa ṇātako vā aññātako vā yo koci.

117. Pariveṇanti ekekassa vihārasa parikkhepabbhantaraṃ. **Kurundaṭṭhakathāyaṃ** vuttamevatthamaṃ savisesaṃ katvā dassetaṃ “**kiñcāpi vutto**”tiādi āradhamaṃ. “Aparicchanne maṇḍape”ti viṣuṃ yojetabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kañkhā. aṭṭha. dutiyasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā) “aparicchannamaṇḍape vā paricchanne vāpi bahūnaṃ sannipātabhūte”ti vuttaṃ. Bhojanasālāyampi ayaṃ vireso labbhatiyeva. **Vattabbaṃ natthīti** viresetvā kiñci vattabbaṃ natthi. **Palujjatīti** vinassati. **Nasseyyāti** corādīhi vinasseyya.

118. Yena mañcaṃ vā pīḥaṃ vā vinanti, taṃ **mañcapīḥakavānaṃ. Siluccayaleṇanti** siluccaye leṇaṃ, pabbataguhāti attho. “Senāsanaṃ upacikāhi khāyita”nti imasmiṃ vatthusmiṃ paññattatā vatthuanurūpavasena aṭṭhakathāyaṃ upacikāsañkāya abhāve anāpatti vuttā. **Vattakkhandhake** gamikavattaṃ paññapentena “senāsanaṃ āpucchitabba”nti vuttatā kevalaṃ itikattabbākāramattadassanattamaṃ “**āpucchanaṃ pana vatta**”nti vuttaṃ, na pana vattabhedenā dukkaṭanti dassanattamaṃ. Teneva **andhakaṭṭhakathāyaṃ** “senāsanaṃ āpucchitabba”nti ettha “yaṃ pāsānapīḥiyaṃ vā pāsānatthambhesu vā katasenāsanaṃ yattha upacikā nārohanti, taṃ anāpucchantassapi anāpatti”ti vakkhati, tasmā yaṃ vuttaṃ **gaṇṭhipade** “tādise senāsane anāpucchā gacchantassa pācittiyaṃ natthi, gamikavattavasena pana anāpucchā gacchato vattabhedo hoti, tasmā dukkaṭaṃ āpajjatī”ti, taṃ na gahetabbaṃ.

Pacchimassa ābhogena mutti natthīti tassa pacchato gacchantassa aññassa abhāvato vuttaṃ. **Ekaṃ vā pesetvā āpucchitabbanti** ettha gamanacittassa uppannaṭṭhānato anāpucchitvā gacchato dutiyapādudhdhāre pācittiyaṃ. Kiñcāpi mañcaṃ vā pīḥaṃ vā ajjhokāse nikkhipitvā gacchantassa idha viṣuṃ āpatti na vuttā, tathāpi akāle ajjhokāse mañcapīḥāni paññapetvā gacchantassa leḍḍupātātikkame purimasikkhāpadena pācittiyaṃ, parikkhepātikkame iminā dukkaṭanti veditabbaṃ. “Maṇḍape vā rukkhamūle vā”ti iminā ajjhokāsopi saṅghahitoyevāti tatthāpi dukkaṭaṃ idha vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. Seyyaṃ pana ajjhokāse santharivā gacchantassa ubhayenapi dukkaṭameva. “Saṅghike vihāre saṅghikaṃyeva seyyaṃ santharivā pakkamantassa pācittiyaṃ vuttanti ubhosu ekekasmim saṅghike dukkaṭa”nti vadanti. Sesametta uttānameva. Vuttalakkaṇaseyyā, tassā saṅghikatā, vuttalakkaṇe vihāre santharaṇaṃ vā santharāpanaṃ vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, anapekkhassa disāpakkamaṇaṃ, upacārasimātikkamoti imāni panettha satta aṅgāni.

Dutiyasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā

119-121. Chaṭṭhe **anupavisitvāti** samīpaṃ pavisitvā. **Bahūpakāratam guṇavisitṭhatañca sallakkhentoti** bhaṇḍāgārikassa bahūpakāratam dhammakathikādīnaṃ guṇavisitṭhatañca sallakkhento. **Samantā diyaḍḍho hatthoti** majjhe paññattamañcapīṭhaṃ sandhāya vuttaṃ.

122. Upacāraṃ ṭhapetvāti vuttalakkaṇaṃ upacāraṃ ṭhapetvā. **Ekavīhāreti** ekasmiṃ senāsane. **Ekapariveṇeti** tassa vihārassa parikkhepabbhantare. “Gilāno pavisaṭṭiṭiādīsu anāpattikāraṇasabbhāvato gilānādītāya pavississāmīti upacāraṃ pavisantassa satipi sambādhetukāmatāya anāpatti vuttāyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Evañca sati agilānādibhāvopi visuṃ aṅgesu vattabbo siyā, **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā) pana “saṅghikavīhāratā, anuṭṭhāpanīyabhāvajānanam, sambādhetukāmatā, upacāre nisīdanam vā nipajjanam vāti imāni panettha cattāri aṅgāni”ti ettakameva vuttaṃ, tasmā vīmaṃsitabbaṃ.

Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā

126. Sattame **koṭṭhakānīti** dvārakoṭṭhakāni. “Nikkhamāti vacanam sutvāpi attano ruciyā nikkhamati, anāpattī”ti vadanti.

128. Alajjīṃ nikkāḍḍhatītiādīsu paṭhamam alajjīdibhāvena nikkāḍḍhissāmīti cintetvā nikkāḍḍhantassa cittassa lahu-parivattitāya kope uppannēpi anāpattī. Sesamettha uttānameva. Saṅghikavīhāro, upasampannassa bhaṇḍanakārakabhāvādivinimuttatā, kopena nikkāḍḍhanam vā nikkāḍḍhanam vāti imāni panettha tīni aṅgāni.

Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā

129-131. Aṭṭhame uparimatale padarānam asanharitattā “**upariacchannatalāyā**”ti vuttaṃ. **Pubbe vuttanayenevāti** anupakhajjasikkhāpade vuttanayeneva. Sesam suviññeyyameva. Saṅghiko vihāro, asīsaghaṭṭā vehāsakuṭi, heṭṭhā saparibhogatā, apaṭānidinne āhaccapādake nisīdanam vā nipajjanam vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mahallakavīhārasikkhāpadavaṇṇanā

135. Navame “mahallako nāma vihāro sasāmiko”ti vuttattā saññācīkāya kuṭiyā anāpatti. “Aḍḍhateyyahatthampi”ti ukkaṭṭhāparicchedena vuttavacanam pāḷiyā sametīti āha “**taṃ suvutta**”nti. “Pāḷiyam aṭṭhakathāyañca ukkaṭṭhāparicchedena aḍḍhateyyahatthappamāṇassa okāsassa dassitattā kavāṭam aḍḍhateyyahatthavithārato ūnakam vā hotu adhikam vā, aḍḍhateyyahatthappamāṇameva okāso”ti vadanti.

Yassa vemajjheti yassa vihārassa vemajjhe. **Sā aparipūraupacārāpi hotīti** vivariyamānam kavāṭam yaṃ bhittim āhanati, sā samantā kavāṭavithārappamāṇaupacārarahitāpi hotīti attho. Ālokaṃ sandheti pidhetīti **ālokasandhi**. “Punappunam chādāpesi, punappunam limpāpesīti imasmim vatthusmim uppannadosena sikkhāpadassa paññattattā lepaṃ anujānanta ca dvārābandhassa samantā aḍḍhateyyahatthappamāṇeyeva padese punappunam lepasa anuññātattā tato aññattha punappunam limpentassa vā limpāpentassa vā bhittiyam mattikāya kattabbakiccam niṭṭhāpetvā puna catutthalepe dinne pācittiyena bhavitabba”nti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “punappunam lepadānassa vuttappamāṇato aññattha paṭikkhittamattam ṭhapetvā pācittiyassa avuttattā dukkaṭam anurūpa”nti vuttaṃ.

Adhiṭṭhātabbanti samvidhātabbaṃ. **Appahariteti** ettha **appa**-saddo “appiccho”tiādīsu viya abhāvattthoti āha “**aharite**”ti. **Patanokāsoti** patanokāsattā tatra ṭhitassa bhikkhuno upari pateyyāti adhippāyo. **Sace harite ṭhito adhiṭṭheti, āpatti dukkaṭassāti** vacanena imamattham dīpeti – sace vihārassa samantā vuttappamāṇe paricchede pubbaññādīni na santi, tattha vihāro kāretabbo. Yattha pana santi, tattha kārapentassa dukkaṭanti.

136. Ekekaṃ maggaṃ ujukameva utṭhapetvā chādanam maggena chādanam nāma hotīti dassetum “**maggena chādentassā**”ti vuttaṃ. Iminā pana nayena sabbasmim vihāre ekavāram chādite taṃ chadanam ekamagganti gahetvā “**dve magge**”tiādī vuttaṃ. “Pariyāyena chādanepi iminā nayena yojetabba”nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ “punappunam chādāpesī”ti imāya pāḷiyā “sabbampi cetam chadanam chadanūpari veditabba”nti iminā aṭṭhakathāvacanena ca sameti, tasmā **dve magge adhiṭṭhahitvā tatiyāya maggaṃ āṇāpetvā pakkamitabbanti** ettha dve chadanāni adhiṭṭhahitvā tatiyam chadanam “evam chādehī”ti āṇāpetvā pakkamitabbanti evamattho gahetabbo.

Keci pana “paṭhamam tāva ekavāram aparisesam chādetvā puna chadanadaṇḍake bandhitvā dutiyavāram tatheva

chādetabbaṃ, tatiyavāracatutthavāre sampatte dve magge adhiṭṭhahitvā āṇāpetvā pakkamitabba”nti vadanti. Apare pana “paṭhamavāreyeva tayopi magge adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati, catutthato paṭṭhāya āpatti pācittiya”nti vadanti. Tadubhayampi pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. **Tatiyāya magganti** ettha **tatiyāyāti** upayogatthe sampadānavacanaṃ, tatiyaṃ magganti attho. **Tiṇṇaṃ maggānanti** maggavasena chādītānaṃ tiṇṇaṃ chadanānaṃ. **Tiṇṇaṃ pariyāyānanti** etthāpi eseva nayo. **Catutthe magge vā pariyāye vāti** ca tathā chādētānaṃ catutthaṃ chādānameva vuttaṃ. Sesamaṃ uttānameva. Mahallakavīhārātā, attano vāsāgārātā, uttari adhiṭṭhānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Mahallakavīhārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā

140. Dasame imassa sikkhāpadassa “siñceyya vā siñcāpeyya vā”ti bāhiraparibhogavasena paṭhamamaṃ paññattattā “sappāṇakaṃ udakaṃ paribhuñjeyyā”ti sikkhāpadaṃ attano nahānapānādiparibhogavasena paññattanti veditabbaṃ. Tasmim vā paṭhamamaṃ paññattepi attano paribhogavaseneva paññattattā puna imaṃ sikkhāpadaṃ bāhiraparibhogavaseneva paññattanti gahetabbaṃ.

Sappāṇakasaññissa “paribhogena pāṇakā marissantī”ti pubbhāge jānantassapi siñcanasiñcāpanaṃ “padīpe nipatitvā paṭaṅgādipāṇakā marissantī”ti jānantassa padīpujjalanaṃ viya vināpi vadhakacetanāya hotīti āha “**paṇṇattivajja**”nti. Sesamaṃ uttānatthameva. Udakassa sappāṇakatā, “siñcanena pāṇakā marissantī”ti jānanaṃ, tādīsameva ca udakaṃ, vinā vadhakacetanāya kenacideva karaṇīyena tiṇṇādīnaṃ siñcananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito senāsanavaggo dutiyo.

Bhūtagāmaṃvaggotipi imasseva nāmaṃ.

3. Ovādavaggo

1. Ovādasikkhāpadavaṇṇanā

144. Bhikkhunivaggassa paṭhamasikkhāpade **kathānusārenāti** “so thero kiṃsīlo kiṃsamācāro katarakulā pabbajito”tiādīnā pucchantānaṃ pucchākathānusārena. **Kathetuṃ vaṭṭantīti** nirāmiseneva cittena kathetuṃ vaṭṭanti. Aniyāyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathā **tiracchānakathāti** āha “**saggamaggagamanepī**”tiādi. **Api-**saddena pageva mokkhamaggagamaneti dīpeti. **Tiracchānabhūtanti** tirokaraṇabhūtaṃ, bādhiṅkanti vuttaṃ hoti. Laddhāsevanā hi tiracchānakathā saggamokkhānaṃ bādhiṅkāva hoti. **Samiddhoti** paripuṇṇo. **Sahitathoti** yuttattho. Atthagambhīratādiyogato **gambhīro**. **Bahurasoti** attharasādībahuraso. **Lakkhaṇapaṭivedhasaṃyuttoti** aniccādīlakkhaṇapaṭivedharasaāvahanato lakkhaṇapaṭivedhasaṃyutto.

145-147. Paratoti parattha, uttarinti attho. **Karontovāti** paribāhire karontoyeva. **Pātimokkhoti** cārittavārittapphedaṃ sikkhāpadasiḷaṃ. Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mokkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehi, tasmā “pātimokkha”nti vuccati. Saṃvaraṇaṃ **saṃvaro**, kāyavacīdvārānaṃ pidhanaṃ. Yena hi te saṃvutā pihitā honti, so saṃvaro, kāyikavācasikassa avītikkamassetamaṃ nāmaṃ. **Pātimokkhasaṃvarena saṃvutoti** pātimokkhasaṃvarena pihitakāyavacīdvāro. Tathābhūto ca yasmā tena samaṅgī nāma hoti, tasmā vuttaṃ “**samannāgato**”ti. **Vattatīti** attabhāvaṃ pavatteti. **Viharatīti** iminā pātimokkhasaṃvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavīhāro dassito.

Saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato pāḷiyā vibhāvetuṃ “**vuttañheta**”ntiādi āraddhaṃ. Tattha **vibhaṅgeti** jhānavibhaṅge. **Sīlaṃ paṭiṭṭhātīdīni** pātimokkhasseva vevacānāni. Tattha (vibha. aṭṭha. 511) sīlanti kāmācetaṃ saha kammavācāpariyosānena ijjhanakassa pātimokkhasseva vevacānaṃ, evaṃ santepi dhammato etaṃ sīlaṃ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiṃ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā. Yasmā pana pātimokkhasīlena bhikkhu sāsane paṭiṭṭhātī nāma, tasmā taṃ “paṭiṭṭhā”ti vuttaṃ. Paṭiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusalaḍhammā eva vā ettha paṭiṭṭhahantīti **paṭiṭṭhā**. Ayamatto “sīle paṭiṭṭhāya naro sapañño”ti (saṃ. ni. 1.23, 192) ca “paṭiṭṭhā, mahārāja, sīlaṃ sabbesamaṃ kusalaṇaṃ dhammāna”nti (mī. pa. 2.1.9) ca “sīle paṭiṭṭhitassa kho, mahārāja, sabbe kusalā dhammā na parihāyanti”ti ca ādisuttavasena veditabbo.

Tadetaṃ pubbuppattiatthena **ādi**. Vuttampi cetamaṃ –

“Tasmātiha tvaṃ, uttiya, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalaṇaṃ dhammānaṃ? Sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti (saṃ. ni. 5.382).

Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamaṃ nagaraṭṭhānaṃ sodheti, tato aparabhāge vīthicatukkasiṅghāṭakādi-paricchedena vibhajitvā nagaraṃ māpeti, evameva yogāvacarō ādimhi sīlaṃ sodheti, tato aparabhāge samādhivipassanāmagghalanibbānāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaṃ tīhi khārehi vattham dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakaṃ raṅgajātaṃ upaneti, yathā vā pana cheko cittakāro rūpaṃ likhitukāmo ādito bhittiparikammaṃ karoti, tato aparabhāge rūpaṃ samuṭṭhāpeti, evameva yogāvacarō āditova sīlaṃ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti. Tasmā sīlaṃ “ādī”ti vuttaṃ.

Tadetaṃ caraṇasarikkhatāya **caraṇaṃ**. “Caraṇā”ti pādā vuccanti. Yathā hi chinnacaraṇassa purisassa disaṃgamanābhisaṅkhāro na jāyati, paripuṇṇapādasessa jāyati, evameva yassa sīlaṃ bhinnaṃ hoti khaṇḍaṃ aparipuṇṇaṃ, tassa nibbānagamanāya nīṇagamaṇaṃ na sampajjati. Yassa pana taṃ abhinnaṃ hoti akhaṇḍaṃ paripuṇṇaṃ, tassa nibbānagamaṇāya nīṇagamaṇaṃ sampajjati. Tasmā sīlaṃ “caraṇa”nti vuttaṃ.

Tadetaṃ saṃyamanavasena **saṃyamo**, saṃvaraṇavasena **saṃvaroti** ubhayenapi sīlasaṃyamo ceva sīlasaṃvaro ca kathito. Vacanattho panettha saṃyameti vītikkamavipphandaṇaṃ, puggalaṃ vā saṃyameti vītikkamavasena tassa vipphanditūṃ na detīti **saṃyamo**, vītikkamassa pavesanadvāraṃ saṃvarati pidahatīti **saṃvaro**. **Mokkhanti** uttamaṃ mukhabhūtaṃ vā. Yathā hi sattānaṃ catubbidho āhāro mukhena pavisitvā aṅgamaṅgāni pharati, evaṃ yoginopi catubhūmakakusalānaṃ sīlamukhena pavisitvā atthasiddhiṃ sampādeti. Tena vuttaṃ “mokkha”nti. Pamukhe sādhiṭi **pamokkhaṃ**, pubbaṅgamaṃ seṭṭhaṃ padhānanti attho. **Kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyaṭi** catubhūmakakusalānaṃ paṭilābhatthāya pamokkhaṃ pubbaṅgamaṃ seṭṭhaṃ padhānanti veditabbaṃ.

Kāyiko avīttikkamoti tividhaṃ kāyasucaritaṃ. **Vācasikoti** catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ. **Kāyikavācasikoti** tadubhayaṃ. Imiṇā ājīvaṭṭhamakasīlaṃ pariyādāya dasseti. **Samvutoti** pihito, saṃvutindriyo pihitindriyoti attho. Yathā hi saṃvutadvāraṃ gehaṃ “saṃvutagehaṃ pihitageha”nti vuccati, evamidha saṃvutindriyo “saṃvuto”ti vutto. **Pātimokkhasaṃvarenaṭi** pātimokkhasaṅkhātena saṃvarena. **Upetoti**ādini sabbāni aññaṃaññaṃavevacanāni.

Iriyatītiādini sattaḥipi padehi pātimokkhasaṃvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito. Tattha **iriyatīti** catunnaṃ iriyāpathānaṃ aññatarasamaṅgibhāvato iriyati. Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakaṭavattanena **vattati**. Ekaṃ iriyāpathadukkaṃ aparena iriyāpathena vicchinditvā ciratṭhitibhāvena sarīrarakkhaṇato **pāleti**. Ekasmiṃ iriyāpatha asaññahitvā sabbairiyāpatha vattanato **yapeti**. Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato **yāpeti**. Cirakālavattāpanato **carati**. Iriyāpathena iriyāpathaṃ vicchinditvā jīvitaharaṇato **viharati**.

Micchājīvapaṭisedhakenāti –

“Idhekacco veḷudānena vā pattadānena vā puppha phala sinānadantakaṭṭhadānena vā cātukamyatāya vā muggasūpyatāya vā pāribhaṭayātāya vā jaṅghapesanikena vā aññataraññatarena vā buddhapaṭikuṭṭhena micchājīvena jīvikaṃ kappeti, ayaṃ vuccati anācāro”ti (vibha. 513) –

Evam vuttaanācārasaṅkhātamicchājīvapaṭipakkhena.

Na veḷudānādinā ācārenāti –

“Idhekacco na veḷudānena na patta na puppha na phala na sināna na dantakaṭṭha na cātukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhaṭayātāya na jaṅghapesanikena na aññataraññatarena buddhapaṭikuṭṭhena micchājīvena jīvikaṃ kappeti, ayaṃ vuccati ācāro”ti (vibha. 513) –

Evam vuttana na veḷudānādinā ācārena.

Vesiyādiagocaraṃ pahāyāti –

“Idhekacco vesiyagocaro vā hoti vidhava thullakumāri paṇḍaka bhikkhuni pānāgāragocaro vā, saṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṃsaggena, yāni pana tāni kulāni assaddhāni appasannāni anopānabhūṭāni akkosakaparibhāsakāni anatthakāmāni ahitakāmāni aphāsukakāmāni ayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni sevati bhajati payirupāsati, ayaṃ vuccati agocaro”ti (vibha. 514) –

Evamāgataṃ vesiyādiagocaraṃ pahāya.

Saddhāsampannakulādināti ettha **ādi**-saddena upanissayagocarādiṃ saṅgaṇhāti. Tividho hi gocaro upanissayagocaro ārakkhagocaro upanibandhagocaroti. Katamo upanissayagocaro? Dasakathāvathugūṇasamannāgato kalyāṇamitto, yaṃ nissāya asutaṃ suṇāti, sutāṃ pariyodapeti, kaṅkhaṃ vītarati, diṭṭhiṃ ujum karoti, cittaṃ pasādeti. Yassa vā pana

anusikkhamāno saddhāya vaḍḍhati, sīlena sutena cāgena paññāya vaḍḍhati, ayaṃ **upanissayagocaro**. Katamo ārakkhagocaro? Idha bhikkhu antaragharaṃ pavittḥo vithiṃ paṭipanno okkhittacakkhu yugamattadassāvī saṃvuto gacchati, na hatthiṃ olokeno, na assaṃ, na rathaṃ, na pattim, na ithim, na purisaṃ olokeno, na uddhaṃ olokeno, na adho olokeno, na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati, ayaṃ **ārakkhagocaro**. Katamo upanibandhagocaro? Cattāro satipaṭṭhānā, yatha cittaṃ upanibandhati. Vuttañhetam bhagavatā “ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yaddidaṃ cattāro satipaṭṭhānā”ti (saṃ. ni. 5.372), ayaṃ **upanibandhagocaro**. Iti ayaṃ tividho gocaro idha **ādi**-saddena saṅgahitoti daṭṭhabbo.

Appamattakesu vajjesūti asaṅcicca āpannasekhiyaakusalacittuppādādibhedesu vajjesu. **Bhayato dassanasīloti** paramāṇumattaṃ vajjaṃ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahasubbedhasinerupabbatasadisam katvā dassanasabhāvo, sabbalahukam vā dubbhāsitamattaṃ pārājikasadisam katvā dassanasabhāvo. **Sammā ādāyāti** sammadeva sakkaccaṃ sabbaso vā ādiyitvā.

Vaṭṭadukkanissaranatthikehi sotabbato **sutam**, pariyattidhammo. Tam dhāretīti **sutadharo**, sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitaṃ etto palāyati, chiddaghaṭe udakaṃ viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekaṃ suttaṃ vā jātakam vā kathetaṃ vā vācetaṃ vā na sakkoti, ayaṃ na sutadharo nāma. Yassa pana uggahitaṃ buddhavacanaṃ uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsatiṃ vassāni sajjhāyaṃ akarontassa na nassati, ayaṃ sutadharo nāma. Tenevāha “**yadassa ta**”ntiādi. Ekapadampi ekakkharampi avinaṭṭhaṃ hutvā sanniciyatīti sannicayo, suttaṃ sannicayo etasminti **sutasannicayoti** āha “**suttaṃ sannicitaṃ asminti sutasannicayo**”ti. Yassa hi suttaṃ hadayamañjusāyaṃ sannicitaṃ silāya lekhā viya suvaṇṇaghaṭe pakkhittā sīhavasā viya ca sādhu tiṭṭhati, ayaṃ sutasannicayo nāma. Tenāha “**etena...pe... avināsaṃ dasseti**”ti.

Dhātāti paguṇā vācugatā. Ekassa hi uggahitabuddhavacanaṃ niccakālikam na hoti, “asukasuttaṃ vā jātakam vā kathehi”ti vutte “sajjhāyitvā aññehi saṃsanditvā paripucchāvasena atthaṃ ogāhitvā jānissāmi”ti vadati. Ekassa paguṇam pabandhavicchēdābhāvato gaṅgāsotasadisam bhavaṅgāsotasadisāna akittimaṃ sukhappavatti hoti, “asukasuttaṃ vā jātakam vā kathehi”ti vutte uddharitvā tameva katheti. Tam sandhāya vuttaṃ “**dhātā**”ti. **Vācāya paguṇā katāti** suttadasakavaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā, dasa suttāni gatāni, dasa vaggāni gatānītiādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Suttekaḍḍesassa hi suttamattassa ca vacasā paricayo idha nādhippeto, atha kho vaggādivaseneva. **Manasā anupekkhitāti** manasā anu anu pekkhitā, bhāgasō nijjhāyitā cintitāti attho. **Āvajjantassāti** vācāya sajjhāyitum buddhavacanaṃ manasā cintentassa. **Suṭṭhu paṭividdhāti** nijjātam niggumbaṃ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Dve mātikāti bhikkhumātikā bhikkhunīmātikā ca. **Vācugatāti** purimasseva vevacanaṃ. **Tisso anumodanāti** saṅghabhatte dānānisamsapaṭisaṃyuttaanumodanā, vihārādimaṅgale maṅgalasuttādiānumodanā, matakabhāttādiavamaṅgale tirokuṭṭādiānumodanāti imā tisso anumodanā. **Kammākammavinicchayoti** parivārāvasāne kammavagge vuttavinicchayo. “Vipassanāvasena uggaṇhantena catudhātuvavathānamukhena uggahetabba”nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Catūsu disāsu appaṭihatattā catasso disā etassāti catuddiso, catuddiso yeva **cātuddiso**, catasso vā disā arahati, catūsu vā disāsu sādhuṭi **cātuddiso**.

Abhivinayeti sakale vinayapītake. **Vinetunti** sikkhāpetum. “**Dve vibhaṅgā paguṇā vācugatā kātabbāti** idam paripucchāvasena uggahaṇampi sandhāya vutta”nti vadanti. Ekassa pamuṭṭhaṃ, itarassa paguṇam hotīti āha “**tīhi janehi saddhiṃ parivattanakkhamā kātabbā**”ti. **Abhidhammeti** nāmarūpaparicchede. **Heṭṭhimā vā tayo vaggāti** mahāvaggato heṭṭhā sagāthakavaggo nidānavaggo khandhakavaggoti ime tayo vaggā. “Dhammapadampi saha vatthunā uggahetum vaṭṭati”ti **mahāpaccariyaṃ** vuttattā jātakabhāṇakena sātṭhakathaṃ jātakam uggahetvāpi dhammapadampi saha vatthunā uggahetabbameva.

Kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti **kalyāṇavāco**. Tenāha “**sithiladhanitādīnaṃ...pe... vācāya samannāgato**”ti. Tatha **parimaṇḍalapadabyañjanāyāti** thānakaraṇasampattiyā sikkhāsampattiyā ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍalapadāni byañjanāni akkharāni etissāti parimaṇḍalapadabyañjanā, padameva vā atthassa byañjanato **padabyañjanaṃ**, tam akkharapāripūriṃ katvā sithiladhanitādīdasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aparihāpetvā vuttaṃ **parimaṇḍalam** nāma hoti. Akkharapāripūriyā hi padabyañjanassa parimaṇḍalatā. Tena vuttaṃ “**sithiladhanitādīnaṃ yathāvidhānavacanaṇā**”ti, parimaṇḍalam padabyañjanaṃ etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atha vā pajjati ñayati attho etenāti padaṃ, nāmādi. Yathādhippetaṃatthaṃ byañjetīti byañjanaṃ, vākyam. Tesam paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā**.

Apica yo bhikkhu parisati dhammaṃ desento suttaṃ vā jātakam vā nikkhipitvā aññaṃ upārambhakaraṃ suttaṃ āharati, tassa upamaṃ katheti, tadatthaṃ otāreti, evaṃ idam gahetvā ettha khipanto ekapasseneva pariharanto kālam ñatvā vuṭṭhahati, nikkhittasuttaṃ pana nikkhittamattameva hoti, tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti atthassa aparipuṇṇabhāvato. Yo pana suttaṃ vā jātakam vā nikkhipitvā bahi ekapadampi agantvā yathānikkhitassa suttassa atthasaṃvaṇṇanāvaseneva suttantarampi ānento pāliyaṃ anusandhiṇca pubbāparaṇca apekkhanto ācariyehi dinnanaye ṭhatvā tulikāya paricchindanto viya tam tam atthaṃ suvavattitaṃ katvā dassento gambhīramātikāya udakaṃ pesento viya gambhīramatthaṃ gamento vaggihārigatiyā pade padaṃ koṭṭento sindhavājānīyo viya ekameva padaṃ anekehi pariyaeyehi punappunaṃ saṃvaṇṇanto gacchati, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti dhammato atthato anusandhito pubbāparato ācariyuggahatoti sabbaso paripuṇṇabhāvato. Evarūpampi kathaṃ sandhāya “**parimaṇḍalapadabyañjanāyā**”ti vuttaṃ.

Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**, tassa bhikkhuno tenetaṃ bhāsitaṃ atthassa guṇaparipuṇṇabhāvena pure puṇṇabhāve bhavāti attho. Pure vā bhavattā poriyā nāgarikitthiyā sukhumālatanena sadisāti **porī**, pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārāti attho. Purassa esātipi **porī**, **purassa esāti** nāgaravāsinaṃ kathāti attho. Nāgaravāsino hi yuttakathā honti pitimattaṃ “pitā”ti, bhātimattaṃ “bhātā”ti vadanti. Evarūpī hi kathā bahuno janassa kantā hoti manāpā, tāya poriyā.

Vissatṭhāyāti pittasemhādīhi apalibuddhāya sandiṭṭhāvilambitādidosarahitāya. Atha vā nātisīghaṃ nātisaṇikaṃ niranantaṃ ekarasañca katvā parisāya ajjhāsayanurūpaṃ dhammaṃ kathentassa vācā vissatṭhā nāma. Yo hi bhikkhu dhammaṃ kathento suttaṃ vā jātakam vā ārabhitvā āraddhakālato paṭṭhāya turitaturito araṇiṃ manthento viya uṇhakhādanīyaṃ khādanto viya pāḷiyā anusandhipubbāparesu gahitaṃ gahitameva, aggahitaṃ aggahitameva katvā purāṇapaṇṇantaresu caramānaṃ godhaṃ uṭṭhāpento viya tattha tattha paharanto osāpetvā uṭṭhāya gacchati. Purāṇapaṇṇantaresu hi paripātiyamānā godhā kadāci dissati kadāci na dissati, evamekaccassa atthavaṇṇanā katthaci dissati katthaci na dissati. Yopi dhammaṃ kathento kālena sīghaṃ, kālena saṇikaṃ, kālena mandaṃ, kālena mahāsaddaṃ, kālena khuddakasaddaṃ karoti, yathā nijjhāmatanṇhikāpetassa mukhato niccharaṇakaaggi kālena jalati kālena nibbāyati, evaṃ petadhammakathiko nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya puna ārabhati. Yopi kathento tattha tattha vitthāyati, appaṭṭibhānatāya āpajjati, kenaci rogena nitthunanto viya kandanto viya katheti, imesaṃ sabbesampi kathā vissatṭhā nāma na hoti sukkena appavattabhāvato. Yo pana suttaṃ āharitvā ācariyehi dinnanaye ṭhito ācariyuggahaṃ amuñcanto yathā ca ācariyā taṃ taṃ suttaṃ saṃvaṇṇesum, teneva nayena saṃvaṇṇento nātisīghaṃ nātisaṇikantiādīnā vuttanayena kathāpabandhaṃ avicchinnam katvā nadīsoto viya pavatteti, ākāsagaṅgāto bhassamānaudakaṃ viya niranarakathaṃ pavatteti, tassa kathā vissatṭhā nāma hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “vissatṭhāyā”ti.

Anelagaḷāyāti elagaḷavirahitāya. Kassaci hi kathentassa elam gaḷati, lālā paggharati, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagaḷā nāma hoti, tabbiparītāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhāpariyosānaṃ pākaṃ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāyā atthañāpane sādhanāya.

Vācāva karaṇanti vākkaraṇam, udāhāraghoso. Kalyāṇam madhuraṃ vākkaraṇam assāti **kalyāṇavākkaraṇo**. Tenevāha “**madhurassaro**”ti. **Hiḷetīti** avajānāti. Mātugāmoti sambandho. Manaṃ apāyati vaḍḍhetīti **manāpo**. Tenāha “**manavaḍḍhanako**”ti. **Vaṭṭabhayena tajjetvāti** yobbanamadādimattā bhikkhuniyo saṃsārabhayena tāsetvā. **Gihikāletī** attano gihikāle. Bhikkhuniyā methunena bhikkhunīdūsako hotīti bhikkhuniyā kāyasaṃsaggameva vadati. Sikkhamānāsāmaṇerīsu pana methunenapi bhikkhunīdūsako na hotīti āha “**sikkhamānāsāmaṇerīsu methunadhamma**”nti. “Kāsāyavattavasānāyā”ti vacanato dussīlāsu bhikkhunīsikkhamānāsāmaṇerīsu garudhammaṃ ajjhāpannapubbo paṭikkhittoyevāti daṭṭhabbaṃ. Tassā bhikkhuniyā abhāvepi yā yā tassā vacanaṃ assosum, tā tā tatheva maññantīti āha “**mātugāmo hī**”tiādi.

Idāni attha aṅgāni samodhānetvā dassetuṃ “**ettha cā**”tiādi āraddhaṃ. Imehi pana atṭhahaṅgehi asamannāgatam ṇatticatutthēna kammena sammannento dukkaṭam āpajjati, bhikkhu pana sammatoyeva hoti.

148. Garukehīti garukātabbehi. **Ekatoupasampannāyāti** upayogatthe bhumavacanaṃ. “Ovadati”ti vā imassa “vadati”ti atthe sati sampadānavacanaṃpi yujjati. Bhikkhūnaṃ santike upasampannā nāma parivattalingā vā pañcasatasākiyāniyo vā.

149. Āsanaṃ paññāpetvāti ettha “sace bhūmi manāpā hoti, āsanaṃ apaññāpetumpi vaṭṭati”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Mātugāma**ggahaṇena bhikkhunīpi saṅgahitāti āha “**dhammadesanāpattimocanatta**”nti. Sammatassa bhikkhuno santikaṃ paṭipade ovādatthāya sabbāhi bhikkhunīhi āgantabbato “samaggāttha bhaginiyo”ti iminā sabbāsaṃ āgamaṇam pucchati āha “**sabbā āgatātthā**”ti. Gilānāsu anāgatāsūpi gilānānaṃ anāgamaṇassa anuññātattā āgantuṃ samatthāhi ca sabbāhi āgatattā “samaggāmhāyā”ti vattuṃ vaṭṭati. **Antogāme vāti**ādīsu yattha pañca aṅgāni bhūmiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā vanditum na sakkā hoti, tattha ṭhitāya eva kāyaṃ purato nāmetvā “vandāmi ayyā”ti añjaliṃ paggayha gantumpi vaṭṭati. **Antaragharanti** katthaci nāgaradvārassa bahiindakhilato paṭṭhāya antogāmo vuccati, katthaci gharummārato paṭṭhāya antogeham. Idha pana “antogāme vā”ti visum vuttattā “antaraghare vā”ti antogeham sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Yattha katthacīti** antogāmādīsu yattha katthaci.

Vaṭṭatīti “vasatha ayye, mayaṃ bhikkhū ānessāmā”ti vuttavacanaṃ saddahantīhi vasitum vaṭṭati. **Na nimantitā hutvā gantukāmāti** manussehi nimantitā hutvā gantukāmā na hontīti attho, tattheva vassaṃ upagantukāmā hontīti adhippāyo. **Yatoti** bhikkhunupassayato. **Yācitvāti** “tumhehi ānītaovādeneva mayampi vasissāmā”ti yācitvā. **Tatthāti** tasmim bhikkhunupassaye. **Āgatānaṃ santike ovādena vasitabbanti** pacchimikāya vassaṃ vasitabbaṃ. **Abhikkhukāvāse vasantiyā āpattīti** codanāmukhena sāmāññato āpattippasaṅgaṃ vadati, na pana tassā āpatti. **Vassacchedaṃ katvā gacchantiyāpi āpattīti** vassānupagamamūlaṃ āpattim vadati. Itarāya āpattiyā anāpattikāraṇasabbhāvato “**sā rakkhitabbā**”ti vuttaṃ, sā vassānupagamamūlā āpatti rakkhitabbāti attho, abhikkhukepi āvāse īdisāsu āpadāsu vassaṃ upagantabbanti adhippāyo. Tenāha “**āpadāsu hi...pe... anāpatti vuttā**”ti. Itarāya pana āpattiyā anāpatti, kāraṇe asati pacchimikāyapi vassaṃ na upagantabbaṃ. Santesu hi bhikkhūsu vassaṃ anupagacchantiyā āpatti. **Tattha gantvā pavāretabbanti** ettha apavārentīnaṃ āpattisambhavato. Sace dūrepi bhikkhūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ hoti, sakkā ca hoti navamiyaṃ gantvā pavāretum, tattha gantvā pavāretabbaṃ. Sace pana navamiyaṃ nikkhamitvā sampāpunitum na sakkā

hoti, agacchantīnaṃ anāpatti.

Uposathassa pucchanaṃ uposathapucchā, sāyeva **ka**-ppaccayaṃ rassattañca katvā **uposathapucchakanti** vuttāti āha “**uposathapucchana**”nti. **Uposatho pucchitabboti** “kadā, ayya, uposatho”ti pucchitabbo. Bhikkhunāpi “sve, bhagini, uposatho”ti vattabbaṃ. Bhikkhū kadāci kenaci kāraṇena pannarasikaṃ vā cātuddasūposathaṃ, cātuddasikaṃ vā pannarasūposathaṃ karonti, yasmiñca divase bhikkhūhi uposatho kato, tasmīyeva bhikkhunīhipi uposatho kātabboti adhippāyena “**pakkhassa terasiyaṃyeva gantvā**”tiādi vuttaṃ. Evaṃ pucchitena bhikkhunā sace cātuddasiyaṃ uposathaṃ karonti, “cātuddasiko bhagini”ti vattabbaṃ. Sace pana pannarasiyaṃ karonti, “pannarasiko bhagini”ti ācikkhitabbaṃ. **Ovādatthāyāti** ovādayācanatthāya. **Pāṭipadadivasato pana paṭṭhāya dhammasavanatthāya gantabbanti** pāṭipadadivase ovādaggaṇatthāya dutiyadivasato paṭṭhāya antarantarā dhammasavanatthāya gantabbaṃ. Ovādaggaṇampi hi “dhammasavanamevā”ti abhedena vuttaṃ. **Nirantaraṃ vihāraṃ upasaṅkamimsūti** yebhuyyena upasaṅkamaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Vuttañhetanti**ādinā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjissāmāti sabbāsaṃyeva bhikkhunīnaṃ upasaṅkamanadīpanatthaṃ pālī nidassitā. **Ovādaṃ gacchatīti** ovādaṃ yācituṃ gacchati. **Dve tissoti** dvīhi tīhi. Karaṇatthe cetāṃ paccattavacaṇaṃ.

Pāsādikenāti pasādajanakena niddosena kāyakammādinā. **Sampādetūti** tividhaṃ sikkhaṃ sampādetu. Sace pātimokkhuddesakaṃyeva disvā tāhi bhikkhunīhi ovādo yācito bhavēyya, tena kiṃ kātabbanti? Uposathagge sannipatite bhikkhusaṅghe pubbakiccavasena “atthi kāci bhikkhuniyo ovādaṃ yācamānā”ti pucchiyamāne “evaṃ vadehī”ti ovādapāṭiggāhakena vattabbavacaṇaṃ aññena bhikkhunā kathāpetvā pātimokkhuddesakena vattabbavacaṇaṃ attanā vatvā puna sayameva gantvā bhikkhunīnaṃ ārocetabbaṃ, aññena vā bhikkhunā tasmīṃ divase pātimokkhaṃ uddisāpetabbaṃ. **Etāṃ vuttanti** “tāhī”ti etāṃ bahuvacaṇaṃ vuttaṃ.

Ekā bhikkhunī vāti idaṃ bahūhi bhikkhunupassayehi ekāya eva bhikkhuniyā sāsanaṃpaṭiggahaṇaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana dutiyikāya abhāvaṃ sandhāya. **Bahūhi bhikkhunupassayehīti** antarāmagge vā tasmīyeva vā gāme bahūhi bhikkhunupassayehi. “Bhikkhunisaṅgho ca ayya bhikkhuniyo ca bhikkhunī cā”ti iminā nānāupassayehi sāsanaṃ gahetvā āgatabhikkhuniyā vattabbavacaṇaṃ dasseti. Idañca ekena pakārena mukhamattanidassanatthaṃ vuttaṃ, tasmīṃ tasmīṃ pana bhikkhunupassaye bhikkhunīnaṃ pamāṇaṃ sallakkhetvā tadanurūpena nayena vattabbaṃ. **Bhikkhusaṅghassa ayyānaṃ ayyassāti** idaṃ sankhipitvā vuttaṃ.

Pātimokkhuddesakenapīti idaṃ saṅghuposathavaseneva dassitaṃ. Yattha pana tiṇṇaṃ dvinnaṃ vā vasanaṭṭhāne pātimokkhuddeso natthi, tatthāpi ñattiṭṭhapanakena itarena vā bhikkhunā imināva nayena vattabbaṃ. Ekapuggalenapi uposathadivase ovādayācanaṃ sampaṭicchitvā pāṭipade āgatānaṃ bhikkhunīnaṃ “natthi kocī”tiādi vattabbameva. Sace sayameva, “sammato aha”nti vattabbaṃ. Imaṃ vidhiṃ ajānanto idha bāloti adhippeto.

150. Adhammakamme adhammakammasaññī vaggāṃ bhikkhunisaṅghaṃ vaggasaññī ovadati, āpatti pācittiyassātiādīsū vijjamañesupi vaggādibhāvanimittesu dukkaṭesu adhammakammamūlakāṃ pācittiyameva pāliyaṃ sabbattha vuttanti āha “**adhammakamme dvinnaṃ navakānaṃ vasena aṭṭhārasa pācittiyāni**”ti. Sesametta uttānameva. Asammataṭā, bhikkhuniyā paripuṇṇūpasampannatā, ovādavaseṇa aṭṭhagarudhammabhaṇananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ovādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā

153. Dutiye kusalānaṃ dhammānaṃ sātaccakiriyāyāti pubbhāgappaṭipattivasena vuttaṃ. **Munāṭīti** jānāti. **Tena ñāṇena**ti tena arahattaphalapaññāsāṅkhātena ñāṇena. **Pathesūti** upāyamaggesu. Arahato pariniṭṭhitasikkhattā āha “**idañca...pe... vutta**”nti. Atha vā “appamajjato sikkhato”ti imesaṃ padānaṃ hetuatthatā daṭṭhabbā, tasmā appamajjanahetu sikkhanahetu ca adhicetasoti attho. **Sokāti** cittasantāpā. Ettha ca **adhicetasoti** iminā adhicittasikkhā, **appamajjatoti** iminā adhiṭṭhasikkhā, **munino monapathesu sikkhatoti** etehi adhipaññāsikkhā, **muninoti** vā etena adhipaññāsikkhā, **monapathesu sikkhatoti** etena tāsāṃ lokuttarasikkhānaṃ pubbhāgappaṭipadā, **sokā na bhavanti**tiādihi sikkhāparipūriyā ānisaṃsā pakāsītāti veditabbaṃ.

Kokanudanti padumavisesanaṃ yathā “kokāsaya”nti, taṃ kira bahupattaṃ vaṇṇasampannaṃ ativiya sugandhañca hoti. “Kokanudaṃ nāma setapaduma”ntipi vadanti. **Pātoti** pageva. Ayañhettha attho – yathā kokanudasāṅkhātaṃ padumaṃ pāto sūriyuggamanavelāyaṃ phullaṃ vikasitaṃ avītagandhaṃ siyā virocamaṇaṃ, evaṃ sarīragandhena guṇagandhena ca sugandhaṃ saradakāle antalikkhe ādiccamiva attano tejasā tapantaṃ aṅgehi niccharaṇajutitāya aṅgīrasaṃ sammāsambuddhaṃ passāti.

Abhabboti paṭipattisāramidaṃ sāsanaṃ, paṭipatti ca pariyattimūlikā, tvañca pariyattim uggahetuṃ asamattho, tasmā abhabboti adhippāyo. **Suddhaṃ pilotikakhaṇḍanti** iddhiyā abhisāṅkhatāṃ parisuddhaṃ colakhaṇḍaṃ. Tādā kira bhagavā “na sajjhāyaṃ kātuṃ asakkonto mama sāsane abhabbo nāma hoti, mā soci bhikkhū”ti taṃ bāhāyaṃ gahetvā vihāraṃ

pavisitvā iddhiyā pilotikakhaṇḍaṃ abhinimminivā “handā, bhikkhu, imaṃ parimajjanto ‘rajo haraṇaṃ rajo haraṇa’nti punappunaṃ sajjhāyaṃ karohī”ti vatvā adāsi tattha pubbekatādhikārattā.

So kira pubbe rājā hutvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto nalātaṭo sede muccante parisuddhena sātakena nalātaṃ puñchi, sātako kiliṭṭho ahoṣi. So “imaṃ sarīraṃ nissāya evarūpo parisuddhasātako pakatiṃ jahitvā kiliṭṭho jāto, aniccā vata saṅkhārā”ti aniccasaññaṃ paṭilabhāti, tena kāraṇassa rajo haraṇameva paccayo jāto. Rajaṃ haratīti **rajo haraṇaṃ. Saṃvegaṃ paṭilabhivāti** asubhasaññaṃ aniccasaññaṃ upaṭṭhapento saṃvegaṃ paṭilabhivā. So hi yoniso ummajjanto “parisuddhaṃ vatthaṃ, natthettha doṣo, attabhāvassa paṇāyaṃ doṣo”ti asubhasaññaṃ aniccasaññaṃ paṭilabhivā nāmarūpariggahādīnā pañcasu khandhesu ñāṇaṃ otāretvā kalāpasammasanādikkamena vipassanaṃ vadḍhetvā udayabbayañāḍīpaapāṭiyā vipassanaṃ anulomagotrābhusamīpaṃ pāpesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**vipassanaṃ ārabhī**”ti. **Obhāsagāthaṃ abhāsīti** obhāsavissajjanapubbakabhāsītagāthā obhāsagāthā, taṃ abhāsīti attho.

Ettha ca “adhicetasoti imaṃ obhāsagāthaṃ abhāsī”ti idheva vuttaṃ. **Visuddhimagge** (visuddhi. 2.386) pana **dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** (dha. pa. aṭṭha. 1.cūlapanthakatheravatthu) **theragāthasaṃvaṇṇanāyaṃ** (theragā. aṭṭha. 2.566) –

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati;
Rāgassetāṃ adhivacanaṃ rajoti;
Etaṃ rajaṃ vippajahitvā paṇḍitā;
Viharanti te vīgatarajassa sāsane.

“Doṣo...pe... sāsane.

“Moho rajo na ca pana reṇu vuccati;
Mohassetāṃ adhivacanaṃ rajoti;
Etaṃ rajaṃ vippajahitvā paṇḍitā;
Viharanti te vīgatarajassa sāsane. –

Imā tisso obhāsagāthā abhāsī”ti vuttaṃ. **Adhicetasoti** ca ayaṃ cūlapanthakatherassa udānagāthāti imissāyeva pāḷiyā āgataṃ. Theragāthāyaṃ pana cūlapanthakatherassa udānagāthāsu ayaṃ anāruḷhā, “ekudāniyattherassa pana ayaṃ udānagāthā”ti (theragā. aṭṭha. 1.ekudāniyattheragāthāvaṇṇanā) tattha vuttaṃ. Evaṃ santepi imissā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca evamāgatattā cūlapanthakatherassapi ayaṃ udānagāthā obhāsagāthāvasena ca bhagavatā bhāsītāti gahetabbaṃ. **Arahattaṃ pāpuṇīti** abhiññāpaṭisambhīdāparivāraṃ arahattaṃ pāpuṇī. **Abhabbo tvantiādivacanaṭo** anukampāvasena saddhivihārikādīṃ saṅghikavihārā nikkāḍḍhāpentassa anāpatti viya dissati. Abhabbo hi thero sañcicca taṃ kātuṃ, nikkāḍḍhanasikkhāpade vā apaññatte therena evaṃ katanti gahetabbaṃ.

156. Ovadantassa pācittiyanti atthaṅgate sūriye garudhammehi vā aññaena vā dhammeneva ovadantassa sammatassapi pācittiyaṃ. Sesametta uttānameva. Atthaṅgatasūriyatā, paripuṇṇūpasampannatā, ovedananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā

162. Tatiyaṃ uttānathameva. Upassayūpagamaṇaṃ, paripuṇṇūpasampannatā, samayābhāvo, garudhammehi ovedananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Āmisasikkhāpadavaṇṇanā

164. Catutthe “upasampannaṃ...pe... bhikkhunovādaka”nti imesaṃ “maṅkukattukāmo”ti iminā sambandho. “Avaṇṇaṃ kattukāmo ayasaṃ kattukāmo”ti imesaṃ pana vasena “upasampanna”ntiādisu “upasampannassā”ti vibhattivipariṇāmo kātābboti imamatthaṃ sandhāya “**ujjhāpanake vuttanayenevattho veditabbo**”ti vuttaṃ. “Cīvarahetu ovaḍaṭī”tiādinā bhaṇantassa ekekasmīṃ vacane niṭṭhite pācittiyaṃ veditabbaṃ. “Upasampannaṃ saṅghena asammata”nti pāḷivacanaṭo “sammatena vā saṅghena vā bhāraṃ katvā ṭhapito”ti aṭṭhakathāvacanaṭo ca aṭṭhahi aṅgehi samannāgato sammatena vā vippavasitukāmena “yāvāhaṃ āgamissāmi, tāva te bhāro hotū”ti yācitvā ṭhapito tassābhāvato saṅghena vā tatheva bhāraṃ katvā ṭhapito aṭṭhahi garudhammehi aññaena vā dhammena ovaḍituṃ labhatīti veditabbaṃ. Tasmā “yo pana, bhikkhu, asammato bhikkhuniyo ovadeyya, pācittiya”nti idaṃ pageva bhāraṃ katvā aṭṭhapitaṃ sandhāya vuttanti gahetabbaṃ.

168. Anāpatti pakatiyā cīvarahetu...pe... ovdantam bhaṇatīti ettha āmisahetu ovdantam “āmisahetu ovdatī”ti saññāya evaṃ bhaṇantassa anāpatti, “na āmisahetu ovdatī”ti saññāno pana dukkaṭam, na āmisahetu ovdantam pana “āmisahetu ovdatī”ti saññāya bhaṇantassapi anāpatti sacittakattā sikkhāpadassa. Sesamettha uttānameva. Upasampannā, dhammena laddhasammūtā, anāmisantarātā, avaṇṇakāmatāya evaṃ bhaṇananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Āmisasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

169. Pañcamam uttānatthameva.

6. Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā

175. Chaṭṭhe sace sā bhikkhunī tam cīvaram āditova pārupeyya, aññā bhikkhuniyo disvā ujjhāpeyyum, tato mahājano passitum na labhatī maññamāno “yathāsamhaṭam haritvā nikkhitvā”tiādimāha.

176. Nīharatīti sakim nīharati. Yepi tesam nissitakāti sambandho. **Kathinavattanti** “sabrahmaçārīnam kātuṃ vaṭṭatī”ti itikattabbatāvasena sūcikkammakaraṇam. **Ācariyupajjhāyānam dukkaṭanti** akappiyasamādānavasena dukkaṭam. **Vañceti**vāti “tava nīatikāyā”ti avatvā “ekissā bhikkhuniyā”ti ettakameva vatvā. “Ekissā bhikkhuniyā”ti sutvā te aññātikasaññāno bhaveyyunti āha “**akappiye niyojittā**”ti. “Idam te mātu cīvara”ntiādinī avatvāpi “idam cīvaram sibbehī”ti suddhacittena sibbāpentassapi anāpatti.

179. Upāhanatthavikādinti ādi-saddena yaṃ cīvaram nivāsetum vā pārupitum vā na sakkā hoti, tampi saṅgaṇhāti. Sesamettha uttānameva. Aññātikāya bhikkhuniyā santakatā, nivāsanapārupanūpagatā, vuttanayena sibbanam vā sibbāpanam vāti imāni panettha tīpi aṅgāni.

Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Saṃvidahanasikkhāpadavaṇṇanā

181. Sattame “pacchā gacchantīnam corā acchindisū”ti ettha “pattacīvara”nti pāṭhasoti āha “**pacchā gacchantīnam pattacīvara**”nti. **Tā bhikkhuniyoti** pacchā gacchantiyo bhikkhuniyo. “Pacchā gacchantīna”nti ca vibhattivipariṇāmenettha sambandho veditabbo. Pāḷiyam “gacchāma bhagini, gacchāma ayyā”ti bhikkhupubbakam saṃvidhānam vuttam, “gacchāma ayya, gacchāma bhagini”ti bhikkhunipubbakam. **Ekaddhānamagganti** ekam addhānasankhātam maggam, ekato vā addhānamaggam. **Hiyyoti** suve. **Pareti** tatiyadivase.

182-183. Dvidhā vuttappakāroti pādaganavasena pakkhaganavasena vāti dvidhā vuttappabhedo. Catunnam maggānam sambandhaṭṭhānam **catukkam**, tiṇṇam maggānam sambandhaṭṭhānam **siṅghātakam**. “Gāmantare gāmantare”ti ettha añño gāmo gāmantaranti āha “**nikkhamane anāpatti...pe... bhikkhuno pācittiya**”nti. “Saṃvidhāyā”ti pāḷiyam avisesena vuttattā “**neva pāḷiyā sameti**”ti vuttam, “etthantare saṃvidahitepi bhikkhuno dukkaṭa”nti vuttattā “**na sesaṭṭhakathāya sameti**”ti vuttam. **Addhayanam atikkamantassāti** asati gāme addhayanam atikkamantassa. Yattha hi addhayanabbhantare añño gāmo na hoti, tam idha agāmakam araṇṇanti adhippetam, addhayanabbhantare pana gāme sati gāmantaragaṇanāya eva āpatti.

185. Raṭṭhabhedeti raṭṭhavilope. **Cakkasamāruḷhāti** iriyāpathacakkam sakaṭacakkam vā samāruḷhā. Sesam uttānameva. Dvinnampi saṃvidahitvā maggappaṭipatti, avisaṅketam, samayābhāvo, anāpadā, gāmantarokkamanam vā addhayanatikkamo vāti imāni panettha pañca aṅgāni. Ekatoupasampannādīhi saddhim gacchantassa pana mātuḡamasikkhāpadena āpatti.

Saṃvidahanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā

188. Aṭṭhame lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṃvidahitvāti ayam viseso “evamime...pe... bhikkhunīhi saddhim nāvāya kīḷantī”ti iminā “uddhamgāminim vā adhogāminim vā”ti iminā ca siddho.

189. Nadiyā kuto gāmantaranti āha “yassā nadiyā”tiādi. “**Tassā sagāmakatīrapassena...pe... addhayanagaṇanāyāti** ekekapasseneva gamanam sandhāya vuttattā tādisikāya nadiyā majjhena gacchantassa gāmantaragaṇanāya addhayanagaṇanāya ca āpatti”ti vadanti. **Sabbaṭṭhakathāsūtiādinā** attanā vuttamevattham samattheti. “Kīḷāpurekkhārātāya bhikkhuniyā saddhim saṃvidhāya nāvam abhiruhantassa nadiyamveva pācittiyassa vuttattā vāpisamuddādisu kīḷāpurekkhārātāya dukkaṭameva, na pācittiya”nti vadanti. “Lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṃvidahitvā”ti vacanato keci “imam sikkhāpadam akusalacittam lokavajja”nti vadanti, tam na

gahetabbaṃ. Kīlāpurekkhāratāya hi abhiruhitvāpi gāmantarokkamane addhayaḥjanātikkame vā kusalābyākatacittasamaṅgīpi hutvā āpattiṃ āpajjati. Yadi hi so saṃvegaṃ paṭilabhitvā arahattaṃ vā sacchikareyya, niddaṃ vā okkameyya, kammaṭṭhānaṃ vā manasi karonto gaccheyya, kuto tassa akusalacittasamaṅgitā, yenedaṃ sikkhāpadaṃ akusalacittaṃ lokavajjanti vuccati, tasmā paṇṇattivajjaṃ ticitanti siddhaṃ. Sesamettha uttānameva.

Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā

194. Navame **paṭiyāditanti** bhikkhūnaṃ atthāya sampāditaṃ. **Ñātakā vā honti pavāritā vāti** ettha sacepi bhikkhuno aññātakā appavāritā ca siyumaṃ, bhikkhuniyā ñātakā pavāritā ce, vaṭṭati.

197. Pāpabhikkhūnaṃ pakkhupacchedāya idaṃ paññattaṃ, tasmā pañcabhojaneyeva āpatti vuttā. **Pañca bhojanāni ṭhapetvā sabbattha anāpatti** idaṃ pana iminā sikkhāpadena anāpattidassanattaṃ vuttaṃ. Viññattiyā uppannaṃ paṭibhuñjantassa hi aññattha vuttanayena dukkaṭaṃ. Sesam uttānameva. Bhikkhuniparipācitatbhāvo, jānanaṃ, gihisamārambhābhāvo, odanādīnaṃ aññataratā, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā

198. Dasame **upanandassa catutthasikkhāpadena**ti appaṭicchanne mātugāmena saddhiṃ rahonisajjasikkhāpadaṃ sandhāya vuttaṃ. Kiñcāpi taṃ acelakavagge pañcamasikkhāpadaṃ hoti, upanandattheraṃ ārabha paññattesu pana catutthabhāvato “upanandassa catutthasikkhāpadena”ti vuttaṃ. Catutthasikkhāpadassa vatthuto imassa sikkhāpadassa vatthuno paṭhamaṃ uppannattā idaṃ sikkhāpadaṃ paṭhamaṃ paññattaṃ. Iminā ca sikkhāpadena kevalaṃ bhikkhuniyā eva rahonisajjāya āpatti paññattā, upari mātugāmena saddhiṃ rahonisajjāya āpatti viṣuṃ paññattāti daṭṭhabbaṃ.

Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhikkhunivaggo tatiyo.

4. Bhojanavaggo

1. Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā

206. Bhojanavaggassa paṭhamasikkhāpade **addhayaḥjanaṃ vā yojanaṃ vā gantuṃ sakkotīti** ettha tattakaṃ gantuṃ sakkontassapi tāvatakaṃ gantvā aladdhabhikkhassa ito bhuñjituṃ vaṭṭati. **Imesaṃyevāti** imesaṃ pāsaṇḍānaṃyeva. **Ettakānanti** imasmiṃ pāsaṇḍe ettakānaṃ. **Ekadivasam bhuñjitabanti** ekadivasam sakiṃyeva bhuñjitabbaṃ. “Ekadivasam bhuñjitabba”nti vacanato pana ekasmiṃ divase punappunaṃ bhuñjituṃ vaṭṭatīti na gahetabbaṃ. **Puna ādito paṭṭhāya bhuñjituṃ na vaṭṭatīti** iminā paṭhamaṃ bhuttaṭṭhānesu puna ekasmiṃpi ṭhāne bhuñjituṃ na vaṭṭatīti dasseti.

208. “**Gacchanto vā āgacchanto vāti** idaṃ addhayaḥjanavasena gahetabba”nti vadanti. **Antarāmagge gataṭṭhāneti** ekasseva santakaṃ sandhāya vuttaṃ. “**Āgacchantepi eseva nayo**”ti saṅkhepena vuttamevatthaṃ vibhāvento “**gantvā paccāgacchanto**”tiādīmāha. Āpattiṭṭhāneyeva puna bhuñjantassa anāpatti vattabbāti gamane āgamane ca paṭhamaṃ bhojanaṃ avatvā antarāmagge ekadivasam gataṭṭhāne ca ekadivasanti punappunaṃ bhojanaṃyeva dassitaṃ, gamanadvise pana āgamanadvise ca “gamissāmi āgamissāmi”ti bhuñjituṃ vaṭṭatiyeva. Suddhacittena punappunaṃ bhuñjantassapi punappunaṃ bhojane anāpatti. Aññassatthāya uddisivā paññattaṃ bhikkhuno gahetumeva na vaṭṭatīti āha “**bhikkhūnaṃyeva atthāya**”ti. Sesamettha uttānameva. Āvasathapiṇḍatā, agilānatā, anuvasitvā bhojananti imāni panettha ṭṭi aṅgāni.

Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

209. Dutiye **abhimāreti** abhigantvā bhagavato māraṇatthāya niyojite dhanuddhare. **Guḷhapaṭicchannoti** apākaṭo. **Pavijjhīti** vissajjesi. Nanu **rājānampi mārāpesīti** vacanato idaṃ sikkhāpadaṃ ajātasattuno kāle paññattanti siddhaṃ, evaṃca sati parato anupaññattiyam –

“Tena kho pana samayena rañño māgadhasa seniyassa bimbisārassa ñātisālohito ājīvakesu pabbajito hoti. Atha kho so ājīvako yena rājā māgadho seniyo bimbisāro tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā rājānaṃ māgadhaṃ seniyaṃ

bimbisāraṃ etadavoca...pe... kukkuccāyantā nādhivāsenti’ ti –

Idaṃ kasmā vuttanti? So kira ājīvako taṃ dānaṃ dento bimbisārakālato paṭṭhāya adāsi, pacchā ajātasattukāle sikkhāpadapaññattito paṭṭhāya bhikkhū kukkuccāyantā taṃ dānaṃ na paṭṭiggaṇhiṃsu, tasmā ādito paṭṭhāya taṃ vatthu dassitanti veditabbaṃ. “Atha kho so ājīvako bhikkhūnaṃ santike dūtaṃ pāhesi” ti idañca tato pabbuti so ājīvako antarantaraṃ bhikkhū nimantetvā dānaṃ dento ajātasattukāle sikkhāpade paññatte yaṃ bhikkhūnaṃ santike dūtaṃ pāhesi, taṃ sandhāya vuttaṃ.

215. Aññaṃaṇṇavisitṭhattā visadisāṃ rajjaṃ virajjaṃ, tato āgatā, tattha vā jātā, bhavāti vā verajjā, te eva **verajjakā**. Te pana yasmā gottacaraṇādivibhāgena nānappakārā, tasmā vuttaṃ “**nānāverajjake**” ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana **nānāvidhehi aññarajjehi āgateti** rajjanaṃyeva vasena nānappakārātā vuttā.

217-218. Imassa sikkhāpadassa viññattiṃ katvā bhuñjanavattusmiṃ paññattattā viññattito gaṇabhojanaṃ vatthuvāseneva pākaṇṭhi taṃ avatvā “gaṇabhojanaṃ nāma yattha...pe... nimantitā bhuñjanti” ti nimantanavaseneva padabhājane gaṇabhojanaṃ vuttaṃ. “Kiñci pana sikkhāpadaṃ vatthuananurūpampi siyāti padabhājane vuttanayena nimantanavaseneva gaṇabhojanaṃ hotīti kesañci āsaṅkā bhavēyā” ti taṃnivattanatthaṃ “**taṃ panetaṃ gaṇabhojanaṃ dvihākārehi pasavatī**” ti vuttaṃ. **Pañcannaṃ bhojanānaṃ nāmaṃ gahetvāti** ettha “bhojanaṃ gaṇhathāti vuttepi gaṇabhojanaṃ hotiyevā” ti vadanti. “Heṭṭhā addhānagamanavattusmiṃ nāvābhiruhanavattusmiṃca ‘idheva, bhante, bhuñjathā’ ti vutte yasmā kukkuccāyantā na paṭṭiggaṇhiṃsu, tasmā ‘bhuñjathā’ ti vuttepi gaṇabhojanaṃ na hotiyevā” ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. “Pañcannaṃ bhojanānaṃ nāmaṃ gahetvā nimanteti” ti vuttattā pana “odanaṃ bhuñjathā” ti vā “bhataṃ bhuñjathā” ti vā bhojanānaṃ gahetvā vutte gaṇabhojanaṃ hoti, na aññathā. “Idheva, bhante, bhuñjathā” ti etthāpi “odana” nti vā “bhata” nti vā vatvāva te evaṃ nimantesunti gahetabbaṃ. Gaṇavasena vā nimantitattā te bhikkhū apakataññutāya kukkuccāyantā na paṭṭiggaṇhiṃsūti ayaṃ amhākaṃ khanti, vīmamsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Ekato gaṇhantīti ettha aññaṃaṇṇassa dvādasahatthaṃ amuñcitvā ṭhitā ekato gaṇhanti nāmāti gahetabbaṃ. “Amhākaṃ catunnampi bhataṃ dehitī vā viññāpeyyu” nti vacanato heṭṭhā “tvam ekassa bhikkhuno bhataṃ dehi, tvam dvinnanti evaṃ viññāpetvā” ti vacanato ca attano atthāya aññehi viññattampi sādiyantassa gaṇabhojanaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. **Evaṃ viññattito pasavatīti** ettha viññattiyā sati gaṇhantassa ekato hutvā gahaṇe iminā sikkhāpadena āpatti, viṣuṃ gahaṇe paṇītabhojanasūpodanaviññattīhi āpatti veditabbā.

Vicāretīti pañcakaṇḍādivasena saṃvidahati. **Ghaṭṭetīti** anuvātaṃ chinditvā hatthena daṇḍakena vā ghaṭṭeti. **Suttaṃ karotīti** suttaṃ vaṭṭeti. **Valetīti** daṇḍake vā hatthe vā āvaṭṭeti. “Abhinavasēva cīvarassa karaṇaṃ idha cīvarakammaṃ nāma, purāṇacīvare sūcikkammaṃ nāma na hoti” ti vadanti. “Catutthe āgate na yāpentīti vacanato sace añño koci āgacchanta natthi, cattāroyeva ca tattha nisinnā yāpetuṃ na sakkonti, na vaṭṭatī” ti vadanti.

220. Gaṇabhojanāpattijanakanimantanabhāvato “**akappiyanimantana**” nti vuttaṃ. **Sampavesetvāti** nisīdāpetvā. **Gaṇo bhijjatīti** gaṇo āpattiṃ na āpajjatīti adhippāyo. “Yattha cattāro bhikkhū...pe... bhuñjanti” ti imāya pāliyā saṃsandanato “**itaresaṃ pana gaṇapūraṃ hoti**” ti vuttaṃ. **Avisesenāti** “gilāno vā cīvarakārako vā” ti avisesetvā sabbasādhāraṇavacanena. **Tasmāti** avisesitattā. **Bhutvā gatesūti** ettha agatesupi bhojanakicce niṭṭhite gaṇhituṃ vaṭṭati. **Tāni ca tehi ekato na gahitāntīti** yehi bhojanehi viṣaṅketo natthi, tāni bhojanāni tehi bhikkhūhi ekato na gahitāni ekena pacchā gahitattā. **Mahāthereti** bhikkhū sandhāya vuttaṃ. Dūtassa puna paṭipathaṃ āgantvā “bhataṃ gaṇhathā” ti vacanabhayena “**gāmadvāre aṭṭhatvā**” ti vuttaṃ. **Tattha tattha gantvāti** antaravithiādīsu tattha tattha ṭhitānaṃ santikaṃ gantvā. Bhikkhūnaṃ atthāya gharadvāre ṭhapetvā diyyamānepi eseva nayo. **Nivattathāti vuttapade nivattitūṃ vaṭṭatīti** “nivattathā” ti vicchinditvā pacchā “bhataṃ gaṇhathā” ti vuttattā vaṭṭati. Sesametta uttānameva. Gaṇabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

221. Tatiye kulapaṭipāṭiyā abbotchinnaṃ katvā nirantaraṃ diyyamānattā “bhataṭipāṭi aṭṭhitā hoti” ti pāliyaṃ vuttaṃ, antaraṃ aṭṭhatvā nirantaraṃ pavattāti vuttaṃ hoti. **Upacāravasenāti** vohāravasena. Na hi so badaramattameva deti, upacāravasena pana evaṃ vadati. Badaracūṇasakkharādīhi payojitaṃ “badarasāḷava” nti vuccati.

226. Vikappanāvaseneva taṃ bhataṃ asantaṃ nāma hotīti anupaññattivasena vikappanaṃ aṭṭhapetvā yathāpaññattaṃ sikkhāpadameva ṭhapitaṃ. **Parivāre** pana vikappanāya anujānanampi anupaññattisamānanti katvā “catasso anupaññattiyō” ti vuttaṃ. **Mahāpaccariādīsu** vuttanayaṃ pacchā vadanto pāliyā saṃsandanato parammukhāvīkappanameva paṭiṭṭhāpesi. Keci pana “tadā attano santike ṭhapetvā bhagavantaṃ aññassa abhāvato thero sammukhāvīkappanaṃ nākāsi, bhagavatā ca viṣuṃ sammukhāvīkappanā na vuttā, tathāpi sammukhāvīkappanāpi vaṭṭatī” ti vadanti. Teneva **mātikā** aṭṭhakathāyampi (kaṅkhā. aṭṭha. paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā) “yo bhikkhu pañcasu

sahadhammikesu aññatarassa ‘mayhaṃ bhattapaccāsaṃ tuyhaṃ dammī’ti vā ‘vikappemī’ti vā evaṃ sammukhā vā ‘itthannāmassa dammī’ti vā ‘vikappemī’ti vā evaṃ parammukhā vā paṭhamanimantanā avikappetvā pacchā nimantitakule laddhabhikkhato ekasitthampi ajjhoharati, pācittiya’nti vuttaṃ.

229. Pañcahi bhojanehi nimantitassa yena yena paṭhamāṃ nimantito, tassa tassa bhojanato uppaṭipāṭiyā avikappetvā vā parassa parassa bhojanaṃ **paramparabhojananti** āha “**sace pana mūlanimantanāṃ heṭṭhā hoti, pacchimaṃ pacchimaṃ upari, taṃ uparito paṭṭhāya bhuñjantassa āpatti’**”ti. Hatthaṃ anto pavesetvā sabbaheṭṭhimāṃ gaṇhantassa majjhe ṭhitampi antohatthagataṃ hotīti āha “**hatthaṃ pana...pe... yathā tathā vā bhuñjantassa anāpatti’**”ti. Khīrassa rasassa ca bhattena amissaṃ hutvā upari ṭhitattā “**khīraṃ vā rasaṃ vā pivato anāpatti’**”ti vuttaṃ.

Mahāupāsakoti gehasāmiko. “**Mahāaṭṭhakathāyaṃ** ‘āpatti’ti vacanena **kurundiyaṃ** ‘vaṭṭati’ti vacanaṃ viruddhaṃ viya dissati, dvinnampi adhippāyo **mahāpaccariyaṃ** vibhāvito”ti **mahāgaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Sabbe nimantenti** akappiyanimantanena nimantenti. “Paramparabhojanaṃ nāma pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena bhojanena nimantito, taṃ ṭhapetvā aññaṃ pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ bhojanaṃ bhuñjati, etaṃ paramparabhojanaṃ nāmā”ti vuttattā satipi bhikkhācariyāya paṭhamāṃ laddhabhāve “piṇḍāya caritvā laddhabhattaṃ bhuñjati, āpatti’”ti vuttaṃ. Avikappavasena “**vacikamma**”nti vuttaṃ. Sesametha uttānameva. Paramparabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīni aṅgāni.

Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā

230-231. Catutthe **kāṇāya mātāti** kāṇāti laddhanāmāya dārikāya mātā. Kasmā panesā kāṇā nāma jātāti āha “**sā kirassā**”tiādi. Imissā daharakāle mātāpitaro sinehasasena “amma kāṇe, amma kāṇe”ti vohariṃsu, sā tadupādāya kāṇā nāma jātā, tassā ca mātā “kāṇamātā”ti pākāṭā ahoṣīti evametha kāraṇaṃ vadanti. **Paṭiyālokanti** pacchimaṃ disaṃ, paccādiccanti vuttaṃ hoti.

233. **Pūvagaṇanāya pācittiyaṃti** mukhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhato upariṭṭhitapūvagaṇanāya pācittiyaṃ. “Dvattipattapūrā paṭiggahetabbā”ti hi vacanato mukhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhaṃ anatikkante dve vā tayo vā pattapūre gahetuṃ vaṭṭati.

235. **Aṭṭhakathāsu pana...pe... vuttanti** idaṃ aṭṭhakathāsu tathā āgatabhāvamattadīpanatthaṃ vuttaṃ, na pana tassa vādassa paṭiṭṭhāpanatthaṃ. Aṭṭhakathāsu vuttaṃhi pāṭiyā na sameti. Tatuttarigaṇe anāpattidassanathāhi “ñātakānaṃ pavāritāna”nti vuttaṃ. Aññathā “anāpatti dvattipattapūre paṭiggāṇhāti”ti imināva pamāṇayuttaggāṇe anāpattisiddhito “ñātakānaṃ pavāritāna”nti visuṃ na vattabbaṃ. Yadi evaṃ “taṃ pāṭiyā na sameti”ti kasmā na vuttanti? Heṭṭhā tatuttarisikkhāpade vuttanayeneva sakkā viññātunti na vuttaṃ. Vuttaṃhi tattha (pārā. aṭṭha. 2.526) “aṭṭhakathāsu pana ñātakapavāritatṭhāne pakatiyāva bahumpi vaṭṭati, acchinnakāraṇā pamāṇameva vaṭṭatīti vuttaṃ, taṃ pāṭiyā na sameti”ti. “Apātheyyādiatṭhāya paṭiyādita”nti saññāya gaṇhantassapi āpattiyeva acittakattā sikkhāpadassa. Attanoyeva gahaṇatthaṃ “imassa hatthe dehi”ti vacanenapi āpajjanato “**vacikamma**”nti vuttaṃ. Sesam uttānameva. Vuttalakkaṇapūvamanthā, asesakatā, apaṭippassaddhagamanatā, na ñātakādītā, atirekapaṭiggāṇaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

236. Pañcame **bhuttāvīti** bhuttāvino bhuttavanto, katabhattakiccāti vuttaṃ hoti. **Pavāritāti** ettha catūsu pavāraṇāsu yāvadatthapavāraṇā paṭikkhepapavāraṇā ca labbhātīti āha “**brāhmaṇena...pe... paṭikkhepapavāraṇāya pavāritā**”ti. Catubbidhā hi pavāraṇā vassaṃvutthapavāraṇā, paccayapavāraṇā, paṭikkhepapavāraṇā, yāvadatthapavāraṇāti. Tattha “anujānāmi, bhikkhave, vassaṃvutthānaṃ bhikkhūnaṃ tīhi ṭhānehi pavāretu”nti (mahāva. 209) ayaṃ **vassaṃvutthapavāraṇā**. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti saṅghādike bhajāpeti bhatte karoti etāyāti pavāraṇā, āpattivisodhanāya attavossaggokāsādānaṃ. Sā pana yasmā yebhuyyena vassaṃvutthehi kātābbā vuttā, tasmā “vassaṃvutthapavāraṇā”ti vuccati. “Icchāmahaṃ, bhante, saṅghaṃ cātumāsāṃ bhesajjena pavāretu”nti (pāci. 303) ca, “aññatra puna pavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāyā”ti (pāci. 306) ca ayaṃ **paccayapavāraṇā** pavāreti paccaye icchāpeti etāyāti katvā, cīvarādīhi upanimantanāyetaṃ adhivacanaṃ. “Pavārito nāma asanaṃ paññāyati, bhojanaṃ paññāyati, hatthapāse ṭhito abhiharati, paṭikkhepo paññāyati, eso pavārito nāmā”ti (pāci. 239) ayaṃ **paṭikkhepapavāraṇā**. Vipakatabhojanatādīpañcaṅgasahito bhojanapaṭikkhepoyeva hettha pakārayuttā vāraṇāti pavāraṇā. “Pañitena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresi”ti (ma. ni. 1.363) ayaṃ **yāvadatthapavāraṇā**. Yāvadatthaṃ bhojanassa pavāraṇā yāvadatthapavāraṇā.

237. **Ti-kāraṃ avatvā...pe... vattum vaṭṭatīti** idaṃ vattabbākāradassanatthaṃ vuttaṃ. “Ti-kāre pana vuttepi akataṃ nāma na hoti”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

238-239. Pavāritoti paṭikkhepito. Yo hi bhuñjanto parivesakena upanītaṃ bhojanaṃ anicchanto paṭikkhipati, so tena pavārito paṭikkhepito nāma hoti. Byañjanaṃ pana anādiyitvā atthamattameva dassetuṃ **“katapavāraṇo katapaṭikkhepo”**ti vuttaṃ. Yasmā “asana”nti imināva padena “bhuttāvī”ti imassa attho vutto, tasmā na tassa kiñci payojanaṃ visuṃ upalabbhati. Yadi hi upalabbheyya, pavāraṇā chaḷaṅgasamannāgatā āpajjeyyāti manasi katvā pañcasamannāgatattaṃyeva dassetuṃ **“vuttampi ceta”**ntiadinā pāliṃ āharati. Keci pana “hatthapāse ṭhito abhiharatī”ti ekameva aṅgaṃ katvā “caturaṅgasamannāgatā pavāraṇā”tipi vadanti.

Ambilapāyāsādīsūti ādi-saddena khīrapāyāsādīṃ saṅgaṇhāti. Tattha ambulapāyāsaggahaṇena takkādiambilasamyuttā ghanayāgu vuttā. Khīrapāyāsaggahaṇena khīrasamyuttā yāgu saṅgayhati. **Pavāraṇaṃ na janetīti** anārittabhojanāpattinibandhanaṃ paṭikkhepaṃ na sādheti. Katopi paṭikkhepo anārittabhojanāpattinibandhanaṃ na hotīti akataṭṭhāneyeva tiṭṭhatīti āha **“pavāraṇaṃ na janetī”**ti. **“Yāgu**-saddassa pavāraṇajanakayāguyāpi sādharānattā ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttepi pavāraṇā hotīti pavāraṇaṃ janetiyevatī vutta’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ parato tatttheva “bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā”ti ettha vuttakāraṇena na sameti. Vuttañhi tattha “heṭṭhā ayāguke nimantane udakakañjikakhīrādīhi saddhiṃ madditaṃ bhattameva sandhāya ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttattā pavāraṇā hoti, ‘bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā’ti ettha pana visuṃ yāguyā vijjamaṇattā pavāraṇā na hotī”ti. Tasmā tattha vuttanayeneva khīrādīhi saṃmadditaṃ bhattameva sandhāya ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttattā yāguyā ca tattha abhāvato pavāraṇā hotīti evamettha kāraṇaṃ vattabbaṃ. Evañhi satī parato “yenāpucchito, tassa atthitāyā”ti aṭṭhakathāyaṃ vuttakāraṇenapi saṃsandati, aññathā gaṇṭhipadesuyeva pubbāparavirodho āpajjati. Aṭṭhakathāvacanena ca na sameti. **Sace...pe... paññāyatīti** iminā vuttappamaṇassa macchamaṃsakaḥaṇḍassa nahārūno vā sabbhāvamattaṃ dasseti. **Tāhīti** puthukāhi.

Sālivihīyavehi katasattūti yebhuyyanayena vuttaṃ, satta dhaññāni pana bhajjitvā katopi sattuyeva. Tenevāha **“kaṅguvaraka...pe... sattusaṅgahameva gacchatī”**ti. **Sattumodakoti** sattuyo piṇḍetvā kato apakko sattuguḷo. Pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataravasena vippakatabhojanabhāvassa upacchinnattā **“mukhe sāsapamattampi...pe... na pavāretī”**ti vuttaṃ. **“Akappiyamaṃsaṃ paṭikkhipati, na pavāretī”**ti vacanato sace saṅghikaṃ lābhaṃ attano apāpuṇantaṃ jānitvā vā ajānitvā vā paṭikkhipati, na pavāretī paṭikkhipitabbasseva paṭikkhittattā. Alajjisantakaṃ paṭikkhipantopi na pavāretī. **Avatthutāyāti** anārittāpattisādhiḷkāya pavāraṇāya avatthubhāvato. Etena paṭikkhipitabbasseva paṭikkhittabhāvāṃ dīpeti. Yañhi paṭikkhipitabbaṃ hoti, tassa paṭikkhepo āpattiāṅgaṃ na hotīti taṃ “pavāraṇāya avatthū”ti vuccati.

Upanāmetīti iminā kāyābhīhāraṃ dasseti. Hatthapāsato bahi ṭhitassa satipi dātukāmābhīhāre paṭikkhipantassa dūrābhāveneva pavāraṇāya abhāvato therassapi dūrābhāvamattaṃ gahetvā pavāraṇāya abhāvāṃ dassento **“therassa dūrābhāvato”**ti āha, na pana therassa abhihārasabbhāvato. Sacepi gahetvā gato hatthapāse ṭhito hoti, kiñci pana avatvā ādhāraḷkaṭṭhāne ṭhitattā abhihāro nāma na hotīti **“dūtassa ca anabhiharaṇato”**ti vuttaṃ. “Gahetvā gatena ‘bhattaṃ gaṇhathā’ti vutte abhihāro nāma hotīti **“sace pana gahetvā āgato bhikkhu...pe... pavāraṇā hotī”**ti vutta’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “pattaṃ kiñci upanāmetvā ‘imāṃ bhattaṃ gaṇhathā’ti vuttanti gahettaba’nti vadanti, taṃ vuttaṃ viya dissati vācābhīhārassa idha anadhīpetattā.

Parivesanāyāti bhattagge. **Abhihaṭāva hotīti** parivesakeneva abhihaṭā hoti. **Tato dātukāmatāya gaṇhantaṃ paṭikkhipantassa pavāraṇā hotīti** ettha aḷaṇhantampi paṭikkhipato pavāraṇā hotiyeva. Kasmā? Dātukāmatāya abhihaṭattā. “Tasmā sā abhihaṭāva hotī”ti hi vuttaṃ. Teneva tīsupi **gaṇṭhipadesu** “dātukāmābhīhāre satī kevalaṃ ‘dassāmī’ti gahaṇameva abhihāro nāma na hoti, ‘dassāmī’ti gaṇhanteṃpi aḷaṇhanteṃpi dātukāmābhīhārova abhihāro nāma hoti, tasmā gahaṇasamāyeva vā aggahaṇasamāyeva vā taṃ paṭikkhipato pavāraṇā hotī”ti vuttaṃ. Idāni asati tassa dātukāmābhīhāre gahaṇasamāyepi paṭikkhipato pavāraṇā na hotīti dassetuṃ **“sace paṇā”**tiādi vuttaṃ.

“Rasaṃ gaṇhathā”ti apavāraṇajanakassa nāmaṃ gahetvā vuttattā **“taṃ sutvā paṭikkhipato pavāraṇā natthī”**ti vuttaṃ. **Maccharasaṃ maṃsarasanti** ettha pana na kevalaṃ macchassa rasaṃ maccharasamicceva viññāyati, atha kho maccho ca maccharasaṇca maccharasanti evaṃ pavāraṇajanakasādharāṇanāmasenapi viññāyamānattā taṃ paṭikkhipato pavāraṇāya hoti. Parato **macchasūpanti** etthāpi eseva nayo. **“Idaṃ gaṇhathā”ti vuttepi** ettha evaṃ avatvāpi pavāraṇapahonakaṃ yaṃkiñci abhihaṭaṃ paṭikkhipato pavāraṇā hotiyevatī daṭṭhabbaṃ. **Karambakoti** missakādhivacanametā. Yañhi aññenaññena missetvā karonti, so “karambako”ti vuccati. So sacepi maṃsena missetvā katova hoti, “karambakaṃ gaṇhathā”ti apavāraṇārahassa nāmena vuttattā paṭikkhipato pavāraṇā na hoti. “Maṃsakarambakaṃ gaṇhathā”ti vutte pana maṃsamissakaṃ gaṇhathāti vuttaṃ hoti, tasmā pavāraṇāya hoti.

“Uddissakata”nti maññamānoti ettha “vatthuno kappiyattā akappiyasaññāya paṭikkhipantopi acittakattā imassa sikkhāpadassa pavāraṇā hotī”ti vadanti. “Heṭṭhā ayāguke nimantane udakakañjikakhīrādīhi saddhiṃ madditaṃ bhattameva sandhāya ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttattā pavāraṇā hoti, ‘bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā’ti ettha pana visuṃ yāguyā vijjamaṇattā pavāraṇā na hotī”ti vadanti. **Ayamettha adhippāyoti** “yenāpucchito”tiādinā vuttamevatthaṃ sandhāya vadati. **Kāraṇaṃ panettha duddasanti** ettha eke tāva vadanti “yasmā yāgumissakaṃ nāma bhattameva na hoti, khīrādīkampi hotiyeva, tasmā karambake viya pavāraṇāya na bhavitabbaṃ. Evañca satī yāgu bahutarā vā hoti samasamā vā, na pavāretī. ‘Yāgu mandā, bhattaṃ bahutaraṃ, pavāretī’ti ettha kāraṇaṃ duddasa’nti. Keci pana vadanti “yāgumissakaṃ nāma bhattaṃ, tasmā taṃ paṭikkhipato pavāraṇāya eva bhavitabbaṃ. Evañca satī ‘idha pavāraṇā hoti na hotī’ti ettha kāraṇaṃ

duddasa’’nti.

Yathā cettha kāraṇaṃ duddasaṃ, evaṃ parato “missakaṃ gaṇhathā’’ti etthāpi kāraṇaṃ duddasamevāti veditabbaṃ. Na hi pavāraṇaṃ appahonakassa appabahuḥbhāvo pavāraṇāya bhāvābhāvanimittāṃ, kiñcaraḥi pavāraṇaṃjanakassa nāmaggaṇaṃamevettha pamāṇaṃ, tasmā “idañca karambakena na samānetabba’’ntiādinā yampi kāraṇaṃ vuttaṃ, tampi pubbe vuttena saṃsandiyaṃānaṃ na sameti. Yadi hi “missaka’’nti bhattamissakeyeva ruḷhaṃ siyā, evaṃ sati yathā “bhattamissakaṃ gaṇhathā’’ti vutte bhattaṃ bahutaraṃ vā samaṃ vā appataraṃ vā hoti, pavāreṭṭiyeva, evaṃ “missakaṃ gaṇhathā’’ti vuttepi appatarepi bhatte pavāraṇāya bhavitabbaṃ **missakanti** bhattamissakeyeva ruḷhattā. Tathā hi “missakanti bhattamissakeyeva ruḷhavohārattā idaṃ pana ‘bhattamissakamevā’’ti vutta’’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Atha “missaka’’nti bhattamissake ruḷhaṃ na hoti, missakabhattaṃ pana sandhāya “missakaṃ gaṇhathā’’ti vuttanti. Evampi yathā ayaḅgūke nimantane khīrādīhi saddhiṃ madditaṃ bhattameva sandhāya “yāguṃ gaṇhathā’’ti vutte pavāraṇā hoti, evamidhāpi missakabhattameva sandhāya “missakaṃ gaṇhathā’’ti vutte bhattaṃ appaṃ vā hotu bahu vā, pavāraṇā eva siyā. Tasmā “missaka’’nti bhattamissake ruḷhaṃ vā hotu sandhāyabhāsitaṃ vā, ubhayatthāpi pubbenāparaṃ na sametīti kimettha kāraṇacintāya, īdisesu pana ṭhānesu aṭṭhakathāpamāṇeneva gantabbanti ayaṃ amhākaṃ khanti.

“**Visuṃ katvā detī**’’ti bhattassa upari ṭhitaṃ rasādiṃ visuṃ gahetvā detī’’ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kenaci** pana “yathā bhattasitthaṃ na patati, tathā gāḷhaṃ hatthena piḷetvā parissāvetvā detī’’ti vuttaṃ. Tathāpi kāraṇaṃ na dissati. Yathā hi bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā “yāguṃ gaṇhathā’’ti vatvā yāgumissakaṃ bhattampi dentaṃ paṭikkhipato pavāraṇā na hoti, evamidhāpi bahukhīrasādīsu bhattesu “khīraṃ gaṇhathā’’tiādinā vatvā khīrādīni vā detu khīradimissakabhattaṃ vā, ubhayatthāpi pavāraṇāya na bhavitabbaṃ, tasmā “visuṃ katvā detī’’ti tenākārena dentaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana bhattamissakaṃ katvā diyyamānaṃ paṭikkhipato pavāraṇā hotīti dassanatthanti gahetabbaṃ. Yadi pana bhattamissakaṃ katvā diyyamāne pavāraṇā hotīti adhippāyena aṭṭhakathāyaṃ “visuṃ katvā detī’’ti vuttaṃ, evaṃ sati aṭṭhakathāyevettha pamāṇanti gahetabbaṃ, na pana kāraṇantaraṃ gavesitabbaṃ.

Sace ukkuṭikaṃ nisinna pāde amuñcitvāpi bhūmiyaṃ nisīdati, iriyāpathaṃ vikopento nāma hotīti ukkuṭikāsaṇaṃ avikopetvāva sukkena nisīdituṃ “**tassa pana heṭṭhā...pe... nisīdanakaṃ dātabba**’’nti vuttaṃ. “**Āsanaṃ acāletvāti**’’piṭhe phuṭṭhokāsato ānisadamāṃsaṃ amocetvā, anuṭṭhahitvāti vuttaṃ hoti, adinnādāne viya ṭhānācāvaṇaṃ na gahetabba’’nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Akappiyakatanti ettha akappiyakatasseva anarittabhāvato kappiyaṃ akārāpetvā tasmīṃ patte pakkhittamūlaphalādiyeva atirittāṃ na hoti, sesaṃ pana pattapariyāpannaṃ atirittameva hoti, paribhuñjituṃ vaṭṭati. Taṃ pana mūlaphalādiṃ paribhuñjītukāmena tato nīharitvā kappiyaṃ kārāpetvā aññasmīṃ bhājane ṭhapetvā atirittāṃ kārāpetvā bhūñjitabbaṃ.

So puna kātuṃ na labhatī tasmīṃyeva bhājane kariyamānaṃ paṭhamaṃ katena saddhiṃ kataṃ hotīti puna soyeva kātuṃ na labhati, añño labhati. Aññasmīṃ pana bhājane tena vā aññena vā kātuṃ vaṭṭati. Tenāha “**yena akataṃ, tena kātabbaṃ. Yañca akataṃ, taṃ kātabba**’’nti. **Tenapīti** ettha **pi**-saddo na kevalaṃ aññena vāti imamatthaṃ dīpeti. **Evaṃ katanti** aññasmīṃ bhājane kataṃ. **Pesetvāti** anupasampannassa hatthe pesetvā. Imassa vinayakammabhāvato “**anupasampannassa hatthe ṭhitaṃ na kāretabba**’’nti vuttaṃ.

Sace pana āmisasaṃsaṭṭhānī ettha sace mukhagatenapi anarittena āmisena saṃsaṭṭhāni honti, pācittiyamevāti veditabbaṃ. Tasmā pavāritena bhojanaṃ atirittāṃ kārāpetvā bhūñjantenapi yathā akatena missaṃ na hoti, evaṃ mukhañca hatthañca suddhaṃ katvā bhūñjitabbaṃ. Kiñcāpi appavāritassa purebhattaṃ yāmakālikādīni āhāratthāya paribhuñjatopi anāpatti, pavāritassa pana pavāraṇamūlakaṃ dukkaṭaṃ hotiyevāti “yāmakālikaṃ...pe... ajjhohāre āpatti dukkaṭassā’’ti pāliyaṃ vuttaṃ.

241. Kāyena bhūñjanato vācāya āṇāpetvā atirittāṃ akārāpanato ca āpajjatīti “**kāyavācato**’’ti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Pavāritabhāvo, āmisassa anarittatā, kāle ajjhoharaṇanti imāni panettha tīpi āngāni.

Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

243. Chaṭṭhe **sādhāraṇamevāti** “handa bhikkhu khāda vā’’tiādinā vuttapavāraṇāya sādhāraṇaṃ. “Bhuttaṃsmīṃ pācittiya’’nti mātikāyaṃ vuttattā bhojanapariyosāne āpatti, na ajjhohāre ajjhohāre. **Abhihaṭṭhuṃ pavāreti, āpatti pācittiyassāti** idañca bhojanapariyosānaṃyeva sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Pavāritatā, pavāritasaññitā, āsādanāpekkhatā, anarittena abhihaṭṭhuṃ pavāraṇā, bhojanapariyosānanti imāni panettha pañca āngāni.

Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

247. Sattame **aggasamajjoti** uttamaṃ naccaṃ. Taṃ kira pabbatamatthake t̥hatvā ekaṃ devataṃ uddissa karonti. Naṭānaṃ nāṭakāni **naṭanāṭakāni**, sītāharaṇādīni. **Apaññatte sikkhāpadeti** unavīsativassasikkhāpade apaññatte. **Adamsūti** “vihāraṃ netvā khādissathā”ti adamsu.

248-249. Mūlakamūlādīni upadesatoyeva veditabbāni. Na hi tāni pariyāyantarena vuccamānānīpi sakkā viññātum. Pariyāyantarepi hi vuccamāne taṃ taṃ nāmaṃ ajānantānaṃ sammohoyeva siyā, tasmā tattha na kiñci vakkhāma. **Khādaniyatthanti** khādaniyena kattabbakiccaṃ. **Neva pharantīti** na nipphādentī. **Tesu tesu janapadesūti** ettha “ekasmiṃ janapade āhāraṅgiccam sādhettaṃ sesajanapadesupi na kappatī”ti vadanti. **Rukkhavallīādīnanti** heṭṭhā vuttameva sampiṇḍetvā vuttaṃ. **Antopathavīgatoti** sālakalyāṅkhandhaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sabbakappiyānīti** mūlakhandhatacapattādivasena sabbaso kappiyāni. Tesampi nāmasasena na sakkā pariyantaṃ dassetunti sambandho. Acchivādīnaṃ aparipakkāneva phalāni yāvajjivikānīti dassetum **“aparipakkānī”**ti vuttaṃ.

Harītakādīnaṃ aṭṭhīnīti ettha miñjaṃ paṭicchādetvā t̥hitakapālāni yāvajjivikānīti ācariyā. Miñjampi yāvajjivikānti eke. **Hiṅgūti** hiṅgurukkhatto paggharitanīyyāso. Hiṅgujatuādayopi hiṅgūvīkatiyo eva. Tattha **hiṅgujatu** nāma hiṅgurukkhasa daṇḍapattāni pacitvā kataniyyāso, **hiṅgusipāṭīkaṃ** nāma hiṅgupattāni pacitvā kataniyyāso. “Aññena missetvā kato”tipi vadanti. **Takanti** aggakoṭṭiyā nikkhantasilesa. **Takapattinti** pattato nikkhantasilesa. **Takapaññinti** palāse bhajjītvā katasilesa. “Daṇḍato nikkhantasilesa tipi vadanti. Sesametta uttānameva. Vikālatā, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīpi aṅgāni.

Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sannidhikārasikkhāpadavaṇṇanā

252-3. Aṭṭhame **tādisanti** asūpabyañjanaṃ. **Yaṃkiñci yāvakālikam vā yamakālikam vāti** ettha “yamakālika”nti iminā na kevalaṃ yāvakālike eva sannidhipaccayā pācittiyam, atha kho yamakālikepīti dasseti. Nanu ca yamakālikam neva khādaniyesu antogadhaṃ, na bhojanīyesu. Teneva padabhājanīye “khādaniyaṃ nāma pañca bhojanāni yamakālikam sattāhakālikam yāvajjivikam t̥hapetvā avasesam khādaniyaṃ nāma. Bhojanīyaṃ nāma pañca bhojanānī”ti vuttaṃ, “yo pana bhikkhu sannidhikāraṅgiccam khādaniyaṃ vā bhojanīyaṃ vā khādeyya vā bhuñjeyya vā, pācittiya”nti ca vuttaṃ, tasmā yamakālike pācittiyena bhavitabbanti kathaṃ viññāyatīti? Vuccate – padabhājanīye **khādaniya**-saddassa atthadassanattaṃ “yamakālikam t̥hapetvā”ti vuttaṃ, na pana sannidhipaccayā anāpattidassanattaṃ. Khādītappaññāni yaṃkiñci khādaniyanti adhippetam, na ca yamakālikesu kiñci khādītappaṃ atthi pātabyabhāvato. Tasmā kiñcāpi yamakālikam khādaniyabhojanīyehi na saṅgahitaṃ, tathāpi anāpattim dassentena “anāpatti yamakālikam yāme nidahitvā bhuñjati”ti vacanato yamātikame sannidhipaccayā pācittiyena bhavitabbanti viññāyati. “Yamakālikena, bhikkhave, sattāhakālikam yāvajjivikam tadahupaṭṭigghitaṃ yāme kappati, yamātikante na kappatī”ti (mahāva. 305) imināpi cāyamatto siddho. Teneva bhagavato adhippāyaññūhi aṭṭhakathācariyehi yamakālike pācittiyameva vuttaṃ.

Paṭṭigghaṇeti gahaṇameva sandhāya vuttaṃ. Paṭṭigghatameva hi taṃ, puna paṭṭigghaṇakiccaṃ natthi. Teneva **“ajjhoharītukāmatāya gaṇhantassa paṭṭigghaṇe”**ti vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kankhā. aṭṭha. sannidhikārasikkhāpadavaṇṇanā) pana “ajjhoharissāmīti gaṇhantassa paṭṭigghaṇe”icceva vuttaṃ. **Yanti** yaṃ pattaṃ. **Sandissatīti** yāguyā upari sandissati. Telavaṇṇe patte satipi nisnehabhāve aṅguliyaṃ ghaṃsantassa vaṇṇavaseneva lekhā paññāyati, tasmā tattha anāpattīti dassanattaṃ **“sā abbohārikā”**ti vuttaṃ. **Sayaṃ paṭṭigghetvā apariccattameva hi dutiyadivase na vaṭṭatīti** ettha paṭṭigghaṇe anapekkhāvissajjanena anupasampannassa nirapekkhadānena vā vijahitapaṭṭigghaṇaṃ pariccattameva hotīti “apariccatta”nti iminā ubhayathāpi vijahitapaṭṭigghaṇameva vuttaṃ. Tasmā yaṃ parassa pariccajītvā adinnampi sace paṭṭigghaṇe nirapekkhāvissajjanena vijahitapaṭṭigghaṇaṃ hoti, tampi dutiyadivase vaṭṭatīti veditabbam.

Yadi evaṃ “patto duddhoto hoti”tiādīsu kasmā āpatti vuttatīti? “Paṭṭigghaṇaṃ avissajjetvāva sayaṃ vā aññena vā tuccaṃ katvā na sammā dhovītvā niṭṭhāpīte patte laggampi vijahitapaṭṭigghaṇameva hotīti tattha āpatti”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “sāmaṇerānaṃ pariccajantīti imasmiṃ adhikāre t̥hatvā ‘apariccattamevā’ti vuttattā anupasampannassa pariccattameva vaṭṭati, apariccattaṃ na vaṭṭatīti āpannaṃ, tasmā nirālayabhāvena paṭṭigghaṇe vijahitepi anupasampannassa apariccattaṃ na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Yadaggena hi paṭṭigghaṇaṃ vijahati, tadaggena sannidhimpī na karoti vijahitapaṭṭigghaṇassa appaṭṭigghitasadisattā. Paṭṭigghetvā nidahiteyeva ca sannidhipaccayā āpatti vuttā. “Paṭṭigghetvā ekarattaṃ vītināmitassetam adhivacana”nti hi vuttaṃ.

Pāliyaṃ “sattāhakālikam yāvajjivikam āhāratthāya paṭṭigghāhāti, āpatti dukkaṭṭassā”tiādīnā sannihitesu sattāhakālikayāvajjivikesu purebhattampi āhāratthāya ajjhoharaṇepi dukkaṭṭassa vuttattā yamakālikepi āhāratthāya ajjhoharaṇe visuṃ dukkaṭṭenapi bhavitabbanti āha **“āhāratthāya ajjhoharato dukkaṭṭena saddhim pācittiya”**nti. **Pakatiāmiseti** odanādīkappiyāmise. **Yamakālikam sati paccaye sāmisenā mukhena ajjhoharato dveti** hiyyo paṭṭigghitayamakālikam ajja purebhattam sāmisenā mukhena bhuñjato sannihitayamakālikapaccayā ekaṃ pācittiyam,

sannihitena saṃsaṭṭhāmisapaccayā ekanti dve pācittiyāni. **Vikappadvayepīti** sāmisenā nirāmisenāti vuttavidhānadvaye. **Dukkaṭaṃ vaḍḍhatīti** āhāratthāya ajjhoharaṇapaccayā dukkaṭaṃ vaḍḍhati. **Thullaccayañca dukkaṭañca vaḍḍhatīti** manussamaṃse thullaccayaṃ, sesaakappiyamaṃsesu dukkaṭaṃ vaḍḍhati.

255. Paṭiggahaṇapaccayā tāva dukkaṭanti ettha sannihitattā purebhattampi dukkaṭameva. Sati paccaye pana sannihitampi sattāhakālikam yāvajjivikam bhesajjathāya gaṇhantassa paribhuñjantassa ca anāpattiyeva. Sesametta uttānameva. Yāvakālikayāmakālikatā, sannidhibhāvo, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sannidhikārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

257-259. Navame paṇītasamṣaṭṭhāni bhojanāni **paṇītabhojanāni**. Yathā hi ājaññayutto ratho “ājaññaratho”ti vuccati, evamidhāpi paṇītasamṣaṭṭhāni sattadhaññānibhattāni bhojanāni “paṇītabhojanāni”ti vuttāni. Yehi pana paṇītehi samṣaṭṭhāni, tāni “paṇītabhojanāni”ti vuccanti, tesam pabhedadassanattam “seyyathidaṃ, sappi navanīta”ntiādi pāliyaṃ vuttaṃ. “Yesam maṃsam kappatī”ti idañca pācittiyavattuparicchedadassanattam vuttaṃ, na pana kappiyavattuparicchedadassanattam. Na hi akappiyamaṃsasattānaṃ sappiādīni na kappanti. Ekañhi manussavasāteleṃ ṭhapetvā sabbesaṃ khīrasappinavanītasātesu akappiyam nāma natthi. **Sappibhattanti** ettha kiñcāpi sappisamṣaṭṭham bhattam sappibhattam, sappi ca bhatañca sappibhattanti viññāyati, aṭṭhakathāsu pana “sālibhattam viya sappibhattam nāma natthi”ti kāraṇam vatvā dukkaṭasseva daḥataram katvā vuttattā na sakkā aññaṃ vattum. Aṭṭhakathācariyā eva hi ḍḍisesu ṭhānesu pamāṇam.

Mūlanti kappiyabhaṇḍam sandhāya vuttaṃ. **Anāpattīti** visanketattā sabbāhiyeva āpattīhi anāpatti. Keci pana “pācittiyeneva anāpatti vuttā, sūpodanaviññattidukkaṭam pana hotiyevā”ti vadanti, tam na gahetabbaṃ. **Kappiyasappinā akappiyasappināti** ca idaṃ kappiyākappiyamaṃsānaṃ vasena vuttaṃ, tasmā kappiyamaṃsasappinā akappiyamaṃsasappināti evamettha atho gahetabbo. **Nānāvattukānīti** sappinavanītādīnaṃ vasena vuttaṃ.

261. Mahānāmasikkhāpadena kāretabboti ettha –

“Agilānena bhikkhunā catumāsapaccayapavāraṇā sādītābā aññatra punapavāraṇāya aññatra nīccapavāraṇāya, tato ce uttari sādīyeyya, pācittiya”nti (pāci. 306) –

Idam mahānāmasikkhāpadaṃ nāma. Iminā ca sikkhāpadena saṅghavasena gilānapaccayapavāraṇāya pavāritatthāne sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti, ettakāyeva rattīyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetābānīti. Atha tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari na bhesajjakaraṇīyena vā bhesajjam aññabhesajjakaraṇīyena vā aññaṃ bhesajjam viññāpentassa pācittiyam vuttaṃ. Tasmā agilāno gilānasaññī hutvā pañca bhesajjāni viññāpento na bhesajjakaraṇīyena bhesajjam viññāpento nāma hotīti “mahānāmasikkhāpadena kāretabbo”ti vuttaṃ. **Etāni pāṭidesanīyavattūnīti** pāliyaṃ āgatasappiādīni sandhāya vuttaṃ. Pāliyaṃ anāgatāni pana akappiyasappiādīni bhikkhunīnampi dukkaṭavattūnīti veditabbaṃ. **Sūpodanaviññattiyanti** bhikkhūnaṃ pācittiyavattūni bhikkhunīnaṃ pāṭidesanīyavattūni ca ṭhapetvā avasesaviññattim sandhāya vuttaṃ. Sesametta uttānameva. Paṇītabhojanatā, agilānatā, akataviññattiyā paṭilābho, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dantaṇasikkhāpadavaṇṇanā

263. Dasame **ayyavosāṭitakānīti** pitupiṇḍassetam adhivacanaṃ. **Ummāreti** susāne katagehassa attano gehassa vā ummāre. **Ghanabaddhoti** ghanamaṃsena sambaddho, kathinasamhataṣarīroti vuttaṃ hoti.

264. Mukhadvāranti galanālikam. **Āhāranti** ajjhoharittabbaṃ yaṃkiñci yāvakālikādiṃ. **Āhareyyāti** mukhadvāram paveseyya. Mukhena vā pavittam hotu nāsikāya vā, galena ajjhoharaṇiyattā sabbampi tam mukhadvāram pavesitameva hoti. Yasmā pana te bhikkhū anāhārepi udake āhārasaññāya dantaṇe ca mukhadvāram āhaṭam idanti saññāya kukkucāyimsu, tasmā vuttaṃ “**te bhikkhū adinnaṃ...pe... sammā attham asallakkhetvā kukkucāyimsu**”ti. Udakañhi yathāsukham pātum dantakaṭṭhañca dantaṇaparibhogena paribhuñjitem vaṭṭati, tassa pana rasam gilitem na vaṭṭati. Sacepi dantakaṭṭharaso ajānantassa anto pavasati, pācittiyameva. Anajjhoharantena pana dantakaṭṭham vā hotu aññaṃ vā, kiñci mukhe pakkhipitum vaṭṭati.

265. Akallakoti gilāno sahatthā paribhuñjitem asakkonto mukhena paṭiggaṇhāti. **Uccāraṇamattanti** ukkhipanamattam. **Ekadesanapīti** aṅguliyāpi phuttamattena. **Tam ce paṭiggaṇhāti, sabbam paṭiggaṇhitamevāti** veṇukoṭiyā bandhitvā ṭhapitattā. Sacepi bhūmiyam ṭhitameva ghaṭam dāyakena hatthapāse ṭhatvā ghaṭam dassāmīti dinnaveṇukoṭiggahaṇavasena

paṭigganḥāti, ubhayakoṭibaddham sabbampi paṭiggahitameva hoti. Bhikkhussa atthāya apīṭevā pakatiyā pīṭiyamānauccurasam sandhāya “gaṇhathā”ti vuttatā **“abhihāro na paññāyati”**ti vuttam. Hatthapāse ṭhitassa pana bhikkhussa atthāya pīṭiyamānā ucchuto paggharantaṃ rasam gaṇhitum vaṭṭati, doṇikāya sayam paggharantaṃ ucchurasam majjhe āvaritvā āvaritvā vissajjitampi gaṇhitum vaṭṭati. **Katthaci aṭṭhakathāsu.**

Asaṃhārimeti thāmamajjhimeṇa purisena asaṃhāriye. **“Tintiṇikādipañnesū”**ti vacanato sākḥāsu paṭiggahaṇam ruhatīti daṭṭhabbam. **Puñchitvā paṭiggahetvā**ti ettha “puñchite paṭiggahaṇakiccaṃ natthi, tasmā puñchitvā gahetvāti evamattho gahetabbo”ti vadanti. Puñchitvā paṭiggahetvā vāti evamettha attho daṭṭhabbo. Patte patitarajanacuṇṇaṇhi abhantaraparibhogatthāya aparihatābhāvato paṭiggahetvā paribhuñjitum vaṭṭati. Pubbābhogassa anurūpeṇa **“anupasaṃpannessa datvā...pe... vaṭṭati”**ti vuttam. Yasmā pana taṃ “aññassa dassāmi”ti cittuppādamattena parasantakaṃ nāma na hoti, tasmā tassa adatvāpi paṭiggahetvā paribhuñjitum vaṭṭati.

Bhikkhussa detīti aññassa bhikkhussa deti. **Kaṇḍikanti** khīrasādīm yaṃkiñci dravaṃ sandhāya vuttam. Hatthato mocetvā puna gaṇhāti, uggahitakaṃ hotīti āha **“hatthato amocentenevā”**ti. **Ālulentānanti** ālulentānaṃ, ayameva vā pāṭho. Āharitvā bhūmiyaṃ ṭhapitattā abhihāro natthīti āha **“patto paṭiggahetabbo”**ti. **Paṭhamataram uḷūkato thevā patte patantīti** ettha “yathā paṭhamataram patitatheve doso natthi, tathā ākiritvā apantānaṃ pacchā patitathevepi abhihaṭṭatā nevatti doso”ti vadanti. **Carukenāti** khuddakabhājanena. **Mukhavattīyāpi gahetum vaṭṭati**ti mukhavattīyāpi ukkhipitvā hatthe phusāpīte gaṇhitum vaṭṭati. **Kecīti** abhayagiri vāsino. **Esa nayoti** kāyapaṭibaddhapaṭibaddhampi kāyapaṭibaddhamevāti ayaṃ nayo. Tathā ca tattha kāyapaṭibaddhe taṃpaṭibaddhe ca thullaccayameva vuttam.

Tenāti yassa bhikkhuno santikaṃ gataṃ, tena. **Tasmāti** yasmā mūlaṭṭhasseva paribhogo anuññāto, tasmā. Taṃ divasaṃ hatthena gahetvā dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakaṃpaṭiggahitaṃ hotīti āha **“anāmasitvā”**ti. Appaṭiggahitattā **“sannidhipaccayā anāpatti”**ti vuttam. Appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hotīti āha **“paṭiggahetvā pana paribhuñjitabba”**nti. **“Taṃ divasaṃ...pe... na tato para”**nti vacanato taṃ divasaṃ hatthena gahetvā vā aggahetvā vā ṭhapitaṃ dutiyadivase appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, hatthena gahetvā ṭhapitaṃ dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa pana uggahitakaṃpaṭiggahitaṃ hoti. Appaṭiggahitameva hi hatthena gahetvā ṭhapitaṃ. **“Sāmaṃ gahetvā paribhuñjitu”**nti hi vacanato appaṭiggahitasseva tasmim divase paribhogo anuññāto. Tasmā yaṃ vuttam **gaṇṭhipade “taṃ diyyamānaṃ patati”**ti ettha yathā gaṇabhojanādīsu gilānādīnaṃ kukkuccāyantaṃ gaṇabhojanaṃ anuññātaṃ, evamidhāpi bhagavatā paṭiggahitameva kukkuccavinodanattaṃ anuññāta’nti, taṃ na gahetabbam. “Taṃ diyyamānaṃ patati”ti avisesena vuttatā catūsipi kālikesu ayaṃ nayo veditabbo.

Satthakenāti paṭiggahitasatthakena. Kasmā panettha uggahitapaccayā sannidhipaccayā vā doso na siyāti āha **“na hi taṃ paribhogatthāya pariharanti”**ti. Imināva bāhiraparibhogattham sāmaṃ gahetvā anupasaṃpanna dinnam vā gahetvā pariharitaṃ vaṭṭati dīpeti. Tasmā pattaṃammakḥanādīattaṃ sāmaṃ gahetvā parihaṭṭelādīm sace paribhuñjitukāmo hoti, paṭiggahetvā paribhuñjantassa anāpatti. Abhantaraparibhogattham pana sāmaṃ gahitaṃ paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakaṃpaṭiggahitaṃ hoti, appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, abhantaraparibhogatthameva anupasaṃpanna dinnam gahetvā pariharantassa siṅṭīṇakappo viya sannidhipaccayā āpatti hoti. Keci pana “thāmamajjhimeṇa purisassa uccāraṇamattaṃ hotītiādinā vuttapañcaṅgasampattiyā paṭiggahaṇassa ruhanato bāhiraparibhogatthampi sace anupasaṃpanna dinnam gaṇhāti, paṭiggahitamevā”ti vadanti. Evaṃ sati idha bāhiraparibhogattham anupasaṃpanna dinnam gahetvā pariharantassa sannidhipaccayā āpatti vattabbā siyā, “na hi taṃ paribhogatthāya pariharanti”ti ca na vattabbam, tasmā bāhiraparibhogattham gahitaṃ paṭiggahitaṃ nāma na hotīti veditabbam. Yadi evaṃ pañcasu paṭiggahaṇaṅgesu “paribhogatthāya”ti visesaṃ vattabbanti? Na vattabbam. Paṭiggahaṇaṇhi paribhogatthameva hotīti “paribhogatthāya”ti visuṃ avatvā “tañce bhikkhu kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā paṭigganḥāti”ti ettakameva vuttam. Apare pana “satipi paṭiggahaṇe ‘na hi taṃ paribhogatthāya pariharanti’ti idha aparibhogatthāya pariharaṇe anāpatti vuttā”ti vadanti. **Udukkhalamusalāni khiyyanti**ti ettha udukkhalamusalānaṃ khayena pisitakoṭṭitabhesajjesu sace āgantukavaṇṇo paññāyati, na vaṭṭati.

Suddham udakaṃ hotīti rukkhasākḥādīhi gaḷitvā patanaudakaṃ sandhāya vuttam. **Patto vāssa paṭiggahetabboti** etthāpi pattagataṃ chupitvā dentassa hatthalaggena āmisena dosābhavattham pattapaṭiggahaṇanti abhantaraparibhogatthameva paṭiggahaṇam veditabbam. **Yaṃ sāmaṇerassa patte patati...pe... paṭiggahaṇam na vijahati**ti ettha punappunaṃ gaṇhantassa attano patte pakkhittameva “attano santaka”nti sannīṭhānakaraṇato hatthagataṃ paṭiggahaṇam na vijahati, paricchinditvā dinnam pana gaṇhantassa gahaṇasamayeyeva “attano santaka”nti sannīṭhānassa katattā hatthagataṃ paṭiggahaṇam vijahati. **Kesañci atthāya odanaṃ pakkhipati**ti ettha anupasaṃpannessa atthāya pakkhipantepi “āgantvā gaṇhissati”ti sayameva pakkhipitvā ṭhapanato paṭiggahaṇam na vijahati, anupasaṃpannessa hatthe pakkhittaṃ pana anupasaṃpanneva ṭhapitaṃ nāma hotīti paṭiggahaṇam vijahati pariccattābhāvato. Tena vuttam **“sāmaṇera...pe... pariccattatā”**ti.

Paṭiggahaṇūpagaṃ bhāraṃ nāma thāmamajjhimeṇa purisassa ukkhepārahaṃ. Kiñcāpi avissajjetvāva aññena hatthena pidahantassa doso natthi, tathāpi na pidahitabbanti aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbam. **Macchikavāraṇatthanti** ettha “sacepi sākḥāya laggarajaṃ patte patati, sukkena paribhuñjitum sakkāti sākḥāya paṭiggahitattā abhantaraparibhogatthamevidha paṭiggahaṇanti mūlapaṭiggahaṇameva vaṭṭati”ti vuttam. Apare pana

“macchikavāraṇatthanti ettha vacanamattaṃ gahetvā bāhiraparibhogatthaṃ gahita”nti vadanti. **Tasmimpi asatīti** cāṭiyā vā kuṇḍake vā asatī. **Anupasampannaṃ gāhāpetvā** tanyeva ajjhoharaṇīyabhaṇḍaṃ anupasampanna gāhāpetvā. **Therassa pattaṃ anutherassā** therassa pattaṃ attanā gahetvā anutherassa deti. **Tuyhaṃ yāguṃ mayhaṃ dehīti** ettha evaṃ vatvā sāmaṇerassa pattaṃ gahetvā attanopi pattaṃ tassa deti. **Ettha panā**ti paṇḍito sāmaṇerotiādiappatarivattanakathāya. **Kāraṇaṃ upaparikkhitabbanti** yathā mātuādīnaṃ telādīni haranto tathārūpe kicce anupasampanna aparivattetvāva paribhuñjituṃ labhati, evamidha pattaparivattanaṃ akatvā paribhuñjituṃ na labhatīti ettha kāraṇaṃ vīmaṃsitabbanti attho.

Ettha pana “sāmaṇerehi gahitatanḍulesu parikkhīṇesu avassaṃ amhākaṃ sāmaṇerā saṅgahaṃ karontīti vitakkuppatti sambhavatī, tasmā taṃ parivattetvāva paribhuñjitabbaṃ. Mātāpitūnaṃ atthāya pana chāyatthāya vā gahaṇe paribhogāsā natthi, tasmā taṃ vaṭṭatī”ti kāraṇaṃ vadanti. Teneva **ācariyabuddhadattatherena**pi vuttaṃ –

“Mātāpitūnamatthāya, telādiharatopi ca;
Sākhaṃ chāyādiatthāya, imesaṃ na visesati.

“Tasmā hissa visesassa, cintetabbaṃ tu kāraṇaṃ;
Tassa sālayabhāvaṃ tu, visesaṃ takkayāma ta”nti.

Idamevettha yuttataraṃ avassaṃ tathāvidhavitakkuppattiyā sambhavato. Na sakkā hi ettha vitakkaṃ sodhetunti. Mātādīnaṃ atthāya haraṇe pana nāvassaṃ tathāvidhavitakkuppattīti sakkā vitakkaṃ sodhetuṃ. Yattha hi vitakkaṃ sodhetuṃ sakkā, tattha nevatthi doso. Teneva vakkhati “sace pana sakkoti vitakkaṃ sodhetuṃ, tato laddhaṃ khādītumpi vaṭṭatī”ti.

Niccāletuṃ na sakkotīti niccāletvā sakkharā apanetuṃ na sakkoti. **Ādhārake patto ṭhapito hotīti** paṭiggahettabbapattaṃ sandhāya vuttaṃ. **Cāletīti** vinā kāraṇaṃ cāleti. Satipi kāraṇe bhikkhūnaṃ paribhogārahaṃ cāletuṃ na vaṭṭatī. Kiñcāpi “anujānāmi, bhikkhave, amanussikābādhe āmakamaṃsaṃ āmakalohita”nti (mahāva. 264) tādise ābādhe attano atthāya āmakamaṃsapāṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ, “āmakamaṃsapāṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti ca sāmaññato paṭikkhittaṃ, tathāpi attano aññassa vā bhikkhuno atthāya aggahitattā “**sīhavighāsādiṃ...pe... vaṭṭatī**”ti vuttaṃ. **Sakkoti vitakkaṃ sodhetunti** mayhampi detīti vitakkassa anuppannabhāvaṃ sallakkhetuṃ sakkoti, sāmaṇerassa dassāmīti suddhacittena mayā gahitanti vā sallakkhetuṃ sakkoti.

Sace pana mūlepi paṭiggahitaṃ hotīti ettha “gahetvā gate mayhampi dadeyyunti saññāya sace paṭiggahitaṃ hotī”ti vadanti. **Koṭṭhāse karotīti** bhikkhusāmaṇerā ca attano attano abhirucitaṃ koṭṭhāsaṃ gaṇhantūti sabbesaṃ samake koṭṭhāse karoti. **Gahitāvasesanti** sāmaṇerehi gahitakoṭṭhāsato avasesaṃ. **Gaṇhitvā**ti “mayhaṃ idaṃ gaṇhissāmī”ti gahetvā. Idha gahitāvasesaṃ nāma tena gaṇhitvā puna ṭhapitaṃ. **Paṭiggahetvā**ti tadaha paṭiggahetvā. Teneva “**yāvākalikena yāvajīvikasaṃsagge doso natthī**”ti vuttaṃ. Sace pana purimadivase paṭiggahetvā ṭhapitā hoti, sāmisenā mukhena tassā vaṭṭiyā dhūmaṃ pivituṃ na vaṭṭatī. **Samuddodakenā**ti appaṭiggahitasamuddodakena. Yasmā katakaṭṭhi udakaṃ pasādetvā visuṃ tiṭṭhati, tasmā “**abhoḥārika**”nti vuttaṃ. **Laggatīti** mukhe hatthe ca udae sukkhe setavaṇṇaṃ dassentaṃ laggati. **Pānīyaṃ gahetvā**ti attanoyeva atthāya gahetvā. Sace pana pītāvasesaṃ tattheva ākirissāmīti gaṇhātī, puna paṭiggahaṇakiccaṃ natthi. **Vikkhambhetvā**ti viyūhitvā, apanetvāti attho.

Mahābhūtesūti sarīranissitesu mahābhūtesu. **Patatīti** vicchinditvā patati. Vicchinditvā patitameva hi paṭiggahettabbaṃ, na itaraṃ. **Alladāruṃ rukkhato chinditvāpi kātuṃ vaṭṭatīti** ettha mattikatthāya pathaviṃ khaṇitumpi vaṭṭatīti vedītabbaṃ. **Sappadaṭṭhakhaṇeyeva vaṭṭatīti** asati kappiyakārake sāmāṃ gahetvā paribhuñjituṃ vaṭṭatī, aññadā paṭiggahāpetvā paribhuñjitabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Appaṭiggahitattā, ananuññātatā, dhūmādiabboḥārikābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhojanavaggo catuttho.

5. Acelakavaggo

1. Acelakasikkhāpadavaṇṇanā

273. Acelakavaggassa paṭhamasikkhāpade **tesanti** titthiyānaṃ. **Tatthā**ti bhājane. **Itoti** pattato. **Sace titthiyo vadatīti** “paṭhamameva maṃ sandhāya abhiharitvā ṭhapitaṃ mayhaṃ santakaṃ hoti, imasmim bhājane ākirathā”ti vadati, vaṭṭatī. Sesamettha uttānameva. Aññatitthiyatā, ajjhoharaṇiyatā, ajjhoharaṇatthāya sahatthā anikkhittabhājane dānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Acelakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā

274. Dutiyamaṃ uttānatthameva. Anācāraṃ ācaritukāmatā, tadatthameva upasampannassa uyyojanā, evamaṃ uyyojentassa upacārātikkamoti imāni panettha tīpi aṅgāni.

Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

280. Tatiye piṭṭhasaṅghāṭoti dvārabāhāyetaṃ adhivacanaṃ. Khuddakaṃ nāma sayanigharaṃ vitthārato pañcahatthappamānaṃ hoti, tassa ca majjhimaṭṭhānaṃ piṭṭhasaṅghāṭato adḍhateyyahatthappamānameva hoti, tasmā tādise sayanighare piṭṭhasaṅghāṭato hatthapāsaṃ vijahitvā nisinno piṭṭhivaṃsaṃ atikkamitvā nisinno nāma hoti. Evamaṃ nisinno ca majjhaṃ atikkamitvā nisinno nāma hoti āha “**iminā majjhātikkaṃ dasseti**”ti. **Yathā vā tathā vā katassāti** piṭṭhivaṃsaṃ āropetvā vā anāropetvā vā katassa. **Sacittakanti** anupavisitvā nisīdanacittena sacittakaṃ. Sesamettha uttānameva. Pariyutṭhitarāgāyampatikānaṃ sannihitā, sayanigharatā, dutiyassa bhikkhuno abhāvo, anupakhajja nisīdananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

284-289. Catutthapañcomesu natthi kiñci vattabbaṃ.

6. Cārittasikkhāpadavaṇṇanā

298. Chaṭṭhe pakativacanenāti ettha yaṃ dvādasahatthabbhantare ṭhitena sotuṃ sakkā bhaveyya, taṃ pakativacanaṃ nāma. **Āpucchitabboti** “ahaṃ itthannāmassa gharaṃ gacchāmi”ti vā “cārittaṃ āpajjāmi”ti vā īdisena vacanena āpucchitabbo. Sesamettha uttānameva. Pañcanaṃ bhojanānaṃ aññatarena nimantanāsādiyaṃ, santaṃ bhikkhuṃ anāpucchana, bhattiyagharato aññagharappavesanaṃ, majjhanhikānatikkamo, samayassa vā āpadānaṃ vā abhāvoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Cārittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā

303. Sattame mahānāmo nāmāti anuruddhattherassa bhātā bhagavato cūḷapitu putto. Suddhodano sakkodano sukkodano dhotodano amitodanoti ime hi pañca janā bhātaro. Amitā nāma devī tesam bhaginī, tissatthero tassā putto. Tathāgato ca nandatthero ca suddhodanassa puttā, mahānāmo ca anuruddhatthero ca sukkodanassa, ānandatthero amitodanassa. So bhagavato kaniṭṭho, mahānāmo mahallakataro sakadāgāmī ariyasāvako. Tena vuttaṃ “**mahānāmo nāma...pe... ariyasāvako**”ti.

305-306. Pāliyaṃ ajjaṇhoti ajja ekadivasanti attho, “ajjano”ti vā attho gahetabbo, no amhākaṃ. **Kālaṃ āharissathāti** sve harissatha. **Tato ce uttari sādīyeyyāti** sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti “ettakāyeva vā rattīyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetabbāni”ti, tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari viññāpeto sādīyeyya. “Imehi tayā bhesajjehi pavāritamha, amhākañca imināva bhesajjena attho”ti ācikkhitvā viññāpetumpi gilānova labhati.

310. Yasmā saṅghapavāraṇāyamevāyaṃ vidhi, tasmā “**ye attano puggalikāya pavāraṇāya pavāritā**”ti vuttaṃ. Sesamaṃ uttānameva. Saṅghapavāraṇatā, bhesajjavīññatti, agilānatā, pariyantātikkamoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā

311. Aṭṭhamaṃ uttānatthameva. Uyyuttasenā, dassanattāya gamanaṃ, anuññātokāsato aññatra dassanaṃ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā

317. Navamasikkhāpadampi uttānameva. Tirattātikamo, senāya sūriyassa atthaṅgamo, gilānatādīnaṃ abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā

322. Dasame **kati te lakkhāni laddhānī**ti tava sarappahārassa lakkhaṇabhūtā kittakā janā tayā laddhāti attho, kittakā tayā viddhāti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānameva. Uyyodhikādīdassanattāya gamanaṃ, anuññātokāsato aññatra dassanaṃ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito acelakavaggo pañcamo.

6. Surāpānavaggo

1. Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā

326-328. Surāpānavaggassa paṭṭhamasikkhāpade **vatiyāti** gāmaparikkhepavatiyā. Pāliyaṃ piṭṭhasurādīsu piṭṭhaṃ bhājane pakkhipitvā tājjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **piṭṭhasurā**. Evaṃ pūve odane ca bhājane pakkhipitvā tājjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **pūvasurā odanasurāti** ca vuccati. “Kiṇṇā”ti pana tassā surāya bījaṃ vuccati. Ye surāmodakātipi vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Harītakisāsapādinānāsambhārehi saṃyojitā **sambhārasaṃyuttā**.

Madhukatālanāḷikerādīpuppharaso ciraparivāsīto **pupphāsavo**. Panasādīphalaraso **phalāsavo**. Muddikāraso **madhvāsavo**. Ucchuraso **gulāsavo**. Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādīnānāsambhārānaṃ raso ciraparivāsīto **sambhārasaṃyutto**. **Bijato paṭṭhāyāti** sambhāre paṭṭiyādetvā cāṭiyaṃ pakkhittakālato, tālanāḷikerādīnaṃ puppharasassa gahitaabhinavakālatoyeva ca paṭṭhāya.

329. **Loṇasovīrakaṃ suttaṅca** anekehi bhesajjehi abhisankhato amajjabhūto āsavaviseso. **Vāsaggāhāpanatthanti** sugandhibhāvaggāhāpanatthaṃ. **Acittakaṃ lokavajjanti** ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ paṭṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ vuttanayena vedītabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Majjabhāvo, tassa pānañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā

330. Dutiye **bhikkhunīpi anupasampannatthāne** **ṭhitāti** ettha bhikkhupi bhikkhuniyā anupasampannatthāne **ṭhitoti** vedītabbo. Sesamettha uttānameva. Hasādhippāyātā, upasampannassa kāyena kāyāmasananti imāni panettha dve aṅgāni.

Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā

335. Tatiyaṃ uttānatthameva. Uparigopphakatā, hasādhippāyena kīḷananti imāni panettha dve aṅgāni.

Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā

344. Catutthe **gārayho ācariyuggaho na gahetabboti** yasmā ucchuraso sattāhakālīko, tassa kasaṭo yāvajjīviko, dvīnaṃyeva samavāyo ucchuyatthi, tasmā vikāle ucchuyatthiṃ khādītuṃ vaṭṭatī gulāharītakaṃ viyāti evamādīko gārayhācariyavādo na gahetabbo. **Lokavajje ācariyuggaho na vaṭṭatīti** lokavajjasikkhāpade āpattiṭṭhāne yo ācariyavādo, so na gahetabbo, lokavajjaṃ atikkamitvā “idaṃ amhākaṃ ācariyuggaho”ti vadantassa uggaho na vaṭṭatīti adhippāyo. **Suttānulomaṃ** nāma aṭṭhakathā. **Paveṇiyā āgatasamodhānaṃ gacchatīti** “paveṇiyā āgato ācariyuggahova gahetabbo”ti evaṃ vutte mahāaṭṭhakathāvādeyeva saṅghaṃ gacchatīti adhippāyo. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanaṃ, anādariyakaraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhimsāpanasikkhāpadavaṇṇanā

345. Pañcamaṃ uttānatthameva. Upasampannatā, tassa dassanasavanavisaye bhimsāpetukāmatāya vāyamananti imāni panettha dve aṅgāni.

Bhimsāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jotisikkhāpadavaṇṇanā

350. Chaṭṭhe bhaggā nāma janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena ‘‘bhaggā’’ti vuccati. Tena vuttaṃ ‘‘**bhaggāti janapadassa nāma**’’nti. **Susumāragireti** evaṃnāmake nagare. Tassa kira nagarassa māpanattham vatthuvijjācariyena nagaṭṭhānassa pariggaṇhanadvise avidūre susumāro saddamakāsi giram nicchāresi. Atha anantarāyena nagare māpīte tameva susumāragiraṇam subhanimittam katvā susumāragiraṃtvevassa nāmaṃ akaṃsu. Keci pana ‘‘susumārasaṅṭhānattā susumāro nāma eko giri, so tassa nagarassa samīpe, tasmā tam susumāragiri etassa atthīti ‘susumāragiri’’ti vuccati’’ti vadanti. Tathā vā hotu aññathā vā, nāmametaṃ tassa nagarassāti āha ‘‘**susumāragiranti nagarassa nāma**’’nti. **Bhesakaḷāti** ghampaṇḍanāmakko gacchaviseso. Keci ‘‘setarukkho’’tipi vadanti. Tesam bahulatāya pana tam vanam bhesakaḷāvanantveva paññāyittha. ‘‘Bhesakaḷāvane’’tipi pāṭho. ‘‘Bheso nāma eko yakkho ayuttakārī, tassa tato gaḷitaṭṭhānatāya tam vanam bhesakaḷāvanam nāma jāta’’nti hi keci.

352. **Jotikaraṇeti** aggikaraṇe. Sesamettha uttānameva. Agilānatā, anuññātakaraṇābhāvo, visibbetukāmatā, samādahananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Jotisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nahānasikkhāpadavaṇṇanā

357. Sattamasikkhāpadassa pāliyaṃ **asambhinnenāti** amakkhitena, anaṭṭhenāti attho. **Orenaddhamāsam nahāyeyyāti** nahātadivasato paṭṭhāya addhamāse aparipuṇṇe nahāyeyya. Sesamettha uttānameva. Majjhimadeso, ūnakaddhamāse nahānam, samayānam vā nadipāragamanassa vā āpadānam vā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Nahānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā

368. Aṭṭhame ‘‘**cammakāranīlam** nāma pakatinīla’’nti tīsopi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gaṇṭhipade** pana ‘‘cammakārā udake tipumalam ayagūthaṅca pakkhipitvā cammam kālam karonti, tam cammakāranīla’’nti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Vuttapakārassa cīvarassa akatakappatā, anaṭṭhacīvarādītā, nivāsanam vā pārupanam vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā

374. Navame **apaccuddhāraṇanti** ‘‘mayham santakam paribhuṅga vā vissajjehi vā’’tiādina akatapaccuddhāram. **Yena vinayakammaṃ katanti** yena saddhim vinayakammaṃ kataṃ. **Timsakavaṇṇanāyanti** nissaggiyavaṇṇanāyam. Paribhogena **kāyakammaṃ**, apaccuddhārāpanena **vacikammaṃ**. Sesamettha uttānameva. Sāmaṃ vikappitassa apaccuddhāro, vikappanupagacīvaratā, paribhogoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Cīvaraapanidhānasikkhāpadavaṇṇanā

377. Dasamaṃ uttānatthameva. Upasampannassa santakānam pattādīnam apanidhānam, vihesetukāmatā vā hasādhippāyatā vāti imāni panettha dve aṅgāni.

Cīvaraapanidhānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito surāpānavaggo chaṭṭho.

7. Sappāṇakavaggo

1. Sañcicasikkhāpadavañṇanā

382. Sappāṇakavaggassa paṭhamasikkhāpade usum saraṃ assati khipatīti **issāso**, dhanusippakusaloti āha “**dhanuggahācariyo**”ti. Paṭisattuvidhamanattamaṃ dhanuṃ gaṇhantīti dhanuggahā, tesamaṃ ācariyo **dhanuggahācariyo**. **Appamattena vattaṃ kātabbanti** yathā te pāṇā na marantī, evamaṃ sūpaṭṭhitassatinā senāsane vattaṃ kātabbamaṃ. Sesametta uttānameva. Aṅgānīpi manussaviggahe vuttanayena veditabbāntī.

Sañcicasikkhāpadavañṇanā niṭṭhitā.

2. Sappāṇakasikkhāpadavañṇanā

387. Dutiye **udakasaṅghānakappadeseti** yattha bhūmibhāge udakaṃ nikkhattaṃ santiṭṭhati, na sahasā parikkhayaṃ gacchati, tādise padese. Sesametta uttānameva. Aṅgāni siñcanasikkhāpade vuttanayāneva.

Sappāṇakasikkhāpadavañṇanā niṭṭhitā.

3. Ukkoṭanasikkhāpadavañṇanā

392. Tatiye **yathāpatiṭṭhitabhāvena patiṭṭhātuṃ na dentīti** tesamaṃ pavattiākāradassanattamaṃ vuttaṃ. Yaṃ pana dhammena adhikaraṇaṃ nihataṃ, taṃ sunihatameva. Sace vipakkate kamme paṭikkosati, taṃ saññāpetvāya kātabbamaṃ. Itarathā kammañca kuppatti, kārakānañca āpatti. Sesametta uttānameva. Yathādhammaṃ nihatabhāvo, jānanā, ukkoṭanāti imāni panetha tīṇi aṅgāni.

Ukkoṭanasikkhāpadavañṇanā niṭṭhitā.

4. Duṭṭhulasikkhāpadavañṇanā

399. Catutthe **tassevāti** yo āpanno, tasseva. **Ārocetīti** paṭicchādanattameva mā kassaci ārocesīti vadati. **Vatthupuggaloti** āpannapuggalo. **Yenassa ārocitanti** yena dutiyena assa tatiyassa ārocitaṃ. **Koṭi chinnā hotīti** yasmā paṭicchādanapaccayā āpattim āpajjitvāya dutiyena tatiyassa ārocitaṃ, tasmā tappaccayā puna tena āpajjitabbāpattiyā abhāvato āpattiyā koṭi chinnā nāma hoti.

400. “**Anupasampannassa sukkavissatṭhi ca kāyasamsaggo cāti ayaṃ duṭṭhullaajjhācāro nāmā**”ti idaṃ duṭṭhullārocanasikkhāpadatṭhakathāya na sameti. Vuttañhi tattha (pāci. aṭṭha. 82) “anupasampannassa duṭṭhullaṃ vā aduṭṭhullaṃ vā ajjhācārenti ettha ādīto pañca sikkhāpadāni duṭṭhullo nāma ajjhācāro, sesāni aduṭṭhullo, sukkavissatṭhikāyasamsaggaduṭṭhullaattakāmā panassa ajjhācāro nāmā”ti. “Ārocane anupasampannassa duṭṭhullaṃ aññathā adhippetamaṃ, paṭicchādane aññathā”ti etthāpi visesakāraṇaṃ na dissati, tasmā aṭṭhakathāya pubbenāparaṃ na sameti. Avirodhaṃ icchantena pana vīmaṃsitabbamettha kāraṇaṃ. Sesametta uttānameva. Upasampannassa duṭṭhullāpattijānaṃ, paṭicchādetukāmatāya nārocassāmīti dhuranikkhepoti imāni panetha dve aṅgāni.

Duṭṭhulasikkhāpadavañṇanā niṭṭhitā.

5. Ūnavīsativassasikkhāpadavañṇanā

402. Pañcame **rūpasuttanti** heraññikānaṃ suttaṃ. **Duruttānanti** akkosavasena duruttānaṃ, duruttattāyeva **durāgatānaṃ**. **Vacanapathānanti** ettha vacanameva tadatthaṃ nītukāmānaṃ nīpetukāmānañca pathoti vacanapatho. **Dukkhamānanti** dukkhena khamitabbānaṃ.

404. Gabbhe sayitakālena saddhiṃ vīsatiṃ vassaṃ assatī **gabbhavīso**. **Hāyanavaḍḍhananti** gabbhamāsesu adhikesu uttarihāyanaṃ, ūnesu vaḍḍhananti veditabbamaṃ. **Ekūnavīsativassanti** dvādasamāse mātukucchimim vāsivā mahāpavāraṇāya jātakālato paṭṭhāya ekūnavīsativassaṃ. **Pāṭipadadivaseti** pacchimikāya vassūpagamanadivase. “Timsarattidivo māso”ti (a. ni. 3.71; 8.43; vibha. 1023) vacanato “**cattāro māsā parihāyanti**”ti vuttaṃ. **Vassaṃ ukkaḍḍhanti**ti vassaṃ uddhaṃ kaḍḍhanti, tatiye saṃvacchare ekamāsaṃ adhikamāsavasena pariccajantā vassaṃ uddhaṃ kaḍḍhanti attho, tasmā tatiyo saṃvaccharo terasamāsiko hoti, saṃvaccharassa pana dvādasamāsikattā aṭṭhārasasu vassesu adhikamāse visum gahetvā “**cha māsā vaḍḍhanti**”ti vuttaṃ. **Tatoti** chamāsato. **Nikkaṅkhā hutvāti** adhikamāsehi saddhiṃ pariṇaṇavīsativassattā nibbematikā hutvā. Yaṃ pana vuttaṃ tīsu **gaṇṭhipadesu** “aṭṭhārasannaṃyeva vassānaṃ adhikamāse gahetvā gaṇitattā sesavassadvayassapī adhikāni divasāni honteva, tāni adhikadivāsāni sandhāya ‘nikkaṅkhā hutvā’ti vutta’nti, taṃ na gahetabbamaṃ. Na hi dvīsu vassesu adhikadivāsāni nāma visum upalabbhanti tatiye vasse vassukkaḍḍhanavasena adhikamāse pariccattēyeva atirekamāsasambhavato. Tasmā dvīsu vassesu atirekadivāsāni nāma visum na sambhavanti.

Nanu ca “te dve māse gahetvā vīsativassāni paripuṇṇāni hontī”ti kasmā vuttaṃ, ekūnavīsativassamhi puna aparasmim vasse pakkhitte vīsativassāni paripuṇṇāni hontīti āha “**ettha pana...pe... vutta**”nti. Anekatthattā nipātānaṃ **pana**-saddo hi-saddatthe, ettha hīti vuttaṃ hoti. Idañhi vuttasvatthassa samatthanavasena vuttaṃ. Iminā ca imaṃ dīpeti “yaṃ vuttaṃ ‘ekūnavīsativassaṃ sāmaṇeraṃ nikkhamanīyapuṇṇamāsiṃ atikkamma paṭipadadvise upasampādentī”ti, tatttha gabbhamāsepi aggahetvā dvīhi māsehi aparipuṇṇavīsativassaṃ sandhāya ‘ekūnavīsativassa’nti vuttaṃ, tasmā adhikamāsesu dvīsu gahitesu vīsativassāni paripuṇṇāni nāma hontī”ti. **Tasmāti** yasmā gabbhamāsepi gaṇanūpagā honti, tasmā. **Ekavīsativasso hotīti** jātadivasato paṭṭhāya vīsativasso samāno gabbhamāsehi saddhim ekavīsativasso hoti.

406. Aññaṃ upasampādetīti upajjhāyo kammavācācariyo vā hutvā upasampādeti. Sesamettha uttānameva. Ūnavīsativassatā, ūnakasaññitā, upasampādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ūnavīsativassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā

407. Chaṭṭhasikkhāpadaṃ uttānatthameva. Theyyasatthakabhāvo, jānanaṃ, saṃvidhānaṃ, avisanketena gamananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

412. Sattame natthi kiñci vattabbaṃ.

8. Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā

417. Aṭṭhame **bādhayimsūti** haniṃsu. Taṃtaṃsāmpattiyā vibandhanavasena sattasantānassa antare vemajjhe eti āgacchatīti antarāyo, diṭṭhadhammikādiānattho. Anatikkamanaṭṭhena tasmim antarāye niyuttā, antarāyaṃ vā phalaṃ arahanti, antarāyassa vā karaṇasīlāti **antarāyikā**. Tenāha “**antarāyaṃ karontīti antarāyikā**”ti. **Ānantariyadhammāti** ānantarikasabhāvā cetanādhammā. Tatrāyaṃ vacanatto – cutianantaraphalaṃ anantaraṃ nāma, tasmim anantare niyuttā, taṃnibbattanena anantarakaraṇasīlā, anantarappayojanāti vā ānantarikā, te eva **ānantariyāti** vuttā. Kammāni eva antarāyikāti **kammantarāyikā**. **Mokkhasseva antarāyaṃ karoti, na saggassāti** micchācāralakkhaṇābhāvato vuttaṃ. Na hi bhikkhuniyā dhammarakkhitabhāvo atthi. Pākatikabhikkhuniyasena cetam vuttaṃ. Ariyāya pana pavattaṃ apāyasamvattanikameva, nandamāṇavako cettha nidassanaṃ. Ubhinnaṃ samānacchandatāvasena vā na saggantarāyikatā, mokkhanantarāyikatā pana mokkhatthāya paṭipattiyā vidūsanato. Abhibhavitvā pana pavattiyam saggantarāyikatāpi na sakkā nivāretunti.

Ahetukadiṭṭhikariyadīṭṭhinatthikadiṭṭhiyova niyatabhāvaṃ pattā **niyatamicchādīṭṭhidhammā**. **Paṭisandhidhammāti** paṭisandhicittuppādamāha. Paṇḍakādīgahaṇaṇcettha nidassanamattaṃ sabbāyapi ahetukapaṭisandhiyā vipākantarāyikabhāvato. Yāhi ariye upavadati, tā cetanā **ariyūpavādā** jātā. **Tato paranti** khamāpanato upari. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ dibbacakkhukathāyaṃ vuttameva. **Sañcicca āpannā āpattiyoti** sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vītikkantañhi antamaso dukkaṭadubbhāsītampi saggamaggaphalānaṃ antarāyaṃ karoti. **Yāva bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti** pārājikam āpanno, **na vuṭṭhāti** sesagarukāpattim āpanno, **na deseti** lahuḥkāpattim āpanno.

Ayaṃ bhikkhūti ariṭṭho bhikkhu. **Rasena rasam samsandītvāti** anavajjena paccayaparibhuñjanarasena sāvajjakāmaguṇaparibhogarasam samānetvā. Yoniso paccavekkhaṇena natthi ettha chandarāgoti **nicchandarāgo**, paccayaparibhogo. **Upanento viyāti** bandhanaṃ upanento viya. “Ghaṭento viyā”tipi pāṭho. **Upasamharanto viyāti** sadīsatam upasamharanto viya ekantasāvajje anavajjabhāvapakkhepanato. **Pāpakanti** lāmakatṭhena duggatisampāpanatṭhena ca pāpakam. **Mahāsamuddam bandhantena viyāti** setukaraṇavasena mahāsāgaram bandhantena viya. **Sabbaññutaññāṇena saddhim paṭivirujjhantoti** sabbaññutaññāṇena “sāvajja”nti diṭṭham “anavajja”nti gahaṇena tena saha paṭivirujjhanto. **Āṇācakketi** paṭhamapārājikasikkhāpadasaṅkhāte, “abrahmacariyam pahāyā”tiādidesanāsaṅkhāte ca āṇācacke.

Aṭṭhikaṅkalaṃ nāma uratthi vā piṭṭhikaṅkaṃ vā sīsattāhi vā. Tañhi nimmamsattā “kaṅkala”nti vuccati. Vigatamaṃsāya hi aṭṭhisāṅkhalikāya ekaṭṭhimhi vā **kaṅkala**-saddo niruḷho. **Anudhanaṭṭhenāti** anupāyapaṭipattiyā sampati āyatiṅca anudhanaṭṭhena. **Mahābhīṭāpanatṭhena** anavaṭṭhitasabhāvātāya, **ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena** muhuttakaraṇīyatāya, **tāvakālikatṭhena** parehi abhibhavanatāya, **sabbaṅgapaccaṅgalibhañjanaṭṭhena** bhedanādiadhikaraṇabhāvena, ugghātasadīsatāya **adhikuṭṭanaṭṭhena**, avaṇe vaṇam uppādetvā anto anupavisanabhāvātāya **vinivijjanaṭṭhena**, diṭṭhadhammikasamparāyikaanattanimitatāya **sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena**.

Pāliyam “thāmasā parāmāsā”tiādīsu evamattho veditabbo. **Thāmasāti** diṭṭhithāmena, tassā diṭṭhiyā thāmagatabhāvenāti attho. **Parāmāsāti** diṭṭhiparāmāsena, diṭṭhisāṅkhātāparāmāsenāti attho. Diṭṭhiyeva hi dhammasabhāvaṃ

atikkamitvā parato āmasanena parāmāso. **Abhinivissāti** tañhābhinivesapubbaṅgamaena diṭṭhābhinivesena “idamettha sacca”nti abhinivisitvā. **Voharāṭṭi** katheti. **Yato ca kho te bhikkhūti** yadā te bhikkhū. **Evambyākho ahaṃ, bhante, bhagavatāti** idaṃ esa attano laddhiṃ nigūhitukāmatāya natthi vattukāropi bhagavato ānubhāvena sampañicchatī. Buddhānaṃ kira sammukhā dve kathā kathetuṃ samattho nāma natthi. **Kassa nu kho nāma tvaṃ moghapurisāti** tvaṃ moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evaṃ dhammaṃ desitaṃ ājānāsi. Sesamettha uttānameva. Dhammakammata, samanubhāsanā, appaṇissajjananti imāni panettha tīni aṅgāni.

Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā

424. Navame **payogagaṇanāyāti** dānaggahaṇappayogagaṇanāya. Samvāse kammaariyosānavasena, sahaseyyāya ekasmiṃ nipanne itarassa nipajjanapayogavasena āpattiparicchedo veditabbo. Ettha ca padabhājane “ekacchanne”ti avisesena vuttatā nānūpacārepi ekacchanne nipajjantassa āpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā) vuttaṃ “saha vā seyyaṃ kappeyyāti nānūpacārepi ekacchanne nipajjeyyā”ti. Paṇṇattiṃ ājānantena arahatāpi kiriyābyākatacittena āpajjitabbatā “**ticitta**”nti vuttaṃ. Yaṃ pana **kenaci** vuttaṃ “**ticittanti** ettha vipākābyākatacittena saha vā seyyaṃ kappeyyāti evamattho daṭṭhabbo, aññathā sacittakattā sikkhāpadassa kiriyābyākataṃ sandhāya na yujjati”ti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi sacittakasikkhāpadavittikkamo arahato na sambhavati. Teneva pathavīkhaṇanādisu sacittakasikkhāpadesu ticittameva vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Akatānudhammatā, jānanā, sambhogādikaraṇanti imāni panettha tīni aṅgāni.

Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā

428. Dasame **pireti** nipātapadaṃ. Sambodhane vattamānaṃ para-saddena samānatthaṃ vadantīti āha “**para amāmakā**”ti, amhākaṃ anajjhattikabhūtāti attho. **Pireti** vā “parato”ti iminā samānatthaṃ nipātapadaṃ, tasmā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti evampettha attho veditabbo. Sesamettha purimasikkhāpadadvaye vuttanayameva.

Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sappānakavaggo sattamo.

8. Sahadhammikavaggo

1. Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā

434. Sahadhammikavaggassa paṭhamasikkhāpade **vācāya vācāya āpattīti** anādariyabhayā lesena evaṃ vadantassa āpatti. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanaṃ, asikkhitukāmatāya evaṃ vacananti imāni panettha dve aṅgāni.

Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā

438. Dutiye vinayassa pariyāpuṇanaṃ **vinayapariyattīti** āha “**vinayaṃ pariyāpuṇantāna**”ntiādi. **Suguttoti** yathā karaṇḍake pakkhittamaṅgikkhandho viya na nassati vipattim na pāpuṇāti, evaṃ suṭṭhu gopito. **Surakkhitoti** tasseva pariyāyavacanaṃ. Yathā hi kilesacorehi avilumpanīyo hoti, evaṃ sabbadā sūpaṭṭhitassatīyā suṭṭhu rakkhito. **Kukkucapakatānanti** kappiyākappiyaṃ nissāya uppannakukkucena abhibhūtanaṃ. Sārajjanaṃ sārado, byāmahabhayaṃ. Vigato sārado etassāti **visārado**. **Sahadhammenāti** sakāraṇena vacanena. **Suniggahitaṃ niggaṇhātīti** yathā na puna sīsaṃ ukkhipanti, atha kho appaṭibhānā maṅkubhūtāyeva honti, evaṃ suṭṭhu niggaṇhāti.

Alajjitāti ya-kāralopena niddeso, alajjitāyāti vuttaṃ hoti. **Aññānatāti**ādisupi eseva nayo. **Mando momūhoti** aññānabhāvena **mando**, avisayato **momūho**, mahāmūḷhoti attho.

Attapaccatthikāti attano paccatthikā. **Vajjiputtakā** dasavatthudīpakā. **Parūpahāraaññākaṅkhāparavitāraṇādivādāti** ettha ye arahattaṃ paṭijānantānaṃ appatte pattasaññīnaṃ adhimānikānaṃ kuhakānaṃ vā arahattaṃ paṭijānantānaṃ sukkavissatṭhim disvā mārakāyikā devatā “arahato asuciṃ upasaṃharanti”ti maññanti seyyathāpi pubbaseliyā aparaseliyā ca, te **parūpahāravādā**. Yesaṃ pana arahato

itthipurisādīnaṃ nāmagottādīsu ñānappavattiyā abhāvena atthi arahato **aññānaṃ**, tattheva sannitṭhānābhāvena atthi arahato **kañkhā**, yasmā cassa tāni vatthūni pare vitārenti pakāsentī ācikkhanti, tasmā atthi arahato **paravitāraṇāti** imā tisso laddhiyo seyyathāpi etarahi pubbaseliyānaṃ, te aññānakañkhāparavitāraṇavādā. Niggaho pana nesam kathāvattuppakaraṇe vuttanayeneva vedītabbo.

Cattāro maggā ca phalāni cāti ukkaṭṭhaniddesavasena vuttam, catasso paṭisambhidā tisso vijjā cha abhiññāti ayampi adhigamasaddhammoyeva. **Ca-kāro** vā avuttasampiṇḍanattho daṭṭhabbo. **Keci therāti** dhammakathikā. **Āhaṃsūti** paṃsukūlikattherā evaṃ āhaṃsu.

Kadā panāyaṃ kathā udapādīti? Ayañhettha anupubbikathā (a. ni. aṭṭha. 1.1.130) – imasmiṃ kira dīpe caṇḍālatisamahābhaye sakko devarājā mahāuḷumpaṃ māpetvā bhikkhūnaṃ ārocāpesi “mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, na sammā devo vassissati, bhikkhū paccayehi kilamantā pariyattim sandhāretum na sakkhissanti, paratīraṃ gantvā ayyehi jīvitam rakkhitum vaṭṭati. Imaṃ mahāuḷumpaṃ āruya gacchatha bhante, yesam ettha nisajjattānaṃ nappahoti, te kaṭṭhakhaṇḍepi uraṃ ṭhapetvā gacchantu, sabbesaṃ bhayaṃ na bhavissati”ti. Tadā samuddatīraṃ patvā saṭṭhi bhikkhū katikaṃ katvā “amhākaṃ ettha gamanakiccaṃ natthi, mayaṃ idheva hutvā tepiṭakaṃ rakkhissāmā”ti tato nivattitvā dakkhiṇamalayaṇapadaṃ gantvā kandaṃūlapanṇehi jīvikam kappentā vasiṃsu, kāye vahante nisīditvā sajjhāyaṃ karonti, avahante vālikam ussāretvā parivāretvā sīsāni ekaṭṭhāne katvā pariyattim sammāsanti. Iminā niyāmena dvādasā saṃvaccharāni sātṭhakathaṃ tepiṭakaṃ paripuṇṇam katvā dhārayiṃsu.

Bhaye vūpasante sattasatā bhikkhū attano gataṭṭhāne sātṭhakathe tepiṭake ekakkharampi ekabyañjanampi avināsetvā imameva dīpamāgama kallaḡāmajanapade maṇḍalārāmaṃvihāraṃ pavasiṃsu. Therānaṃ āgatapavattim sutvā imasmiṃ dīpe ohīnā saṭṭhi bhikkhū “there passissāmā”ti gantvā therehi saddhim tepiṭakaṃ sodhentā ekakkharampi ekabyañjanampi asamentaṃ nāma na passīṃsu. Tasmim ṭhāne therānaṃ ayaṃ kathā udapādī “pariyattī nu kho sāsanaṃ mūlaṃ, udāhu paṭipattī”ti. Paṃsukūlikattherā “paṭipattī mūla”nti āhaṃsu, dhammakathikā “pariyattī”ti. Atha ne therā “tumhākaṃ dvinnampi janānaṃ vacanamatteneva na sakkā viññātum, jinabhāsitaṃ suttaṃ āharathā”ti āhaṃsu. Suttaṃ āharitum na bhāroti –

“Ime ca, subhadda, bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā”ti (dī. ni. 2.214).
“Paṭipattimūlakam, mahārāja, satthusāsanaṃ, paṭipattisāraṃ, mahārāja, satthusāsanaṃ, paṭipattī tiṭṭhantī tiṭṭhatī”ti (mi. pa. 4.1.7) –

Suttaṃ āharīṃsu.

Imaṃ suttaṃ sutvā dhammakathikā attano vādaṭṭhapanatthāya imaṃ suttaṃ āharīṃsu –

“Yāva tiṭṭhanti suttantā, vinayo yāva dippati;
Tāva dakkhanti ālokaṃ, sūriye abbhuṭṭhite yathā.

“Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca;
Tamo bhavissati loke, sūriye atthaṅgate yathā.

“Suttante rakkhite sante, paṭipattī hoti rakkhitā;
Paṭipattiyam ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhaṃsatī”ti.

Imasmiṃ sutte āhaṇe paṃsukūlikattherā tuṅhī ahesum. Dhammakathikattherānaṃyeva vacanaṃ purato ahoṣi. Yathā hi gavasatassa gavasaḡassassa vā antare paveṇipālikāya dhenuyā asati so vaṃso sā paveṇī na ghaṭṭiyati, evameva āraddhavipassakānaṃ bhikkhūnaṃ satepi sahassepi vijjamāne pariyattiyā asati ariyamaggapaṭivedho nāma na hoti. Yathā ca nidhikumbhiyā jānanatthāya pāsānapitṭhe akkharesu upanibaddhesu yāva akkharāni dharanti, tāva nidhikumbhī naṭṭhā nāma na hoti, evameva pariyattiyā dharamānāya sāsanaṃ antarahitaṃ nāma na hoṭṭi. **Tassādheyoti** tassāyatto.

439. So panāti so pātīmokkho. Sesamettha uttānameva. Garahitukāmatā, upasampannassa santike sikkhāpadavivaṇṇanañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mohanasikkhāpadavaṇṇanā

443. Tatiyaṃ uttānameva. Mohāropanaṃ, mohetukāmatā, vuttanayena sutabhāvo, mohananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mohanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pahārasikkhāpadavaṇṇanā

452. Catutthe **rattacittoti** kāyasamsaggarāgena rattacitto. Sace pana methunarāgena ratto pahāraṃ deti, dukkaṭameva. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa pahāradānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Pahārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā

457. Pañcame **na paharitukāmatāya dinnattā dukkaṭanti** ettha paharitukāmatāya pahaṭe purimasikkhāpadena pācittiyaṃ, uccāretukāmatāya kevalaṃ uggiraṇamatte kate iminā pācittiyaṃ. Iminā pana virajjhivā pahāro dinno, tasmā dukkaṭaṃ. Kimidaṃ dukkaṭaṃ pahārapaccayā, udāhu uggiraṇapaccayāti? Tattha keci tāva vadanti “pahārapaccayā eva dukkaṭaṃ, uggiraṇapaccayā pācittiyanti sadukkaṭaṃ pācittiyaṃ yujjati. Purimañhi uggiraṇaṃ, pacchā pahāro, na ca pacchā pahāraṃ nissāya purimaṃ uggiraṇaṃ anāpattivatthukaṃ bhavitumarahati”ti.

Mayaṃ panettha evaṃ takkayāma “uggiraṇassa attano sabhāveneva asaṅghitattā tappaccayā pācittiyena na bhavitabbaṃ, asuddhacittena katapayogattā pana na sakkā ettha anāpattiyā bhavitunti dukkaṭaṃ vuttaṃ. ‘Na paharitukāmatāya dinnattā’ti iminā ca pahārapaccayā purimasikkhāpadena pācittiyāsambhave kāraṇaṃ vuttaṃ, na pana pahārapaccayā dukkaṭasambhave. Na hi apaharitukāmatāya pahāre dinne purimasikkhāpadena pahārapaccayā pācittiyena dukkaṭena vā bhavituṃ yutta”nti. “Tiracchānādinaṃ asucikaraṇādimaṃ disvā kujjhivāpi uggirantassa mokkhādhippāyo evā”ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa talasattiuggiraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā

459. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva. Upasampannatā, saṅghādisesassa amūlakatā, anuddhaṃsanā, taṅkhaṇavijānanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sañcicasikkhāpadavaṇṇanā

464. Sattamampi uttānatthameva. Upasampannatā, aphāsukāmatā, kukkuccuppādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sañcicasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Upassutisikkhāpadavaṇṇanā

471. Atṭhame **sutisamīpanti** saddasamīpaṃ. Suyyatīti hi suti, saddassetāṃ adhivacaṇaṃ. Tassa samīpaṃ **upassuti**, saddasamīpanti vuttaṃ hoti. **Gaṇṭhipadesu** ca suyyatīti sutīti saddova vutto. Yattha pana ṭhitena sakkā hoti saddaṃ sotuṃ, tattha tiṭṭhanto saddasamīpe ṭhito nāma hotīti āha “yattha **ṭhatvā**”tiādi. Keci pana “suṇāti etthāti suti. Yattha ṭhito suṇāti, tassa ṭhānassetāṃ nāmaṃ. Tassa samīpaṃ upassuti”ti vadanti, evaṃ pana gayhamāne yasmiṃ ṭhāne ṭhito suṇāti, tassa āsanne aññasmiṃ padese tiṭṭhatīti āpajjati. Atṭhakathāyañca **upassuti**-saddasseva atthaṃ dassetuṃ “yattha **ṭhatvā** sakkā hoti, tesāṃ vacanaṃ sotu”nti vuttaṃ, na **suti**-saddassa. Tasmā pubbanayovettha pasatthataro. Atha vā upecca suyayati etthāti **upassuti**, ṭhānaṃ. Yaṃ ṭhānaṃ upagatena sakkā hoti kathentānaṃ saddaṃ sotuṃ, tatthāti evamattho gahetabbo. **Mantentanti** bhummatthe upayogavacananti āha “**mantayamāne**”ti.

473. **Ekaparicchedānīti** “siyā kiriyāṃ, siyā akiriyā”nti iminā nayena ekaparicchedāni. Imāni hi tīṇi sikkhāpadāni kadāci kiriyato samuṭṭhahanti, kadāci akiriyato, na ekakkaṇṇeyeva kiriyākiriyato samuṭṭhahanti. Sesamettha uttānameva. Upasampannatā, codanādhippāyo, savananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Upassutisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kammaṭṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā

474. Navamaṃ uttānatthameva. Dhammakammā, dhammakammanti saññā, chandaṃ datvā khiyyananti imāni

panettha tīṇi aṅgāni.

Kammaṭṭhapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Chandaṃ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā

479. Dasamaṃ uttānatthameva. Vinicchayakathāya pavattamānatā, dhammakammatā, dhammakammasaññitā, samānasīmāyaṃ ʘhitatā, samānasaṃvāsakatā, kopetukāmatāya hatthapāsavijahananti imāni panettha cha aṅgāni.

Chandaṃ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā

484. Ekādasamaṃ uttānatthameva. Upasampannatā, dhammena laddhasammutitā, saṅghena saddhimi vikappanupagacīvaradānaṃ, pacchā khīyitukāmatāya khiyyanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

489. Dvādasame natthi kiñci vattabbaṃ.

Niṭṭhito sahadhammikavaggo aṭṭhamo.

9. Rājavaggo

1. Antepurasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Rājavaggassa paṭhamasikkhāpade aṭṭhakathāyaṃ sabbaṃ uttānatthameva. Pāḷiyaṃ pana ayamantūtanapadatto. **Kataṃ vā karissanti vā**ti methunavīttikkamaṃ kataṃ vā karissanti vā. **Imesanti** padaṃ vibhattivipariṇāmaṃ katvā ubhayattha yojetabbaṃ “imehi kataṃ ime karissanti”ti. **Ratananti** maṇiratanādisu yaṃkiñci. **Ubhatoti** dvīhi pakkhehi. “Ubhato sujāto”ti ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātātā viññāyeyya, **sujāta**-saddo ca “sujāto cārudassano”tiādisu ārohasampattiṇiyāyoti jātivaseṇeva sujātataṃ vibhāvetuṃ “**māṭito ca pitito cā**”ti vuttaṃ. Anorasaputtavaseṇa loka mātiputasamaññaṃ dissati, idha pana sā orasaputtavaseṇeva icchitāti dassetuṃ “**saṃsuddhagahaṇiko**”ti vuttaṃ. Gabbhaṃ gaṇhāti dhāretīti gahaṇī, gabbhāsayasaññito mātukucchippadeso. Saṃsuddhā gahaṇī assati **saṃsuddhagahaṇiko**, saṃsuddhā tassa mātukucchitī vuttaṃ hoti. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti ettha pana yathābhuttassa āhārassa vipācanavaseṇa gaṇhanato achaḍḍanato kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṃ pitāmahayugaṃ. “Yuga”nti āyupamāṇaṃ vuccati. Abhilāpamattameva cetāṃ, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṃ. Pitā ca māṭā ca pitāro, pitūnaṃ pitāro pitāmahā, tesāṃ yugo pitāmahayugo, tasmā yāva sattamā pitāmahayugā, pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeṇeva māṭāmahopi gahito hoti. **Yuga**-saddo cettha ekasesena daṭṭhabbo yugo ca yugo ca yugoti. Evañhi tattha tattha dvandvaṃ gahitameva hoti, tasmā tato uddhaṃ sabbeṃ pubbapurisā pitāmahayugaggahaṇeṇeva gahitā. Evaṃ yāva sattamo pitāmahayugo, tāva saṃsuddhagahaṇiko.

Akkhittoti “apanetha etaṃ, kiṃ iminā”ti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkoṣaṃ vā nindaṃ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti āha “**jātivādenā**”ti. Ettha ca “ubhato...pe... pitāmahayugā”ti etena tassa yonidosābhāvo dassito saṃsuddhagahaṇikabhāvakittanato, “akkhitto”ti iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṃ pāpuṇanti. “Anupakuṭṭho”ti iminā ayuttasaṃsaggābhāvo. Ayuttasaṃsaggañhi paṭicca sattā akkoṣaṃ labhanti. Sesamettha uttānameva. Khattiyatā, abhisittatā, ubhinnaṃpi sayanigharato anikkhantatā, appaṭisaṃviditatā, indakhīlātikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Antepurasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ratanasikkhāpadavaṇṇanā

502. Dutīye **mahālatam nāmā**ti patikulaṃ gacchantiyā kira tassā pitā mahālatāpiḷandhanaṃ nāma kārāpesi. Tasmim piḷandhane catasso vajiranāḷiyo tattha tattha appetabbaṭṭhāne appanavaseṇa viniyogaṃ agamaṃsu, muttānaṃ ekādasa nāḷiyo, pavāḷassa dvāvāsati nāḷiyo, maṇīnaṃ tettiṃsa nāḷiyo. Iti etehi ca aññehi ca veḷuriyalohitaṅkamasaṅgallādīhi sattavaṇṇehi ca ratanehi niṭṭhānaṃ agamaṃsi. Taṃ sīse paṭimukkaṃ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhārayamānāva itthī naṃ dhāretuṃ sakkoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

506. Āvasathassa pana suppapāto vā musalapāto vā upacāro nāmāti yojetabbaṃ. **Āvasathoti** cettha antoārāme vā hotu aññattha vā, attano vasaṅgānaṃ vuccati. **Chandenapi bhayenapīti** vaḍḍhakādisu chandena, rājavallabhesu bhayena. **Tameva bhikkhuṃ āsaṅkanti**ti vissarivā gamanakāle attano pacchato aññassābhāvā āsaṅkanti. **Patirūpaṃ** nāma ratanasammate paṃsukūlaggahaṇaṃ vā ratane nirussukkgamaṇaṃ vā. Yadi hi taṃ ratanasammatā āmāsaṃ ce, “natthi etassa sāmī”ti paṃsukūlaṃ gahessati. Anāmāsaṃ ce, “natthi etassa sāmī”ti paṃsukūlachinnapalibodho nirapekkho gamissati. **Samādapetvāti** aññaṃ samādapetvā, “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyānāyācanā”ti (jā. 1.7.59) vuttanayena yācivāti attho. Sesametta uttānameva. Ananuññātakaṇaṃ, parasantakatā, vissāsaggāhapāsaṃsukūlasaññaṃ abhāvo, uggahaṇaṃ vā uggahāpanaṃ vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Ratanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā

508. Tatiye ariyamaggassāti ettha saggamaggopi saṅghetabbo. Aniyyānikatā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā hi kathā **tiracchānakathā**. **Tiracchānabhūtanti** tirokaraṇabhūtaṃ vibandhanabhūtaṃ. **Rājapaṭisaṃyuttaṃ** kathanti (dī. ni. aṭṭha. 1.17; ma. ni. aṭṭha. 2.223; saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.1080; a. ni. aṭṭha. 3.10.69-70) rājānaṃ ārabha “mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”tiādinā nayena pavattakathaṃ. Ettha ca “asuko rājā abhirūpo dassaṇīyo”tiādinā nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayamaṃ gato”ti evaṃ pavattā pana aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. **Coresupi** “mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesam kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehassitakathāva tiracchānakathā. **Yuddhepi** bharatayuddhādisu “asukena asuko evaṃ mārīto evaṃ viddho”ti kāmāsādaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayamaṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti.

Apica **annādīsu** “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhuñjima pivimha paribhuñjima”ti kāmāsādasena kathetaṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālāgandhaṃ sīlavantānaṃ adamha, cetiyapūjaṃ akarimhā”ti kathetaṃ vaṭṭati. **Nātikathādisupi** “amhākaṃ nātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti vā assādasena vattamaṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no nātakā khayamaṃ gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṅghassa adamhā”ti vā kathetabbaṃ. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayaṃ gatā”ti vā vattamaṃ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsipi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṅgāhānādīni paṭicca assādasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayamaṃ gatā”ti evaṃ vattamaṃ vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahoṣī”ti assādasena na vaṭṭati, “saddho ahoṣi, khayamaṃ gato”ti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādaseneva na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayamaṃ gatā”iceva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kuṭṭhānakathā udakatitthakathā vuccati, kumbhadāsīkathā vā. Sāpi “pāsādīkā naccitamaṃ gāyitamaṃ chekā”ti assādasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā”tiādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathāti** atītañātikathā. Tattha vattamañāñātikathāsādisova vinicchayo.

Nānattakathāti purimacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** “ayamaṃ loko kena nimmīto, asukena pajāpatinā brahmunā issarena vā nimmīto, kāko seto aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitassa rattattā”ti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā. Uppattiṭṭhitisaṃhārādivasena lokamaṃ akkhāyati **lokakkhāyikā**. **Samuddakkhāyikā** nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgarassa rañño puttehi khatattā sāgaro. Khato amhehīti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā.

Iti bhavo iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca **bhavoti** sassataṃ, **abhavoti** ucchedamaṃ. **Bhavoti** vuddhi, **abhavoti** hāni. **Bhavoti** kāmasukhaṃ, **abhavoti** attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhimaṃ bātiṃsa tiracchānakathā nāma hoti. Atha vā pāliyaṃ sarūpato anāgatāpi araññapabbatanadīpapakathā **iti**-saddena saṅghetvā chattiṃsa tiracchānakathāti vuccati. **Iti vāti** hi ettha **iti**-saddo pakāratthe, **vā**-saddo vikappatthe. Idaṃ vuttamaṃ hoti – “evamaṃpakāraṃ ito aññaṃ vā tādisamaṃ niratthakakathaṃ kathenti”ti. Ādiatthe vā **iti**-saddo “iti vā iti evarūpā naccagītavādītavīsūkādassanā paṭivirato”tiādisu (dī. ni. 1.10, 194) viya, evamādim aññaṃpi tādisamaṃ kathaṃ kathenti attho.

512. **Aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabboti** iminā dutiyaleḍḍupāto idha upacāroti dasseti. Sesametta uttānameva. Santaṃ bhikkhuṃ anāpucchana, anuññātakāraṇābhāvo, vikāle gāmappavisananti imāni panettha tīni aṅgāni.

Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sūciḡharasikkhāpadavaṇṇanā

517. Catutthe **taṃ assa atthī**ti paṭhamam bhindivā pacchā desetabbatā taṃ bhedanakaṃ tassa pācittiyassa atthīti **bhedanakaṃ**, pācittiyam. Assatthiatthe a-kārapaccayo daṭṭhabbo. **Vāsijaṭeti** vāsidaṇḍake. Sesamettha uttānameva. Sūciḡharatā, aṭṭhimayādītā, attano atthāya karaṇam vā kārapetvā vā paṭilābhoti imāni panettha tīpi aṅgāni.

Sūciḡharasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā

522. Pañcame **chedanakaṃ vuttanayamevā**ti chedanameva chedanakaṃ, taṃ tassa atthīti **chedanakanti** imamattham atidissati. Sesamettha uttānameva. Pamāṇāṭikkantamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇam vā kārapetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā

526. Chaṭṭhe **tūlam pakkhipitvā**ti heṭṭhā cimilikaṃ pattharivā tassa upari tūlam pakkhipitvāti attho. **Poṭakitūlanti** erakatūlādi yaṃkiñci tiṇajātīnam tūlam. Sesamettha uttānameva. Tūlonaddhamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇam vā kārapetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni. Attanā kārapitassa hi paṭilābhamatteneva pācittiyam. Teneva padabhājane ‘paṭilābhena uddāletvā pācittiyam desetabba’nti vuttam. **Kenaci** pana ‘paṭilābhena uddāletvā pācittiyam desetabbanti ettha kiñcāpi paṭilābhamatteneva pācittiyam viya dissati, paribhogeyeva āpatti daṭṭhabbā. ‘Aññena kataṃ paṭilābhivā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā’ti vacanam ettha sādḡhaka’nti vuttam, taṃ tassa matimattam. Na hi ‘aññena kataṃ paṭilābhivā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā’ti idaṃ attanā kārapitam sandhāya vuttam, karaṇakārāpanapaccayā ca iminā sikkhāpadena pācittiyam vuttam, na paribhogapaccayā. ‘Na, bhikkhave, tūlonaddham mañcam vā pīṭham vā paribhuñjītabbam, yo paribhuñjeyya, āpatti dukkaṭassā’ti hi khandhake vuttatā attanā vā kataṃ hotu aññena vā, paribhuñjantassa paribhogapaccayā dukkaṭameva, na pācittiyam.

Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā

531. Sattame yaṃ vattabbam, taṃ nisīdanasanthasikkhāpade vuttameva. Nisīdanassa pamāṇāṭikkantatā, attano atthāya karaṇam vā kārapetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

537-542. Aṭṭhamanavamadasamesu natthi vattabbam, aṅgānipi sattameva vuttanayeneva veditabbāni.

Niṭṭhito rājavaggo navamo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārathadīpaniyam

Khuddakavaṇṇanā samattā.

Pācittiyakaṇḍam niṭṭhitam.

6. Pāṭidesanīyakaṇḍam

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

552. Pāṭidesanīyesu paṭhame ‘**gārayham āvusotiādi paṭidesetabbākāradassana**’nti vacanato pāṭiyam āgatanayeneva āpatti desetabbā. **Asappāyanti** saggamokkhānam ahitam ananukūlam. Sesamettha uttānameva. Paripuṇṇūpasampannatā, aññāṭikatā, antaraghare ṭhitāya hatthato sahatthā paṭiggahaṇam, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

557-562. Dutiyatīyacetutthesu natthi vattabbam, aṅgesu pana dutīye paripuṇṇūpasampannatā, pañcabhojanatā, antaraghare ṭhitāya anuññāṭappakārato aññāṭhā vosāsanā, anivāraṇā, ajjhohāroti imāni pañca aṅgāni.

Tatiye sekkhasammatatā, pubbe animantitatā, agilānatā, gharūpacārokkamanam, ṭhapetvā niccabhattādīni aññaṃ āmisam gahetvā bhuñjananti imāni pañca aṅgāni.

Catutthe yathāvuttaāraññakasenāsanatā, yāvakālikassa atattahajātakatā, agilānatā, agilānāvasesakatā, appaṭisaṃviditatā, ajjhārāme paṭiggahaṇam, ajjhoharaṇanti imāni satta aṅgāni.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍam niṭṭhitam.

7. Sekhiyakaṇḍam

1. Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā

Sekhiyesu **sikkhitasikkhenā**ti catūhi maggehi tisso sikkhā sikkhitvā ṭhitena, sabbaso pariniṭṭhitakiccenāti vuttam hoti. **Tādinā**ti aṭṭhahi lokadhammehi akampiyatṭhena tādinā.

576. Sikkhā karaṇīyāti “evaṃ nivāsessāmī”ti ārāmeṇi antaragharepi sabbattha sikkhā kattabbā. Ettha ca yasmā vattakkhandhake vuttavattānīpi sikkhitabbatā sekhiyāneva honti, tasmā pārājikādīsu viya paricchedo na kato, cārittanayadassanattañca “yo pana bhikkhu olambento nivāseyya, dukkaṭa”nti evaṃ āpattināmena avatvā “sikkhā karaṇīyā”ti evaṃ sabbasikkhāpadesu pāli āropitā. Padabhājane pana “āpatti dukkaṭassā”ti vuttatā sabbattha anādariyakaraṇe dukkaṭam veditabbam. **Vuttanti** mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttam. Yasmā aṭṭhaṅgulamattam oṭāretvā nivatthameva nisinnassa caturaṅgulamattam hoti, tasmā ubhopete aṭṭhakathāvādā ekaparicchedā. **Te sabbeti** nivāsanadosā.

Tam panāti tam anādariyam. Kiñcāpi kurundivādam pacchā vadantena “parimaṇḍalam nivāsetum ajānantassa anāpattī”ti ayamatto patiṭṭhāpito, tathāpi nivāsanavattam sādhuḥkaṃ uggahetabbameva. Sañcicca anuggaṇhantassa anādariyam siyā. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kañkhā. aṭṭha. parimaṇḍalasikkhāpadavaṇṇanā) vuttam “ajānantassāti parimaṇḍalam nivāsetum ajānantassa anāpattī, apica nivāsanavattam uggahetabba”nti.

Sacittakanti vatthuvijānanacittena paṇṇattivijānanacittena ca sacittakam “anādariyam paṭicca”ti vuttatā. “Pāṇātipātādi viya nivāsanadoso lokagarahito na hotīti paṇṇattivajja”nti **phussadevatthero** āha. **Upatissatthero** pana “yasmā anādariyavaseneva āpajjitabbatā kevalam akusalameva, tañca pakatiyā vajjam, sañcicca vītikkamanañca domanassitasseva hoti, tasmā lokavajjam akusalacittam dukkhavedana”nti āha. Anādariyam, anāpattikāraṇābhavo, aparimaṇḍalanivāsananti imāni panettha tīni aṅgāni. Yathā cettha, evaṃ sabbattha purimāni dve tattha tattha vuttapaṭipakkhakarāṇācāti tīniyeva honti.

577. Dutiyādīsu **anekappakāram ghipārutanti** setapaṭapārutam paribbājakapārutam ekasāṭakapārutantiādi anekappabhedam ghipārutam. Tassattho khandhakeyeva āvi bhavissati. **Vihārepi**ti buddhupaṭṭhānādikālam sandhāya vuttam.

578. “Suppaṭicchanno”ti vuttatā “sasīsam pāruto sabbathā suppaṭicchannattā suppaṭicchanno nāma hotī”ti yassa siyā, tam sandhāyāha “**na sasīsam pārutenā**”tiādi.

582. Ekasmim pana thāne ṭhatvāti ettha “gacchantopi parissayābhāvam oloketum labhatiyeva, tathā gāme pūja”nti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ujjagghikavaggavaṇṇanā

586. Dutiyavagge **hasanīyasmim vatthusminti** hāsajanake kāraṇe.

Ujjagghikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Khambhakatavaggavaṇṇanā

603. Tatiyavagge patte saññā pattasaññā, sā assa atthīti **pattasaññī**, attano bhājane upanibandhasaññī hutvāti attho. Byañjanam pana anādiyitvā atthamattameva dassetum “**patte saññam katvā**”ti vuttam.

604. Oloṇṭi ekā byañjanavikati. “Yo koci suddho kañjikatakkādirasao”ti keci. **Sākasūpeyya**-ggahaṇena yā kāci sūpeyyasākehi katā byañjanavikati vuttā. **Mamsarasādīṇīti ādi**-saddena avasesā sabbāpi byañjanavikati saṅgahitāti daṭṭhabbam. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kañkhā. aṭṭha. samasūpakapaṭiggahaṇasikkhāpadavaṇṇanā) vuttam “ṭhapetvā pana sūpaṃ avasesā sabbāpi sūpeyyā byañjanavikati rasaraso nāma hotī”ti.

605. Samapuṇṇanti adhiṭṭhānupagassa pattassa antomukhavaṭṭilekham anatikkāmetvā racitam. **Samabharitanti** tasseva vevacanam. **Phalāphalādīti ādi**-saddena odanādīmpī saṅgaṇhāti. **Heṭṭhā orohatīti** samantā okāsasabbhāvato cāliyamānam heṭṭhā bhassati. Matthake thūpīkatam pūvameva vaṭṭamsakasadisattā “**pūvavaṭṭamsaka**”nti vuttam. **Pupphavaṭṭamsakādīsūpi** eseve nayo.

Yasmā “samatittiko piṇḍapāto paṭiggahetabbo”ti vacanam piṇḍapāto sampuṇṇo paṭiggahetabboti dīpeti, tasmā attano hatthagate patte piṇḍapāto diyyamāno thūpīkatopi ce hoti, vaṭṭatīti dīpeti. “Thūpīkatam piṇḍapātam paṭiggāṇhāti, āpatti dukkaṭassā”ti hi vacanam paṭhamam thūpīkatam piṇḍapātam pacchā paṭiggāṇhato āpattīti dīpeti. “Patte paṭiggāṇhato ca thūpīkatam hoti, vaṭṭati athūpīkatassa paṭiggahitattā, payogo pana natthi aññatra pubbadesā”ti **kenaci** vuttam, tam na sārato paccetabbam. “Na thūpīkatam piṇḍapātam paṭiggāṇhāti”ti vacanam paṭhamam thūpīkatasseva pacchā paṭiggāṇhanam dīpeti. Na hi hatthagatepi patte diyyamānam thūpīkatam gaṇhanto thūpīkatam piṇḍapātam paṭiggāṇhanto nāma na hoti, na ca tena samatittiko piṇḍapāto paṭiggahitoti sakkā viññātam. “Thūpīkata”nti ca bhāvanapuṃsakaniddese gayhamāne ayamatto suṭṭhutam pākāṭoyevāti.

Khambhakatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sakkaccavaggavaṇṇanā

608. Catutthavagge **sapadānanti** ettha dānam vuccati avakhaṇḍanam, apetaṃ dānato apadānam, anavakhaṇḍananti attho. Saha apadānena sapadānam, avakhaṇḍanavirahitam, anupaṭipāṭiyāti vuttam hoti. Tenāha “**tattha tattha odhiṃ akatvā anupaṭipāṭiyā**”ti.

611. Yasmim samaye “pāṇo na hantabbo”ti rājāno bherim carāpentī, ayaṃ **māghātasamayo** nāma. Idha anāpattiyam gilāno na āgato, tasmā gilānassapi āpatti. Sūpodanaviññattisikkhāpade **asañcicca assatiyāti** ettha “mukhe pakkhipitvā puna vipaṭisārī hutvā chaḍḍentassa aruciyaṃ pavisante ‘asañciccā’ti vuccati, viññattimpi aviññattimpi etasmim ṭhāne ṭhitam sahasā gahetvā bhūñjante ‘assatiyā’ti vuccati”ti tīsūpi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

614-615. Ujjhāne saññā ujjhānasaññā, sā assa atthīti **ujjhānasaññī**. “Mayūraṇḍam atimahanta”nti vacanato mayūraṇḍappamāṇo kabaḷo na vaṭṭati. Keci pana “mayūraṇḍato mahanto na vaṭṭatī”ti vadanti, tam na gahetabbam, “nātimahanta”nti ca atimahantasseva paṭikkhittattā khuddake āpatti na dissati. “Mayūraṇḍam atimahantam, kukkuṭaṇḍam atikhuddakam, tesam vemajjhappamāṇo”ti iminā pana sārūppavasena khuddakampi paṭikkhipitvā paricchedo na dassitoti veditabbam.

Sakkaccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kabaḷavaggavaṇṇanā

618. Pañcamavagge **sabbam hatthanti** ettha **hattha**-saddo tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo “hatthamuddā”tiādīsū viya, samudāye pavattavohārassa avayavepi vattanato ekaṅgulimpi mukhe pakkhipitum na vaṭṭati.

Kabaḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Surusuruvaggavaṇṇanā

627. Chaṭṭhavagge **sīṭikatoti** sītaṭṭo, sītapīḷitoti vuttam hoti. **Silakabuddhoti** parihāsavacanametam. Silakañhi kañci disvā “buddho aya”nti voharanti.

634. Vilīvacchattanti veṇuvilīvehi katam chattam. **Tatthajātakaḍḍakena katanti** tālappaṇam saha ḍaṇḍakena chinditvā tameva chattadaṇḍam karonti gopālakādayo viya, tam sandhāyetam vuttam. **Chattapādukāya vā ṭhitam hotīti** ettha chattapādukā vuccati chattādhāro. Yasmim chattam apatamānam katvā ṭhapenti, tādisikāya chattapādukāya ṭhitam chattam “chatta”nti ajjhāharitabbam. “Chattam chattapādukāya ṭhita”ntipi paṭhanti, tathāpi ayamevattho.

637. Cāpoti majjhe vaṅkā kācandaṇḍasadisā dhanuvikati. **Kodaṇḍoti** vaṭṭaladaṇḍā dhanuvikati. **Paṭimukkanti** pavesitam laggitam.

Surusuruvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pādukavaggavaṇṇanā

647. Sattamavagge **paṭicchanno hutvāti** so kira rattibhāge uyyānaṃ gantvā ambaṃ abhiruhitvā sākāya sākhaṃ ambaṃ olokeno vicari. Tassa tathā karontasseva ratti vibhāyi. So cintesi “sace idāni otarivā gamissāmi, disvā maṃ coroti gahessanti, rattibhāge gamissāmi”ti. Athekaṃ viṭapaṃ abhiruhitvā nilīno acchi. Taṃ sandhāyetam vuttam. So rukkhato otaranto ekaṃ olambinisākhaṃ gahetvā tesam ubhinnampi antare patiṭṭhāsi. Taṃ sandhāya vuttam “**tesam dvinnampi antarā rukkhato patito**”ti. **Pāḷiyā attham na jānantī**ti attano gahaṇassa attham na jānanti.

Jātakapāḷiyam (jā. 1.4.33) pana ayaṃ gāthā –

“Sabbamidaṃ carimaṃ kataṃ, ubho dhammaṃ na passare;
Ubho pakatiyā cutā, yo cāyaṃ mantejjhāpeti;
Yo ca mantam adhīyati”ti. –

Evamāgatā. Tassāyamatto (jā. aṭṭha. 3.4.33) – **sabbamidaṃ carimaṃ katanti** yaṃ amhehi tīhi janehi kataṃ, sabbamidaṃ kiccaṃ lāmaṃ nimmariyādaṃ adhammikaṃ. Evaṃ attano corabhāvaṃ tesaṃca mantesu agāraṃ garahitvā puna itare dveveva garahanto “**ubho dhammaṃ na passare**”tiādimāha. Tattha **ubhoti** ime dvepi janā garukārāraṃ porāṇakadhammaṃ na passanti, tatova dhammapakatito cutā. Dhammo hi paṭhamuppattivasena **pakati** nāma. Vuttampi cetaṃ –

“Dhammo have pāturaḥosi pubbe,
Pacchā adhammo udapādi loke”ti. (jā. 1.11.28);

Yo cāyanti yo ca ayaṃ nīce nisīditvā mante ajjhāpeti, yo ca ucce nisīditvā adhīyatīti.

Sālīnanti ayaṃ gāthāpi –

“Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, sucim maṃsūpasecanaṃ;
Tasmā etaṃ na sevāmi, dhammaṃ isīhi sevita”nti. (jā. 1.4.34) –

Evaṃ jātake āgatā. Tattha **sucinti** paṇḍaraṃ parisuddhaṃ. **Maṃsūpasecananti** nānappakārāya maṃsavikatiyā sittaṃ bhuñje, bhuñjāmīti attho. Sesam pākaṭameva.

Dhiratthūti dhi atthu, nindā bhavatūti attho, garahāma taṃ mayanti vuttam hoti. **Laddhalābhoti** dhanalābhaṃ yasalābhaṃca sandhāya vadati. **Vinipātanahetunāti** vinipātanassa hetubhāvena. **Vutti nāma hotīti** yathāvutto duvidhopi lābho apāyasaṃvattanikatāya samparāye vinipātanahetubhāvena pavattanato sampati adhammacaraṇena pavattanato ca vutti nāma hotīti attho. **Evarūpā yā vuttīti** evarūpā dhanalābhayasalābhasaṅkhātā yā vuttī. **Adhammacaraṇena vāti vā**-saddo sampiṇḍanatto. **Tvanti** upayogathe paccattavacanaṃ, taṃ icceva vā pāṭho. **Asmāti** pāsāṇadhivacanametam.

Pādukavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sesam uttānameva.

Sekhiyakaṇḍam niṭṭhitam.

Adhikaraṇasamathesu yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ āgataṭṭhāneyeva dassayissāma.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Bhikkhuvibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvibhaṅgo niṭṭhito.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā

1. Pārājikakaṇḍaṃ (bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā)

1. Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

656. Bhikkhunīvibhaṅge yoti yo bhikkhunīnaṃ vibhaṅgo. **Migāranattā**ti majjhapaḍalopenetaṃ vuttanti āha “**migāramātuyā pana nattā hotī**”ti. **Migāramātā**ti visākhāyetaṃ adhivacanaṃ. **Navakammādhīttāyikanti** navakammasaṃvidhāyikaṃ. Byañjanānaṃ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro, yathāsutaṃ dhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇībhūtāti vuttaṃ “**satipubbaṅgamāya paññāyā**”ti. Sati pubbaṅgamā etissāti **satipubbaṅgamā**. Pubbaṅgamatā cettha padhānabhāvo “manopubbaṅgamā”tiādīsu viya. Atthaggaṇe pana paññāya byāpāro adhiko paṭivijjhitabbassa atthassa atigambhīrattāti āha “**paññāpubbaṅgamāya satiyā**”ti. **Ālasiyavirahitā**ti kosajjarahitā. Yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnāva hontī, ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphārikena cītena sabbakiccaṃ nipphādeti.

Sabbā bhikkhuniyo satthuladdhūpasampadā saṅghato laddhūpasampadāti duvidhā. Garudhammapaaggahaṇena hi laddhūpasampadā mahāpajāpatigotamī satthusantikāva laddhūpasampadattā **satthuladdhūpasampadā** nāma. Sesā sabbāpi **saṅghato laddhūpasampadā**. Tāpi ekatoupasampannā ubhatoupasampannāti duvidhā. Tattha yā tā mahāpajāpatigotamiyā saddhiṃ nikkhantā pañcasatā sākiyāniyo, tā **ekatoupasampannā** bhikkhusaṅghato eva laddhūpasampadattā, itarā **ubhatoupasampannā** ubhatosaṅghe upasampannattā. Ehibhikkhunībhāvena upasampannā pana bhikkhuniyo na santi tāsāṃ tathā upasampadāya abhāvato. Yadi evaṃ “ehi bhikkhunī”ti idha kasmā vuttanti? Desanāya sotapatitabhāvato. Ayañhi sotapatitā nāma katthaci labbhamānassapi aggahaṇena hoti, yathā abhidhamme manodhātuniddese (dha. sa. 160-161) labbhamānampi jhānaṅgaṃ pañcaviññānasote patitāya na uddhaṭṭaṃ katthaci desanāya asambhavato, yathā tattheva vatthuniddese (dha. sa. 984 ādayo) hadayavatthu. Katthaci alabbhamānassapi gahaṇavasena yathāṭhitakappīniddese. Yathāha –

“Katamo ca puggalo ṭhitakappī? Ayañca puggalo sotāpattiphalaśacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṃ puggalo na sotāpattiphalaṃ śacchikareyyā”ti (pu. pa. 17).

Evamidhāpi alabbhamānagahaṇavasena veditabbaṃ. Parikappavacanañhetam “sace bhagavā bhikkhunībhāvayogyāṃ kañci mātugāmaṃ ‘ehi bhikkhunī’ti vadeyya, evaṃ bhikkhunībhāvo siyā”ti.

Kasmā pana bhagavā evaṃ na kathesīti? Tathā katādhikāraṇaṃ abhāvato. Ye pana “anāsannāsannihitabhāvato”ti kāraṇaṃ vatvā “bhikkhū eva hi satthu āsannacārino sadā sannihitā ca hontī, tasmā te eva ‘ehibhikkhū’ti vattabbaṃ arahanti, na bhikkhuniyo”ti vadanti, taṃ tesāṃ matimattaṃ satthu āsannadūrabhāvassa bhabbābhābhāvasiddhattā. Vuttañhetam bhagavatā –

“Saṅghāṭikaṇṇe cepi me, bhikkhave, bhikkhu gahetvā piṭṭhito piṭṭhito anubandho assa pāde pādaṃ nikkhipanto, so ca hoti abhijjhālu kāmesu tibbasārāgo byāpannacitto paduṭṭhamanasaṅkappo muṭṭhassati asampajāno asamāhito vibbhantacitto pākatindriyo, atha kho so ārakāva mayhaṃ, ahañca tassa. Taṃ kissa hetu? Dhammañhi so, bhikkhave, bhikkhu na passati, dhammaṃ apassanto na maṃ passati. Yojanasate cepi so, bhikkhave, bhikkhu vihareyya, so ca hoti anabhijjhālu kāmesu na tibbasārāgo abyāpannacitto appaduṭṭhamanasaṅkappo upaṭṭhitassati sampajāno samāhito ekaggacitto saṃvutindriyo, atha kho so santikeva mayhaṃ, ahañca tassa. Taṃ kissa hetu? Dhammañhi so, bhikkhave, bhikkhu passati, dhammaṃ passanto maṃ passati”ti (itivu. 92).

Tasmā akāraṇaṃ desato satthu āsannānāsannatā. Akatādhikāratāya pana bhikkhunīnaṃ ehibhikkhunūpasampadāya ayogyatā veditabbā.

Yadi evaṃ yaṃ taṃ therīgāthāsu bhaddāya kuṇḍalakesāya vuttaṃ –

“Nihacca jānuṃ vanditvā, sammukhā añjaliṃ akamaṃ;
Ehi bhaddeti maṃ avaca, sā me āsūpasampadā”ti. (therīgā. 109);

Tathā **apadānēpi** –

“Āyācito tadā āha, ehi bhaddeti nāyako;
Tadāhaṃ upasampannā, parittaṃ toyamaddasa”nti. (apa. therī 2.3.44);

Taṃ kathanti? Nayidaṃ ehibhikkhunībhāvena upasampadaṃ sandhāya vuttaṃ, upasampadāya pana hetubhāvato “yā satthu āṇatti, sā me āsūpasampadā”ti vuttā. Tathā hi vuttaṃ **aṭṭhakathāyaṃ** (therīgā. aṭṭha. 111) “ehi bhaddeti bhikkhunūpasampadāya gantvā bhikkhunīnaṃ santike pabbaja upasampajjassūti maṃ avaca āṇāpesi, sā satthu āṇā mayhaṃ upasampadāya kāraṇattā

upasampadā āsi ahoṣī”ti. **Apadānagāthāyampi** evameva attho gahetabbo. Tasmā bhikkhunīnaṃ ehibhikkhunūpasampadā natthiyevāti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Yathā cetam sotapatitavasena “ehi bhikkhunī”ti vuttaṃ, evaṃ “tīhi saraṇagamanehi upasampannāti bhikkhunī”ti idampi sotapatitavaseneva vuttanti daṭṭhabbaṃ saraṇagamanūpasampadāyapi bhikkhunīnaṃ asambhavato.

659. Bhikkhuvibhaṅge “kāyasamsaggaṃ sādīyeyyā”ti avatvā “samāpajjeyyā”ti vuttattā “**bhikkhu āpattiyā na kāretabbo**”ti vuttaṃ. **Tabbahulanayenā**ti kiriyāsamuttāhanasseva bahulabhāvato. Dissati hi tabbahulanayena tabbohāro yathā “brāhmaṇagāmo”ti. Brāhmaṇagāmepe hi antamaso rajakādīni pañca kulāni santi. **Sāti** kiriyāsamuttāhanatā.

662. Tathevāti kāyasamsaggarāgena avassutoyevāti attho. Sesamettha uttānameva.

Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

666. Dutiye “kissa pana tvam ayye jānaṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpanna”nti vacanato “uddiṭṭhā kho ayyāyo aṭṭha pārājikā dhammā”tiādivacanato ca bhikkhunīvibhaṅgaṃ patvā sādharmaṇāni sikkhāpadāni bhikkhūnaṃ uppannavatthusmiṃyeva “yā pana bhikkhunī chandaso methunaṃ dhammaṃ paṭisevessa, antamaso tiracchānagatenapi, pārājikā hoti asaṃvāsā”tiādinā nayena savisesampi avisesampi mātikaṃ ṭhapetvā anukkamena padabhājanam āpattibhedam tikacchedam anāpattivāraṇca anavasesam vatvā vitthāresi. Saṅgītikārahehi pana asādharmaṇapaññattiyoyeva idha vitthāritāti veditabbā.

Atha uparimesu dvīsu apaññattesu aṭṭhannaṃ pārājikānaṃ aññataranti idaṃ vacanam na yujjati āha “**idañca pārājikaṃ pacchā paññatta**”ntiādi. Yadi evaṃ imasmim okāse kasmā ṭhapitanti āha “**purimena pana saddhiṃ yugaḷattā**”tiādi, purimena saddhiṃ ekasambandhabhāvato idha vuttanti adhippāyo. “Aṭṭhannaṃ pārājikānaṃ aññatara”nti vacanato ca vajjapaṭicchādikaṃ yā paṭicchādeti, sāpi vajjapaṭicchādikaṃyevāti daṭṭhabbaṃ. Kiñcāpi vajjapaṭicchādanam pemavasena hoti, tathāpi sikkhāpadavītikkamacittam domanassitameva hoti katvā “**dukkhavedana**”nti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva.

Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

668. Tatiyaṃ uttānatthameva.

4. Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

675. Catutthe **lokassādamittasanthavavasenā**ti lokassādasāṅkhātassa mittasanthavassa vasena. Vuttamevattham pariyaṅantarena vibhāvetuṃ “**kāyasamsaggarāgenā**”ti vuttaṃ.

Tisittthiyo methunaṃ tam na sevati (pari. aṭṭha. 481) yā tisso itthiyo vuttā, tāsopi yaṃ tam methunaṃ nāma, tam na sevati. **Tayo puriseti** tayo purisepe upagantvā methunaṃ na sevati. **Tayo ca anariyapaṇḍaketi** ubhatobyañjanasaṅkhāte tayo anariye, tayo ca paṇḍaketi imepi cha jane upagantvā methunaṃ na sevati. **Na cācare methunaṃ byañjanasminti** anulomapārājikavasenepi attano nimitte methunaṃ nācarati. **Chejjaṃ siyā methunadhammapaccayā**ti siyā methunadhammapaccayā pārājikanti ayaṃ pañho aṭṭhavatthukamva sandhāya vutto. Tassā hi methunadhammassa pubbhāgākāyasamsaggaṃ āpajjitum vāyamantiyā methunadhammapaccayā chejjaṃ hoti. Chedoyeva chejjaṃ.

Methunadhammassa pubbhāgattāti iminā methunadhammassa pubbhāgabhūto kāyasamsaggoyeva tattha **methunadhamma**-saddena vutto, na dvayamdvayasamāpattīti dīpeti. **Vañṇavaṇṇoti** dvīhi sukkavissatṭhi vuttā. **Gamanuppādananti** sañcarittam. **Sabbapadesūti** “saṅghāṭikaṇṇaggahaṇam sādīyeyyā”tiādisu. Sesamettha uttānameva. Kāyasamsaggarāgo, saussāhatā, aṭṭhamassa vatthussa pūraṇanti imāni panettha tīni aṅgāni.

Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunīvibhaṅge pārājikakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍam niṭṭhitam.

2. Saṅghādisesakaṇḍam (bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā)

1. Paṭhamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

679. Saṅghādisesakaṇḍassa paṭhamasikkhāpade dvīsu janesūti aḍḍakārakesu dvīsu janesu. Yo kocīti tesuyeva dvīsu yo koci, añño vā tehi āṇatto. **Dutiyassa āroceṭṭi** etthāpi dvīsu janesu yassa kassaci dutiyassa kathaṃ yo koci āroceṭṭi evamattho gaḥettabboti āha “**dutiyassa āroceṭṭi etthāpi eseva nayo**”ti. **Gatigatanti** cirakālapavattaṃ.

Āpattīti āpajjanaṃ. **Saha vatthujjhācārāti** vatthuvūṭikkamena saha. Sahayoge karaṇavacanappasaṅge idaṃ nissakkavacanāṃ. **Yanti** yaṃ dhammaṃ. **Nissāreṭṭi** āpannaṃ bhikkhunisaṅghamhā nissāreṭṭi. Hetumhi cāyaṃ kattuvohāro. Nissāraṇahetubhūto hi dhammo **nissāraṇiyoti** vutto. Gīvāyeva hoti, na pārājikaṃ anāṇattiyā gaḥitattā. Yathā dāsādāsīvāpīādīni sampañcchitum na vaṭṭati, evaṃ tesam atthāya aḍḍakaraṇampi na vaṭṭatīti āha “**ayaṃ akappiyaadḍo nāma, na vaṭṭatī**”ti.

Ettha ca sace adhikaraṇaṭṭhānaṃ gantvā “amhākaṃ eso dāso, dāsī, vāpī, khettaṃ, āramo, āramavatthu, gāvo, ajā, kukkuṭā”tiādīnā voharati, akappiyaṃ. “Ayaṃ amhākaṃ āramiko, ayaṃ vāpī itthannāmena saṅghassa bhaṇḍadhovanatthāya dinnā, ito khettaṃ āramato uppajjanakacatupaccayā ito gāvito mahimsito ajāto uppajjanakagorasā itthannāmena saṅghassa dinnāti pucchite vā apucchite vā vattum vaṭṭatī”ti vadanti. Sesametta uttānameva. Anākaḍḍhitāya aḍḍakaraṇaṃ, aḍḍapariyosānanti imāni panettha dve aṅgāni.

Paṭhamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

683. Dutīye **mallagaṇabhaṭṭiputtagaṇādikanti**ādīsu **mallagaṇo** nāma nārāyanabhattiko tattha tattha pānīyaṭṭhapanapokkharāṅkhaṇanādīpuññakammakārako gaṇo, **bhaṭṭiputtagaṇo** nāma kumārabhattikagaṇo. **Dhammagaṇoti** sāsanaḥattigaṇo anekappakārapuññakammakārakagaṇo vuccati. **Gandhikaseṇṭi** anekappakārasugandhivikatikārako gaṇo. **Dussikaseṇṭi** pesakārakagaṇo. **Kappagatikanti** kappiyabhāvaṃ gatam.

Vuṭṭhāpentiyāti upasampādentiyā. “Coriṃ vuttanayena anāpucchā pabbājentiyā dukkaṭa”nti vadanti. Paṇṇattim ajānantā ariyāpi vuṭṭhāpentīti vā kammavācāpariyosāne āpattikkhaṇe vipākābyākatasamaṅgītavasena vā “**ticitta**”nti vuttanti vedītabbaṃ. Sesametta uttānameva. Coritā, corisaññā, aññatra anuññātākaraṇā vuṭṭhāpananti imāni panettha tīni aṅgāni.

Dutiyasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

692. Tatiye **parikkhepaṃ atikkāmentiyāti** sakagāmato aññassa gāmassa parikkhepaṃ atikkāmentiyā. “Gāmantaraṃ gaccheyyā”ti hi vacanato aññassa gāmassa parikkhepaṃ atikkāmentiyā eva āpatti, na sakagāmassa. Añño hi gāmo gāmantaraṃ. **Aparikkhittassa gāmassa upacāranti** ettha **upacāra**-saddena gharūpacārato paṭhamaleḍḍupātasāṅkhātaṃ parikkhepāraḥaṭṭhānaṃ gaḥitaṃ, na tato dutiyaleḍḍupātasāṅkhāto upacārōti āha “**parikkhepāraḥaṭṭhāna**”nti. Teneva pālīyaṃ “upacāraṃ atikkāmentiyā”ti vuttam. Aññathā yathā vikālagāmappavisanasikkhāpade “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkāmentiyā, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassā”ti (pāci. 513) vuttam, evamidhāpi “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkāmentiyā aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantiyā”ti vadeyya. Saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhajitvā dassento “**apicetthā**”tiādīmāha. **Vihārassa catugāmasādhāraṇattāti** iminā “vihārato ekaṃ gāmaṃ gantum vaṭṭatī”ti ettha kāraṇamāha. Vihārassa catugāmasādhāraṇattāyeva hi catūsu gāmesu yaṃkiñci ekaṃ gāmaṃ gantum vaṭṭatī.

Yatthāti yassaṃ nadiyaṃ. “Paṭhamaṃ pādaṃ uttārentiyā āpatti thullaccayassa, dutiyaṃ pādaṃ uttārentiyā āpatti saṅghādisesassā”ti vacanato nadiṃ otarivā padasā uttārentiyā eva āpattīti āha “**setunā gacchati, anāpattī**”tiādī. **Paratīrameva akkamantiyā anāpattīti** nadiṃ anotarivā yānanāvādīsu aññatarena gantvā paratīrameva akkamantiyā anāpattī. **Ubhayatīresu vicaranti, vaṭṭatīti** idaṃ asatipi nadīpāragamane upari vakkhamānassa vinicchayassa phalamattadassanatthaṃ vuttanti vedītabbaṃ. **Orimatīrameva āgacchati, āpattīti** paratīraṃ gantukāmatāya otiṇṇattā vuttam. **Tameva tīranti** tameva orimatīraṃ. **Anāpattīti** paratīraṃ gantukāmatāya abhāvato anāpattī.

Tādise araṇṇeti “bahiindakhīlā sabbametaṃ araṇṇa”nti (vibha. 529) evaṃ vuttalakkhaṇe araṇṇe. Atha tādisasseva araṇṇassa gaḥitabhāvo kathaṃ viññāyatīti āha “**tenevā**”tiādī. Iminā hi aṭṭhakathāvacanena īdisepi gāmasamīpe dassanūpacāre vijahite satipi savanūpacāre āpatti hotīti viññāyatīti. Maggamūlā uccāsaddaṃ karontīti āha “**maggamūlhasaddena viyā**”ti. **Saddāyantiyāti** saddaṃ karontiyā. **Purimāyoti** puretaraṃ gacchantiyo. **Aññaṃ maggaṃ gaṇhātīti** maggamūlhattā, na ohātum, tasmā dvinnampi anāpattī. Sesametta uttānameva. Anantarāyena ekabhāvo, gāmantaragamanādīsu aññataratāpajjanaṃ, āpadāya abhāvoti imāni panettha tīni aṅgāni.

Tatiyasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

694. Catutthe **kāraḱagaṇassāti** ukkhepanīyakammakāraḱagaṇassa. Tecattālīsappabhedam vattam khandhake āvi bhavissati. **Netthāravatteti** nittharaṇahetumhi vatte. Sesam uttānameva. Dhammena kammena ukkhittatā, aññatra anuññatakāraṇā osāraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Catutthasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

701. Pañcame **etaṃ na vuttanti** “bhikkhuniyā avassutabhāvo daṭṭhabbo”ti etaṃ niyamaṇaṃ na vuttaṃ. **Tanti** taṃ niyamevā avacaṇaṃ. **Pāliyā sametīti** “ekato avassute”ti avisesetvā vuttapāliyā “anavassutoti jānantī paṭiggaṇhātī”ti imāya ca pāliyā sameti. Yadi hi puggalassa avassutabhāvo nappamaṇaṃ, kiṃ “anavassutoti jānantī”ti iminā vacanena, “anāpatti ubhatoanavassutā honti, anavassutā paṭiggaṇhātī”ti ettakameva vattabbaṃ siyā. **“Ubhatoanavassutā honti, anavassutoti jānantī paṭiggaṇhātī”**ti imassa ca anāpattivārassa ayamatto. Ubho ce anavassutā, sabbathāpi anāpatti. Atha bhikkhunī anavassutā samānā avassutampi “anavassuto”ti saññāya tassa hatthato paṭiggaṇhātī, evampi anāpatti. Atha sayam anavassutāpi aññaṃ anavassutaṃ vā avassutaṃ vā “avassuto”ti jānāti, dukkaṭameva. Vuttañhetam anantarasikkhāpade “kissa tvaṃ ayye na paṭiggaṇhāsīti. Avassutā ayyeti. Tvaṃ pana ayye avassutāti. Nāhaṃ ayye avassutā”ti. Sesamettha uttānameva. Udadantaponato aññaṃ ajjhoharaṇīyaṃ, ubhatoavassutā, sahatthā gahaṇaṃ, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Pañcamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chaṭṭhasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

705. Chaṭṭhe parivāragāthāya ayamatto. **Na deti na paṭiggaṇhātīti** (pari. aṭṭha. 481) na uyyojikā deti, nāpi uyyojitā tassā hatthato gaṇhātī. **Paṭiggaho tena na vijjati** teneva kāraṇena uyyojikāya hatthato uyyojitāya paṭiggaho na vijjati. **Āpajjati garukanti** evaṃ santepi avassutassa hatthato piṇḍaggahaṇe uyyojentī saṅghādisesāpattim āpajjati. **Taṇca paribhogapaccayāti** taṇca pana āpattim āpajjamānā tassā uyyojitāya paribhogapaccayā āpajjati. Tassā hi bhojanapariyosāne uyyojikāya saṅghādiseso hoti. Sesamettha uttānameva. Manussapurisatā, aññatra anuññatakāraṇā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ gahetvā bhuñjāti uyyojanā, tena vacanena gahetvā itarissā bhojanapariyosānanti imāni panettha tīni aṅgāni.

Chaṭṭhasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sattamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

709. Sattame **kinnumāva samaṇiyoti** kiṃ nu imā eva samaṇiyo. **Tāsāhanti** tāsam ahaṃ. Sesam uttānameva.

Sattamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

715. Aṭṭhamaṃ uttānatthameva.

9. Navamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

721. Navame **vajjappaṭicchādīkāti** khuddānukhuddakavajjassa paṭicchādīkā. Samanubhāsanakammakāle cettha dve tisso ekato samanubhāsītābā.

Navamasaṅghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

727. Dasamaṃ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge saṅghādisesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅghādisesakaṇḍam niṭṭhitam.

3. Nissaggiyakaṇḍam (bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā)

733. Nissaggiyesu paṭhamaṃ uttānameva.

740. Dutiyē “**ayyāya dammīti evaṃ paṭiladdhanti** nissaṭṭhapaṭiladdhaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi** “nissaṭṭhaṃ paṭilabhivāpi yathādāneyeva upanetabba”nti vuttaṃ. **Yathādāneyeva upanetabbanti** yathā dāyakena dinnaṃ, tathā upanetabbaṃ, akālacīvarapakkeheva ṭhapetabbanti vuttaṃ hoti. Ettha ca bhājāpitāya laddhacīvarameva nissaggiyaṃ hoti, taṃ vinayakammaṃ katvāpi attanā na labhati. Sesametta uttānameva. Akālacīvaratā, tathāsaññitā, kālacīvaranti adhiṭṭhāya lesena bhājāpanaṃ, paṭilābhoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

743. Tatiye **metanti** me etaṃ. Sakasaññāya gahitattā pācittiyaṃ dukkaṭaṅca vuttaṃ. Itarathā bhaṇḍagghena kāretabbaṃ. Upasampannatā, parivattitacīvarassa vikappanupagatā, sakasaññāya acchindanaṃ vā acchindāpanaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

748-752. Catutthe **āhaṭasappiṃ datvāti** attano datvā. **Yamakam pacitabbanti** sappiṅca telaṅca ekato katvā pacitabbaṃ. Lesena gahetukāmatā, aññassa viññāpanaṃ, paṭilābhoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

753. Pañcame **sāti** thullanandā. **Ayanti** ayaṃ sikkhamānā. **Cetāpetvāti jānāpetvā icceva atthoti** idha vuttaṃ, **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. aññacetāpanasikkhāpadavaṇṇanā) pana “aññaṃ cetāpetvāti attano kappiyabhaṇḍena idaṃ nāma āharāti aññaṃ parivattāpetvā”ti vuttaṃ, tasmā “cetāpetvā”ti imassa parivattāpetvātipi attho daṭṭhabbo. **Aññaṃ cetāpeyyāti** “evaṃ me idaṃ datvā aññaṃpi āharissati”ti maññaṃānā “na me iminā attho, idaṃ nāma me āharā”ti tato aññaṃ cetāpeyya.

758. Chaṭṭhe **dhammakiccanti** puññakammaṃ. **Pāvārikassāti** dussavāṇijakassa. Yāya cetāpitaṃ, tassāyeva nissaggiyaṃ nissaṭṭhapaṭilābho ca, tasmā tāya bhikkhuniyā nissaṭṭhaṃ paṭilābhivā yathādāne upanetabbaṃ, na attanā gahetabbaṃ. **Aññassatthāyāti** cīvarādīsu aññatarassatthāya. **Aññuddisikenāti** purimassevatthadīpanaṃ. **Parikkhārenāti** kappiyabhaṇḍena.

764. Sattame **sayam yācitenāti** sayam yācitenāpīti attho. Teneva pāliyaṃ “tena ca parikkhārena sayampi yācitvā”ti vuttaṃ, tatoyeva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** “saññācikenāti sayam yācitenāpī”ti attho vutto.

768-773. Aṭṭhamanavamadasamāni uttānatthāneva.

784. Ekādāsame yasmā pavāritatthāne viññatti nāma na paṭisedhetabbā, tasmā bhagavā dhammanimantanavasena pavāritatthāne “vadeyyāsi yenattho”ti vuttāya “catukkaṃsaparamaṃ viññāpetabba”nti paricchedaṃ dassētīti veditabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. garupāvuraṇasikkhāpadavaṇṇanā) “cetāpetabbanti ṭhapetvā sahadhammike ca nātakapavārite ca aññena kismiñcīdeva guṇe parituttāne vadeyyāsi yenatthoti vuttāya viññāpetabba”nti vuttaṃ.

788. Dvādasamaṃ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge nissaggiyapācittiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissaggiyakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

4. Pācittiyakaṇḍaṃ (bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā)

1. Lasuṇavaggavaṇṇanā

793-797. Pācittiyesu lasuṇavaggassa paṭhame jātiṃ saratīti **jātissaro**. **Sabhāvenevāti** sūpasampākādiṃ vināva. **Badarasālavamaṃ** nāma badaraphalāni sukkhāpetvā cuṇṇetvā kattabbā khādānīyavīkati. Sesametta uttānameva. Āmakalasūnañceva ajjhoharaṇaṅcāti imāni panettha dve aṅgāni.

798-802. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

812. Pañcame **dvinnaṃ pabbānaṃ uparīti** ettha dvinnaṃ aṅgulīnaṃ saha pavesane ekekāya aṅguliyā ekekaṃ pabbaṃ katvā dvinnaṃ pabbānaṃ uparī. Ekaṅgulipavesane dvinnaṃ pabbānaṃ uparī na vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Mahāpaccariyampi** ayameva nayo dassito. Udakasuddhipaccayena pana satipi phassasādiyane yathāvuttaparicchede anāpatti.

815-817. Chaṭṭhe **āsumbhivāti** pātetvā. **Dadhimatthūti** dadhimaṇḍaṃ dadhimhi pasannodakaṃ. Bhuñjantassa bhikkhuno hatthapāse thānaṃ, pānīyassa vā vidhūpanassa vā gahaṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

822. Sattame “paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassa”ti idaṃ pubbapayogadukkaṭassa nidassanamattanti āha “**na kevalaṃ paṭiggahaṇeyeva hoti**”tiādi. **Pamāṇanti** pācittiyāpattiyā pamāṇaṃ. Imehiyeva dvīhi pācittiyaṃ hoti, nāññehi bhajjanādīhīti

attho. Vuttamevattham vitthāro dassetuṃ “**tasmā**”tiādimāha. **Taṃ pubbāparaviruddhanti** punapi vuttanti vuttavādaṃ sandhāyāha. Aññāya viññattiyā laddhampi hi anāṇattiyā viññattiyā imissā aviññattiyā laddhapakkhaṃ bhajati, tasmā heṭṭhā aviññattiyā laddhe karaṇakārāpanesu visesaṃ avatvā idha visesavacanaṃ pubbāparaviruddhaṃ. Yadi cettha karaṇe pācittiyam, kārāpanepi pācittiyeneva bhavitabbaṃ. Atha kārāpane dukkaṭaṃ, karaṇepi dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. Na hi karaṇe vā kārāpane vā viseso atthi, tasmā aññāya viññattiyā laddhaṃ sayam bhajjanādīni katvāpi kārāpetvāpi bhuñjantiyā dukkaṭamevāti idamettha sannitthānaṃ. **Avisesena vuttanti** karaṇakārāpanānaṃ sāmāññato vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Sattanaṃ dhaññānaṃ aññatarassa viññāpanaṃ vā viññāpānaṃ vā, paṭilābho, bhajjanādīni katvā vā kāretvā vā ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

824. Aṭṭhame **nibbiṭṭhoti** patiṭṭhāpito. **Keṇīti** rañño dātābassa āyasettaṃ adhivacanaṃ. **Ṭhānantaranti** gāmajanapadādīṭhānantaraṃ. Sesamettha uttānameva. Uccārādībhāvo, anavalokanaṃ, vaḷaṇjanatthānaṃ, tirokuṭṭapākārātā, chaḍḍanaṃ vā chaḍḍāpanaṃ vāti imāni panettha pañca aṅgāni.

830. Navame **sabbesanti** bhikkhussa bhikkhuniyā ca. Idha khettaṭṭalākā āramādīgopakā ca **sāmikā** eva.

836. Dasame **ekapayogenāti** ekadisāvalokanapayogena. **Tesaṃyevāti** yesaṃ naccaṃ passaṭi. Kiñcāpi sayam naccanādīsu pācittiyam pāliyaṃ na vuttaṃ, tathāpi aṭṭhakathāpamāṇena gaṭhettabbanti dassetuṃ “**sabbaaṭṭhakathāsu vutta**”nti āha. “**Ārāme thatvāti** na kevalaṃ thatvā, tato tato gantvāpi sabbiriyāpathehi labhati, ‘ārāme thatvā’ti pana āramapariyāpanabhāvadassanattaṃ vuttaṃ. Itarathā nisinnāpi na labheyyā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Naccādīnaṃ aññatarātā, aññatra anuññātakāraṇā gamanaṃ, dassanaṃ vā savanaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Lasuṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Andhakāravaggavaṇṇanā

841. Andhakāravaggassa paṭhame **dāne vā pūjāya vāti** dānanimittaṃ vā pūjanimittaṃ vā. **Mantetīti** katheti. Rattandhakārātā, purisassa hatthapāse ṭhānaṃ vā sallapanaṃ vā, sahāyābhāvo, rahoṭṭhātāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

842-846. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

856-857. Pañcame **anovassakaṃ atikkāmentiyāti** channassa anto nisīditvā pakkamantiṃ sandhāya vuttaṃ. “Upacāro dvādasahattho”ti vadanti. **Pallaṅkassa anokāseti** ūrubaddhāsanaṃ anokāse appahonte. Purebhattatā, antaraghare nisajjā, āsanassa pallaṅkokāsātā, aññatra anuññātakāraṇā anāpucchanaṃ, vuttaparicchedātikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

859-864. Chaṭṭhasattamādīni uttānatthāneva.

Andhakāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Naggavaggavaṇṇanā

883-887. Naggavaggassa paṭhamadutiyāni uttānatthāneva.

893. Tatiye **visibbetvāti** dussibbitaṃ puna sibbanatthāya visibbetvā vijaṭevā. **Aññatra catūhapañcāhāti** visibbitadivasato pañca divase atikkamitvā. Nivāsanapāvuraṇūpagacīvarātā, upasampannāya santakatā, sibbanatthāya visibbanaṃ vā visibbāpanaṃ vā, aññatra anuññātakāraṇā pañcāhātikkamo, dhuranikkhepoti imāni panettha pañca aṅgāni.

898. Catutthe **pañcannaṃ cīvarānanti** ticīvaraṃ udakasāṭhikā saṅkaccikāti imesaṃ pañcannaṃ cīvarānaṃ. Pañcannaṃ cīvarānaṃ aññatarātā, pañcāhātikkamo, anuññātakāraṇābhāvo, aparivattananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

902. Pañcamaṃ uttānatthameva.

907. Chaṭṭhe **cīvaralābhanti** labhitabbacīvaraṃ. Vikappanupagapacchimatā, saṅghassa pariṇatābhāvo, vinā ānisaṃsadassanaṃ antarāyakaṇānti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

911. Sattamaṃ uttānatthameva.

916. Aṭṭhame **kumbhathūnaṃ** nāma kumbhasaddo, tena caranti kīḷanti, taṃ vā sippaṃ etesanti **kumbhathūṇikā**. Tenāha “**ghaṭakena kīḷanakā**”ti. **Dighanikāyaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.13) pana “kumbhathūnaṃ nāma caturassaambaṇakatāḷa”nti vuttaṃ. **Caturassaambaṇakatāḷaṃ** nāma rukkasārādantādīsu yena kenaci caturassaambaṇaṃ

katvā catūsu passesu cammena onandhitvā katavāditabhaṇḍaṃ. **Bimbisakanti**pi tasseva vevacanaṃ, taṃ vādenti, taṃ vā sippaṃ etesanti **kumbhathūṇikā**. Tenāha “**bimbisakavādakātipi vadanti**”ti. Samaṇacīvaratā, ṭhapetvā sahadhammike mātāpitaro ca aññesaṃ dānaṃ, atāvakālikatāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

920. Navamaṃ uttānatthameva.

927. Dasame **dhammikaṃ kathinuddhāra**nti sabbāsaṃ bhikkhunīnaṃ akālacīvaraṃ dātukāmena upāsakena yattako atthāramūlako ānisaṃso, tato adhikaṃ vā samakaṃ vā datvā yācitakena samaggena bhikkhunisaṅghena yaṃ kathinaṃ ñattidutiyena kammena antarā uddharīyati, tassa so uddhāro dhammikoti vuccati, evarūpaṃ kathinuddhāraṃ attho. Sesam uttānatthameva.

Naggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

932. Tuvaṭṭavagge sabbam uttānameva.

5. Cittāgāravaggavaṇṇanā

978. Cittāgāravaggassa paṭhame **kīlanaupavananti** antonagare ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ, **kīlanuyyānanti** bahinagare ṭhitaṃ sandhāya. **Pātekkā āpattiyoti** gīvāya parivaṭṭanappayogagaṇanāya āpattiyō, na ummīlanagaṇanāya. “**Ajjhārāme rājāgārādīni karonti, tāni passantiyā anāpatti**”ti vacanato “**antoārāme tattha tattha gantvā naccādīni passituṃ labhati**”tipi siddhaṃ.

982. Dutiyādīni uttānatthāneva.

1015. Navame hatthiādīsu **sippa**-saddo paccekaṃ yojetabbo, tathā āthabbaṇādīsu **manta**-saddo. Tattha **āthabbaṇamanto** nāma āthabbaṇavedavihito parūpaghātakaro manto, **khīlanamanto** nāma dārusārakhīlaṃ mantetvā pathaviyaṃ pavesetvā mārāṇamanto, **agadappayogo** visayojanaṃ. **Nāgamaṇḍalanti** sappānaṃ pavesanivāraṇattham maṇḍalabaddhamanto.

1018. Dasamaṃ uttānatthameva.

Cittāgāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1021. Ārāmaṃ sabbam uttānatthameva.

1067. Gabbhinivaggepi sabbam suviññeyyameva.

8. Kumāribhūtavaggavaṇṇanā

1119. Kumāribhūtavaggassa paṭhame **sabbapaṭhamā dve mahāsikkhamānā**ti gabbhinivagge sabbapaṭhamam vuttā dve sikkhamānā. **Sikkhamānā icceva vattabbā**ti sammutikammādīsu evaṃ vattabbā. **Gihigatāti vā kumāribhūtāti vā na vattabbā**ti sace vadanti, kammaṃ kuppattī adhippāyo. Ito paraṃ navamapariyosānaṃ uttānatthameva.

1163. Dasame **apubbasamuṭṭhānasanti** paṭhamaparājikasamuṭṭhānādīsu terasasu samuṭṭhānesu ananuññātasamuṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi ito pubbe tādisassa samuṭṭhānasāsassa anāgatattā “**apubbasamuṭṭhānasā**”nti vuttaṃ.

1166. Ekādasamādīni uttānatthāneva.

Kumāribhūtavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Chattupāhanavaggavaṇṇanā

1214. Chattupāhanavaggassa ekādasame **upacāraṃ sandhāyāti** samantā dvādasahatthupacāraṃ sandhāya. Sesam sabbattha uttānameva.

Chattupāhanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Giraggasamajjādīni acittakāni lokavajjānīti vuttattā naccanti vā vaṇṇakanti vā ajānitvāva passantiyā vā nahāyantiyā vā āpattisambhavato vatthua jānanacittena **acittakāni**, naccanti vā vaṇṇakanti vā jānitvā passantiyā vā nahāyantiyā vā

akusaleneva āpajjanato **lokavajjānī** veditabbāni. Corīvuṭṭhāpanādīni **corī**tiādīnā vatthum jānitvā karaṇe eva āpattisambhavato **sacittakāni**, upasampadādīnaṃ ekantaakusalacitteneva akattabbattā **paṇṇattivajjāni**. “Idha sacittakācittakatā paṇṇattijānanājananatāya aggahetvā vatthujānanājananatāya gahetabbā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge khuddakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācittiyakaṇḍaṃ niṭṭhitam.

5. Pāṭidesanīyakaṇḍaṃ (bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā)

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

1228. Pāṭidesanīyā nāma ye aṭṭha dhammā saṅkhepeveva saṅgahaṃ āruḥhāti sambandho. **Pāḷivinimuttakesūti** pāḷiyaṃ anāgatesu sappiādīsu.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍaṃ niṭṭhitam.

Ye pana pañcasattati sekhiyā dhammā uddiṭṭhā, ye ca tesam anantarā sattādhikaraṇavhayā dhammā uddiṭṭhāti sambandho. Tattha **tesanti** tesam sekhiyānaṃ. **Sattādhikaraṇavhayā**ti sattādhikaraṇasamathasaṅkhātā. Taṃ athavinicchayaṃ tādisaṃyeva yasmā vidū vadantīti attho.

Yathā niṭṭhitāti sambandho. **Sabbāsavapaṇaṃ magganti** sabbāsavavighātakam arahattamaggaṃ **patvā** sasantāne uppādetvā. **Passantu nibbutinti** maggañāṇalocanena nibbānaṃ sacchikarontu, pappontūti vā pāṭho. Tattha **nibbutinti** khandhapariniṭṭhānaṃ gahetabbam.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ.

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ubhatovibhaṅgaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācittiyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Mahāvagga-ṭīkā

1. Mahākhandhakaṃ

Bodhikathāvaṇṇanā

Idāni ubhatovibhaṅgānantaraṃ saṅgahamāropitassa mahāvaggacūlavaggasaṅgahitassa khandhakassa atthasaṃvaṇṇanaṃ ārabhitukāmo “**ubhinnaṃ pātimokkhāna**”ntiādīmāha. Tattha **ubhinnaṃ pātimokkhānanti** ubhinnaṃ pātimokkhavibhaṅgānaṃ. Pātimokkhaggahaṇe heṭṭha tesam vibhaṅgo abhedena gahito. Yaṃ khandhakaṃ saṅgāyimsūti sambandho. Khandhānaṃ samūho **khandhako**, khandhānaṃ vā pakāsanato dīpanato **khandhako**. “Khandhā”ti cettha pabbajjupasampadādivinayakammasaṅkhātā cārittavāriṭṭhasikkhāpadasaṅkhātā ca paññattiyo adhippetā. Pabbajjādīni hi bhagavatā paññattattā “paññattiyo”ti vuccanti. Paññattiyaṅca khandhasaddo dissati “dārukhandho aggikkhandho”tiādīsu viya. Apica bhāgarāsaṭṭhatāpettha yujjatiyeva tāsam paññattīnaṃ bhāgato rāsito ca vibhattattā. **Khandhako**vidāti paññattibhāgarāsaṭṭhavasena khandhaṭṭhe kovidā.

Padabhājanīye yesaṃ padānaṃ atthā yehi aṭṭhakathānāyehi pakāsītāti yojetabbam. **Te ce puna vadeyyāmāti** te ce aṭṭhakathānāye punapi vadeyyāma. Atha vā padabhājanīye yesaṃ padānaṃ ye atthā heṭṭhā pakāsītā, te ce atthe puna vadeyyāmāti yojetabbam. Imasmiṃ pakkhe hi-saddo padapūraṇe daṭṭhabbo. **Pariyosānanti** saṃvaṇṇanāpariyosānaṃ. **Uttānā ceva ye atthāti** ye atthā pubbe apakāsītāpi uttānā agambhīrā.

1. Visesakāraṇaṃ natthīti “yena samayena āyasmato sāriputtattherassa sikkhāpadapaññattiyācanahetubhūto parivitatko udapādi, tena samayenā”tiādinā vuttakāraṇaṃ viya idha visesakāraṇaṃ natthī. **Ayamabhilāpoti** “tena samayenā”ti ayamabhilāpo. **Kim panetassa vacane payojananti** yadi visesakāraṇaṃ natthi, etassa vacane kim payojananti adhippayo. Nidānadassanaṃ payojananti yojetabbaṃ. Tameva vibhāvetuṃ “**yā hi bhagavatā**”tiādi vuttaṃ.

Mahāvelā viya **mahāvelā**, vipulavālukapuñjātāya mahanto velātaṇṇo viyāti attho. Tenāha “**mahante vālikarāsīmhitī attho**”ti. Uru maru sikatā vālukā vaṇṇu vālikāti ime saddā samānatthā, byañjanaṃ nānaṃ. Tenāha “**urūti vālikā vuccatī**”ti.

Ito paṭṭhāya ca –

Yasmā suttantapāḷīnaṃ, attho saṅkhepavaṇṇito;
Tasmā mayāṃ karissāma, tāsāṃ atthassa dīpanaṃ.

Najjāti (udā. aṭṭha. 1) nadati sandatīti nadī, tassā najjā, nadiyā ninnagāyāti attho. **Nerañjarāyāti** “nelañjalāyā”ti vattabbe la-kāraṇaṃ ra-kāraṃ katvā “nerañjarāyā”ti vuttaṃ, kaddamasevālapānakādidosarahitasalilāyāti attho. Keci “nīlaṃjalāyāti vattabbe nerañjarāyāti vutta”nti vadanti, nāmameva vā etaṃ tassā nadiyāti veditabbaṃ. Tassā nadiyā tīre yattha bhagavā vihāsi, taṃ dassetuṃ “**bodhirukkhamūle**”ti vuttaṃ. “Bodhi vuccati catūsu maggesu nāṇa”nti (cūḷava. khaggavisāṇasuttaniddesa 121) ettha maggañāṇaṃ bodhīti vuttaṃ, “pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti (dī. ni. 3.217) ettha sabbaññūtaññāṇaṃ. Tadubhayampi bodhiṃ bhagavā ettha pattoti rukkhopi “bodhirukkho”tveva nāmaṃ labhi. Atha vā satta bojjhaṅge bujjhatīti bhagavā **bodhi**. Tena bujjhantena sannissitattā so rukkho “bodhirukkho”ti nāmaṃ labhi. Aṭṭhakathāyaṃ pana ekadeseneva atthaṃ dassetuṃ “**bodhi vuccati catūsu maggesu nāṇa**”ntiādi vuttaṃ. **Mūleti** samīpe. **Paṭhamābhisambuddhoti** anunāsikalopenāyaṃ niddesoti āha “**paṭhamāṃ abhisambuddho**”ti. **Paṭhamanti** ca bhāvanapūṃsakaniddeso, tasmā abhisambuddho hutvā sabbapaṭhamāṃ bodhirukkhamūle viharatīti evamettha sambandho veditabbo.

Atha kho bhagavāti ettha **athāti** tasmīṃ samayeti evamattho gahetabbo anekathattā nipātānaṃ, yasmīṃ samaye abhisambuddho hutvā bodhirukkhamūle viharatī, tasmīṃ samayeti attho. Teneva **udānapāḷiyaṃ** (udā. 2) “tena kho pana samayena bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinnō hoti vimuttisukhapaṭisaṃvedī”ti vuttaṃ. **Athāti** vā pacchāti imasmīṃ atthe nipāto, tasmā abhisambodhito pacchāti evamattho gahetabbo. **Khoti** padapūraṇe nipāto. Satta ahāni **sattāhaṃ**. Accantasāmyoge cetāṃ upayogavacanaṃ. Yasmā bhagavā taṃ sattāhaṃ niranaratāya accantameva phalasaṃpattisukhena vihāsi, tasmā “sattāha”nti accantasāmyogavasena upayogavacanaṃ vuttaṃ. **Ekapallaṅkenāti** visākhapuṇṇamāya anattaṅgateyeva sūriye aparājītapallaṅkavasena vajirāsane nisinnakālato paṭṭhāya sakimpī anuṭṭhahitvā yathābhujitena ekeneva pallaṅkena.

Vimuttisukhapaṭisaṃvedīti ettha tādāṅgavikkhambhanasamucchadapaṭippassaddhinissaraṇavimuttīsu pañcasu paṭippassaddhivimuttisaṅkhātā bhagavato phalavimuttī adhippetāti āha “**vimuttisukhaṃ phalasaṃpattisukhaṃ paṭisaṃvedayamāno**”ti. **Vimuttīti** ca upakkīlesehi paṭippassaddhivasena cittassa vimuttabhāvo, cittameva vā tathā vimuttaṃ veditabbaṃ. Tāya vimuttiyā jātaṃ, sampayuttaṃ vā sukhaṃ vimuttisukhaṃ. “Yāyaṃ, bhante, upekkhā sante sukhe vuttā bhagavatā”ti (ma. ni. 2.88) vacanato upekkhāpi cettha sukhamicceva veditabbā. Tathā hi vuttaṃ **sammohavinodaniyaṃ** (vibha. aṭṭha. 232) “upekkhā pana santattā, sukhamicceva bhāsītā”ti. Bhagavā hi catutthajjhānikaṃ arahattaphalasaṃpattīṃ samāpajjati, na itaraṃ. Atha vā “tesaṃ vūpasamo sukho”tiādisu (dī. ni. 2.221, 272) yathā saṅkhāradukkhavūpasamo “sukho”ti vuccati, evaṃ sakalakīlesadukkūpasamabhāvato aggaphale labbhamānā paṭippassaddhivimuttī eva idha “sukha”nti veditabbā.

Athāti adhikāratthe nipāto, **khoti** padapūraṇe. Tesu adhikāratthena “athā”ti iminā vimuttisukhapaṭisaṃvedanato aññaṃ adhikāraṃ dasseti. Ko panesoti? Paṭiccasamauppādamanasikāro. **Rattiyāti** avayavasambandhe sāmivacanaṃ. **Paṭhamanti** accantasāmyogatthe upayogavacanaṃ. Bhagavā hi tassā rattiyā sakalampi paṭhamāṃ yāmaṃ teneva manasikārena yutto ahoṣīti.

Paccayākāranti avijjādipaccayadhammaṃ. **Paṭiccāti** paṭimukhaṃ gantvā, kāraṇasāmaggiṃ apaṭikkhipitvāti attho. Paṭimukhagamaṇaṃ paccayassa kāraṇasāmaggiyā āṅgabhāvena phalassa uppādaneva. **Apāṭikkhipitvāti** pana vinā tāya kāraṇasāmaggiyā āṅgabhāvaṃ agantvā sayameva na uppādetīti attho. Etena kāraṇabahutā dassitā. Avijjādiekekahetusīsena hi hetusaṃmūho niddiṭṭho. **Sahiteti** samudite, avinibbhutteti attho. Avijjādiko hi paccayadhammo sahiteyeva aññaṃ avinibbhogavuttidhamme uppādeti. Iminā paccayuppānadhāmmabahutā dassitā. Ubhayenapi “ekam na ekato”tiādinayo (vibha. aṭṭha. 226 saṅkhārapadaniddesa; visuddhi. 2.617) dīpito hoti. Ekato hi kāraṇato na idha kiñci ekam phalamatthi, na anekam, nāpi anekehi kāraṇehi ekam, anekehi pana kāraṇehi anekameva hoti. Tathā hi anekehi utupathavīṭṭijasalilasaṅkhātehi kāraṇehi anekameva rūpagandharasādiāṅkurasāṅkhātāṃ phalamuppajjamānaṃ dissati. Yaṃ panetaṃ “avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti ekekahetuphaladīpanaṃ katam, tattha payojanaṃ na vijjati.

Bhagavā hi katthaci padhānattā katthaci pākāṭattā katthaci asādhāraṇattā desanāvīlāsassa ca veneyyānaṃ anurūpato

ekameva hetuṃ vā phalaṃ vā dīpeti. “Phassapaccayā vedanā”’ti hi ekameva hetuṃ phalañcāha. Phasso hi vedanāya padhānāhetu yathāphassaṃ vedanāvavattānato. Vedanā ca phassassa padhānaphalaṃ yathāvedanaṃ phassavavattānato. “Semhasamuṭṭhānā ābādha”’ti (mahāni. 5) pākaṭattā ekaṃ hetuṃ āha. Pākaṭo hi ettha semho, na kammādayo. “Ye keci, bhikkhave, akusalā dhammā, sabbete ayoniso manasikāramūlakā”’ti asādhāraṇattā ekaṃ hetuṃ āha. Asādhāraṇo hi ayoniso manasikāro akusalānaṃ, sādāraṇāni vatthārammaṇādīnīti. Tasmā avijjā tāvettha vijjamānesu pi aññesu vatthārammaṇasahajātadhammādisu saṅkhārakāraṇesu “assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī”’ti (saṃ. ni. 2.52) ca “avijjāsamudayā āsava samudayo”’ti (ma. ni. 1.104) ca vacanato aññesampi taṇhādīnaṃ saṅkhārahētūnaṃ hetūti padhānattā, “avidvā, bhikkhave, avijjāgato puññābhisaṅkhārampi abhisaṅkharotī”’ti pākaṭattā asādhāraṇattā ca saṅkhāraṇaṃ hetubhāvena dīpitāti veditabbā. Evaṃ sabbattha ekekahetuphaladīpane yathāsambhavaṃ nayo netabbo. Tenāhu porāṇā –

“Ekaṃ na ekato idha, nānekamanekatopi no ekaṃ;
Phalamatthi atthi pana eka-hetuphaladīpane attho”’ti.

Pacceturarahatīti **paṭicco**. Yo hi naṃ pacceti abhisameti, tassa accantameva dukkhavūpasamāya saṃvattati. Sammā saha ca uppādetīti **samuppādo**. Paccayadhammo hi attano phalaṃ uppādeto sampuñṇameva uppādeti, na vikalāṃ. Ye ca dhamme uppādeti, te sabbe saheva uppādeti, na ekekaṃ. Iti paṭicca ca so samuppādo cāti **paṭiccasamuppādoti** evampettha attho daṭṭhabbo. **Vitthāroti** paṭiccasamuppādapadavaṇṇanāpapañco. Mayampi taṃ atipapañcabhayaṃ idha na dassayissāma, evaṃ parato vakkhamānampi vitthāraṃ. **Anulomapaṭilomanti** bhāvanapūṃsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”’tiādīsu (a. ni. 4.70) viya. **Svevāti** so eva paccayākāro. **Purimanayena vā vuttoti** “avijjāpaccayā saṅkhārā”’tiādīnaṃ nayena vutto paccayākāro. **Pavattiyāti** saṃsārappavattiyā. **Manasi akāsīti** yo yo paccayadhammo yassa yassa paccayuppannadhammassa yathā yathā hetupaccayādīnā paccayabhāvena paccayo hoti, taṃ sabbaṃ aviparītaṃ aparīhāpetvā anavasesato paccavekkhaṇavasena citte akāsīti attho.

Avijjāpaccayātiādīsu (vibha. aṭṭha. 225; visuddhi. 2.586-587; udā. aṭṭha. 1) avindiyāṃ kāyaduccaritādīṃ vindatīti **avijjā**, vindiyāṃ kāyasucaritādīṃ na vindatīti avijjā, dhammānaṃ aviparītasabhāvaṃ aviditāṃ karotīti avijjā, antavirahite saṃsāre bhavādisu satte javāpetīti avijjā, avijjamānesu javatī, vijjamānesu na javatīti avijjā, vijjāpaṭipakkhātī vā avijjā. Sā “dukkhe aññāna”’ntiādīnā catubbidhā veditabbā. Paṭicca naṃ na vinā phalaṃ eti uppajjati ceva pavattati cāti **paccayo**, upakāraṭṭho vā paccayo. Avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo, tasmā **avijjāpaccayā**. Saṅkharontīti **saṅkhārā**, lokiyā kusalākusalacetanā. Te puññāpuññāneñcābhisaṅkhāravasena tividhā veditabbā. Vijānātīti **viññānaṃ**, taṃ lokiyavipākaviññānavasena bāttīṃsaviddhaṃ. Namatīti **nāmaṃ**, vedanādikkhandhattayaṃ. Ruppātīti **rūpaṃ**, bhūtarūpaṃ cakkhādiupādārūpaṃ. Āyatanti, āyatañca saṃsāradukkhaṃ nayatīti **āyatanāṃ**. Phusatīti **phasso**. Vedayatīti **vedanā**. Idampi dvayaṃ dvāravasena chabbidhaṃ, vipākavasena gahaṇe bāttīṃsaviddhaṃ. Tassatīti paritassatīti **taṇhā**, sā kāmataṇhādivasena saṅkhepatō tividhā, vitthārato aṭṭhasatavidhā ca. Upādīyatīti **upādānaṃ**, taṃ kāmupādānādivasena catubbidhaṃ.

Bhavati bhāvayati cāti **bhavo**, so kammopapattibhedato duvidho. Jananaṃ **jāti**. Jīraṇaṃ **jarā**. Maranti tenāti **maraṇaṃ**. Socanaṃ **soko**. Paridevaṇaṃ **paridevo**. Dukkhatatīti **dukkhaṃ**. Uppādaṭṭhitivasena dvedhā khanatīti vā **dukkhaṃ**. Dummanassa bhāvo **domanassaṃ**. Bhūso āyāso **upāyāso**. **Sambhavantīti** nibbattanti. Na kevalaṃ sokādīheva, atha kho sabbapadehi “sambhavantī”’ti padassa yojanā kātābā. Evañhi avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti paccayapaccayuppannavatthānaṃ dassitaṃ hoti. Tenevāha “**avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo**”’ti. **Evametassa...pe... samudayo hotīti** ettha pana ayamattho. **Evanti** niddīṭṭhanayanidassanaṃ. Tena avijjādīheva kāraṇehi, na issaranimmānādīhīti dasseti. **Etassāti** yathāvuttassa. **Kevalassāti** asammissassa, sakalassa vā. **Dukkhaṅkhandhassāti** dukkhasamūhassa, na sattassa nāpi subhasukhādīnaṃ. **Samudayo hotīti** nibbatti sambhavati.

Accantameva saṅkhārehi virajjati etenāti **virāgo**, ariyamaggotī āha “**virāgasāṅkhātena maggenā**”’ti. Asesaṃ nirodhā **asesanirodhā**, asesetvā nissesetvā nirodhā samucchindanā anusayappahānavasena aggamaggena avijjāya accantasamugghātātīti attho. Yadi pi heṭṭhimamaggehi pi pahīyamānā avijjā accantasamugghātavaseneva pahīyati, tathāpi na anavasesato pahīyati. Apāyagamanīyā hi avijjā paṭhamamaggena pahīyati, tathā sakideva imasmiṃ loke sabbattha ca anariyabhūmiyaṃ upapattiyā paccayabhūtā avijjā yathākkamaṃ dutiyatatiyamaggehi pahīyati, na itarāti, arahattamaggeneva pana sā anavasesaṃ pahīyatīti. **Anuppādanirodho hotīti** sabbesaṃ saṅkhārānaṃ anavasesaṃ anuppādanirodho hoti. Heṭṭhimena hi maggattayena keci saṅkhārā nirujjhanti, keci na nirujjhanti avijjāya sāvasesanirodhā, aggamaggena panassā anavasesanirodhā na keci saṅkhārā na nirujjhantīti. **Evaṃ niruddhānanti** evaṃ anuppādanirodhena niruddhānaṃ. **Kevala-**saddo niravasesavācako ca hoti “kevalā āngamagadhā”’tiādīsu. Asammissavācako ca “kevalā sālayo”’tiādīsu. Tasmā ubhayathāpi atthaṃ vadati “**sakalassa, suddhassa vā**”’ti. Tattha **sakalassāti** anavasesassa sabbabhavādīgatassa. **Sattavirahitassāti** paraparikkappitajīvarahitassa.

Apicettha kiñcāpi “avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”’ti ettāvātāpi sakalassa dukkhaṅkhandhassa anavasesato nirodho vutto hoti, tathāpi yathā anulome yassa yassa paccayadhammassa atthitāya yo yo paccayuppannadhammo na nirujjhati pavattati evāti imassa atthassa dassanatthaṃ “avijjāpaccayā saṅkhārā...pe... samudayo hotī”’ti vuttaṃ. Evaṃ tappaṭipakkhato tassa tassa paccayassa bhāve so so paccayuppannadhammo nirujjhati na

pavattatīti dassanattam idha “avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho...pe... dukkhakkhandhassa nirodho hotī”ti vuttam, na pana anulome viya kālattayapariyāpannassa dukkhakkhandhassa nirodhadassanattam. Anāgatasseva hi ariyamaggabhāvanāya asatī uppajjanārahassa dukkhakkhandhassa ariyamaggabhāvanāya nirodho icchitoti ayampi viseso vedītabbo.

Yadā haveti ettha haveti byattanti imasmiṃ atthe nipāto. Keci pana “haveti āhave yuddhe”ti attham vadanti, “yodhetha māraṃ paññāvudhenā”ti (dha. pa. 40) hi vacanato kilesamārena yujjhanasamayeti tesam adhippāyo. **Ārammaṇūpanijjhānalakkhaṇenāti** ārammaṇūpanijjhānasabhāvena. **Lakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇenāti** etthāpi eseva nayo. Tattha ārammaṇūpanijjhānaṃ nāma aṭṭha samāpattiyo kasīṇārammaṇassa upanijjhāyanato. Lakkhaṇūpanijjhānaṃ nāma vipassanāmaggaṃ. Vipassanā hi tīṇi lakkhaṇāni upanijjhāyatīti **lakkhaṇūpanijjhānaṃ**, maggo vipassanāya āgatakkiccam sādhetīti **lakkhaṇūpanijjhānaṃ**, phalaṃ tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccam upanijjhāyatīti **lakkhaṇūpanijjhānaṃ**. **No kallo pañhoti** ayutto pañho, duppañho esoti attho. **Ādisaddena** –

“Phusatīti aham na vadāmi. Phusatīti cāham vadeyyam, tatrassa kallo pañho ‘ko nu kho, bhante, phusatī’ti? Evañcāham na vadāmi, evam maṃ avadantaṃ yo evam puccheyya ‘kiṃpaccayā nu kho, bhante, phasso’ti, esa kallo pañho. Tatra kallaṃ veyyākaraṇaṃ ‘saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā’ti. Ko nu kho, bhante, vedayatīti? No kallo pañhoti bhagavā avoca, vedayatīti aham na vadāmi, vedayatīti cāham vadeyyam, tatrassa kallo pañho ‘ko nu kho, bhante, vedayatī’ti? Evañcāham na vadāmi. Evam maṃ avadantaṃ yo evam puccheyya ‘kiṃpaccayā nu kho, bhante, vedanā’ti, esa kallo pañho. Tatra kallaṃ veyyākaraṇaṃ ‘phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā’”ti (sam. ni. 2.12) –

Evamādiṃ pāḷisesam saṅgaṇhāti.

Ādinā ca nāyenāti ettha **ādi**-saddena pana “katamā nu kho, bhante, jāti, kassa ca panāyaṃ jātīti. ‘No kallo pañho’ti bhagavā avocā”ti evamādiṃ saṅgaṇhāti. Nanu cettha “katamaṃ nu kho, bhante, jarāmarāṇa”nti (sam. ni. 2.35) idaṃ supucchitanti? Kiñcāpi supucchitaṃ, yathā pana satahassagghanake suvaṇṇathālake vaḍḍhitassa subhojanaṃ matthake āmalakamate gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ hoti chaḍḍettabbaṃ, evameva “kassa ca panidaṃ jarāmarāṇa”nti iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ viya ayampi sabbo duppañho jātoti.

Soḷasa kaṅkhāti “ahosiṃ nu kho aham atītamaddhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho ahosiṃ, kathaṃ nu kho ahosiṃ, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho aham atītamaddhānaṃ, bhavissāmi nu kho aham anāgatamaddhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, kathaṃ nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho aham anāgatamaddhānaṃ, aham nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, kathaṃ nu khosmi, ayam nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmi bhavissatī”ti (sam. ni. 2.20; ma. ni. 1.18) evamāgatā atītanāgatapaccuppannavisayā soḷasavidhā kaṅkhā.

Tattha (ma. ni. aṭṭha. 1.18; sam. ni. aṭṭha. 2.2.20) **ahosiṃ nu kho, na nu khoti** sassatākāraṇaṃ adhiccasamuppattiākāraṇaṃ nissāya atīte attano vijjamānataṅca avijjamānataṅca kaṅkhāti, kiṃ kāraṇanti na vattabbaṃ. Ummattako viya hi bālaputhujjano yathā tathā vā pavattati. Apica ayonisomanasikāroyevetha kāraṇaṃ. Evam ayonisomanasikāraṇaṃ pana kiṃ kāraṇanti? Sveva puthujjanabhāvo ariyaṇaṃ adassanādīni vā. Nanu ca puthujjanopi yoniso manasi karotīti. Ko vā evamāha “na manasi karotī”ti. Na pana tattha puthujjanabhāvo kāraṇaṃ, saddhammasavanakalyāṇamittādīni tattha kāraṇāni. Na hi macchamaṃsādīni attano pakatiyā sugandhāni, abhisāṅkhārapaccayā pana sugandhānipi honti.

Kiṃ nu kho ahosinti jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyō nu kho ahosiṃ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataro”ti kaṅkhāti.

Kathaṃ nu khoti saṅghānākāraṇaṃ nissāya “dīgho nu kho ahosiṃ, rassaodātakaṇhappamāṇikaappamāṇikādīnaṃ aññataro”ti kaṅkhāti. Keci pana “issaranimmānādiṃ nissāya ‘kena nu kho kāraṇena ahosi’nti hetuto kaṅkhātī”ti vadanti.

Kiṃ hutvā kiṃ ahosinti jātiādīni nissāya “khattiyō hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṃ...pe... devo hutvā manusso”ti attano paramparaṃ kaṅkhāti. Sabbattheva pana addhānanti kālādhivacanamaṃ, taṅca bhummatthe upayogavacanamaṃ daṭṭhabbaṃ.

Bhavissāmi nu kho, na nu khoti sassatākāraṇaṃ ucchedākāraṇaṃ nissāya anāgate attano vijjamānataṅca avijjamānataṅca kaṅkhāti. Sesametha vuttanayameva.

Aham nu khosmīti attano atthibhāvaṃ kaṅkhāti. Yuttam panetanti? Yuttam ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti, cūlamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo. Tam suttam muṇḍesuṃ. So utthāya “aham nu kho cūlamātāya putto”ti cintesi. Evam “aham nu khosmī”ti kaṅkhā hoti.

No nu khosmī attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu – eko kira macche gaṇhanto uduke ciraṭṭhānena sītībhūtaṃ attano ūruṃ “maccho”ti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi. So paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni “dve yakkhā”ti cintetvā pahari, evaṃ “no nu khosmī”ti kaṅkhati.

Kiṃ nu khosmī khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati kaṇṇo viya sūtaputtasaññī. Esa nayo sesesu. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi. Sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”tiādinā nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce? Appaccakkhā tesam tatha tatha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca pāṭalikādayo pabbajitasaññino. Pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamma”ntiādinā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca ekacce rājāno viya attani devasaññino honti.

Kathaṃ nu khosmī vuttanayameva. Kevalañhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṅṭhānākāraṃ nissāya “dīgho nu khosmī, rassacaturassachaḷaṃsaatṭhamsasoḷasamsādīnaṃ aññatarappakāro”ti kaṅkhanto “kathaṃ nu khosmī”ti kaṅkhatīti vedītabbo. Sarīrasaṅṭhānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi.

Kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissatī attabhāvassa āgatigatīṭṭhānaṃ kaṅkhati.

Vapayantī viapayanti, ikāralopenāyaṃ niddeso. Byapayantī vuttaṃ hoti. Tenāha “**vapayanti apagacchantī**”ti. Apagamanañca anuppattinirodhavasenāti āha “**nirujjhantī**”ti.

3. Kadā panassa bodhipakkhiyadhammā catusaccadhammā vā pātubhavanti uppajjanti pakāsantīti?

Vipassanāmaggañānesu pavattamānesu. Tattha **vipassanāñāṇe** tāva vipassanāñāṇasampayuttā satīādayo vipassanāñāṇaṇca yathārahaṃ attano attano visayesu tadaṅgappahānavasena subhasaññādikē pajahantā kāyānupassanādivasena viṣuṃ viṣuṃ uppajjanti. **Maggakkhaṇe** pana te nibbānamāmbitvā samucchēdavasena paṭipakkhe pajahantā catūsopi ariyasaccesu asamhōpaṭi vedhasādhanavasena sakideva uppajjanti. Evaṃ tāvettha bodhipakkhiyadhammānaṃ uppajjanaṭṭhena pātubhāvo vedītabbo. Ariyasaccadhammānaṃ pana lokiyānaṃ **vipassanākkhaṇe** vipassanāya ārammaṇakaraṇavasena lokuttarānaṃ tadadhimmuttatāvasena **maggakkhaṇe** nirodhasaccassa ārammaṇābhīsamayavasena sabbesampi kiccābhīsamayavasena pākāṭabhāvato pakāsanaṭṭhena pātubhāvo vedītabbo.

Iti bhagavā satipi sabbākārena sabbadhammānaṃ attano ñāṇassa pākāṭabhāve paṭiccasamuppādamukhena vipassanābhīnivesassa katattā nipuṇagambhīrasuddasatāya paccayākārassa taṃ paccavekkhitvā uppannalavasomanasso paṭipakkhasamucchēdavi bhāvanena saddhiṃ attano tadabhīsamayānubhāvādīpakamevettha udānaṃ udānesi.

“**Kāmā te paṭhamā senā**”tiādinā nayena vuttappakāraṃ mārasenanti –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;
Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

“Pañcamī thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho ca aṭṭhamā.

“Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso;
Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati.

“Esā namuci te senā, kaṇhasābhīppahārīnī;
Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukha”nti. (su. ni. 438-441; mahāni. 28) –

Iminā nayena vuttappakāraṃ mārasenaṃ.

Tattha (su. ni. aṭṭha. 2.439-41; mahāni. aṭṭha. 28) yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā mohayanti, te abhibhūya anagāriyabhāvaṃ upagātānaṃ pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati. Vuttampi cetam “pabbajitena kho, āvuso, abhirati dukkarā”ti (saṃ. ni. 4.331). Tato te paraṭipāṭibaddhajāvikattā **khuppipāsā** bādhati, tāya bādhitānaṃ pariyesana **taṇhā** cittaṃ kilamayati, atha nesaṃ kilantacittānaṃ **thinamiddhaṃ** okkamati, tato visesamanadhigacchantānaṃ durabhīsamabhavesu araññavanapattthesu senāsanesu viharataṃ utrāsasaññitā **bhīru** jāyati, tesam ussāṅkitaparisaṅkitānaṃ dīgharattaṃ vivekarasamanassādayamānānaṃ viharataṃ “na siyā nu kho esa maggo”ti paṭipattiyānaṃ **vicikicchā** uppajjati, taṃ vinodetvā viharataṃ appamattakena visesādhi gamena **mānamakkhathambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṃ tato adhi kataram visesādhi gamamaṃ nissāya **lābhasakkārasilokā** uppajjanti, lābhādimmucchitā dhammapatirūpakāni pakāsenti **micchāyasaṃ** adhi gantvā tattha ṭhitā jātiādīhi **attānaṃ ukkaṃsenti paraṃ vambhenti**, tasmā kāmādīnaṃ paṭhamasena dībhāvo vedītabbo.

Evametaṃ dasavidhaṃ senaṃ uddisitvā yasmā sā kaṇhadhammasamannāgatattā kaṇhassa namucino upakārya saṃvattati, tasmā naṃ “tava senā”ti niddisantena “esā namuci te senā, kaṇhassābhīppahārini”ti vuttaṃ. Tattha **abhipphārinīti** samaṇabrāhmaṇānaṃ ghātaṇī nippothanī, antarāyakarīti attho. **Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhanti** evaṃ tava senaṃ asūro kāye ca jīvite ca sāpekkho puriso na jināti, sūro pana jināti, jetvā ca maggasukhaṃ phalasukhañca adhigacchatīti attho. **Sopi brāhmaṇoti** sopi khīṇāsavabrāhmaṇo.

Idāni “tena kho pana samayena bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinna hoti vimuttisukhapaṭisaṃvedī. Atha kho bhagavā tassa sattāhassa accayena tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā rattiyā paṭhamaṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ anulomaṃ sādhukaṃ manasākāsi. Rattiyā majjhimāṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ paṭilomaṃ sādhukaṃ manasākāsi. Rattiyā pacchimaṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ anulomapaṭilomaṃ sādhukaṃ manasākāsi”ti evaṃ vuttāya udānapāḷiyā (udā. 1) imissā ca khandhakapāḷiyā avirodhaṃ dassetuṃ “**udāne panā**”tiādi āradhaṃ. Ettha **tassa vasaṇāti** tassa paccayākārapajānanassa paccayakkhayaḍhigamassa ca vasena. **Ekekameva koṭṭhāsanti** anulomapaṭilomesu ekekameva koṭṭhāsaṃ. **Pāṭipadarattiyā evaṃ manasākāsi**ti rattiyā tīsūpi yāmesu anulomapaṭilomaṃyeva manasākāsi. Bhagavā kira ṭhapetvā ratanagharasattāhaṃ sesesu chasu sattāhesu antarantarā dhammaṃ paccavekkhitvā yebhuyyena vimuttisukhapaṭisaṃvedī vihāsi, ratanagharasattāhe pana abhidhammapavicayavaseneva vihāsi. Tasmā antarantarā dhammapaccavekkhaṇavasena uppāditamanasikāresu pāṭipadarattiyā uppādiṭaṃ manasikāraṃ sandhāya imissaṃ khandhakapāḷiyaṃ evaṃ vuttanti adhippāyo.

Bodhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ajapālakathāvaṇṇanā

4. Tassa sattāhassa accayenāti pallaṅkasattāhassa apagamanena. **Tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvāti** tato arahattaphalasamāpattisamādhito yathākālaparicchedaṃ vuṭṭhahitvā. **Aññepi buddhattakarāti** visākhapunnāmito paṭṭhāya rattindivaṃ evaṃ nīccasamāhitabhāvaḥhetubhūtaṃ buddhaguṇānaṃ uparī aññepi buddhattasādhakā. “Ayaṃ buddho”ti buddhabhāvassa paresaṃ vibhāvanā dhammā kiṃ nu kho santīti yojanā. **Ekaccānaṃ devatānanti** yā adhiḡatamaggā sacchikatanirodhā ekapadesena buddhaguṇe jānanti, tā ṭhapetvā tadaññāsaṃ devatānaṃ. **Animisehīti** dhammapitvipphāravasena pasādavibhāvaniccaladalatāya nimesarahitehi. **Ratanacaṅkame**ti devatāhi māpīte ratanamayacaṅkame. “Ratanabhūtaṃ sattannaṃ pakaraṇānaṃ tattha ca anuttarassa dhammaratanassa sammasanena taṃ ṭhānaṃ ratanagharacetiyaṃ nāma jāta”ntipi vadanti. Teneva **aṭṭhasāliniyaṃ** (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā) “ratanagharāṃ nāma na ratanamayaṃ gehaṃ, sattannaṃ pana pakaraṇānaṃ sammasitaṭṭhānaṃ ratanagharanti veditabba”nti vuttaṃ.

Kasmā panāyaṃ ajapālanigrodho nāma jāto āha “**tassa kirā**”tiādi. Keci pana “yasmā tattha vede sajjhāyitum asamattā mahallakabrāhmaṇā pākāraparikkhepayuttāni nivesanāni katvā sabbe vasiṃsu, tasmāssa ‘ajapālanigrodho’ti nāmaṃ jāta”nti vadanti. Tatrāyaṃ vacanatto – na jantaṃti ajapā, mantānaṃ anajjhāyakāti attho. Ajapā lanti ādiyanti nivāsaṃ etthāti **ajapāloti**. Apare pana vadanti “yasmā majjhanhike samaye anto pavīṭṭhe aje attano chāyāya pāleti rakkhati, tasmā ‘ajapālo’ tissa nāmaṃ ruḷha”nti. Sabbathāpi nāmametaṃ tassa rukkhasa.

Vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedentoti dhammaṃ vicinanto yeva antarantarā vimuttisukhañca paṭisaṃvedento. “Dhammaṃ vicinanto vimuttisukhañca paṭisaṃvedento”ti evaṃ vā ettha pāṭho gahetabbo. Udānaṭṭhakathāyampi (udā. aṭṭha. 4) hi ayameva pāṭho. Dhammaṃ vicinanto cettha evaṃ abhidhamme nayamaggaṃ sammāsi paṭhamaṃ dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṃ nāma, tato vibhaṅgappakaraṇaṃ, dhātukathāpakaraṇaṃ, puggalapaññātipakaraṇaṃ, kathāvattuṃ nāma, yamaṃ nāma, tato mahāpakaraṇaṃ paṭṭhānaṃ nāmāti. Tatthassa saṅhasukhumaṭṭhānaṃhi citte otiṇṇe pīti uppajji, pītiyā uppānāya lohitaṃ pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi, chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭāgārādippamāṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ākāse pakkhandāṃ chaddantaṅgakulaṃ viya pācīnadisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā. Pacchimakāyato uṭṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇaṃsakūṭato uṭṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vāmaṃsakūṭato uṭṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā. Pādātalehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpathaviṃ vinibbijja udakaṃ dvidhā bhinditvā vātakkhandhaṃ padāletvā ajaṭākāsaṃ pakkhandā. Sīsato saṃparivattiyamānaṃ maṇidāmaṃ viya nīlavaṇṇarasmivaṭṭi uṭṭhahitvā cha devaloke vinivijjhivā nava brahmaloke atikkamma ajaṭākāsaṃ pakkhandā. Tasmīṃ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesuṃ. Taṃ divasañca pana bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjadivasāpi kira tā rasmiyo anantalokadhātuyo gacchantiyeva. Na kevalaṅca imasmiṃyeva sattāhe dhammaṃ vicinantaṃ sarīrato rasmiyo nikkhamiṃsu, atha kho ratanagharasattāhepi paṭṭhānaṃ sammasantassa evameva sarīrato rasmiyo nikkhantā evāti veditabbaṃ.

Vuttañhetam **aṭṭhasāliniyaṃ** (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā) –

“Imesu ca ekavīsatiyā divasesu ekadivasepi satthu sarīrato rasmiyo na nikkhantā, catutthe pana sattāhe pacchimuttarāya disāya ratanaghare nisīdi. Tattha dhammasaṅgaṇiṃ sammasantassapi sarīrato rasmiyo na nikkhantā. Vibhaṅgappakaraṇaṃ, dhātukathaṃ, puggalapaññattiṃ, kathāvattuppakaraṇaṃ, yamakappakaraṇaṃ sammasantassapi rasmiyo na nikkhantā. Yādā pana mahāpakaraṇaṃ oruyha ‘hetupaccayo ārammaṇapaccayo...pe... avigatapaccayo’ti sammasanaṃ ārabhi, athassa catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ sammasantassa ekantato

sabbaññutaññāṇaṃ mahāpakaraṇe okāsaṃ labhi. Yathā hi timirapiṅgalamahāmaccho caturāsītiyojanasahasagambhīre mahāsamuddeyeva okāsaṃ labhati, evameva sabbaññutaññāṇaṃ ekantato mahāpakaraṇeyeva okāsaṃ labhi.

“Satthu evaṃ laddhokāseṇa sabbaññutaññāṇeṇa yathāsukhaṃ saṅhasukhumadhammaṃ sammasantassa sarīrato nīlapītalohitodātamāññiṭṭhapabhassaravasena chabbaññarasmiyo nikkhamiṃsu. Kesamassūhi ceva akkhīnañca nīlaṭṭhānehi **nīlarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena gaganatalaṃ añjanacuṇṇasamokiṇṇaṃ viya umāpupphanīluppadalasañchannaṃ viya vītipatantamañīṭālavaṇṭaṃ viya sampasāritamecakapaṭaṃ viya ca ahoṣi. Chavito ceva akkhīnañca pīṭaṭṭhānehi **pītarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disābhāgā suvaṇṇarasaniṣīcamānā viya suvaṇṇapaṭapasāritā viya kuṅkumacuṇṇakaṇikārapupphasampariṅṇā viya ca virocīṃsu. Maṃsalohitehi ceva akkhīnañca rattaṭṭhānehi **lohitarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disābhāgā cīnapiṭṭhacuṇṇarañjīṭā viya supakkalākhārasaniṣīcamānā viya rattakambalaparikkhīṭā viya jayasumanapāribaddhakabandhuṭṭhāvakaṇakusumasampariṅṇā viya ca virocīṃsu. Aṭṭhīhi ceva dantehi ca akkhīnañca setaṭṭhānehi **odātarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disābhāgā rajatakuṭṭhehi āsiṅcamānakhīradhārasampariṅṇā viya pasāritarajatapaṭavitānā viya vītipatantarajataṭṭālavaṇṭā viya kundakumudasindhuvārasumanamallikādīkusumasañchannā viya ca virocīṃsu. **Maññiṭṭhapabhassarā** pana tamhā tamhā sarīrapadesā nikkhamiṃsu. Iti tā chabbaññarasmiyo nikkhamitvā ghanamahāpathaviṃ gaṇhiṃsu.

“Catunahutādhikadviojanasatasahasabahalā mahāpathavī niddhantasuvaṇṇapīṇḍi viya ahoṣi. Pathaviṃ bhīnditvā heṭṭhā udakaṃ gaṇhiṃsu. Pathavīsandhāraṇaṃ aṭṭhanahutādhikacatuṃyojanasatasahasabahalā udakaṃ suvaṇṇakalasehi āsiṅcamānavilīnasuvaṇṇaṃ viya ahoṣi. Udakaṃ vinivijjhītvā vātaṃ aggahesum. Channavutādhikanavayojanasatasahasabahalā vāto samussitasuvaṇṇakkhandho viya ahoṣi. Vātaṃ vinivijjhītvā heṭṭhā ajaṭṭakāsaṃ pakkhandiṃsu. Uparibhāgena uggantvāpi catumahārājike gaṇhiṃsu. Te vinivijjhītvā tāvatimse, tato yāme, tato tusite, tato nimmanaratī, tato paranimmitavasavattī, tato nava brahmaloke, tato vehapphale, tato pañca suddhāvāse vinivijjhītvā cattāro āruppe gaṇhiṃsu. Cattāro ca āruppe vinivijjhītvā ajaṭṭakāsaṃ pakkhandiṃsu.

“Tīriyabhāgehi anantā lokadhātuyo pakkhandiṃsu, ettake thāne candamhi candappabhā natthi, sūriye sūriyappabhā natthi, tārakarūpesu tārakarūpappabhā natthi, devatānaṃ uyyānavimānakapparukkesu sarīre ābharāṇesūti sabbattha pabhā natthi. Tisahassimahāsahasilokadhātuyā ālokapharaṇasamattho mahābrahmāpi sūriyuggamaṇe khajjopānako viya ahoṣi, candasūriyatārakarūpadevatuyānavimānakapparukkhānaṃ paricchedamattakameva paññāyīṭṭha. Ettakaṃ thānaṃ buddharasmīhiyeva ajjhotthaṭṭaṃ ahoṣi. Ayañca neva buddhānaṃ adhiṭṭhānidhi, na bhāvanāmayiddhi. Saṅhasukhumadhammaṃ pana sammasato lokanāthassa lohitaṃ pasīdi, vatthurūpaṃ pasīdi, chavivaṇṇo pasīdi. Cittasamuṭṭhānā vaṇṇadhātu samantā asītihatthamatte padese niccalā aṭṭhāsī”ti.

Evaṃ nisīnneti tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā nisīnne. **Eko brāhmaṇoti** nāmagottavasena anabhiññāto apākaṭo eko brāhmaṇo. “**Huṃ hu**”nti karonto vicarātī sabbaṃ acokkhajātikaṃ passitvā jigucchanto “huṃ hu”nti karonto vicarati. **Etadvocātī** (udā. aṭṭha. 4) etaṃ idāni vattabbaṃ “kittāvatā nu kho”tiādivacanaṃ avoca. Tatha **kittāvatātī** kittakena pamāṇeṇa. **Nu**-ti saṃsayatthe nipāto, **kho**-ti padapūraṇe. **Bho**-ti brāhmaṇānaṃ jātisamudāgataṃ ālapanāṃ. Tathā hi vuttaṃ “bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano”ti (dha. pa. 396; su. ni. 625). **Gotamātī** bhagavantaṃ gottena ālapati. Kathaṃ panāyaṃ brāhmaṇo sampati samāgato bhagavato gottam jānātīti? Nāyaṃ sampati samāgato, chabbassāni padhānakaraṇakāle upaṭṭhahantehi pañcavaggiyehi saddhiṃ caramāno aparabhāge taṃ vataṃ chaḍḍetvā uruvelāyaṃ senanigame eko adutiyo hutvā piṇḍāya caramānopi tena brāhmaṇeṇa diṭṭhapubbo ceva sallapitapubbo ca, tena so pubbe pañcavaggiyehi gayhamānaṃ bhagavato gottam anussaranto “bho gotamā”ti bhagavantaṃ gottena ālapati. Yato paṭṭhāya vā bhagavā mahābhīnikkhamanaṃ nikkhānto anomānadīre pabbajī, tato pabhūti “samaṇo gotamo”ti cando viya sūriyo viya pākaṭo paññāto hoti, na ca tassa gottajānane kāraṇaṃ gavesitabbaṃ. **Brāhmaṇakaraṇātī** brāhmaṇaṃ karontīti brāhmaṇakaraṇā, brāhmaṇabhāvakarātī attho. Ettha ca “kittāvatā”ti etena yehi dhammehi brāhmaṇo hoti, tesam dhammānaṃ parimāṇaṃ pucchati. “**Katame**”ti pana iminā tesam sarūpaṃ pucchati.

Udānaṃ udānesīti “yo brāhmaṇo”tiādivacanaṃ udānaṃ udānesi, na pana tassa brāhmaṇassa dhammaṃ desesi. Kasmā? Dhammadesanāya abhājanabhāvato. Tathā hi tassa brāhmaṇassa imaṃ gāthaṃ sutvā na saccābhisamayo ahoṣi. Yathā ca imassa, evaṃ upakassa ājīvakassa buddhaguṇappakāsaṇaṃ sutvā. Dhammacakkappavattanato hi pubbhāge bhagavatā bhāsitaṃ paresaṃ suṇantānampi tapussabhālikānaṃ saraṇadānaṃ viya vāsānābhāgiyameva jātaṃ, na asekkhabhāgiyaṃ vā nibbedhabhāgiyaṃ vā. Esā hi dhammatātī. **Vedehi vā antanti** ettha **antaṃ** nāma sabbasaṅkhārapariyosānaṃ nibbānaṃ. **Ime ussādā natthīti** sabbaso ime pahīnattā na santi.

Ajapālakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mucalindakathāvaṇṇanā

5. **Mucalindamūleti** (udā. aṭṭha. 11) ettha **mucalindo** vuccati nīparukkho, yo “niculo”tipi vuccati, tassa samīpeti

attho. Keci pana “mucaloti tassa rukkhassa nāmaṃ, vanajeṭṭhakatāya pana mucalindoti vutta”nti vadanti. **Udapādīti** sakalacakkavālagabbhaṃ pūrento mahāmegho udapādi. Evarūpo kira megho dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne buddhe vā, idha buddhuppādakāle udapādi. **Pokkharāṇiyā nibbattoti** pokkharāṇiyā heṭṭhā nāgabhanam atthi, tattha nibbatto. **Sakabhavanāti** attano nāgabhanato. **Evaṃ bhogehi parikkhipivāti** satta vāre attano sarīrabhogehi bhagavato kāyaṃ parivāretvā. **Uparimuddhani mahantaṃ phaṇaṃ vihaccāti** bhagavato muddhappadesassa upari attano mahantaṃ phaṇaṃ pasāretvā. “Phaṇaṃ karitvā”tipi pāṭho, soyevattho.

Tassa kira nāgarājassa etadahosi “bhagavā ca mayhaṃ bhavanasamīpe rukkhāmūle nisinno, ayañca sattāhavaddalikā vattati, vāsāgāramassa laddhuṃ vaṭṭatī”ti. So sattaratanamayaṃ pāsādaṃ nimminituṃ sakkontopi “evaṃ kate kāyasāro gahito na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccam karissāmī”ti mahantaṃ attabhāvaṃ katvā satthāraṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipivā upari phaṇaṃ dhāresi. “Tassa parikkhepabbhantaram lohapāsāde bhaṇḍāgāragabbhappamāṇaṃ ahoṣī”ti idha vuttaṃ. **Majjhimaṭṭhakathāyaṃ** (ma. ni. aṭṭha. 1.284) pana –

“Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahoṣi, ‘icchiticchitena iriyāpathena satthā viharissatī”ti nāgarājassa ajjhāsayo ahoṣi, tasmā evaṃ mahantaṃ okāsaṃ parikkhipi, majjhe ratanapallaṅko paññatto hoti, upari suvaṇṇatārakavicittam samosaritagandhadāmakusumacelavitānaṃ ahoṣi, catūsu koṇesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vīvaritvā candanakaraṇḍakā ṭhapitā”ti –

Vuttaṃ. **Ichchiticchitena iriyāpathena viharissatīti** ca nāgarājassa ajjhāsayaṃmattametaṃ, bhagavā pana yathānisinnova sattāhaṃ vītināmesi.

Kiñcāpi...pe... cintetuṃ yuttanti ettha keci vadanti “uṇhaggahaṇaṃ bhogaparikkhepassa vipulabhāvakaṇṇa kārāṇakittanaṃ. Khuddake hi tasmim bhagavantaṃ nāgarājassa sarīrasambhūtā usmā bādheyya, vipulabhāvakaṇṇena pana tādisaṃ mā uṇhaṃ bādhayitthā”ti. Saupasaggapadassa attho upasaggena vināpi viññāyatīti āha “**viddhanti ubbidha**”nti, sā cassa ubbidhatā upakkilesavigamena dūrabhāvena upaṭṭhānanti āha “**meghavigamena dūrībhūta**”nti. Indanīlamanī viya dibbati jotatīti **devo**, ākāso. **Viditvāti** “idāni vigatavalāhako ākāso, natthi bhagavato sītādiupaddavo”ti ñatvā. **Viniveṭhetvāti** apanetvā. **Attano rūpanti** attano nāgarūpaṃ. **Paṭisaṃharitvāti** antaradhāpetvā. **Māṇavakavaṇṇanti** kumārakarūpaṃ.

Etamatthaṃ viditvāti “vivekasukhapaṭisaṃvedino yattha katthaci sukhaveva hoti”ti etaṃ atthaṃ sabbākārena jānitvā. **Imaṃ udānanti** imaṃ vivekasukhānubhavadīpakaṃ udānaṃ udānesi. **Sutadhammassāti** vissutadhammassa. Tenāha “**pakāsītadhammassā**”ti. **Akuppanabhāvoti** akuppanasabhāvo.

Mucalindakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājāyatanakathāvaṇṇanā

6. Osadhaharītakam upanesīti na kevalaṃ osadhaharītakameva, dantakaṭṭhampi upanesi. **Paccaggheti** ettha purimaṃ atthavikappaṃ keci na icchanti, teneva **ācariyadhammapālattherena** vuttaṃ “paccaggheti abhinave. Paccekam mahagghatāya paccaggheti keci, taṃ na sundaraṃ. Na hi buddhā bhagavanto mahagghaṃ paṭiggaṇhanti paribhuñjanti vā”ti.

Rājāyatanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā

7. Āciṇṇasamāciṇṇoti ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti attho. Etena ayaṃ parivitakko sabbabuddhānaṃ paṭhamābhisambodhiyaṃ uppajjatevāti ayamettha dhammatāti dasseti. Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamaṇa supākaṭo bhavēyya, paṭipakkhavidhamaṇaṃ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṃ, sā saddhammasavanādhīnā, taṃ satthari dhamme ca pasādāyattaṃ. So visesato loke sambhāvanīyassa garukātabbassa abhipatthanāhetukoti paramparāya sattānaṃ dhammasampaṭipattiyā brahmuno yācanānimittanti taṃ dassento “**brahmunā yācite desetukāmatāyā**”tiādīmāha.

Adhigatoti paṭividdho, sayambhūñāṇena “idaṃ dukkha”ntiādīnā yathābhūtaṃ avabuddhoti attho. **Dhammoti** catusaccadhammo tabbinimuttassa paṭivijjhitaṭṭhadhammassa abhāvato. **Gambhīroti** mahāsamuddo viya makasatūṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapaṭiṭṭho. Gambhīratāva **duddaso** dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukkena daṭṭhuṃ. Yo hi alabbhaneyyapaṭiṭṭho, so ogāhituṃ asakkuṇeyyatāya sarūpato ca visesato ca sukkena passituṃ na sakkā, atha kho kicchena kenaci kadācīdeva daṭṭhabbo. Duddasattāva **duranubodho** dukkhena avabujjhitaṭṭhabbo, na sakkā sukkena avabujjhituṃ. Yañhi daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anubujjhane kathā eva natthi avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmim ṭhāne “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambhavataraṃ vā”ti (saṃ. ni. 5.1115) **suttapadaṃ** vattabbaṃ.

Santoti anupasantasabhāvānaṃ kilesānaṃ saṅkhārānaṃ abhāvato vūpasantasabbapariḷāhatāya santo nibbuto, santārammaṇatāya vā santo. Ettha ca nirodhasaccaṃ santāṃ ārammaṇanti santārammaṇaṃ, maggasaccaṃ santāṃ santārammaṇañcāti santārammaṇaṃ. Padhānabhāvaṃ nītoti **paṇīto**. Atha vā **paṇītoti** atittikaraṇaṭṭhena atappako sādurasabhojanaṃ viya. Santapaṇītabhāveneva cettha asecanakatāya atappakatā daṭṭhabbā. Idañhi dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacaroti** uttamañāṇavisayattā takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. Tato eva nipuṇañāṇagocaratāya saṅhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo saṅho**. **Paṇḍitavedanīyoti** bālānaṃ avisayattā sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi eva veditabbo.

Allīyanti abhiramitabbaṭṭhena seviyantīti **ālayā**, pañca kāmaguṇāti āha “**sattā pañcakāmaguṇe allīyanti, tasmā te ālayāti vuccanti**”ti. Tattha **pañcakāmaguṇe allīyantīti** pañcakāmaguṇe sevantīti attho. **Teti** pañca kāmaguṇā. **Ramantīti** ratim vindanti kīḷanti laḷanti. Ālīyanti abhiramaṇavasena sevantīti ālayā, aṭṭhasataṃ taṇhāvicarītāni, tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmāti** evampettha attho daṭṭhabbo. Ime hi sattā yathā kāmaguṇe, evaṃ rāgampi assādentī abhinandantiyeva. Yatheva hi susajjītapupphaphalabharitarukkadhādisampannaṃ uyyānaṃ pavīṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamitum na icchati, evamimehi kāmālayatanhālayehi sattā ramanti, saṃsāraṇaṭṭhe sammoditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesam bhagavā duvidhampi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento “**ālayarāmā**”tiādimāha. **Ratāti** niratā. **Suṭṭhu muditāti** ativiya muditā anukkaṇṭhanato.

Ṭhānaṃ sandhāyāti ṭhānasaddaṃ sandhāya. Atthato pana **ṭhānanti** ca paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṃ**, saṅkhārādīnaṃ paccayabhūṭā avijjādayo. Imesaṃ saṅkhārādīnaṃ paccayāti idappaccayā, avijjādayova. Idappaccayā eva **idappaccayatā** yathā devo eva devatā. Idappaccayānaṃ vā avijjādīnaṃ attano phalaṃ paṭicca paccayabhāvo uppādanasamatthataḥ **idappaccayatā**. Tena samatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṃ etasmāti **paṭiccasamuppādo**. Padadvayenapi dhammānaṃ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Saṅkhārādīpaccayānañhi avijjādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti. **Sabbasaṅkhārasamathoti**tiādi sabbam atthato nibbānameva. Yasmā hi taṃ āgamma paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayabhāvahetu sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā “sabbasaṅkhārasamatho”ti vuccati. Sabbasaṅkhātavisaṃyutte hi nibbāne saṅkhāravūpasamapariyāyo ñāyāgatoyevāti. Idam panettha nibbānaṃ – sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamathoti**.

Yasmā ca taṃ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā samucchadavasena pariccattā honti, aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, jarāmarañādibhedam sabbam vaṭṭadukkham nirujjhati, tasmā “**sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho**”ti vuccati, yā panesā taṇhā tena tena bhavena bhavantarāṃ bhavanantibhāvena vinatī saṃsibbati, phalena vā saddhim kammaṃ vinatī saṃsibbati katvā vānanti vuccati, tato nikkhantaṃ vānatoti **nibbānaṃ**. **Kilamathoti** kāyakilamatho. Vihesāpi kāyavihesāyeva, citte pana ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi bodhimūleyeva samucchinnattā. Ettha ca ciranisajjācirabhāsanehi piṭṭhiāgilāyanatālugalasośādivasena kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca veditabbā, sā ca kho desanāya attham ājanantānaṃ appaṭipajjantānaṃ vasena. Jānantānaṃ pana paṭipajjantānaṃ desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamova, tenāha bhagavā “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesetī”ti. Teneva vuttaṃ “**yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assā**”ti.

Apissūti sampiṇḍanathe nipāto. So na kevalaṃ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṃsūti dīpeti. **Bhagavantanti** paṭisaddayogena sāmīatthe upayogavacananti āha “**bhagavato**”ti. Vuddhipattā acchariyā vā **anacchariyā**. Vuddhiatthopi hi a-kāro hoti yathā “asekkhā dhammā”ti. Kappānaṃ cattāri asaṅkhyeyyāni satasahassaṃ sadevakassa lokassa dhammasaṃvibhāgakarānatthameva pāramīyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpaṭtipānattā gāthāthassa anuacchariyatā tassa vuddhipatti ca veditabbā. Atthadvārena hi gāthānaṃ anacchariyatā. **Gocarā ahesunti** upaṭṭhahamsu, upaṭṭhānaṃ vitakkayitabbatāti āha “**parivittakkayitabbabhāvaṃ pāpuṇṇisū**”ti.

Kicchēnāti na dukkhappaṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantivā galalohitaṃ nīharitvā suañjīṭāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsappadīpaṃ puttaṃ manāpacāriṇiṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Ha**-iti vā byattanti etasmim atthe nipāto. Ekaṃsattheti keci. **Ha** byattaṃ ekaṃsena vā **alam** nippayojanaṃ evaṃ kicchena adhigataṃ dhammaṃ desetunti yojanā. **Halanti** vā alanti iminā samānattham padaṃ “halanti vadāmi”tiādisu viya. “Pakāsita”ntipi paṭhanti, desitanti attho. Evaṃ kicchena adhigatassa dhammassa alam desitaṃ pariyaṭṭam desitaṃ, ko attho desitenāti vuttaṃ hoti. **Rāgadosaparetehi**ti rāgadosaphuṭṭhehi, phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca samphuṭṭhehi abhibhūtehi attho. Atha vā **rāgadosaparetehi**ti rāgadosanugatehi, rāgena ca dosena ca anubandhehi attho.

Paṭisotagāmiṃti (dī. ni. aṭṭha. 2.65; ma. ni. aṭṭha. 1.281; saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.172) niccagāhādīnaṃ paṭisotaṃ aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti evaṃ gataṃ pavattaṃ catusaccadhammanti attho. **Rāgarattāti** kāmarāgena bhavarāgena dīṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantīti** aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati aniccantiādinā sabhāvena yāthāvato dhammaṃ jānāpetunti adhippāyo. Rāgadosaparetatāpi nesam sammulhabhāvenevāti āha “**tamokhandhena āvuṭṭā**”ti, avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭṭāti attho.

Appossukatāya cittaṃ namatīti kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami, nanu esa “muttohaṃ mocessāmi, tiṇṇohaṃ tāressāmi,

Kiṃ me aññātesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṃ pāpuṇivā, tārayissaṃ sadevaka”nti. (bu. vaṃ. 2.55) –

Patthanam katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti? Saccameva, tadeva paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākāṭā jātā. Athassa “ime sattā kaṅṅiyapunnalābu viya takkabharitacāṭi viya vasātelapītapilotikā viya añjanamakkhitahatto viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamuḷhā, te kiṃ nāma paṭivijjhissanti”ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenapi evaṃ cittaṃ nami.

“Ayaṃ dhammo pathavīsandhārakaudakakkhandho viya **gambhīro**, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya **duddaso**, satadhā bhinnassa vālassa koṭi viya **aṇu**. Mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūrītā kāci pāramī nāma natthi, tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassapi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassapi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhum visodhentassapi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenapi tikkhaññaṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho, taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissanti”ti dhammagambhīratāya paccavekkhaṇānubhāvenapi evaṃ cittaṃ namitī veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā “mama appossukatāya citte namamāne mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te ‘sathā kira dhammaṃ na desetukāmo ahoṣi, atha naṃ mahābrahmā yācivā desāpeti, santo vata bho dhammo paṇīto’ti maññamānā sussūsissanti”ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

8. Sahampatissāti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā nibbato, tatra naṃ sahapatī brahmāti sañjānanti. Taṃ sandhāyāha “**brahmuno sahapatissā**”ti. **Nassati vatāti** so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāreti, yathā dasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. **Apparajakkhajātikāti** paññāmāye akkhamhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharaṇaṃ etesaṃ evaṃsabhāvāti apparajakkhajātikā. Appaṃ rāgādiraṇaṃ yesaṃ te sabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Assavanatāti** “sayam abhiññā”tiādīsu viya karaṇatthe paccattavacanaṃ, assavanatāyāti attho. **Bhavissantīti** purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyasmisamphassaṃ dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārāhā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintitoti** samalehi pūraṇakassapādīhi chahi sathārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṅṅake pattharamānā viya viṣaṃ siñcamānā viya ca samalaṃ micchādīṭṭhidhammaṃ desayīṃsu. Te kira buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalā lokaṃ vañcetvā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṃ paṭijānantā yaṃ kiñci adhammaṃyeva dhammoti dīpesuṃ. **Apāpuretanti** vivara etaṃ. **Amatassa dvāranti** amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – etaṃ kassapassa bhagavato sāsantaradhānato pabhūti pihitaṃ nibbānagarassa mahādvāraṃ ariyamaggaṃ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara ugghāṭeṭhi. **Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhanti** ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Selapabbato ucco hoti thiro ca, na paṃsupabbato missakapabbato vāti āha “**sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito**”ti. Tassattho “selamāye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tattha ṭhitassa dassanattaṃ gīvukkipanapasāraṇādikkiccam atthi”ti. **Tathūpamanti** tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. **Dhammamayaṃ pāsādanti** lokuttaradhammāha. So hi sabbaso pasādāvaho sabbadhamme atikkamma abbhuggatāṭṭhena pāsādasadiso ca, paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddo. Paññā hi abbhuggatāṭṭhena pāsādoti abhidhamme niddiṭṭhā. Tathā cāha –

“Paññāpāsādamāruya, asoko sokiniṃ pajaṃ;
Pabbatāṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī”ti. (dha. pa. 28);

Ayaṃ panettha saṅkhepattho – yathā selapabbatamuddhani yathāṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampī sumedha sundarapañña sabbaññutaññaṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ paññāmayaṃ pāsādamāruya sayam apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhībhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkhāti. Ayaṃ panettha adhippāyo – yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattim aggaṃ jāleyyūṃ, caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ, na kedārapālīyo, na kuṭīyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyūṃ anujjalabhāvato, kuṭikāsu pana aggijālāmatameva paññāyeyya ujjalabhāvato, evaṃ dhammapāsādaṃ āruya sattānikāyaṃ olokayato tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavīhāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṃ nāgacchanti

ñāṇagginā anujjalabhāvato anuḷārabhāvato ca, rattim khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ʒhitā āpāthamāgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato uḷārasantānatāya ca, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṃ –

“Dūre santo pakāsentī, himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā”ti. (dha. pa. 304);

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanattamaṃ cārikacaraṇaṃ yācanto bhaṇati. **Uṭṭhehīti** vā dhammadesanāya apposukkatāsaṅkhātasaṅkocāpattito kilāsubhāvato uṭṭhaha. **Vīrāti**ādīsu bhagavā sātīsayacatubbidhasammappadhānavīriyavantatāya **vīro**, devaputtamaccukilesābhisāṅkhārānaṃ vijitattā **vijitasāṅgāmo**, jātikantārādīto veneyyasatthamaṃ vāhanasamatthatāya nibbānasāṅkhātamaṃ khemappadesamaṃ sampāpanasamatthatāya **sattavāho**, kāmacchandāṇassa abhāvato **aṇaṇoti** vedītabbo. Yo hi paresamaṃ iṇamaṃ gahetvā viṇasetī, so tehi “iṇamaṃ dehī”ti tajjamaṇopi pharusaṃ vuccamaṇopi vambhamaṇopi vadhiyamaṇopi kiṇci paṭippaharītuṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkhakāraṇaṇihissa taṃ iṇamaṃ hotī, evameva yo yamaṃ kāmacchandena rajjati, taṇhāgahaṇena taṃ vatthuṃ gaṇhāti, so tena pharusaṃ vuccamaṇopi vambhamaṇopi vadhiyamaṇopi kiṇci paṭippaharītuṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkhakāraṇaṇihissa so kāmacchando hotī gharasāmīkehi viheṭhiyamaṇānaṃ itthīnaṃ viya. Kasmā? Iṇasadisattā kāmacchandassa.

9. Ajjesananti garuṭṭhānīyamaṃ payirupāsītvā garutaraṃ payojanaṃ uddissa abhipatthanaṃ ajjesanaṃ, sāpi atthato yācanaṃ eva. **Buddhacakkhunāti** indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusaṇāṇena ca. Imesaṇhi dvīnaṃ ñāṇānaṃ **buddhacakkhūti** nāmaṃ, sabbaññūtaññāṇassa **samantacakkhūti**. Heṭṭhimānaṃ tiṇṇamaṃ maggaññāṇānaṃ **dhammacakkhūti**. **Apparajakkheti**ādīsu yesamaṃ vuttanayeneva paññācakkhumaṃ rāgādirajamaṃ appamaṃ, te **apparajakkhā**. Yesamaṃ taṃ mahantaṃ, te **mahārajakkhā**. Yesamaṃ saddhādīni indriyāni tickkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesamaṃ tāni mudūni, te **mudindriyā**. Yesamaṃ teyeva saddhādayo ākāraṃ suṇḍarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇamaṃ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṃ, te **suviññāpayā**. Ye paralokaṇceva vajiṇca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvīno** nāma.

Uppalāni ettha santīti uppalīnī, gacchopi jalāsāyopi, idha pana jalāsāyo adhippeto, tasmā **uppalīniyanti** uppalaveneti evamattho gahetabbo. Ito paresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīnīti** yāni udakassa anto nimuggāneva hutvā pussanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Udakaṃ accuggamma tiṭṭhantīti** udakaṃ atikkamītvā tiṭṭhanti. Tattha yāni accuggamma ʒhitāni sūriyasmisamphassaṃ āgamayamaṇāni, tāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṃ ʒhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakā anuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānīpi sarogauppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pālīmaṃ nāruḷhāni, āharītvā pana dīpetabbānīti aṭṭhakathāyamaṃ pakāsītāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭṭitaññū vipaṇcītaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā.

Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamāyo hotī, amaṃ “cattāro satipaṭṭhānā”tiādīnā nayena saṅkhīttena mātīkāya ʒhapiyamaṇāya desanānusaṇānaṃ ñāṇamaṃ pesetvā arahattaṃ gaṇhītuṃ samattho puggalo **ugghaṭṭitaññūti** vuccati. Yassa puggalassa saṅkhīttena bhāsītassa vitthāreṇa atthe vibhājīyamaṇe dhammābhisamāyo hotī, amaṃ vuccati puggalo **vipaṇcītaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamīte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamāyo hotī, amaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamāyo hotī, tena attabhāvena maggaṃ vā phalaṃ vā antamaṃ jhānaṃ vā vipassanaṃ vā nibbattetuṃ na sakkoti, amaṃ vuccati puggalo **padaparamo**. Tattha bhagavā uppalavanādisadisaṃ dasasahasilokadhātuṃ olokento ajja pupphanakāni viya ugghaṭṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipaṇcītaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyye, macchakacchapabhakkhapupphāni viya padaparamaṃ ca addasa, passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭṭitaññū”ti evamaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇamaṃ puggalānaṃ imasmiññeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthamaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgatattāya vāsanā hotī. Atha bhagavā imesamaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ vidītvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu sante bhābbābhābbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttamaṃ “ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamītuṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhābbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena...pe... ime te sattā bhābbā”ti (vibha. 826-827). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhābbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā “ettakā rāgacariṭā, ettakā dosa, moha, vitakka, saddhā, buddhacarīṭā”ti cha koṭṭhāse akāsi, evamaṃ katvā dhammaṃ desessāmīti cintesi. Ettha ca apparajakkhādibhābbādivasena āvajjentassa bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekāti daṭṭhabbaṃ.

Paccabhāsīti patiabhāsī. **Apārutāti** vivaṭā. **Amatassa dvārāti** ariyamaggo. So hi amatasāṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivarītvā ʒhāpīto mahākaraṇūpanissāyena sayambhūñāṇena adhiḡatattāti dasseti. “Apārutaṃ tesamaṃ amatassa dvāra”nti keci paṭhanti. **Pamuñcantu saddhanti** sabbe attano saddhamaṃ muñcantu vissajjentu pavēdentu, mayā desīte dhamme mayī ca attano saddahanākāraṃ uṭṭhāpentūti attho. Pacchīmapadadvāye ayamattho – ahañhi attano paguṇamaṃ suppavattītampi imaṃ paṇītaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsīmaṃ, na bhāsīssāmīti cintesiṃ,

idāni pana sabbo jano saddhābhājanam upanetu, pūressāmi nesaṃ saṅkappanti. **Antaradhāyīti** satthāram gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Satthusantikañhi upagatānam devānam brahmānañca tassa purato antaradhānam nāma sakaṭṭhānagamanameva.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathāvaṇṇanā

10. Etadahosīti etaṃ ahosi, “kassa nu kho ahaṃ paṭhamam dhammam deseyya”nti ayam dhammadesanāpaṭisaṃyutto vitakko udapādīti attho. **Ālāro**ti tassa nāmam. Dīghapiṅgalo kiresa. So hi tuṅgasarīratāya dīgho, piṅgalacakkhutāya piṅgalo, tenassa “ālāro”ti nāmam ahosi. **Kālāmoti** gottam. **Paṇḍitoti** (ma. ni. aṭṭha. 1.284) paṇḍiccena samannāgato, samāpattiṭṭhāṇasiddhena adhiḡamabāhusaccasaṅkhātena paṇḍitabhāvena samannāgatoti attho. **Byattoti** veyyattiyena samannāgato, samāpattiṭṭhāṇapaccayena pārihārikapaññasaṅkhātena byattabhāvena samannāgatoti attho. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato. Atha vā **medhāvīti** tihetukapaṭisaṅkhatipaññasaṅkhāṭāya taṃtamītikattabbatāpaññasaṅkhāṭāya ca medhāya samannāgatoti evamettha attho daṭṭhabbo. **Apparajakkhajātikoti** samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. **Ājānissatīti** sallakkhessati paṭivijjhissati.

Bhagavatopi kho nānam udapādīti bhagavatopi sabbaññūtaññānam uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭham agantvā sayampi sabbaññūtaññānena olokento ito sattamadivasamatthake kalam katvā ākiñcaññāyatane nibbattoti addasa. Taṃ sandhāyāha “bhagavatopi kho nānam udapādī”ti. **Mahājāniyoti** sattadivasabbhantare pabbamaggaphalato pārihāṇattā mahatī jāni pārihāni assatī mahājāniyo. Akkhaṇe nibbattatthā idha dhammadesanaṭṭhānam āgamanapādāpi natthi, athāham tattha gaccheyyam, gantvā desiyamānam dhammampissa sotum sotapasādopi natthi, evam mahājāniyo jātoti dasseti. Kiṃ pana bhagavatā taṃ attano buddhānubhāvena dhammam nīpetum na sakkāti? Āma na sakkā, na hi paratoghosaṃsantarena sāvakanam dhammābhisaṃmayo sambhavati, aññathā itarapaccayarahitassapi dhammābhisaṃmayena bhavitabbam, na ca taṃ atthi. Vuttañhetam – “dveme, bhikkhave, paccayā sammādiṭṭhiyā uppādāya parato ca ghoso ajjhatañca yonisomanasikāro”ti (a. ni. 2.127).

Udakoti tassa nāmam, rāmassa pana puttāya **rāmaputto**. **Abhidosaṅkālakatoti** aḍḍharatte kālakato. **Bhagavatopi kho nānam udapādīti** idhāpi kira bhagavā devatāya kathitavacanena sannitṭhānam akatvā sabbaññūtaññānena olokento “hiyyo aḍḍharatte kalam katvā udako rāmaputto nevasaññānāsaññāyatane nibbato”ti addasa, tasmā evam vuttam. Sesam purimasadisameva.

Bahūpakārāti bahuupakārā. **Padhānapahitattam upaṭṭhahimsūti** padhānatthāya pesitattabhāvam vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattaḍḍivaram gahetvā anubandhanena mukhodakadantakaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahimsu. Ke panete pañcavaggiyā nāma? Ye te –

Rāmo dhajo lakkhaṇo cāpi mantī;
Koṇḍañño ca hojo suyāmo sudatto;
Ete tadā aṭṭha ahesum brāhmaṇā;
Chalaṅgavā mantam viyākarimsūti. (ma. ni. aṭṭha. 1.284; jā. aṭṭha. 1.nidānakathā; apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā);

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā ceva lakkhaṇapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākarimsu “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāram ajjhāvasamāno rājā hohiti cakkavattī, pabbajamāno buddho”ti. Pañca brāhmaṇā ekamsabyākaraṇā ahesum “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, buddhova hotī”ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadam gatā. Ete hi lakkhaṇamantasāṅkhāṭavedavacanānurūpam paṭipannā dve gatiyo bhavanti anaññāti vuttaniyāmena nicchinitum asakkontā vuttameva paṭipajjimsu, na mahāpurisassa buddhabhāvappattiṃ paccāsimsu. Ime pana koṇḍaññādayo pañca “ekamsato buddho bhavissatī”ti jātanicchayattā mantapadam atikkantā. Te attanā laddham tuṭṭhidānam nītakānam vissajjetvā “ayam mahāpuriso agāre na ajjhāvasissatī, ekantena buddho bhavissatī”ti nibbematikā bodhisattam uddissa samaṇapabbajjam pabbajitā, tesam puttātipi vadanti, taṃ aṭṭhakathāyam paṭikkhittam. Ete kira daharakāleva bahū mante jānimsu, tasmā ne brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhāpayimsu. Te “pacchā amhehi puttadārajam chinditvā na sakkā bhavissati pabbajitu”nti daharakāleyeva pabbajitvā ramaṇīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicarimsu. Kālena kalam pana “kiṃ bho mahāpuriso mahābhinnikkhamanam nikkhanto”ti pucchanti. Manussā “kuhiṃ tumhe mahāpurisam passissatha, tīsu pāsādesu vividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiṃ anubhotī”ti vadanti. Te sutvā “na tāva mahāpurisassa nānam paripākam gacchatī”ti apposukkā vihariṃsueva.

Kasmā panettha bhagavā “bahukārā kho me pañcavaggiyā”ti āha. Kiṃ upakārakanāmyeva esa dhammam deseti, anupakārakanam na desetīti? No na deseti. Paricayavasena hesa ālārañceva kalamam udakañca rāmaputtam olokesi. Etasmiṃ pana buddhakkhetto ṭhāpetvā aññāsikoṇḍaññam añño paṭhamam dhammam sacchikātum samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidhaupanissayattā. Pubbe kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesum. Te ca ekato sassam akamsu. Tattha jeṭṭhassa “ekasmiṃ sasse nava vāre aggasassadānam mayā dātabba”nti ahosi. So vappakāle bījagamam nāma datvā

gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṃ mantesi “gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmī”ti. Kaniṭṭho “taruṇasassaṃ nāsetukāmosī”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ñatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ niharitvā sappiphānītena yojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā adāsi, lāyane lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, veṇiyo purisabhāravasena bandhitvā kalāpakaraṇe kalāpaggāṃ, khale kalāpānaṃ ṭhapanadivase khalaggaṃ, madditvā vīhīnaṃ rāsikaraṇadivase khalabhaṇḍaggaṃ, koṭṭhāgāre dhañṇassa pakkhipanadivase koṭṭhagganti evaṃ ekasmiṃ sasse nava vāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho pana khalato dhañṇaṃ uddharitvā gahaṇadivase adāsi. Tesu jeṭṭho añṇāsikoṇḍañṇatthero jāto, kaniṭṭho subhaddaparibbājako. Iti ekasmiṃ sasse navannaṃ aggadānaṃ dinnattā ṭhāpetvā therāṃ añṇo paṭṭhamaṃ dhammaṃ sacchikātuṃ samattho nāma natthi. “Navannaṃ aggadānaṃ dinnattā”ti idaṅca tassa rattañṇūnaṃ aggabhāvattāyā katābhinihārānūrūpaṃ pavattitasāvakaṃ pāramiyā ciṅṅante pavattitattā vuttaṃ. Tiṅṅampi hi bodhisattānaṃ taṃtaṃpāramiyā sikhāppattakāle pavattitaṃ puññaṃ apuññaṃ vā garutaravipākameva hoti, dhammassa ca sabbapaṭṭhamaṃ sacchikiriyāya vinā kathaṃ rattañṇūnaṃ aggabhāvasiddhī? “Bahukārā kho me pañcavaggiyā”ti idaṃ pana upakārānussaraṇamattakeneva vuttaṃ.

Isipatane migadāyeti tasmīṃ kira padese anuppanne buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāhaṃ nirodhasamāpattiyā vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khādītva anotattadahe mukhaṃ dhovitvā pattacīvaramādāya ākāseṇa āgantvā nipatanti. Tattha cīvaramaṃ pārūpitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakiccā gamanakālepi tatoyeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatanti cāti taṃ ṭhānaṃ “isipatana”nti saṅkhaṃ gataṃ, migānaṃ pana abhayatthāya dinnattā “migadāyo”ti vuccati. Tena vuttaṃ “isipatane migadāye”ti. Añṇe buddhā paṭṭhamaṃ dhammadesanattāyā gacchantā ākāseṇa gantvā tattheva otaranti, amhākaṃ pana bhagavā upakassa ājīvākassa upanissayaṃ disvā “upako imaṃ addhānaṃ paṭipanno, so maṃ disvā sallapitvā gamissati, atha puna nibbinno āgama arahattaṃ sacchikarissati”ti ñatvā aṭṭhārasayojanaṃ maggaṃ padasāva agamāsi. Tena vuttaṃ “yena bārāṇasī, tena cārikaṃ pakkāmī”ti.

11. Antarā ca gayāṃ antarā ca bodhinti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni, bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako bodhimaṇḍassa ca gayāya ca antare bhagavantaṃ addasa. Antarā-saddena pana yuttattā upayogavacanaṃ kataṃ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmaṅca nadiṅca yātī”ti evaṃ ekameva antarā-saddaṃ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojiyamāne upayogavacanaṃ na pāpuṇāti sāmivacanaṃ pasāṅge antarā-saddayogena upayogavacanaṃ icchitattā. Idha pana yojetvā eva vutto. **Addhānamagganti** addhānasāṅkhātāṃ maggaṃ, dīghamagganti attho. Addhānagamanaṃ samayassa vibhaṅge “addhāyojanaṃ gacchissāmīti bhuñjitabba”ntiādivacanaṃ (pāci. 218) addhāyojanaṃ addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana gayā tigāvutaṃ. **Vippasannānti** suṭṭhu pasannāni. **Indriyānti** manacchatṭhāni indriyāni. **Parisuddhoti** niddoso. **Pariyodātōti** tasseva vevacanaṃ. Nirupakkilesatāyeva hi esa “pariyodātō”ti vutto, na setabhāvena. Etassa pariyodātataṃ disvāva indriyānaṃ vippasannataṃ añṇāsi, nayaggāhīpañṇā kiresā tassa ājīvākassa.

Sabbābhībhūti sabbāṃ tebhūmakadhammaṃ abhībhavitvā ṭhito. **Sabbavidūti** sabbāṃ catubhūmakadhammaṃ avediṃ añṇāsiṃ sabbaso ñeyyāvaraṇassa pahīnattā. **Sabbesu dhammesu anūpalittōti** sabbesu tebhūmakadhammesu rajjanadussanamuyhanādīnā kilesalepena alitto. **Sabbañjahoti** sabbāṃ tebhūmakadhammaṃ jahitvā ṭhito. Appahātabbampi hi kusalāyākatāṃ tappaṭibaddhakilesappahānena pahīnattā na hotīti jahitameva hoti. **Ṭaṇhakkhaye vimuttōti** ṭaṇhakkhaye nibbāne āramaṇakaraṇavasena vimutto. **Sayaṃ abhiññāyāti** sabbāṃ catubhūmakadhammaṃ attanāva jānitvā. **Kamuddiseyyanti** kaṃ añṇaṃ “ayaṃ me ācariyo”ti uddiseyyaṃ.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayhaṃ ācariyo nāma natthi. Kiñcāpi hi lokiyadhammānampi yādiso lokanāthassa adhigamo, na tādiso adhigamo parūpadeso atthi, lokuttaradhamme panassa lesopi natthi. **Natthi me paṭipuggaloti** mayhaṃ sīlādīhi guṇehi paṭinidhibhūto puggalo nāma natthi. **Sammāsambuddhoti** hetunā nayena cattāri saccāni sayaṃ buddho. **Sītibhūtōti** sabbakilesagginibbāpanena sītibhūto, kilesānaṃ yeva nibbutattā **nibbuto**.

Kāsināṃ puranti kāsiratṭhe nagaraṃ. **Āhañchanti** āhanissāmi. **Amatadundubhinti** veneyyānaṃ amatādhigamāya ugghosānādiṃ katvā satthu dhammadesanā “amatadundubhī”ti vuttā, dhammacakkapaṭilābhāya taṃ amatābheriṃ paharissāmīti gacchāmīti vuttaṃ hoti.

Arahasi anantaṃ jinoti anantaṃ jinopi bhavituṃ yuttoti attho. Anantañṇo jitakilesoti **anantaṃ jinoti**. **Hupeyyapāvusoti** āvuso evampi nāma bhavēyya, evaṃvidhe nāma rūparatane īdisena ñāṇena bhavitabbanti adhippāyo. Ayañhissa pabbajjāya paccayo jāto. Katādhikāro hesa. Tathā hi bhagavā tena samāgamanatthaṃ padasāva taṃ maggaṃ paṭipajji. **Pakkāmīti** vañkahārajanapadaṃ nāma agamāsi.

Tatthekaṃ migaluddakagāmaṃ nissāya vāsaṃ kappesi, jeṭṭhakaluddako taṃ upaṭṭhāsi. Tasmīṃca janapade caṇḍā makkhikā honti. Atha naṃ ekāya cāṭiyā vasāpesuṃ. Migaluddako dūraṃ migavaṃ gacchanta “amhākaṃ arahante mā pamajjī”ti cāpaṃ nāma dhītaṃ āṇāpetvā agamāsi saddhiṃ puttābhātukehi. Sā cassa dhītaṃ dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase upako gharaṃ āgato taṃ dārikaṃ sabbāṃ upacāraṃ katvā parivisitūṃ upagataṃ disvā rāgena abhībhūto bhuñjitumpi asakko bhājanena bhattaṃ ādāya vasaṇaṭṭhānaṃ gantvā bhattaṃ ekamantaṃ nikkhipitvā “sace cāpaṃ labhāmi, jīvāmi. No ce, marāmi”ti nirāhāro sayi. Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaṃ upakassa

pavattim pucchi. Sā “ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo”ti āha.

Māgaviko āgataveseneva naṃ upasaṅkamitvā pucchissāmīti taṅkhaṇaṃyeva gantvā “kiṃ, bhante, aphāsuka”nti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So “vada bhante, yaṃ mayā sakkā kātuṃ, sabbaṃ karissāmī”ti āha. Upako “sace cāpaṃ labhāmi, jīvāmi, no ce, mayhameva maraṇaṃ seyyo”ti āha. Jānāsi kira, bhante, kiñci sippanti? Na jānāmīti. Na, bhante, kiñci sippaṃ ajānantena sakkā gharāvāsaṃ adhiṭṭhātunti. So āha “nāhaṃ kiñci sippaṃ jānāmi, apica tumhākaṃ maṃsahārako bhavissāmi, maṃsaṅca vikkiṇissāmī”ti. Māgaviko “amhākampi etadeva rucce”ti uttarasātakam datvā gharaṃ ānetvā dhītaraṃ adāsi. Tesam saṃvāsamanvāya putto vijāyi, “subhaddo”tissa nāmaṃ akaṃsu. Cāpā tassa rodanakāle “maṃsahārakassa putta migaluddakassa putta mā rodi mā rodī”tiādīni vadamānā puttatosanagītena upakaṃ uppaṇḍesi. “Bhadde tvam maṃ anāthoti maññasi, atthi me anantajino nāma sahāyo, tassāhaṃ santikaṃ gamissāmī”ti āha. Cāpā “evamayaṃ aṭṭiyati”ti nītvā punappunaṃ kathesi. So ekadivasam anāroctvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena sāvatthiyaṃ viharati jetavane, atha kho bhagavā paṭikacceva bhikkhū āṇāpesi “yo, bhikkhave, anantajinoti pucchamāno āgacchati, tassa maṃ dasseyyāthā”ti. Upakopi kho “kuhiṃ anantajino vasatī”ti pucchanto anupubbena sāvatthim āgantvā vihāramajjhe ṭhatvā “kuhiṃ anantajino”ti pucchi. Taṃ bhikkhū bhagavato santikaṃ nayiṃsu. So ca bhagavantaṃ disvā “sañjānātha maṃ bhagavā”ti āha. Āma upaka sañjānāmi, kuhiṃ pana tvam vasitthāti. Vaṅkahārajanapade, bhanteti. Upaka mahallakosi jāto, pabbajitum sakkhissasīti. Pabbajissāmi, bhanteti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaṃ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaṃ karonto anāgāmiṃphale patiṭṭhāya kālaṃ katvā avihe su nibbatto, nibbattikkhaṇeyeva ca arahattaṃ pāpuṇi. Avihe nibbattamattā hi satta jānā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, tesam so aññataro. Vuttañhetam –

“Avihaṃ upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo;
Rāgadosaparikkhīṇā, tiṇṇā loke visattikaṃ.

“Upako palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo;
Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bāhuraggi ca saṅgiyo;
Te hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upaccagu”nti. (saṃ. ni. 1.50, 105);

12. Saṅghapesunti “neva abhivādetabbo”tiādīnā katikaṃ akaṃsu. **Bāhullikoti** cīvarabāhullādīnaṃ atthāya paṭipanno. **Padhānavibbhattoti** padhānato pubbe anuṭṭhitadukkaracaraṇato vibbhanto bhaṭṭho parihīno. **Āvatto bāhullāyāti** cīvarādībahubhāvattāyā āvatto. **Apica kho āsanam ṭhapetabbanti** apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattaṃ ṭhapetabbanti vadīṃsu. **Asaṅghahantāti** buddhānubhāvena buddhatejasa abhibhūtā attano katikāya ṭhātum asakkantā. **Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantīti** “gotamā”ti ca “āvuso”ti ca vadanti, “āvuso gotama, mayaṃ uruvelāyaṃ padhānakāle tuyhaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vicarimha, mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ adamha, vutthapariveṇaṃ sammajjimha, pacchā te ko vattapaṭipattim akāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthā”ti evarūpaṃ kathaṃ kathentīti attho.

Na cirassevāti acireneva. **Kulaputtāti** duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ācārakulaputtā ca, ete pana ubhayathāpi kulaputtāyeva. **Agārasmāti** gharā. Agārāya hitaṃ agāriyaṃ, kasigorakkhādi kuṭumbaposaṅkammaṃ vuccati. Natthi ettha agāriyanti **anagāriyaṃ**. Pabbajjāyetaṃ adhivacanaṃ. **Pabbajantīti** upagacchanti upasaṅkamanti. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānaṃ, arahattaphalanti vuttaṃ hoti. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** tasmīmyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanoyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayaṃ katvāti attho. **Upasampajja viharissathāti** pāpuṇitvā sampādetvā viharissatha.

Iriyāyāti dukkarairiyāya. **Paṭipadāyāti** dukkarapaṭipattiyā. **Dukkarakārikāyāti** pasatapasatamuggayūsādiāharaṇādīnā dukkarakaraṇena. **Uttari manussadhammāti** manussadhammato upari. Alaṃ ariyaṃ kātunti alamariyo, ariyabhāvāya samatthoti vuttaṃ hoti, ñānadassanameva ñānadassanaviseso, alamariyo ca so ñānadassanaviseso cāti **alamariyañānadassanaviseso**. **Ñānadassananti** ca dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇāñānampi sabbaññūtaññānampi vuccati. “Appamatto samāno ñānadassanaṃ ārādhetī”ti (ma. ni. 1.311) hi ettha dibbacakkhu ñānadassanaṃ nāma. “Ñānadassanāya cittaṃ abhinīharati abhininnāmetī”ti (dī. ni. 1.235) ettha vipassanāñānaṃ. “Abhabbā te ñānadassanāya anuttarāya sambodhāyā”ti (a. ni. 4.196) ettha maggo. “Ayamañño uttarimanussadhammā alamariyañānadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”ti (ma. ni. 1.328) ettha phalaṃ. “Nānaṅca pana me dassanaṃ udapādi akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo”ti (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 16) ettha paccavekkhaṇāñānaṃ. “Nānaṅca pana me dassanaṃ udapādi ‘sattāhakālakato ālāro kālāmo’”ti (ma. ni. 1.284; 2.340; mahāva. 10) ettha sabbaññūtaññānaṃ. Idha pana sabbaññūtaññānapadaṭṭhāno ariyamaggo sabbaññūtaññānameva vā adhippetam.

Abhijānātha me noti abhijānātha nu me. **Evarūpaṃ pabhāvitametanti** ettha evarūpaṃ vākyabhedanti attho, api nu ahaṃ uruvelāyaṃ padhāne tumhākaṃ saṅgaṇhanatthaṃ anukkaṇṭhanatthaṃ rattim vā divā vā āgantvā “āvuso, mayaṃ yattha katthaci gamissāmīti mā vitakkayittha, mayhaṃ obhāso vā kammaṭṭhānamittam vā paññāyati”ti evarūpaṃ kañci vacanabhedam akāsinti adhippāyo. Te ekapadeneva satim labhitvā uppannagāravā “addhā esa buddho jāto”ti saddahitvā

“no hetam bhante”ti āhaṃsu. **Asakkhi kho bhagavā pañcavaggiye bhikkhū saññāpetunti** bhagavā pañcavaggiye bhikkhū “buddho aha”nti jānāpetuṃ asakkhi. **Aññā cittaṃ upaṭṭhāpesunti** aññāya arahattappattiya cittaṃ upaṭṭhāpesuṃ abhinīharīṃsu.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā

13. Dveme, bhikkhave, antāti dve ime, bhikkhave, koṭṭhāsā, dve bhāgāti attho. Bhāgavacano hettha anta-saddo “pubbante ñāṇaṃ aparante ñāṇa”ntiādīsu (dha. sa. 1063) viya. Imassa pana padassa uccāraṇasamakālaṃ pavattanigghoso buddhānubhāvena heṭṭhā avīciṃ upari bhavaggaṃ patvā dasasahassilokadhātum pharivā aṭṭhāsi. Tasmimyeva samaye paripakkakusalāmūlā saccābhisambodhāya katādhikārā aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchīṃsu. Pacchimadisāya sūriyo atthameti, pācīnadisāya āsālhanakkhattena yutto puñṇacando uggaḥchati. Tasmim samaye bhagavā dhammacakkappavattanasuttaṃ ārabhanto “dveme, bhikkhave, antā”tiādīmāha.

Tattha **pabbajitenāti** ghibandhanaṃ chetvā pabbajjupagatena. **Na sevitabbāti** na vaḷaṇjetabbā nānuyūñjitabbā. **Yo cāyaṃ kāmesu kāmasukhallikānuyogoti** yo ca ayaṃ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa anuyogo, kilesakāmasaṃyuttassa sukhassa anugatoti attho. **Hīnoti** lāmako. **Gammoti** gāmaṃvāsīnaṃ santako tehi sevitabbatāya. **Pothujjanikoti** puthujjanena andhabālanena āciṇṇo. **Anariyoti** na ariyo na visuddho na uttamo, na vā ariyānaṃ santako. **Anatthasamhitoti** na atthasamhito, hitasukhāvahakāraṇaṃ anissitoti attho. **Attakilamathānuyogoti** attano kilamathassa anuyogo, dukkhakāraṇaṃ dukkhappādananti attho. **Dukkhoti** kaṇṭakāpassayaseyyādīhi attabādhanehi dukkhāvaho. **Majjhimā paṭipadāti** ariyamaggaṃ sandhāya vuttaṃ. Maggo hi kāmasukhallikānuyogo eko anto, attakilamathānuyogo eko anto, ete dve ante na upeti na upagacchati, vimutto etehi antehi, tasmā “majjhimā paṭipadā”ti vuccati. Etesaṃ majjhe bhavattā **majjhimā**, vaṭṭadukkhānissaraṇatthikehi paṭipajjitabbato ca **paṭipadāti**, tathā lobho eko anto, doso eko anto. Sassaṭaṃ ekaṃ antaṃ, ucchedo eko antoti purimanayeneva vitthāretabbam.

Cakkhukaraṇātiādīhi tameva paṭipadaṃ thometi. Paññācakkhuṃ karotīti cakkhukaraṇī. Sā hi catunnaṃ saccānaṃ dassanāya saṃvattati pariññābhisamayādibhedassa dassanassa pavattanaṭṭhenāti “cakkhukaraṇī”ti vuccati. Tayidaṃ satipi paṭipadāya anaññatte avayavavasena sijjhamāno attho samudāyena kato nāma hotīti upacāravasena vuttanti daṭṭhabbaṃ. Dutiyapadaṃ tasseva vevacanaṃ. **Upasamāyāti** kilesupasamatthāya. **Abhiññāyāti** catunnaṃ saccānaṃ abhijānanatthāya. **Sambodhāyāti** tesameva sambujjhanatthāya. **Nibbānāyāti** nibbānasacchikiriyāya. Atha vā **nibbānāyāti** anupādisesanibbānāya. “Upasamāyā”ti hi iminā saupādisesanibbānaṃ gahitaṃ.

Idāni taṃ majjhimapāṭipadaṃ sarūpato dassetukāmo “katamā ca sā”ti pucchitvā “ayamevā”tiādīnā nayena vissajjesi. Tattha **ayamevāti** avadhāraṇavacanaṃ aññassa nibbānagāmiyaggassa atthibhāvapaṭisedhanatthaṃ. Sattāpaṭikkhepo hi idha paṭisedhanaṃ alabbhamānattā aññassa maggassa. **Ariyoti** kilesānaṃ ārakattā ariyo niruttinayena. Aripahānāya saṃvattatītipi **ariyo** arayo pāpadhammā yanti apagacchanti etenāti katvā. Ariyena bhagavatā desitattā ariyassa ayantipi **ariyo**, ariyabhāvapaṭilābhāya saṃvattatītipi **ariyo**. Ettha pana ariyakaro ariyotipi uttarapadalopena ariya-saddasiddhi veditabbā. Aṭṭhahi aṅgehi upetattā **aṭṭhaṅgiko**. Maggaṅgasamudāye hi maggavohāro, samudāyo ca samudāyīhi samannāgato nāma hoti. Ayaṃ panettha vacanattho – attano avayavabhūtāni aṭṭhaṅgāni etassa santīti aṭṭhaṅgikoti. Paramatthato pana aṅgāniyeva maggo pañcaṅgikatūriyādīni viya, na ca aṅgavinimutto chaḷaṅgo vedo viya. Kilese mārento gacchatīti **maggo** niruttinayena, nibbānaṃ maggati gavesatīti vā **maggo**. Ariyamaggo hi nibbānaṃ ārammaṇaṃ karonto gavesanto viya hoti. Nibbānatthikehi maggiyatīti vā **maggo** vivaṭṭūpanissayapuññakaraṇato paṭṭhāya tadatthapaṭipattito. Gammati vā tehi paṭipajjiyatīti **maggo**. Ettha pana ādiantavipariyāyena saddasiddhi veditabbā.

Seyyathidanti nipāto, tassa katamo so iti ceti attho, katamāni vā tāni aṭṭhaṅgānīti. Sabbalingavibhattivacanasādhāraṇo hi ayaṃ nipāto. Ekamekampi aṅgaṃ maggoyeva. Yathāha “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti (dha. sa. 1039). Porāṇāpi bhaṇanti “dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo...pe... avikkhepamaggo sammāsamādhī”ti. Nanu ca aṅgāni samudītāni maggo antamaso sattaṅgavikalassa ariyamaggassa abhāvatoti? Saccametam saccasamāpāvedhe, maggappaccayatāya pana yathāsakaṃ kiccakaraṇena paccekampi tāni maggoyeva, aññathā samudītānampi tesam maggakiccaṃ na sambhaveyyāti. Sammādiṭṭhiādīsu sammā passaṭīti **sammādiṭṭhi**, sammā saṅkappeti sampayuttadhamme nibbānasāṅkhāte ārammaṇe abhiniropeṭīti **sammāsaṅkappo**, sammā vadati etāyāti **sammāvācā**, sammā karoti etenāti sammākammaṃ, tadeva **sammākammanto**, sammā ājīvati etenāti **sammāājīvo**, sammā vāyamaṭi ussahatīti **sammāvāyāmo**, sammā sarati anussaratīti **sammāsati**, sammā samādhīyati cittaṃ etenāti **sammāsamādhīti** evaṃ nibbānaṃ veditabbam. Idāni **ayaṃ kho sā bhikkhavi** tameva paṭipadaṃ nigamento āha. Tassattho – yvāyaṃ cattāropi lokuttaramagge ekato katvā kathito aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ kho sā bhikkhave...pe... nibbānāya saṃvattatīti.

14. Evaṃ majjhimapāṭipadaṃ sarūpato dassetvā idāni cattāri ariyasaccāni dassetuṃ “idaṃ kho pana, bhikkhave”tiādīmāha. Tattha (visuddhi. 2.530) **dukkhanti** ettha **du**-iti ayaṃ saddo kucchite dissati. Kucchitañhi puttaṃ “duputto”ti vadanti, **kham**-saddo pana tucche. Tucchañhi ākāsaṃ “kha”nti vuccati. Idañca paṭhamasaccaṃ kucchitaṃ anekaupaddavādhiṭṭhānato, tucchaṃ bālanaparikkappitadhuvasubhasukhattabhāvavirahitato, tasmā kucchitattā tucchattā ca “dukkha”nti vuccati. Yasmā panetaṃ buddhādayo ariyā paṭivijjhanti, tasmā “**ariyasacca**”nti vuccati. Ariyapaṭivijjhitabbañhi saccam purimāpade uttarapadalopena “**ariyasacca**”nti vuttaṃ. Ariyassa tathāgatassa saccantipi

ariyasaccaṃ. Tathāgatena hi sayamaṃ adhigatattā pavidattā tato eva ca aññehi adhigamanīyattā taṃ tassa hotīti. Atha vā etassa abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito ariyasādhakaṃ saccantipi **ariyasaccaṃ** pubbe viya uttarapadalopena. Avitathabhāvena vā araṇiyattā adhigantabbattā ariyamaṃ saccantipi **ariyasaccaṃ**. Saccatthaṃ pana catunnampi saccānaṃ parato ekajjhaṃ dassayissāma.

Idāni taṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ sarūpato dassetuṃ “**jātipi dukkhā**”tiādimāha. Tatrāyamaṃ **jāti**-saddo anekatto. Tathā hesa “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo”ti (dī. ni. 1.31; ma. ni. 1.148) ettha bhava āgato. “Atthi, visāke, nigaṇṭhā nāma samaṇajāti”ti (a. ni. 3.71) ettha nikāye. “Jāti dvīhi khandhehi saṅgahitā”ti (dhātu. 71) ettha saṅkhatalakkhaṇe. “Yamaṃ mātukucchimiṃ paṭhamamaṃ cittaṃ uppannaṃ paṭhamamaṃ viññānaṃ pātubhūtaṃ, tadupādāya sāvassa jāti”ti (mahāva. 124) ettha paṭisandhiyamaṃ. “Sampatijāto, ānanda, bodhisatto”ti (dī. ni. 2.31; ma. ni. 3.207) ettha pasūtiyamaṃ. “Akkhitto anupakuṭṭho jātivādenā”ti (dī. ni. 1.303) ettha kule. Svāyamidha gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhito paṭṭhāya yāva mātukucchimhā nikkhamaṃ, tāva pavattesu khandhesu, itaresamaṃ paṭisandhikkhaṇesvevāti daṭṭhabbo. Ayampi ca pariyaṇyathāva, nippariyaṇyato pana tattha tattha nibbattamānānaṃ sattānaṃ ye khandhā pātubhavanti, tesamaṃ paṭhamapātubhāvo jāti nāma.

Kasmā panesā dukkhāti ce? Anekesamaṃ dukkhānaṃ vatthubhāvato. Anekāni hi dukkhāni. Seyyathidaṃ – dukkhadukkhaṃ vipariṇāmadukkhaṃ saṅkhāradukkhaṃ paṭicchannadukkhaṃ appaṭicchannadukkhaṃ pariyaṇyadukkhaṃ nippariyaṇyadukkhaṃ. Tattha kāyikacetasikā dukkhā vedanā sabhāvato ca nāmato ca dukkhattā **dukkhadukkhaṃ** vuccati. Sukkhā vedanā vipariṇāmadukkhupattihetuto **vipariṇāmadukkhaṃ**. Upekkhā vedanā ceva sesā ca tebhūmakā saṅkhārā udayabbayapīḷitattā **saṅkhāradukkhaṃ**. Kaṇhasūladantasūlarāgajapariḷāhadosaṃjapariḷāhadikāyikacetasikā ābādhaṃ pucchivā jānitabbato upakkamassa ca apākaṭabhāvato **paṭicchannadukkhaṃ**. Dvattiṃsakammakāraṇādisamuṭṭhāno ābādho apucchivā jānitabbato upakkamassa ca pākaṭabhāvato **appaṭicchannadukkhaṃ**. Ṭhapetvā dukkhadukkhaṃ sesadukkhaṃ saccavibhaṅge āgataṃ jātiādi sabbampi tassa tassa dukkhassa vatthubhāvato **pariyaṇyadukkhaṃ**. Dukkhadukkhaṃ pana **nippariyaṇyadukkhaṃ** vuccati. Tatrāyamaṃ jāti yamaṃ taṃ **bālapaṇḍitasuttā** dīsu (ma. ni. 3.246 ādayo) bhagavatāpi upamāvasena pakāsitaṃ āpāyikaṃ dukkhaṃ, yañca sugatiyampi manussaloke gabbhokkantimūlakādibhedamaṃ dukkhaṃ uppajjati, tassa vatthubhāvato dukkhā. Tenāhu porāṇa –

“Jāyetha no ce narakesu satto;
Tatthaggidāhādikamappasayhaṃ;
Labhetha dukkhaṃ na kuhiṃ patiṭṭhaṃ;
Iccāha dukkhāti munīdha jātiṃ.

“Dukkhaṃ tiracchesu kasāpatoda-
Daṇḍābhigghātādibhavaṃ anekamaṃ;
Yamaṃ taṃ kathaṃ tattha bhavēyya jātiṃ;
Vinā taṃ jātiṃ tatopi dukkhā.

“Petesu dukkhaṃ pana khuppipāsā-
Vātātapādiṇṇabhavaṃ vicittaṃ;
Yasmā ajātassa na tattha atthi;
Tasmāpi dukkhaṃ muni jātimāha.

“Tibbandhakāre ca asayha sīte;
Lokantare yamaṃ asuresu dukkhaṃ;
Na taṃ bhava tattha na cassa jāti;
Yato yamaṃ jātiṃ tatopi dukkhā.

“Yañcāpi gūthanaṃ viya mātu gabbhe;
Satto vasaṃ ciramato bahi nikkhamañca;
Pappoti dukkhamatighoramidampi natthi;
Jātiṃ vinā itipi jāti ayañhi dukkhā.

“Kiṃ bhāsitaṃ bahunā nanu yamaṃ kuhiñci;
Atthīdha kiñcidapi dukkhamidaṃ kadāci;
Nevatthi jātivirahena yato mahesi;
Dukkhaṃ sabbapaṭhamamaṃ imamāha jāti”nti. (visuddhi. 2.541; vibha. aṭṭha. 191; mahāni. aṭṭha. 5; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.32-33);

Jarāpi dukkhāti ettha pana duvidhā jarā saṅkhatalakkhaṇaṃ khaṇḍiccādisammato santatiyamaṃ ekabhavapariyaṇyāpanakkhandhapurāṇabhāvo ca, sā idha adhippetā. Sā panesā jarā saṅkhāradukkhabhāvato ceva dukkhavattuto ca dukkhā. Yañhi

āṅgapaccaṅgasithilabhāvaindriyavikāravirūpatāyobbanavināsavīriyāvīsādasatimativippavāsaparaparibhavādiānekapacca kāyikacetasiḱaṃ dukkhamuppajjati, jarā tassa vatthu. Tenāhu porāṇā –

“Āṅgānaṃ sithilībhāvā, indriyānaṃ vikārato;
Yobbanassa vināsena, balassa upaghātato.

“Vippavāsā satādīnaṃ, puttadārehi attano;
Appasādanīyato ceva, bhiyyo bālattapattiyā.

“Pappoti dukkhaṃ yaṃ macco, kāyikaṃ mānaṃ tathā;
Sabbametam jarāhetu, yasmā tasmā jarā dukkhā”ti. (visuddhi. 2.542; vibha. aṭṭha. 192; mahāni. aṭṭha. 5; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.32-33);

Byādhipi dukkhoti idam padaṃ vibhaṅge dukkhasaccaniddesapāḷiyam na āgataṃ, teneva **visuddhimaggepi** dukkhasaccaniddese taṃ na uddhaṭṭam, **dhammacakkapavattana**suttantapāḷiyamyeva pana upalabbhati, tasmā tatthevimassa vacane aññattha ca avacane kāraṇam vīmaṃsitabbaṃ.

Maraṇampi dukkhanti etthāpi duvidham maraṇam saṅkhatalakkhaṇaṇca. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “jarāmarāṇam dvīhi khandhehi saṅgahita”nti (dhātu. 71). Ekabhavapariyāpannājīvitindriyappabandhavicchedo ca. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “niccaṃ marāṇato bhaya”nti (su. nī. 581; jā. 1.11.88), taṃ idha adhippetam. Jātipaccayamarāṇam upakkamamarāṇam sarasamarāṇam āyukkhamaraṇam puññakkhayamarāṇantipi tasseva nāmaṃ. Tayidaṃ dukkhassa vatthubhāvato dukkhanti veditabbaṃ. Tenāhu porāṇā –

“Pāpassa pāpakammādi-nimittamanupassato;
Bhaddassāpasahantassa, viyogaṃ piyavatthukaṃ;
Mīyamānassa yaṃ dukkhaṃ, mānaṃ avisesato.

“Sabbesañcāpi yaṃ sandhi-bandhanacchedanādikaṃ;
Vitujjamānamammānaṃ, hoti dukkhaṃ sarīrajaṃ.

“Asayhamappaṭikāraṃ, dukkhassetassidaṃ yato;
Maraṇam vatthu tenetaṃ, dukkhamicceva bhāsita”nti. (visuddhi. 2.543; vibha. aṭṭha. 193; mahāni. aṭṭha. 5; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.32-33);

Imasmiṇca ṭhāne “sokaparidevadukkhadomanassupāyāsāpi dukkhā”ti vibhaṅge dukkhasaccaniddese āgataṃ, idha pana taṃ natthi, tatthāpi kāraṇam pariyesitabbaṃ.

Appiyehi sampayogo dukkhoti ettha appiyasampayogo nāma amanāpehi sattasaṅkhārehi samodhānaṃ. Sopi dukkhavatthuto dukkho. Tenāhu porāṇā –

“Disvāva appiye dukkhaṃ, paṭhamaṃ hoti cetasi;
Tadupakkamasambhūta-matha kāye yato idha.

“Tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so mahesinā;
Dukkho vuttoti viññeyyo, appiyehi samāgamo”ti.

Piyehi vippayogo dukkhoti ettha pana piyavippayogo nāma manāpehi sattasaṅkhārehi vinābhāvo. Sopi sokadukkhassa vatthuto dukkho. Tenāhu porāṇā –

“Ñātidhanādiviyogā;
Sokasarasamappitā vitujjanti;
Bālā yato tatoyam;
Dukkhoti mato piyavippayogo”ti.

Yampicchaṃ na labhatī ettha “aho vata mayaṃ na jātidhammā assāmā”tiādīsu alabbhaneyyavatthūsu icchāva “yampicchaṃ na labhati, tampi dukkha”nti vuttā, sāpi dukkhavatthuto dukkhā. Tenāhu porāṇā –

“Taṃ taṃ patthayamānānaṃ, tassa tassa alābhato;
Yaṃ vighātamayaṃ dukkhaṃ, sattānaṃ idha jāyati.

“Alabbhaneyyavatthūnaṃ, patthanā tassa kāraṇaṃ;
Yasmā tasmā jīno dukkhaṃ, icchitālābhamabravī”ti.

Samkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhāti ettha pana yasmā indhanamiva pāvako, lakkhamiva paharaṇāni, gorūpaṃ viya ḍaṃsamakasādayo, khattamiva lāyakā, gāmaṃ viya gāmaghātakā, upādānakkhandhapañcakameva jātiādayo nānappakārehi vibādhentā tiṇalatādīni viya bhūmiyaṃ, pupphaphalapallavāni viya rukkesu upādānakkhandhesuyeva nibbattanti, upādānakkhandhānañca ādidukkhā jāti, majjhedukkhā jarā, pariyośānadukkhā maraṇaṃ, manorathaviḅhātappattānañca icchāvighātadukkhā icchitālābhoti evaṃ nānappakāro upaparikkhiyamānā upādānakkhandhā dukkhāti yadetam ekamekaṃ dassetvā vuccamānaṃ anekehipi kappehi na sakkā anavasesato vattum, tasmā taṃ sabbampi dukkhā ekajalabindumhi sakalasaṃuddajalarasaṃ viya yesu kesuci pañcupādānakkhandhesu saṅkhipitvā dassetum “samkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā”ti bhagavā avoca. Tenāhu porāṇa –

“Jātipabbhutiṃ dukkhaṃ, yaṃ vuttamidha tādīnā;
Avuttam yañca taṃ sabbam, vinā ete na vijjati.

“Yasmā tasmā upādāna-kkhandhā saṅkhepato ime;
Dukkhatī vuttā dukkhanta-desakena mahesinā”ti.

Evaṃ sarūpato dukkhasaccaṃ dassetvā idāni samudayasaccaṃ dassetum “**idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhasamudaya**”ntiādimāha. Tattha **saṃ**-iti ayaṃ saddo “samāgamo sameta”ntiādisu saṃyogaṃ dīpeti, **u**-iti ayaṃ “uppannaṃ uditā”ntiādisu uppattim. **Aya**-saddo pana kāraṇaṃ dīpeti. Idañcāpi dutiyasaccaṃ avasesapaccayasamāyoge sati dukkhasuppattikāraṇanti dukkhassa saṃyoge uppattikāraṇattā “dukkhasamudaya”nti vuccati. **Yāyaṃ taṇhāti** yā ayaṃ taṇhā. **Ponobbhavikāti** punabbhava-kāraṇaṃ punabbhavo uttarapadalopena, punabbhavo silametissāti ponobbhavikā. Nandirāgena sahaḅatāti **nandirāgasahaḅatā**. **Idaṃ vuttam** hoti “nandanato rajjanato ca nandirāgabhāvaṃ sabbāsu avatthāsu appaccakkhāya vuttiyā nandirāgasahaḅatā”ti. **Tatratatrābhinandinī**ti yatra yatra atabhāvo nibbattati, tatratatrābhinandinī.

Seyyathidanti nipāto, tassa sā katamāti ceti ayamatto. Rūpaṇhādibhedena chabbidhāyeva taṇhā pavattiākārabhedato kāmataṇhādivasena tivadhā vuttā. Rūpaṇhāyeva hi yadā cakkhussa āpāthamāgataṃ rūpārammaṇaṃ kāmassādavasena assādayamānā pavattati, tadā **kāmataṇhā** nāma hoti. Yadā tadevārammaṇaṃ dhuvam sassetanti pavattāya sassetadiṭṭhiyā saddhim pavattati, tadā **bhavataṇhā** nāma hoti. Sassetadiṭṭhisahaḅato hi rāgo “bhavataṇhā”ti vuccati. Yadā pana tadevārammaṇaṃ ucchijjati vinassatīti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhim pavattati, tadā **vibhavataṇhā** nāma hoti. Ucchedadiṭṭhisahaḅato hi rāgo “vibhavataṇhā”ti vuccati. Esa nayo saddataṇhādīsūpi.

Kasmā panettha taṇhāva samudayasaccaṃ vuttāti? Visesaḅetubhāvato. Avijjā hi bhavesu ādīnavaṃ pañcchādentī diṭṭhiādiupādānañca tattha tattha abhinivisaṃmānaṃ taṇhaṃ abhivaḅḅheti, dosādayopi kammaṃ kāraṇaṃ honti, taṇhā pana taṃtaṃbhavayonigativināññāṇaṭṭhitisattāāvāsasattani kāyakuḅhogissariyādivicittataṃ abhipatthentī kammaviccittatāya upanissayataṃ kammaṃ ca saḅāyabhāvaṃ upagacchantī bhavādivicittataṃ niyāmeti, tasmā dukkhassa visesaḅetubhāvato aññesūpi avijjāupādānakammādisu sutte abhidhamme ca avasesakilesākusalāmūlādisu vuttasu dukkhaḅetūsu vijjamānesu taṇhāva “samudayasacca”nti vuttāti veditabbaṃ.

Idāni dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ dassetum “**idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodha**”ntiādimāha. Tattha yasmā **ni**-saddo abhāvaṃ, **rodha**-saddo ca cāraṃ dīpeti, tasmā abhāvo ettha saṃsāracārasaṅkhātassa dukkharodhassa sabbagatisuññattā, samadhigate vā tasmim saṃsāracārasaṅkhātassa dukkharodhassa abhāvo hoti tappaṭipakkhattātipi “dukkhanirodha”nti vuccati. Dukkhasa vā anuppādanirodhapaccayattā **dukkhanirodhaṃ**. Dukkhanirodhaṃ dassentena cettha “**yo tassāyeva taṇhāyā**”tādīnā nayena samudayanirodho vutto, so kasmā vuttoti ce? Samudayanirodhena dukkhanirodho. Byādhinimittavūpasamena byādhivūpasamo viya hi hetunirodhena phalanirodho, tasmā samudayanirodheneva dukkhaṃ nirujjhati, na aññathā. Tenāha –

“Yathāpi mūle anupaddave dalhe;
Chinnopi rukkho punareva rūhati;
Evampi taṇhānusaḅe aññate;
Nibbattatī dukkhamidaṃ punappuna”nti. (dha. pa. 338);

Iti yasmā samudayanirodheneva dukkhaṃ nirujjhati, tasmā bhagavā dukkhanirodhaṃ dassento samudayanirodhena desesi. Sihasamānavuttino hi tathāgatā. Te dukkhaṃ nirodhentā dukkhanirodhañca desentā hetumhi paṭipajjanti, na phale. Yathā hi siho yenattani saro khitto, tattheva attano balaṃ dasseti, na sare, tathā buddhānaṃ kāraṇe paṭipatti, na phale. Tithiyā pana suvānavuttino. Te dukkhaṃ nirodhentā dukkhanirodhañca desentā attakilamathānuyogadesanādīhi phale paṭipajjanti, na hetumhi. Yathā hi sunakhā kenaci leḅḅupphāre dinne bhussantā leḅḅum khādanti, na pahāradāyake utṭhahanti, evaṃ aññatitṭhiyā dukkhaṃ nirodhetukāmā kāyakhedamanuyujjanti, na kilesanirodhanam, evaṃ tāva dukkhanirodhassa samudayanirodhavasena desanāya payojaṇaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ panettha attho. **Tassāyeva taṇhāyāti** tassā ‘‘ponobbhavikā’’ti vatvā kāmataṇhādivasena vibhattataṇhāya. Virāgo vuccati maggo. ‘‘Virāgā vimuccatī’’ti (ma. nī. 1.245; sam. nī. 3.12, 59) hi vuttaṃ. Virāgena nirodho virāganirodho, anusayasamuggahātato aseso virāganirodho **asesavirāganirodho**. Atha vā virāgoti pahānaṃ vuccati, tasmā anusayasamuggahātato aseso virāgo aseso nirodhoti evampettha yojanā daṭṭhabbā, atthato pana sabbāneva eṭāni nibbānassa vevacanāni. Paramatthato hi dukkhanirodho ariyasaccanti nibbānaṃ vuccati. Yasmā pana taṃ āgamma taṇhā virajjati ceva nirujjhati ca, tasmā ‘‘virāgo’’ti ca ‘‘nirodho’’ti ca vuccati. Yasmā ca tadeva āgamma tassā cāgādayo honti, kāmaguṇālayādīsu cettha ekopi ālayo natthi, tasmā **cāgo paṭinissaggo mutti anālayoti** vuccati.

Idāni dukkhanirodhagāminipaṭipadāariyasaccaṃ dassetuṃ ‘‘**idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhanirodhagāmini**’’tiādīmāha. Yasmā panetaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodhaṃ gacchati ārammaṇavaasaena tadabhimukhabhūtattā, paṭipadā ca hoti dukkhanirodhappattiyā, tasmā ‘‘dukkhanirodhagāminī paṭipadā’’ti vuccati. Sesamettha vuttanayameva. Ko pana nesaṃ dukkhādīnaṃ saccatṭhoti? Yo paññācakkhunā upaparikkhiyamānānaṃ māyāva viparīto, marīciva viṣaṃvādako, titthiyānaṃ attā viya anupalabbhasabhāvo ca na hoti, atha kho bādhanappabhavasantiyiyānappakārena tacchāviparītabhūtabhāvena ariyāñāssa gocaro hotiyeva, esa aggilakkhaṇaṃ viya lokapakatī viya ca tacchāviparītabhūtabhāvo saccatṭhoti veditabbo. Ettha ca aggilakkhaṇaṃ nāma uṇhattaṃ. Tañhi katthaci kaṭṭhādīupādānabhede viṣaṃvādakaṃ viparītaṃ abhūtaṃ vā kadācīpi na hoti, ‘‘jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadharmīno’’ti (a. nī. 5.57) evaṃ vuttajātidārikā lokapakatīti veditabbā. ‘‘Ekaccānaṃ tiracchānānaṃ tiriyaṃ dīghatā, manussādīnaṃ uddhaṃ dīghatā, vuddhiniṭṭhappattānaṃ puna avaḍḍhananti evamādīkā ca lokapakatī’’ti vadanti.

Apica –

Nābādhakaṃ yato dukkhaṃ, dukkhā aññaṃ na bādhakaṃ;
Bādhakattaniyāmena, tato saccamidaṃ matam.

Taṃ vinā nāññato dukkhaṃ, na hoti na ca taṃ tato;
Dukkahetuniyāmena, iti saccaṃ visattikā.

Nāññā nibbānato santi, santaṃ na ca na taṃ yato;
Santabhāvaniyāmena, tato saccamidaṃ matam.

Maggā aññaṃ na niyyānaṃ, aniyyāno na cāpi so;
Tacchaniyyānabhāvattā, iti so saccasammato.

Iti tacchāvipallāsa-bhūtabhāvaṃ catūsupi;
Dukkhadīsvavisesena, saccatṭhaṃ āhu paṇḍitāti. (vibha. aṭṭha. 189);

15. Pubbe ananussutesūti ito pubbe ‘‘idaṃ dukkha’’ntiādīnā na anussutesu assutapubbesu catusaccadhammesu. **Cakkhūnti**ādīni nāṇavevacanāneva. Nāṇameva hettha paccakkhato dassanaṭṭhena cakkhu viyāti **cakkhu**, nāṇaṭṭhena **nāṇaṃ**, pakārato jānanaṭṭhena **paññā**, paṭivijjanaṭṭhena **vijjā**, saccappaṭicchādakassa mohandhakārassa vidhamanato obhāsanaṭṭhena **ālokoti** vuttaṃ. Taṃ panetaṃ catūsu saccasu lokiyalokuttaramissakaṃ niddiṭṭhanti veditabbaṃ.

16. Yāvakaivañcāti yattakaṃ kālaṃ. **Tiparivaṭṭanti** saccañānakiccañānakatañānasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ parivaṭṭānaṃ vasena tiparivaṭṭaṃ. Saccañānādivasena hi tayo parivaṭṭā etassāti tiparivaṭṭanti vuccati nāṇadassanaṃ. Ettha ca ‘‘idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudaya’’nti evaṃ catūsu saccasu yathābhūtañānaṃ **saccañānaṃ** nāma. Tesuyeva ‘‘pariññeyyaṃ pahātabbaṃ sacchikātabbaṃ bhāvetabba’’nti evaṃ kattabbakiccajānanañānaṃ **kiccañānaṃ** nāma. ‘‘Pariññātaṃ pahānaṃ sacchikataṃ bhāvita’’nti evaṃ tassa katabhāvajānanañānaṃ **katañānaṃ** nāma. **Dvādasākāranti** tesameva ekekasmim sacce tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ ākārānaṃ vasena dvādasākāraṃ. **Nāṇadassananti** etesaṃ tiparivaṭṭānaṃ dvādasannaṃ ākārānaṃ vasena uppannañānasaṅkhātānaṃ dassanaṃ.

Anuttaraṃ sammāsambodhīnti uttaravirahitaṃ sabbasetṭhaṃ sammā sāmāñca bodhiṃ. Atha vā pasatthaṃ sundarañca bodhiṃ. **Bodhīti** ca bhagavato arahattamaggo idhādhippeto. Sāvakaṇaṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāpāramīñānaṃ. Paccakabuddhānaṃ pi paccakabodhiñāneva deti, buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattim deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddhoti paccaññāsinti** abhisambuddho ahaṃ patto paṭivijjhivā ṭhitoti evaṃ paṭijānaṃ. **Nāṇaṅca pana me dassanaṃ udapādīti** adhigataguṇaṃ yāthāvato dassanasamatthaṃ paccavekkhaṇaṅca pana me udapādī. **Akuppā me vimuttīti** ayaṃ mayhaṃ arahattaphalavimuttī akuppā paṭipakkhehi na kopetabbāti evaṃ nāṇaṃ udapādī. Tattha dvīhākārehi akuppataṃ veditabbā maggasaṅkhātākāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnakilesānaṃ puna anivattanaṭṭhāya **kāraṇatopi** akuppā, akuppadhammaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattatāya **ārammaṇatopi** akuppā anākuppārammaṇānaṃ lokiyasamāpattīnaṃ tadabhāvato. **Antimāti**

pacchimā. **Natthi dāni punabbhavoti** idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmīṅca pana veyyākaraṇasminti imasmim̄ niggaṭhake sutte. Niggaṭhakañhi suttam̄ pucchāvissajjanasahitam̄ “veyyākaraṇa”nti vuccati. **Bhaññamāneti** bhaññiyamāne, desiyamāneti attho. **Virajanti** apāyagamanīyarāgarajādīnam̄ vigamena virajaṃ. **Vītamalanti** anavasesadiṭṭhivicikicchāmalāpagamena vītamalam̄. Paṭhamamaggavajjhakilesarajābhāvena vā **virajaṃ**, pañcavidhadussīlyamalāpagamena **vītamalam̄**. **Dhammacakkhūti brahmāyusutte** (ma. ni. 2.383 ādayo) heṭṭhimā tayo maggā vuttā, **cūḷarāhulovāde** (ma. ni. 3.416 ādayo) āsavakkhayo, idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Catusaccasaṅkhātesu dhammesu tesam̄ dassanaṭṭhena cakkhūti **dhammacakkhu**, heṭṭhimesu vā tīsu maggadhammesu ekaṃ sotāpattimaggasaṅkhātam̄ cakkhūti **dhammacakkhu**, samathavipassanādhammanibbattatāya sīlādītividhadhammakhandhabhūtātāya vā dhammamayaṃ cakkhūtipi **dhammacakkhu**, tassa uppattiākāradassanattham̄ **“yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”**nti āha. Nanu ca maggañāṇaṃ asaṅkhatadhammārammaṇaṃ, na saṅkhatadhammārammaṇanti? Saccametaṃ, yasmā taṃ nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena sabbasaṅkhatam̄ asammoḥappaṭivedhavasena paṭivijjhantaṃ uppajjati, tasmā tathā vuttam̄.

17. Dhammacakketi paṭivedhaññāṇeṇa desanāññāṇeṇa pavattanaṭṭhena cakkanti dhammacakkaṃ. Bodhipallaṅke nisinnassa hi catūsu saccesu uppannaṃ dvādasākāraṃ paṭivedhaññāṇampi, isipatane nisinnassa dvādasākārāya saccadesanāya pavattakaṃ desanāññāṇampi dhammacakkaṃ nāma. Ubhayampi hetam̄ dasabalassa ure pavattaññāṇameva. Tadubhayaṃ imāya desanāya pakāsenta bhagavatā dhammacakkaṃ pavattitaṃ nāma. Taṃ panetaṃ dhammacakkaṃ yāva aññāsikoṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhīm̄ sotāpattiphale paṭiṭṭhāti, tāva bhagavā **pavatteti** nāma pavattanakiccassa aṇiṭṭhitattā. Paṭiṭṭhite **pavattitaṃ** nāma kassapasammāsambuddhassa sāsanantaradhānato paṭṭhāya yāva buddhuppādo, ettakaṃ kālam̄ appavattapubbassa pavattitattā. Taṃ sandhāya “pavattite ca pana bhagavatā dhammacakke bhummā devā saddamanussāvesu”ntiādi vuttam̄. Tattha **bhummāti** bhūmaṭṭhakadevatā. **Saddamanussāvesunti** ekappahāreṇeva sādhuḷkāraṃ datvā “etaṃ bhagavatā”tiādīni vadantā anussāvayimsu. **Obhāsoti** sabbaññūtaññāṇanubhāvena pavatto cittaṃpaccayaṭṭhāno obhāso. So hi tadā devānaṃ devānubhāvaṃ atikkamitvā virocittha. **Aññāsi vata bho koṇḍaññoti** imassapi udānassa udāharaṇaḡhoso dasasahasilokadhātum̄ pharitvā aṭṭhāsi. Bhagavato hi dhammacakkappavattanaṃ ārambhe viya parisamāpanepi ativiya ulāratamaṃ pītisomanassaṃ udapādi.

18. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Ettha ca dassanaṃ nāma ñāṇadassanato aññāṇampi atthīti taṃnivattanaṭṭham̄ **“pattadhammo”**ti vuttam̄. Patti ca ñāṇasampattito aññāpi vijjati tato visesanattham̄ **“viditadhammo”**ti vuttam̄. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditabhāvaṃ dassetaṃ **“pariyogāḷhadhammo”**ti vuttam̄. Tenassa saccābhisambodhiṃyeva dīpeti. Maggañāṇaṃ ekābhisamayavasena pariññādikiccaṃ sādhetam̄ nippadesena catusaccadhammaṃ samantato ogāḷham̄ nāma hoti. Sappaṭibhayakantārasadisā soḷasavattukā aṭṭhavattukā ca tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Pavattiādīsu “evaṃ nukho na nukho”ti evaṃ pavattikā vigatā samucchinnā kathaṃkathā assāti **vigatakathaṃkatho**. **Vesārajappattoti** sārājjarānaṃ pāpadhammaṃ pahīnattā tappaṭipakkhesu ca sīlādīsu guṇesu suppaṭiṭṭhitattā visāradabhāvaṃ veyyattiyam̄ patto adhigato. Svāyam̄ vesārajappattisuppaṭiṭṭhitabhāvo katthāti āha **“satthusāsane”**ti. Attanā paccakkhato adhigatattā na paraṃ pacceti, parassa saddhāya ettha nappavattati, na tassa paro paccetabbo atthīti **aparappaccayo**.

Labheyāhanti labheyayaṃ ahaṃ, āyācanavacanametam̄. **Ehīti** āyācītanam̄ pabbajjūpasampadānaṃ anumatabhāvappakāsanavacanam̄, tasmā ehi sampaṭicchāhi yathāyācītam̄ pabbajjūpasampadavisesanti attho. **Iti**-saddo tassa ehibhikkhūpasampadāpaṭilābhanimittavacanapariyosānadassano. Tadavasāno hi tassa bhikkhubhāvo. Tenevāha **“ehi bhikkhūti bhagavato vacanena abhinipphannā sāva tassa āyasmato ehibhikkhūpasampadā aho”**ti. **Cara brahmācariyanti** uparimaggattayasāṅkhātam̄ brahmācariyaṃ samadhigaccha. Kimattham̄? **Sammā dukkhassa antakiriya**. Idhāpi “avocā”ti sambandhitabbaṃ. “Nava koṭṭisāhassāni”tiādīni (visuddhi. 1.20; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.37) vuttappabhedānaṃ anekasāhassānaṃ saṃvaravinayānaṃ samādiyitvā vattanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti **upasampadā**.

19. Nīhārabhattoti nīhārabhatto, gāmato bhikkham̄ nīharitvā bhikkhūhi dinnabhattoti attho. Bhagavā hi daharakumārake viya te bhikkhū pariharanto paṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātattāyapi gāmaṃ apavisitvā antovihāreyeva vasi.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

20. Āmantesīti āsāḷhīpuṇṇamadivase dhammacakkappavattanaṭṭham̄ paṭṭhāya anukkamena sotāpattiphale paṭiṭṭhite aññāsikoṇḍaññāṇamukhe pañcavaggiye “idāni tesam̄ āsavakkhayāya dhammaṃ desessāmi”ti pañcamiyā pakkhassa āmantesi. **Anattāti** avasavattanaṭṭhena asāmikaṭṭhena suññataṭṭhena attapaṭikkhepaṭṭhenāti evaṃ catūhi kāraṇehi anattā. Tattha “uppannaṃ rūpaṃ ṭhitim̄ mā pāpuṇātu, ṭhānappattaṃ mā jīratu, jarappattaṃ mā bhijjatu, udayabbayehi mā kilamayatū”ti na ettha kassaci vasībhāvo atthi, svāyamassa **avasavattanaṭṭho**. Sāmibhūtassa kassaci abhāvo **asāmikaṭṭho**.

Nivāsīkārakavedakaadhiṭṭhāyakavirahena tato suññatā **suññataṭṭho**. Paraparikkappaattasabhāvābhāvo eva **attapaṭikkhepaṭṭho**. Idāni anattatameva vibhāvetuṃ “**rūpaṇca hidaṃ bhikkhave**”tiādimāha. Tattha **attā abhaviṣṣāti** kāraḷo vedako sayamaṃvasīti evaṃbhūto attā abhaviṣṣāti adhippāyo. Evañhi sati rūpassa ābādhāya saṃvattanaṃ ayujjamaṇakamaṃ siyā. Kāmañcetha “yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattat”ti rūpassa anattatāya dukkhatā vibhāvitā viya dissati, tathāpi “yasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, tasmā anattā”ti pākāṭāya sābādhātāya rūpassa attasārābhāvo vibhāvito, tato eva ca “na ca labbhati rūpe ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī’ti” rūpe kassaci anissaratā tassa ca avasavattanākāro dassito. **Vedanā**disupi eseva nayo.

21. Taṃ kiṃmaññatha bhikkhaviti idaṃ kasmā āradhamaṃ? Ettakena ṭhānena anattalakkhaṇameva kathitaṃ, na aniccadukkhālakkhāṇāni, idāni tāni dassetvā samodhānetvā tiṇipi lakkhaṇāni dassetuṃ idaṃāraddhanti veditaṃ. **Aniccaṃ bhanteti** bhante yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaṃ. Yasmā pubbe asantaṃ paccayasamavāyena hutvā uppajjitvā puna bhaṅgupagamanena na hoti, tasmā na niccanti aniccaṃ, addhuvanti adhippāyo. Atha vā uppādayavavantatāya tāvakālikatāya vipariṇāmakotiyaṃ niccappaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi **aniccaṃ**. Ettha khaṇe khaṇe uppajjanavasena nirujjhanavasena ca pavattanato **uppādayavantatā**. Taṅkhaṇikatāya **tāvakālikatā**. Vipariṇāmantatāya **vipariṇāmakoti**. Rūpañhi uppādādivikārāpajjanena vipariṇāmantatāya vināsaṃ pāpuṇāti. Niccasabhāvābhāvo eva **niccappaṭikkhepo**. Aniccā hi dhammā, teneva attano aniccabhāvena atthato niccataṃ paṭikkhipanti nāma.

Dukkhaṃ bhanteti bhante paṭipīlanākārena dukkhaṃ. Uppādayarābhāṅgavasena hi rūpassa niraṇṭaraṃ bādhati, paṭipīlanākārenassa dukkhatā. Atha vā santāpaṭṭhena dukkhamaṭṭhena dukkhavattukattṭhena sukhaṭṭhena cati catūhi kāraṇehi dukkhaṃ. Ettha ca **santāpo** nāma dukkhadukkhātādivasena santāpanaṃ paridhanaṃ. Tato evassa dussahātāya **dukkhamatā**. Tissanamaṃ dukkhatānaṃ saṃsāradukkhassa ca adhiṭṭhānatāya **dukkhavattukattā**. Sukhasabhāvābhāvo eva **sukhaṭṭhena**. **Vipariṇāmadhammanti** jarāya maraṇena ca vipariṇāmasabhāvaṃ. **Kallaṃ nūti** yuttaṃ nu. **Tanti** evaṃ aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ rūpaṃ. **Etaṃ mamāti** taṅhāgāho mamañkārahāvato. **Esohamasmīti** mānagāho ahañkārahāvato. **Eso me attāti** diṭṭhigāho attabhāvavipallāsaggāhato. **Taṅhāgāho** cettha aṭṭhasatataṅhāvicaritasena, **mānagāho** navavidhamānavasena, **diṭṭhigāho** dvāsaṭṭhidiṭṭhivasena veditaṃ. Imesaṃ tiṇṇaṃ taṅhāmānadiṭṭhigāhānaṃ vasena yuttaṃ nu taṃ samanupassituntī vuttaṃ hoti.

Iti bhagavā aniccadukkhavasena anattalakkhaṇameva dassesi. Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattatāṃ dasseti, katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. Tathā hi “cakkhu attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayo pi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayo pi paññāyati, ‘attā me uppajjati ceva veti cā’ti iccassa evamāgataṃ hoti, tasmā taṃ na upapajjati. ‘Cakkhu attāti’yo vadeyya, iti cakkhu anattā”ti imasmiṇca **chachakkasutte** (ma. ni. 3.422) aniccavasena anattatāṃ dassesi. “Rūpaṇca hidaṃ, bhikkhave, attā abhaviṣṣa...pe... evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī”ti imasmiṃyeva anattalakkhaṇasutte dukkhavasena anattatāṃ dassesi. “Rūpaṃ, bhikkhave, aniccaṃ, yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā, yadanattā, taṃ ‘netam mama, nesohamasmi, na me so attā’ti evametam yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabba”nti imasmiṃ **arahantasutte** (saṃ. ni. 3.76-77) ubhayavasena anattatāṃ dassesi. Kasmā? Aniccaṃ dukkhaṇca pākāṭaṃ, anattā apākāṭaṃ. Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu “aho anicca”nti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapiṭṭakāsu vā uṭṭhitāsu kaṇṭakena vā viddhā “aho dukkha”nti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkhaṇaṃ nāma avibhūtaṃ duddasaṃ duppaññāpanaṃ. Tathā hi sarabhaṅgādayopi sathāro nāddasaṃsu, kuto paññāpanā, tena naṃ bhagavā aniccavasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dassesi. Tayidaṃ imasmiṃpi te parivaṭṭe aniccadukkhavaseneva dassitaṃ. **Vedanā**disupi eseva nayo.

22. Tasmātihāti tasmā icceva vuttaṃ. **Ti-kāra ha-kārā** nipātā, yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmāti attho. **Yaṃ kiñcīti** anavasesapariyādānametaṃ. **Yanti** hi sāmāññena aniyamadassanaṃ, **kiñcīti** pakāro bhedaṃ āmasitvā aniyamadassanaṃ. Ubhayenapi atītaṃ vā...pe... santike vā appaṃ vā bahuṃ vā yādisaṃ vā tādisaṃ vā napuṃsakaniddesārahaṃ sabbam byāpetvā saṅgaṇhāti, tasmā anavasesapariyādānametaṃ “yaṃ kiñcī”ti. Evañca sati aññesupi napuṃsakaniddesārahesu pasaṅgaṃ disvā tattha adhippetatthaṃ adhicca pavattanato atippasaṅgassa niyamanatthaṃ “**rūpa**”nti vuttaṃ. Evaṃ padadvayenapi rūpassa asesapariyāgāho kato hoti. Athassa atītādivibhāgaṃ ārabhati “**atītānāgatapaccuppanna**”ntiādinā. Tañhi kiñcī atītaṃ kiñcī anāgatādivibhedanti. Esa nayo **vedanā**disupi.

Tattha rūpaṃ tāva addhāsantatisamayakhaṇavasena catudhā atītaṃ nāma hoti, tathā anāgatapaccuppannaṃ. Tattha **addhāvasena** tāva ekassa ekasmiṃ bhava paṭisandhito pubbe atītaṃ, cutito uddhamaṇāgataṃ, ubhinnaṃantare paccuppannaṃ. **Santativasena** sabhāgekaṭṭhānaekāhārasamaṭṭhānaṇca pubbāpariyāvasena vattamānampi paccuppannaṃ, tato pubbe visabhāgautuāhārasamaṭṭhānaṃ atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Cittaṃ ekavīthiekajavanaekasamāpattisamaṭṭhānaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Kammasamaṭṭhānaṃ pāṭiyekkaṃ santativasena atītādivibhedo natthi. Tesameva pana utuāhāracittasamaṭṭhānaṃ upatthambhāvasena tassa atītādivibhāvo veditaṃ. **Samayavasena** ekamuhuttapubbaṅhasāyanharattidivādīsu samayesu santānavasena pavattamānaṃ taṃtaṃsamayavantaṃ rūpaṃ paccuppannaṃ nāma, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. **Khaṇavasena** uppādādivikāraṇatayapariyāpanaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ, idamevettha nipariyāyaṃ, sesā pariyaṅkathā.

Ajjhattaṃ vā bahiddhā vāti cakkhādipaṇcavidhaṃ rūpaṃ attabhāvaṃ adhicca pavattatā ajjhattaṃ, sesaṃ tato

bāhirattā bahiddhā. Apica niyakajjhattampi idha ajjhattam, parapuggalikampi ca bahiddhāti veditabbam. **Oḷārikam vā sukhumam vāti** cakkhādīni nava, āpodhātuvajjā tisso dhātuyo cāti dvādasavidham rūpaṃ ghaṭṭanavasena gahetabbato oḷārikam, sesam tato viparītattā sukhumam. **Hīnam vā paṇītam vāti** ettha hīnapaṇītabhāvo pariyāyato nippariyāyato ca. Tattha akaniṭṭhānaṃ rūpato sudassīnaṃ rūpaṃ hīnam, tadeva sudassānaṃ rūpato paṇītam. Evaṃ yāva narakasattānaṃ rūpaṃ, tāva pariyāyato hīnapaṇītatā veditabbā. Nippariyāyato pana yaṃ ārammaṇaṃ katvā akusalavipākaviññānaṃ uppajjati, taṃ hīnam aniṭṭhabhāvato. Yaṃ pana ārammaṇaṃ katvā kusalavipākaviññānaṃ uppajjati, taṃ paṇītam iṭṭhabhāvato. Yathā hi akusalavipāko sayam aniṭṭho aniṭṭhe eva uppajjati, na iṭṭhe, evaṃ kusalavipākopi sayam iṭṭho iṭṭheeva uppajjati, na aniṭṭhe. **Yaṃ dūre santike vāti** yaṃ sukhumam, tadeva duppaṭivijjhasabhāvattā dūre, itaram suppaṭivijjhasabhāvattā santike. Apicettha okāsatoṇi upādāyupādāya dūrasantikātā veditabbā. **Taṃ sabbanti** taṃ atītādīhi padehi visuṃ niddiṭṭham sabbam rūpaṃ. **Sammappaññāya daṭṭhabbanti** sahavipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbanti.

Yā kāci vedanātiādīsu pana santativasena ca khaṇavasena ca vedanāya atītānāgatapaccuppannabhāvo veditabbo. Tattha (visuddhi. 2.497 ādayo) **santativasena** ekavīthiekajavanaekasamāpattipariyāpannā ekavidhavisayasamāyogappavattā ca divasampi buddharūpaṃ passantassa dhammaṃ suṇantassa pavattasaddhādisahitavedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. **Khaṇavasena** khaṇattayapariyāpannā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. Ajjhatabhāhiddhābhedo niyakajjhattavasena veditabbo. Oḷārikasukhumabhedo “akusalā vedanā oḷārikā, kusalābyākatā vedanā sukhumā”tiādīnā nayena **vibhaṅge** (vibha. 11) vuttena jātisabhāvapuggalalokiyalokuttaravasena veditabbo. **Jātivasena** tāva akusalavedanā sāvajjakiriyahetuto kilesasantāpasabhāvato ca avūpasantavuttīti kusalavedanāya oḷārikā, sabyāpārato saussāhato savipākato kilesasantāpasabhāvato sāvajjato ca vipākābyākatāya oḷārikā, savipākato kilesasantāpasabhāvato sabyāpajjato sāvajjato ca kiriyābyākatāya oḷārikā, kusalābyākatā pana vuttavipariyāyato akusalāya sukhumā. Dvepi kusalākusalavedanā sabyāpārato saussāhato savipākato ca yathāyogaṃ duvidhāyapi abyākatāya oḷārikā, vuttavipariyāyena duvidhāpi abyākatā tāhi sukhumā. Evaṃ tāva jātivasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Sabhāvavasena pana dukkhavedanā nirassādato savipphārato ubbejanīyato abhibhavanato ca itarāhi dvīhi oḷārikā, itarā pana dve sātato santato paṇītato manāpato majjhattato ca yathāyogaṃ dukkhāya sukhumā. Ubho pana sukhadukkhā savipphārato khobhakarāṇato pākāṇato ca adukkhamasukhāya oḷārikā, sā vuttavipariyāyena tadubhayato sukhumā. Evaṃ sabhāvavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Puggalavasena** pana asamāpannassa vedanā nānārammaṇavikkhittabhāvato samāpannassa vedanāya oḷārikā, vipariyāyena itarā sukhumā. Evaṃ puggalavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Lokiyalokuttaravasena** pana sāsavā vedanā lokiyā. Sā āsavuppattihetuto oghaniyato yoganiyato ganthaniyato nīvaraṇiyato upādāniyato saṃkilesikato puthujjanasādhāraṇato ca anāsavāya oḷārikā, sā vipariyāyena sāsavāya sukhumā. Evaṃ lokiyalokuttaravasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Tattha jātiādivasena sambhedo pariharitabbo. Akusalavipākakāyaviññānasampayuttā hi vedanā jātivasena abyākatattā sukhumāpi samānā sabhāvādivasena oḷārikā hoti. Vuttañhetam “abyākatā vedanā sukhumā, dukkhā vedanā oḷārikā. Asamāpannassa vedanā oḷārikā, sāsavā vedanā oḷārikā”ti (vibha. 11). Yathā ca dukkhavedanā, evaṃ sukhādayopi jātivasena oḷārikā, sabhāvādivasena sukhumā honti. Tasmā yathā jātiādivasena sambhedo na hoti, tathā vedanānaṃ oḷārikasukhumatā veditabbā. Seyyathidaṃ – abyākatā jātivasena kusalākusalāhi sukhumā. Na tattha “katamā abyākatā, kiṃ dukkhā, kiṃ sukhā, kiṃ samāpannassa, kiṃ asamāpannassa, kiṃ sāsavā, kiṃ anāsavā”ti evaṃ sabhāvādibhedo parāmasitabbo. Esa nayo sabbattha.

Apica “taṃ taṃ vā pana vedanaṃ upādāyupādāya vedanā oḷārikā sukhumā daṭṭhabbā”ti vacanato akusalādīsipi lobhasahagatāya dosasahagatavedanā aggi viya attano nissayadhanato oḷārikā, lobhasahagatā sukhumā. Dosasahagatāpi niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Niyatāpi kappatṭhitikā oḷārikā, itarā sukhumā. Kappatṭhitikāsupi asaṅkhārikā oḷārikā, itarā sukhumā. Lobhasahagatā pana diṭṭhisampayuttā oḷārikā, itarā sukhumā. Sāpi niyatā kappatṭhitikā asaṅkhārikā oḷārikā, itarā sukhumā, avisesena akusalā bahuvipākā oḷārikā, appavipākā sukhumā. Kusalā pana appavipākā oḷārikā, bahuvipākā sukhumā.

Apica kāmāvacarakusalā oḷārikā, rūpāvacarā sukhumā, tato arūpāvacarā, tato lokuttarā. Kāmāvacarā ca dānamayā oḷārikā, sīlamayā sukhumā, tato bhāvanāmayā. Bhāvanāmayāpi duhetukā oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tihetukāpi sasāṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Rūpāvacarā paṭhamajjhānikā oḷārikā...pe... pañcamajjhānikā sukhumā. Arūpāvacarā ākāśānācāyatanaṃ sampayuttā oḷārikā...pe... nevaññānāññāyatanaṃ sampayuttā sukhumā. Lokuttarā ca sotāpattimaggasampayuttā oḷārikā...pe... arahattamaggasampayuttā sukhumā. Esa nayo taṃtaṃbhūmivipākakiriyavedanāsu dukkhādisamāpannādisāsavādivasena vuttavedanāsu ca.

Okāsavasena cāpi niraye dukkhā oḷārikā, tiracchānayanīyaṃ sukhumā...pe... paranimmitavasavattī sukhumā. Yathā ca dukkhā, evaṃ sukhāpi sabbattha yathānurūpaṃ yojetabbā. **Vatthuvāsena** cāpi hīnavatthukā yā kāci vedanā oḷārikā, paṇītavatthukā sukhumā. Hīnapaṇītabhede yā oḷārikā, sā hīnā. Yā ca sukhumā, sā paṇītatī veditabbā. Dūrapadaṃ pana akusalā vedanā kusalābyākatāhi vedanāhi dūre, santikapadaṃ akusalā vedanā akusalāya vedanāya santiketīādīnā nayena vibhattam. Tasmā akusalā vedanā visabhāgato asaṃsaṭṭhato asarikkhato ca kusalābyākatāhi dūre, tathā kusalābyākatā akusalāya. Esa nayo sabbavāresu. Akusalā pana vedanā sabhāgato ca saṃsaṭṭhato ca sarikkhato ca akusalāya santiketī. Taṃtaṃvedanāsampayuttānaṃ pana saññādināmpi evameva veditabbam.

23. Sutavāti āgamādhigamasankhātena bāhusaccena samannāgatattā sutavā. **Nibbindatīti** ukkaṅṅhati. Ettha ca **nibbidāti** vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. **Nibbindaṃ virajjatīti** ettha virāgavasena cattāro maggā kathitā. **Virāgā vimuccatīti** virāgena maggeneva hetubhūtena paṭippassaddhivimuttivasena vimuccatī. Iminā cattāri sāmāññaphalāni kathitāni. **Vimuttasmiṃ vimuttamīti nāṇaṃ hotīti** iminā pana paccavekkhaṇāññaṃ kathitaṃ. **Khīṇā jātīti** ādīhi tassa bhūmi. Tena hi nāṇena ariyasāvako paccavekkhanto “khīṇā jāti” tiādīni pajānāti. Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṅca naṃ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadammatāṃ āpajjanena khīṇā, taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatīṃ appaṭisandhikaṃ hotīti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā maggabrahmacariyaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā ariyasāvako attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmacariya” nti pajānāti. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchirikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā ariyasāvako attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīya” nti pajānāti. **Nāparaṃ itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya evaṃsoḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanākkiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvāya imasmā evampakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparāṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya. Te carimakaviññāṇanīrodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti.

24. Attamanā te bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntī te bhikkhū sakamanā tuṭṭhamaṇā, pītisomanassehi vā samattamanā hutvā karavīkarutamañjunā kaṅṅasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmāsarena bhāsato bhagavato vacanaṃ sukathitaṃ sulapitaṃ “evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā” ti matthakena sampaṭicchantaṃ anumodimsu ceva sampaṭicchimsu cāti attho. Ayañhi **abhinanda**-saddo “abhinandati abhivadati” tiādīsu (saṃ. nī. 3.5; 4.114, 118) taṅḥāyapi āgato. “Annamevābhinandanti, ubhaye devamānusa” tiādīsu (saṃ. nī. 1.43) upagamanehi.

“Cirappavāsīṃ purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ;
Nātimittā suhajjā ca, abhinandanti āgata” nti. (dha. pa. 219; vi. va. 861) –

Ādīsu sampaṭicchanehi. “Abhinanditvā anumoditvā” tiādīsu (ma. nī. 1.205) anumodanehi. Svāyamidha anumodanasampaṭicchaneṃ yujjati. Tena vuttaṃ “anumodimsu ceva sampaṭicchimsu cā” ti. **Anupādāya āsavehi cittāni vimuccimsūti** anupādānīrodhena nirujjhamānehi āsavehi anupādāya aggahetvā kañci dhammaṃ “ahaṃ mamā” ti anādiyitvā cittāni vimuccimsu. **Cha arahantoti** bhagavatā saddhiṃ cha janā arahanto. Aññesaṃ pana devabrahmānampi arahattappattisambhavato idaṃ manussaarahanteyeva sandhāya vuttanti āha “**cha manussā arahanto hontī**” ti.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathā niṭṭhitā.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā

25. Idāni yasassa pabbajjaṃ dassetaṃ “**tena kho pana samayenā**” tiādī āradhamaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā – **hemantikoti** ādīsu (dī. nī. aṭṭha. 2.42; a. nī. aṭṭha. 2.3.39) yattha sukhaṃ hoti hemantakāle vasitum, ayaṃ hemantiko. Itaresupī eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanatto – hemante vāso hemantaṃ uttarapadalopena, hemantaṃ arahatīti **hemantiko**. Itaresupī eseva nayo. Tattha vassiko pāsādo nātiucco hoti nātinīco, dvāravātapānānīpissa nātibahūni nātitanūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānīpettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumachiddāni, uṇhappavesanattāya bhittiniyyūhāni hariyanti, bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhāvikiriyāni kambalādīni vaṭṭanti, khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti, dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajātāni honti, bhūmattharaṇāni sītāvikiriyāni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjaṃ madhurasasītāvikiriyāni, vātapānasamīpesu cettha navā cātiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā niluppalādīhi sañchādenti, tesu tesu padeseṃ udakayantāni karonti, yehe deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṅcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānīpi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nahāpanādiaparikkamarāpi itthiyova. Pitā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattīṃ anubhavamānassa purisaṃ disvā paraṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahoṣī” ti sabbakicesu itthiyova ṭhapāpesi. **Pañcahi kāmāguṇehīti** rūpasaddādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi. **Samappitassāti** sammā appitassa, upetassāti attho. **Samāṅgībūtassāti** tasessa vevacanaṃ. **Paricārayamānassāti** parito cārayamānassa, tasmīṃ tasmīṃ kāmāguṇe indriyāni cārayamānassāti attho. **Ālambaranti** paṇavaṃ. **Vikesikanti** muttakesaṃ, vippakīṇakesanti attho. **Vikkhelikanti** vissandamānalālaṃ. **Vippalapanīyoti** viruddhaṃ palapanīyo vā rudantiyo vā. **Susānaṃ maññeti** āmakasusānaṃ viya addasa sakaṃ pariṇanti sambandho. **Udānaṃ udānesīti** saṃvegavasena udānaṃ udānesi, saṃvegavasappavattaṃ vācaṃ nicchāresīti attho.

26. Idam kho yasāti bhagavā nibbānaṃ sandhāyāha. Tañhi taṇhādīhi kilesehi anupaddutaṃ anupassaṭṭhaṇca. **Anupubbim kathamī** (dī. ni. aṭṭha. 2.75; ma. ni. aṭṭha. 2.69) dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggam, saggānantaraṃ magganti evamanupaṭipāṭikathaṃ. Tattha **dānakathā** nāma “idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ paṭiṭṭhā, visamagatassa tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadisso avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisam, paṭiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisam, ārammaṇaṭṭhena ālambanarajjusadisam, idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparitṭhānaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesam nidhanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso, asantānaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setausabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmetaṃ mayā gatamaggo, mayheveso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmahāyaññā mahāgovindamahāyaññā mahāsudassanamahāyaññā vessantaramahāyaññāti aneke mahāyaññā pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānaṃ niyyātentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānañhi loke sakkasampattiṃ deti, mārasampattiṃ brahmasampattiṃ cakkavattisampattiṃ sāvakaṃpāramiññaṃ paccekabodhiññaṃ abhisambodhiññaṃ deti”ti evamādinā dānaguṇappaṭisaṃyuttakathā.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. Dānañhi nāma dakkhiṇeyyesu hitajjhāsayena pūjanajjhāsayena vā attano santakassa paresaṃ pariccajanaṃ, tasmā dāyako sattesu ekantahitajjhāsayo purisapuggalo, paresaṃ vā santakaṃ haratīti aṭṭhānametaṃ. Tasmā dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti dānānantaraṃ sīlaṃ vuttaṃ. Apica **dānakathā** tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇatā sukaratā sīle paṭiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathitā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavattūsu nissāṅgabhāvato sukhevena sīlāni samādiyati, tattha ca suppaṭiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakaṃpaṭiṭṭhānākaṃvissuddhito parānuggahaṃ vatvā parapīṭṭhānāvattivacanato kiriyadhammaṃ vatvā akiriyadhammavacanato bhogayasasampattihetuṃ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānakathānantaraṃ sīlakathā kathitā.

Sīlakathā nāma “sīlaṃ nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ. Sīlaṃ nāmetaṃ mama vaṃso, ahaṃ saṅkhalānāgarājakāle bhūridattanāgarājakāle campeyyanāgarājakāle sīlavārājakāle mātuposakathatthirājakāle chaddantathatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṃ paripūsesiṃ. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadisso avassayo sīlasadisā paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi, sīlānākarāsadisso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisam pupphaṃ natthi, sīlagandhasadisso gandho natthi. Sīlānākārena hi alaṅkataṃ sīlakusumapiṭṭhānaṃ sīlagandhānūlittaṃ sadevakopi loko olokeno tittim na gacchatī”ti evamādisīlaguṇappaṭisaṃyuttakathā.

Idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labbhatīti dassanathaṃ sīlānantaraṃ saggakathaṃ kathesi. **Saggakathā** nāma “ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, nīccametta kīḷā, nīccam sampattiyō labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ paṭilabhanti, tāvatimsā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni”ti evamādisaggaguṇappaṭisaṃyuttakathā. Saggasampattiṃ kathayantānañhi buddhānaṃ mukhaṃ nappahoti. Vuttampi cetam “anekapariyāyena kho ahaṃ, bhikkhave, saggakathaṃ katheyya”ntiādi.

Evam saggakathāya palobhetvā puna hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍaṃ chindanto viya ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātāboti dassanathaṃ “appassādā kāmā bahudukkā bahupāyāsā, ādīnava ettha bhīyō”tiādinā (ma. ni. 1.177; pāci. 417) nayena kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso, aniccatādinā appassādatādinā ca dūsitabhāvoti attho. Atha vā ādīnaṃ vāti pavattatīti **ādīnava**, paramakapaṇatā. Tathā ca kāmā yathābhūtaṃ paccavekkhantānaṃ paccupaṭiṭṭhanti. **Okāroti** lāmakabhāvo nihīnabhāvo aṣeṭṭhehi sevītabbatā seṭṭhehi na sevītabbatā ca. **Samkilesoti** tehi sattānaṃ saṃkilissaṃ, vibādhetaṭṭatā upatāpetatā attho.

Evam kāmādināvena tajjetvā **nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi**. Yattakā ca kāmesu ādīnavā, paṭipakkhato tattakāva nekkhamme ānisaṃsā. Apica “nekkhammaṃ nāmetaṃ asambādhaṃ asaṃkiliṭṭhaṃ, nikkhantaṃ kāmehi, nikkhantaṃ kāmāsaññāya, nikkhantaṃ kāmavītakkehi, nikkhantaṃ kāmāparīlāhehi, nikkhantaṃ byāpārato”tiādinā nayena nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi, pabbajjāya jhānādisu ca guṇe vibhāvesi vaṇnesi. Ettha ca saggam kathetvā svāyaṃ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathāpi anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanathaṃ saggānantaraṃ maggo kathetabbo. Maggañca kathentena tadadhigamupāyasandassanathaṃ saggapariyāpannāpi pageva itare sabbepi kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammāti kāmānaṃ ādīnava, hīnā gammā pothujjanikā anariyā anattasañhitāti tesam okāro lāmakabhāvo, sabbepi bhavā kilesānaṃ vatthubhūtatī tattha saṃkilesō, sabbasaṃkilesavippamuttaṃ nibbānanti nekkhamme ānisaṃso ca kathetabboti kāmesu ādīnava okāro saṃkilesō nekkhamme ca ānisaṃso pakāsitoti daṭṭhabbaṃ.

Kallaccittanti kammaniyaṭṭanti, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṃ cittadosānaṃ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacittanti attho. Assaddhiyādayo vā yasmā cittassa rogabhūtā tadā tassa vigatā, tasmā kallaccittam arogacittanti attho. Diṭṭhimānādikilesavigamena **muḍucittam**, kāmācchādivigamena **vinīvaraṇacittam**, sammāpaṭipattiyam ulārapīṭṭhāyogena **udaggacittam**. Tattha saddhāsampattiyā pasannacittam yadā bhagavā aññāsīti sambandho. Atha vā **kallaccittanti** kāmācchādivigamena arogacittam. **Muḍucittanti** byāpādivigamena mettāvasena akāṭhinacittam. **Vinīvaraṇacittanti** uddhaccakukcavigamena vikkhepassa vigatattā tena apihitacittam. **Udaggacittanti** thinamiddhavigamena sampaggahavasena alīnacittam. **Pasannacittanti** vicikicchavigamena sammāpaṭipattiyam adhimuttacittanti evampettha attho vedītabbo. **Sāmuksāsikāti** sāmaṃ ukkāsikā, attanāyeva

uddharitvā gahitā, sayambhūñānena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā ca pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha “dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ magga”nti.

Seyyathāpītiadinā upamāvasena tassa kilesappahānaṃ ariyamagguppādañca dasseti. **Apagatakālakanti** vigatakālakam. **Sammadevāti** suṭṭhu eva. **Rajananti** nīlapītādiraṅgajātam. **Paṭiggaṇṇheyāti** gaṇṇheyya, pabhassaraṃ bhaveyya. **Tasmiṃyeva āsaneti** tassamīyeva nisajjāyam. Etenassa lahuvipassakatā tickhapaññatā sukhapaṭipadakhippābhīññatā ca dassitā hoti. **Virajanti**ādi vuttanayameva. Tatridaṃ upamāsaṃsandanaṃ – vatthaṃ viya cittaṃ, vatthassa āgantukamalehi kilīṭṭhabhāvo viya cittassa rāgādimalēhi saṃkilīṭṭhabhāvo, dhovanasilā viya anupubbikathā, udakaṃ viya saddhā, udakena temetvā temetvā ūsagomayachārikakhārahehi kālakapadese sammadditvā vatthassa dhovanapayogo viya saddhāsinehena temetvā temetvā satisaṃmādhīpaññāhi dose sīthile katvā sīlasutādividhinā cittassa sodhane vīriyārambho, tena payogena vatthe kālakāpagamo viya vīriyārambhena kilesavikkhambhanaṃ, raṅgajātam viya ariyamaggo, tena suddhassa vatthassa pabhassarabhāvo viya vikkhambhitakilesassa cittassa maggena pariyodapananti.

27. Assadūteti āruḷhaasse dūte. **Iddhābhisāṅkhā**ranti iddhikiriyaṃ. **Abhisāṅkha**resīti abhisāṅkhari, akāsīti attho. Kimatthanti ce? Ubhinnaṃ paṭilabhitabbavisesantarāyanisedhanatthaṃ. Yadi hi so puttaṃ passeyya, puttassapi arahattappatti seṭṭhissapi dhammacakkhupaṭilābho na siyā. Adiṭṭhasaccopi hi “dehi te mātuyā jīvita”nti yācanto kathañhi nāma vikkhepaṃ paṭibāhitvā bhagavato dhammadesanānusārena ñānaṃ pesetvā dhammacakkhuṃ paṭilabheyya, yaso ca evaṃ tena yāciyamāno kathaṃ taṃ vikkhepaṃ paṭibāhitvā arahatte paṭiṭṭhaheyya.

Etadavocāti bhagavato dhammadesanaṃ abbhanumodamāno etaṃ “abhikkantaṃ bhante”tiādivacanaṃ avoca. **Abhikkanta**-saddo cāyamidha abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bhanteti vuttaṃ hoti.

“Bhaye kodhe pasamsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
Hāse soke pasāde ca, kare āmeditaṃ budho”ti. –

Imināva lakkhaṇena idha pasādavasena pasamsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. **Seyyathāpīti**adinā catūhi upamāhi bhagavato desanaṃ thometi. Tattha **nikkujjita**nti adhomukhaṭṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātam vā. **Ukkujjeyāti** uparimukhaṃ kareyya. **Paṭicchanna**nti tiṇapaṇṇādicchāditaṃ. **Vivareyyāti** ugghāteyya. **Mūḷhassāti** disāmūḷhassa. **Maggaṃ ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakāre**ti kālapakkhacātuddasī aḍḍharatti ghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅgataṃ.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto “esāha”ntiādimāha. Tattha **esāhanti** eso ahaṃ. **Upāsakaṃ maṃ bhagavā dhāretū**ti maṃ bhagavā “upāsako aya”nti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. **Ajjataggeti** etthāyaṃ **agga**-saddo ādiatthe, tasmā **ajjataggeti** ajjataṃ ādiṃ katvāti evamattho veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṃ. “Ajjadagge”ti vā pāṭho, **da**-kāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho. **Pāṇupeta**nti pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitaṃ pavattati, tāva upetaṃ, anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakāraṃ maṃ bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṅghaṃ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ agamāsī. Evaṃ “abhikkanta”ntiādināṃ anuttānapadattho veditabbo, vitthāro pana heṭṭhā verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṃ āgatoyevāti idha na dassito.

28. Bhūmiṃ paccavekkhantassāti attanā diṭṭhamatthaṃ paccavekkhantassa. **Iddhābhisāṅkhāraṃ paṭippassambhesī**ti yathā taṃ seṭṭhi gahapati tattha nisinnova yasaṃ kulaputtaṃ passati, tathā adhiṭṭhāsīti attho. **Adhivāsetū**ti sampaṭicchatu. **Ajjatanāyāti** yaṃ me tumhesu sakkāraṃ karoto ajja bhavissati puññañca pītipāmojjañca, tadatthāya. **Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvenā**ti bhagavā kāyaṅgaṃ vā vācaṅgaṃ vā acopetvā abbhantareyyeva khantiṃ karonto tuṇhībhāvena adhivāsesi, seṭṭhissa anuggahatthaṃ manasāva sampaṭicchīti vuttaṃ hoti. “**Ehi bhikkhū”ti bhagavā avocā**ti tassa kira iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ olokeno anekāsu jātīsu cīvarādiṭṭhaparikkhāradānaṃ disvā “ehi bhikkhū”ti avoca. So tāvadeva bhaṇḍu kāsāvavasano aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīre paṭimukkeheva vassasatṭhikatthero viya bhagavantaṃ namassamānava nisīdi. Yo hi cīvarādiṭṭhāre parikkhāre pattacīvarameva vā sotāpannādiariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṃ parikkhāradānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapeti, tassa taṃ sati adhikārasampattiyāṃ buddhānaṃ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāralābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ.

29. Paṇītenāti uttamena. **Sahatthā**ti sahatthena. **Santappetvāti** suṭṭhu tappetvā, paripuṇṇaṃ suhitaṃ yāvadatthaṃ katvā. **Sampavāretvāti** suṭṭhu pavāretvā, alaṃ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. **Bhuttāvinti** bhuttavantaṃ. **Onītapattapāṇi**nti pattato onītapāṇiṃ, apanītatthanti vuttaṃ hoti. “Onītapattapāṇi”ntipi pāṭho, tassattho – onītaṃ nānābhūtaṃ vinābhūtaṃ pattaṃ pāṇito assāti onītapattapāṇi, taṃ **onītapattapāṇiṃ**, hatthe ca pattañca dhovitvā ekamantaṃ pattaṃ nikkhipitvā nisinnanti attho. **Ekamantaṃ nisīdiṃsū**ti bhagavantaṃ evambhūtaṃ ñatvā ekasmiṃ okāse nisīdiṃsūti attho. **Dhammiyā kathāyāti**ādisu taṅkhaṇānurūpāya dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyikaatthaṃ **sandassetvā** kusale ca dhamme **samādapetvā** tattha ca naṃ **samuttejetvā** saussāhaṃ katvā tāya ca saussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi **sampahaṃsetvā** dhammaratanavassaṃ vassitvā utṭhāyāsānaṃ pakkāmi.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

30. Idāni tassa saḥāyānaṃ pabbajjaṃ dassento “**assosum kho**”tiādimāha. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā – seṭṭhino ca anuseṭṭhino ca yesaṃ kulānaṃ tāni seṭṭhānuseṭṭhīni kulāni, tesam **seṭṭhānuseṭṭhīnaṃ kulānaṃ**, pavenivasena āgatehi seṭṭhīhi ca anuseṭṭhīhi ca samannāgatānaṃ kulānanti attho. **Vimalotiādi**ni tesam puttānaṃ nāmāni. **Kesamassum ohāretvā** kesañca massuñca oropetvā. **Kāsāyāni vatthānī**ti kasāyarasapītāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni. **Orakoti** ūnako lāmako. Sesametta vuttanayameva.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

31. Paññāsamattānaṃ gihisahāyānaṃ pabbajjāyapi yaṃ vattabbaṃ, taṃ vuttameva. Imesaṃ pana sabbesaṃ pubbayogo vattabboti taṃ dassetuṃ “**yaśāādīnaṃ kulaputtānaṃ ayaṃ pubbayogo**”tiādimāha. Tattha **vaggabandhanenā**ti gaṇabandhanena, ekībhūtāti vuttaṃ hoti. **Anāthasarīrānī**ti anāthāni matakāḷevārāni. **Paṭijaggantā**ti bahi nīharitvā jhāpentā.

Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mārakathāvaṇṇanā

32. Idāni saraṇagamanūpasampadaṃ dassetuṃ “**atha kho bhagavā**”tiādi āradhamaṃ. Tatrāyaṃ anupubbapadavaṇṇanā (saṃ. nī. aṭṭha. 1.1.141) – **muttāhanti** mutto ahaṃ. **Cārikanti** anupubbagamana-cārikaṃ, gāmanigamarājadhānīsu anukkamena gamana-saṅkhātāṃ cārikanti attho. **Carathā**ti divasaṃ yojanaparamaṃ gacchantā caratha. **Mā ekena dve agamitthā**ti ekena maggena dvīsu gatesu ekasmiṃ dhammaṃ desente ekena tuṅhībhūtena ṭhātābbaṃ hoti, tasmā evamāha. **Ādikalyāṇanti** ādimhi kalyāṇaṃ sundaraṃ bhaddakaṃ, tathā **majjhapariyosānesu**. Ādimajjhapariyosānañca nāmetamaṃ sāsanaṃ ca desanāya ca vasena dubbidhaṃ. Tattha sāsanaṃ sīlaṃ ādi, samathavipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Sīlasamādhayo vā ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Sīlasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Desanāya pana catuppādikagāthāya tāva paṭhamapādo ādi, dutiyatatiyā majjhaṃ, catuttho pariyosānaṃ. Pañcapadachappadānaṃ paṭhamapādo ādi, avasānapādo pariyosānaṃ, sesā majjhaṃ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, sesaṃ majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa majjhe bahukampi anusandhi majjhameva, nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ. **Sāthanti** sāthakaṃ katvā desetha. **Sabyañjananti** byañjanehi ceva padehi ca paripūraṃ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ. **Parisuddhanti** nirupakkilesaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattaya-saṅgahaṃ sāsana-brahmacariyaṃ. **Pakāsethā**ti āvi karotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumi appakilesarajasabhāvā, dukūlasañiyā paṭicchannā viya catuppādikagāthāpariyosāne arahattaṃ pattuṃ samatthā sattā santīti attho. **Parihāyantī**ti alābhaparihāniyā dhammato parihāyanti. Tenevāha “**anadhigataṃ nādhigacchantā visesādhigamato parihāyanti**”ti. **Senānigamoti** senāya nīgamo. Paṭhamakappikānaṃ kira tasmīṃ ṭhāne senāniveso ahoṣi, tasmā so padeso “senānīgamo”ti vuccati. “Senānīgamo”ti pi pāṭho, senāni nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. **Tenupasaṅkamissāmī**ti nāhaṃ tumhe uyyojetvā pariveṇādiṃ kāretvā upaṭṭhākadīhi paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṃ pana jaṭilānaṃ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammameva desetuṃ upasaṅkamissāmi.

33. **Māro pāpimā**ti attano visayaṃ atikkamituṃ paṭipanne satte māretīti **māro**, pare pāpe niyojeti, sayam vā pāpe niyuttoti **pāpimā**. Aññānīpissa kaṅho adhipati vasavattī antako namuci pamattabandhūtiādiṃ bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṃ. **Upasaṅkamī**ti “ayaṃ samaṇo gotamo mahāyuddhaṃ vicārento viya ‘mā ekena dve agamittha, dhammaṃ desethā’ti saṭṭhi jane uyyojeti, imasmiṃ pana ekasmiṃ dhammaṃ desente mayhaṃ cittaṃ sātāṃ natthi, evaṃ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibhāmi na’nti cintetvā upasaṅkami.

Sabbapāsehiti sabbehi kilesapāsehi. **Ye dibbā ye ca mānusā**ti ye dibbakāmaguṇasaṅkhātā mānusakāmaguṇasaṅkhātā ca kilesapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṃ baddhoti vadati. **Mahābandhanabaddhoti** mahatā kilesabandhanena baddho, mahatī vā bandhane baddho, kilesabandhanassa ṭhānabhūte bhavacārake baddhoti attho. **Na me samaṇa mokkhasī**ti samaṇa tvaṃ mama visayaṃ na muccissasi. “Na me samaṇa mokkhasī”ti ca idam māro “muttāhaṃ, bhikkhave, sabbapāsehi”ti bhagavato vacanaṃ asaddahanto vadati, saddahantopi vā “evamayaṃ paresaṃ sattānaṃ mokkhāya ussāhaṃ na kareyyā”ti santajjento kohaṇṇe ṭhatvā vadati.

Nihatoti tvaṃ mayā nihato, nibbisevanabhāvaṃ gamito parājīto attho. Antalikkhe carante pañcābhīñṇepi bandhatīti **antalikkhacaro**. Rāgapāso hi antalikkhacaresupi kiccāsādhanaṃ “antalikkhacaro”ti vuccati, teneva naṃ māropi antalikkhacaroti maññati. Manasi jātoti **mānaso**, manasampayuttoti attho. Sesametta uttānatthameva.

Mārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā

34. “Anujānāmi bhikkhave”tiādikāya pana pāliya yo pabbajjūpasampadāvinicchayo vattabbo, taṃ vitthārato dassetuṃ “**pabbajjāpekkhaṃ kulaputtaṃ pabbājentenā**”tiādimāha. Tattha ye puggalā paṭikkhittāti sambandho. **Sayaṃ pabbājetabboti** kesacchedanādīni sayaṃ karontena pabbājetabbo. Kesacchedanaṃ kāsāyacchādanaṃ saraṇadānanti hi imāni tīni karonto “**pabbājetī**”ti vuccati. Etesu ekaṃ dve vāpi karonto tathā voharīyatiyeva, tasmā **etaṃ pabbājehīti** kesacchedanaṃ kāsāyacchādanañca sandhāya vuttaṃ. **Upajjhāyaṃ uddissa pabbājetīti** etthāpi eseva nayo. **Khaṇḍasīmaṃ netvāti** bhaṇḍukammārocanapariharāṇatthaṃ vuttaṃ. Tena sabhikkhuke vihāre aññampi “etassa kese chindā”ti vattuṃ na vaṭṭati. **Pabbājetvāti** kesacchedanaṃ sandhāya vadati. **Bhikkhuto añño pabbājetuṃ na labhatīti** saraṇadānaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha “**sāmaṇero panā**”tiādi. **Bhabbarūpoti** bhabbasabhāvo. Tamevatthaṃ pariyaṇtarena vibhāveti “**sahetuko**”ti. **Ñātoti** pākāto. **Yasassīti** parivārasampattiyā samannāgato.

Vaṇṇasaṅghānagandhāsāyokāsavasena asucijegucchapaṭikūlabhāvaṃ pākātaṃ karontenāti sambandho. Tattha **kesā** nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṅghānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlā. Manuññēpi (visuddhi. 1.183; vibha. aṭṭha. 356; sāratta. 11. pārajīkakaṇḍa 2.162) hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṃ kiñci disvā “kesamissakamidaṃ, haratha na”nti jigucchanti, evaṃ kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattim bhuñjantāpi kesasaṅghānaṃ akkavākaṃ vā makacivākaṃ vā chupitvā tatheva jigucchanti, evaṃ **saṅghānato** paṭikūlā. Telamakkhanapupphadhūmādisaṅkhārahavirahitānañca kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṃ. Kesā hi vaṇṇasaṅghānato appaṭikūlāpi siyuṃ, **gandhena** pana paṭikūlayeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṃ vaṇṇato haliddivaṇṇaṃ, saṅghānatopi haliddipiṇḍisaṅghānaṃ. Saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakāḷasunakhasarīraṃ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṃ, saṅghānato vaṭṭetvā vissatṭhamudīngasaṅghānaṃ, dāṭhāpissa sumanamakuḷasadisā, taṃ ubhayampi vaṇṇasaṅghānato siyā appaṭikūlaṃ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṃ kesāpi siyuṃ vaṇṇasaṅghānato appaṭikūlā, gandhena pana paṭikūlayevāti. Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṃ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādīnissandena jātattā paramajegucchāti evaṃ **āsayato** paṭikūlā. Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi utṭhitakaṇṇakaṃ viya ekatim sakotṭhāsārāsīmhi jātā, te susānaṃkāraṭṭhānādisu jātasākaṃ viya parikhādisu jātakamalakuvalayādipupphaṃ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti evaṃ **okāsato** paṭikūlātiādinā nayena tacapañcakassa vaṇṇādivasena paṭikūlabhāvaṃ pakāsenteṇāti attho.

Nijjīvanissattabhāvaṃ vā pākātaṃ karontenāti ime kesā nāma sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā. Tattha yathā vammikamatthake jātesu kunthatiṇesu na vammikamatthako jānāti “mayi kunthatiṇāni jātāni”ti, nāpi kunthatiṇāni jānanti “mayam vammikamatthake jātāni”ti, evameva na sīsakaṭāhapaliveṭhanacamma jānāti “mayi kesā jātā”ti, nāpi kesā jānanti “mayam sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā”ti. Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhaṇarāhitā ete dhammā. Iti kesā nāma imasmim sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano abyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūtiādinā nayena nijjīvanissattabhāvaṃ pakāsenteṇa. **Pubbeti** purimabuddhānaṃ santike. **Madditasaṅkhāroti** nāmarūpavavatthānena ceva paccayapariggahavasena ca ñāṇena parimadditasaṅkhāro. **Bhāvītābhāvanoti** kalāpasammasanādinā sabbaso kusalahāvanāya pūraṇena bhāvītābhāvano.

Adinnaṃ na vaṭṭatīti ettha pabbajjā na ruhatīti vadanti. **Anuññātaupasampadāti** ñatticatutthakammena anuññātaupasampadā. **Ṭhānakaraṇasampadanti** ettha urādīni ṭhānāni, saṃvutādīni karaṇāni veditābāni. Anunāsikantaṃ katvā dānakāle antarā vicchedaṃ akatvā dātābānīti dassetuṃ “**ekasambandhāni**”ti vuttaṃ. **Vicchinditvāti** ma-kāraṇaṃ katvā dānasamaye vicchedaṃ katvā. **Sabbamassa kappiyākappiyaṃ ācikkhitābanti** dasasikkhāpadavinimuttaṃ parāmāsāparāmāsādibhedāṃ kappiyākappiyaṃ ācikkhitābbaṃ. **Ābhisamācārikesu vinetabboti** iminā sekhiyaupajjhāyavattādiābhisamācārikasīlamanena pūretābbaṃ, tattha ca kattābassa akaraṇe akattābassa ca karaṇe daṇḍakammāraho hotīti dīpeti.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyamārakathāvaṇṇanā

35. **Atha kho bhagavā vassaṃvuṭṭoti**tiādikāya pana pāliya ayaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Yonisomanasikārāti** upāyamanasikārena, aniccādīsu aniccādito manasikaraṇenāti attho. **Yoniso sammappadhānāti** upāyavīriyena, anuppannākusalānuppādanādividhinā pavattavīriyenāti attho. **Vimuttīti** ukkaṭṭhaniddesena arahattaphalavimuttī vuttā. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ attanā vīriyaṃ katvā arahattaṃ patvāpi na tussati, idāni aññesampi ‘pāpuñāthā’ti ussāhaṃ karoti, paṭibāhessāmi na”nti cintetvā abhāsī. **Mārapāsenāti** kilesapāsenā. Sesametha vuttanayameva.

Dutiyamārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā

36. **Ṭiṃsabbhaddavaggiyavatthumhi yathābhirantaṃ viharitvāti** yathāajjhāsayaṃ viharitvā. Buddhānañhi ekasmiṃ ṭhāne vasantānaṃ chāyūdakaḍḍānaṃ vipattiṃ vā aphāsukasenaśanaṃ vā manussānaṃ assaddhādibhāvaṃ vā āgamma anabhiranti nāma natthi, tesam sampattiyā “idha phāsum viharāmā”ti abhiramitvā ciravihāropi natthi. Yattha pana tathāgate viharante sattā saraṇesu vā tīsu paṭiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, sotāpattimaggaḍḍānaṃ vā paresaṃ upanissayo hoti, tattha buddhā satte tāsu sampattīsu paṭiṭṭhāpanaajjhāsayaena vasanti, tāsaṃ abhāve pakkamanti. Tena vuttaṃ “yathāajjhāsayaṃ viharitvā”ti. **Ajjhogāhetvāti** pavisitvā. **Ṭiṃsamattāti** ṭiṃsapamāṇā. Sesamettha vuttanayameva.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā

37-38. Uruvelakassapavatthumhi **jaṭiloti** jaṭādhāro. Jaṭā assa atthīti hi **jaṭilo**. Netīti **nāyako**, sāmaṃ vineti attano laddhiṃ sikkhāpetīti **vināyako**. **Sace te kassapa agarūti** kassapa sace tuyhaṃ bhāriyaṃ aphāsukaṃ kiñci natthi. **Agyāgāreti** aggisālāyaṃ. **Ubhinnaṃ sajotibhūtānanti** ubhosu sajotibhūtesu pajjalitesu. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

39. **Ajjaṇhoti** ajja ekadivasaṃ. **Aggisālāmhīti** agyāgāre. **Sumanamanasoti** sundaracittasāṅkhātamaṃ. **Tejodhātūsu kusaloti** tejakasiṇasaṃpattīsu kusalo. **Udicchareti** ullokesuṃ, parivāresunti vā attho. **Pattamhi odahitvāti** patte pakkhipitvā. **Dhuvabhattenāti** niccabhattenā.

40. **Abhikkantāya rattiyāti** ettha **abhikkanta**-saddo khaye vattati, tena parikkhīṇāyarrattiyāti attho. Ete hi cattāro mahārājāno majjhimayāmasamanantare āgatā. Niyāmo kiresa devatānaṃ, yadidaṃ buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā upaṭṭhānaṃ āgacchantā majjhimayāmasamanantare āgacchanti. **Abhikkantavaṇṇāti** abhirūpachavivaṇṇā, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āgacchamānā pakativāṇaṃ pakatiiddhiṃ jahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā atirekavaṇṇavatthālāṅkāraḷāyādīhi obhāsaṃ muñcamānādivasena ca dibbaṃ iddhānubhāvañca nimminivā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisāṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmaṃvacarā anabhisāṅkhatenapi āgantūṃ sakkonti oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabalīkārahārahakkhā, rūpāvacarā pana anabhisāṅkhatena kāyena āgantūṃ na sakkonti sukhumatararūpattā. Tesañhi atisukhumova attabhāvo, na tena iriyāpathakappaṇaṃ hoti. Tasmā brahmalokepi brahmāno yebhuyyena nimmitarūpeneva pavattanti. Mūlapaṭisaṅkharūpañhi nesaṃ ativiya sukhumamahārūpaṃ, kevalaṃ taṃ cittuppādasā nissayādhiṭṭhānabhūtaṃ saṅghānavantaṃ hutvā tiṭṭhati.

Kevalakappanti ettha **kevala**-saddassa anavasesattaṃ attho, **kappa**-saddassa samantabhāvo, tasmā **kevalakappaṃ vanasaṅḍanti** anavasesaṃ samantato vanasaṅḍanti attho. Anavasesaṃ pharituṃ samatthassaṃ hi obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ pana sabbaso pharatiṭṭi dassetuṃ samantattho kappa-saddo gahito. Atha vā īsaṃ asamattham kevalakappaṃ. Bhagavato pabhāya anobhāsītameva hi padesaṃ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi bhagavato pabhā kāyaci pabhāya abhibhūyati, sūriyādīnampi pana pabhaṃ sā abhibhūyati tiṭṭhatīti. **Obhāsetvāti** vatthālāṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho. Devatānañhi sarīrābhā dasadvādasayojanamattaṭṭhānaṃ tato bhīyyopi pharitvā tiṭṭhati, tathā vatthābharaṇādīsu samuṭṭhitā pabhā. **Catuddisāti** catūsū disāsu. **Yatra hi nāmāti** yaṃ nāma.

43. **Āngamagadhāti** ubho āngamagadharaṭṭhavāsino. **Iddhipāṭihāriyanti** iddhibhūtaṃ pāṭihāriyaṃ, na ādesanānusāsānīpāṭihāriyanti attho. Tividhañhi pāṭihāriyaṃ iddhipāṭihāriyaṃ ādesanāpāṭihāriyaṃ anusāsānīpāṭihāriyanti. Tattha “idha bhikkhu ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti āvibhāvaṃ tirobhāva”ntiādinayappavattaṃ (dī. ni. 1.238-239; ma. ni. 1.147; saṃ. ni. 2.70; 5.834) iddhividhameva **iddhipāṭihāriyaṃ**. “Idha bhikkhu parasattānaṃ parapuggalānaṃ cittampi ādisati, cetasikampi ādisati, vitakkitaṃ ādisati, vicāritampi ādisati ‘evampi te mano, itthampi te mano’”tiādinayappavattaṃ (paṭi. ma. 3.30) parassa cittaṃ ṇatvā kathaṃ **ādesanāpāṭihāriyaṃ**. “Idha bhikkhu evamanūsāsati ‘evaṃ vitakketha, mā evaṃ vitakkayittha, evaṃ manasi karotha, mā evaṃ mānasā karittha, idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathā’”ti (paṭi. ma. 3.30) evamādinayappavattā sāvakaṇaṃ buddhānañca sabbakālaṃ desetabbadhamadesanā **anusāsānīpāṭihāriyaṃ**.

Tattha (udā. aṭṭha. 1) pāṭihāriyapadassa vacanattaṃ paṭipakkhaharaṇato rāgādīkilesāpanayanato **pāṭihāriyanti** vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanaṇampi vigatūpakkīlese aṭṭhaguṇasamānāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṃ vattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha pāṭihāriyanti vattaṃ. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesam haraṇato **pāṭihāriyanti** vuttaṃ, evaṃ sati yuttametam. Atha vā bhagavato ca sāsanassa ca paṭipakkhā tiṭṭhiyā, tesam haraṇato **pāṭihāriyaṃ**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhīādesanānusāsānīhi haritā apanītā honṭīti. **Paṭīti** vā ayaṃ saddo pacchātī etassa atthaṃ bodheti “tasmīṃ paṭipavīṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”tiādisu (cūḷāni. vatthugāthā 4) viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkīlesena katakiccena pacchā haritabbaṃ pavattetabbanti pāṭihāriyaṃ, attano vā upakkīlesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṃ pāṭihāriyaṃ, iddhīādesanānusāsāniyo ca vigatūpakkīlesena katakiccena sattahitattaṃ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkīlesesu parasattānaṃ upakkīlesaharaṇāni honṭīti pāṭihāriyāni bhavanti, pāṭihāriyameva **pāṭihāriyaṃ**. Pāṭihāriye vā iddhīādesanānusāsānīsamudāye bhavaṃ ekekaṃ **pāṭihāriyanti** vuccati. Pāṭihāriyaṃ vā catutthajjhānaṃ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṃ nimittabhūte, tato vā āgatanti

pāṭihāriyaṃ. Svātanāyāti sve dātabbassa atthāya.

44. Paṃsukūlaṃ uppannaṃ hotīti pariyesamānassa paṭilābhavasena uppannaṃ hoti. Vicittapaṭihāriyadassanatthāva sā pariyesanā. Yasmā paṇinā phuṭṭhamatte sā pokkharāṇī nimmitā ahoṣi, tasmā vuttaṃ “**pāṇinā pokkharāṇiṃ khaṇitvā**”ti.

46-49. Jaṭilāti tāpasā. Te hi jaṭadhāritāya idha “jaṭilā”ti vuttā. **Antaraṭṭhakāsu himapātasamayeti** hemantassa utuno abhantarabhūte māghamāsassa avasāne catasso, phagguṇamāsassa ādimhi catassoti evaṃ ubhinnamantare aṭṭharattīsu himapatanakāle. **Nerañjarāya ummujjantīti** keci tasmim̐ titthasammate uduke paṭhamam̐ nimuggasakalasarīrā tato ummujjantā vuttahanti uppilavanti. **Nimujjantīti** sasīsam̐ uduke osīdanti. **Ummujjananimujjanampi karontīti** punappunam̐ ummujjananimujjanānīpi karontī. Tattha hi keci “ekummujjaneneva pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, te ummujjanameva katvā gacchantī. Ummujjanam̐ pana nimujjanamantarena natthīti avinābhāvato nimujjanampi te karontīyeva. Yepi “ekanimujjaneneva pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, tepi ekavārameva nimujjitvā vuttanayeneva avinābhāvato ummujjanampi katvā pakkamanti. Apare “punappunam̐ ummujjananimujjanāni katvā nahāte pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, te kālena kālam̐ ummujjananimujjanāni karontī. Te sabbepi sandhāya vuttaṃ “ummujjantīpi nimujjantīpi ummujjananimujjanampi karontī”ti. Ettha ca kiñcāpi nimujjanapubbakam̐ ummujjanam̐, nimujjanameva pana karontā katipayā, ummujjanam̐ tadubhayañca karontā bahūti tesam̐ yebhuyyabhāvadassanattham̐ ummujjanam̐ paṭhamam̐ vuttaṃ.

50-51. Udayavāhakoti udakogho. **Reṇuhātāyāti** rajogātāya, rajokīṇṇāyāti vuttaṃ hoti. **Neva ca kho tvam̐ kassapa arahātī** etena tadā kassapassa asekkhabhāvaṃ paṭikkhipatī, **nāpi arahattamaggasamāpannoti** etena sekkhabhāvaṃ. Ubhayenapissa anariyabhāvameva dīpeti. **Sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvam̐ arahā vā assasi arahattamaggam̐ vā samāpannoti** iminā panassa kalyāṇaputhujjanabhāvampi paṭikkhipatī. Tattha **paṭipadāti** silavisuddhiādayo cha visuddhiyo. Paṭipajjati etāya ariyamaggoti **paṭipadā. Assasīti** bhavēyyāsī. **Cirapaṭikāti** cirakālato paṭṭhāya, nāgadamanato paṭṭhāyāti attho. **Khārikājamissanti** ettha **khārīti** araṇīkamaṇḍalusūciādayo tāpasaparikkhārā, tam̐ haraṇakājam̐ **khārikājam̐. Aggihutamissanti** dabbīdiaggipūjopakaraṇam̐.

52-53. Upasaggoti upaddavo. Idāni aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni ekato gaṇetvā dassetuṃ “**bhagavato adhiṭṭhānena pañca kaṭṭhasatāni na phāliyiṃsū**”tiādi āradham̐. Nāgadamanādīni pana soḷasa pāṭihāriyāni idha na gaṇitāni, tehi saddhim̐ soḷasāṭirekaaḍḍhuḍḍhapāṭihāriyasahassānīti veditabbam̐.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

54. Idāni tassa bhikkhusahassassa ādittapariyāyadesanāya arahattappattim̐ dassetuṃ “**atha kho bhagavā**”tiādi āradham̐. Tattha **gayāyaṃ viharati gayāsīseti** gayānāmikāya nadiyā avidūre bhavattā gāmo gayā nāma, tassam̐ gayāyaṃ viharati. Samīpatthe cetam̐ bhummavacanam̐. Gayāgāmassa hi avidūre gayāti ekā pokkharāṇīpi atthi nadīpi gayāsīsanāmako hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsānopi. Yattha bhikkhusahassassa okāso pahoti, bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṃ “**gayāsīse**”ti, gayāgāmassa āsanne gayāsīsanāmake piṭṭhipāsāne viharatīti vuttaṃ hoti. **Bhikkhū āmantesi**ti tesam̐ sappāyadhammadesanam̐ vicinitvā tam̐ desessāmīti āmantesi. Bhagavā hi tam̐ iddhimayapattacīvaradharam̐ samaṇasahasam̐ ādāya gayāsīsam̐ gantvā tena parivārīto nisīditvā “katarā nu kho etesam̐ dhammakathā sappāyā”ti cintento “ime sāyam̐ pātāma aggim̐ paricaranti, imesam̐ dvādasāyatanāni ādittāni sampajjalitāni viya katvā dassessāmi, evaṃ ime arahattam̐ pāpuṇitum̐ sakkhissanti”ti sannīṭṭhānamakāsī. Atha nesaṃ tathā desetuṃ “sabbam̐, bhikkhave, āditta”ntiādinā imam̐ ādittapariyāyam̐ abhāsī.

Tattha (saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.23) sabbam̐ nāma catubbidham̐ sabbasabbam̐ āyatanasabbam̐ sakkāyasabbam̐ padesasabbanti. Tattha –

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci;

Atho aviññātamajānitabbam̐;

Sabbam̐ abhiññāsī yadatthi neyyam̐;

Tathāgato tena samantacakkhū”ti (mahāni. 156; cūḷani. dhotakamaṇḍavapucchānidessa 32; paṭi. ma. 1.121) –

Idam̐ **sabbasabbam̐** nāma. “Sabbam̐ vo, bhikkhave, desessāmi, tam̐ suñāthā”ti (saṃ. ni. 4.23) idam̐ **āyatanasabbam̐** nāma. “Sabbadhammāmūlapariyāyam̐ vo, bhikkhave, desessāmī”ti (ma. ni. 1.1) idam̐ **sakkāyasabbam̐** nāma. “Sabbadhammesu vā paṭhamasamānāhāro uppajjati cittam̐ mano mānasam̐ tajjā manoviññādhātū”ti idam̐ **padesasabbam̐** nāma. Iti pañcārammaṇamattam̐ padesasabbam̐, tebhūmakā dhammā sakkāyasabbam̐, catubhūmakā dhammā āyatanasabbam̐, yaṃ kiñci neyyam̐ sabbasabbam̐. Padesasabbam̐ sakkāyasabbam̐ na pāpuṇāti tassa tebhūmakadhammesupi ekadesassa asaṅgaṇhanato. Sakkāyasabbam̐ āyatanasabbam̐ na pāpuṇāti lokuttaradhammānam̐ asaṅgaṇhanato. Āyatanasabbam̐ sabbasabbam̐ na pāpuṇāti. Kasmā? Yasmā āyatanasabbena catubhūmakadhammāva pariggahitā, na lakkhaṇapaññattiyoti. Imasmim̐ pana sutte āyatanasabbam̐ adhippetam̐, tatthāpi idha vipassanupagadhammāva gahetabbā.

Cakkhūti (dha. sa. aṭṭha. 596; saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.1) dve cakkhūni nānacakkhu ceva maṃsacakkhu ca. Tattha nānacakkhu pañcavidham buddhacakkhu dhammacakkhu samantacakkhu dibbacakkhu paññācakkhūti. Tesu **buddhacakkhu** nāma āsayānusayañānaṇṇeva indriyaparopariyattañānaṇṇa, yaṃ “buddhacakkhunā lokam volokento”ti (dī. ni. 2.69; ma. ni. 1.283) āgataṃ. **Dhammacakkhu** nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṃ “virajam vītamalam dhammacakkuṃ udapādī”ti (dī. ni. 1.355; saṃ. ni. 5.1081) āgataṃ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññūtaññāṇaṃ, yaṃ “pāsādamāruya samantacakkhū”ti (dī. ni. 2.70; ma. ni. 1.282) āgataṃ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannāñāṇaṃ, yaṃ “dibbena cakkhunā visuddhenā”ti (ma. ni. 1.148, 284) āgataṃ. **Paññācakkhu** nāma catusaccaparicchedakāñāṇaṃ, yaṃ “cakkhuṃ udapādī”ti (saṃ. ni. 5.1081; mahāva. 15) āgataṃ. Maṃsacakkhupi duvidham sasambhāracakkhu pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṃ akkhikūpake akkhipaṭalehi parivārito maṃsapinḍo, yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoḷā sambhavo jīvitam bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti, vitthārato pana catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoḷā sambhavoti ime nava catusamuṭṭhānavasena chattimsa, jīvitam bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti ime kammamuṭṭhānā tāva cattāroti cattālisa sambhārā honti, idam **sasambhāracakkhu** nāma. Yaṃ panettha setamaṇḍalaparicchinna kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhimaṇḍale sanniviṭṭham rūpadassanasamattam pasādamattam, idam **pasādacakkhu** nāma. Tassa tato paresaṇca sotādīnam vitthārakathā **visuddhimage** (visuddhi. 2.436) vuttāva.

Tattha yadidaṃ pasādacakkhu, taṇca gahetvā bhagavā “**cakkhu āditta**”ntiādimāha. Tattha **ādittanti** padittam, sampajjalitam ekādasahi aggīhi ekajālībhūtanti attho. Cakkhusannissitam viññāṇam **cakkhuvīññāṇam**, cakkhussa vā kāraṇabhūtassa viññāṇam **cakkhuvīññāṇam**. Kāmaṃ rūpālokamanasikārādayopi tassa viññāṇassa kāraṇam, te pana sādharāṇakāraṇam, cakkhu asādharāṇanti asādharāṇakāraṇenāyaṃ niddeso yathā “yavankuro”ti. **Sotaviññāṇā**dīsipi eseva nayo. Cakkhusannissito phasso **cakkhusamphasso**, cakkhuvīññāṇasampayuttaphassasetam adhivacanam. **Sotasamphassā**dīsipi eseva nayo. **Cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitanti** cakkhusamphassam mūlapaccayam katvā uppannā sampañicchanasantīraṇavoṭṭhabbanajavanavedanā. Cakkhuvīññāṇasampayuttāya pana vedanāya cakkhusamphassassa paccayabhāve vattabbameva natthi. Cakkhusamphasso hi sahaḷātāya vedanāya sahaḷātādivasena, asahaḷātāya upanissayādivasena paccayo hoti. Teneva “cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitam sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā”ti vuttam. **Sotadvāravedanā**dīsipi eseva nayo. Ettha pana **manoti** bhavaṅgacittam manodvārassa adhippetattā. **Dhammā**ti dhammārammaṇam. **Manoviññāṇanti** sahaḷavajjanakam javanam. **Manosamphassoti** bhavaṅgasahaḷāto phasso. **Vedayitanti** āvajjanavedanāya saddhim javanavedanā. Bhavaṅgasampayuttāya pana vedanāya gahaṇe vattabbameva natthi. Āvajjanam vā bhavaṅgato amocetvā **manoti** sāvajjanam bhavaṅgam daṭṭhabbam. **Dhammā**ti dhammārammaṇameva. **Manoviññāṇanti** javanaviññāṇam. **Manosamphassoti** bhavaṅgāvajjanasahaḷāto phasso. **Vedayitanti** javanasahaḷāto vedanā, bhavaṅgāvajjanasahaḷātāpi vaṭṭatiyeva.

Rāgagginātiādisu rāgo va anudahanatthena aggīti **rāgaggi**. Rāgo hi tikhiṇam hutvā uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā “aggi”ti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Tatrimāni vatthūni (dī. ni. aṭṭha. 3.305; vibha. aṭṭha. 924) – ekā daharabhikkhunī cittalapabbatavihāre uposathāgāram gantvā dvārāpālarūpaṃ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo tikhiṇataro hutvā uppanno, tasmā taṃsamuṭṭhānā tejodhātu ativiya tikhiṇabhāvena saddhim attanā sahaḷātadhammehi hadayapadesam jhāpesi yathā taṃ bāhirā tejodhātu sannissayam, tena sā bhikkhunī jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā “ayaṃ daharā ṭhitā, pakkosatha na”nti āhaṃsu. Ekā gantvā “kasmā ṭhitāsi”ti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idam tāva rāgassa anudahanatāya vatthu.

Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā daṭṭhabbā. Tesu (dī. ni. aṭṭha. 1.47-48) kira eko devaputto “nakkhattam kīlissāmi”ti saparivāro rathena vīthim paṭipajjati. Athaṇño nikkhamanto taṃ purato gacchantam disvā “bho ayaṃ kapaṇo aditthapubbam viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya bhijjamāno viya ca gacchatī”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddham disvā kuddhā nāma suvijānā hontīti kuddhabhāvamassa ṇatvā “tvam kuddho mayham kim karissasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnam vasena laddhā, na tuyham vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiṇhi kuddhe itaro akuddho rakkhati. Kuddhassa hi so kodho itarasmiṃ akujjhante anupādāno ekavārāmeva uppattiyā anāsevano cāvetum na sakkoti, udakam patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akuddho taṃ cavanato rakkhati. Ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānamyeva orodhānam cavanti. Ubhosu hi kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññamhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro nissayadhanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthum niddahanto accantasukhumālam karajakāyam vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati. Idam dosassa anudahanatāya vatthu.

Mohassa pana anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tesam satisammo hoti, tasmā khiḍḍāvasena āhārakālam ativattetvā kālam karonti. Te (dī. ni. aṭṭha. 1.45-46) kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhāvena nakkhattam kīlāntā tāya sampattimahanatāya “āhāram paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkananto paṭṭhāya nirantaram khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya. Manussānaṇhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesam tejjassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodakaacchayāguādīhi sakkā vatthum upatthambhetum. Devānam pana tejo balavā hoti uḷarapuññanibbattattā uḷaragarusiniddhasudhāhārajānato ca, karajam mandam mudusukhumālabhāvato. Teneva hi bhagavā indasālaguhāyam pakatipathaviyam patiṭṭhātum asakkontam sakkam devarājānam “oḷārikakāyam adhiṭṭhāhi”ti āha, tasmā te ekam āhārelam atikkamitvā saṅṭhātum na sakkonti. Yathā nāma gimhānam majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitam padumam vā

uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenapi siñciyamānaṃ pākatiṃ na hoti vinassatiyeva, evameva pacchā nirantaraṃ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti.

Ko pana tesam āhāro, kā āhāavelāti? Sabbesampi kāmāvacaradevānaṃ sudhā āhāro, so heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānaṃ uparimānaṃ pañītatamo hoti. Taṃ yathāsakaṃ divasavasena divase divase bhuñjanti. Keci pana “biḷārapadappamānaṃ sudhāhāraṃ bhuñjanti. So jivhāya ṭhapitamatto yāva kesagganakhaggā kāyaṃ pharati, tesamyeva divasavasena sattadivasam yāpanasamatthova hoti”ti vadanti.

Ke pana te khiḍḍāpadosikā nāma devāti? Ime nāmāti aṭṭhakathāyaṃ vicāraṇā natthi, “kammajatejo balavā hoti, karaṃ manda”nti avisesena vuttattā pana ye keci kabalīkārāhārūpajivino evaṃ karonti, te evaṃ cavantīti veditabbā. Keci panāhu “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā. Khiḍḍāya padussanamatteneva hete khiḍḍāpadosikāti vuttā”ti. Manopadosikā pana cātumahārājikāti aṭṭhakathāyameva vuttam. Keci pana “khiḍḍāpadosikāpi cātumahārājikāyeva”ti vadanti. Evaṃ tāva rāgādayo tayo anudhanaṭṭhena “aggī”ti veditabbā. Jātiādittayaṃ pana nānappakāradukkhavattubhāvena anudahanato aggī. Sokādīnaṃ anudahanatā pākāṭāyeva. Sesamettha vuttanayameva. Iti imasmiṃ sutte dukkhalakkhaṇaṃ kathitaṃ cakkhādīnaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvena dukkhamatāya dukkhabhāvassa kathitattā.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā

55. Idāni “atha kho bhagavā gayāsīse yathābhirantaṃ viharitvā”tiādīsu yā sā anuttānapadavaṇṇanā, taṃ dassetuṃ “**laṭṭhivaneti tāluyyāne**”tiādi āradhamaṃ. Tattha **tāluyyāneti** tālarukkhaṇaṃ bahubhāvato evaṃladdhanāme uyyāne. **Appekacce yena bhagavā tenaṅjalim paṇāmetvāti**tiādīsu **aṅjalim paṇāmetvāti** ye ubhatopakkhikā, te sandhāyetaṃ vuttam. Te kira evaṃ cintayimṣu “sace no micchādīṭṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe samaṇaṃ gotamaṃ vanditthā’ti, tesam ‘kiṃ aṅjalimattakaraṇenapi vanditaṃ hoti’ti vakkhāma. Sace no sammādīṭṭhikā codessanti ‘kasmā bhagavantaṃ na vanditthā’ti, ‘kiṃ sīsenā bhūmiṃ paharanteneva vanditaṃ hoti, nanu aṅjalikammampi vandanā evā’ti vakkhāma”ti. **Nāmagottaṃ sāvetvāti** “bho gotama, ahaṃ asukassa putto datto nāma mitto nāma idha āgato”ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma, “bho gotama, ahaṃ vāseṭṭho nāma kaccāno nāma idhāgato”ti vadantā gottaṃ sāventi nāma. Ete kira daliddā jīṇṇakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākāṭā bhavissāmāti evaṃ akaṃsu. Ye pana tuṅhībhūtā nisīdimṣu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā “ekaṃ dve kathāsallāpe karonte vissāsiko hoti, atha vissāse satī ekaṃ dve bhikkhā adātuṃ na yutta”nti tato attānaṃ mocentā tuṅhī nisīdanti. Andhabālā aññāṇatāyeva avakkhittā mattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṅhībhūtā nisīdanti.

Kisakovadānoti ettha kisakānaṃ ovaḍāno **kisakovadānoti** imaṃ tāva atthavikappaṃ dassetuṃ “**tāpasacariyāya kisasarīrattā**”tiādi vuttam. **Agghuttanti** aggiparicāraṇaṃ. Rūpādayova idha kāmānīyaṭṭhena “kāmā”ti vuttāti āha “**ete rūpādayo kāmā**”ti. **Yaññā abhivadantīti** yāgahetu ijjhantīti vadanti. **Upadhīsūti** ettha cattāro upadhī kāmupadhī khandhupadhī kilesupadhī abhisāṅkhārūpadhīti. Kāmāpi hi “yaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti (ma. ni. 1.167) evaṃ vuttassa sukhassa adhiṭṭhānabhāvato upadhīyati ettha sukhaṃ iminā vacanattena “upadhī”ti vuccanti. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisāṅkhārūpadhī bhavadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato “upadhī”ti vuccanti, tesu khandhupadhī idhādhippetoti āha “**khandhupadhīsū malanti ṇātvā**”ti. **Yaññā malameva vadantīti** yāgahetu malameva ijjhantīti vadanti. **Yiṭṭheti** mahāyāge. **Huteti** divase divase kattabbaaggiparicāraṇe. **Kāmabhāve asattanti** kāmabhāve alaggaṃ, tabbinimuttanti vuttam hoti.

57-58. **Āsīsanāti** patthanā. Dibbasuvaṇṇesupi siṅgīsuvāṇṇassa sabbasetṭhattā “**siṅgīnikkhasavaṇṇo**”ti vuttam. Yatheva hi manussaparibhoge suvaṇṇe yuttikatam hīnaṃ, tato rasavidhamaṃ seṭṭham, rasavidhato ākaruppannaṃ, tato yaṃ kiñci dibbaṃ seṭṭham, evaṃ dibbasuvaṇṇesupi cāmīkarato sātakumbham, sātakumbhato jambunadaṃ, jambunadato siṅgīsuvāṇṇaṃ, tasmā taṃ sabbasetṭham. **Siṅgīnikkhanti** ca nikkhāparimāṇena siṅgīsuvāṇṇena kataṃ suvaṇṇapaṭṭam. Ūnakanikkhena katañhi ghaṭṭanamajjanakkhamaṃ na hoti, atirekena kataṃ ghaṭṭanamajjanaṃ khamati, vaṇṇavantaṃ pana na hoti, pharusadhātukaṃ khāyati, nikkhena kataṃ ghaṭṭanamajjanañceva khamati vaṇṇavantañca hoti. Nikkhamāna viśatisuvaṇṇanti keci. Pañcaviśatisuvaṇṇanti apare. **Majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ** pana “nikkhamāna pañcasuvaṇṇā”ti vuttam. **Suvaṇṇo** nāma catudharaṇanti vadanti.

Dasasu ariyavāsesu vutthavāsoti –

“Idha, (dī. ni. 3.348; a. ni. 10.20) bhikkhave, bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasatṭhesano anāvīlasāṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhuno kāmacchando pahīno hoti, byāpādo pahīno hoti, thinamiddhaṃ pahīnaṃ hoti, uddhaccakukkuccaṃ pahīnaṃ hoti, vicikicchā pahīnā hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā... manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu ekārakkho hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu satārakkhena cetasā samannāgato hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu ekārakkho hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu caturāpasseno hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sañkhāyekaṃ paṭisevati, sañkhāyekaṃ adhivāseti, sañkhāyekaṃ parivajjeti, sañkhāyekaṃ vinodeti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu caturāpasseno hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu panuṅṅapaccekasacco hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu yāni tāni puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ puthupaccekasaccāni, sabbāni tāni nuṅṅāni honti panuṅṅāni cattāni vantāni muttāni pahīnāni paṭinissatṭhāni. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu panuṅṅapaccekasacco hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu samavayasatṭhesano hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhuno kāmesanā pahīnā hoti, bhavesanā pahīnā hoti, brahmacariyesanā paṭippassaddhā. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu samavayasatṭhesano hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhuno kāmasaṅkappo pahīno hoti, byāpādasāṅkappo pahīno hoti, vihiṃsāsaṅkappo pahīno hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu suvimuttacitto hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhuno rāgacittaṃ vimuttaṃ hoti, dosā cittaṃ vimuttaṃ hoti, mohā cittaṃ vimuttaṃ hoti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu suvimuttacitto hoti.

“Kathañca, bhikkhave, bhikkhu suvimuttapañño hoti? Idha, bhikkhave, bhikkhu ‘rāgo me pahīno ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadharmo’ti pajānāti, ‘doso me pahīno...pe... moho me pahīno ucchinnamūlo tālavatthukato anabhāvaṃkato āyatiṃ anuppādadharmo’ti pajānāti. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu suvimuttapañño hoti’ (dī. ni. 3.348; a. ni. 10.20) –

Evaṃāgatesu dasasu ariyavāsesu vutthavāso.

Tattha vasanti etthāti vāsā, ariyānaṃ eva vāsāti **ariyavāsā** anariyānaṃ tādisānaṃ vāsānaṃ asambhavato. Ariyāti cettha ukkaṭṭhaniddesena khīṇāsavā gahitā. **Ekārakkhoti** ekā satisaṅkhātā ārakkhā etassāti ekārakkho. Khīṇāsavassa (dī. ni. aṭṭha. 3.348; a. ni. aṭṭha. 3.10.20) hi tisu dvāresu sabbakāle satī ārakkhakiccaṃ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ nīṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hotīti vuccati.

Caturāpassenoti cattāri apassenāni apassayā etassāti caturāpasseno. **Sañkhāyāti** nīṇena (dī. ni. aṭṭha. 3.308). **Paṭisevatīti** nīṇena nītvā sevitaḥḥayuttakameva sevati. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṃ paribhuñjati” tiādinā (ma. ni. 1.23; a. ni. 6.58) nayena veditaḥḥo. **Sañkhāyekaṃ adhivāsetīti** nīṇena nītvā adhivāsetabbayuttakameva adhivāseti. Vitthāro panettha “paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassā” tiādinā (ma. ni. 1.24) nayena veditaḥḥo. **Parivajjeti** nīṇena nītvā parivajjetabbayuttakameva parivajjeti. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti” tiādinā nayena veditaḥḥo. **Vinodeti** nīṇena nītvā vinodetabbameva vinodeti nudati nīharati anto vasitūṃ na deti. Tassa vitthāro “uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti” tiādinā nayena veditaḥḥo.

Panuṅṅapaccekasaccoti (a. ni. aṭṭha. 2.4.38; dī. ni. aṭṭha. 3.348) “idameva dassanaṃ saccam, idameva sacca” nti evaṃ pāṭiyekkaṃ gahitattā paccekasaṅkhātāni diṭṭhisaccāni panuṅṅāni nīhaṭāni pahīnāni assāti panuṅṅapaccekasacco. **Puthusamaṇabrāhmaṇānanti** bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha ca **samaṇāti** pabbajjupagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni, “idameva dassanaṃ saccam, idameva sacca” nti pāṭiyekkaṃ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṅṅānīti** nīhaṭāni. **Panuṅṅānīti** suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānīti** vīssaṭṭhāni. **Vantānīti** vāmītāni. **Muttānīti** chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissatṭhānīti** yathā na puna cittaṃ ārohani, evaṃ paṭivissajjitāni. Sabbāneva cetāni ariyamaggādhigamato pubbe gahitassa diṭṭhiggāhassa vīssaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasatthesanoti (dī. ni. aṭṭha. 3.348; a. ni. aṭṭha. 3.10.20) ettha **avayāti** anūnā. **Satṭhāti** nissatṭhā. Sammā avayā satṭhā esanā assāti **samavayasatthesano**, sammā vissatṭhasabbaesanoti attho. “**Rāgā cittaṃ vimutta**”ntiādihi maggassa kiccanipphatti kathitā rāgādīnaṃ pahīnabhāvādīpanato. “**Rāgo me pahīno**”tiādīhi paccavekkhaṇāmukkhena ariyaphalaṃ kathitaṃ. Adhigate hi aggaphale sabbaso rāgādīnaṃ anuppādadhammataṃ pajānāti, tañca pajānanam paccavekkhaṇāñānti. Tattha pañcaṅgavippahānapaccekasaccāpanodanaesanāsamavayasajjanāni “saṅkhāyekaṃ paṭisevati adhvāseti parivajjeti vinodeti”ti vuttesu apassenesu vinodanā ca maggakiccāneva, itare ca maggeneva samijjhanti.

Dasabaloti kāyabalasankhātāni nāṇabalasankhātāni ca dasa balāni etassāti dasabalo. Duvidhañhi tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ nāṇabalañca. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetam porāṇehi –

“Kālāvakañca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalam;
Gandhamaṅgalaheamañca, uposathachaddantime dasā”ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.148; saṃ. ni. aṭṭha. 2.2.22; a. ni. aṭṭha. 3.10.21; vibha. aṭṭha 76; udā. aṭṭha. 75; bu. vaṃ. aṭṭha. 1.39; paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.44; cūlani. aṭṭha. 81);

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvaka**nti pakatihatthikulaṃ daṭṭhabbaṃ. Yam dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, tam ekassa kālāvakassa hatthino. Yam dasannaṃ kālāvakaṇaṃ balaṃ, tam ekassa gaṅgeyyassa. Yam dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, tam ekassa paṇḍarassa. Yam dasannaṃ paṇḍarānaṃ, tam ekassa tambassa. Yam dasannaṃ tambānaṃ, tam ekassa piṅgalassa. Yam dasannaṃ piṅgalānaṃ, tam ekassa gandhahatthino. Yam dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, tam ekassa maṅgalassa. Yam dasannaṃ maṅgalānaṃ, tam ekassa hemavatassa. Yam dasannaṃ hemavatānaṃ, tam ekassa uposathassa. Yam dasannaṃ uposathānaṃ, tam ekassa chaddantassa. Yam dasannaṃ chaddantānaṃ, tam ekassa tathāgatassa kāyabalaṃ. Nārāyanaṅghātābalanti idameva vuccati. Tattha nārā vuccanti rasmiyo, tā bahū nānāvidhā tato uppajjantīti **nārāyanaṃ**, vajiraṃ, tasmā vajiraṅghātābalanti attho. Tadetam pakatihatthigaṇānāya hatthīnaṃ koṭisahassānaṃ, purisagaṇānāya dasannaṃ purisakoṭisahassānaṃ balaṃ hoti. Idam tāva tathāgatassa **kāyabalaṃ**.

Nāṇabalaṃ pana pāliyaṃ āgatameva. Tatrāyaṃ pāli (ma. ni. 1.148; a. ni. 10.21) –

“Dasa kho panimāni, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalāni, yehi balehi samannāgato tathāgato āsabham ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Katamāni dasa? Idha, sārīputta, tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti, yampi, sārīputta, tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Idampi, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yam balaṃ āgamma tathāgato āsabham ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. (1)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato atītānāgatapaccuppanānaṃ kammamādānānaṃ ṭhānaso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (2)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato sabbatthagāminīṃ paṭipadaṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (3)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato anekadhātuṃ nānādhātuṃ lokaṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (4)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (5)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (6)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti...pe.... (7)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato anekavihitam pubbenivāsam anussarati. Seyyathidaṃ? Ekampi jātiṃ dvepi jātiyo...pe... iti sākāram sauddesaṃ anekavihitam pubbenivāsam anussarati...pe.... (8)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paṇite suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti...pe.... (9)

“Puna caparam, sārīputta, tathāgato āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati...pe... idampi, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yam balaṃ āgamma tathāgato āsabham ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Imāni kho, sārīputta, dasa tathāgatassa tathāgatabalāni”ti. (10)

Tattha (ma. ni. aṭṭha. 1.148; a. ni. aṭṭha. 3.10.21; vibha. aṭṭha. 760) **ṭhānañca ṭhānatoti** kāraṇaṃ kāraṇato. “Ye ye dhammā yesam yesam dhammānaṃ hetu paccayā uppādāya, tam tam ṭhānaṃ. Ye ye dhammā yesam yesam dhammānaṃ na

hetū na paccayā uppādāya, taṃ taṃ aṭṭhāna’nti pajānanto ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. **Yampīti** yena ñāṇena.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammameva vā kammasamādānaṃ. **Ṭhānaso hetusoti** paccayato ceva hetuto ca. Tattha gatiupadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiñca agatigāminiñca. **Paṭipadanti** maggaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānātīti** bahūsupi manussesu ekameva pānaṃ ghātentesu kāmaṃ sabbesampi cetanā tassevekassa jīvitindriyārammaṇā, taṃ pana kammaṃ tesam nānākāraṃ. Tesu hi eko ādarena chandajāto karoti, eko “ehi tvampi karohī”ti parehi nippīlito karoti, eko samānacchando viya hutvā appaṭibāhiyamāno vicarati, tasmā tesu eko teneva kamma niraṇṇa nibbattati, eko tiracchānāyoniyam, eko pettivisaye. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeṇeva “iminā nīhārena āyūhitattā esa niraṇṇa nibbattissati, esa tiracchānāyoniyam, esa pettivisaye”ti jānāti. Niraṇṇa nibbattamānampi “esa mahāniraṇṇa nibbattissati, esa ussaniraṇṇa”ti jānāti. Tiracchānāyoniyam nibbattamānampi “esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādo, esa bahuppādo”ti jānāti. Pettivisaye nibbattamānampi “esa nijjhāmatāṇhiko bhavissati, esa khuppipāsiko, esa paradattūpajīvī”ti jānāti. Tesu ca kammesu “idaṃ kammaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhissati, etaṃ aññena dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṃ bhavissati”ti jānāti.

Tathā sakalagāmaṃvāsikesu ekato piṇḍapātaṃ dadamānesu kāmaṃ sabbesampi cetanā piṇḍapātārammaṇāva, taṃ pana kammaṃ tesam nānākāraṃ. Tesu hi eko ādarena karotīti sabbam purimasadisam. Tasmā tesu ca keci devaloke nibbattanti, keci manussaloke. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeṇeva jānāti. “Iminā nīhārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke, tatthāpi esa khattiyakule, esa brāhmaṇakule, esa vessakule, esa suddakule, esa paranimmitavasavattīsu, esa nimmānarattīsu, esa tusitesu, esa yāmesu, esa tāvatimsesu, esa cātumahārājikesu, esa bhummadevesu”tiādīnā tattha tattha hīnapaṇītasuvaṇṇadubbaṇṇaappaparivāramahāparivāratādibhedam taṃ taṃ visesam āyūhanakkhaṇeṇeva jānāti.

Tathā vipassanaṃ paṭṭhapentesuyeva “iminā nīhārena esa kiñci sallakkhetum na sakkhissati, esa mahābhūtamattameva vavattapessati, esa rūpariggahe eva ṭhassati, esa arūpariggaheṇeva, esa nāmarūpariggaheṇeva, esa paccayapariggaheṇeva, esa lakkhaṇārammaṇikavipassanāyameva, esa paṭhamaphaleṇeva, esa dutiyaphale eva, esa tatiyaphale eva, esa arahattaṃ pāpuṇissati”ti jānāti. Kasiṇaparikkamaṃ karontesupi “imassa parikkamattameva bhavissati, esa nimittaṃ uppādessati, esa appanaṃ eva pāpuṇissati, esa jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ gaṇhissati”ti jānāti.

Anekadhātuntīti cakkhuhātuādīhi, kāmadhātuādīhi vā dhātūhi bahudhātum. **Nānādhātuntīti** tāsamyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇattā nānapakāradhātum. **Lokanti** khandhāyatanaḍḍhātulokaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānātīti** tāsam dhātūnaṃ aviparītato sabhavaṃ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ. **Parasattānanti** padhānasattānaṃ. **Parapuggalānanti** tato paresam hīnasattānaṃ. Ekattameva vā etaṃ padadvayaṃ, veneyyavasena pana dvedhā vuttaṃ. **Indriyaparopariyattanti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvañca aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcātīti attho.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṃ, “rūpī rūpāni passatī”tiādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpattīādīnañca navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. **Samkilesanti** hānabhāgiyadhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyadhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti (vibha. 828) evam vuttaṃ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasaṃpattīyo ca. Heṭṭhimam heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhāna”nti vuttaṃ. Bhavaṅgena sabbajhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasaṃpattiyā nirodhasamāpattīto vuṭṭhānaṃ hoti. Tametaṃ sandhāya “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhāna”nti vuttaṃ. Sabbaññānañca vitthārakathāya vinicchayo **sammohavinodaniyam vibhaṅgaṭṭhakathāyam** (vibha. aṭṭha. 760) vutto. Pubbenivāsānussatīdibbacakkhuāsavakkhayaññakathā pana **veraṅjakaṇḍe** (pārā. 12) vitthāritāyeva.

Imāni kho sārīputtātīti yāni pubbe “dasa kho panimāni, sārīputta, tathāgatassa tathāgatabalāni”ti avocaṃ, imāni tāntīti appanaṃ karoti. Tattha paravādīkathā hoti “dasabalaññaṃ nāma pāṭiyekkaṃ natthi, sabbaññūtaññānasavēyāyaṃ pabhedo”ti, taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññaṃmeva hi dasabalaññaṃ, aññaṃ sabbaññūtaññānaṃ. Dasabalaññaṃ sakasakakicameva jānāti, sabbaññūtaññānaṃ tampi tato avasesampi pajānāti. Dasabalaññesu hi paṭhamam kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyam kammantaravipākantameva, tatiyam kammāparicchedameva, catuttham dhātūnāntakāraṇameva, pañcamam sattānaṃ ajjhāsāyādhimuttimeva, chaṭṭham indriyānaṃ tikkhamudubhāveva, sattamaṃ jhānādīhi saddhiṃ tesam samkilesādimeva, aṭṭhamam pubbenivuttakkhandhasantatimeva, navamaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhimeva, dasamaṃ saccāparicchedameva. Sabbaññūtaññānaṃ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti, etesam pana kiccaṃ na sabbam karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā appetaṃ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbittum na sakkoti, maggo hutvā kilese khetum na sakkoti. Iti yathāvuttakāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatattā bhagavā “dasabalo”ti vuccatīti.

Dasahi asekkhehi aṅgehi upetoti “asekkhā sammādiṭṭhi, asekkho sammāsankappo, asekkhā sammāvācā, asekkho sammākammanto, asekkho sammāājīvo, asekkho sammāvāyāmo, asekkhā sammāsati, asekkho sammāsamādhi, asekkham sammāñāṇaṃ, asekkhā sammāvimuttī”ti (dī. ni. 3.348, 360) evaṃ vutthehi dasahi asekkhadhammehi samannāgato. Asekkhā sammādiṭṭhiādayo ca sabbe phalasalampayuttadhammā eva. Ettha ca **sammādiṭṭhi sammāñāṇanti** dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā “sammā dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi, sammā pajānanaṭṭhena sammāñāṇa”nti. Atthi hi dassanañānanaṃ visaye pavattiākāraviseso. **Sammāvimuttī**ti iminā pana padena vuttāvesasā phalasalampattisahagatadhammā saṅgahitāti veditabbā. Ariyaphalasalampayuttadhammāpi hi sabbaso paṭipakkhato vimuttataṃ upādāya vimuttīti vattabbaṃ labhanti.

59. Vacanasaddena appasaddanti āramupacārena gacchato addhikajanassapi vacanasaddena appasaddaṃ. **Nagaranigghosasaddenāti** avibhāvitatthena nagare manussānaṃ nigghosasaddena. Manussehi samāgama ekajjhaṃ pavattitasaddo hi nigghoso. **Anusañcaraṇajanassāti** antosañcārino janassa. **Manussānaṃ rahassakiriyaṭṭhāniyanti** manussānaṃ rahassakaraṇassa yuttaṃ anucchavikaṃ. **Vivekānurūpanti** ekībhāvassa anurūpaṃ. Sesametha uttānameva.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā

60. Idāni “tena kho pana samayena sañcayo paribbājako”tiādīsu apubbapadavaṇṇanaṃ dassento “**sāriputtamoggallānā**”tiādīmāha. Tattha sāribrāhmaṇiṃyaṃ putto **sāriputto**, moggallibrāhmaṇiṃyaṃ putto **moggallāno**. Amhākaṃ kira (a. ni. aṭṭha. 1.1.189-190; dha. pa. aṭṭha. 1.10 sāriputtattheravatthu) bhagavato nibbattito puretārameva sāriputto rājagahanagaraassa avidūre upatissagāme sāribrāhmaṇiṃyaṃ nāma kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tamdivasamevassa sahāyopi rājagahasēva avidūre kolitagāme moggallibrāhmaṇiṃyaṃ kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāni kira dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyāneva. Tesam dvinnam ekadivasameva gabbhaparihāraṃ adamsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesam chasaṭṭhi dhātiyo upanayimsu. Nāmaggaṇadivase sāribrāhmaṇiṃyaṃ puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā “upatisso”ti nāmaṃ akaṃsu, itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā “kolito”ti nāmaṃ akaṃsu. Tena vuttaṃ “**gihikāle upatisso kolitoti evaṃ paññāyamānanāmā**”ti.

Aḍḍhateyyasatamāṇavakaparivārāti ettha pañcapañcasatamāṇavakaparivārātipi vadanti. Vuttañhetam **āṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.189-190) –

“Upatisamāṇavakassa kīlanatthāya nadiṃ vā uyyānaṃ vā gamanakāle pañca suvaṇṇasivikāsātāni parivārāni honti, kolitamāṇavakassa pañca ājāññarathasātāni. Dvepi janā pañcapañcamāṇavakasataparivārā honti”ti.

Rājagahe ca anusaṃvaccharaṃ giraggasamajjaṃ nāma hoti. Tesam dvinnampi ekaṭṭhāneyeva mañcakaṃ bandhanti. Dvepi ekatova nisīditvā samajjaṃ passitvā hasitabbaṭṭhāne hasanti, saṃvegaṭṭhāne saṃvijjanti, dāyaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne dāyaṃ denti. Tesam imināva niyāmena ekadivasam samajjaṃ passantānaṃ paripākagatattā ñāṇassa purimadivasesu viya hasitabbaṭṭhāne hāso vā saṃvegaṭṭhāne saṃvijjanaṃ vā dāyaṃ dātuṃ yuttaṭṭhāne dāyadānaṃ vā nāhosi. Dvepi pana janā evaṃ cintayimsu “kiṃ ettha oloketabbaṃ atthi, sabbepe appatte vassasate apaṇṇattikabhāvaṃ gamissanti, amhehi pana ekaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭati”ti ārammaṇaṃ gahetvā nisīdiṃsu. Tato kolito upatisamā āha “samma upatisso, na tvaṃ aññadivasesu viya haṭṭhapahaṭṭho, anattamanadhātukosi, kiṃ te sallakkhita”nti. “Samma kolita, etesaṃ olokane sāro natthi, niratthakametam, attano mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭati”ti idaṃ cintayanto nisinnomhīti. Tvaṃ pana kasmā anattamanoti. Sopi tatheva āha. Athassa attanā saddhiṃ ekajjhāsayaṭṭhaṃ nītvā upatisso evamāha “amhākaṃ ubhinnaṃ sucintitaṃ, mokkhadhammaṃ pana gavesantehi ekā pabbajjā laddhuṃ vaṭṭati, kassa santike pabbajjāma”ti.

Tena kho pana samayena sañcayo paribbājako rājagahe paṭivasati mahatiyā paribbājakaṃ parisāya saddhiṃ. Te “tassa santike pabbajissamā”ti pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sañcayassa santike pabbajimsu. Tesam pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo atirekalābhaggayasaggappatto ahoṣi. Te katipāheneva sabbaṃ sañcayassa samayaṃ parimadditvā “ācariya, tumhākaṃ jānanaṃ mayo ettakova, udāhu uttaripi atthi”ti pucchiṃsu. Sañcayo “ettakova, sabbaṃ tumhehi ñāta”nti āha. Tassa kathaṃ sutvā cintayimsu “evaṃ satī imassa santike brahmacariyavāso niratthako, mayaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ nikkhantā, so imassa santike uppādetuṃ na sakkā, mahā kho pana jambudīpo, gāmanigamarājadhāniyo carantā avassaṃ mokkhadhammadesakaṃ ācariyaṃ labhissamā”ti. Te tato paṭṭhāya “yattha yattha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā atthi”ti suṇanti, tattha tattha gantvā pañhasākacchaṃ karonti, tehi puṭṭhaṃ pañhaṃ añño kathetuṃ samattho nāma natthi, te pana tesam pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ sakalajambudīpaṃ pariggaṇhitvā nivattitvā sakatṭhānameva āgantvā “samma kolita, yo paṭhamam amataṃ adhigacchati, so ārocetū”ti katikaṃ akaṃsu. Imameva vatthuṃ saṅkhipitvā dassento “**tatra nesam mahājanaṃ disvā...pe... katikaṃ akaṃsu**”ti āha.

Tattha **channaparibbājassāti** setapaṭadharassa paribbājakassa. Tena nāyaṃ naggaparibbājakoti dasseti. **Pāsādikena abhikkantenāti**ādīsu **pāsādikenāti** pasādāvahena sārūppena samaṇānucchavikena. **Abhikkantenāti** gamanena. **Paṭikkantenāti** nivattanena. **Ālokitenāti** purato dassanena. **Vilokitenāti** ito cito dassanena. **Samiñjitenāti** pabbasaṅkocanena. **Pasāritenāti** tesameva pasāraṇena. Sabbattha itthambhūtalakkhaṇa karaṇavacanaṃ, tasmā satisampajaññakehi vabhisankhatattā pāsādikaabhikkantapaṭikkantaālokitavilokitasamiñjitapasārito hutvāti vuttaṃ hoti.

Okkhittacakkhūti heṭṭhākhittacakkhu. **Iriyāpathasampannoti** tāya pāsādikaabhikkantāditāya sampannairiyāpatho. **Atthikehi upaññātanti** “maraṇe sati amatenapi bhavitabba”nti evaṃ anumānañāṇena “atthi”ti upagataṃ nibbānaṃ nāma, taṃ maggato pariyesanto yannūnāhaṃ imaṃ bhikkhuṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandheyyanti sambandho. **Sudinnakaṇḍe vuttappakāraṇti** “dānapatīnaṃ ghāresu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitaṃ udakakañḍiyaṃ, tatta pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakaṃ gaṇhanti, tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññatarāṃ kuṭṭamūlanti veditabba”nti evaṃ vuttappakāraṃ.

Appaṃ vā bahuṃ vā bhāsassūti paribbājako “ahaṃ upatisso nāma, tvaṃ yathāsattiyā appaṃ vā bahuṃ vā pāvada, etaṃ nayasatena nayasahassena paṭivijjhitaṃ mayhaṃ bhāro”ti cintetvā evamāha. Nirodho ca nirodhupāyo ca ekadesasarūpekasesanayena “nirodho”ti vuttoti dassento “**atha vā**”tiādimāha. **Paṭipādentoti** nigamento. **Imaṃ dhammapariyāyaṃ sutvā virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkuṃ udapādīti** ettha paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā sahasanayasampanne sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Itarapadadvayaṃ sotāpannakāle niṭṭhāsīti veditabbaṃ.

Bahukehi kappanahutehīti ettha dasa dasakāni satam, dasa satāni sahasaṃ, sahasānaṃ satam satasahasam, satasahasānaṃ satam koṭi, koṭisatasahasānaṃ satam pakoṭi, pakoṭisatasahasānaṃ satam koṭipakoṭi, koṭipakoṭisatasahasānaṃ satam ekanahutanti veditabbaṃ.

61. Atha kho sārīputto paribbājako yena moggallāno paribbājako tenupasaṅkamīti (a. ni. aṭṭha. 1.1.189-190; dha. pa. aṭṭha. 1.10 sārīputtattheravatthu) sotāpanno hutvā uparivise appavattante “bhavissati ettha kāraṇa”nti sallakkhetvā therāṃ āha “bhante, mā upari dhammadesanaṃ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ sathā vasatī”ti. Veḷuvane paribbājakāti. “Bhante, tumhe purato yātha, mayhaṃ eko sahāyako atthi, amhehi ca aññamaññaṃ katikā katā ‘yo paṭhamāṃ amataṃ adhigacchati, so ārocetū’ti, ahaṃ taṃ paṭiññaṃ mocetvā sahāyakaṃ gahetvā tumhākaṃ gatamaggena satthu santikaṃ āgamissāmī”ti pañcapaṭiṭṭhitena therassa pādesu nipatitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā therāṃ uyyojetvā paribbājakārāmābhimukho agamāsi.

62. Sārīputtaṃ paribbājakaṃ etadavocāti “ajja mayhaṃ sahāyassa mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya, addhā anena amataṃ adhigataṃ bhavissatī”ti amatādhigamaṃ pucchanto etadavoca. Sopissa “āmāvuso, amataṃ adhigata”nti paṭijānitvā sabbaṃ pavattim ārocetvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne moggallāno paribbājako sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Tena vuttaṃ “**atha kho moggallānassa paribbājakassa...pe... dhammacakkuṃ udapādī**”ti. **Gacchāma mayam, āvuso, bhagavato santiketī** “kahaṃ samma sathā vasatī”ti pucchitvā “veḷuvane kira samma, evaṃ no ācariyena assajittherena kathita”nti vutte evamāha.

Sārīputtatthero ca nāmesa sadāpi ācariyapūjakova, tasmā sahāyaṃ moggallānaṃ paribbājakaṃ evamāha “amhehi adhigataṃ amataṃ amhākaṃ ācariyassa sañcayaparibbājakassapi kathessāma, bujjhamāno paṭivijjhissati, appaṭivijjhanto amhākaṃ saddahitvā satthu santikaṃ gamissati, buddhānaṃ desanaṃ sutvā maggaphalappaṭivedhaṃ karissatī”ti. Tato dvepi janā sañcayassa santikaṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**atha kho sārīputtamoggallānā yena sañcayo paribbājako tenupasaṅkamīmsū**”ti. Upasaṅkamitvā ca “ācariya, tvaṃ kiṃ karosi, loke buddho uppanno, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, āyāma dasabalaṃ passissāmā”ti. So “kiṃ vadatha tātā”ti tepi vāretvā lābhagayyasaggappavattimeva nesaṃ dīpeti. Te “amhākaṃ evarūpo antevāsikavāso niccameva hotu, tumhākaṃ pana gamanaṃ vā agamanaṃ vā jānāthā”ti āhaṃsu. Sañcayo “ime ettakaṃ jānantā mama vacanaṃ na karissantī”ti ñatvā “gacchatha tumhe tātā, ahaṃ mahallakakāle antevāsikavāsaṃ vasitūṃ na sakkomī”ti āha. Te anekehipi kāraṇasatehi taṃ bodhetuṃ asakkontā attano ovāde vattamānaṃ janaṃ ādāya veḷuvanaṃ agamaṃsu. Pañcasu antevāsikasatesu aḍḍhateyyasatā nivattiṃsu, aḍḍhateyyasatā tehi saddhiṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**atha kho sārīputtamoggallānā tāni aḍḍhateyyāni paribbājakasatāni ādāya yena veḷuvanaṃ tenupasaṅkamīmsū**”ti.

Vimutteti yathāvuttalakkhaṇe nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā adhimutte ne sārīputtamoggallāne byākāsīti sambandho.

Evaṃ byākaritvā ca sathā catuparisamajje dhammaṃ desento nesaṃ parisāya cariyavasena dhammadesanaṃ vaḍḍhesi, ṭhapetvā dve aggasāvake sabbepe aḍḍhateyyasatā paribbājakā arahattaṃ pāpuṇṇiṃsu. Sathā “ettha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi, sabbesaṃ kesamassu antaradhāyi, iddhiṃayapattacīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ ahoṣi. Aggasāvakanampi iddhiṃayapattacīvaraṃ āgataṃ, uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakaṃpāramīñāssa mahantāyā. Athāyasmā mahāmogallāno pabbajitadivasato sattame divase magadharatṭhe kallavālagāmakāṃ upanissāya samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhaṃ okkamanto sathārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā tathāgatena dinnam dhātukammaṭṭhānaṃ suṇantova uparimaggattayakiccaṃ niṭṭhāpetvā sāvakaṃpāramīñāssa matthakaṃ patto. Sārīputtattheropi pabbajitadivasato addhamāsaṃ atikkamitvā sathārā saddhiṃ tameva rājagahaṃ upanissāya sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante desiyamāne suttānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitabhattaṃ bhuñjanto viya sāvakaṃpāramīñāssa matthakaṃ patto. Tenevāha “**mahāmogallānatthero sattahi divasehi arahatte paṭiṭṭhito, sārīputtatthero addhamāsenā**”ti.

Yadipi mahāmogallānatthero na cirasseva arahattaṃ patto, dhammasenāpati tato cirena, evaṃ santepi

sāriputtattherova mahāpaññataro. Mahāmoggallānatthero hi sāvakānaṃ sammasanacāraṃ yaṭṭhikoṭiyā uppīlento viya ekadesameva sammasanto satta divase vāyamitvā arahattaṃ patto. Sāriputtatthero ṭhapetvā buddhānaṃ paccekabuddhānaṃ sammasanacāraṃ sāvakānaṃ sammasanacāraṃ nippadesaṃ sammāsī, evaṃ sammasanto addhamāsaṃ vāyami. Ukkāṃsagatassa sāvakānaṃ sammasanacārassa nippadesena pavattiyamānattā sāvakaṃpāramīṇāssa ca tathā paripācetaḥabbattā. Yathā hi puriso “veṇuyatṭhiṃ gaṇhissāmī”ti mahājaṭaṃ veṇuṃ disvā “jaṭaṃ chindantassa papañco bhavissatī”ti antarena hatthaṃ pavevetvā sampattameva yaṭṭhiṃ mūle ca agge ca chinditvā ādāya pakkameyya, so kiñcāpi paṭhamataraṃ gacchati, yaṭṭhiṃ pana sāraṃ vā ujum vā na labhati. Aparo tathārūpameva veṇuṃ disvā sace sampattayaṭṭhiṃ gaṇhissāmī, sāraṃ vā ujum vā na labhissāmīti kacchaṃ bandhitvā mahantena satthena veṇujaṭaṃ chinditvā sārā ceva ujū ca yaṭṭhiyo uccinitvā ādāya pakkameyya, ayaṃ kiñcāpi pacchā gacchati, yaṭṭhiyo pana sārā ceva ujū ca labhati, evaṃsāmpadamidaṃ imesaṃ dvinnāṃ therānaṃ padhānaṃ.

Sammasanacāro ca nāmettha vipassanābhūmi veditabbā sammasanaṃ carati etthāti sammasanacāroti katvā. Tattha buddhānaṃ sammasanacāro dasasahasalokadhātuyam sattasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārāti vadanti. Koṭṭisatasahasacakkavāḷesūti apare. Tathā hi attaniyavasena paṭiccasamuppādanayaṃ otaritvā chaṭṭiṃsakoṭṭisatasahasamukhena buddhānaṃ mahāvajiraññaṃ pavattaṃ. Paccekabuddhānaṃ santānagatehi saddhiṃ majjhimadesavāsīasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārā sammasanacāroti vadanti. Jambudīpavāsīasantānagatāti keci. Sasantānagate sabbadhamme parasantānagate ca santānavibhāgaṃ akatvā bahiddhābhāvasāmaññāto sammasanaṃ, ayaṃ sāvakānaṃ sammasanacāro. Moggallānatthero pana bahiddhā dhammepi santānavibhāgena keci keci uddharitvā sammāsī, taṃ kho ñāṇena phuṭṭhamattaṃ katvā. Tena vuttaṃ “yaṭṭhikoṭiyā uppīlento viya ekadesameva sammasanto”ti. Tattha ñāṇena nāma yāvataṃ neyyaṃ vattitabbāṃ, tāvatā avattanato “yaṭṭhikoṭiyā uppīlento viya”ti vuttaṃ, anupadadhammavipassanāya abhāvato “ekadesameva sammasanto”ti vuttaṃ. Dhammasenāpatinopi yathāvuttasāvakānaṃ vipassanāya bhūmiyeva sammasanacāro. Tattha pana therō sātisaṃ niravasesaṃ anupadaṇca sammā vipassī. Tena vuttaṃ “sāvakānaṃ sammasanacāraṃ nippadesaṃ sammāsī”ti.

Ettha ca sukkhavipassakā lokiyābhiññappattā pakatisāvakā mahāsāvakā aggasāvakā paccekabuddhā sammāsambuddhāti chasu janesu sukkhavipassakānaṃ jhānābhiññāhi anadhigatapaññānepuññattā andhānaṃ viya icchitapadesokkamaṇaṃ vipassanākāle icchiticchitadhammabhāvanā natthi, te yathāpariggahitadhammatteyyeva vipassanaṃ vaḍḍhenti. Lokiyābhiññappattā pana pakatisāvakā yena mukhena vipassanaṃ ārabhanti, tato aññenapi vipassanaṃ vitthārikaṃ kātuṃ sakkonti vipulaññattā. Mahāsāvakā abhinīhārasampattiyaṃ samādhānassa sātisaṃyattā vipassanaṃ tatopi vitthārikaṃ karoti. Paṭhamo pana tatopi mahāpaññatāya sāvakehi asādhāraṇaṃ katvā vipassanaṃ vitthārikaṃ karoti. Paccekabuddhā tehipi mahābhinīhāratāya attano abhinīhāranurūpaṃ tatopi vitthārikaṃ vipassanaṃ karonti. Buddhānaṃ sammadeva paripūritapaññāpāramīpabhāvītā sabbāññūtaññādhigamassa anurūpā yathā nāma katavālavedhaparicayena sarabhaṅgasadisena dhanuggahena khitto saro antarā rukkhalatādīsu asajjamāno lakkheyyeva patati, na sajjati na virajjati, evaṃ antarā asajjamānā avirajjamānā vipassanā sammasanīyadhammesu yāthāvato nāñāyehi pavattati, yaṃ “mahāvajirañña”nti vuccati.

Etesu ca sukkhavipassakānaṃ vipassanācāro khajjotappabhāsadiso, abhiññappattapakatisāvakānaṃ dīpappabhāsadiso, mahāsāvakānaṃ ukkāppabhāsadiso, aggasāvakānaṃ osadhītarakappabhāsadiso, paccekabuddhānaṃ candappabhāsadiso, sammāsambuddhānaṃ rasmisahassapaṭimaṇḍitasaradasūriyamaṇḍalasadiso hutvā upaṭṭhāti. Tathā sukkhavipassakānaṃ vipassanācāro andhānaṃ yaṭṭhikoṭiyā gamanasadiso, lokiyābhiññappattapakatisāvakānaṃ daṇḍakasetugamanasadiso, mahāsāvakānaṃ jaṅghasetugamanasadiso, aggasāvakānaṃ sakaṭasetugamanasadiso, paccekabuddhānaṃ mahājāṅghamaṅgagamanasadiso, sammāsambuddhānaṃ mahāsakaṭamaṅgagamanasadiso. Tathā buddhānaṃ paccekabuddhānaṃ vipassanā cintāmayaññaṃsaṃvaḍḍhitattā sayambhūññabhūtā, itaresaṃ sutamayaññaṃsaṃvaḍḍhitattā paropadesasambhūtāti veditabbā.

Iḍāni ubhinnaṃpi therānaṃ pubbayogaṃ dassetuṃ “**atīte kirā**”tiādimāha. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva.

63. Giribajanagaranti samantā pabbataparikkhattaṃ vajasadisāṃ hutvā tiṭṭhatīti giribajanti evaṃladdhanāmaṃ rājaganagaraṃ. Usūyanakiriyāya kammabhāvaṃ sandhāya “**upayogatthe vā**”ti vuttaṃ.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā

64. Vajjāvajjaṃ upanijjhāyatīti upajjhāyo, natthi upajjhāyo etesanti **anupajjhāyakā**. Tenāha “**vajjāvajjaṃ upanijjhāyakena garuṇā virahitā**”ti. Tattha **vajjāvajjanti** khuddakaṃ mahantaṇca vajjaṃ. Vuddhiattho hi ayamakāro “phalāphala”ntiādisu viya. **Uttiṭṭhapattanti** ettha ucchiṭṭha-saddasamānattho **uttiṭṭha-saddo**. Tenevāha “**tasmīhi manussā ucchiṭṭhasaṇṇino, tasmā uttiṭṭhapattanti vutta**”nti. **Piṇḍāya caraṇakapattanti** iminā pana pattassa sarūpadassanamukhena ucchiṭṭhakappanāya kāraṇaṃ vibhāvitaṃ. **Tasminti** tasmim piṇḍāya caraṇakapatte.

65. Sagāravā sappatissā ettha garubhāvo gāravam, pāsānacchattam viya garukaraṇīyatā. Saha gāravenāti sagāravā. Garunā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṃ patisso, patissavabhūtam tamsabhāgañca yaṃkiñci gāravanti attho. Saha patissenāti sappatissā, ovādam sampaṭicchantāti attho. Patissiyatīti vā patisso, garukātabbo. Tena saha patissenāti **sappatissā**. Aṭṭhakathāyaṃ pana byañjanavicāraṃ akatvā atthamattameva dassetuṃ **“garukabhāvañceva jeṭṭhakabhāvañca upaṭṭhapetvā”**ti vuttam. **Sāhūti** sādhu. **Lahūti** agaru, mama tuyham upajjhāyabhāve bhāriyaṃ nāma natthīti attho. **Opāyikanti** upāyapaṭisaṃyuttam te upajjhāyaggahaṇam iminā upāyena tvam me ito paṭṭhāya bhāro jātosīti vuttam hoti. **Patirūpanti** anurūpaṃ tava upajjhāyaggahaṇanti attho. **Pāsādikenāti** pasādāvahena kāyavacīpayogena. **Sampādehīti** tividhasikkham nippādehīti attho. **Kāyena vāti** hatthamuddādim dassento kāyena vā viññāpeti. **Gahito tayā...pe... viññāpetīti** “sāhū”tiādīsu ekaṃ vadantoyeva imamattam viññāpetīti vuccati. Tenevāha **“idameva hī”**tiādi. **Sādhūti sampaṭicchanaṃ sandhāyāti** upajjhāyena “sāhū”ti vutte saddhivihārikassa “sādhū”ti sampaṭicchanaṃ sandhāya. Kasmā nappamaṇanti āha **“āyācanādānamattena hī”**tiādi, saddhivihārikassa “upajjhāyo me, bhante, hohī”ti āyācanamattena, upajjhāyassa ca “sāhū”tiādinā dānavacanamattenāti attho. **Na ettha sampaṭicchanaṃ aṅgati** saddhivihārikassa sampaṭicchanaṃ ettha upajjhāyaggahaṇe aṅgam na hoti.

66. Sammāvattanāti sammāpavatti. **Assāti** saddhivihārikassa. **Tādisameva mukhadhovanodakaṃ dātābanti** utumhi sarīrasabhāve ca ekākāre tādisameva dātābham. **Dve cīvarānīti** pārupanaṃ saṅghāṭiñca sandhāya vadati. Yadi evaṃ “saṅghāṭiyo”ti kasmā vuttanti āha **“sabbañhi cīvaraṃ saṅghāṭitattā saṅghāṭīti vuccatī”**ti. **Padavītiḥāreḥīti** ettha padaṃ vītiharati etthāti **padavītiḥāro**, padavītiḥāraṇaṭṭhānaṃ dūtavilambitaṃ akatvā samagamane dvinnam padānaṃ antare muṭṭhiratanamattam. Padānaṃ vā vītiḥāraṇam abhimukham haritvā nikkhepo **padavītiḥāro**ti evamettha attho daṭṭhabbo. **Ito paṭṭhāyāti** “na upajjhāyassa bhaṇamānassa”ti ettha vutta **na-kāro** paṭṭhāya. **Sabbattha dukkaṭāpatti veditābanti** “Tādisesu gilānopi na muccatī”ti dassanattam vuttam. Aññampi hi yathāvuttam upajjhāyavattam anādariyena akarontassa agilānassa vattābhede sabbattha dukkaṭameva. Teneva vakkhati “agilānena hi saddhivihārikena saṭṭhivassenapi sabbam upajjhāyavattam kātabbam, anādarena akarontassa vattābhede dukkaṭam. Na-kārapaṭisaṃyuttesu pana padesu gilānassapi paṭikkhattakiriyaṃ karontassa dukkaṭamevā”ti (mahāva. aṭṭha. 64). **Āpattiyā āsannavācanti** āpattijanakeva vacanaṃ sandhāya vadati. Yāya hi vācāya āpattim āpajjati, sā vācā tassā āpattiyā āsannāti vuccati.

Cīvarena pattam veṭhetvāti ettha “uttarāsāṅgassa ekena kaṇṇena veṭhetvā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Gāmeti** gāmapariyāpanne tādisa kismiñci padesa. **Antaraghareti** antogehe. **Paṭikkamaneti** āsanasālāyaṃ. Tikkhattam pānīyena pucchitābhoti sambandho, ādimhi majje anteti evaṃ tikkhattam pucchitābhoti attho. **Upakaṭṭhoti** āsanno. **Dhotavālikāyāti** nirajāya parisuddhavālikāya. **Sace pahotīti** vuttamevattham vibhāveti **“na kenaci gelaññena abhibhūto hotī”**ti. **Pariveṇam gantvāti** upajjhāyassa pariveṇam gantvā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

67. Saddhivihārikavattakathā uttānatthāyeva.

Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā

68. Nasammāvattanādikathāyaṃ gehassitapemanti “pitā me aya”nti evaṃ uppannapemaṃ. Upajjhāyamhi pitucittupaṭṭhānameva hi idha gehassitapemaṃ nāma. Na hi idaṃ akusalapakkiyaṃ gehassitapemaṃ sandhāya vuttam paṭividdhasaccānaṃ pahīnānugedhānaṃ tadasambhavato, na ca bhagavā bhikkhū saṃkilese niyojeti, gehassitapemasadisattā pana pemamukhena mettāsineho idha vuttoti veditābham. “Tesu eko vattasampanno bhikkhu...pe... tesam anāpattī”ti vacanato sace eko vattasampanno bhikkhu “bhante, tumhe appossukkā hotha, aham tumhākaṃ saddhivihārikaṃ antevāsikaṃ vā gilānaṃ upaṭṭhahissāmi, ovaditābham ovadissāmi, iti karaṇīyesu ussukkaṃ āpajjissām”ti vadati, te eva vā saddhivihārikādayo “bhante, tumhe kevalam appossukkā hothā”ti vadanti, vattam vā na sādiyanti, tato paṭṭhāya ācariyupajjhāyānaṃ anāpattīti vadanti. Sesamettha uttānameva.

Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rādhabrāhmaṇavatthukathāvaṇṇanā

69. Rādhabrāhmaṇavatthumhi kiso ahoṣīti khādītuṃ vā bhuñjītuṃ vā asakko tanuko ahoṣi appamaṃsalohito. **Uppaṇḍuppaṇḍukajātoti** sañjātuppaṇḍuppaṇḍukabhāvo paṇḍupalāsappaṭibhāgo. **Dhamanisanthataḡattoti** pariyaḍinnamaṃsalohitattā sirājāleneva santharitaḡatto. **Adhikāranti** adhikiriyaṃ, sakkāranti vuttam hoti. Kataṃ jānantīti **kataññuno**, kataṃ pākaṭam katvā jānantīti **katavedino**. Kiṃ pana thero bhagavatā bārāṇasiyaṃ tīhi saraṇagamanehi anuññātam pabbajjam upasampadañca na jānātīti? No na jānāti. Yadi evaṃ “kathāham, bhante, tam brāhmaṇam pabbājemi upasampādemī”ti kasmā āhāti imaṃ anuyogaṃ sandhāyāha **“kiñcāpi āyasmā sārīputto”**tiādi. **Parimaṇḍalehīti** pariḡuññehi. **Aññathā vā vattābham aññathā vadatīti** “bhante”ti vattābham “bandhe”ti vadati.

71-73. Samanantarāti anantaram. **Paṇṇattivītikkamaṃ karotīti** sikkhāpadavītikkamaṃ karoti.

Attabhāvapariharāṇattham nissīyantīti **nissāyā**, piṇḍiyāloṇapabhojanādikā cattāro paccayā. Tattha **piṇḍiyāloṇapabhojananti** jaṅghapiṇḍiyabalena caritvā āloṇamattam laddhabhojanam. **Atirekalābhoti** “piṇḍiyāloṇapabhojanam nissāyā”ti evaṃ vuttabhikkhāhārālābhato adhikalābho saṅghabhattādi. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbabbhattam **saṅghabhattam**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbabbhattam **uddesabbhattam**. Nimantevā dātabbabbhattam **nimantanam**. Salākaṃ gāhāpetvā dātabbabbhattam **salākabhattam**. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasam dātabbabbhattam **pakkhikam**. Uposathe dātabbabbhattam **uposathikam**. Pāṭipadadivase dātabbabbhattam **pāṭipadikam**. Vitthārakathā nesam senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṃ āvi bhavissati.

Vihāroti pākāraparicchinnō sakalō āvāso. **Aḍḍhayogoti**

Dīghapāsādo. Garuḷasaṅghānapāsādotipi vadanti. **Pāsādoti** caturassapāsādo. **Hammiyanti** muṇḍacchadanapāsādo. Apare pana bhaṇanti “vihāro nāma dīghamukhapāsādo, aḍḍhayogo ekapassacchadanakasenāsanam, tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena taṃ ekapassacchadanakam hoti, pāsādo āyatacaturassapāsādo, hammiyam muṇḍacchadanam candikaṅgaṇayutta”nti. **Guhāti** pabbataguhā. **Pūtimuttanti** yaṃ kiñci muttam. Yathā suvaṇṇavaṇṇopi kāyo “pūtikāyo”ti vuccati, evaṃ abhinavampi muttam pūtimuttameva. Sesamettha uttānatthameva.

Rādhabrāhmaṇavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā

75. Upasenavattumhi **āciṇṇanti** caritam vattam anudhammatā. **Kacci bhikkhu khamanīyanti** bhikkhu kacci tuyham idaṃ tucakkam navadvāram sarīrayantaṃ khamanīyam sakkā khamitum sahitum pariharitam, na kiñci dukkam uppādetīti. **Kacci yāpanīyanti** kacci sabbakicesu yāpetum sakkā, na kiñci antarāyam dassetīti. **Jānantāpi tathāgatā**ti evamādi yaṃ parato “kati vassosi tvaṃ bhikkhū”tiādinā pucchi, tassa parihāradassanattam vuttam. Tatrāyam saṅkhepattho – tathāgatā nāma jānantāpi sace tādisam pucchākāraṇam hoti, pucchanti. Sace pana tādisam pucchākāraṇam natthi, jānantāpi na pucchanti. Yasmā pana buddhānam ajānanam nāma natthi, tasmā “ajānantāpi”ti na vuttam. **Kālam viditvā pucchantīti** sace tassā pucchāya so kālo hoti, evaṃ taṃ kālam viditvā pucchanti. Sace na hoti, evampi kālam viditvā na pucchanti. Evaṃ pucchantāpi ca atthasamhitam tathāgatā pucchanti, yaṃ atthanissitam kāraṇanissitam, tadeva pucchanti, no anattasamhitam. Kasmā? Yasmā **anattasamhite setughāto tathāgatānam**. **Setu** vuccati maggo, maggeneva tādisassa vacanassa ghāto samucchodoti vuttam hoti.

Idāni **atthasamhitanti** ettha yaṃ atthanissitam vacanam tathāgatā pucchanti, taṃ dassento “**dvīhi ākārehi**”tiādimāha. Tattha **ākārehi** kāraṇehi. **Dhammam vā desessāmāti** aṭṭhuppattiyuttam suttam vā pubbacaritakāraṇayuttam jātakam vā kathayissāma. **Sāvakanam vā sikkhāpadaṃ paññapessāmāti** sāvakanam vā taya pucchāya vitikkamaṃ pākaṭam katvā garukam vā lahukam vā sikkhāpadaṃ paññapessāma āṇam ṭhapessāma. **Atilahunti** atisīgham.

76. Aññatitthiyavattumhi **aññatitthiyapubboti** pubbe aññatitthiyo bhūtoti aññatitthiyapubbo. Ettha (a. ni. aṭṭha. 2.3.62) ca tittham jānitabbam, titthakaro jānitabbo, titthiyā jānitabbā, titthiyasāvakā jānitabbā. Tattha **tittham** nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ettha hi sattā taranti uppilavanti ummujjanimujjam karonti, tasmā “tittha”nti vuccanti. Tāsam diṭṭhīnam uppādetā **titthakaro** nāma pūraṇakassapādiko. Tassa laddhim gahetvā pabbajitā **titthiyā** nāma. Te hi titthe jātāti titthiyā, yathāvuttam vā diṭṭhigatasankhātam tittham etesam atthīti titthikā, titthikā eva titthiyā. Tesam paccayadāyaka **titthiyasāvakā**ti veditabbā. **Sahadhammikam vuccamānoti** sahadhammikenā vuccamāno, karaṇatthe upayogavacanam. Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbattā, tesam vā santakattā “sahadhammika”nti laddhanāmena buddhapaññattena sikkhāpadena vuccamānoti attho. **Pasūroti** tassa nāmam. **Paribbajakoti** gihibandhanam pahāya pabbajjupagato.

Tamyeva titthāyatananti ettha dvāsaṭṭhidiṭṭhisankhātam titthameva āyatananti titthāyatanam, tittham vā etesam atthīti titthino, titthiyā, tesam āyatanantipi **titthāyatanam**. **Āyatananti** ca “assānam kambojo āyatanam, gunnam dakkhiṇapatho āyatana”nti ettha sañjātiṭṭhānam āyatanam nāma.

“Manorame āyatane, sevanti nam vihaṅgamā;

Chāyam chāyathino yanti, phalattam phalabhajino”ti. (a. ni. 5.38) –

Ettha samosaraṇaṭṭhānam. “Pañcimāni, bhikkhave, vimuttāyatanāni”ti (a. ni. 5.26) ettha kāraṇam, taṃ idha sabbampi labbhati. Sabbepi hi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imāsuyeva dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu sañjāyanti, samosaramānāpi etāsuyeva samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesam imāyeva dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo kāraṇam, tasmā yathāvuttam titthameva sañjātiādinā atthena āyatananti titthāyatanam, tenevatthena titthīnam āyatanantipi titthāyatanam.

Āyasmato nissāya vacchāmīti ettha **āyasmatoti** upayogatthe sāmivacanam, āyasmantaṃ nissāya vasissāmīti attho. **Byatto...pe... vuttalakkhaṇoyevāti** parisupaṭṭhāpakabahussutam sandhāya vadati. **Pañcahupālī aṅgehīti**ādisu yaṃ vattabbam, taṃ parato āvi bhavissati.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā

80. Yaṃ pubbe lakkhaṇaṃ vuttanti sambandho, “teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti potthakesu pāṭho dissati, “na teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti evaṃ panettha pāṭho veditabbo. Saddhivihārikassa vuttalakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti na veditabbāti evaṃ panettha atthopi veditabbo. Aññathā “nissayantevāsikena hi yāva ācariyaṃ nissāya vasati, tāva sabbaṃ ācariyavattaṃ kātabba”nti idaṃ virujjheyya. Idañhi vacanaṃ nissayantevāsikassa amuttanissayasessa vattaṃ akarontassa āpattīti dīpeti. Tasmā saddhivihārikassa yathāvuttavattaṃ akarontassa nissayamuttakassa amuttakassapī āpatti, nissayantevāsikassa pana amuttanissayasessa āpattīti gahettabbaṃ. Teneva **visuddhimaggepi** (visuddhi. 1.41) **ñātipalibodhakathāyaṃ** –

“Ñātīti vihāre ācariyupajjhāyasaddhivihārikaantevāsikasamānupajjhāyakasamānācariyakā, ghare mātā pitā bhaginī bhātīti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti, tasmā so palibodho upaṭṭhahitvā tesam pākatikakaraṇena upacchinditabbo. Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajjivaṃ paṭijaggitabbo. Tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampādītapabbājītaantevāsikasamānupajjhāyakā ca. Nissayācariya uddesācariya nissayantevāsika uddesantevāsikasamānācariyakā pana yāva nissayauddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā”ti –

Vibhāgena vuttaṃ. Ayañca vibhāgo “teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti evaṃ pāṭhe sati na yujjeyya. Ayañhi pāṭho saddhivihārikassa viya nissayantevāsikassapī yathāvuttavattaṃ akarontassa nissayamuttakassa amuttakassapī āpattīti imamatthaṃ dīpeti, tasmā vuttanayenevettha pāṭho gahetabbo.

Pabbajjaupasampadadhamantevāsikehi pana...pe... tāva vattaṃ kātabbanti pabbajjācariyaupasampadācariyadhamācariyaṇaṃ

Etehi yathāvuttavattaṃ kātabbaṃ. Tattha yena sikkhāpadāni dinnāni, ayaṃ **pabbajjācariyo**. Yena upasampadakkammavācā vuttā, ayaṃ **upasampadācariyo**. Yo uddesaṃ paripucchaṃ vā deti, ayaṃ **dhamācariyoti** veditabbāṃ. Sesamettha uttānameva.

Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā

83. Nissayapaṭippassaddhikathāyaṃ **disaṃ gatoti** puna āgantukāmo anāgantukāmo vā hutvā vāsathāya kañci disaṃ gato. **Bhikkhuno sabhāgatanti** pesalabhāvaṃ. **Oloketvāti** upaparikkhitvā. **Vibbhante...pe... tattha gantabbanti** ettha sace kenaci karaṇīyena tadaheva gantaṃ asakkonto katipāhena gamissāmīti gamane saussāho hoti, rakkhatīti vadanti. **Mā idha paṭikkamīti** mā idha pavasi. **Tatreva vasitabbanti** tattheva nissayaṃ gahetvā vasitabbāṃ. **Taṃyeva vihāraṃ...pe... vasitūṃ vaṭṭatīti** ettha upajjhāyena pariccattatā upajjhāyasamodhānaparihāro natthi, tasmā upajjhāyena samodhānatassapī ācariyassa santike gahitanissayo na paṭippassambhati.

Ācariyamhā nissayapaṭippassaddhīsu ācariyo pakkanto vā hotīti ettha “pakkantoti disaṃ gato”tiādīnā upajjhāyassa pakkamane yo vinicchayo vutto, so tattha vuttanayeneva idhāpi sakkā viññātunti taṃ avatvā “koci ācariyo āpucchitvā pakkamati”tiādīnā aññoyeva nayo āraddho, ayañca nayo upajjhāyapakkamanepi veditabboyeva. Idisesu hi ṭhānesu ekattha vuttalakkhaṇaṃ aññatthāpi daṭṭhabbaṃ. **Sace dve leḍḍupāte atikkamītvā nivattati, paṭippassaddho hotīti** ettha ettāvātā disāpakkanto nāma hotīti antevāsike anikkhattadhurepi nissayo paṭippassambhati. **Ācariyupajjhāyā dve leḍḍupāte atikkamma aññasmiṃ vihāre vasantīti** bahiupacārasīmāyaṃ antevāsikasaddhivihārikānaṃ vasanaṭṭhānato dve leḍḍupāte atikkamma aññasmiṃ senāsane vasanti, antoupacārasīmāyaṃ pana dve leḍḍupāte atikkamītvāpi vasato nissayo na paṭippassambhati. “Sacepi ācariyo muñcitukāmo vā hutvā nissayapaṇāmanāya paṇāmetī”tiādi sabbaṃ upajjhāyassa āṇattiyampi veditabbāṃ. Sesamettha uttānameva.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā

84. **Pañcahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgatenā**tiādīsu **na sāmaṇero upaṭṭhāpetabboti** upajjhāyena hutvā sāmaṇero na gahetabbo. Ayamatto **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 3.5.251-253) vutttoyeva.

“Attānameva paṭhamam, patirūpe nivesaye;
Athaññamanusāseyya, na kilsseyya paṇḍito”ti. (dha. pa. 158) –

Imassa anurūpavasena paṭhamam tāva attasampattiyaṃ niyojetum “**na asekkhena sīlakkhandhenā**”tiādi vuttam, na āpattiāṅgavasena. Tattha **asekkhena sīlakkhandhenā**ti asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho nāma. Asekkhassa ayanti hi asekkho, sīlakkhandho. Evaṃ sabbattha. Evañca katvā vimuttiñāṇadassanasāṅkhātassa paccavekkhaṇañāṇassapi asekkhatā upaṇṇā. **Asekkhasīlanti** ca na maggaphalameva adhippetam, atha kho yaṃkiñci asekkhasantāne pavattasīlam lokiyalokuttaramissakassa sīlassa idhādhippetattā. Samādhikkhandhādīsupi vimuttikkhandhapariyosānesu ayameva nayo. Tasmā yathā sīlasamādhipaññakkhandhā missakā adhippetā, evaṃ vimuttikkhandhopīti tadaṅgavimuttiādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva. Vimuttiñāṇadassanam pana lokiyameva. Teneva **samyuttanikāyaṭṭhakathāyam** (sam. ni. aṭṭha. 1.1.135) vuttam “purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhipaññāvimuttiyo kathitā, vimuttiñāṇadassanam paccavekkhaṇañāṇam hoti, tam lokiyamevā”ti.

Assaddhotiādīsū tīsu vatthūsū saddhā etassa natthīti **assaddho**. Sukkapakkhe saddahatīti **saddho**, saddhā vā etassa atthītipi saddho. Natthi etassa hirīti **ahiriko**, akusalasamāpattiyaṃ ajigucchamānassetam adhivacanam. Hirī etassa atthīti **hirimā**. Na ottappatīti **anottappī**, akusalasamāpattiyaṃ na bhāyatīti vuttam hoti. Tabbiparīto **ottappī**. Kucchitam sīdatīti **kusīto**, hīnavīriyassetam adhivacanam. Āraddham vīriyam etassāti **āraddhavīriyo**, sammappadhānuyuttassetam adhivacanam. Muṭṭhā sati etassāti **muṭṭhassati**, naṭṭhassatīti vuttam hoti. Upaṭṭhitā sati etassāti **upaṭṭhitassati**, niccam ārammañābhīmukhappavattasissetam adhivacanam.

Adhisīle sīlavipanno ca **ajjhācāre ācāravipanno** ca āpajjivā avuṭṭhito. Sassatucchadasaṅkhātam antam gaṇhāti gāhayatīti vā **antaggāhikā**, micchādīṭṭhi. **Purimāni dve padāni** “na paṭibalo hoti antevāsiṃ vā saddhivihāriṃ vā gilānam upaṭṭhātum vā upaṭṭhāpetum vā, anabhiratam vūpakāsetum vā vūpakāśāpetum vā”ti imāni dve padāni.

Abhivisiṭṭho uttamo samācāroti abhisamācāro, abhisamācārova sikkhitabbato sikkhāti **ābhisamācārikā sikkhā**, abhisamācāram vā ārabba paññattā sikkhā **ābhisamācārikā**. Maggabrahmacariyassa ādibhūtāti **ādibrahmacariyā**, ubhatovibhaṅgapariyāpannasikkhāyetam adhivacanam. Teneva “ubhatovibhaṅgapariyāpannam ādibrahmacariyakam, khandhakavattapariyāpannam ābhisamācārika”nti **visuddhimagge** (visuddhi. 1.11) vuttam. Tasmā **sekkhapaṇṇattiyanti** ettha sikkhitabbato sabbāpi ubhatovibhaṅgapariyāpannā paṇṇattīti gahetabbā. Teneva **gaṇṭhipadepi** vuttam “sekkhapaṇṇattiyanti pārājikamādiṃ katvā sikkhitabbasikkhāpadapaññattiya”nti. Sesamettha uttānatthameva.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā

86. Aññatitthiyavatthumhi ājīvako acelakoti duvidho naggaparibbājakoti āha “**naggaparibbājakasseva ājīvakassa vā**”tiādi. Tattha **ājīvako** upari ekameva vattham upakacchake pavesetvā paridahati, heṭṭhā naggio. **Acelako** sabbena sabbam naggoyeva.

87. **Āmisakiñcikkhasampadānam** nāma appamattakasseva deyyadhammassa anuppadānam. **Rūpūpajīvika**ti attano rūpaṃyeva nissāya jīvantiyo. Vesiyā gocaro mittasanthavavasena upasaṅkamitabbatthānam assāti **vesiyāgocaro**. Esa nayo sabbattha. **Yobbanappattā yobbanāttā vā**ti ubhayenapi mahallikā anividdhakumāriyova vadati. **Bhikkhuniyo** nāma ussannabrahmacariyā, tathā **bhikkhūpi**. Tesam aññamaññavisabhāgavatthubhāvato santhavavasena upasaṅkamane katipāheneva brahmacariyantarāyo siyāti āha “**tāhi saddhiṃ khippameva vissāso hoti, tato sīlam bhijjati**”ti. Sesamettha uttānameva.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā

88. Pañcābādhavatthumhi **nakhapiṭṭhippamāṇanti** ettha “kaniṭṭhaṅgulinakhapiṭṭhi adhippetā”ti tīsūpi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “**Taṅce nakhapiṭṭhippamāṇampi vaḍḍhanakapakkhe ṭhitam hoti, na pabbājetabbo**”ti iminā sāmāññato lakkhaṇam dassitam, tasmā yattha katthaci sarīrāvayavesu nakhapiṭṭhippamāṇam vaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, na vaṭṭatīti siddham. Evañca sati nakhapiṭṭhippamāṇampi avaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, sabbattha vaṭṭatīti āpannam, tañca na sāmāññato adhippetanti padēsavīseseveya niyamevā dassento “**sace panā**”tiādimāha. Sace hi avisesena nakhapiṭṭhippamāṇam avaḍḍhanakapakkhe ṭhitam vaṭṭeeya, “nivāsanapārūpanehi pakatīpaacchanne ṭhāne”ti padēsaniyamam na kareyya, tasmā nivāsanapārūpanehi pakatīpaṭicchannatthānato aññattha nakhapiṭṭhippamāṇam avaḍḍhanakapakkhe ṭhitampi na vaṭṭatīti siddham, nakhapiṭṭhippamāṇato khuddakataram pana avaḍḍhanakapakkhe vaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitam hotu, vaṭṭati nakhapiṭṭhippamāṇato khuddakatarassa vaḍḍhanakapakkhe avaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitassa mukhādīsuyeva paṭikkhittattā.

Gaṇḍepi imināva nayena vinicchayo veditabbo. Tattha pana mukhādīsū kolaṭṭhimattato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti viṣum na dassito. “Mukhādīke appaṭicchannatthāne avaḍḍhanakapakkhe ṭhitopi na vaṭṭatī”ti ettakameva hi tattha vuttam, tathāpi kuṭṭhe vuttanayena mukhādīsū kolaṭṭhippamāṇato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti viññāyati, tasmā

avaḍḍhanakapakkhe ʘhitopīti ettha **pi**-saddo avuttasampinḍanatto. Tena kolaṭṭhimattato khuddakataropi na vaṭṭatīti ayamatto dassitoyevāti ayamamhākaṃ khanti. **Pakativanne jāteti** rogahetukassa vikāravaṇṇassa abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Kolaṭṭhimattakoti** badaraṭṭhippamaṇo. **Suchaviṃ kāretvāti** saṅjātaḥaviṃ kāretvā. “Saṅhaviṃ kāretvā”tipi pāṭho, vijjamaṇachaviṃ kāretvāti attho. **Padumapuṇḍarīkapattavaṇṇanti** rattapadumasetapadumavasena padumapattavaṇṇaṃ. **Sosabyādhīti** khayarogo.

Pañcābādhavattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājabhaṭṭādivattthukathāvaṇṇanā

90-96. Rājabhaṭṭādivattthūsu **āhamsūti** manussā vadiṃsu. **Tasmā...pe... evamāhāti** yasmā sayaṃ dhammassāmī, tasmā bhikkhūhi apabbājitabbaṃ coraṃ aṅgulimālaṃ pabbājetvā āyatīṃ akaraṇatthāya bhikkhūnaṃ sikkhāpadaṃ pañṇapento “na, bhikkhave, dhajabandho coro pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭṭassa”ti āha. **Uparamantīti** viramanti nivattanti. **Bhinditvāti** andubandhanaṃ bhinditvā. **Chinditvāti** saṅkhalikabandhanaṃ chinditvā. **Muñcitvāti** rajjubandhanaṃ muñcitvā. **Vivaritvāti** gāmaḥbandhanādīsu gāmadvārādīni vivaritvā. **Apassamānānaṃ vā palāyatīti** purisaguttiyaṃ purisānaṃ apassamānānaṃ palāyati. **Upaḍḍhupaḍḍhanti** thokaṃ thokaṃ.

97. Abhisekāḍīsu bandhanāgārādīni sodhenti, taṃ sandhāyāha “**sabbasādhāraṇena vā nāyena**”ti. **Sace sayameva paṇṇaṃ āropenti, na vaṭṭatīti** tā bhujissitthiyo “mayampi dāsiyo homā”ti sayameva dāsipaṇṇaṃ likhāpenti, na vaṭṭati. **Takkaṃ sīse āsittakasadisāva hontīti** yathā adāse karontā takkena sīsaṃ dhovitvā adāsaṃ karonti, evaṃ āramikavacānena dinnatā adāsāva teti adhippāyo. Takkāsīncanaṃ pana sīhaḷadīpe cāritanti vadanti. **Neva pabbājetabboti vuttanti** kappiyavacānena dinnepi saṅghassa āramikadāsattā evaṃ vuttaṃ. **Nissāmikadāso** nāma yassa sāmikā saputtadārādayo matā hontī, na koci tassa pariggāhako, sopi pabbājetuṃ na vaṭṭati, taṃ pana attanāpi bhujissaṃ kātuṃ vaṭṭati. Ye vā pana tasmīṃ raṭṭhe sāmīno, tehipi kārapetuṃ vaṭṭati. “Devadāsiputtaṃ pabbājetuṃ vaṭṭati”ti **tīsu gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Dāsassa pabbajitvā attano sāmīke disvā palāyantassa āpatti natthīti vadanti. Sesam sabbattha uttānameva.

Rājabhaṭṭādivattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā

103. Nissayamuccanakassa vattesu pañcākachakkesu pana **ubhayāni kho pana...pe... anubyañjanasoti** ettha “sabbopi cāyaṃ pabhedo mātikāṭṭhakathāyaṃ nātāyaṃ nāto hoti”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Āpattim jānātīti**ādīsu ca “pāṭhe avattamānepi ‘idaṃ nāma katvā idaṃ āpajjati’ti jānāti ce, vaṭṭati”ti tattheva vuttaṃ. Tañca kho pubbe pāṭhe paguṇe kateti gahetabbanti ca ācariyupajjhāyānampi eseva nayoti ca keci vadanti. Sesametta uttānameva.

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rāhulavattthukathāvaṇṇanā

105. Rāhulavattthumhi **tattheva vihariṃsūti** sabbepi te arahattaṃ pattakālato paṭṭhāya ariyā nāma majjhattāva hontīti rañño pahitasānaṃ dasabalassa anārocetvāva tattha vihariṃsu. **Ekadivasam jātaṃ kāludāyīṃ nāma amaccanti** ayaṃ kira (a. ni. aṭṭha. I.1.225) padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbato satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇādivase kapilavattthusmiṃyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātadivase bodhisattena saddhiṃyeva jātoti taṃ divasaṃyeva dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānatthāya nayīsu. Bodhisattena hi saddhiṃ bodhirukkho rāhulamātā catasso nidhikumbhiyo ārohaniyahatthī kaṇḍako channo kāludāyīti ime satta ekadivase jātattā sahaḷatā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggaṇādivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātoti udāyīveva nāmaṃ akaṃsu. Thokaṃ kāḷadhātukattā pana kāludāyī nāma jāto. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīḷaṃ kīḷanto vuddhiṃ agamāsi.

Saṭṭhimattāhi gāthāhīti –

“Aṅgārino dāni dumā bhadante;
Phalesino chadanaṃ vippahāya;
Te accimantova pabhāsayanti;
Samayo mahāvīra bhāgīrasānaṃ. (theragā. 527)

“Nātisītaṃ nātiuṇhaṃ, nātidubbhikkhachātakaṃ;
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmuni”ti. –

Ādikāhi saṭṭhimattāhi gāthāhi. “**Pokkharavassanti** pokkharapattavaṇṇamudaka”nti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Pokkharapattappamānaṃ majjhe uṭṭhahitvā anukkamena satapaṭalaṃ sahasapaṭalaṃ hutvā vassanakavassantipi vadanti. Tasmim kira vassante temetukāmāva tementi, na itare. **Ekopi rājā vā...pe... gato natthīti** dhammadesanaṃ sutvā pakkantesu ñātisu ekopi rājā vā rājamahāmatto vā “sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantevā gato natthi. Pitāpissa suddhodanamahārājā “mayhaṃ putto mama gehaṃ anāgantvā kahaṃ gamissati”ti animantevā agamāsi, gantvā pana gehe vīsatiyā bhikkhusahassānaṃ yāguādīni paṭiyādāpetvā āsanāni paññāpesi.

Kulanagareti ñātikulassa nagare. **Uṇhīsato paṭṭhāyāti** sīsato paṭṭhāya. **Uṇhīsanti** hi uṇhīsasadisattā bhagavato paripuṇṇanalāṭassa paripuṇṇasīsassa ca etaṃ adhivacanaṃ. Bhagavato hi dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ uṭṭhahitvā sakalanalāṭaṃ chādayamānaṃ pūrayamānaṃ gantvā vāmakaṇṇacūlikāya paṭiṭṭhitam saṅhatamatāya suvaṇṇavaṇṇatāya pabhassaratāya paripuṇṇatāya ca rañño baddhaṇhīsapaṭto viya virocati. Bhagavato kira imaṃ lakkhaṇaṃ disvā rājūnaṃ uṇhīsapaṭṭam akaṃsu. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci kumbhasīsā, keci pabbhārasīsā, bhagavato pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṃ viya suparipuṇṇaṃ udakapubbuḷasadisampi hoti. Teneva uṇhīsaveṭṭhitasīsasadisattā uṇhīsam viya sabbattha parimaṇḍalasīsattā ca uṇhīsasīsoti bhagavā vuccati.

Narasihagāthāhi nāma aṭṭhahi gāthāhīti –

“Siniddhanīlamudukuñcitakeso;
Sūriyanimlatalābhinalāto;
Yuttatuṅgamudukāyatanāso;
Raṃsijālavitato narasīho”ti. (jā. aṭṭha. 1.santikenidānakathā; apa. aṭṭha. 1.santikenidānakathā) –

Evamādikāhi aṭṭhahi gāthāhi. **Gaṇṭhipadesu** pana –

“Cakkavaraṅkītarattasupādo;
Lakkhaṇamaṇḍitaāyatapaṇhi;
Cāmarachattavibhūsitapādo;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Sakyakumāravarō sukhumālo;
Lakkhaṇacittikapuṇṇasarīro;
Lokahitāya gato naravīro;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Puṇṇasasaṅkanibho mukhavaṇṇo;
Devanarāna piyo naranāgo;
Mattaḡajindavilāsitaḡāmī;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Khattiyasambhavaaggakulīno;
Devamanussanamassitapādo;
Sīlasamādhīpatiṭṭhitacitto;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Āyatayuttasusaṅṭhitanāso;
Gopakhumo abhinīlasunetto;
Indadhanūabhinīlabhamūko;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Vaṭṭasuvaṭṭasusaṅṭhitagīvo;
Sīhahanū migarājasarīro;
Kañcanasucchaviuttamavaṇṇo;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Siniddhasugambhiramaṅjusaghoso;
Hīṅgulabandhukarattasujivho;
Vīsativīsatisetasudanto;
Esa hi tuyha pitā narasīho.

“Añjanavaṇṇasunīlasukeso;

Kaṁcanapaṭṭavisuddhanalāto;
Osadhipaṇḍarasuddhasuṇṇo;
Esa hi tuyha pitā narasiho.

“Gacchatinilapathe viya cando;
Tāraganāpariveṭhitarūpo;
Sāvakamajjhagato samaṇindo;
Esa hi tuyha pitā narasiho”ti. (jā. aṭṭha. 1.santikenidānakathā) –

Imā nava gāthāyopi ettha dassitā, tā pana “aṭṭhahi gāthāhī”ti vacanena na samenti. Uṇhīsato paṭṭhāya yāva pādatalāti vuttānukkamopi tattha na dissati. Bhikkhāya caratīti **bhikkhācāro**.

Uttiṭṭheti uttiṭṭhitvā pasesaṃ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍe. **Nappamajjheyāti** piṇḍacārikavattaṃ hāpetvā paṇītabhojanāni pariyesanto uttiṭṭhe pamajjati nāma, sapaḍānaṃ piṇḍāya caranto pana nappamajjati nāma, evaṃ karonto uttiṭṭhe nappamajjeyya. **Dhammanti** anesanaṃ pahāya sapaḍānaṃ caranto tameva bhikkhācariyadhammaṃ sucariṭaṃ care. **Sukhaṃ setīti** desanāmettaṃ, evaṃ panetaṃ bhikkhāya cariyadhammaṃ caranto dhammacārī idhaloke ca paraloke ca catūhipi iriyāpathehi sukhaṃ viharatīti attho.

Dutiyaḡāthāya **na naṃ duccharitanti** vesiyādibhede agocare caranto naṃ bhikkhācariyadhammaṃ duccharitaṃ carati nāma, evaṃ acaritvā taṃ dhammaṃ care sucariṭaṃ, na naṃ duccharitaṃ care. Sesametta vuttatthameva. Imaṃ pana dutiyaḡāthaṃ pitu nivesanaṃ gantvā abhāsīti vedittabbaṃ. Teneva **theraḡāthāsamaṃvaṇṇanāyaṃ** (theraḡā. aṭṭha. 1.156 nandattheraḡāthāvaṇṇanā) **ācariyadhammapālatterena** vuttaṃ “dutiyaḡāthāya piṇḍāya pavittāho ‘uttiṭṭhe nappamajjeyyā’ti gāthāya pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā nivesanaṃ gantvā ‘dhammaṃ care sucariṭa’nti gāthāya mahāpajāpatim sotāpattiphale rājānaṅca sakadāḡāmiḡāphale patiṭṭhāpesī”ti. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṃpi** (dha. pa. aṭṭha. 1.12 nandattheravatthu) vuttaṃ “punadivase piṇḍāya pavittāho ‘uttiṭṭhe nappamajjeyyā’ti gāthāya pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā ‘dhammaṃ care’ti gāthāya mahāpajāpatim sotāpattiphale rājānaṅca sakadāḡāmiḡāphale patiṭṭhāpesī”ti.

Dhammapālajātakaṃ sutvā anāḡāmiḡāphale patiṭṭhāsīti punekadivasaṃ rājanivesane katapātārāso ekamantaṃ nisinnena raññā “bhante, tumhākaṃ dukkarakārikakāle ekā devatā maṃ upasaṅkamitvā ‘putto te kālakato’ti āha. Ahaṃ tassā vacanaṃ asaddahanto ‘na mayhaṃ putto bodhiṃ appatvā kālaṃ karotī’ti paṭikkhipinti vutte idāni kathaṃ saddahissatha, pubbepi aṭṭhikāni dassetvā ‘putto te mato’ti vutte na saddahitthā”ti imissā aṭṭhuppattiyā mahādhammapālajātakaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā anāḡāmiḡāphale patiṭṭhahi.

Kesavissajjananti kulamariyādavasena kesoropanaṃ. **Paṭṭabandhoti** yuvarājapaṭṭabandho.

Abhinavagharappavesanamaho **gharamaṅgalaṃ**, vivāhakarānamaho **āvāhamaṅgalaṃ**. **Chattamaṅgalanti** yuvarājachattamaṅgalaṃ. **Janapadakalyāṇīti** (udā. aṭṭha. 22) janapadamhi kalyāṇī uttamā chasarīradosarahitā pañcakalyāṇasamannāgatā. Sā hi yasmā nātidiḡhā nātirassā nātikisā nātithulā nātikāḡā nāccodātāti atikkantā mānusaṃ vaṇṇaṃ, appattā dibbaṃ vaṇṇaṃ, tasmā chasarīradosarahitā. Chavikalyāṇaṃ maṃsakalyāṇaṃ nahārukalyāṇaṃ aṭṭhikalyāṇaṃ vayakalyāṇanti imehi pana pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā pañcakalyāṇasamannāgatā nāma. Tassā hi āḡantukobhāsakiccaṃ natthi. Attano sarīrobhāseneva dvādasahatthaṭṭhāne ālokaṃ karotī, piyaṅgusāmā vā hoti suvaṇṇasāmā vā, ayamassā **chavikalyāṇatā**. Cattāro panassā hatthapādā mukhapariyosānaṅca lākhārasaparikkamkataṃ viya rattapavāḡarattakambalasadisāṃ hoti, ayamassā **maṃsakalyāṇatā**. Vīsati pana nakhapattāni maṃsato amuttaṭṭhāne lākhārasapūritāni viya muttaṭṭhāne khīradhārāsadisāni honti, ayamassā **nahārukalyāṇatā**. Dvattiṃsa dantā suphusitā sudhotavajirapanti viya khāyanti, ayamassā **aṭṭhikalyāṇatā**. Vīsativassasatikāpi samānā soḡasavassuddesikā viya hoti nivalipalitā, ayamassā **vayakalyāṇatā**. Iti imehi pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā janapadakalyāṇīti vuccati.

Tuvaṭṭanti sīḡhaṃ. Sopi bhagavantaṃ “pattaṃ gaṇhathā”ti vattumaṃ avisahamāno vihāraṃyeva agamāsīti. So kira tathāḡate ḡaravena “pattaṃ vo bhante gaṇhathā”ti vattumaṃ nāsakkhī. Evaṃ pana cintesi “sopānasīse pattaṃ gaṇhissatī”ti. Satthā tasmimpi ṭhāne na gaṇhī. Itaro “sopānapādamaḡule gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhī. Itaro “rājāḡaṇe gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhī. Kumāro nivattitukāmo aruciyā gacchanto satthu ḡaravena “pattaṃ gaṇhathā”ti vattumpi asakkonto “idha gaṇhissati, ettha gaṇhissatī”ti cinto gacchati. Janapadakalyāṇiyā ca vuttavacanaṃ tassa hadaye tiriyaṃ patitvā viya ṭhitaṃ. Nandakumārāñhi abhisekamaṅgalaṃ na tathā pīlesi, yathā janapadakalyāṇiyā vuttavacanaṃ, tenassa cittasantaḡo balavā ahoḡi. Atha naṃ “imasmim ṭhāne nivattissati, imasmim ṭhāne nivattissatī”ti cinto tameva satthā vihāraṃ netvā “pabbajissasi nandā”ti āha. So buddhaḡaravena “na pabbajissāmī”ti avatvā “āma pabbajissāmī”ti āha. Satthā “tena hi nandaṃ pabbajethā”ti vatvā pabbajesi. Tena vuttaṃ “**anicchamaṇāyeva bhagavā pabbajesi**”ti. “Satthā kapilapuraṃ gantvā tatiyadivase nandaṃ pabbajesi”ti **dhammapadaṭṭhakathāyaṃ** (dha. pa. aṭṭha. 1.12 nandattheravatthu) vuttaṃ, **aḡuttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.230) pana –

“Mahāsattopi sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko lokānuggahaṃ karonto rājāḡahato kapilavattumaṃ gantvā paṭhamadassaneneva pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, punadivase pitu nivesanaṃ gantvā rāhulamātāya ovādaṃ katvā sesajanassapi dhammaṃ kathesi, punadivase nandakumārassa abhisekagehappavesanaāvāhamaṅgalesu

vattamānesu tassa nivesanaṃ gantvā kumāraṃ pattamaṃ gāhāpetvā pabbājetuṃ vihārābhikkuho pāyāsī’ ti –

Vuttaṃ, idha pana ‘‘bhagavā kapilapuraṃ āgantvā dutiyadvase nandaṃ pabbājesī’ ti vuttaṃ, sabbampetaṃ ācariyena taṃtaṃbhāṇakānaṃ tathā tathā anussavavasena pariharitvā āgatabhāvato tatha tatha tathā tathā vuttanti natthettha ācariyavacane pubbāparavirodho.

Brahmarūpavaṇṇanti brahmarūpasamānarūpaṃ. **Tyassāti** te assa. **Vaṭṭanugātanti** vaṭṭapariyāpannaṃ. **Savighātanti** dukkhasahitattā savighātaṃ, sadukkhanti attho. **Sattavidhaṃ ariyadhaṇanti** –

‘‘Saddhādhanaṃ sīladhanaṃ, hiriottappiyaṃ dhanaṃ;
Sutadhanañca cāgo ca, paññā ve sattamaṃ dhana’’nti. (a. ni. 7.5-6) –

Evamaṃ vuttaṃ sattavidhaṃ ariyadhanaṃ. **Uñchācariyāyāti** bhikkhācariyāya. Puttasineho uppajjamāno sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhatī āha ‘‘**puttapemaṃ bhante...pe... aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhati**’’ti. Puttasineho hi balavabhāvato saha jātāpīvegassa savipphāratāya taṃsamuttānārūpadhammehi pharaṇavasena sakalasarīraṃ āloletvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhati. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. Sesamettha uttānameva.

Rāhulavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpadadaṇḍakammavattukathāvaṇṇanā

106. Anujānāmi, bhikkhave, sāmaṇeraṇaṃ dāsa sikkhāpadānīti ādisu sikkhitabbāni padāni **sikkhāpadāni**, sikkhākoṭṭhāsāti attho. Sikkhāya vā padāni sikkhāpadāni, adhiśīladhiccitaadhīpaññāsikkhāya adhigamupāyāti attho. Atthato pana kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo, taṃsāmpayuttadhammā panettha taggahaneneva gahetabbā. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atipātaṃ atipāto, saṇikaṃ patituṃ adatvā sīghaṃ pātantaṃ attho. Atikkamma vā satthādīhi abhībhavitvā pātanaṃ atipāto, pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavadho pāṇaghātoti vuttaṃ hoti. **Pāṇoti** cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ. Tasmīṃ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedakaupakkamasamuttāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññatarappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto, tato **pāṇātipātā**.

Veramaṇīti verahetutāya verasaññitaṃ pāṇātipātādīpāpadhammaṃ maṇati, ‘‘mayi idha ṭhitāya kathamāgacchasi’’ti vā tajjentī viya nīharatīti veramaṇī. Viramaṇī etāyāti vā viramaṇīti vattabbe niruttinayena ‘‘veramaṇī’’ti vuttaṃ. Atthato pana **veramaṇīti** kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo. Sā ‘‘pāṇātipātādīpā viramantassa yā tasmīṃ samaye pāṇātipātā āraṭi virati paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇaṃ anajjhāpatti velānatikkamo setughāto’’ti evamādinā nayena **viḥaṅge** (vibha. 704) vuttā. Kāmañcesā veramaṇī nāma lokuttarāpi atthi, idha pana samādānavasappavattā virati adhippetāti lokuttarāya viratiyā samādānavasena pavattiasambhavato kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo gahetabbā.

Adinnādānā veramaṇīti ādisu adinnassa ādānaṃ **adinnādānaṃ**, parassaharaṇaṃ, theyyaṃ corikāti vuttaṃ hoti. Tatha **adinnanti** parapariggahitaṃ. Yattha paro yathākāmākāritāṃ āpajjanto adaṇḍāro anupavajjo ca hoti, tasmīṃ pana parapariggahite parapariggahitasaññaṃ tadādāyakaupakkamasamuttāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ.

Abrahmacariyaṃ nāma aseṭṭhacariyaṃ dvayaṃ dvayasamāpatti. Sā hi ‘‘appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnava ettha bhīyo’’ti ādinā (ma. ni. 1.177; 2.42) hīṭitattā aseṭṭhā appasatthā cariyāti vā aseṭṭhānaṃ nihīnānaṃ itthipurisānaṃ cariyāti vā aseṭṭhacariyaṃ, aseṭṭhacariyattā abrahmacariyanti ca vuccati, atthato pana asaddhammasevanādhippāyena kāyadvārappavattā maggenamaggappaṭipattisamuttāpikā cetanā abrahmacariyaṃ.

Musāti abhūtaṃ atacchaṃ vatthu, **vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthuṃ tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathāviññāttisamuttāpikā cetanā **musāvādo** musā vadiyati vuccati etāyāti katvā.

Surāmerayamajjappamādaṭṭhānāti ettha **surāti** pūvasurā piṭṭhasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañca surā. **Merayanti** pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṃyuttoti pañca āsavā. Tatha pūve bhājane pakkhipitvā tajaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **pūvasurā**. Evamaṃ sesasurāpi. **Kiṇṇāti** pana tassā surāya bījaṃ vuccati, ye surāmodakāti vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Haritakīsāsapādinānāsambhārehi saṃyojītā **sambhārasaṃyuttā**. Madhukatālanāḷikerādīpuppharaso ciraparivāsito **pupphāsavo**. Panasādīphalaraso **phalāsavo**. Muddikāraso **madhvāsavo**. Uccuraso **guḷāsavo**. Haritakāmalakakataṅkabhāṇḍādinānāsambhāraṇaṃ raso ciraparivāsito **sambhārasaṃyutto**. Taṃ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṃ** pivantaṃ madayatīti katvā. **Pamādaṭṭhānanti** pamādakāraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivanti, tassā etaṃ adhivacanaṃ. Surāmerayamajje pamādaṭṭhānaṃ surāmerayamajjappamādaṭṭhānaṃ, tasmā **surāmerayamajjappamādaṭṭhānā**.

Vikālabhojanāti aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā. Ayaṃ buddhādīnaṃ ariyaṇaṃ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanaṃ kālo nāma, tadañño vikālo. Bhuñjitabbaṭṭhena bhojanaṃ, yāgubhattādi sabbamaṃ yāvakālikavatthu. Yathā ca

“rattūparato”ti (dī. 1.10, 194; ma. ni. 1.293; 3.14) ettha rattiyā bhojanaṃ rattīti uttarapadalopena vuccati, evamettha bhojanajjhoharaṇaṃ bhojananti. Vikāle bhojanaṃ vikālabhojanaṃ, tato **vikālabhojanā**, vikāle yāvakālikavattussa ajjhoharaṇāti attho. Atha vā na ettha kammaśādhano bhujjītabbatthavācako bhojanasaddo, atha kho bhāvasādhano ajjhoharaṇatthavācako gahetabbo, tasmā vikāle bhojanaṃ ajjhoharaṇaṃ vikālabhojanaṃ. Kassa pana ajjhoharaṇanti? Yāmakālikādīnaṃ anuññātattā vikālabhojana-saddassa vā yāvakālikajjhoharaṇe niruḥhattā yāvakālikassāti viññāyati, atthato pana kāyadvārappavattā vikāle yāvakālikajjhoharaṇacetanā “vikālabhojana”nti veditabbā.

Naccagītavādīvisūkadassanāti ettha sāsanaṃ ananulomattā visūkaṃ paṭānībhūtaṃ dassananti visūkadassanaṃ. Naccādīnañhi dassanaṃ sachandarāgappavattito saṅkhepato “sabbapāpassa akaraṇa”ntiādinayappavattaṃ (dī. ni. 2.90; dha. pa. 183) bhagavato sāsanaṃ na anulometi. Naccañca gītañca vāditañca visūkadassanañca **naccagītavādīvisūkadassanaṃ**. Attanā payojīyamānaṃ parehi payojīpiyamānañcettha naccaṃ naccabhāvasāmaññāto pāliyaṃ ekeneva nacca-saddena gahitaṃ, tathā gītavādīta-saddehi gāyanagāyāpanavādanavādāpanāni, tasmā attanā naccanaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādītā ca antamaso mayūranaccādivasenapi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā ca veramaññīti evamettha attho daṭṭhabbo. Naccādīni attanā payojetuṃ vā parehi payojāpetuṃ vā payuttāni passituṃ vā neva bhikkhūnaṃ na bhikkhūnīnaṃ vaṭṭati. Dassanena cettha savanampi saṅgahitaṃ virūpekasesanayena. Yathā sakaṃ visayaalocanasabhāvatāya vā pañcannaṃ viññāṇaṃ savanakiriyāyapi dassanasāṅkhepasambhavato “dassanā” icceva vuttaṃ. Teneva vuttaṃ “pañcāhi viññāṇehi na kañci dhammaṃ paṭivijānāti aññātra abhinipātamattā”ti. Dassanakamyatāya upasaṅkamitvā passato eva cettha vītikkamo hoti, ṭhitanisinnasayanokāse pana āgataṃ gacchantassa vā āpāthagataṃ passato siyā saṅkilesa, na vītikkamo.

Mālāgandhavilepanadhāraṇamaṇḍanavibhūsanatṭhānāti ettha **mālā**ti yaṃ kiñci pupphaṃ. Kiñcāpi hi mālā-saddo loke baddhamālavācako, sāsane pana ruḥhiyā pupphesupi vutto, tasmā yaṃ kiñci pupphaṃ baddhamabaddhaṃ vā, taṃ sabbhaṃ “mālā”ti daṭṭhabbaṃ. **Gandhanti** vāsacūṇadhūmadikaṃ vilepanato aññaṃ yaṃ kiñci gandhajātaṃ. **Vilepananti** vilepanatthaṃ pisitvā paṭiyattaṃ yaṃ kiñci chavirāgakarāṇaṃ. Piḷandhanaṃ **dhāraṇaṃ**, ūnatṭhānapūraṇaṃ **maṇḍanaṃ**, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyaṇaṃ **vibhūsaṇaṃ**. Teneva **dighanikāyatṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.10) **majjhimanikāyatṭhakathāyañca** (ma. ni. aṭṭha. 1.293) “piḷandhanto dhāreti nāma, ūnatṭhānaṃ pūrento maṇḍeti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto vibhūseti nāmā”ti vuttaṃ. **Paramatthajotikāyaṃ** pana **khuddakāyatṭhakathāyaṃ** (khu. pā. aṭṭha. 2.pacchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) “mālādīsu dhāraṇādīni yathāsāṅkhyāṃ yojetabbānī”ti ettakameva vuttaṃ. **Ṭhānaṃ** vuccati kāraṇaṃ, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādīni mahājāno karoti, sā dhāraṇamaṇḍanavibhūsanatṭhānaṃ.

Uccāsayanamahāsayanāti ettha **uccā**ti ucca-saddena samānatthaṃ ekaṃ saddantaraṃ. Seti etthāti sayanaṃ, uccāsayañca mahāsayañca **uccāsayanamahāsayaṇaṃ**. **Uccāsayaṇaṃ** vuccati pamāñātikkantaṃ mañcādi. **Mahāsayaṇaṃ** akappiyattharaṇehi atthataṃ āsandādi. Āsanañcettha sayaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārā kiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā “uccāsayanamahāsayanā” icceva vuttaṃ, atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānipajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbā. Atha vā uccāsayanamahāsayanāsayanāti etasmim atthe ekasesanayena ayaṃ niddeṣo kato yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti, āsanakiriyāpubbakattā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi gahitanti veditabbāṃ.

Jātarūparajatapaṭiggahaṇāti ettha **jātarūpanti** suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo lohamāsako jatumāsaṃko dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahaṇaṃ jātarūparajatapaṭiggahaṇaṃ. Tividhañcettha paṭiggahaṇaṃ kāyena vācāya manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṃ uggaṇhanaṃ, vācāya paṭiggahaṇaṃ uggaḥāpanaṃ, manasā paṭiggahaṇaṃ sādiyaṇaṃ. Tividhampi paṭiggahaṇaṃ sāmāññāniddesena ekasesanayena vā gahetvā “paṭiggahaṇā”ti vuttaṃ, tasmā neva uggaḥetuṃ na uggaḥāpetuṃ na upanikkhittaṃ vā sādītuṃ vaṭṭati. Imāni pana dasa sikkhāpadāni gahaṭṭhānampi sādīhāraṇāni. Vuttañhetvaṃ **visuddhimagge** (visuddhi. 13) “upāsakaupāsikānaṃ nīccasīlavasena pañca sikkhāpadāni, sati vā ussāhe dasa, uposathāṅgavasena aṭṭhāti idaṃ gahaṭṭhasīla”nti. Ettha hi **dasāti** sāmāṇerehi rakkhitabbasīlamāha ghaṭṭikāradīnaṃ viya. **Paramatthajotikāyaṃ** pana **khuddakāyatṭhakathāyaṃ** (khu. pā. aṭṭha. 2.sādhāraṇavisesavavattāna) “ādīto dve catutthapañcamāni upāsakānaṃ sāmāṇereṇaṃ sādīhāraṇāni nīccasīlavasena, uposathasīlavasena pana upāsakānaṃ sattaṃatṭhamāṃ cekaṃ aṅgaṃ katvā sabbpacchimavajjāni sabbāni sāmāṇerehi sādīhāraṇāni, pacchimaṃ pana sāmāṇereṇameva visesabhūta”nti vuttaṃ, taṃ “sati vā ussāhe dasā”ti iminā na sameti. **Nāsanavattū**ti liṅganāsānāya vatthu, adhiṭṭhānaṃ kāraṇanti vuttaṃ hoti.

107. Kintūti kena nu kho upāyena. “**Attano pariveṇanti** idaṃ puggalikaṃ sandhāya vutta”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Ayamettha gaṇṭhipadakārānaṃ adhippāyo – “vassaggena pattasenāsana”nti iminā tassa vassaggena pattāṃ saṅghikasenāsanaṃ vuttaṃ, “attano pariveṇa”nti imināpi tasseva puggalikesenāsanaṃ vuttanti. Ayaṃ panettha amhākaṃ khanti – “yattha vā vasati”ti iminā saṅghikaṃ vā hotu puggalikaṃ vā, tassa nibaddhavasanaṃkasesenāsanaṃ vuttaṃ. “Yattha vā paṭikkamatī”ti iminā pana yaṃ ācariyassa upajjhāyassa vā vasanaṭṭhānaṃ upaṭṭhānādīnimittaṃ nibaddhaṃ pavasati, taṃ ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānaṃ vuttaṃ. Tasmā tadubhayaṃ dassetuṃ “**ubhayenapi attano pariveṇaṇca vassaggena pattasenāsanaṇca vutta**”nti āha. Tattha **attano pariveṇanti** iminā ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānaṃ dassitaṃ, **vassaggena pattasenāsanaṇca** iminā pana tassa vasanaṭṭhānaṃ. Tadubhayaṃ saṅghikaṃ vā hotu puggalikaṃ vā, āvaraṇaṃ kātābamevāti. **Mukhadvārikanti** mukhadvāreṇa bhujjītabbaṃ. **Daṇḍakammaṃ katvāti** daṇḍakammaṃ yojetvā. Daṇḍenti vinenti etenāti daṇḍo, soyeva kātābattā kammanti **daṇḍakammaṃ**, āvaraṇādi.

Sikkhāpadadaṇḍakammavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpucchāvaraṇavattuādikathāvaṇṇanā

108. Daṇḍakammamassa karoṭhāti assa daṇḍakammaṃ yojettha āṇāpetha. **Daṇḍakammanti** vā nigghakammaṃ, tasmā nigghamassa karoṭhāti vuttaṃ hoti. Esa nayo sabbattha īdisesu ṭhānesu. **Senāsanaggāho ca paṭippassambhatī** iminā ca chinnavasso ca hotīti dīpeti. **Sace ākiṇṇadosova hoti, āyatim samvare na tiṭṭhati, nikkadḍhitabboti** ettha sace yāvattiyam vuccamāno na oramati, saṅgham apaloketvā nāsetabbo. Puna pabbajam yācamānopi apaloketvā pabbājetabboti vadanti. **Pacchimikāya vassāvāsikam lacchatīti** pacchimikāya puna vassam upagattā lacchati. **Apaloketvā lābho dātabboti** chinnavassatāya vuttaṃ. **Itarāni pañca sikkhāpadānīti** vikālabhojanādīni pañca. **Accayam desāpetabboti** “accayo maṃ, bhante, accagamā”tiādīnā nayena desāpetabbo.

Anāpucchāvaraṇavattuādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṇḍakavattukathāvaṇṇanā

109. Paṇḍakavattumhi “yo kālapakkhe itthī hoti, juṇhapakkhe puriso, ayam **pakkhapaṇḍako**”ti keci vadanti, aṭṭhakathāyam pana “kālapakkhe paṇḍako hoti, juṇhapakkhe panassa pariḷāho vūpasammatī”ti apaṇḍakapakkhe pariḷāhavūpasamasseva vuttattā paṇḍakapakkhe ussannapariḷāhatā paṇḍakabhāvāpattīti viññāyati, tasmā idamevettha sārato paccetabbam. Itthibhāvo pumbhāvo vā natthi etassāti **abhāvako**. **Tasmim yevassa pakkhe pabbajjā vāritāti** ettha “apaṇḍakapakkhe pabbājetvā paṇḍakapakkhe nāsetabbo”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “apaṇḍakapakkhe pabbajito sace kilesakkhayam pāpuṇāti, na nāsetabbo”ti vadanti, taṃ tesam matimattam paṇḍakassa kilesakkhayāsambhavato khīnakilesassa ca paṇḍakabhāvānupapattito. Ahetukapaṭisandhikathāyāni avisesena paṇḍakassa ahetukapaṭisandhitā vuttā. Āsittausūyapakkhapaṇḍakānañca paṭisandhito paṭṭhāyeva paṇḍakasabhāvo, na pavattiyamyevāti vadanti. Teneva ahetukapaṭisandhiniddese jaccandhabadhirādayo viya paṇḍako jātisaddena viresetvā na niddiṭṭho. Idhāpi catutthapārājikasamvaṇṇanāyam (pārā. aṭṭha. 2.233) “abhabbapuggale dassentena paṇḍakatiracchānagataubhatobyañjanakā tayo vatthuvipannā ahetukapaṭisandhikā, tesam saggo avārito, maggo pana vārito”ti avisesena vuttaṃ.

Paṇḍakavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Theyyasamvāsakavattukathāvaṇṇanā

110. Theyyasamvāsakavattumhi kolaññāti mātuvamse pituvamse ca jātā mātāpituppabhutisabbañātayo. Theyyāya samvāso etassāti **theyyasamvāsako**. So ca na samvāsamattasseva thenako idhādhippeto, atha kho liṅgassa tadubhayassa ca thenakopīti āha “**tayo theyyasamvāsakā**”tiādi. **Na yathāvuḍḍham vandanam sādīyatīti** yathāvuḍḍham bhikkhūnam vā sāmaṇerānam vā vandanam na sādīyati. **Yathāvuḍḍham vandanam sādīyatīti** attanā musāvādam katvā dassitavassānurūpaṃ yathāvuḍḍham vandanam sādīyati. **Bhikkhuvassagaṇanādīkoti** iminā na ekakammādikova idha samvāso nāmāti dasseti.

Rāja...pe... bhayenāti ettha **bhaya**-saddo paccemaṃ yojetabbo “rājabhayena dubbhikkhabhayenā”tiādīnā. **Samvāsam nādhivāseti, yāva so suddhamānasoti** rājabhayādīhi gahitaliṅgatāya so suddhamānaso yāva samvāsam nādhivāsetīti attho. Yo hi rājabhayādīhi vinā kevalam bhikkhū vañcetvā tehi saddhim samvasitukāmatāya liṅgam gaṇhāti, so asuddhacittatāya liṅgaggahaṇeneva theyyasamvāsako nāma hoti. Ayam pana tādisena asuddhacittena bhikkhū vañcetukāmatāya abhāvato yāva samvāsam nādhivāseti, tāva theyyasamvāsako nāma na hoti. Teneva “rājabhayādīhi gahitaliṅgānam ‘gihī maṃ samaṇoti jānantū’ti vañcānācīte satipī bhikkhūnam vañcetukāmatāya abhāvā doso na jāto”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “vūpasantabhayātā idha suddhacittatā”ti vadanti, evañca sati so vūpasantabhayo yāva samvāsam nādhivāseti, tāva theyyasamvāsako na hotīti ayamatto viññāyati. Imasmīñca atthe viññāyamāne avūpasantabhayassa samvāsasādīyanepi theyyasamvāsakatā na hotīti āpajjeyya, na ca aṭṭhakathāyam avūpasantabhayassa samvāsasādīyanepi attheyyasamvāsakatā dassitā. **Sabbapāsaṇḍiyabhattāni bhuñjantoti** ca iminā avūpasantatāyenepi samvāsam asādīyanteneva vasitabbanti dīpeti. Teneva **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ “yasmā vihāram āgantvā saṅghikam gaṇhantassa samvāsam pariharitum dukkaram, tasmā sabbapāsaṇḍiyabhattāni bhuñjantoti idam vutta”nti, tasmā rājabhayādīhi gahitaliṅgatāyevettha suddhacittatāti gahetabbam.

Sabbapāsaṇḍiyabhattānīti sabbasāmayikānam sādharānam katvā vīthicatukkādīsu ṭhapetvā dātabbabbhattāni. **Kāyaparihāriyānīti** kāyena pariharitabbāni. **Abhuggacchantīti** abhimukham gacchanti. **Kammantānuṭṭhānenāti** kasigorakkhādīkammakaraṇena. **Tadeva pattaṭṭhāram ādāya vihāram gacchatīti** cīvarāni nivāsanaṇḍipānāvasena ādāya pattañca aṃsakūṭe laggetvā vihāram gacchati. **Nāpi sayam jānātīti** “yo evam pabbajati, so theyyasamvāsako nāma hotī”ti vā “evam kātum na labhati”ti vā “evam pabbajito samaṇo na hotī”ti vā na jānāti. **Yo evam pabbajati, so theyyasamvāsako nāma hotīti** idam pana nidassanamattam. **Anupasampannakāleyevāti** iminā upasampannakāle sutvā sacepi nāroceti, theyyasamvāsako na hotīti dīpeti.

Sikkhaṃ appaccakkhāya...pe... theyyasaṃvāsako na hotīti idam bhikkhūhi dinnaliṅgassa apariccattattā na liṅgathenako hoti, liṅgānurūpassa saṃvāsassa sādītattā nāpi saṃvāsathenako hotīti vuttaṃ. **Eko bhikkhu kāsāye saussāhova odātaṃ nivāsetvāti** etthāpi idameva kāraṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Parato **sāmaṇero salīṅge** ʒhitotiādinā sāmaṇerassa vuttavidhānesupi attheyyasaṃvāsakapakkhe ayameva nayo. **Bhikkhuniyāpi eseva nayo**ti vuttamevatthaṃ “**sāpi hi gihibhāvaṃ patthayamānā**”tiādinā vibhāveti. **Yo koci vuḍḍhapabbajitoti** sāmaṇeraṃ sandhāya vuttaṃ. **Mahāpeḷādīsūti** etena gihisantakaṃ dassitaṃ. **Sayaṃ sāmaṇero...pe... theyyasaṃvāsako na hotīti** ettha kiñcāpi theyyasaṃvāsako na hoti, pārājikaṃ pana āpajjatiyeva. Sesamettha uttānameva.

Theyyasaṃvāsakavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā

Titthiyapakkantakakathāyaṃ **tesaṃ liṅge ādinnamate titthiyapakkantako hotīti** “titthiyo bhavissāmī”ti gatassa liṅgagahaṇeneva tesaṃ laddhipi gahitāyeva hotīti katvā vuttaṃ. **Kenaci** pana “tesaṃ liṅge ādinnamate laddhiyā gahitāyapi aggahitāyapi titthiyapakkantako hotī”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi “titthiyo bhavissāmī”ti gatassa liṅgasampañcchanato aññaṃ laddhiggahaṇaṃ nāma atthi. Liṅgasampañcchaneneva hi so gahitaladdhiko hoti. Teneva “**vīmaṃsanatthaṃ kusacīrādīni...pe... yāva na sampañcchati, tāva taṃ laddhi rakkhati. Sampañcchitamatte titthiyapakkantako hotī**”ti vuttaṃ. **Naggova ājīvakanāṃ upassayaṃ gacchati, padavāre padavāre dukkaṭanti** “ājīvako bhavissa”nti asuddhacittena gamanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ. Naggena hutvā gamanapaccayāpi dukkaṭā na muccatiyeva. **Kūḷavassaṃ gaṇentoti** kūḷavassaṃ gaṇetvā saṃvāsam sādīyantoti adhippāyo.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

111. Tiracchānagatavattu uttānameva.

Mātughātakādivattukathāvaṇṇanā

112. Mātughātakādivattūsu **apavāhananti** apagamaṇaṃ, patikaraṇanti attho. Yathā samānājātikassa vikopane kammaṃ garutaraṃ, na tathā vijātikassāti āha “**manussitthibhūta**”ti. Puttasambandhena mātupītusamaññā, dattakittimādivasenapi puttavohāro loke dissati, so ca kho pariyāyototi nippariyāyasiddhatam dassetaṃ “**janikā mātā**”ti vuttaṃ. Yathā manussattabhāve ʒhitasseva kusaladhammānaṃ tikkhavisadasūrabhāvāpatti yathā taṃ tiṇṇampi bodhisattānaṃ bodhittayanibbattiyaṃ, evaṃ manussattabhāve ʒhitasseva akusaladhammānampi tikkhavisadasūrabhāvāpattīti āha “**sayampi manussajātikenevā**”ti. Cutianantaraṃ phalaṃ anantaraṃ nāma, tasmīṃ anantare niyuttaṃ, taṃnibbattanena anantarakaraṇasīlaṃ, anantarapayojanaṃ vā ānantariyaṃ, tena **ānantariyena mātughātakakamma**na. Pītughātakepi yena manussabhūto janako pitā sayampi manussajātikeneva satā sañcicca jīvītā voropito, ayaṃ ānantariyena pītughātakakammaena pītughātakotiādinā sabbaṃ vedittabbanti āha “**pītughātakepi eseva nayo**”ti.

Parivattaliṅgampi (ma. ni. aṭṭha. 3.128; a. ni. aṭṭha. 1.1.275; vibha. aṭṭha. 809) mātaraṃ pitaraṃ vā jīvītā voropentassa ānantariyakammaṃ hotiyeva. Satipi hi liṅgaparivatte so eva ekakammanibbato bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, nāññoti. Yo pana sayam manusso tiracchānabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā, sayam vā tiracchānabhūto manussabhūtaṃ, tiracchānabhūtoyeva vā tiracchānabhūtaṃ jīvītā voropeti, tassa kammaṃ ānantariyaṃ na hoti, bhāriyaṃ pana hoti, ānantariyaṃ āhacceva tiṭṭhati. Eḷakacattukkaṃ saṅgāmacattukkaṃ coracattukkañcetta kathetabbaṃ. “Eḷakaṃ māremī”ti abhisandhināpi hi eḷakattāhāne ʒhitaṃ manusso manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā mārento ānantariyaṃ phusati maraṇādhippāyeneva ānantariyavattuno vikopitattā. Eḷakābhisandhinā pana mātāpitāasandhinā vā eḷakaṃ mārento ānantariyaṃ na phusati ānantariyavattuabhāvato. Mātāpitābhisandhinā mātāpitāro mārento phusateva. Esa nayo itarasmimpi cattukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṃ arahantepi etāni cattukkāni vedittabbāni. Sabbattha hi purimaṃ abhisandhicittaṃ appamaṇaṃ, vadhakacittaṃ pana tadārammaṇaṃ jīvitindriyañca ānantariyānānantarabhāve pamāṇaṃ. Katānantariyakamma ca “tassa kammaṃ vipākaṃ paṭibhissāmī”ti sakalacakkavāḷaṃ mahācetiappamaṇehi kañcanathūpehi pūretvāpi sakalacakkavāḷaṃ pūretvā nisinnassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvāpi buddhassa bhagavato saṅghātikaṇṇaṃ amuñcanto vicarivāpi kāyassa bhedā nirayameva upapajjati, pabbajjañca na labhati.

115. **icchamānanti** odātavattavasanaṃ icchamānaṃ. Tenevāha “**gihibhāve sampañcchitamatteyevā**”ti. Saṅghabhedakakathāvitthāro parato āvi bhavissati. **Catunnaṃ kammānanti** apalokanādināṃ catunnaṃ kammānaṃ. **Duṭṭhacittenti** vuttamevatthaṃ vibhāveti “**vadhakacittenti**”ti. Vadhakacetanāya hi dūsitacittaṃ idha duṭṭhacittaṃ nāma. **Lohitaṃ uppādetīti** ettha tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkamena cammacchedaṃ katvā lohitaṃ paggharaṇaṃ nāma natthi, sarīrassa pana antoyeva ekasmiṃ ʒhāne lohitaṃ samosarati, āghātena pakuppamaṇaṃ sañcittaṃ hoti. Devadattena paviddhasilato bhijjivā gatasakkhalikāpi tathāgatassa pādantaṃ pahari, pharasunā pahaṇo viya pādo antolohitoyeva ahoṣi. Jivako pana tathāgatassa ruciyaṃ satthakena cammaṃ chinditvā tamhā ʒhānā duṭṭhalohitaṃ nīharitvā phāsumakāsi, tenassa puññakammameva ahoṣi. Tenāha “**jivako viyā**”tiādi.

Atha ye parinibbute tathāgate cetiyaṃ bhindanti, bodhiṃ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesam kiṃ hotīti? Bhāriyaṃ kammaṃ hoti ānantariyasadisam. Sadhātukaṃ pana thūpaṃ vā paṭimaṃ vā bādhamānaṃ bodhisākhā chinditum vaṭṭati. Sacepi tattha nilīnā sakunā cetiye vaccaṃ pāṇenti, chinditum vaṭṭatiyeva. Paribhogacetiyo hi sarīracetiyaṃ garutaraṃ. Cetiya vatthum bhinditvā gacchante bodhimūlepi chinditvā haritum vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharaṃ bādhati, taṃ geharakkhaṇatthaṃ chinditum na labhati. Bodhiatthañhi gehaṃ, na gehatthāya bodhi. Āsanagharepi eseve nayo. Yasmiṃ pana āsanaghare dhātu nihitā hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākhā chinditum vaṭṭati. Bodhi jagganatthaṃ ojoharaṇasākhā vā pūtiṭṭhānaṃ vā chinditum vaṭṭatiyeva, satthu rūpakāyapaṭijaggane viya puññampi hoti.

Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā

116. Ubhato byañjanamassa atthīti ubhatobyañjanakoti iminā asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoyaṃ, purimapade ca vibhattialopoti dasseti. **Byañjananti** cettha itthinimittam purisanimittañca adhippetam. Atha ubhatobyañjanakassa ekameva indriyaṃ, udāhu dveti? Ekameva ‘yassa itthindriyaṃ uppajjati, tassa purisindriyaṃ uppajjati? No. Yassa vā pana purisindriyaṃ uppajjati, tassa itthindriyaṃ uppajjati? No’ ti (yama. 3.indriyayamaka.188) ekasmiṃ santāne indriyadvayassa paṭisiddhattā, tañca kho itthiubhatobyañjanakassa itthindriyaṃ, purisaubhatobyañjanakassa purisindriyaṃ. Yadi evaṃ dutiyabyañjanakassa abhāvo āpajjati. Indriyañhi byañjanakāraṇaṃ vuttam, tañca tassa natthīti? Vuccate – na tassa indriyaṃ dutiyabyañjanakāraṇaṃ. Kasmā? Sadā abhāvato. Itthiubhatobyañjanakassa hi yadā itthiyā rāgacittam uppajjati, tadā purisabyañjanaṃ pākāṭam hoti, itthiabyañjanaṃ paṭicchannaṃ guḷhaṃ hoti, tathā itarassa itaram. Yadi ca tesam indriyaṃ dutiyabyañjanakāraṇaṃ bhavēyya, sadāpi byañjanadvayaṃ tiṭṭheyya, na pana tiṭṭhati, tasmā vedittabametaṃ ‘na tassa taṃ byañjanakāraṇaṃ, kammaśāyaṃ pana rāgacittamevettha kāraṇa’ nti.

Yasmā cassa ekameva indriyaṃ hoti, tasmā itthiubhatobyañjanako sayampi gabbhaṃ gaṇhāti, parampi gaṇhāpeti. Purisaubhatobyañjanako paraṃ gaṇhāpeti, sayam pana na gaṇhāti. Yadi paṭisandhiyaṃ purisalīṅgaṃ, yadi paṭisandhiyaṃ itthilīṅganti ca paṭisandhiyaṃ līṅgasabbhāvo **kurundiyaṃ** vutto, so ca ayutto. Pavattiyamyeva hi itthilīṅgāṇi samuṭṭhahanti, na paṭisandhiyaṃ. Paṭisandhiyaṃ pana indriyameva samuṭṭhāti, na līṅgāṇi. Na ca indriyameva līṅganti sakkā vuttam indriyalīṅgaṇaṃ bhinnasabbhāvattā. Vuttañhetam **aṭṭhasālīniyaṃ** (dha. sa. aṭṭha. 632) –

‘Itthattam itthibhāvoti ubhayaṃ ekattham, itthisabbhāvoti attho. Ayaṃ kammajo paṭisandhisamuṭṭhito. Itthilīṅgādi pana itthindriyaṃ paṭicca pavatte samuṭṭhitam. Yathā bīje sati bījaṃ paṭicca bījapaccayā rukkho vaḍḍhitvā sākāhāṇi paṇasampanno hutvā ākāsaṃ pūretvā tiṭṭhati, evameva itthibhāvasāṅkhāte itthindriye sati itthilīṅgāṇi honti. Bījaṃ viya hi itthindriyaṃ, bījaṃ paṭicca vaḍḍhitvā ākāsaṃ pūretvā ṭhitarukkho viya itthindriyaṃ paṭicca itthilīṅgāṇi pavatte samuṭṭhahanti. Tattha itthindriyaṃ na cakkhuvīññeyyaṃ, manovīññeyyameva. Itthilīṅgāṇi cakkhuvīññeyyānipi manovīññeyyānipi’ ti.

Tenevāha ‘**tattha vicāraṇakkamo vitthārato aṭṭhasālīniyā dhammasaṅgahaṭṭhakathāya vedittabbo**’ ti.

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā

117. Sikkhāpadaṃ apaññattaṃ hotīti idheva paññattaṃ sikkhāpadaṃ sandhāya vuttam. **Upajjhaṃ aggāhāpetvāti** ‘upajjhāyo me, bhante, hohī’ ti evaṃ upajjhaṃ aggāhāpetvā. Kammavācāya pana upajjhāyakittanaṃ katāmyevāti daṭṭhabbam. Aññathā ‘puggalaṃ na parāmasatī’ ti vuttakammavipattisambhavato kammaṃ kuppeyya, teneva ‘upajjhāyaṃ akittetvā’ ti avatvā ‘upajjhaṃ aggāhāpetvā’ icceva vuttam. Yathā ca aparipuṇṇapattacīvarassa upasampādanakāle kammavācāya ‘paripuṇṇassa pattacīvara’ nti asantavatthum kittetvā kammavācāya katāyapi upasampadā ruhati, evaṃ ‘ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassa upasampadāpekkho’ ti asantaṃ puggalaṃ kittetvā kevalam santapadanīhārena kammavācāya katāya upasampadā ruhatiyevāti daṭṭhabbam. Tenevāha ‘**kammaṃ pana na kuppattī**’ ti. ‘Na, bhikkhave, anupajjhāyako upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassā’ ti ettakameva vatvā ‘so ca puggalo anupasampanno’ ti avuttattā kammavipattilakkhaṇassa ca asambhavato ‘**taṃ na gahetabba**’ nti vuttam. ‘Pañcavaggakarāṇaṃ, bhikkhave, kammaṃ paṇḍakapañcamo kammaṃ kareyya, akammaṃ na ca karaṇīya’ nti ādivacanato (mahāva. 390) paṇḍakāḍinampi ubhatobyañjanakapariyantānaṃ gaṇapūrakabhāveyyeva kammaṃ kuppattī, na aññathāti āha ‘**ubhatobyañjanakupajjhāyapariyosānesupi eseve nayo**’ ti.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā

118. Aññe vā bhikkhū dātukāmā hontīti sambandho. **Anāmaṭṭhapiṇḍapātanti** aggahitaaggam piṇḍapātam. **Sāmaṇerabhāgasamako āmisabhāgoti** ettha kiñcāpi sāmaṇerānaṃ āmisabhāgassa samakameva diyyamānattā viṣuṃ sāmaṇerabhāgo nāma natthi, heṭṭhā gacchantam pana bhattam kadāci mandam bhaveyya, tasmā upari aggahetvā sāmaṇerapāliya vā gahetvā dātabboti adhippāyo. Niyatapabbajjasseva cāyaṃ bhāgo dīyati. Teneva **“apakkaṃ patta”**ntiādi vuttam.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā

119. **Ajapadaket**i ajapadasaṅṭhāne padese. **Brahmujugattoti** brahmā viya ujugatto. **Avaseso sattoti** iminā lakkhaṇena rahitasatto. Etena ṭhapetvā mahāpurisaṃ cakkavattiñca itare sattā khujjapakkhikāti dasseti. Yebhuyena hi sattā khandhe kaṭiyaṃ jānūsūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyaṃ namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu namantā purato namanti. Dīghasarīrā pana ekena passena vañkā honti, eke mukhaṃ unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, eke purato pabbhārā honti, pavedhamānā gacchanti. **Parivaṭumoti** samantato vaṭṭalo.

Aṭṭhisirācammasarīroti aṭṭhisirācammatasarīro. **Kappasīsoti** dvidhābhūtasīso. **Kekaroti** tiriyaṃ passanto. **“Udakatārakā** nāma udakapubbuḷa”nti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Akkhitārakāti** akkhibhaṇḍakā. **Nippakhumakkhīti** akkhidalalomehi virahitaakkhiko. Pakhuma-saddo hi loke akkhidalalomesu niruḷho. **Paṭaṅgamaṇḍūko** nāma mahāmukhamaṇḍūko. **Elamukhoti** niccapaggharaṇakalālamukho. **Sabbañcetanti** “kacchugatto vā”tiādiṃ sandhāya vadati. **Vātaṇḍikoti** aṇḍakesu vuddhirogena samannāgato. **Vikaṭoti** tiriyaṃ gamanapādehi samannāgato, yassa ca caṅkamato jāṇukā bahi gacchanti. **Paṇhoti** pacchato parivattapādehi samannāgato, yassa caṅkamato jāṇukā anto pavisanti.

Kudaṇḍapādātāya kāraṇaṃ vibhāveti **“majjhe saṅkuṭitapādattā”**ti. **Agge saṅkuṭitapādattāti** kuṇḍapādātāya kāraṇanidassanaṃ. Kuṇḍapādasseva gamanasabhāvaṃ vibhāveti **“piṭṭhipādaggena caṅkamanto”**ti. **Mammananti** khalitavacanaṃ. Yo ekameva akkharaṃ catupañcakkhattuṃ vadati, tassetam adhivacanaṃ.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Alajjīnissayavatthukathāvaṇṇanā

120. Nissayapaṭisaṃyuttavatthūsu bhikkhūhi samāno sīlādiguṇabhāgo assāti bhikkhusabhāgo, tassa bhāvo **bhikkhusabhāgatā**. **Dve tīṇi divasāni vasitvā gantukāmena anissitena vasitabbanti** ettha “yāva bhikkhusabhāgatam jānāmī”ti ābhogaṃ vināpi anissitena vasituṃ vaṭṭatīti adhippāyo. Bhikkhusabhāgatam pana jānanto “sve gamissāmi, kiṃ me nissayenā”ti aruṇaṃ utṭhapetuṃ na labhati. “Purāruṇā utṭhahitvāva gamissāmī”ti ābhogena sayantassa sace aruṇo uggacchati, vaṭṭati. **“Sattāhaṃ vasissāmī”ti ālayaṃ karontena pana nissayo gahetabboti** “sattāhamattam vasissāmī, kiṃ bhikkhusabhāgatājānanenā”ti jānane dhuraṃ nikkhipitvā vasituṃ na labhati, bhikkhusabhāgatam upaparikkhitvā nissayo gahetabboti attho.

Gamikādinissayavatthukathāvaṇṇanā

121. **Antarāmagge vissamanto vā...pe... anāpattīti** asati nissayadāyake anāpatti. **Tassa nissāyāti** pālijanurūpato vuttam, tam nissāyāti attho. **Sace pana āsāhīmāse...pe... tattha gantabbanti** ettha sace so vassūpanāyikāya āsannāya gantukāmo suṇāti “asuko mahāthero āgamissatī”ti, tañce āgāmeti, vaṭṭati. Āgāmentasseva ce vassūpanāyikadivaso hoti, hotu, gantabbaṃ tattha, yattha nissayadāyakaṃ labhati. Keci pana “sace so gacchanto jīvitantarāyaṃ brahmacariyantarāyaṃ vā passati, tattheva vasitabba”nti vadanti.

Gottena anussāvanānujānanakathāvaṇṇanā

122. “Itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti nāmakittanassa anussāvanāya āgatattā **“nāhaṃ ussahāmi therassa nāmaṃ gahetu”**nti vuttam, “āyasmato pippalissa upasampadāpekkho”ti evaṃ nāmaṃ gahetuṃ na ussahāmīti attho. “Gottenapi anussāvetu”nti vacanato yena vohārena voharati, tena vaṭṭatīti siddham. “Konāmo te upajjhāyo”ti puṭṭhenapi gottameva nāmaṃ katvā vattabbanti siddham hoti, tasmā catubbidhesu nāmesu yena kenaci nāmena anussāvanā kātābbāti vadanti. Ekassa bahūni nāmāni honti, tattha ekaṃ nāmaṃ ṇattiyā, ekaṃ anussāvanāya kātuṃ na vaṭṭati, atthato byañjanato ca abhināhi anussāvanāhi bhavitabbanti. Kiñcāpi “itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti pāliyaṃ “āyasmato”ti padaṃ pacchā vuttam, kammavācāpāliyaṃ pana “ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti paṭhamam likhitanti tam uppaṭipāṭiyā vuttanti na paccetabbaṃ. Pāliyañhi “itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti atthamattam dassitam, tasmā pāliyaṃ avuttopi “ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti kammavācāpāliyaṃ payogo dassito. “Na me diṭṭho ito pubbe iccāyasmā sārīputto”ti ca “āyasmā sārīputto atthakusalo”ti ca paṭhamam “āyasmā”ti payogassa dassanatoti vadanti. Katthaci “āyasmato buddharakkhitattherassā”ti vatvā katthaci kevalam “buddharakkhitassā”ti sāveti,

sāvanam hāpetīti na vuccati nāmassa ahāpitattāti eke. Sace katthaci “āyasmato buddharakkhitassā”ti vatvā katthaci “buddharaakhatassāyasmato”ti sāveti, pāṭhānurūpattā khettameva otiṇṇantipi eke. Byañjanabhedappasaṅgato anussāvanānam taṃ na vaṭṭatīti vadanti. Sace pana sabbaṭṭhānepi eteneva pakārena vadati, vaṭṭati.

Dveupasampadāpekkhādivatthukathāvaṇṇanā

123. Ekānussāvaneti ettha ekato anussāvanam etesanti **ekānussāvanāti** asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoti daṭṭhabbam. Tenevāha “**dve ekatoanussāvane**”ti. Tattha **ekatoti** ekakkhaṇeti attho, vibhattialopena cāyaṃ niddeso. **Purimanayeneva ekatoanussāvane kātunti** “ekena ekassa, aññena itarassā”tiādīnā pubbe vuttanayena dvīhi vā tīhi vā ācariyehi ekena vā ekatoanussāvane kātum.

Upasampadāvidhikathāvaṇṇanā

126. Vajjāvajjam upanijjhāyatīti upajjhāti iminā upajjhāyasaddasamānatto upajjhāsaddopīti dasseti.

Cattāronissayādikathāvaṇṇanā

130. Sambhogeti dhammasambhoge āmisasambhoge ca. **Anāpatti sambhoge saṃvāseti** ettha ca ayamadhippāyo – yasmā ayaṃ osāraṇakammasa katattā pakatattaṭṭhāne ṭhito, tasmā na ukkhittakena saddhiṃ sambhogādipaccayā pācittiyam, nāpi alajjinā saddhiṃ paribhogapaccayā dukkaṭam alajjīlakkhaṇānupapattito. Yo hi ucchurasakasaṭānam sattāhakālikayāvajjīvikattā vaṭṭati vikāle ucchu khāditunti saññaṃ uppādetvā taṃ khāditvā tappaccayā pācittiyam na passati “vaṭṭatī”ti tathāsaññitāya, yo vā pana āpattimāpanabhāvaṃ paṭijānitvā “na paṭikaromī”ti abhinivisati, ayaṃ –

“Sañcicca āpattim āpajjati, āpattim parigūhati;
Agatigamanañca gacchati, ediso vuccati alajjīpuggalo”ti. (pari. 359) –

Vuttalakkhaṇe apatanato alajjī nāma na hoti. Tasmā yathā pubbe yāva ukkhepanīyakammaṃ kataṃ, tāva tena saddhiṃ sambhoge saṃvāse ca anāpatti, evamidhāpīti sabbathā anāpattiṭṭhāneyeva anāpatti vuttāti veditabbaṃ. Na hi bhagavā alajjinā saddhiṃ sambhogapaccayā āpattisambhave sati “anāpatti sambhoge saṃvāse”ti vadati. Tato yamettha kenaci “anāpatti sambhoge saṃvāse”ti iminā pācittiyena anāpatti vuttā, “alajjīparibhogapaccayā dukkaṭam pana āpajjatiyevā”ti vatvā bahudhā papañcitam, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Sesamettha uttānameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyam

Mahākhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uposathakkhandhakam

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā

132. Uposathakkhandhake taranti plavanti ettha bālāti **tittham. Itoti** imasmiṃ sāsane laddhito. **Tam kathentīti** “imasmiṃ nāma divase muhutte vā idaṃ kattabba”ntiādīnā kathenti.

134. “Suṇātu me bhante”tiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ **mātikāṭṭhakathāyam** (kaṅkhā. aṭṭha. nidānavaṇṇanā) vitthārato āgatamevāti na idha vitthārayissāma, atthikehi pana tatoyeva gahetabbaṃ.

135. Āpajjitvā vā vuṭṭhitoti ettha ārocitāpi āpatti asantī nāma hotīti veditabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam** (kaṅkhā. aṭṭha. nidānavaṇṇanā) vuttam “yassa pana evaṃ anāpanā vā āpatti āpajjitvā ca pana vuṭṭhitā vā desitā vā ārocitā vā, tassa sā āpatti asantī nāma hotī”ti. Musāvādo nāma vacībhedapaccayā hotīti āha “**na musāvādalakkhaṇenā**”ti. **Bhagavato pana vacanenāti** sampajānamusāvāde kiṃ hoti? “Dukkaṭam hotī”ti iminā vacanena. **Vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hotīti** yasmā yassa bhikkhuno adhammikāya paṭiññāya tuṇhībhūtassa nisinnassa manodvāre āpatti nāma natthi, yasmā pana āvi kātābbaṃ na āvi akāsi, tenassa vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hoti.

Vācāti vācāya, ya-kāralopenāyaṃ niddeso. Kenaci manujena vācāya anālapantoti yojetabbaṃ. **Giraṃ no ca pare bhāneyyāti** “ime sossantī”ti parapuggale sandhāya saddampi na nicchāreyya. **Āpajjeyya vācasikanti** vācato samuṭṭhitam āpattim āpajjeyya.

Antarāyakaroti vippaṭisāravatthutāya pāmojjādisambhavaṃ nivāretvā paṭhamajjhānādīnaṃ adhigamāya antarāyakaro. **Tassa bhikkhuno phāsu hotīti** avippaṭisāramūlakānaṃ pāmojjādīnaṃ vasena tassa bhikkhuno sukkhā paṭipadā sampajjatīti

attho.

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā

138. Itaropīti suddhapamsupabbatādīṃ sandhāya vadati. **Hatthippamāṇo nāma pabbato** heṭṭhimakoṭiyā aḍḍhaṭṭhamaratānubbedho. **Tasmāti** yasmā ekena na vaṭṭati, tasmā. **Dvattiṃsapalaguḷapiṇḍappamāṇatā** thūlatāya gahetabbā, na tulagaṇanāya. **Antosāramissakānanti** antosārarukkhehi missakānaṃ. **Sūcidaṇḍakappamāṇoti** sīhaḷadīpe lekhanadaṇḍappamāṇoti vadanti, so ca kaniṭṭhaṅguliparimāṇoti daṭṭhabbaṃ. **Etanti** navamūlasākhāniggamaṇaṃ. **Parabhāge kittetum vaṭṭatīti** bahi nikkhamitvā ṭhitesu aṭṭhasu maggesu ekissā disāya ekaṃ, aparāya ekanti evaṃ catūsu ṭhānesu kittetum vaṭṭati.

Yattha katthaci uttarantiyā bhikkhuniyā antaravāsako temiyatīti sikkhākaraṇīyaṃ āgatalakkhaṇena timaṇḍalam paṭicchādetvā antaravāsakaṃ anukkhavitvā titthena vā atitthena vā uttarantiyā bhikkhuniyā ekadvaṅgulamattampi antaravāsako temiyati. Bhikkhuniyā eva gahaṇaṇicettha bhikkhunīvibhaṅge bhikkhuniyā vasena nadīlakkhaṇassa pāliyaṃ āgatattā teneva nayena dassanattamaṃ kataṃ. **Sīmaṃ bandhantānaṃ nimittaṃ hotīti** ayaṃ vuttalakkhaṇā nadī samuddamaṃ vā pavasatu taḷakaṃ vā, pabhavato paṭṭhāya nimittaṃ hoti. **Ajjhottharivā āvaraṇaṃ pavattatiyevāti** āvaraṇaṃ ajjhottharivā sandatiyeva. **Appavattamānāti** asandamānudakā. Āvaraṇaṇhi patvā nadiyā yattake padese udakaṃ asandamānaṃ santiṭṭhati, tathā nadīnimittaṃ kātum na vaṭṭati. Upari sandamānaṭṭhāneyeva vaṭṭati, asandamānaṭṭhāne pana udakanimittaṃ kātum vaṭṭati. Ṭhitameva hi udakanimittaṃ vaṭṭati, na sandamānaṃ. Tenevāha “**pavattanaṭṭhāne nadīnimittaṃ, appavattanaṭṭhāne udakanimittaṃ kātum vaṭṭatīti**”ti. **Nadiṃ bhinditvāti** mātikāmukhadvārena nadīkūlaṃ bhinditvā. **Ukkhepimanti** kūpato viya ukkhipitvā gahetabbaṃ.

Sīnghāṭakasaṅṭhānāti tikoṇaracchāsāṅṭhānā. **Mudiṅgasaṅṭhānāti** mudiṅgabherī viya majjhe vitthātā ubhosu koṭīsu saṅkoṭītā hoti. **Upacāraṃ ṭhapetvāti** pacchā sīmaṃ bandhantānaṃ sīmāya okāsaṃ ṭhapetvā. **Antonimittagātehi panāti** ekassa gāmassa upaḍḍhaṃ anto kattukāmatāya sati sabbesaṃ āgamane payoṇaṃ natthīti katvā vuttaṃ. **Āgantabbanti** ca sāmīcivasena vuttaṃ, nāyaṃ niyamo “āgantabbamevā”ti. Tenevāha “**āgamanampi anāgamanampi vaṭṭatīti**”ti. Abaddhāya hi sīmāya nānāgāmakhettānaṃ nānāsīmasabhāvattā tesamaṃ anāgamanepi vaggakammaṃ na hoti, tasmā anāgamanampi vaṭṭati. Baddhāya pana sīmāya ekasīmabhāvato puna aññasmiṃ kamme kariyamāne anto sīmagātehi āgantabbamevāti āha “**avippavāsasīmā...pe... āgantabba**”nti. Nimittakittanakāle asodhitāyapi sīmāya nevatti doso nimittakittanassa apalokanādīsu aññatarābhāvato.

Bhaṇḍukammāpucchanaṃ sandhāya **pabbajjā-gahaṇaṃ. Sukhākaraṇatthanti** sabbesaṃ sannipātanaparissamaṃ pahāya appatarehi sukhākaraṇatthamaṃ. **Ekavīsati bhikkhū gaṇhātīti** vīsativaggakaraṇīyaparamattā saṅghakammassa kammārahena saddhiṃ ekavīsati bhikkhū gaṇhātīti. Idaṅca nisinnānaṃ vasena vuttaṃ. Heṭṭhimantato hi yattha ekavīsati bhikkhū nisīditum sakkonti, tattake padese sīmaṃ bandhitum vaṭṭati. **Na sakkhissanti** avippavāsasīmāya baddhabhāvaṃ asallakkhetvā “samānasaṃvāsakameva samūhanissāmā”ti vāyamaṇā na sakkhissanti. Baddhāya hi avippavāsasīmāya taṃ asamūhanitvā “samānasaṃvāsakasīmaṃ samūhanissāmā”ti katāyapi kammavācāya asamūhatāva hoti sīmā. Paṭhamaṇhi avippavāsaṃ samūhanitvā pacchā sīmā samūhanitabbā. Ekaratanappamāṇā suviññeyyatarā hotīti katvā vuttaṃ “**ekaratanappamāṇā vaṭṭatīti**”ti. Ekaṅgulamattāpi sīmantarikā vaṭṭatiyeva. Tattakenapi hi sīmā asambhinnāva hoti.

Avasesanimittāntīti mahāsīmāya bāhirapasse nimittāni. Khaṇḍasīmato paṭṭhāya bandhanaṃ āciṇṇaṃ, āciṇṇakaraṇeneva ca sammoho na hotīti āha “**khaṇḍasīmatova paṭṭhāya bandhitabbā**”ti. **Kuṭigeheti** kuṭigehare, bhūmighareti attho. **Udukkhalanti** khuddakāvāṭaṃ. **Nimittaṃ na kātābanti** taṃ rājiṃ vā udukkhalaṃ vā nimittaṃ na kātābbaṃ.

Heṭṭhā na otaratīti bhittito oraṃ nimittāni ṭhapetvā kittitattā heṭṭhā ākāsappadesaṃ na otarati. **Heṭṭhāpi otaratīti** sace heṭṭhā antobhittiyā ekavīsatiyā bhikkhūnaṃ okāso hoti, otarati. Otaramānā ca uparissimappamāṇena na otarati, samantā bhittippamāṇena otarati. **Otaṇānotaraṇaṃ vuttanayeneva veditābanti** sace heṭṭhā ekavīsatiyā bhikkhūnaṃ okāso hoti, otarati. No ce, na otaratīti adhippāyo. **Sabbo pāsādo sīmaṭṭho hotīti** uparimatalena saddhiṃ ekābaddhabhittiko vā hotu mā vā, sabbopi pāsādo sīmaṭṭhova hoti.

Tālamūlakapabbateti tālamūlasadise pabbate. So ca heṭṭhā mahanto hutvā anupubbena tanuko hotīti daṭṭhabbaṃ. **Paṇavasāṅṭhāno** majjhe tanuko hoti mūle agge ca vitthato. **Heṭṭhā vā majjhe vāti** mudiṅgasaṅṭhānassa heṭṭhā paṇavasāṅṭhānassa majjhe. **Ākāsapabbhāranti** bhittiyā aparikkhittapabbhāraṃ. **Antoleṇaṃ hotīti** pabbatassa anto leṇaṃ hoti. **Sīmāmāḷaketi** khaṇḍasīmāmāḷake. **Mahāsīmaṃ sodhetvā vā kammaṃ kātābanti** mahāsīmagatā bhikkhū hatthapāsaṃ vā ānetabbā, sīmato vā bahi kātābātī adhippāyo. **Gaṇṭhipadesu** pana “mahāsīmagātehi bhikkhūhi taṃ sākhaṃ vā pārohaṃ vā anāmasitvā ṭhātābanti adhippāyo”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ. **Purimanayepīti** khaṇḍasīmāya uṭṭahitvā mahāsīmāya oṇatarukkhepi. **Ukkhipāpetvā kātum na vaṭṭatīti** khaṇḍasīmāya anto ṭhitattā rukkhasa tathā ṭhito

hatthapāsāmyeva ānetabboti ukkhipāpetvā kātuṃ na vaṭṭati.

140. Pārayāṭṭi ajjhottharati. **Pārāṭi** sīmāpekkho itthiliṅganiddeso. **Assāṭi** bhaveyya. Idhādhippetanāvāya pamāṇaṃ dassento āha “**yā sabbantimena paricchedena...pe... tayo jane vahati**”ti. Iminā ca vuttappamāṇato khuddakā nāvā vijjamānāpi idha asantapakkaṃ bhajāṭṭi dīpeti. Avassaṃ labbhaneyyā dhuvanāvāva hotīti sambandho. Rukkhaṃ chinditvā katoti pāṭhaseso. **Paratīre sammukhaṭṭhāneti** orimatīre sabbapariyantanimittassa sammukhaṭṭhāne. **Sabbanimittānaṃ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate katvā**ti ettha sace ekaṃ gāmakhettaṃ hoti, ubhosu tīresu sabbanimittānaṃ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate katvā sammannitabbā. Nānāgāmakkhettaṃ ce, samānasaṃvāsakasīmābandhanakāle anāgantumpi vaṭṭati. Avippavāsasīmāsammutiyaṃ pana āgantabbameva. Yasmā ubhosu tīresu nimittakittanamattena dīpako saṅgahito nāma na hoti, tasmā dīpakepi nimittāni visuṃ kittetabbānevāti āha “**dīpakassa orimante ca pārimante ca nimittāṃ kittetabba**”nti. **Dīpakasikharanti** dīpakamatthakaṃ. **Pabbatasaṅghānā**ti dīpakassa ekato adhikatarattā vuttaṃ.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathāgārādīkathāvaṇṇanā

142. Vatthuvāsena vuttanti “mayañcamhā asammatāya bhūmiyā nisinnā pātimokkhaṃ assumhā”ti vatthumhi pātimokkhasavanassa āgatattā vuttaṃ. **Uposathappamukhaṃ** nāma uposathāgārassa sammukhaṭṭhānaṃ. Pāḷiyaṃ “paṭhamāṃ nimittā kittetabbā”ti ettakameva vatvā sīmāsammutiyaṃ viya “pabbatanimittāṃ pāsāṇanimittā”ntiādīnā visesetvā nimittānaṃ adassitattā “**khuddakāni vā...pe... yāni kānici nimittāni**”ti vuttaṃ. Kittetuṃ vaṭṭaṭṭi iminā sambandho.

Avippavāsasīmānujānanakathāvaṇṇanā

144. Assāṭi bhikkhunisaṅghassa. **Dvepi sīmāyoti** paṭhamāṃ vuttā avippavāsasīmā samānasaṃvāsakasīmā ca. **Na kammavācaṃ vaggāṃ karontīti** kammavācaṃ na bhindanti, kammaṃ na kopentīti adhippāyo. **Ettāṭi** “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca”ti ettha. **Gāmañca gāmūpacārañca na ottharāṭṭi** “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca”ti vuttattā. **Sīmāsaṅkhyameva gacchāṭṭi** avippavāsasīmāsaṅkhaṃ gacchati. **Ekampi kulāṃ pavīṭṭhaṃ vā**ti abhinavakatagehesu sabbapaṭhamāṃ ekampi kulāṃ pavīṭṭhaṃ atthi. **Agataṃ vā**ti porāṇakagāme aññesu gehāni chaḍḍetvā gatesu ekampi kulāṃ agataṃ atthi.

Avippavāsasīmā na samūhantabbāti mahāsīmāṃ sandhāya vadati. **Nirāsaṅkaṭṭhānesu ṭhatvā**ti cetiyaṅgaṇādīnaṃ khaṇḍasīmāya anokāsattā vuttaṃ. Khaṇḍasīmāhi bandhantā tādisaṃ ṭhānaṃ pahāya aññasmiṃ vivitte okāse bandhanti. **Appeva nāma samūhanitūṃ sakkhissantīti** avippavāsasīmāmyeva samūhanitūṃ sakkhissanti, na khaṇḍasīmāṃ. **Paṭibandhitūṃ pana na sakkhissantevā**ti khaṇḍasīmāya aññāṭṭattā na sakkhissanti. **Na samūhanitabbā**ti khaṇḍasīmāṃ ajānantehi na samūhanitabbā. Uposathassa visuṃ gahitattā avasesakammavasena samānasaṃvāsatā veditabbā.

Gāmasīmādīkathāvaṇṇanā

147. Aparicchinnāyāti baddhasīmāvāsena akataparicchedāya. **Yena kenaci khaṇitvā akatoti** antamaso tiracchānenapi khaṇitvā akato. **Tassa antohatthapāsāṃ vijahitvā ṭhito kammaṃ kopetīti** iminā bahiparicchedato yattha katthaci ṭhito kammaṃ na kopetīti dīpeti. Yaṃ pana vuttaṃ **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. nidānavaṇṇanā) “paricchedabbhantare hatthapāsāṃ vijahitvā ṭhitopi paricchedato bahi aññaṃ tattakāmyeva paricchedaṃ anatikkamitvā ṭhitopi kammaṃ kopeti, idaṃ sabbaaṭṭhakathāsu sannīṭṭhāna”nti, tattha “aññaṃ tattakāmyeva paricchedaṃ anatikkamitvā ṭhitopi kammaṃ kopeti”ti idaṃ neva pāḷiyaṃ, na aṭṭhakathāyaṃ upalabbhati. Yadi cetam dvinnāṃ saṅghānaṃ visuṃ uposathādīkammakaraṇādīkāre vuttattā udakukkhepato bahi aññaṃ udakukkhepaṃ anatikkamitvā uposathādīkaraṇatthaṃ ṭhito saṅgho sīmāsambhedasambhavato kammaṃ kopetīti iminā adhippāyena vuttaṃ siyā, evaṃ sati yujjeyya. Teneva **mātikāṭṭhakathāya linatthappakāsaniyaṃ** vuttaṃ “aññaṃ tattakāmyeva paricchedanti dutiyaṃ udakukkhepaṃ anatikkantopi kopeti. Kasmā? Attano udakukkhepasīmāya paresaṃ udakukkhepasīmāya ajjhotthaṭṭattā sīmāsambhedo hoti, tasmā kopeti”ti. “Idaṃ sabbaaṭṭhakathāsu sannīṭṭhāna”nti ca iminā adhippāyena vuttanti gahetabbaṃ sabbāsūpi aṭṭhakathāsu sīmāsambhedassa anicchitattā. Teneva hi “attano ca aññesañca udakukkhepaparicchedassa antarā añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo”ti vuttaṃ. Aññe panettha aññāthāpi papañcenti, taṃ na gahetabbaṃ.

Sabbattha saṅgho nisīdatīti hatthapāsāṃ avijahitvā nisīdati. **Udakukkhepasīmākammaṃ natthīti** yasmā sabbopi nadīpadeso bhikkhūhi ajjhotthaṭṭo, tasmā samantato nadiyā abhāvā udakukkhepe payojanaṃ natthi. Udakukkhepappamāṇā sīmantarikā suviññeyyatarā hoti, sīmāsambhedasaṅkā na ca siyāti sāmīcidassanattaṃ “**añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo**”ti vuttaṃ. Yattakena pana sīmāsambhedo na hoti, tattakāṃ ṭhapetuṃ vaṭṭatiyeva. Tenevāhu porāṇā “yattakena sīmāsaṅkaro na hoti, tattakampi ṭhapetuṃ vaṭṭati”ti. **Ūnakaṃ pana na vaṭṭaṭṭi** idampi udakukkhepasīmāya parisavasena vaḍḍhanato sīmāsambhedasaṅkā siyāti taṃnivāraṇatthameva vuttaṃ.

Gacchantiyā pana nāvāya kātuṃ na vaṭṭatī ettha udakukkhepamanatikkamitvā parivattamānāya kātuṃ vaṭṭatī veditabbaṃ. **Sīmaṃ vā sodhetvā**ti ettha **sīmasodhanaṃ** nāma gāmasīmādīsu ṭhitānaṃ hatthapāsānayanādi. “**Nadiṃ vināsetvā taḷākaṃ karotī**”ti vuttamevatthaṃ vibhāveti “**heṭṭhā pāḷi baddhā**”ti, heṭṭhānaṃ āvaritvā pāḷi baddhāti attho. **Chaḍḍitamodakanti** taḷākarakkhaṇatthaṃ ekamantena chaḍḍitamudakaṃ. **Deve avassanteti** dubbuṭṭhikāle vassānepi deve avassante. **Uppatitvā**ti uttaritvā. **Gāmanigamasīmaṃ ottharivā pavattatī**ti vuttappakāre vassakāle cattāro māsē abbochinnā pavattati. **Vihārasīmanti** baddhasīmaṃ sandhāya vadati.

Agamanapatheti yattha tadaheva gantvā paccāgantūṃ na sakkā hoti, tādise padese araññasīmāsankhameva gacchatīti sattabbhantarasīmaṃ sandhāya vadati. **Tesanti** macchabandhānaṃ. **Gamanapariyantassa oratoti** gamanapariyantassa orimabhāge dīpakaṃ pabbatañca sandhāya vuttaṃ, na samuddappadesaṃ.

148. Saṃsaṭṭhaviṭṭapāti iminā aññaṃaññassa āsannataṃ dīpeti. **Baddhā hotīti** pacchimadisābhāge sīmaṃ sandhāya vuttaṃ. **Tassā padesanti** yattha ṭhatvā bhikkhūhi kammaṃ kātuṃ sakkā hoti, tādisaṃ padesaṃ. Yattha pana ṭhitehi kammaṃ kātuṃ na sakkā hoti, tādisaṃ padesaṃ antokarivā bandhantā sīmāya sīmaṃ sambhindanti nāma. **Dvinnam sīmānaṃ nimittaṃ hotīti** nimittassa sīmato bāhirattā sīmāsambhedo na hotīti vuttaṃ. **Sīmāsaṅkaraṃ karotīti** vaḍḍhitvā sīmappadesaṃ pavīṭṭhe dvinnam sīmānaṃ gataṭṭhānassa duviññeyyattā vuttaṃ, na pana tattha kammaṃ kātuṃ na vaṭṭatīti dassanattaṃ. Na hi sīmā tattakena asīmā hoti, dve pana sīmā pacchā vaḍḍhitena rukkheṇa ajjhotthaṭṭā ekābaddhā honti, tasmā ekattha ṭhatvā kammaṃ karontehi itaraṃ sodhetvā kātabbaṃ.

Gāmasīmādīkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathabhedādīkathāvaṇṇanā

149. Adhammena vaggam uposathakammanti ettha yattha cattāro vasanti, tattha pātimokkhuddeso anuññāto. Yattha dve vā tayo vā vasanti, tattha pārisuddhiuposatho. Idha pana tathā akatvā catunnaṃ vasanaṭṭhāne pārisuddhiuposathassa katattā tiṇṇaṃ vasanaṭṭhāne ca pātimokkhassa uddiṭṭhattā “**adhamenā**”ti vuttaṃ. Yasmā sabbeva na sannipatīmsu, chandapārisuddhi ca saṅghamajjhaṃyeva āgacchati, na gaṇamajjhaṃ, tasmā “**vagga**”nti vuttaṃ.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā

150. Evametaṃ dhārayāmīti “**sutā kho paṇāyasmantehi**”ti ettha “**evametaṃ dhārayāmī**”ti vatvā “**uddiṭṭhaṃ kho āyasmanto nidānaṃ, sutā kho paṇāyasmantehi cattāro pārājikā dhammā**”ti vattabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ** (kaṅkhā. aṭṭha. nidānavāṇṇanā) “**tatthāyasmante pucchāmi kaccittha parisuddhā, dutiyampi pucchāmi...pe... tasmā tuṇhī, evametaṃ dhārayāmīti** vatvā ‘**uddiṭṭhaṃ kho āyasmanto nidāna**’ntiādinā nayena avasese sutena sāvite uddiṭṭho hotī”ti vuttaṃ. **Sutenā**ti sutapadena. **Savarabhayanti** vanacarakabhayaṃ. Tenāha “**aṭṭavimanussabhaya**”nti. “**Avasesaṃ sutena sāvetaṭṭha**”nti vacanato nidānuddese aṇiṭṭhite sutena sāvetaṭṭhaṃ nāma natthīti āha “**dutiyādīsu uddesēsū**”ti. Uddiṭṭhauddesāpekkhañhi avasesaggaṇaṃ, tasmā nidāne uddiṭṭhe pārājikuddesādīsu yasmim vippakate antarāyo uppajjati, tena saddhiṃ avasesaṃ sutena sāvetaṭṭhaṃ.

Tīhipi vidhīhīti osāraṇakathanasārabhaññehi. Ettha ca atthaṃ bhaṇitukāmatāya suttassa osāraṇā **osāraṇaṃ** nāma. Tasseva atthappakāsanā **kathanaṃ** nāma. Suttassa tadatthassa vā sareṇa bhaṇanaṃ **sarabhaññaṃ** nāma. **Sajjhāyaṃ adhiṭṭhahitvā**ti “**sajjhāyaṃ karomī**”ti cittaṃ uppādetvā. **Osāretvā pana kathentenā**ti paṭhamamāṃ ussāretvā pacchā atthaṃ kathentena. **Manussānaṃ pana “bhaṇāhī”ti vattum vaṭṭatī**ti ettha uccatare nisinnenapī manussānaṃ bhaṇāhīti visesetvāyeva vattum vaṭṭati, avisesetvā pana na vaṭṭati. **Sajjhāyaṃ karontenā**ti yattha katthaci nisīditvā sajjhāyaṃ karontena. **Theroti** yo koci attanā vuḍḍhataro. **Ekaṃ āpucchitvā**ti ekaṃ vuḍḍhatarāṃ āpucchitvā. **Aparo āgacchatīti** aparo tato vuḍḍhataro āgacchati.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pātimokkhuddesakaajjhesanādīkathāvaṇṇanā

155. Codanāvattu nāma ekaṃ nagaraṃ. **Saṅghauposathādibhedena navavidhanti** saṅghe uposatho gaṇe uposatho puggale uposathoti evaṃ kāravasena tayo, suttuddeso pārisuddhiuposatho adhiṭṭhānuposathoti evaṃ kattabbākāravasena tayo, cātuddasiko pannarasiko sāmaggīuposathoti evaṃ divasavasena tayoti navavidhaṃ. **Catubbidhaṃ uposathakammanti** adhammena vaggam uposathakammaṃ, adhammena samaggaṃ uposathakammaṃ, dhammena vaggam uposathakammaṃ, dhammena samaggaṃ uposathakammanti evaṃ catubbidhampi uposathakammaṃ. **Duvidhaṃ pātimokkhanti** bhikkhupātimokkhaṃ bhikkhunīpātimokkhanti duvidhaṃ pātimokkhaṃ. **Navavidhaṃ pātimokkhuddesanti** bhikkhūnaṃ pañca uddesā, bhikkhunīnaṃ ṭhapetvā aniyatuddesaṃ avasesā cattāroti navavidhaṃ pātimokkhuddesaṃ.

Pakkhagaṇanādiuggahaṇānujānanakathāvaṇṇanā

158-161. **Samannāharathā**ti sallakkhetha. **Pariyesitabbānī**ti bhikkhācārena pariyesitabbāni.

Disaṃgamikādivatthukathāvaṇṇanā

163. **Utvasseyevā**ti hemantagimhesuyeva.

Pārisuddhidānakathāvaṇṇanā

164. **Yena kenaci aṅgapaccāṅgena viññāpetī**ti manasā cintevā hatthappayogādinā yena kenaci viññāpeti. **Saṅgho nappahotī**ti dvinnam dvinnam antarā hatthapāsam avijahitvā paṭipāṭiyā ṭhātum nappahoti. **Itarā pana biḷālasaṅkhalikapārisuddhi nāmā**ti ettha keci vadanti “biḷālasaṅkhalikā baddhāva hoti antogehe eva sampayojanattā, yathā sā na katthaci gacchati, tathā sāpi na gacchatīti adhippāyo. Itarathā visesanaṃ niratthakaṃ hotī”ti. Apare pana “yathā bahūhi manussehi ekassa biḷālassa attano attano saṅkhalikā gīvāya ābaddhā biḷāle gacchante gacchanti ābaddhattā, na aññasmiṃ biḷāle gacchante gacchanti anābaddhattā, evamevassa bhikkhussa bahūhi saṅkhalikasadisā chandapārisuddhi dinnā, sā tasmim bhikkhusmim gacchante gacchati tasmim saṅkhalikā viya ābaddhattā, na aññasmiṃ anābaddhattā”ti vadanti. Sabbampetaṃ na sārato paccetabbaṃ. Ayaṃ panettha sāro – yathā saṅkhalikāya paṭhamavalayaṃ dutiyaṃyeva valayaṃ pāpuṇāti, na tatiyaṃ, evamayampi pārisuddhidāyakena yassa dinnā, tato aññattha na gacchatīti saṅkhalikasadisattā “biḷālasaṅkhalikā”ti vuttā. Biḷālasaṅkhalikagahaṇācetha yasaṃ kasaṇci saṅkhalikānaṃ upalakkhaṇamattanti daṭṭhabbaṃ.

Chandadānakathāvaṇṇanā

165. “Santi saṅghassa karaṇīyānī”ti vattabbe vacanavipallāsenā “karaṇīya”nti vuttaṃ. Tassa sammutidānakiccaṃ natthi. “Hatthapāsam ānetabboevā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Saṅghuposathādikathāvaṇṇanā

168. Saṅghasannipātato paṭhamam kātabbam **pubbakaraṇanti** vuttaṃ, pubbakaraṇato pacchā kātabbampi uposathakammato paṭhamam kātabbattā **pubbakiccanti** vuttaṃ. Ubhayampi cetam uposathakammato paṭhamam kattabbattā katthaci **pubbakiccamicceva** vohariyati “kiṃ saṅghassa pubbakicca”ntiādisu viya.

Uposathoti tīsu uposathadivasesu aññataradivaso. Tasmīhi sati idaṃ saṅghassa uposathakammam pattakallaṃ nāma hoti, nāsati. Yathāha “na ca, bhikkhave, anuposathe uposatho kātabbo”ti (mahāva. 183). **Yāvaticā ca bhikkhū kammappattā**ti yattakā bhikkhū tassa uposathakammassa pattā yuttā anurūpā sabbantimena paricchedena cattāro bhikkhū pakatattā, te ca kho hatthapāsam avijahitvā ekasīmāyaṃ ṭhitā. **Sabhāgāpattiyo ca na vijjantī**ti ettha yaṃ sabbo saṅgho vikālabhojanādinā sabhāgavattunā lahukāpattim āpajjati, evarūpā “**vatthusabhāgā**”ti vuccanti. Etāsu hi avijjamānāsu visabhāgāsu vijjamānāsupi **pattakallaṃ** hotiyeva.

Vajjanīyā ca puggalā tasmim na honṭīti “na, bhikkhave, sagahaṭṭhāya parisāyā”ti (mahāva. 154) vacanato gahaṭṭho, “na, bhikkhave, bhikkhuniyā nisinnaparīsāya pātimokkhaṃ uddisitabba”ntiādinā (mahāva. 183) nayena vuttā bhikkhunī sikkhamānā sāmaṇero sāmaṇerī sikkhāpaccakkhātako antimavatthujhāpannako āpattiyā adassane ukkhittako āpattiyā appaṭikamme ukkhittako pāpikāya diṭṭhiyā appaṭinissagge ukkhittako paṇḍako theyyasaṃvāsako tithiyapakkantako tiracchānagato mātughātako pitughātako arahantaghātako bhikkhunīdūsako saṅghabhedako lohituppādako ubhatobyañjanakoti ime vīsati cāti ekavīsati puggalā vajjanīyā nāma, te hatthapāsato bahikaraṇavasena vajjetabbā. Etesu hi tividhe ukkhittake sati uposatham karonto saṅgho pācittiyam āpajjati, sesesu dukkaṭam. Ettha ca **tiracchānagatoti** yassa upasampadā paṭikkhittā, sova adhippeto, tithiyā gahaṭṭheneva saṅgahitā. Etepi hi vajjanīyā. Evaṃ pattakallaṃ imehi catūhi aṅgehi saṅgahitanti veditabbaṃ.

Ajja me uposatho pannarasotipīti pi-saddena pāliyam āgatanayeneva “ajja me uposatho”tipi vattum vaṭṭatīti dīpeti. **Mātikāṭṭhakathāyam** (kaṅkhā. aṭṭha. nidānavāṇṇanā) pana “ajja me uposatho cātuddasoti vā pannarasoti vā vatvā adhiṭṭhāmīti vattabba”nti vuttaṃ.

Saṅghuposathādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattiapaṭikammavidhikathāvaṇṇanā

169. Nanu ca “na, bhikkhave, sāpattikena uposatho kātabbo, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti evam sāpattikassa uposathakaraṇe visum paññattā āpatti na dissati, tasmā bhagavatā paññattaṃ “na sāpattikena uposatho kātabbo”ti idaṃ kasmā vuttanti āha “yassa siyā āpatti...pe... paññattaṃ hotīti veditabba”nti. Kiñcāpi visum paññattā āpatti na dissati,

atha kho “yassa siyā āpatti, so āvikareyyā”tiādim vadantena atthato paññattāyevāti adhippāyo.

Pārisuddhidānapanāñāpanena cāti imināva “sāpattikena pārisuddhipi na dātabbā”ti dīpitaṃ hoti. Na hi sāpattiko samāno “pārisuddhiṃ dammi, pārisuddhiṃ me hara, pārisuddhiṃ me ārocehi”ti vattumarahati. Tasmā pārisuddhiṃ dentena paṭhamam santī āpatti desetabbā “ahaṃ, āvuso, itthannāmāya āpattiyā vematiko, yadā nibbematiko bhavissāmi, tadā taṃ āpattiṃ paṭikarissāmi”ti vatvā uposatho kātabbo. “Pātimokkham sotabba”nti vacanato yāva nibbematiko na hoti, tāva sabhāgāpattiṃ paṭiggahetuṃ na labhati, aññesañca kammānaṃ parisuddho nāma hoti. “Puna nibbematiko hutvā desetabbam na cā”ti neva pāḷiyam na aṭṭhakathāyaṃ atthi, desite pana doso natthi. “Ito vuṭṭhahitvā paṭikarissāmīti etthāpi eseva nayo”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Yathā sabbo saṅgho sabhāgāpattiṃ āpajjitvā “suṇātu me bhante, saṅgho...pe... paṭikarissatī”ti ñattiṃ ṭhapetvā uposatham kātuṃ labhati, evaṃ tīhi “suṇantu me āyasmantā, ime bhikkhū sabhāgaṃ āpattiṃ āpannā. Yadā aññaṃ bhikkhuṃ suddham anāpattiṃ passissanti, tadā tassa santike taṃ āpattiṃ paṭikarissanti”ti gaṇṭhatīti ṭhapetvā, dvīhi aññamaññaṃ ārocetvā uposatham kātuṃ vaṭṭati. Ekenapi “parisuddham labhitvā paṭikarissāmī”ti ābhogaṃ katvā kātuṃ vaṭṭatīti ca vadanti.

Āpattiṃpaṭikammavidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Liṅgādidassanakathāvaṇṇanā

179. Ācārasaṅghānanti ācārasaṅghīti. Ākarīyati pakāsiyati etenāti **ākāro**. Līnaṃ gamayati bodhetīti **liṅgaṃ**. Nimiyaṃti paricchiya ñāyanti etenāti **nimittaṃ**. Uddisiyanti apadisiyanti etenāti **uddeso**. “Amhākaṃ ida”nti aññātaṃ aviditanti **aññātakam**. Tañca atthato parasantakam yevāti āha “**aññesaṃ santaka**”nti.

180. Nānāsaṃvāsakabhāvanti laddhinānāsaṃvāsakabhāvaṃ. Tassa abhibhavo nāma tesam laddhivissajjāpananti āha “**taṃ diṭṭhiṃ na nissajjāpentīti attho**”ti.

Nagantabbagantabbavārakathāvaṇṇanā

181. Uposathādhiṭṭhānattham sīmāpi nadīpi na gantabbāti garukaṃ pātimokkhuddesaṃ vissajjetvā lahukassa akattabbattā vuttaṃ. **Āraññaakenāpi bhikkhunāti** ekacārikena āraññakabhikkhunā, yattha vā saṅghapahonakā bhikkhū na santi, tādise araññe vasantena. **Tattha uposatham katvāva gantabbanti** tassa vasanaṭṭhāne saṅghuposathassa appavattanato vuttaṃ. **Uposathanarāyoti** attano uposathanarāyo.

Vajjanīyapuggalasadassanakathāvaṇṇanā

183. Hatthapāsūpagamanameva pamāṇanti bhikkhunīdayo ṭhitā vā hontu nisinnā vā, tesam hatthapāsūpagamanameva āpattiyā pamāṇanti adhippāyo, tasmā ekasīmāyampi hatthapāsam jahāpetvā uposatham kātuṃ vaṭṭati. Sesamettha uttānameva.

Uposathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vassūpanāyikakkhandhakam

Vassūpanāyikānujānanakathāvaṇṇanā

184. Vassūpanāyikakkhandhake idha-saddo nipātamattoti okāsaparidīpanassapi asambhavato atthantarassa abodhanato vuttaṃ. **Aparajjugatāya assāti** iminā asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoyanti dasseti. **Aparajjūti** āsāḷhīpuṇṇamito aparaṃ dīnaṃ, pāṭipadanti attho. **Assāti** āsāḷhīpuṇṇamiyā.

Vassāne cārikāpaṭikkhepādīkathāvaṇṇanā

185. Anapekkhagamanena vā aññattha aruṇam utṭhāpanena vā āpatti veditabbāti ettha anapekkhagamanena upacārātikame āpatti veditabbā, sāpekkhagamanena aññattha aruṇutṭhāpanena āpatti veditabbā.

Sattāhakarāṇīyānujānanakathāvaṇṇanā

187-189. Tīpi parihīnānti bhikkhunīnaṃ vaccaṇṇāyānaṃ paṭikkhittatā pahīnāni. **Vāreyyanti** āvāhavivāhamaṅgalaṃ. **Suttantoti** attano paṇṇasuttanto. **Na palujjati** na vinassati na antaradhāyati.

Pahiteyeva anujānanakathāvaṇṇanā

199. **Bhikkhugatikoti** bhikkhunissitako. So pana yasmā bhikkhūhi saddhiṃ vasati, tasmā vuttaṃ “**bhikkhūhi saddhiṃ vasanakapuriso**”ti. Sattāhakarāṇīyena gantvā bahiddhā aruṇuṭṭhāpanaṃ **ratticchedo. Animantitena gantum na vaṭṭatī** ettha animantitattā sattāhacikkamaṃ adhiṭṭhahitvā gacchantassapi vassacchedo ceva dukkaṭaṇca hotīti veditabbaṃ. Yathāvuttaṅhi ratticchedakāraṇaṃ vinā tirovihāre vasitvā āgacchissāmīti gacchatopi vassacchedaṃ vadanti. **Gantum vaṭṭatī** sattāhakarāṇīyena gantum vaṭṭati. Evaṃ gacchantena ca antoupacārasīmāyaṃ ṭhiteneva “antosattāhe āgacchissāmī”ti ābhogaṃ katvā gantabbaṃ. Sace ābhogaṃ akatvā upacārasīmaṃ atikkamati, chinnavassova hotīti vadanti. **Bhaṇḍakanti** cīvaraṃ sandhāya vuttaṃ. **Pahiṇantī** cīvaradhovanādikammaṃ pahiṇanti. **Sampāpuṇitum na sakkoti, vaṭṭatī** ettha “ajjeva āgamissāmī”ti sāmantavīhāraṃ gantvā puna āgacchantassa antarāmagge sace aruṇuggamaṇaṃ hoti, vassacchedopi na hoti, ratticchedadukkaṭaṇca natthīti vadanti. “**Ācariyaṃ passissāmī**”ti **pana gantum labhatī** “āgilānampi ācariyaṃ upajjhāyaṃ vā passissāmī”ti sattāhakarāṇīyena gantum labhati. **Sace pana naṃ ācariyo “ajja mā gacchā”ti vadati, vaṭṭatī** evaṃ sattāhakarāṇīyena gataṃ antosattāheyaṃ puna āgacchantam sace ācariyo upajjhāyo vā “ajja mā gacchā”ti vadati, vaṭṭati, sattāhātikamepi anāpattīti adhippāyo, vassacchedo pana hotiyevāti dāṭṭhabbaṃ sattāhassa bahiddhā vītināmitattā.

Antarāye anāpattivassacchedakathāvaṇṇanā

201. **Sace dūraṃ gato hoti, sattāhavārena aruṇo uṭṭhāpetabboti** iminā vassacchedakāraṇe sati sattāhakarāṇīyena gantum vaṭṭatīti dipeti.

Vajādisu vassūpagamanakathāvaṇṇanā

203. “**Idha vassaṃ upemī**”ti **tikkhattum vattabbanti** satthassāvīhārattā “imasmim vihāre”ti avatvā “idha vassaṃ upemī”ti ettakameva vattabbaṃ. **Satthe pana vassaṃ upagantum na vaṭṭatī** kuṭikādīnaṃ abhāve “idha vassaṃ upemī”ti vacībhedam katvā upagantum na vaṭṭati, ālayakaraṇamatteneva vaṭṭatīti adhippāyo. **Vippakiratīti** visum visum gacchati. **Tisu ṭhānesu natthi vassacchede āpattīti** tehi saddhiṃ gacchantasseva natthi āpattī, tehi viyujjitvā gamane pana āpattīyeva, pavāretuṇca na labhati.

Vassaṃ anupagantabbāṭṭhānakathāvaṇṇanā

204. **Seyyathāpi pisācillikāti** ettha pisācā eva **pisācillikā**, pisācadārakātipi vadanti. **Pavisānavāraṃ yojetvāti** sakavātabaddhameva yojetvā. **Pañcannaṃ chadanānanti** tiṇapaṇṇaṭṭhākasīlāsudhāsāṅkhātānaṃ pañcannaṃ chadanānaṃ. Idaṇca yebhuyyena vuttanti veditabbaṃ rukkadhādisu padaracchadanāyapi kuṭikāya vassūpagamaṇassa vuttattā. **Na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabbanti** vacībhedam katvā vassūpagamaṇaṃ sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamaṇaṃ sandhāyati vadanti. Pāḷiyaṃ pana avisesena vuttattā aṭṭhakathāyaṇca dutiyapārājikasamvaṇṇanāyaṃ (pārā. aṭṭha. 1.84) “vassaṃ upagacchantena hi nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapi pañcannaṃ chadanānaṃ aññātarena channeyeva sadvārabandhe senāsane upagantabbaṃ. Tasmā vassakāle sace senāsaṇaṃ labhati, iccetam kusalam. No ce labhati, hatthakammaṃ pariyesitvāpi kātābbaṃ. Hatthakammaṃ alabhantena sāmampi kātābbaṃ, na tveva asenāsanikena vassaṃ upagantabba”nti dāḷham katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādiṃ vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsattavajjesuyeva hi “anujānāmi, bhikkhave, nāvāya vassaṃ upagantu”ntiādīnaṃ sati asati vā senāsane vassūpagamaṇassa visum anuññātattā “na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabba”nti ayaṃ paṭikkhepo tattha na labhatīti asati senāsane ālayavasenaṃ nāvādisu upagamaṇaṃ vuttaṃ. **Ṭaṅkitamaṇco** nāma dīghe mañcapāde majjhe vijjhītvā aṭṭaniyo pavesetvā kato maṇco. Tassa idaṃ upari idaṃ heṭṭhāti natthi, parivattetvā atthapoti tādisova hoti, tam susāne devaṭṭhāne ca ṭhapenti, catunnaṃ pāsāṇaṃ upari pāsāṇaṃ attharivā katam gehampi “ṭaṅkitamaṇco”ti vuccati.

Vassaṃ anupagantabbāṭṭhānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhammikatikakathāvaṇṇanā

205. **Tassā lakkhaṇaṃ mahāvibhaṅge vuttanti** catutthapārājikasamvaṇṇanāyaṃ “yo imamhā āvāsā paṭhamaṃ pakkamissati, tam mayam arahāti jānissāmā”ti (pārā. 228) ettha dassitam adhammikatikavattalakkhaṇaṃ sandhāya vadati, paratopi senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṃ adhammikaṃ katikavattam āvi bhavissatiyeva.

Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā

207. Yasmā nānāsīmāyaṃ dvīsu āvāsesu vassaṃ vasantassa dutiye “vasāmī”ti citte upanne paṭhamasenāsanaggāho paṭippassambhati, puna paṭhameyeva “vasāmī”ti citte upanne dutiyo paṭippassambhati, tasmā “**tassa, bhikkhave, bhikkhuno purimikā ca na paññāyati**”ti vuttaṃ. Paṭissavassa viṣamvādanapaccayā hontampi dukkaṭam satiyeva paṭissave hotīti āha “**tassa tassa paṭissave dukkaṭa**”nti. Tenevāha “**taṅca kho...pe... pacchā viṣamvādanapaccayā**”ti.

Akaraṇīyoti sattāhakarāṇīyena akaraṇīyo. **Sakaraṇīyoti** sattāhakarāṇīyeneva sakaraṇīyo. Yadi evaṃ “sattāhakarāṇīyena akaraṇīyo sakaraṇīyo”ti ca kasmā na vuttanti? “Akaraṇīyo”ti vuttepi sattāhakarāṇīyena sakaraṇīyākaraṇīyatā viññāyatīti katvā na vuttaṃ. Yadi evaṃ parato “sattāhakarāṇīyena pakkamatī”ti vāradvayepi “sakaraṇīyo pakkamatī”ti ettakameva kasmā na vuttanti? Vuccate – tattha “sattāhakarāṇīyena”ti avatvā “sakaraṇīyo pakkamatī”ti vutte so taṃ sattāhaṃ bahiddhā vītināmetīti na sakkā vattunti “sattāhakarāṇīyena pakkamatī”ti vuttaṃ. Evañhi vutte sattāhassa adhikatattā so taṃ sattāhaṃ bahi vītināmetīti sakkā vattaṃ.

Ettha ca ādimhi cattāro vārā nirapekkhagamaṇaṃ sandhāya vuttā, tatthāpi purimā dve vārā vassaṃ anupagatassa vasena vuttā, pacchimā pana dve vārā vassaṃ upagatassa vasena, tato paraṃ dve vārā sāpekkhagamaṇaṃ sandhāya vuttā, tatthāpi paṭhamavāro sāpekkhassapi sattāhakarāṇīyena gantvā taṃ sattāhaṃ bahiddhā vītināmentassa vassacchedadassanattaṃ vutto, itaro vuttanayeneva gantvā antosattāhe nivattantassa vassacchedābhāvadassanattaṃ. “So sattāhaṃ anāgatāya pavāraṇāya sakaraṇīyo pakkamatī”ti ayaṃ pana vāro navamito paṭṭhāya gantvā sattāhaṃ bahiddhā vītināmentassapi vassacchedābhāvadassanattaṃ vutto. Ettha ca “akaraṇīyo pakkamatī”ti dutiyavārassa anāgatattā navamito paṭṭhāya gacchantenapi satiyeva karaṇīye gantabbaṃ, nāsatiṭi daṭṭhabbaṃ. Ime ca satta vārā bahiddhā katauposathikassa vasena āgatā, apare satta antovihāraṃ gantvā katauposathassa vasenāti evaṃ purimikāya vasena cuddasa vārā vuttā, tato paraṃ pacchamikāya vasena teyeva cuddasa vārā vuttāti evametesam nānākaraṇaṃ veditabbaṃ.

Imehi pana sabbavārehi vuttamatthaṃ sampiṇḍetvā dassetaṃ “so tadaheva akaraṇīyotiādīsū”tiādi āradhamaṃ. **Ko pana vādo dvīhatīhaṃ vasitvā antosattāhe nivattantassāti** vassaṃ upagantvā dvīhatīhaṃ vasitvā sattāhakarāṇīyena gantvā antosattāhe nivattantassa ko pana vādo, kathā eva natthīti adhippāyo. **Asatiyā pana vassaṃ na upeti** “imasmim vihare imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemī”ti vacībhedaṃ katvā na upeti.

Komudiyā cātumāsiniyāti pacchimakattikapuṇṇamāyaṃ. Sā hi kumudānaṃ atthitāya komudī, catunnaṃ vassikānaṃ māsānaṃ pariyośanattā “cātumāsini”ti vuccati. Tadā hi kumudāni supupphitāni honti, tasmā kumudānaṃ samūho, kumudāni eva vā **komudā**, te ettha atthīti “**komudī**”ti vuccati, kumudavattīti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānameva.

Paṭṭisavadukkaṭapattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vassūpanāyikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pavāraṇakkhandhakaṃ

Aphāsukavīhārakathāvaṇṇanā

209. Pavāraṇakkhandhake ādito lāpo **ālāpo**, vacanapaṭivacanavasena samaṃ lāpo **sallāpo**. **Piṇḍāya paṭikkameyyāti** gāme piṇḍāya caritvā paccāgaccheyya. **Avakkārapātim dhovivā upaṭṭhāpeyyāti** atirekapīṇḍapātaṃ apanetvā ṭhapanatthāya ekaṃ samuggapātim dhovivā ṭhapeyya. **Samuggapāti** nāma samuggapūṭasadisā pāti. **Appahariteti** aparūḷhaharite, yasmiṃ ṭhāne piṇḍapātajjhottharaṇena vinassanadhammāni tiṇāni natthi, tasminti attho. Tena nittiṇaṅca mahātiṇagahanaṅca yattha sakaṭenapi chaḍḍite piṇḍapāte tiṇāni na vinassanti, taṅca ṭhānaṃ pariggahitaṃ hoti. Bhūtagāmasikkhāpadassa hi avikopanatthametam vuttaṃ. **Appānake**ti nippānake, piṇḍapātajjhottharaṇena maritabbapānākarahite vā mahāudakakkhandhe. Parittodake eva hi bhattapakkepena āluḷite sukhumapānākā maranti, na mahātaḷākādīsūti. Pāṇakānurakkhaṇatthañhi etaṃ vuttaṃ. **Opilāpeyyāti** nimujjāpeyya.

Vaccaghaṇanti ācamaṇakumbhī. **Rittanti** rittakaṃ. **Tucchanti** tasseva vevacanaṃ. **Avisayhanti** ukkhipitum asakkūṇeyyaṃ atibhārikaṃ. **Hatthavikārenāti** hatthasaññāya. Hatthehi ukkhipanaṃ hatthavilaṅghanaṃ. Tenāha “**hatthukkhepakenā**”ti. Atha vā vilaṅgheti desantaram pāpeti etenāti vilaṅghako, hattho eva vilaṅghako hatthavilaṅghako, tena **hatthavilaṅghakena**, aññamaññaṃ saṃsibbitahatthenāti vuttaṃ hoti. Dve hi janā hatthena hatthaṃ saṃsibbetvā dvīsu hatthesu ṭhāpetvā uṭṭhapentā hatthavilaṅghakena uṭṭhapenti nāma. **Titthiyasamādānanti** titthiyehi samādātābbaṃ.

Aphāsukavīhārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pavāraṇābhedaḥkathāvaṇṇanā

212. **Dvemā, bhikkhave, pavāraṇā cātuddasikā ca pannarasikā cāti** ettha purimavassaṃvutthānaṃ pubbakattikapuṇṇamā, tesameva sace bhaṇḍanakārahehi upaddutā pavāraṇaṃ paccukkaḍḍhanti, atha kattikamāsassa kāḷapakkhacātuddaso vā pacchimakattikapuṇṇamā vā, pacchimavassaṃvutthānaṅca pacchimakattikapuṇṇamā eva vāti ime tayo pavāraṇadivasāti veditabbā. Idaṅca pakaticārittavasena vuttaṃ, tathārūpapaccaye pana sati dvīnaṃ kattikapuṇṇamānaṃ purimesu cātuddasesupi pavāraṇaṃ kātum vaṭṭati, teneva mahāvīhāre bhikkhū cātuddasiyā pavāretvā pannarasiyā kāyasamaggim denti, cetiyagirimahadassanattampi aṭṭhamiyā gacchanti, tampi cātuddasiyaṃ pavāretukāmānaññeva hoti.

Pavāraṇādānānujānanakathāvaṇṇanā

213. **Sace pana vuḍḍhataro hotīti** sace pavāraṇadāyako bhikkhu vuḍḍhataro hoti. **Tena ca bhikkhunāti** pavāraṇadāyakena bhikkhunā.

Anāpattipannarasakakathāvaṇṇanā

222. Pannarasakesu **pavāritamatteti** pavāritasamanantaram. **Avuṭṭhitāya parisāyāti** pavāretvā pacchā aññamaññaṃ kathentiya. **Ekaccāya vuṭṭhitāyāti** ekaccesu yathānisinnesu ekaccesu sakasakaṭṭhānaṃ gatesu. **Puna pavāritabbanti** punapi sabbehi samāgantvā pavāretabbam. **Āgacchanti samasamā, tesam santike pavāretabbanti** gate anānetvā nisinnānaññeva santike pavāretabbam. **Sabbāya vuṭṭhitāya parisāya āgacchanti samasamā, tesam santike pavāretabbanti** yadi sabbe vuṭṭhahitvā gatā sannipātetuṇca na sakkā, ekacce sannipātetvā pavāretuṃ vaṭṭati, ñattim ṭhapetvā kattabasaṅghakammābhāvā vaggam na hoti. Uposathepi eseva nayo.

Pavāraṇāṭṭhapanakathāvaṇṇanā

237. “Natthi dinna”ntiādinayappavattā dasavatthukā **micchādīṭṭhi**. “Hoti tathāgato param maraṇā, na hoti tathāgato param maraṇā”tiādinā sassatucchedasaṅkhātam antam gaṇhātīti **antaggāhikā**.

Bhaṇḍanakāravatthukathāvaṇṇanā

240. **Catutthe kate suṇantīti** catutthe pannarasikuposathe kate amhākam pavāraṇam ṭhappessantīti suṇanti. **Evampi dve cātuddasikā honṭīti** tatiyena saddhim dve cātuddasikā honti.

Pavāraṇāsaṅghakathāvaṇṇanā

241. Ayaṃ pavāraṇāsaṅgaho ekassa dinnopi sabbesam dinnova hotīti āha “**ekassapi vasena dātabbo**”ti. **Āgantukā tesam senāsanam gahetuṃ na labhantīti** sacepi saṭṭhivassabhikkhū āgacchanti, tesam senāsanam gahetuṃ na labhanti. **Pavāretvā pana antarāpi cārikam pakkamituṃ labhantīti** pavāraṇāsaṅgahe kate antarā pakkamitukāmā saṅgham sannipāṭepetvā pavāretuṃ labhanti. Sesametha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Pavāraṇakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cammakhandhakam

Soṇakoḷivisavatthukathāvaṇṇanā

242. Cammakhandhake **uṇṇapāvāraṇanti** uṇṇāmayam pāvāraṇam. **Vihārapacchāyāyanti** vihārapaccante chāyāyam. Vihārassa vaḍḍhamānacchāyāyantipi vadanti.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā

243. Suttattho pana suttavaṇṇanātoyeva gahetabboti ethāyam suttavaṇṇanā. **Sītavaneti** (a. ni. aṭṭha. 3.6.55) evaṃnāmake vane. Tasmim kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanasatāni māpitāni, tesu thero attano sappāyam caṅkamanam gahetvā samaṇadhammam karoti. Tassa āradhāvīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjimsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjimsu, chiddāni ahesuṃ. Evaṃ āradhāvīriyo viharanto obhāsanimittamattakampi dassetuṃ nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa caṅkamanakoṭiyam pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, tam dassetuṃ “**atha kho āyasmato**”tiādi vuttam. Tattha **āradhāvīriyāti** paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccatīti** “sace aham ugghaṭṭitaññū vā vipaṇcītaññū vā neyyo vā, na me cittaṃ na vimucceyya, addhā pana padaparamo, yena me cittaṃ na muccatī”ti sannīṭṭhānam katvā “**samvijjanti kho panā**”tiādinī cintesi. Tattha **bhogāti** upayogathe paccattam.

Pāturahosīti therassa cittācāram ñatvā “ayaṃ soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyam nisinnō imam vitakkaṃ vitakketi, gantvāssa vitakkaṃ sahoḍḍham gaṇhitvā vīṇopamakammaṭṭhānaṃ kathessāmī”ti sītavane pāturahosi. **Paññatte āsaneti** padhānikabhikkhū attano vasanaṭṭhāne ovadituṃ āgatassa buddhassa bhagavato nisīdanattham yathālābhena āsanampi paññapetvāva padhānam karonti, aññaṃ alabhamānā purāṇapaṇṇāni saṅgharivā upari saṅghāṭim paññapenti. Theropi āsanam paññapetvāva padhānam akāsi, tam sandhāya vuttam “paññatte āsane”ti.

Tam kim maññasīti satthā “imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānena attho natthi, ayaṃ gandhabbasippe cheko

ciṇṇavasī, attano visaye kathiyamāne khippameva sallakkhessatī”ti vīṇopamaṃ kathetuṃ “taṃ kiṃ maññasi”tiādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitaro hissa “amhākaṃ putto aññaṃ sippaṃ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṃ pana āsane nisinneneva sakkā uggaṇḥitu”nti gandhabbasippameva uggaṇḥapesuṃ. Tassa –

“Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati;
Thānā ekūnapaññāsa, iccete saramaṇḍalā”ti. –

Ādikaṃ gandhabbasippaṃ sabbameva paṇaṃ ahoṣi. **Accāyatāti** atīyātā kharamucchanā. **Saravatīti** sarasampannā. **Kammaññāti** kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilāti** mandamucchanā. **Same guṇe patiṭṭhitāti** majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāḥaṃ. **Uddhaccāya samvattatīti** uddhatabhāvāya samvattati. **Atilīnanti** atisithilaṃ. **Kosajjāyāti** kusitabhāvavattāya. **Vīriyasamathaṃ adhiṭṭhāhīti** vīriyasampayuttaṃ samathaṃ adhiṭṭhāhi, vīriyaṃ samathena yojehīti attho. **Indriyānañca samataṃ adhiṭṭhāhīti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ samataṃ samabhāvaṃ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṃ paññāya, paññāñca saddhāya, vīriyaṃ samādhiṇā, samādhiñca vīriyena yojayātā indriyānaṃ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadāpi balavatīyeva vaṭṭati. Tañca pana nesam yojanāvīdhānaṃ **visuddhimagge** (visuddhi. 1.60-62) āgatanayena veditabbaṃ. **Tattha ca nimittaṃ gaṇḥāhīti** tasmīñca samabhāve sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṃ, taṃ samathanimittaṃ vipassanānimittaṃ magganimittaṃ phalanimittañca gaṇḥa nibbattehitī evamassa sathā arahatte pakkhipitvā kammaṭṭhānaṃ kathesi.

Tattha ca nimittaṃ aggahesīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggahesi. **Ekoti** asahāyo. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmehi ca kilesakāmehi ca kāyena ceva cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikavīriyātepa ātāpo. Ātappati kilesehīti ātāpo, vīriyaṃ. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissaṭṭhaattabhāvo, nibbāne vā pesitacitto. **Na cirassevāti** kammaṭṭhānārambhato na cireneva. **Aññataroti** eko. **Arahatanti** bhagavato sāvakanāṃ arahantānaṃ abhantaro eko mahāsāvako ahoṣīti attho.

244. Vusitavāti vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyoti** catūhi maggehi kattabbaṃ katvā ṭhito. **Ohitabhāroti** khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ abhisankhārahārañca otāretvā ṭhito. **Anuppattasadatthoti** sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasamyojanoti** khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Cha ṭhānānīti** cha kāraṇāni. **Adhimutto hotīti** paṭivijjhivā paccakkhaṃ katvā ṭhito hoti. **Nekkhamaḍḍhimuttoti** adīdi sabbam arahattavasena vuttaṃ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṃ**, teheva pavivittattā **paviveko**, byāpajjābhāvato **abyāpajjaṃ**, upādānassa khayante uppannattā **upādānakkhayo**, taṇhāya khayante uppannattā **taṇhakkhayo**, sammohābhāvato **asammohoti** ca vuccati.

Kevalaṃ saddhāmattakanti paṭivedharahitaṃ kevalaṃ paṭivedhapaññāya asammissaṃ saddhāmattakaṃ. **Paṭicayanti** punappunaṃ kāraṇena vaḍḍhiṃ. **Vītarāgattāti** maggapaṭivedhena rāgassa vihatattāyeva nekkhammasaṅkhātāṃ arahattaṃ paṭivijjhivā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasaṃpattivīhārena viharati, tanninnamānasoyeva hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayaalābhañca tesamīyeva sukatabhāvañca vaṇṇabhaṇaṇaṃ. **Nikāmayamānoti** icchamāno pathayamāno. **Pavivekādhimuttoti** “paviveke adhimutto aha”nti evaṃ arahattaṃ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlañca vatañca parāmasitvā gahitaggahaṇamattaṃ. **Sārato paccāgacchantoti** sārabhāvena jānanto. **Abyāpajjādhimuttoti** abyāpajjaṃ arahattaṃ byākaroti. Imināva nayena sabbavāsesu attho daṭṭhabbo. Apicettha “nekkhamādhimuttoti imasmīyeva arahattaṃ kathitaṃ, sesesu pañcasu nibbāna”nti eke vadanti. Apare “asammohādhimuttoti etheva nibbānaṃ kathitaṃ, sesesu arahatta”nti vadanti. Ayaṃ panettha sāro – “sabbesvetesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṃ pariyaḍīyanti** etassa khīṇāsavassa cittaṃ gahetvā ṭhātuṃ na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṃ gaṇhanti nāma. **Amissikatanti** amissakataṃ. Kilesā hi āramaṇena saddhiṃ cittaṃ missaṃ karonti, tesam abhāvā amissikataṃ. **Ṭhitanti** patiṭṭhitaṃ. **Āneñjappattanti** acalanappattaṃ. **Vayañcassānupassatīti** tassa cesa cittassa uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavuṭṭhīti** balavā vātakkhandho. **Neva naṃ saṅkampeyyāti** ekabhāgena cāletuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyāti** thūṇaṃ viya sabbabhāgato kampetuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyyāti** vedhetvā pavedhetvā pātetuṃ na sakkuṇeyya.

Nekkhamaḍḍhimuttassāti arahattaṃ paṭivijjhivā ṭhitassa. Sesapadesupi arahattameva kathitaṃ. **Upādānakkhayassa cāti** upayogathe sāmivacanaṃ. **Asammohañca cetasoti** cittassa ca asammohaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** āyatanānaṃ uppādañca vayañca disvā. **Sammā cittaṃ vimuccatīti** sammā hetunā nayena imāya vipassanāya paṭipattiyā phalasaṃpattivasena cittaṃ vimuccati, nibbānāramaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa

pubbabhāgapaṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādam disvā imāya vipassanāya adhigatassa ariyamaggassa ānubhāvena sabbakilesehi sammā cittaṃ vimuccati. Evaṃ **tassa sammā vimuttassa...pe... na vijjati**. Tattha **santacittassāti** nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthameva.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sabbanīlikādīpaṭikkhepakathāvaṇṇanā

246. Addāriṭṭhakavaṇṇāti abhinavāriṭṭhaphalavaṇṇā. Udakena tintakākapattavaṇṇātipi vadanti.

Ajjhārāme upāhanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

248. Abhijīvanti etenāti **abhijīvanikaṃ**. Kintaṃ? Sippaṃ. Tenāha “**yena sippenā**”tiādi.

Kaṭṭhapādukādīpaṭikkhepakathāvaṇṇanā

251. Uṇṇāhi katapādukāti uṇṇālomamayakambalehi, uṇṇālomēhi eva vā katapādukā. **Na, bhikkhave, gāvīnaṃ visānesu gahetabbanti**ādisu “mokkhādhippāyena visānādisu gahetuṃ vaṭṭati”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Yānādīpaṭikkhepakathāvaṇṇanā

253. Anujānāmi, bhikkhave, purisayuttaṃ hatthavaṭṭakanti ettha “**anujānāmi, bhikkhave, purisayuttaṃ, anujānāmi, bhikkhave, hatthavaṭṭaka**”nti evaṃ paccekavākyaparisaṃāpanaṃ adhippetanti āha “**purisayuttaṃ itthisārāthi vā...pe... purisā vā, vaṭṭatiyevā**”ti. **Pīṭhakasivikanti** pīṭhakayānaṃ. **Pāṭānkinti** andolīkāyetaṃ adhivacanaṃ.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

254. Vālarūpānīti āharimāni vālarūpāni. “Akappiyarūpākulo akappiyamañco pallaṅko”ti **sārasamāse** vuttaṃ. “**Dīghalomako mahākojavoti** caturaṅgulādhikalomo kālakojavo. “Caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni”ti vacanato caturaṅgulato heṭṭhā vaṭṭatīti vadanti. **Vānacitro uṇṇāmayattharaṇoti** bhitticchedādivasena vicitro uṇṇāmayattharaṇo. **Ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇoti** uṇṇāmayalohitattharaṇo. **Pakatitūlikāti** rukkhātūlalātātūlapoṭakītūlasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ tūlānaṃ aññatarapuṇṇā tūlikā. “**Uddalomīti** ubhatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Ekantalomīti** ekatodasaṃ uṇṇāmayattharaṇa”nti **dīghanīkāyaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.15) vuttaṃ, **sārasamāse** pana “uddalomīti ekato uggaṭapupphaṃ. Ekantalomīti ubhato uggaṭapuppha”nti vuttaṃ. “**Koseyyakaṭṭissamayanti** koseyyakasaṭamaya”nti **ācariyadhammapālattherena** vuttaṃ. **Suddhakoseyyanti** ratanaparisaṃbharahitaṃ. **Dīghanīkāyaṭṭhakathāyaṃ** panettha “ṭhapetvā tūlikaṃ sabbāneva gonakādīni ratanaparisaṃbhitāni vaṭṭanti”ti vuttaṃ. Tattha “ṭhapetvā tūlika”nti etena ratanaparisaṃbharahitāpi tūlikā na vaṭṭatīti dīpeti. “Ratanaparisaṃbhitāni vaṭṭanti”ti iminā pana yāni ratanaparisaṃbhitāni, tāni bhūmattharaṇavasena yathānūrūpaṃ mañcādīsu ca upanetuṃ vaṭṭatīti dīpitanti veditabbaṃ. Ettha ca vinayapariyāyaṃ patvā garuke ṭhātabbattā idha vuttanayenevettha vinicchayo veditabbo. Suttantikadesanāyaṃ pana gahaṭṭhānampi vasena vuttattā tesam saṅgaṇhanatthaṃ “ṭhapetvā tūlikaṃ...pe... vaṭṭanti”ti vuttanti apare.

Ajinacammehīti ajinamigacammehi. Tāni kira cammāni sukhumatarāni, tasmā dupaṭṭatipaṭṭhāni katvā sabbanti. Tena vuttaṃ “**ajinapaveṇī**”ti. Uttaraṃ uparibhāgaṃ chādetīti **uttaracchaddo**, vitānaṃ, taṅca lohitavitānaṃ idhādhippetanti āha “**uparibaddhena rattavitānenā**”ti. “Rattavitānesu ca kāsāvaṃ vaṭṭati, kusumbhādirattameva na vaṭṭati”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Mahāupadhānanti** pamāṇātikantaṃ upadhānaṃ. Ettha ca kiñcāpi **dīghanīkāyaṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 1.15) “alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva, tato uttari labhitvā aññesaṃ dātābbāni, dātuṃ asakkonto mañce tiriyaṃ attharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi labhati”ti avisesena vuttaṃ, **senāsanaṅkhandhakavaṇṇanāyaṃ** (cūlava. aṭṭha. 297) pana “agilānassa sisupadhānañca pādupadhānañcāti dvayameva vaṭṭati, gilānassa bimbohanāni santharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi vaṭṭati”ti vuttattā gilānoyeva mañce tiriyaṃ attharivā nipajjitumpi labhatīti veditabbaṃ.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Gihivikatānuññātādīkathāvaṇṇanā

256. Abhinissāya nisīditunti apassāya nisīdituṃ.

Soṇakuṭīkaṇṇavattthukathāvaṇṇanā

257. Papatake pabbateti ettha “pavatte pabbate”tipi paṭhanti, pavattanāmake pabbateti attho. **Soṇo upāsakoti**ādisu (udā. aṭṭha. 46) nāmena soṇo nāma, tīhi saraṇagāmanehi upāsakattapaṭivedanena upāsako, koṭṭiagghanakassa

kaṇṇaṇiḥandhanassa dhāraṇena “koṭikaṇṇo”ti ca vattabbe “kuṭikaṇṇo”ti evaṃ abhiññāto, na sukumārasonoti adhippāyo. Ayañhi āyasmato mahākaccānassa santike dhammaṃ sutvā sāsane abhippasanno saraṇesu ca sīlesu ca patitṭhito papatake pabbate chāyūdakasampanne ṭhāne vihāraṃ kāretvā therāṃ tattha vasāpetvā catūhi paccayehi upatṭhāti. Tena vuttam **“āyasmato mahākaccānassa upatṭhāko hoti”**ti.

So kālena kālaṃ therassa upatṭhānaṃ gacchati, thero cassa dhammaṃ deseti, tena saṃvegabahulo dhammacariyāyaṃ ussāhajāto viharati. So ekadā satthena saddhiṃ vāṇijjatthāya ujjeniṃ gacchanto antarāmagge aṭaviyaṃ satthe nivitṭhe rattiyaṃ janasaṃbādhabhayena ekamantaṃ apakkamma niddaṃ upagañchi. Sattho paccūsavēlayaṃ utṭhāya gato, na ekopi soṇaṃ pabodhesi, sabbe vissarivā agamiṃsu. So pabhātāya rattiyā pabujjhitvā utṭhāya kañci apassanto satthena gatamaggaṃ gahetvā sīghaṃ sīghaṃ gacchanto ekaṃ vaṭarukkhaṃ upagañchi. Tattha addasa ekaṃ mahākāyaṃ virūpadassanaṃ bībhaccaṃ purisaṃ aṭṭhito muttāni attano maṃsāni sayameva khādantaṃ, disvāna “kosi tva”nti pucchi. Petosmi, bhanteti. Kasmā evaṃ karosīti? Attano pubbakammenāti. Kiṃ pana taṃ kammanti? Ahaṃ pubbe bhārukacchanagaravāsī kūtavanījo hutvā paresaṃ santakaṃ vañcetvā khādim, samaṇe ca bhikkhāya upagate “tumhākaṃ maṃsaṃ khādathā”ti akkosim, tena kammena etarahi imaṃ dukkhaṃ anubhavāmīti. Taṃ sutvā soṇo ativiya saṃvegaṃ paṭilabhi.

Tato paraṃ gacchanto mukhato paggharitaḥālohite dve petadāraḥe passivā tatheva pucchi, tepissa attano kammaṃ kathesum. Te kira bhārukacchanagare dāraḥakāle gandhavāṇijjāya jīvikaṃ kappentā attano mātari khīṇāsave nimantevā bhojentiyaṃ geḥaṃ gantvā “amhākaṃ santakaṃ kasmā samaṇānaṃ desi, tayā dinnam bhojanaṃ bhujjanakasamaṇānaṃ mukhato kālahohitaṃ paggharātū”ti akkosim. Te tena kammena niraye paccitvā tassa vipākāvesena petayoniyam nibbattitvā tadā imaṃ dukkhaṃ anubhavanti. Tampi sutvā soṇo ativiya saṃvegajāto aho.

So ujjeniṃ gantvā taṃ karaṇiyaṃ tīretvā kuraraghaṃ paccāgato therāṃ upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamatthaṃ ārocesi. Theropissa pavattinivattisu ādinavānisamaṃse vibhāvento dhammaṃ desesi. So therāṃ vanditvā geḥaṃ gato sāyamāsaṃ bhujjhitvā sayanaṃ upagato thokaṃyeva niddāyitvā pabujjhitvā sayanatale nisajja yathāsutaṃ dhammaṃ paccavekkhituṃ āradhō. Tassa taṃ dhammaṃ paccavekkhato te ca petatṭabhāve anussarato saṃsāradukkhaṃ ativiya bhayānaṃ hutvā upatṭhāsi, pabbajjāya cittaṃ namī. So vibhātāya rattiyā sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā therāṃ upagantvā attano ajjhāsayam ārocetvā pabbajjaṃ yāci. Tena vuttam **“atha kho soṇo upāsako...pe... pabbājetu maṃ, bhante, ayyo mahākaccāno”**ti.

Tattha **yathā yathāti**ādiḥadipadānaṃ ayaṃ saṅkhepattho – yena yena ākārena ayyo mahākaccāno dhammaṃ deseti ācikkhati pañṇapeti paṭṭhapeti vivarati vibhājeti uttāniṃ karoti pakāseti, tena tena me upaparikkhato evaṃ hoti “yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparipunṇam**, ekadivasaṃpi kilesamalena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparisuddham**, **saṅkhalikhitam** likhitasankhasadisamaṃ dhotasankhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ, idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajje vasantena ekantaparipunṇam...pe... caritu”nti.

Evaṃ attano parivattakitaṃ soṇo upāsako therassa ārocetvā taṃ paṭipajjitukāmo **“icchāmaṃ bhante”**tiādimāha. Thero pana “na tāvassa nānaṃ paripākaṃ gata”nti upadhāretvā nānaparipākaṃ āgamayamāno **“dukkaraṃ kho”**tiādinā pabbajjāchandaṃ nivāresi. Tattha **ekaseyyanti** adutiyaṃ. Ettha ca seyyāsīsenā “eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati”tiādinā nayena vuttam catūsu iriyāpathesu kāyavivekaṃ dīpeti, na ekikā hutvā sayanamattaṃ. **Ekabhāttanti** “ekabhāttiko hoti rattūparato virato vikālabhojanā”ti (dī. ni. 1.10, 194; ma. ni. 1.293 a. ni. 3.71) evaṃ vuttam vikālabhojanā viratiṃ sandhāya vadati. **Brahmacariyanti** methunaviratibrahmacariyaṃ, sikkhattayānuyogasaṅkhātāṃ sāsanabrahmacariyaṃ vā. **Inghāti** codanatthe nipāto. **Tatthevāti** geheyeva. **Buddhānaṃ sāsanam anuyuñjāti** niccasīlauposathasīlaniyamādibhedam pañcaṅgaṃ aṭṭhaṅgaṃ dasaṅgaṃ sīlaṃ tadanurūpaṅca samādhipaññābhāvanam anuyuñja. Etañhi upāsakena pubbhāge anuyuñjitabbaṃ buddhasāsanam nāma. Tenāha **“kālayuttam ekaseyyam ekabhāttam brahmacariya”**nti.

Tattha **kālayuttanti** cātuddasīpañcaddasīaṭṭhamīpāṭihārikapakhasaṅkhātēna kālena yuttam, yathāvuttakāle vā tuyham anuyuñjantassa yuttam patirūpaṃ sakkuṇeyyaṃ, na sabbakālaṃ sabbanti adhippāyo. Sabbametaṃ nānaṃ aparipakkattā tassa kāmaṇaṃ duppahānatāya sammā paṭipattiyam yogaṃ kārapetuṃ vadati, na pabbajjāchandaṃ nivāretuṃ. **Pabbajjābhisaṅkhāroti** pabbajjituṃ ārambho ussāho. **Paṭippassambhīti** indriyaṇaṃ aparipakkattā saṃvegassa ca nātītikkhābhāvato vūpasami. Kiñcāpi paṭippassambhī, therena vuttavidhiṃ pana anutitṭhanto kālena kālaṃ therāṃ upasaṅkamitvā payirupāsanto dhammaṃ suṇāti. Tassa vuttanayeneva dutiyampi pabbajjāya cittaṃ uppajji, therassa ca ārocesi, dutiyampi thero paṭikkhipi. Tatiyavāre pana nānaṃ paripakkabhāvaṃ ṇatvā “idāni maṃ pabbājetuṃ kālo”ti thero pabbājesi, pabbajjitaṅca taṃ tīṇi saṃvaccharāni atikkamitvā gaṇaṃ pariyesitvā upasampādesi. Taṃ sandhāya vuttam **“dutiyaṃpi kho soṇo...pe... upasampādesī”**ti.

Tattha **appabhikkhukoti** katipayabhikkhuko. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhimadeseyeva vasiṃsu, tasmā tattha katipayā eva ahesuṃ. Te ca ekasmiṃ gāme eko, ekasmiṃ nigame dveti evaṃ visuṃ visuṃ vasiṃsu. **Kicchenāti** dukkhena. **Kasirenāti** āyāsena. **Tato tatoti** tasmā tasmā gāmaṇigamādīto. Therena hi katipaye bhikkhū anetvā añṇesu ānīyamānesu

pubbe ānītā kenacideva karaṇīyena pakkamiṃsu, kañci kālaṃ āgametvā puna tesu āñiyamānesu itare pakkamiṃsu. Evaṃ punappunnaṃ āñayanena sannipāto cireneva ahoṣi. Theropi tadā ekavihārī ahoṣi. Tena vuttaṃ “**tiṇṇaṃ vassānaṃ... pe... sannipātāpetvā**”ti.

Vassaṃvutthassāti vassaṃ upagantvā vusitavato. **Ediso ca ediso cāti** evarūpo ca evarūpo ca. “Evarūpāya nāma rūpakāyasampattiyā samannāgato, evarūpāya dhammakāyasampattiyā samannāgato”ti **sutoyeva me so bhagavā. Na ca mayā sammukhā diṭṭhoti** ettha pana puthujjanasaddhāya eva āyasmā soṇo bhagavantam daṭṭhukāmo ahoṣi. Aparabhāge pana satthārā saddhiṃ ekagandhakuṭiyam vasitvā paccūsasamayaṃ ajjhīṭṭho soḷasa aṭṭhakavaggiyāni satthu sammukhā aṭṭhiṃ katvā manasi katvā sabbaṃ cetasā samannāharitvā atthadhammapaṭisaṃvedī hutvā bhaṇanto dhammupasañhitapāmojjādikumkena samāhito sarabhaññāpariyosāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā saṅkhāre sammasanto anupubbena arahattaṃ pāpuṇi. Etadatthameva hissa bhagavatā attanā saddhiṃ ekagandhakuṭiyam vāso āṇattoti vadanti.

Keci panāhu “na ca mayā sammukhā diṭṭhoti idaṃ rūpakāyadassanameva sandhāya vuttaṃ. Āyasmā hi soṇo pabbajitvā therassa santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā ghaṭento vāyamanto anupassampannova sotāpanno hutvā upasampajjitvā ‘upāsakāpi sotāpannā honti, ahampi sotāpanno, kimettha citta’nti uparimaggatthāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā antovasseyeva chaḷabhiñño hutvā visuddhipavāraṇāya pavāresi. Ariyasaccadassana bhagavato dhammakāyo diṭṭho nāma hoti. Vuttañhetam ‘yo kho, vakkali, dhammaṃ passatī, so maṃ passatī’ti (saṃ. ni. 3.87). Tasmāssa dhammakāyadassanaṃ pageva siddham, pavāretvā pana rūpakāyaṃ daṭṭhukāmo ahoṣi”ti.

Pāsādikantiādipadānaṃ attho aṭṭhakathāyameva vutto. Tattha **visūkāyikavipphanditānanti** paṭipakkhabhūtānaṃ diṭṭhicittavipphanditānanti attho. **Pāsādikanti** (udā. aṭṭha. 10) vā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇaasītanubyañjanabyāmapabhāketumālālaṅkatāya samantapāsādikāya attano sarīrappabhāya sampattiyā rūpakāyadassanaḥāvāssa janassa sabbabhāgato pasādāvahaṃ. **Pasādanīyanti** dasabalacatuvesārājachaasādhāraṇāññāaṭṭhārasāveṇīkabuddhadhammapabhūtiaparimāṇaṅaṅasamannāgatāya dhammakāyasampattiyā parikkhajakānaṃ pasādanīyaṃ pasādītābbayuttaṃ pasādakaṃ vā. **Santindriyanti** cakkhādīpañcindriyalolatāvīgamena vūpasantapañcindriyaṃ. **Santamānasanti** chaṭṭhassa manindriyassa nibbisevanabhāvūpagamanena vūpasantamānasam. **Uttamadamaṭṭhasamathaṃ anuppattanti** lokuttarapaññāvīmutticetovīmuttisāṅkhātāṃ uttamaṃ damathaṃ samathaṃ anuppavā adhigantvā ṭhitaṃ. **Dantanti** supārisuddhakāyasamācārātāya hatthapādakukkucābhāvato davādiabhāvato ca kāyena dantaṃ. **Guttanti** supārisuddhavaśīsamācārātāya niraṭṭhakavācābhāvato ravādiabhāvato ca vācāya guttaṃ. **Yatindriyanti** supārisuddhamānosamācārātāya ariyiddhiyogena abyāvāṭṭapaṭisaṅkhupekkhābhāvato ca manindriyavasena yatindriyaṃ. **Nāganti** chandādivasena agamanato, pahīnaṃ, pahīnaṃ rāgādīkilesānaṃ apunāgamanato apaccāgamanato kassaciṇi āgussa sabbathāpi akaraṇato, punabbhāvassa ca agamanatoti imehi kāraṇehi nāgaṃ. Ettha ca “pāsādika”nti iminā rūpakāyena bhagavato pamāṇabhūtataṃ dīpeti, “pasādanīya”nti iminā dhammakāyena. “Santindriya”ntiādinā sesehi pamāṇabhūtataṃ dīpeti, tena catuppamāṇike lokasannivāse anavasesato sattānaṃ bhagavato pamāṇabhāvo pakāsītoti vedītabbo. **Ekavīhāreti** ekagandhakuṭiyam. Gandhakuṭi hi idha “vihāro”ti adhippeto. **Vatthuntī** vasitum.

258. Ajjhokāse vītināmetvāti (udā. aṭṭha. 46) ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā. “Yasmā bhagavā āyasmato soṇassa samāpattisamāpajjanaṃ paṭisaṅhāraṃ karonto sāvakaśādhāraṇā sabbā samāpattiyā anulomapaṭilomaṃ samāpajjanto bahudeva rattiṃ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvīsi, tasmā āyasmāpi soṇo bhagavato adhippāyaṃ ṇatvā tadanurūpaṃ sabbā tā samāpattiyā samāpajjanto bahudeva rattiṃ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvīsi”ti keci vadanti. Pavisitvā ca bhagavatā anuññāto cīvaraṃ tirokaraṇīyaṃ katvāpi bhagavato pādapasse nisajjāya vītināmesi. **Ajjhesīti** āṇepesi. **Paṭibhātu taṃ bhikkhu dhammo bhāsītūti** bhikkhu tuyhaṃ dhammo bhāsītum upaṭṭhātu ṇānamukhaṃ āgacchatu, yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ bhaṇāhīti attho.

Sabbāneva aṭṭhakavaggikānīti aṭṭhakavaggabhūtāni **kāmasuttā**dīni (mahāni. 1) soḷasa suttāni. **Sarena abhāsīti** suttasāraṇasarena abhāsī, sarabhaññāvasena kathesīti attho. **Sarabhaññāpariyosāneti** ussāraṇāvasāne. **Suggahitānīti** sammā uggahitāni. **Sumanasikatānīti** suṭṭhu manasi katāni. Ekacco uggahaṇakāle sammā uggahetvāpi pacchā sajjhāyādivasena manasikaraṇakāle byañjanāni vā micchā ropeti, padapaccābhaṭṭhaṃ vā karoti, na evamaṃ. Iminā pana sammadeva yathuggahitaṃ manasi katāni. Tena vuttaṃ “sumanasikatānīti suṭṭhu manasi katāni”ti. **Sūpadhāritānīti** atthatoṇi suṭṭhu upadhāritāni. Atthe hi suṭṭhu upadhārite sakkā pālī sammā ussāretum. **Kalyāṇīyāpi vācāya samannāgatoti** sithiladhānitādināṃ yathāvidhānaṃ vacanena parimaṇḍalapadabyañjanāya poriyā vācāya samannāgato. **Vissatṭhāyāti** vimuttāya. Etenassa vimuttavāditaṃ dasseti. **Anelagalāyāti** eḷaṃ vuccati doṣo, taṃ na paggharatīti anelagalā, tāya niddosāyāti attho. Atha vā **anelagalāyāti** anelāya ca agalāya ca, niddosāya agalītapadabyañjanāya aparīhīnapadabyañjanāyāti attho. Tathā hi naṃ bhagavā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ yadidaṃ soṇo kuṭīkaṇṇo”ti (a. ni. 1.198, 206) etadagge ṭhapesi. **Atthassa viññāpaniyāti** yathādhīpettaṃ atthaṃ ṇāpetum samatthāya.

Kativassoti so kira majjhīmavayassa tatiye koṭṭhāse ṭhito ākappasampanno ca paresaṃ ciratarapabbajito viya khāyati. Taṃ sandhāya bhagavā pucchīti keci, taṃ akāraṇaṃ. Evaṃ santaṃ samādhisukhaṃ anubhavitum yutto, ettakaṃ kālaṃ kasmā pamādaṃ āpannosīti pana anuyūñjitum satthā “kativassosi”ti taṃ pucchī. Tenevāha “**kissa pana tvam bhikkhu**

evaṃ ciraṃ akāsī”ti. Tattha **kissāti** kiṃkāraṇā. **Evaṃ ciraṃ akāsīti** evaṃ cirāyi, kena kāraṇena evaṃ cirakālaṃ pabbajjaṃ anupagantvā agāramajjhe vasīti attho. **Ciraṃ diṭṭho meti** cirena cirakālena mayā diṭṭho. **Kāmesūti** vatthukāmesu kilesakāmesu ca. **Ādinavoti** doso. **Apicāti** kāmesu ādinave kenaci pakārena diṭṭhepi na tāvāhaṃ gharāvāsato nikkhamituṃ asakkhiṃ. Kasmā? **Sambādho gharāvāso**, uccāvacehi kiccakaraṇīyehi samupabyūḷho agāriyabhāvo. Tenevāha **“bahukicco bahukaraṇīyo”**ti.

Etamatthaṃ viditvāti kāmesu yathābhūtaṃ ādinavadassino cittaṃ cirāyitvāpi gharāvāse na pakkhandati, aññadatthu padumapālāse udakabindu viya vinivattatiyevāti etamatthaṃ sabbākārato viditvā. **Imaṃ udānanti** pavattiṃ nivattiṃca sammadeva jānanto pavattiyāṃ taṃnimitte ca na kadāci pi ramatīti idamatthadīpakāṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha **disvā ādinavaṃ loketi** sabbasmimpi saṅkhāraloke “anico dukkho vipariṇāmadhammo”tiādinavaṃ dosaṃ paññācakkhunā passivā. Etena vipassanācāro kathito. **Ñatvā dhammaṃ nirūpadhanti** sabbūpadhipaṭinissaggattā nirūpadhiṃ nibbānadhammaṃ yathābhūtaṃ ñatvā, nissaraṇavivekāsaṅkhatāmatasabhāvato maggañāpene paṭivijjhivā. “Disvā ñatvā”ti imesaṃ padānaṃ “ghataṃ pivivā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hoti, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”tiādisu (ma. ni. 1.271) viya hetuatthataṃ daṭṭhabbā. **Ariyo na ramatī pāpeti** kilesehi ārakattā ariyo sappuriso aṇumattepi pāpe na ramati. Kasmā? **Pāpe na ramatī sucīti** suvisuddhakāyasamācārādītāya suci suddhapuggalo rājahaṃso viya uccāraṭṭhāne pāpe saṃkiliṭṭhadhamme na ramati nābhinandati. “Pāpo na ramatī suci”ntipi pāṭho, tassattho – pāpo puggalo suciṃ anavajjaṃ vodānadhammaṃ na ramati, aññadatthu gāmasūkarādayo viya uccāraṭṭhānaṃ asuciṃ saṃkilesadhammaṃyeva ramatīti paṭipakkhato desanaṃ parivatteti.

Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

259. Kālasīhoti kāḷamukhavānarajāti. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyamevāti.

Cammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Bhesajjakkhandhakaṃ

Pañcabhesajjādikathāvaṇṇanā

261. Bhesajjakkhandhake **nacchādentīti** ruciṃ na uppādentī.

262. Susukāti samudde bhavā ekā macchajāti. Kumbhīlātipi vadanti. **Saṃsaṭṭhanti** parissāvitaṃ. **Telaparibhogenāti** sattāhakālikaparibhogaṃ sandhāya vuttaṃ.

263. Piṭṭhehīti pisitehi. **Ubbhidaṃ** nāma ūsarapaṃsumayaṃ.

264. Chakaṇanti gomayaṃ. **Pākatikacuṇṇaṃ** nāma apakkakasāvacuṇṇaṃ. Tena ṭhapetvā gandhacuṇṇaṃ sabbaṃ vaṭṭatīti vadanti.

265. Suvanṇagerukoti suvaṇṇatutthādī. **Añjanūpapisananti** añjanatthāya upapisitabbaṃ yaṃ kiñci cuṇṇajātaṃ.

268. Sāmaṃ gahetvāti ettha sappadaṭṭhassa atthāya aññena bhikkhunā gahitampi sāmaṃ gahitasāṅkhameva gacchatīti veditabbaṃ.

269. Gharadinnakābādho nāma vasīkaraṇatthāya gharaniyā dinnabhesajjasamuṭṭhito ābādho. Tenāha **“vasīkaraṇapāṇakasamuṭṭhitarogo”**ti. **Ghara**-saddo cettha abhedena gharaniyā vattamāno adhippeto. **“Akaṭayūsenāti** anabhisaṅkhatena muggayūsenā. **Kaṭakaṭenāti** mugege pacitvā acāletvāva parissāviteṇa muggasūpenā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Guḷādiānujānanakathāvaṇṇanā

272. Guḷakaraṇanti guḷakaraṇatṭhānaṃ, ucchusālanti vuttaṃ hoti.

274. Avissatthāti sāsāṅkā.

276. Appamattakepi pavārentīti appamattakepi gahite pavārenti, “bahumhi gahite aññesaṃ nappahotī”ti maññamānā appamattakaṃ gahetvā pavārentīti adhippāyo. **Paṭisaṅkhāpi paṭikkhipantīti** “divā bhojanatthāya bhavissatī”ti sallakkhetvāpi paṭikkhipanti.

279. Sambādhe dahanakammaṃ paṭikkhepābhāvo vaṭṭati.

280. Ubhatopasannāti ubhayato pasannā. Māghātoti “mā ghāthetha pāṇino”ti evaṃ māghātaghositadivaso.

Yāgumadhugolākādīkathāvaṇṇanā

282. Madhugolākanti sakkarādisaṃyuttapūvaṃ. Āyūṃ detīti āyudānaṃ deti. Vaṇṇanti sarīraṇṇaṃ. Sukhanti kāyikacetāsikasukhaṃ. Balanti sarīrathāmaṃ. Paṭibhānanti yuttamuttapaṭibhānaṃ. Vātaṃ anulometīti vātaṃ anulometvā harati. Vatthiṃ sodhetīti dhamaniyo suddhaṃ karoti. Āmāvasesaṃ pācetīti sace āmāvasesakaṃ hoti, taṃ pāceti. Anuppavechatīti deti. Vātañca byapanetīti sambandhitabbaṃ.

283. Nanu ca “paramparabhojanena kāretabbo”ti kasmā vuttaṃ. Paramparabhojanañhi pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena nimantitassa taṃ ṭhapetvā aññaṃ pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ bhuñjantassa hoti, ime ca bhikkhū bhōjjayāguṃ paribhuñjimsu, pañcasu bhojanesu aññataranti āha “bhōjjayāguyā hi pavāraṇā hotī”ti. Yasmā pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ paṭikkhipantassa vuttā pavāraṇā bhōjjayāguṃ paṭikkhipantassapi hotiyeva, tasmā bhōjjayāgupi odanagatikāyevāti adhippāyo.

284. Sukhūmojaṃ pakkhipimsūti “bhagavā paribhuñjissatī”ti maññaṃānā pakkhipimsu.

Pāṭaligāmaṃvatthukathāvaṇṇanā

285. Pāṭaligāmoti (udā. aṭṭha. 76) evaṃnāmaṃ magadharaṭṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa māpanadivase gāmaṇaṇaṭṭhāne dve tayo pāṭalaṅkurā pathavito ubbhijjivā nikkhamimsu. Tena taṃ “pāṭaligāmo” tveva vohariṃsu. Tadavasariṭi taṃ pāṭaligāmaṃ avasari anupāpuni. Pāṭaligāmikāti pāṭaligāmaṃvasino. Upāsakāti te kira bhagavato paṭhamadassanaṃ keci saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhitā. Tena vuttaṃ “upāsakā”ti. Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti pāṭaligāme kira ajātasattuno licchavirājūnañca manussā kālena kālaṃ gantvā gehasāṃmike gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Tena pāṭaligāmaṃvasino manussā nīcupaddutā “etesaṅceva āgatakāle vasanaṭṭhānaṃ bhavissatīti ekapasse issarānaṃ bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṃ, ekapasse vasanaṭṭhānaṃ, ekapasse āgantukānaṃ addhikamanussānaṃ, ekapasse daliddānaṃ kapaṇamanussānaṃ, ekapasse gilānānaṃ vasanaṭṭhānaṃ bhavissatī”ti sabbesaṃ aññaṃaññaṃ aghaṭṭetvā vasanappahonakaṃ nagaramajjhe mahatiṃ sālāṃ kāresuṃ, tassa nāmaṃ āvasathāgāraṃ. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti āvasatho, tadeva āgāraṃ āvasathāgāraṃ.

Taṃ divasañca taṃ niṭṭhānaṃ agamāsi. Te tattha gantvā iṭṭhakakammaṃsudhākammacittakammādivasena supariniṭṭhitaṃ susajjitaṃ devavimānasadisāṃ dvāraṃkoṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā “idaṃ āvasathāgāraṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ, kena nu kho paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintesuṃ, tasmimīyeva ca khaṇe “bhagavā taṃ gāmaṃ anuppatto”ti assosuṃ, tena te uppannapīṭisomanassā “amhehi bhagavā gantvāpi ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, ajja mayam bhagavantaṃ idha vasāpetvā paṭhamaṃ paribhuñjāpessāma, tathā bhikkhusaṅghaṃ, bhikkhusaṅghe āgate teṭṭakaṃ buddhāvacaṇaṃ āgatameva bhavissati, satthāraṃ maṅgalaṃ vadāpessāma, dhammaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhutte pacchā amhākaṃ paresaṅca paribhogo bhavissati, evaṃ no dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti sannīṭṭhānaṃ katvā etadatthameva bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Tasmā evamāhaṃsu “adhivāsetu no, bhante, bhagavā āvasathāgāra”nti. Tenupasaṅkamimsūti (dī. ni. aṭṭha. 3.297-298; ma. ni. aṭṭha. 2.22) kiñcāpi taṃ divasameva pariniṭṭhitattā devavimānaṃ viya susajjitaṃ supaṭijaggitaṃ, buddhārahaṃ pana katvā na paññattaṃ. Buddhā hi nāma araññañjāsaya āraññaṃāma, antogāme vaseyyuṃ vā no vā, tasmā bhagavato ruciṃ jānitvā paññāpessāmāti cintevā te bhagavantaṃ upasaṅkamimsu, idāni bhagavato ruciṃ jānitvā tathā paññāpetukāma yenāvasathāgāraṃ tenupasaṅkamimsu. Sabbasanthariṃ āvasathāgāraṃ santharivāti ettha santharaṇaṃ santhari, sabbo sakalo santhari etthāti sabbasanthari. Atha vā santharanti santhari, sabbaṃ santhari sabbasanthari, taṃ sabbasanthariṃ. Bhāvanapūṃsakaniddesovāyaṃ, yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ santharivāti attho. Sabbapaṭhamaṃ tāva “gomayaṃ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī”ti sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñjāpetvā parisukkhabhāvaṃ ṇatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ paññāyati, evaṃ cātujjātiyagandhehi limpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharivā tesam upari mahāpiṭṭhikakojaṃ ādim katvā hatthatharaṇādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbayuttakaṃ sabbokāsaṃ santharāpesuṃ. Tena vuttaṃ “sabbasanthariṃ āvasathāgāraṃ santharivā”ti.

Āsanānīti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambhaṃ nissāya mahārahaṃ buddhāsanaṃ paññāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṃ, taṃ taṃ attharivā ubhatolohitakaṃ manuññadassanaṃ upadhānaṃ upadahitvā upari suvaṇṇarajatatāraṃkavacittavitānaṃ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattādāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālaṃ kāretvā tiṃsahatthamattaṃ ṭhānaṃ paṭasaṅgiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṃ nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭhaapassayapīṭhamuṇḍapīṭhādīni paññāpāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā sālāya pācinapassaṃ attano nisajjāyoggaṃ kāresuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikaṃ samekhalāṃ udakacāṭiṃ. Evaṃ bhagavā bhikkhusaṅgho ca yathāruciyaṃ hatthapāde

dhovissanti, mukhaṃ vikkhālessantīti tesu tesu thānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūretvā vāsathāya nānāpupphāni ceva udakavāsacūṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhapesuṃ. Tena vuttam “udakamaṇikam patiṭṭhāpetvā”ti.

Telapadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimaadaṇḍasu daṇḍadīpikāsu yonakarūpakādīnam hatthe thapitasuvaṇṇarajatādīmayakapallikāsu ca telapadīpe jalayitvā. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te pāṭaligāmikapāsakā na kevalam āvasathāgārameva, atha kho sakalasmimpi gāme vīthiyo sajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliādayo ca thapāpetvā sakalagāmaṃ dīpamālāhi vippakiṇṇatāraṅkam viya katvā “khīrapake dāraṅke khīraṃ pāyetha, daharakumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattim satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā honti”ti bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacivaramādāya saddhim bhikkhusaṅghena yena āvasathāgāraṃ tenupasaṅkamīti “yassa dāni, bhante, bhagavā kālam maññati”ti evam kira tehi kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇam surattam dupaṭṭam kattariyā padumam kantento viya, samvidhāya timaṇḍalam paṭicchādentō nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikam kāyabandhanam bandhitvā rattakambalena gajakumbham pariyanandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālam khipamāno viya, mahati suvaṇṇacetiye rattakambalakaṅcukam paṭimuṅcanto viya, gacchantam puṇṇacandam rattavalāhakena paṭicchādayamāno viya, kañcanagirimatthake supakkalākhārasam pariṅcanto viya, cittakūṭapabbatamatthakam vijjulatājālena parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharamahāpathavim cāletvā gahitanigrodhapallavasamānavāṇṇam rattavarapaṃsukūlam pārupitvā vanagahanato kesarasīho viya, udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya, bālasūriyo viya ca attanā nisinnatarusaṇḍato nikkhami.

Athassa kāyato meghamukhato vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiṇṇarapattapupphaphalasākhāviṭape viya samantato rukkhe karimsu. Tāvadeva attano attano pattacivaramādāya mahābhikkhusaṅgho bhagavantaṃ parivāresi. Te ca nam parivāretvā thitabhikkhū evarūpā ahesuṃ appicchā santutthā pavivittā asamsatthā āradhaviṇṇiyyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino silāsampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttiñānadassanasampannā. Tehi parivārito bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Mahākassapappamukhā pana mahātherā meghavaṇṇam paṃsukūlacivaram pārupitvā maṇivammavammīti viya mahānāgā parivārayimsu vītarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajātā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohehi, nittanho nittanhehi, nikkileso nikkilesehi, sayam buddho anubuddhehi parivārito pattaparivāritaṃ viya kesaram, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihamśasahassaparivārito viya dhatarattho haṃsarājā, senāṅaparivārito viya cakkavattī, marugaṅaparivārito viya sakkō devarājā, brahmagaṅaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāṅaparivuto viya puṇṇacando asamena buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena pāṭaligāmīnam maggam paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā ghanabuddharasmiyo utthahitvā asītihattham thānam aggahesum, pacchimakāyato dakkhiṇapassato vāmapassato suvaṇṇavaṇṇā ghanarasmiyo utthahitvā asītihattham thānam aggahesum, uparikesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvaṇṇā ghanabuddharasmiyo utthahitvā gaganatale asītihattham thānam aggahesum, heṭṭhāpādālehi pavāḷavaṇṇā rasmiyo utthahitvā ghanapathaviyam asītihattham thānam aggahesum, dantato akkhīnam setaṭṭhānato, nakhānaica maṃsaviniuttatṭhānato odātā ghanabuddharasmiyo utthahitvā asītihattham thānam aggahesum, rattapītavaṇṇānam sambhinnaṭṭhānato mañjīṭṭhavaṇṇā rasmiyo utthahitvā asītihattham thānam aggahesum, sabbatthakameva pabhassarā rasmiyo utthahimsu. Evam samantā asītihatthamattaṃ thānam chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsam pakkhandamānā mahāpadīpajāla viya, cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjulatā viya ca disodisam pakkhandimsu. Yāhi sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyaṃnā viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi āsiṅciyamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭṭaparikkhittā viya, verambhavātasamuddhatakimsukakaṅkarakirātapupphacūṇṇasamokinnā viya cīnapiṭṭhacūṇṇasampariraṅgītā viya ca virocimsu.

Bhagavatopi asītiyanubyañjanabyāmapabhāparikkhepasamujjalam dvattimsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitam sarīram abbhamaḥkādiupakkilesavimuttam samujjalatārakapabhāsitam viya gaganatalam, vikaṣitam viya padumavanam, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā thapitānam dvattimsacandānam dvattimsasūriyaṇam dvattimsacakkavattīnam dvattimsadevarājānam dvattimsamahābrahmānam siriyā sirim abhibhavamānam viya virocittha, yathā tam dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhīti sammadeva paripūritāhi samatimsāya pāramīhi alaṅkatam kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnena dānena rakkhitena sīlena katena kalyāṇakamma ekasmim attabhāve samosarivā vipākam dātuṃ okāsam alabhamānena sambādhapattena viya nibbattitaṃ nāvāsahassassa bhaṇḍam ekam nāvam āropanakālo viya, sakaṭasahassassa bhaṇḍam ekam sakaṭam āropanakālo viya, pañcavīsatiyā gaṅgānam sambhijja mukhadvāre ekato rāsībhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya buddharasmiyā obhāsamānassapi bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikāśahassāni ukkhipiṃsu, tathā pacchato vāmapasse dakkhiṇapasse. Jātisumanacampakavanamālikārattuppalanīluppalabakulasinduvārādīpupphāni ceva nīlapītādīvaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikamaḥāmeghavissatṭhā salilavuṭṭhiyo viya vipakiriṃsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva buddhadhammasaṅghaguṇapaṭisaṃyuttā tṭhigghosā ca sabbā disā pūrayamānā mukharā viya akaṃsu. Devasupaṇṇanāgayakkhagandhabbamanussānaṃ akkhīni amatapānaṃ viya labhiṃsu. Imasmiṃ pana tṭhāne tṭhatvā padasahashehi gamanaṇṇaṃ vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.22; udā. aṭṭha. 76) –

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ;
Aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.

“Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto narāsabho;
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

“Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādalaṃ mudu;
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasānupalimpati.

“Ninnaṃ tṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

“Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.

“Nātidūre uddharati, nāccāsanne ca nikkhipaṃ;
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca goppake.

“Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
Na cātisaṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.

“Uddhaṃ adho tiriyañca, disañca vidisaṃ tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.

“Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
Cāru gacchati lokaggo, hāsayinganto sadevake.

“Usabharājāva sobhanto, cātucārīva kesarī;
Tosayinganto bahū satte, gāmasetṭhaṃ upāgamī”ti. (ma. ni. aṭṭha. 2.22; udā. aṭṭha. 76);

Vaṇṇakālo nāma kiresa. Evaṃvidhesu kālesu bhagavato sarīraṇṇe vā guṇavaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ. Cuṇṇiyapadehi gāthābandhehi vā yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ, “dukkathita”nti vā “atitthena pakkhando”ti vā na vattabbo. Aparimāṇavaṇṇā hi buddhā bhagavanto, tesam buddhāpi anavasesato vaṇṇaṃ vattuṃ asamattā. Sakalampi hi kappam vadantā pariyoṣāpetuṃ na sakkonti, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatapaṭiyattaṃ pāṭaligāmaṃ pavisitvā bhagavā pasannacittena janena pupphagandhadhūmavāsacūṇṇādīhi pūjīyamāno āvasathāgāraṃ pāvīsi. Tena vuttaṃ “atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena āvasathāgāraṃ tenupasaṅkamī”ti.

Pāde pakkhāletvāti yadipi bhagavato pāde rajojallaṃ na upalimpati, tesam pana upāsakānaṃ kusalābhivuddhiṃ ākaṅkhanto paresaṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjanattaṃ bhagavā pāde pakkhālesi. Apica upādinnaśarīraṃ nāma sītīkātābbampi hotīti tadatthampi bhagavā nahānapādadhovanāni karotiyeva. **Bhagavantaṃyeva purakkhatvāti** bhagavantaṃ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nahāpetvā dukūlacumbaṭena vodakaṃ katvā jātihiṅgulakena majjivā rattakambalalalīveṭṭhite piṭṭhe tṭhapitā rattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativiya virocittha. Ayam panettha porāṇaṇaṃ vaṇṇabhaṇaṇamaggo –

“Gantvāna maṇḍalamālaṃ, nāgavikkantacāraṇo;
Obhāsayinganto lokaggo, nisīdi varamāsane.

“Tahiṃ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo;
Buddhāsane majjhagato virocāti,
Suvaṇṇanekkhaṃ viya paṇḍukambale.

“Nekkham jambonadasseva, nikkhittam paṇḍukambale;
Virocati vītamalo, maṇi verocano yathā.

“Mahāsālova samphullo, merurājāvalānkato;
Suvaṇṇathūpasaṅkāso, padumo kosako yathā.

“Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī;
Devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti. (ma. ni. aṭṭha. 2.22; udā. aṭṭha. 76);

Pāṭaligāmike upāsake āmantesī yasmā tesu upāsakesu bahū janā sīle patiṭṭhitā, tasmā paṭhamam tāva sīlavipattiya ādīnavam pakāsetvā pacchā sīlasampadāya ānisaṃsaṃ dassetuṃ “**pañcime gahapatayo**”tiādīna dhammadesanattam āmantesi. Tattha **dussīlo**ti nissīlo (dī. ni. aṭṭha. 2.149; a. ni. aṭṭha. 3.5.213; udā. aṭṭha. 76). Abhāvatto hettha **du**-saddo “duppañño”tiādīsu viya. **Sīlavipannoti** vipannasīlo bhinnasaṃvaro. Ettha ca “dussīlo”ti padena puggalassa sīlābhāvo vutto. So panassa sīlābhāvo duvidho asamādānena vā samādinnassa bhedenā vāti. Tesu purimo na tathā sāvajjo, yathā dutiyo sāvajjataro. Yathādhīppetādīnavanimittam sīlābhāvam puggalādhīṭṭhānāya desanāya dassetuṃ “**sīlavipanno**”ti vuttam, tena “dussīlo”ti padassa attham dasseti. **Pamādādhikaraṇanti** pamādakāraṇā. Idañca suttaṃ gahaṭṭhānam vasena āgataṃ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena. Pāṇātipātādivasena pamatto tam tam yathākālam sampādetuṃ na sakkoti, athassa kammaṃ vinassati. Māghātakāle pāṇātipātam pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato buddhavacanato jhānato sattaariyadhanato ca jāniṃ nigacchati.

Pāpako kittisaddoti gahaṭṭhassa “asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccattaidhalokaparaloko salākabhattamattampi na deti”ti catuparisamajje pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa “asuko nāma satthusāsane pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhituṃ, na buddhavacanam uggahetuṃ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evam pāpako kittisaddo abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva “avassaṃ bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṃ jānissati, atha maṃ niggaṇhissanti”ti vā, “rājakulassa vā dassanti”ti sabhayo upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho nisīdati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṃ koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmāññato cāvetvā nikkāḍḍhissanti”ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi samāno dappito viya vadati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva vipaṭṭisāribhāvato.

Sammūlho kālam karotīti dussīlassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlyakammānaṃ samādāya vattitaṭṭhānāni āpāthamāgacchanti. So ummīletvā attano puttadārādīdassanavasena idhalokam passati, nimīletvā gatinimittupaṭṭhānavasena paralokam passati, tassa cattāro apāyā kammānurūpaṃ upaṭṭhahanti. Sattisatena pahariyamāno viya aggijālāya ālīngiyamāno viya ca hoti. So “vāretha vārethā”ti viravantova marati. Tena vuttam “sammūlho kālam karoti”ti.

Kāyassa bhedāti upādinnakakkhandhapariccāgā. **Paraṃ maraṇāti** tadanantaram abhinibbattakkhandhaggahaṇe. Atha vā **kāyassa bhedāti** jīvitindriyassa upacchedā. **Paraṃ maraṇāti** cutīto uddham. **Apāyantiādi** sabbam nirayavevacanaṃ. Nirayo hi saggamokkhaṭṭubhūtā puññaṣaṅkhātā ayā apētattā, sukhānaṃ vā āyassa āgamanassa abhāvā apāyo. Dukkassa gati paṭisaṇānti **duggati**, dosabahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbattā gatīti **duggati**. Vivasā nipatanti ettha dukkaṭakārinoti **vinipāto**, vinassantā vā ettha nipatanti saṃbhijjamaṅgapaccāṅgātī **vinipāto**. Natthi ettha assādasāññito ayoti **nirayo**.

Atha vā apāyaggahaṇena tiracchānayoṇiṃ dīpeti. Tiracchānayoṇi hi apāyo sugatito apētattā, na duggati mahesakkhānaṃ nāgarājādīnaṃ sambhavato. Duggatiggahaṇena pettivisayaṃ dīpeti. So hi apāyo ceva duggati ca sugatito apētattā dukkassa ca gatibhūtattā, na tu vinipāto asurasadisam avinipatitattā. Petamahiddhikānaṃ vimānānīpi nibbattanti. Vinipātaggahaṇena asurakāyaṃ dīpeti. So hi yathāvuttenatthena apāyo ceva duggati ca sabbasampattisamussayehi vinipātattā vinipātoti ca vuccati. Nirayaggahaṇena pana avīciādīkam anekappakāram nirayameva dīpeti. **Upapajjati** nibbattati.

Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena vedītabbā. Ayaṃ pana viseso – **sīlavāti** samādānavasena sīlavā. **Sīlasampannoti** parisuddham paripuṇṇaṅca katvā sīlassa sampādanena sīlasampanno. **Bhogakkhandhanti** bhogarāsim. **Sugatim saggam lokanti** ettha sugatiggahaṇena manussagatīpi saṅgayhati, saggaggahaṇena devagati eva. Tattha sundarā gatīti **sugati**, rūpādīhi visayehi suṭṭhu aggoti **saggo**, so sabbopi lujjanapalujjanaṭṭhena **lokoti**.

Pāṭaligāmike upāsake bahudeva rattim dhammiyā kathāyāti aññāyapi pāḷimuttāya dhammakathāya ceva āvasathānumodanakathāya ca. Tadhā hi bhagavā yasmā ajātasattunā tattha pāṭaliputtanagaraṃ māpentena aññāsu gāmanigamarājadhānīsu ye sīlācārasampannā kuṭumbikā, te ānetvā dhanadhāññāni gharavattukhettavattādhāni ceva pariḥāraṅca dāpetvā nivesiyanti, tasmā pāṭaligāmikā upāsakā ānisaṃsaddassāvītāya visesato sīlagarukātī sabbaguṇānaṅca sīlassa adhiṭṭhānabhāvato tesam paṭhamam sīlānisaṃse pakāsetvā tato paraṃ ākāsagaṅgam otārento viya pathavojaṃ

ākacchanto viya mahājambūṃ matthake gahetvā cāleno viya yojanappamāṇaṃ mahāmadhuṃ cakkayantena piḷetvā sumadhurarasam pāyamāno viya ca pāṭaligāmikānaṃ upāsakānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathentopi “āvāsādānaṃ nāmetam gahapatayo mahantaṃ puññaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṅghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutte dhammaratanenapi paribhuttoyeva hoti, evaṃ tīhi ratanehi paribhutte aparimeyyova vipāko, apica āvāsādānasmim dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti, bhūmatthakapaṇṇasālāya vā sākhamāṇḍapassa vā saṅghaṃ uddissa katassa ānisaṃso paricchinditum na sakkā. Āvāsādānānubhāvena hi bhava nibbattamānassapi sampiḷitagabbhavāso nāma na hoti, dvādasahattho ovarako viyassa mātukucchi asambādhova hoti”ti evaṃ nānāyavicittam bahuṃ dhammakathaṃ kathetvā –

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vālamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

“Tato vātātapo ghero, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitum.

“Vihāradānaṃ saṅghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.

“Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṃ annañca pānañca, vatthasenaṇāni ca.

“Dadeyya ujubhūtesu, vipasannena cetasā;
Te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṃ;
Yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. (cūḷava. 295, 315) –

Evaṃ ayampi āvāsādāne ānisaṃso ayampi āvāsādāne ānisaṃsoti bahudeva rattim atirekadiyaḍḍhayāmaṃ āvāsādānānisaṃsaṃ kathesi. Tattha imā gāthāva saṅgahaṃ āruḷhā, pakiṇṇakadhammaḍḍesānaṃ pana saṅgahaṃ na ārohati. **Sandassetvā**tiādīni vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. **Yassadāni tumhe kālaṃ maññathā**ti yassa gamanassa tumhe kālaṃ maññatha, gamanakālo tumhākaṃ, gacchathāti vuttaṃ hoti. Kasmā pana bhagavā te uyyojesīti? Anukampāya. Tiyāmarattiñhi nisīditvā vitināmentānaṃ tesaṃ sarīre ābādhō uppajjeyya, bhikkhusaṅghopi ca mahā, tassa sayananisajjānaṃ okāsaṃ laddhuṃ vaṭṭati, iti ubhayānukampāya uyyojesi.

Suññāgāranti pāṭiyekkaṃ suññāgāraṃ nāma tattha natthi. Te kira gahapatayo tasseva āvasathāgārassa ekapasse paṭasaṇim parikkhipāpetvā kappiyamañcaṃ paññāpetvā tattha kappiyapaccattharaṇāni attharivā upari suvaṇṇarajatātārakagandhamālādīdāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelapadīpaṃ āropayimsu “appeva nāma satthā dhammāsanaṃ satthāya thokaṃ vissametukāmo idha nipajjeyya, evaṃ no idaṃ āvasathāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghātim paññāpetvā sīhaseyyaṃ kappesi. Tam sandhāya vuttaṃ “suññāgāraṃ pāvisī”ti. Tattha pādadhovanaṭṭhānato paṭṭhāya yāva dhammāsanaṃ agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṃ nipphannaṃ. Dhammāsanaṃ patvā thokaṃ atṭhāsi, idaṃ tattha ṭhānaṃ. Dve yāme dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Upāsake uyyojetvā dhammāsanaṃ oruyha yathāvutte ṭhāne sīhaseyyaṃ kappesi. Etaṃ ṭhānaṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ ahoṣīti.

Pāṭaligāmaṃvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā

286. Sunidhavassakārāti (dī. ni. 2.153; udā. aṭṭha. 76) sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. **Magadhamahāmattāti** magadharañño mahāamacā, magadharaṭṭhe vā mahāmattā, mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti magadhamahāmattā. **Pāṭaligāme nagaraṃ māpentīti** pāṭaligāmantasaṅkhāte bhūmippadesa nagaraṃ māpentī, pubbe “pāṭaligāmo”ti laddhānaṃ ṭhānaṃ idāni nagaraṃ katvā māpentīti attho. **Vajjīnaṃ paṭibhāyāti** licchavirājūnaṃ āyamukhapacchindanattaṃ. **Vatthūnīti** gharavattūni gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. **Cittāni namanti nivesanāni māpetunti** rañño rājamahāmattānañca nivesanāni māpetum vatthuvijjāpāṭhakaṇaṃ cittāni namanti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭhāpathaviyaṃ tiṃsahatthamatte ṭhāne “idha nāgānaṃ nivāsapariggaho, idha yakkhānaṃ, idha bhūtānaṃ nivāsapariggaho, idha pāsāno vā khāṇuko vā atthi”ti jānanti, te tadā sippaṃ jappitvā tādisaṃ sārambhaṭṭhānaṃ pariharivā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi devatāhi saddhim mantayamānā viya taṃtaṃgehāni māpentī.

Atha vā nesaṃ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetum cittaṃ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivigacchanti. Saddhānaṃ kulānaṃ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṃ kulānaṃ assaddhā devatā ca. Kiṃ kāraṇā? Saddhānañhi evaṃ hoti “idha manussā nivesanaṃ māpentā paṭhamam bhikkhusaṅghaṃ

nisīdāpetvā maṅgalaṃ vadāpessanti, atha mayaṃ sīlavantānaṃ dassanaṃ dhammakathaṃ pañhavissajjanaṃ anumodanañca sotuṃ labhissāma, manussādānaṃ datvā amhākaṃ pattim dassanti”ti. Assaddhā devatāpi “attano icchānurūpaṃ tesam paṭipattim passituṃ kathañca sotuṃ labhissāmā”ti tathā karonti.

Tāvatiṃsehī yathā hi ekasmiṃ kule ekaṃ paṇḍitaṃ manussaṃ, ekasmiñca vihāre ekaṃ bahussutaṃ bhikkhuṃ upādāya “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evamevaṃ sakkam devarājānaṃ vissakammañca devaputtaṃ upādāya “tāvatiṃsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha “tāvatiṃsehī”ti. **Seyyathāpī**tiādinaṃ devehi tāvatiṃsehi saddhiṃ mantevā viya sunidhavassakārā nagaraṃ māpentīti dasseti.

Yāvatā ariyaṃ āyatananti yattakaṃ ariyamanussānaṃ osaraṇaṭṭhānaṃ nāma atthi. **Yāvatā vaṇippathoti** yattakaṃ vaṇijānaṃ āhaṭabhaṇḍassa rāsivaseneva kayavikkayaṭṭhānaṃ nāma, vaṇijānaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ vā atthi. **Idaṃ agganagaraṃ**ti tesam ariyāyatanavaṇippathānaṃ idaṃ nagaraṃ aggaṃ bhavissati jeṭṭhakaṃ pāmokkhaṃ. **Puṭabhedananti** bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṃ, bhaṇḍaganthikānaṃ mocanaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissati, aññattha vikkayaṃ agacchantampi idha vikkayaṃ gacchissati, tasmā idheva puṭaṃ bhindissatīti attho. Āyanti yāni catūsu dvāresu cattāri, sabhāyaṃ ekanti evaṃ divase divase pañcasatasahassāni tattha uṭṭhahissanti, tānissa bhāvīni āyāni dasseti. **Aggito vāti**ādīsu ca-kārattho vā-saddo, agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetumpi naṃ na sakkhissati, ekaṃ koṭṭhāsaṃ gaṅgā gahetvā gamissati, eko iminā akathitaṃ amussa, amunā akathitaṃ imassa vadantānaṃ piṣuṇavācānaṃ vasena bhinnānaṃ manussānaṃ aññamaññabhedena vinassissati.

Evaṃ vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgātīraṃ gantvā katamukhadhovano bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno nisīdi. Sunidhavassakārāpi “amhākaṃ rājā samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, so amhe upagate pucchissati ‘satthā kira pāṭaligāmaṃ agamāsi, kiṃ tassa santikaṃ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā’ti, ‘upasaṅkamimhā’ti ca vutte ‘nimantayittha, na nimantayitthā’ti pucchissati, ‘na nimantayimhā’ti ca vutte amhākaṃ dosaṃ āropetvā niggaṇhissati, idañcāpi mayaṃ akataṭṭhāne nagaraṃ māpema, samaṇassa kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kāḷakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṃ mayaṃ nagaramaṅgalaṃ vācāpessāmā”ti cintevā satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantayimṃsu. Tena vuttaṃ “**atha kho sunidhavassakārā**”tiādi. **Pubbaṇhasamayanti** pubbaṇhakāle. **Nivāsetvāti** gāmapavesananīhārena nivāsaṇaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā. **Pattacīvaramādāyāti** pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyapaṭibaddhaṃ katvā, cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ hatthena gahetvāti attho.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha attano vasaṇaṭṭhāne. **Saññateti** kāyavācācītehi saññate. **Tāsaṃ dakkhiṇamādiseti** saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṃ gharadevatānaṃ ādiseyyapattim dadeyya. **Pūjitā pūjayantīti** “ime manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi no pattim dentīti ārakkhāṃ susaṃvihitaṃ karoṭhā”ti suṭṭhu ārakkhāṃ karonti. **Mānitā mānayanantīti** kālānukālaṃ balikammakaraṇena mānitā “ete manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi catumāsachamāsantare no balikammaṃ karontī”ti mānenti uppannaparissayaṃ haranti. **Tato nanti** tato naṃ paṇḍitajātikaṃ manussaṃ. **Orasanti** ure ṭhapetvā saṃvaḍḍhitaṃ, yathā mātā orasaṃ puttaṃ anukampati, uppannaparissayaharaṇaṭṭhamevassa vāyamati, evaṃ anukampantīti attho. **Bhadrāni passatīti** sundarāni passati.

Anumoditvāti tehi tadā pasutapuññaṃ anumodanavasena tesam dhammakathaṃ katvā. Sunidhavassakārāpi “yā tattha devatā āsuṃ, tāsaṃ dakkhiṇamādisē”ti bhagavato vacanaṃ sutvā devatānaṃ pattim adāṃsu. **Taṃ gotamadvāraṃ nāma ahoṣīti** tassa nagarassa yena dvārena bhagavā nikkhami, taṃ gotamadvāraṃ nāma ahoṣi. Gaṅgāya pana uttaraṇaṭṭhaṃ anotiṇṇattā gotamatitthaṃ nāma nāhoṣi. **Pūrāti** puṇṇā. **Samatittikāti** tīrasamaṃ udakassa tittā bharitā. **Kākapeyyāti** tīre ṭhitakākehi pātuṃ sakkuṇeyyaudakā. Tīhipi padehi ubhatokūlasamaṃ paripuṇṇabhāvameva vadati. **Uḷumpanti** pāragamanatthāya lahuke dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññamaññasambandhe kātuṃ āñiyo koṭṭetvā nāvāsaṅkhepena kataṃ. **Kullanti** veḷunaḷādike saṅgharivā valliādīhi kalāpavasena bandhitvā kataṃ.

Etamatthaṃ viditvāti etaṃ mahājanassa gaṅgudakamattassapi kevalaṃ tarituṃ asamatthataṃ, attano pana bhikkhusaṅghassa ca atigambhīravitthataṃ saṃsāramahaṇṇavaṃ taritvā ṭhitabhāvañca sabbakārato viditvā tadatthaparidīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi. Udānaḡāthāya attho pana aṭṭhakathāyaṃ dassitoyeva. Tattha **udakaṭṭhānassetaṃ adhivacananti** yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṃ aṇṇavanti adhivacanaṃ, na samuddassevāti adhippāyo. **Saranti** idha nadī adhippetā sarati sandatīti katvā. **Gambhīraṃ vitthatanti** agādhattāna gāmbhīraṃ, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṃ. **Visajjāti** anāsajja appatvā eva pallalāni tesam ataraṇato. **Kullañhi jano bandhatīti** kullaṃ bandhituṃ āyāsaṃ āpajjati. **Vinā eva kullenāti** īdisaṃ udakaṃ kullena īdisena vinā eva. **Tiṇṇā medhāvino janāti** ariyamaggaññasaṅkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino buddhā ca buddhasāvaka ca tiṇṇā paraṭīre patiṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Koṭṭigāme saccakathāvaṇṇanā

287. Koṭigāmoti mahāpanādassa rañño pāsādakoṭiyam katagāmo, patitassa pāsādassa thupikāya patiṭṭhitatṭhāne nivīṭṭhagāmoti attho. **Ariyasaccānanti** ye paṭivijjhanti, tesam ariyabhāvakarānam saccānam. **Ananubodhāti** abujjhanena ajānana. **Appaṭivedhāti** appaṭivijjhanena. **Anubodho** cettha pubbhāgiyañānam, **paṭivedho** maggañānena abhisamayo. Tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhasambandho tadubhayābhāvahetukañca vaṭṭe saṃsaraṇam, tasmā vuttaṃ “ananubodhā...pe... tumhākañcā”ti. Tattha **sandhāvīti** paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarupagamanena sandhāvītam. **Saṃsarīti** aparāparam cavanupapajjanavasena saṃsarītam. **Mamañceva tumhākañcāti** mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvītam saṃsarīti** sandhāvanam saṃsaraṇam mamañceva tumhākañca ahoṣīti evamettha attho veditabbo.

Saṃsīti saṃsarītam. **Bhavanetti samūhatāti** dīgharajjuyā baddhasakuṇam viya rajjuhattho puriso desantaram, taṇhārajjuyā baddhasattasāntānam abhisankhāro bhavantarām neti etāyāti bhavanetti, sā bhavato bhavam nayanasaṃmatthā taṇhārajju ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnā appavattikatāti bhavanetti samūhatā.

Ambapālīvatthukathāvaṇṇanā

288. Yānassa bhūmīti yattha sakkā hoti yānam āruya yānena gantum, ayam yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvāti** vihārassa bahidvārakoṭṭhake yānato orohitvā.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā

289. Nīlāti idaṃ sabbasaṅgāhakavacanam. **Nīlavaṇṇāti**ādi tasseva vibhāgadassanattam. Tattha na tesam pakatīvaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittatā panetaṃ vuttaṃ. **Nīlavatthāti** paṭadukūlakoseyyādīnīpi nesaṃ nīlāneva honti. **Nīlalaṅkāraṭi** nīlamanālaṅkārehi nīlapupphehi ca alaṅkatā. Te kira alaṅkāra suvaṇṇavicittāpi indanīlamanāniobhāsehi ekanīlā viya khāyanti, rathāpi nesaṃ nīlamanānikhacitā nīlavatthaparikkhittā nīladhajanīlavammikehi nīlābharaṇehi nīlaassehi yuttā, patodayaṭṭhiyopi nīlāyevāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Paṭivattesīti** pahari. **Kissa je ambapālīti je**-ti ālapanam, bhoti ambapālī kiṃkāraṇāti vuttaṃ hoti. **Sāhāranti** ettha āharanti imasmā rājapurisā balinti **āhāro**, tabbhuttajanapado. Tena sahitam sāhāram, sajanapadanti attho. **Aṅgulim phoṭesunti** aṅgulim cālesum. **Ambakāyāti** mātugāmena. Upacāravacanañhetam, itthīsu yadidaṃ ambakā mātugāmo jananikāti. **Olokethāti** passatha. **Apalokethāti** apavattivā oloketha, punappunam passathāti attho. **Upasaṃharathāti** upanetha, imam licchavīparisam tumhākam cittena tāvatimsasadisam upasaṃharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva tāvatimsā abhirūpā pāsādikā nīlādīnānāvaṇṇā, evamime licchavīrājānopīti tāvatimsēhi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnam rūpādīsu nimittaggāham paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe niyojetīti? Hitakāmatāya tesam bhikkhūnam yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanattam. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, te sampattiyā palobhento “appamādena samaṇadhammam karontānam evarūpā issariyasampatti sulabhā”ti samaṇadhamme ussāhajanantam āha. Atha vā nayidaṃ nimittaggāhe niyojanam, kevalam pana “dibbasampattisadisā etesam rājūnam issariyasampatti”ti anupubbikathāya sampattikathanam viya daṭṭhabbam. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Na cirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsam pāpuṇissanti, atha nesaṃ rājjasirisampattim disvā ṭhitabhikkhū “tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissati”ti aniccalakkhaṇam bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇissanti aniccalakkhaṇavibhāvanattam āha.

Adhivāsetūti ambapālīyā nimantitabhāvam ṇāvāpi kasmā nimantentīti? Asaddahanatāya ca vattasīsenā ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi “nimantesi”nti vadeyyāti tesam ahoṣi. Dhammam sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanam nāma manussānam vattameva.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīhasenāpativattukathāvaṇṇanā

290. Abhiññātāti (a. ni. aṭṭha. 3.8.12) ṇātā paññātā pākāṭā. **Santhāgāreti** mahājanassa santhambhanāgāre vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahoṣi, catūsu dvāresu ṭhitānam paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamam tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānam gacchanti. Rājakulānam rājjakiccasantharantam katam agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā licchavīrājāno rājjakiccam santharanti karonti vicārenti. **Sannīsinnāti** tesam nisīdanattamāyeva paññātesu mahārahapaccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannīsinnā. **Anekapariyāyena buddhassa vaṇṇam bhāsanti**ti rājakulakiccañceva lokatthakiriyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi buddhassa vaṇṇam bhāsanti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhāsampannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvaka, te sabbehi lokiyajātam bhinditvā buddhādīnam tiṇṇam ratanānam vaṇṇam bhāsanti.

Tattha tividho buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatrime rājāno cariyāya vaṇṇam ārabhiṃsu –

“dukkaṃ vata kaṃ sammāsambuddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyo samatimsa pāramiyo pūrentena nītatthacariyaṃ lokatthacariyaṃ buddhatthacariyaṃ matthakaṃ pāpetvā pañca mahāpariccāge pariccajantena”ti aḍḍhacchakkehi jātakasatehi buddhavaṇṇaṃ kathentā tusitabhavanaṃ pāpetvā ṭhapaṃsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā panete “bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā honti, piṭakato tīṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītīdhammakhandhasahassāni”ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṃ kathayimṃsu. Saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsantā “satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva nītiparivaṭṭaṇṇa pahāya setacchattauparajjasenāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikatṭhānantarādīni agaṇayitvā nikkhamma satthu varasāsane pabbajanti, setacchattaṃ pahāya pabbajitānaṃ bhaddiyamahārājamahākappinapukkusātiādirāpabbajitānaṃyeva buddhakāle asīti sahasāni ahesuṃ, anekakoṭṭidhanaṃ pahāya pabbajitānaṃ pana yasakulaputtasonasetṭhiputtaratṭhapālaputtādīnaṃ paricchedo natthi, evarūpā ca evarūpā ca kulaputtā satthu sāsane pabbajanti”ti pabbajjāsāṅkhepavasena saṅghaguṇaṃ kathayimṃsu.

Sīho senāpatīti evaṃnāmako senāya adhipati. Vesāliyañhi satta sahasāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbe pi sannipatitvā sabbesaṃ manāṃ gahetvā “ratṭhaṃ vicāretuṃ samatthaṃ ekaṃ vicinathā”ti vicinanta sīharājakumāraṃ disvā “ayaṃ sakkhissati”ti sannitṭhānaṃ katvā tassa rattamaṇivaṇṇakambalapariyonaddhaṃ senāpaticchattaṃ adāṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sīho senāpatī”ti. **Nigaṇṭhasāvako**ti nigaṇṭhassa nāṭaputtassa paccayadāyako upatṭhāko. Jambudīpatalasmiñhi tayo janā nigaṇṭhānaṃ aggupaṭṭhākā – nālandāyaṃ upāli gahapati, kapilapura vappo sakko, vesāliyaṃ ayaṃ sīho senāpatī. **Nisīno hotī**ti sesarājūnampi parisāya antare āsanāni paññāpayimṃsu, sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmim paññatte mahārahe rājāsane nisīno hoti. **Nissāmsayanti** nibbīcīkicchaṃ addhā ekaṃsena. Na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṃ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṃ bhāsanti.

Yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkamīti nigaṇṭho kira nāṭaputto “sacāyaṃ sīho kassacideva samaṇassa gotamassa vaṇṇaṃ kathentassa sutvā samaṇaṃ gotamaṃ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṃ parihāni bhavissati”ti cintetvā paṭhamataraṃyeva sīhaṃ senāpatiṃ etadavoca “senāpati imasmiṃ loke ‘ahaṃ buddho ahaṃ buddho’ti bahū vadanti, sace tvaṃ kañci dassanāya upasaṅkamitukāmo aho, maṃ puccheyyāsi, ahaṃ te yuttatṭhānañceva pesessāmi, ayuttatṭhānato nivāressāmī”ti. So taṃ kathaṃ anussarivā “sace maṃ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmī”ti cintetvā yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkamī.

Athassa vacanaṃ sutvā nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭṭo “yattha dānissāhaṃ gamaṇaṃ na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamaṃ karissāmī”ti cintetvā “**kiṃ pana tva**”ntiādimāha. Evaṃ vadanto carantaṃ goṇaṃ tuṇḍe paharanto viya jalamānaṃ padīpaṃ nibbāpento viya bhattabharitaṃ patṭaṃ nikujjanto viya ca sīhassa uppannaṃ pītiṃ vināsesi. **Gamikābhisāṅkhrotī** hatthiyānādīnaṃ yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhī**ti so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavāraṃpi. Imasmiñca vāre buddhassa vaṇṇaṃ bhāsantā tusitabhavanaṃ paṭṭhāya yāva mahābodhipallankā dasabalassa heṭṭhā pādālehi upari kesaggehi paricchinditvā dvattimsamahāpurisalakkhaṇaasītiānubyañjanabyāmaṃpabbhāvasena sarīravaṇṇaṃ kathayimṃsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā “ekapade pi ekabyañjanepi avakkhalitaṃ nāma natthi”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṃ kathayimṃsu. Saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsantā “evarūpaṃ yasasirivibhavaṃ pahāya satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaguṇesu paripūrākārino hutvā sattu anupassanāsu kammaṃ karonti, aṭṭhatimsa āramaṇavibhattiyo vaḷaṇṇenti”ti paṭipadāvasena saṅghaguṇaṃ kathayimṃsu.

Tatīyavāre pana buddhassa vaṇṇaṃ bhāsamānā “itipi so bhagavā”ti suttantapariyāyeneva buddhaguṇaṃ kathayimṃsu, “svākkhāto bhagavatā dhammo”tiādinā suttantapariyāyeneva dhammaguṇaṃ, “suppaṭipanno bhagavato sāvakaṃsāṅgho”tiādinā suttantapariyāyeneva saṅghaguṇaṃ ca kathayimṃsu. Tato sīho cintesi “imesaṃ licchavīrājakuḷānaṃ tatiyadivasato paṭṭhāya buddhadhammasaṅghaguṇaṃ kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti, addhā anomaguṇasamānāgato so bhagavā, imaṃ dāni uppannaṃ pītiṃ avijahitvāva ahaṃ ajja sammāsambuddhaṃ passissāmī”ti. Athassa “kiñhi me karissanti nigaṇṭhā”ti vitakko udapādi. Tattha **kiñhi me karissanti**ti kiṃ nāma mayhaṃ nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anapalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampattiisariyayasavisesaṃ dassanti, nāpi anāpucchitā māressanti, aphaḷaṃ etesaṃ āpucchanti adhippāyo.

Divā divassāti divassa divā majjhanhike atikkantamatte. **Vesāliyaṃ niyyāsīti** yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṃ sīhassa paṭhamadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokaṃ gantvā vālikāpuñjaṃ paharivā appavattaṃ hoti, evaṃ sīhassa dutiyadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā purāṇapaṇṇasukkhaṇḍakanaḷakacavarādīni parikaḍḍhantaṃ vālikāpuñjaṃ bhinditvā samuddaninnaṃ hoti, evaṃ sīho tatiyadivase tiṇṇaṃ vatthūnaṃ guṇakathaṃ sutvā uppanne pītipāmojje “aphalā nigaṇṭhā, nipphalā nigaṇṭhā, kiṃ me ime karissanti, gamissāmaṃ satthu santika”nti gamaṇaṃ abhinīharitvā vesāliyaṃ niyyāsi. Niyyanto ca “cirassāhaṃ dasabalassa santikaṃ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṃ aññātakavesena gantu”nti “ye keci dasabalassa santikaṃ gantukāmo, sabbe nikkhamantū”ti ghoṇaṃ kāretvā pañca rathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi rathasatehi

mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti āramamaṃ pavisanto dūratova asītianubyañjanabyāmapabbhādhattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo disvā “evarūpaṃ nāma purisaṃ evaṃ āsanne vasantaṃ ettakaṃ kālaṃ nāddasaṃ, vañcito vatamhi, alābhā vata me”ti cintetvā mahānidhiṃ disvā daliddapuriso viya sañjātapītipāmojjo yena bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** bhotā gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Kāraṇavacano hettha **dhamma**-saddo “hetumhi ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”tiādīsu (vibha. 720) viya. **Kāraṇanti** cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. **Anukāraṇanti** ca so evaṃ parehi tathā vuccamāno. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā tato paraṃ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ ṭhānaṃ kāraṇaṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti – kiṃ sabbākāraṇāpi tava vāde gārayhakāraṇaṃ natthīti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā.

291-292. Atthi siha pariyāyotiādīnaṃ attho verañjakaṇḍe āgatanayeneva vedītabbo. **Paramena assasenāti** catumaggacatuphalasaṅkhātēna uttamaassāsena. **Assāsāya dhammaṃ desetīti** assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṃ deseti. Iti bhagavā aṭṭhahaṅgehi sihasenāpatissa dhammaṃ deseti.

293. Anuviccekāraṇanti anuvīditvā cintetvā tulayitvā kātabbaṃ karohīti vutta hoti. **Sādhu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmīhi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante nigaṇṭhaṃ disvā nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante “kiṃ ayaṃ sīho dīṭṭhadīṭṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti garahā uppajjati, tasmā anuviccekāro tumhādisānaṃ sādhuṭi dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? “Evaṃ no mahantabhāvo āvi bhavissatī”ti ca, sace panassa “kimahaṃ ete saraṇaṃ gato”ti vipaṭisāro uppajjeyya, tampi so “etesaṃ me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkaraṃ dāni paṭinivattitū”nti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. Tenāha “paṭākaṃ parihareyyu”nti. **Opānabhūtanti** paṭiyattaupapāno viya ṭhitāṃ. **Kulanti** tava nivesanaṃ. **Dātabbaṃ maññeyyāsīti** pubbepi dasapi vīsatiṃ saṭṭhipi jane āgate disvā natthīti avatvā desi, idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammaṃ upacchindītha, sampattānaṃhi dātabbamevāti ovadati. **Sutaṃ me taṃ bhanteti** kuto sutaṃ? Nigaṇṭhānaṃ santikā. Te kira kulagharesu evaṃ pakāsenti “mayaṃ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana gotamo ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ...pe... na aññesaṃ sāvakaṇaṃ dīnaṃ mahapphala’nti evaṃ vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ “sutaṃ me ta”ntiādīmāha.

294. Pavattamaṃsanti pakatiyā pavattaṃ kappiyamaṃsaṃ, mūlaṃ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā nigaṇṭhāti** pañcasatamattā nigaṇṭhā. **Thūlaṃ pasunti** thūlaṃ mahāsarīraṃ gokaṇṇamahimsasūkarasaṅkhātamaṃ pasuṃ. **Uddissakatanti** attānaṃ uddīsivā kataṃ, mārītanti attho. **Paṭiccekammaṃ** ettha **kamma**-saddo kammaśādhano atītakālikoti āha “attānaṃ paṭicca kata”nti. Nimittakammassetamaṃ adhivacanaṃ “paṭicca kammaṃ phusatī”tiādīsu (jā. 1.4.75) viya. **Nimittakammassāti** nimittabhāvena laddhabbakammassa, na karaṇakārāpanavasena. **Paṭiccekammaṃ ettha atthīti** maṃsaṃ paṭiccekammaṃ yathā “buddhaṃ etassa atthīti buddho”ti. Atha vā paṭicca kammaṃ phusatīti pāṭhaseso daṭṭhabbo, svāyaṃ etaṃ maṃsaṃ paṭicca taṃ pāṇavadhakakammaṃ phusatīti attho. Tañhi akusalaṃ upaḍḍhaṃ dāyakassa, upaḍḍhaṃ paṭiggāhakassa hotīti nesamaṃ laddhi. **Upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle. **Alanti** paṭikkhepavacanaṃ, hotu kiṃ imināti attho. **Na ca pana teti** ete āyasmantā dīgharattaṃ avaṇṇakāmā hutvā avaṇṇaṃ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti, abbhakkhānassa antamaṃ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatte idaṃ **jiridantīti** padaṃ daṭṭhabbaṃ, na lajjantīti attho.

Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kappiyabhūmianujānanakathāvaṇṇanā

295. Abhilāpamattanti desanāmatamaṃ. **Āmisakhādanatthāyāti** tattha tattha chaḍḍitassa āmisassa khādanatthāya. **Anuppageyevāti** pātoyeva. **Oravasaddanti** mahāsaddamaṃ. **Taṃ pana avatvāpīti andhakatṭhakathāyaṃ** vuttanayena avatvāpī. **Pi**-saddena tathā vacanampi anujānāti. **Aṭṭhakathāsu vuttanayenāti** sesaṭṭhakathāsu vuttanayena. “Kappiyakuṭiṃ karomā”ti vā, ‘kappiyakuṭi’ti vā vutte sādharmaṇalakkhaṇa”nti sabbaaṭṭhakathāsu vuttaussāvanantikākuṭikaraṇalakkhaṇaṃ. **Cayanti** adhiṭṭhānaṃ. **Yato paṭṭhāyāti** yato iṭṭhakato silato mattikāpiṇḍato vā paṭṭhāya. **Paṭhamiṭṭhakādīnaṃ heṭṭhā na vaṭṭantīti** bhittiyā paṭhamiṭṭhakādīnaṃ heṭṭhā bhūmiyaṃ patiṭṭhāpiyamānā iṭṭhakādayo bhūmigatikattā “kappiyakuṭiṃ karomā”ti vatvā patiṭṭhāpetuṃ na vaṭṭanti. Yadi evaṃ bhūmiyaṃ nikhaṇitvā patiṭṭhāpiyamānā thambhā kasmā tathā vatvā patiṭṭhāpetuṃ vaṭṭantīti āha “**thambhā pana...pe... vaṭṭantīti**”ti. **Saṅghasantakamevāti** vāsathāya kataṃ saṅghikasenāsanamaṃ sandhāya vadati. **Bhikkhusantakanti** vāsathāya eva kataṃ bhikkhussa puggalikasenāsanamaṃ. **Mukhasannidhīti** iminā antovutthadukkaṭṭameva dīpitaṃ.

Kappiyabhūmianujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā

300. Yena āpaṇaṃ tadavasaritiādīsu āpaṇanti ekassa nigamassetam adhivacanam. Tasmim kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so āpaṇanam ussannattā “āpaṇa”ntveva saṅkham gato. Tassa pana nigamassa avidūre nadīre ghanacchāyo ramaṇīyabhūmibhāgo mahāvanasaṅdo, tasmim bhagavā viharati. **Keṇiyoti** tassa nāmaṃ. **Jaṭiloti** āharimajaṭṭharo tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjam samādāya raṇṇo paṇṇākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā pañcahi sakatasatehi vaṇijjam payojetvā kulasaṅkhamassa nissayo hutvā vasati. Assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayam phalam muccatīti vadanti. So divā kāsāvāni dhāreti, jaṭa ca bandhati, rattim kāmasampattim anubhavati.

Pavattāroti (dī. ni. aṭṭha. 1.285; ma. ni. aṭṭha. 2.427; a. ni. aṭṭha. 3.5.192) pavattayitāro, pāvacanavasena vattāroti attho. **Yesanti** yesam santakam. **Mantapadanti** mantasaddhe bahikatvā raho bhāsittabbaṭṭhena mantā eva taṃtaṃmatthapaṭipattihetutāya padanti mantapadam, vedavacanam. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi poraṇabrāhmaṇehi udāttānudāttādisarasampattivasena sajjhāyitam. **Pavuttanti** pāvacanavasena aññesam vuttam, vācītanti attho. **Samihitanti** samupabyūllham rāsikatam, iruvedayajurvedasāmavedādivasena tatthāpi paccekam mantabrāhmaṇādivasena sajjhāyanavācakādivasena ca piṇḍam katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītam anugāyanti anusaṅghāyanti. **Tadanubhāsantī** taṃ anubhāsanti, idaṃ purimasseva vevacanam. **Bhāsītanubhāsantī** tehi bhāsitam sajjhāyitam anusaṅghāyanti. **Vācītanuvācentī** tehi aññesam vācītam anuvācentī. **Sevyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti**ādīni tesam nāmāni. Te kira dibbacakkhuparibhaṇḍa yathākammūpagañṇena sattānam kammassakatādim pubbenivāsāñṇena atītakappe brāhmaṇānam mantajjhenavidhiṇca oloketvā parūpaghātam akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato vaṭṭasannissitena vacanena saha saṃsanditvā mante ganthesum. Aparāpare pana okkākarājakālādīsu uppanabrāhmaṇā paṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacanena saddhim viruddhe akaṃsu. Rattibhojanam ratti, tato uparatāti **rattūparatā**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthāngamanā bhojanam vikālabhojanam nāma, tato viratattā **viratā vikālabhojanā**. **Paṭiyādāpetvā** sappimadhusakkarādīhi ceva maricehi ca susaṅkhatam pānam paṭiyādāpetvā.

“**Mahā kho keṇiya bhikkhusaṅgho**”ti kasmā bhagavā punappunam paṭikkhipi? Titthiyānam paṭikkhepapasannatāya. Titthiyā hi “aho vatāyam appiccho, yo nimantiyamānopi na sādiyatī”ti upanimantiyamānassa paṭikkhepe pasidantīti keci, akāraṇaṅcetam. Natthi buddhānam paccayahetu evarūpaṃ kohañṇam, ayam pana aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni disvā ettakānamyeva bhikkham paṭiyādessati, sveva selo brāhmaṇo tīhi purisasatehi saddhim pabbajissati, ayuttam kho pana navake añṇato pesetvā imeheva saddhim gantum, ime vā añṇato pesetvā navakehi saddhim gantum. Athāpi sabbeva gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti “cīrassampi keṇiyo samaṇam gotamam nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhī”ti, sayāñca vippaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo gotamo punappunam tvañca brāhmaṇesu abhippasanno”ti brāhmaṇānam nāmaṃ gaṇhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe paṭiyekkam nimantessati, te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti, evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunam paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho bho gotamā**ti iminā idaṃ dīpeti “bho gotama, kim jātam, yadi aham brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavam gotamo, aham brāhmaṇānampi dātuṃ sakkomi tumhākampī”ti. **Ṭhapetvā dhañṇaphalarasanti** ettha taṇḍuladhovanodakampi dhañṇarasoyevāti vadanti. **Anujānāmi, bhikkhave, ucchurasanti** ettha nikkasaṭo ucchuraso sattāhakālikoti veditabbam.

Imāhi gāthāhīti (ma. ni. aṭṭha. 2.400) imāhi keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyam vinā brāhmaṇānam yaññābhāvato “**aggihuttamukhā yaññā**”ti vuttam, aggihuttasetthā aggijuhanappadhānāti attho. Brāhmaṇā hi “aggimukhā devā”ti aggijuhanapubbakam yañṇam vidahanti. Vede sajjhāyantehi paṭhamam sajjhāyitabbato sāvittī “chandaso mukha”nti vuttā, sāvittī vedassa pubbaṅgamāti attho taṃpubbakattā vedasavanassa. Manussānam seṭṭhabhāvato rājā “mukha”nti vutto. Ogāhantīnam nadīnam ādhārābhāvato gantabbatthānabhāvena paṭisaraṇato ca sāgaro “mukha”nti vutto. Candasamāyogena “ajja kattikā, ajja rohiṇī”ti saññāyanato nakkhattāni abhibhavitvā ālokakaraṇato nakkhattehi ativisesasommabhāvato ca “nakkhattānam mukham cando”ti vuttam. “Dīpasikhā aggijālā asanivicakka”nti evamādinam tapantānam vijjulatānam aggatā ādicco “tapatam mukha”nti vutto. Dakkhiṇeyyānam pana aggatā visesena tasmim samaye buddhappamukham saṅgham sandhāya “puñṇam ākankhamānānam, saṅgho ve yajataṃ mukha”nti vuttam. Tena saṅgho puñṇassa āyamukham aggadakkhiṇeyyabhāvenāti dasseti.

Keṇiyaṭṭhāvattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rojamallavattthukathāvaṇṇanā

301. Rojavattthumhi **vihāro**ti gandhakuṭim sandhāya āhamsu. **Ataramānoti** aturanto, saṅkham padappamāṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattam katvā susammattham muttādalasinduvārasantharasadisam vālikam avināsentotī attho. **Ājindanti** pamukham. **Ukkāsivāti** ukkāsitassaddam katvā. **Aggaḷanti** kavātam. **Ākoṭehī**ti agganakhena isakam kuñcīkachiddasamīpe koṭehīti vuttam hoti. Dvāram kira atīupari amanussā, atīhetthā tiracchānājatīkā koṭenti, tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe manussā koṭenti, idaṃ dvāraḷakavattanti dīpentā vadanti. **Vivari bhagavā dvāranti** na bhagavā utthāya dvāram vivari, vivaratūti pana hattham pasāresi. Tato “bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānam dadamānehi na sahatthā dvāravaraṇakammam kata”nti sayameva dvāram vivaṭam. Tam pana yasmā bhagavato manena vivaṭam, tasmā “vivari bhagavā dvāra”nti vuttam.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vuḍḍhapabbajitavattukathāvaṇṇanā

303. Ātumāvattumhi aññataro vuḍḍhapabbajitoti subhaddo nāma aññataro bhikkhu vuḍḍhakāle pabbajitattā “vuḍḍhapabbajito”ti vutto. **Dve dārakāti** sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhitā dve puttā. **Nāliyāvāpakenāti** nāliyā ceva thavikāya ca. **Samharimsūti** yasmā manussā te dārake mañjubhāṇine paṭibhānavante disvā kāretukāmāpi akāretukāmāpi kārentiyeva, katakāle ca “kiṃ gaṇhissatha tātā”ti pucchanti. Te vadanti “na amhākaṃ aññena kenaci attho, piṭā pana no bhagavato āgatakāle yāgudānaṃ kātukāmo”ti. Taṃ sutvā manussā aparigaṇetvāva yaṃ te sakkonti haritum, sabbaṃ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Tasmā te dārakā bahum loṇampi telampi sappimpi taṇḍulampi khādaniyampi samharimsu.

Ātumāyaṃ viharatīti ātumaṃ nissāya viharati. **Bhusāgāreti** bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṃ palālapuñjaṃ abhantarato palālaṃ nikkadḍhitvā sālāsadisam pabbajitānaṃ vasanayoggaṭṭhānasadisam kataṃ, tadā bhagavā tattha vasi. Atha bhagavati ātumaṃ āgantvā bhusāgāraṃ pavitṭhe subhaddo sāyanhasamayaṃ gāmadvāraṃ gantvā manusse āmantesi “upāsakā nāhaṃ tumhākaṃ santikā aññaṃ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṃ dārakehi ānītatelādīniyeva saṅghassa pahonti, hatthakammamattaṃ me dethā”ti. Kiṃ, bhante, karomāti? “Idaṅcidaṅca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṃ kālakaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā tādīsameva pārupitvā “idaṃ karoṭha, idaṃ karoṭhā”ti sabbarattim vicārento satahassaṃ vissajjetvā bhōjjayāguṅca madhugolaṅkaṅca paṭiyādāpesi. **Bhōjjayāgu** nāma paṭhamaṃ bhūñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṃsapuppaphalarasādī yaṃkiñci khādaniyaṃ nāma, sabbaṃ pavisati, kiṭitukāmaṇaṃ sīsamakhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya caritum ātumagāmanagarābhimukho pāyāsī. Manussā tassa ārocesum “bhagavā piṇḍāya gāmaṃ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyādītā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kālakakāsāvehi ekena hatthena dabbīṅca kaṭacchuṅca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṃ bhūmiyaṃ paṭiṭṭhāpetvā vanditvā “paṭiggāṇhātu me, bhante, bhagavā yāgu”nti āha. Tena vuttaṃ “**atha kho so vuḍḍhapabbajito tassā rattiyā accayena bahutaraṃ yāgum paṭiyādāpetvā bhagavato upanāmesī**”ti. **Jānantāpi tathāgatā pucchantīti**ādī vuttanayameva. **Kutāyanti** kuto ayaṃ. Sesametha uttānameva.

304. Dasabhāgaṃ datvāti dasamabhāgaṃ datvā. Tenevāha “**dasa koṭṭhāse katvā eko koṭṭhāso bhūmisāmikānaṃ dātabbo**”ti.

Vuḍḍhapabbajitavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā

305. Parimaddantāti uparikkhantā. Pattuṇṇadese sañjātavattaṃ **pattuṇṇaṃ**. Koseyyavisesoti hi abhidhānakose vuttaṃ. Cīnadese somāradese ca sañjātavattāni **cīnasomārapaṭāni**. Pattuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhimayikaṃ** ehibhikkhūnaṃ puññiddhiyā nibbattacīvaraṃ. Taṃ khomādīnaṃ aññatarāṃ hotīti tesamyeva anulomaṃ. Devatāhi dinnacīvaraṃ **devadattiyaṃ**. Taṃ kapparukkhe nibbattaṃ jālinīdevakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisam. Tampi khomādīnaññeva anulomaṃ hoti tesu aññatarabhāvato. **Dve paṭā desanāmeneva vuttāti** tesam sarūpadassanaparametaṃ, nāññaṃ nivattanaparam pattuṇṇapaṭassapi desanāmeneva vuttattā. **Tumbāti** bhājanāni. **Phalatumboti** lābuādi. **Udakatumboti** udakukkipanakakuṭako. **Kilañjacchattanti** veḷuvilīvehi vāyitvā katachattaṃ. **Sambhinnarasanti** sammissitarasam. **Pānakaṃ paṭiggahitaṃ hotīti** ambapānādīpanakaṃ paṭiggahitaṃ hoti, taṃ vikālepi kappati asambhinnarasattā. **Tena tadahupaṭiggahitena saddhinti** tena sattāhakālikena tadahupaṭiggahitena saddhiṃ. Sesametha suviññeyameva.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhesajjakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kathinakkhandhakaṃ

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā

306. Kathinakkhandhake sīsavasenāti padhānaṅgavasena. “**Kathinanti** pañcānisamse antokaraṇasamatthāyā thiranti attho”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. “**So nesaṃ bhavissati**”ti **yujjati** “so tumhāka”nti avatvā “nesa”nti vacanaṃ yujjati. **Ye atthatakathināti** na kevalaṃ tumhākameva, ye aññēpi atthatakathinā, tesampi bhavissatīti attho. **Anāmantetvā caraṇanti** cārittasikkhāpade vuttanayena anāpucchitvā kulesu caraṇaṃ. **Matakacīvaranti** matassa santakaṃ cīvaraṃ. **Tatruppādena ābhatanti** vihārasantakena khettavattuādinā ānītaṃ.

Paṭhamapavāraṇāya pavāritāti idam vassacchedam akatvā vassamvutthabhāvasandassanattam vuttam antarāyena appavāritānampi vutthavassānam kathinattthārasambhavato. Teneva “appavāritā vā”ti avatvā “chinnavassā vā pacchamikāya upagatā vā na labhantī”ti ettakameva vuttam. **Aññasmiṃ vihāre vutthavassāpi na labhantī** nānāsīmāya aññasmiṃ vihāre vutthavassā imasmīṃ vihāre kathinattthāram na labhantīti attho. **Khalimakkhitasātakoti** ahatavattam sandhāya vuttam. **Dānakammavācāti** kathinadussadānakammavācā. **Akatum na labbhatī** iminā anādariyena akarontassa dukkaṅgānti dīpeti. **Kammavācā pana ekāyeva vaṭṭatīti** kathinattthārasātakassa dānakāle vuttā ekāyeva kammavācā vaṭṭati. Puna tassa aññasmiṃ vatthe diyyamāne kammavācāya dātabbakiccam natthi, apalokanameva alanti adhippāyo.

308. Mahābhūmikanti mahāvisayam, catuvīsatiākāravantatāya mahāvittthārikanti vuttam hoti. **Pañcakanti** pañcakhaṇḍam. Esa nayo sesesupi. **Paṭhamacimilikāti** kathinavattthato aññā attano pakaticimilikā. **“Kucchicimilikam katvā sibbitamattenāti** thirajjñānam cimilikānam ekato katvā sibbanassetam adhivacana”nti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Mahāpaccariyam kurundiyañca** “vuttavacanānidassanam byañjane eva bhedo, atthe natthīti dassanattam kata”nti vadanti. **Piṭṭhianuvātāropanamattenāti** dīghato anuvātassa āropanamattena. **Kucchianuvātāropanamattenāti** puthulato anuvātassa āropanamattena. **Sāruppaṃ hotīti** samaṇasāruppaṃ hoti. **Rattinissaggiyenāti** rattiatikkantena.

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā

311. Ayanti āsāvachediko kathinuddhāro. **Idha na vuttoti** pāliyam mātīkāpadabhājjane savanantikānantaram na vutto. **Tatthāti** tasmīṃ sīmātikantike kathinuddhāre. “Sīmātikantiko nāma cīvarakālasīmātikantiko”ti **kenaci** vuttam. “Bahisīmāyam cīvarakālasamayassa atikkantattā sīmātikantiko”ti ayam amhākam khanti. Sahubbhāre “so katacīvaro”ti pāṭho dissati, evañca sati cīvarapalibodho paṭhamam chijjantīti viññāyati, idha pana parivārapāliyañca “dve palibodhā apubbam acarimam chijjantī”ti (pari. 415) vacanato tam na sameti, tasmā vīmaṃsitabbametta kāraṇam.

312. “Samādāyavāro ādāyavārasadiso, upasaggamattamettha viseso”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana “sabbam attano parikkhāram anavasesetvā pakkamanto ‘samādāya pakkamatī’ti vuccatī”ti vadanti. Puna samādāyavārepi teyeva dassitāti sambandho. Vipakatacīvare pakkamanantikassa kathinuddhārassa asambhavato **“yathāsambhava”**nti vuttam. Pakkamanantiko hi kathinuddhāro niṭṭhitacīvarasseva vasena vutto “bhikkhu atthatakathino katacīvaram ādāya pakkamatī”ti vuttattā, tasmā so vipakatacīvaro na sambhavatīti chaḷeva ubbhārā tattha dassitā.

Tatrāyam ādīto paṭṭhāya vāravibhāvanā – ādāyavārā satta, tathā samādāyavārāti dve satta kavārā, tato pakkamanantikam vajjjetvā vipakatacīvarassa ādāyasamādāyavārasena dve chakkavārā, tato param niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikānam vasena tīṇi tikāni dassitāni. Tattha paṭhamattikam antosīmāyam “paccesam na paccessa”nti imam vidhiṃ anāmasitvā bahisīmāyameva “na paccessa”nti pavattam, tasmā pakkamanantikasīmātikantikasubbhārā tattha na yujjanti. Dutiyattikam antosīmāyam “na paccessa”nti pavattam. Tatiyattikam **anadhīṭṭhita**-padena visesetvā pavattam, atthato paṭhamattikena sameti. **Anadhīṭṭhitenāti** ca “paccesam na paccessa”nti evam anadhīṭṭhitenā, aniyamitenāti attho. Tatiyattikānantaram catutthattikam sambhavantaṃ antosīmāyam “paccessa”nti vacanavisesena sambhavati. Tathā ca yojjyamānam itarehi savanantikādīhi aviruddham hotīti catutthattikam ahutvā chakkam jātanti veditabbam. Evam tīṇi tikāni ekam chakkañcāti paṭhamam pannarasakam veditabbam.

316-320. Tato idameva pannarasakam upasaggavisesena dutiyam samādāyapannarasakam nāma katam. Puna “vipakatacīvaram ādāya”ti tatiyam pannarasakam, “samādāya”ti catuttham pannarasakam dassitanti evam cattāri pannarasakāni veditabbāni. Tattha paṭhamadutiyesu pannarasakesu sabbenā sabbam akatacīvaram adhippetam, itaresu dvīsu vipakatanti veditabbam. Tato param “cīvarāsāya pakkamatī”tiādīnā nayena niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanaāsāvachedikavasena eko vāroti idamekam catukkam jātam, tasmā pubbe vuttāni tikāni āsāvachedikāni tīṇi ca tikānīti etam anāsāyadvādasakanti veditabbam. Tadanantare āsāyadvādasake kiñcāpi paṭhamam dvādasakam labbhati, tathāpi tam nibbisesanti tamekam dvādasakam avuttasiddham katvā viseso dassetum ādīto paṭṭhāya “antosīmāyam paccessa”nti vuttam. Tam dutiyacatukke “so bahisīmāgato suṇāti”tiādīvacanassa tatiyacatukke savanantikādīnañca okāsakaraṇattanti veditabbam. Idam pana dvādasakam anāsāyavasena pi labbhamānam iminā avuttasiddham katvā na dassitanti veditabbam. Evamettha dve dvādasakāni uddharitabbāni. Karaṇiyadvādasakepi yathā dassitam anāsāyadvādasakam avuttasiddham āsāyadvādasakañcāti dve dvādasakāni uddharitabbāni.

321-322. Yasmā disaṃgamikanavake “disaṃgamiko pakkamatī”ti vacaneneva “na paccessa”nti idam avuttasiddhameva, tasmā tam na vuttam. Ettāvātā ca āvāsapalibodhābhāvo dassito. **Cīvarapaṭivīsam apavilāyamānoti** iminā cīvarapalibodhasamaṅgitamassa dasseti. Tattha **cīvarapaṭivīsanti** attano pattabbacīvarabhāgam. **Apavilāyamānoti** ākāṅkhamāno. Tassa cīvaralābhe sati vassamvutthāvāse niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikānam vasena ekam tikam, tesamyeva vasena antarāmagge ekam, gataṭṭhāne ekanti tīṇam tikānam vasena ekam navakam veditabbam.

324. Tato param niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikasīmātikantikasubbhārānam vasena phāsuvihārapañcakam vuttam. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kathinakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Cīvarakkhandhakam

Jīvakavattukathāvaṇṇanā

329-330. Cīvarakkhandhake **kammavipākanti** kammajarogaṃ. **Samyamassāti** ānisaṃsassa, upayogathe cetam sāmivacanaṃ.

Pajjotarājavattukathādivaṇṇanā

334-336. **Vicchikassa jātoti** tassa kira mātuyā utusamaye sayanagatāya vicchiko nābhippadesaṃ āruḷho, sā tassa samphassaena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “vicchikassa jāto”ti. **Ussannadosoti** sañcitapittādidoso.

Varayācanakathāvaṇṇanā

337. **Itarītarenāti** itarena itarena. **Itara**-saddo pana aniyamavacano dvikkhattuṃ vuccamāno yaṃkiñci-saddehi samānattho hotīti vuttaṃ “**appagghenapi mahagghenapi yena kenaci**”ti. **Mahāpiṭṭhiyakojavanti** hatthipiṭṭhīsu attharītabbatāya mahāpiṭṭhiyanti laddhasamaññaṃ caturaṅgulapupphaṃ kojavaṃ.

Kambalānujānanādikathāvaṇṇanā

340. **Upacāreti** susānassa āsanne padese. **Chaḍḍetvā gatāti** kiñci avatvāyeva chaḍḍetvā gatā. **So eva sāmīti** akatāya katikāya yena gahitaṃ, sova sāmī.

Cīvarapaṭiggāhakasammutiādikathāvaṇṇanā

342-343. **Dhuravihāraṭṭhāneti** vihāradvārassa sammukhaṭṭhāne. **Vihāramajjheyeva sammannitabbanti** sabbesaṃ jānanatthāya vihāramajjheyeva nisinnehi sammannitabbaṃ. **Tulābhūtoti** tulāsadiso. **Vaṇṇāvaṇṇaṃ katvāti** sabbakoṭṭhāse agghato samake katvā. Tenevāha “**same paṭivise ṭhapetvā**”ti. **Idanti** sāmaṇeraṇaṃ upaḍḍhapaṭivīsassa dānaṃ. **Phātikammanti** sammuñjanībandhanādihatthakammaṃ. **Ukkuṭṭhiṃ karontīti** mahāsaddaṃ karonti. **Samapaṭivīso dātabboti** karissāmāti yācantānaṃ paṭiññāmatthenapi samakoṭṭhāso dātabbo.

Cīvararajanakathāvaṇṇanā

344. **Rajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvāti** antorajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvā evaṃ vaṭṭādhārake antorajanakumbhiyā pakkhitte majjhe udakaṃ tiṭṭhati, vaṭṭādhārakato bahi samantā antokumbhiyaṃ rajanacchallī. **Rajanaṃ pakkhipituntī** rajanacchallīṃ pakkhipitum.

Ticīvarānujānanakathāvaṇṇanā

346. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyāti** tuṭṭhamukhiyā.

Atirekacīvarādikathāvaṇṇanā

348. **Accupeyyanti** patiṭṭhapeyyaṃ. **Hatavattakānanti** kālātītavattānaṃ. **Uddharitvā alliyāpanakhaṇḍanti** dubbalaṭṭhānaṃ apanetvā alliyāpanavattakhaṇḍaṃ.

Visākhāvattukathāvaṇṇanā

349-351. Visākhāvattumhi **kallakāyāti** akilantakāyā pītisomanassehi puṭasarīrā. **Gatīti** ñāṇagati ñāṇādhigamo. **Abhisamparāyoti** ñāṇābhisamparāyo ñāṇasahito peccabhāvo.

Taṃ bhagavā byākarissatīti “so bhikkhu sotāpanno sakadāgāmi”tiādinā tassa taṃ ñāṇagatiṃ, tato paraṃ “niyato sambodhiparāyaṇo sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhassantaṃ karissati”tiādinā (saṃ. ni. 5.1004) ñāṇābhisamparāyaṇca āvi karissati. **Sovaggikanti** saggasaṃvattanikaṃ. **Sokaṃ nudati** vinodetīti **sokanudaṃ**.

Nisīdanādiānujānanakathāvaṇṇanā

353. **Dukkhaṃ supatī**ti nānāvidhasupinaṃ passanto dukkhaṃ supatī. **Dukkhaṃ paṭibujjhatī**ti paṭibujjhantopi uttasitvā salomaḥaṃso dukkhaṃ paṭibujjhati.

Pacchimavikappanupagacīvarādīkathāvaṇṇanā

359-362. **Aṭṭhapadakkachannena pattamukhaṃ sibbitunti** aṭṭhapadaphalakākārena pattamukhe tattha tattha gabbhaṃ dassetvā sibbituṃ. **Aggaḷaguttiyeva pamāṇanti** imehi catūhi nikkhepakāraṇehi ṭhapentenapi aggaḷaguttivihāreyeva ṭhapetuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

Saṅghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā

363. **Pañca māseti** accantasamyoḃe upayogavacanaṃ. **Vaḍḍhiṃ payojetvā ṭhapitaupanikkhepatoti** vassāvāsīkathāya veyyāvaccakarehi vaḍḍhiṃ payojetvā ṭhapitaupanikkhepatoti. **Tatruppādatoti** nāḷikeraārāmāditatruppādatoti. “Vassāvāsīkalābhavasena vā matakacīvaravasena vā tatruppādavassena vā aññena vā kenaci ākārena saṅghaṃ uddissa uppannacīvaraṃ, sabbaṃ tasseva atthatakathinassa pañca māse, anattatakathinassa ekaṃ cīvaramāsaṃ pāpuṇātī”ti avisesato vatvāpi puna vassāvāsīkalābhavasena uppanne labbhamānavisesaṃ dassetuṃ “**yaṃ pana ida**”ntiādi āradḍhaṃ. Tattha **idhāti** abhilāpamattametaṃ. “Vassaṃvutthasaṅghassa demā”ti vuttepi soyeva nayo. **Anattatakathinassapi pañca māse pāpuṇātī**ti vassāvāsīkalābhavasena uppannattā anattatakathinassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇātī. **Kenaci** pana “idha-saddena niyamitattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ akāraṇaṃ. Tathā hi idha-saddena aniyametvāpi “vassaṃvutthasaṅghassa demā”ti vā “vassāvāsīkaṃ demā”ti vā antohemante vassāvāsīkalābhavasena dinnāṃ cīvaraṃ anattatakathinassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇātī, teneva parato aṭṭhasu mātīkāsu “vassaṃvutthasaṅghassa detī”ti imassa mātīkāpadassa vinicchaye (mahāva. aṭṭha. 379) “cīvaramāsato paṭṭhāya yāva hemantassa pacchimo divaso, tāva vassāvāsīkaṃ demāti vutte kathinaṃ atthataṃ vā hotu anattataṃ vā, atītavassaṃvutthānameva pāpuṇātī”ti vuttaṃ. **Tato paranti** pañcamāsato paraṃ, gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāyāti attho.

“Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṃ “udāhu anāgatavasse”ti imassānantaraṃ daṭṭhabbaṃ. Gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāya uppannameva hi piṭṭhisamaye uppannattā “kiṃ atītavasse idaṃ vassāvāsīka”ntiādinā pucchitabbaṃ, teneva paratopi vakkhati “gimhānaṃ paṭhamadivasato paṭṭhāya vutte pana mātīkā āropetabbā ‘atītavassāvāsassa pañca māsā atikkantā, anāgato cātumāsaccayena bhavissati, kataravassāvāsassa desī”ti. Sace ‘atītavassaṃvutthānaṃ dammī’ti vadati, taṃantovassaṃvutthānameva pāpuṇātī”ti (mahāva. aṭṭha. 379). Potthakesu pana “anattatakathinassapi pañca māse pāpuṇātī”ti imassānantaraṃ “kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṃ likhanti, taṃ na yujjati. Na hi piṭṭhisamaye uppannaṃ sandhāya “anattatakathinassapi pañca māse pāpuṇātī”ti vuttaṃ, na ca piṭṭhisamaye uppannaṃ vutthavassasseva pāpuṇātī, sammukhībhūtānaṃ sabbesaṃ pāpuṇātī, teneva parato vakkhati “asukavīhāre vassaṃvutthasaṅghassāti vadati, tatra vassaṃvutthānameva yāva kathinassubbhārā pāpuṇātī. Sace pana gimhānaṃ paṭhamadivasato paṭṭhāya evaṃ vadati, tatra sammukhībhūtānaṃ sabbesaṃ pāpuṇātī. Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti (mahāva. aṭṭha. 379).

Ṭhitikā pana na tiṭṭhatīti ettha aṭṭhitāya ṭhitikāya puna aññasmiṃ cīvare uppanne sace eko bhikkhu āgacchati, majjhe chinditvā dvīhihi gahetabbaṃ. Ṭhitāya pana ṭhitikāya puna aññasmiṃ cīvare uppanne sace navakatāro āgacchati, ṭhitikā heṭṭhā gacchati. Sace vuḍḍhatāro āgacchati, ṭhitikā uddhamārohati. Atha añño natthi, puna attano pāpetvā gahetabbaṃ. **Duggahitāni hontī**ti ettha saṅghikāneva hontīti adhippāyo. **Gahitameva nāmāti** “imassa idaṃ patta”nti kiñcāpi na viditaṃ, te pana bhāgā atthato tesāṃ pattāyevāti adhippāyo. **Itovāti** therānaṃ dātabbatoyeva.

Saṅghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanandasakyaputtavattthukathāvaṇṇanā

364. **Sattāhavārena aruṇameva uṭṭhāpetī**ti etaṃ vacanamattameva ekasmiṃ vihāre sattāhakkiccbhāvato. **Idanti** ekādhīppāyadānaṃ. **Nānālābhehī**tiādisu nānā visuṃ visuṃ labho etesūti nānālābhā, dve vihārā, tehi **nānālābhehi**. Nānā visuṃ visuṃ pākārādīhi paricchinno upacāro etesanti nānūpacārā, tehi **nānūpacārehi**. **Ekasīmavīhārehī**ti ekūpacārasīmāyaṃ dvīhi vihārehi.

Gilānavattthukathāvaṇṇanā

365. **Palipannoti** nimuggo, makkhitoti attho. **Uccāretvāti** ukkhipitvā. **Samānācariyakoti** ettha sacepi ekassa ācariyassa eko antevāsiko hoti, eko saddhivīhāriko, etepi aññamaññaṃ samānācariyakā evāti vadanti.

366. Bhesajjam yojetum asamatto hoti vejjena “idañcidañca bhesajjam gahetvā iminā yojetvā dātabba”nti vutte tathā kātum asamattothi attho. **Nihātunti** nīharitum, chaḍḍetunti attho.

Matasantakakathāvaṇṇanā

367-369. Bhikkhussa kālakateti ettha **kālakata**-saddo bhāvasādhanoti āha “**kālakiriyā**”ti. **Tattha tattha saṅghassā**ti tasmim tasmim vihāre saṅghassa.

Saṅghe bhinne cīvaruppādakathāvaṇṇanā

376. Yattha pana dakkhiṇodakam pamāṇanti bhikkhū yasmim raṭṭhe dakkhiṇodakapaaggahaṇamattenapi deyyadhammassa sāmīno hoti adhippāyo. **Parasamuddeti** jambudīpe.

378. Matakacīvaram adhiṭṭhāti ettha maggaṃ gacchanto tassa kālakiriyam sutvā avihāraṭṭhāne ce dvādasaratanabbhantare aññesaṃ bhikkhūnaṃ abhāvaṃ ñatvā “idaṃ cīvaram mayhaṃ pāpuṇāti”ti adhiṭṭhāti, svādhīṭṭhitam.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā

379. Puggalādhiṭṭhānanayena vuttanti “sīmāyadāna”ntiādinā vattabbe “sīmāya deti”tiādi puggalādhiṭṭhānanayena vuttam. **Parikkhepārahaṭṭhānena paricchinnā**ti iminā aparikkhittassa vihārassa dhuvasannipātaṭṭhānādito paṭhamaleḍḍupātassa anto upacārasīmāti dasseti. Idāni dutiyaleḍḍupātassa antopi upacārasīmāyevāti dassetuṃ “**apicā**”tiādi āraḍḍham. Dhuvasannipātaṭṭhānampi pariyantagatameva gahetabbaṃ. Bhikkhunīnaṃ āramappavesanasenāsanāpucchanādi parivāsamānattārocānavassacchedanissayasenāsanaggāhādi vidhānanti idaṃ sabbaṃ imissāyeva upacārasīmāya vasena veditabbaṃ. Lābhatthāya ṭhapitasīmā **lābhasīmā**. Samānasaṃvāsaavippavāsasīmāsu dinnassa idaṃ nānattaṃ – “avippavāsasīmāya dammī”ti dinnam gāmaṭṭhānaṃ na pāpuṇāti. Kasmā? “Ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañcā”ti vuttattā. “Samānasaṃvāsakasīmāya dammī”ti dinnam pana gāme ṭhitānampi pāpuṇāti.

Buddhādhivutthoti buddhena bhagavatā adhivuttho. **Ekasminti** ekasmim vihāre. **Pākavaṭṭanti** dānavaṭṭam. **Vattati** pavattati. **Pamsukūlikānampi vaṭṭati** “tuyhaṃ demā”ti avatvā “bhikkhūnaṃ dema, therānaṃ demā”ti vuttattā pamsukūlikānaṃ vaṭṭati. **Vicāritamevā**ti upāhanatthavikādinamattāya vicāritameva.

Upaḍḍham dātabbanti yaṃ ubhato saṅghassa dinnam, tato upaḍḍham bhikkhūnaṃ, upaḍḍham bhikkhunīnaṃ dātabbaṃ. Sacepi eko bhikkhu hoti ekā vā bhikkhunī, antamaso anupasampannassapi upaḍḍhameva dātabbaṃ. “**Bhikkhusaṅghassa ca bhikkhunīnañca tuyhañcā**”ti vutte **pana puggalo visum na labhati**ti idaṃ aṭṭhakathāpamāneva gahetabbaṃ. Na hettha visesakāraṇam upalabbhati. Tathā hi “ubhato saṅghassa ca tuyhañca dammī”ti vutte sāmāññāvisesavacanehi saṅgahitattā yathā puggalo visum labhati, evamidhāpi “bhikkhusaṅghassa ca tuyhañcā”ti sāmāññāvisesavacanasabbhāvato bhavitabbameva visum puggalapaṭivisenāti viññāyati, tasmā aṭṭhakathāvacanamevettha pamāṇam. **Pāpuṇanattānato ekameva labhati**ti attano vassaggena pattaṭṭhānato ekameva koṭṭhāsaṃ labhati. Tattha kāraṇamāha “**kasmā? Bhikkhusaṅghaggaṇena gahitattā**”ti, bhikkhusaṅghaggaṇeneva puggalassapi gahitattāti adhippāyo. **Bhikkhusaṅghassa harāti vuttepi haritabbanti** īdisaṃ gihiveyyāvaccam na hoti katvā vuttam.

Lakkhaṇāññū vadantiti idaṃ sannīṭṭhānavacanaṃ, aṭṭhakathāsu anāgatattā pana evam vuttam. **Bahiupacārasīmāyam...pe... sabbesaṃ pāpuṇāti**ti yattha katthaci vutthavassānaṃ sabbesaṃ pāpuṇāti adhippāyo. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi** (kañkhā. aṭṭha. akālacīvarasikkhāpadavaṇṇanā) “sace pana bahiupacārasīmāyam ṭhito ‘vassaṃvutthasaṅghassā’ti vadati, yattha katthaci vutthavassānaṃ sabbesaṃ sampattānaṃ pāpuṇāti”ti vuttam. **Gaṇṭhipadesu** pana “vassāvāsassa ananurūpe padese ṭhatvā vuttattā vassaṃvutthānaṃ avutthānañca sabbesaṃ pāpuṇāti”ti vuttam, tam na gahetabbaṃ. Na hi “vassaṃvutthasaṅghassa dammī”ti vutte avutthavassānaṃ pāpuṇāti. **Evam vadati**ti “vassaṃvutthasaṅghassa dammī”ti vadati. **Uddesaṃ gahetuṃ āgatoti** tassa santike uddesaṃ agahitapubbassapi uddesaṃ gaṇhissāmīti āgatakālato paṭṭhāya antevāsikabhāvūpagamanato vuttam. Sesametha suviññeyyameva.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cīvarakkhandhakaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Campeyyakkhandhakam

Kassapagottabhikkhuvatthukathāvaṇṇanā

380. Campeyyakkhandhake **campāyanti** evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa āramapokkharāṇādīsu tesu tesu ṭhānesu campakarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā “campā”ti saṅkhaṃ agamāsi. **Gaggarāya pokkharāṇiyā fireti** tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā “gaggarā”ti laddhavohārā pokkharāṇī atthi, tassā tīre samantato nīlādīpañcavaṇṇakusumaṇḍitaṃ mahantaṃ campakavanaṃ, tasmīṃ bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya “gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Tantibaddhoti tanti** vuccati byāpāro, tattha baddho pasuto ussukkaṃ āpannoti attho, tasmīṃ āvāse akataṃ senāsanāṃ karoti, jiṇṇaṃ paṭisaṅkharoti, kate issaro hotīti adhippāyo. Tenāha “**tasmīṃ āvāse kattabbattā tantipaṭibaddho**”ti, kattabbakamme ussāhamāpannoti attho.

Ñattivipannakammādikathāvaṇṇanā

385-387. **Paṭikkosantesūti** nivārentesu. **Hāpanaṃ vā aññathā karaṇaṃ vā natthīti** ñattikammaṃ ekāya eva ñattiyā kattabbattā tato hāpanaṃ na sambhavati, anussāvanāya abhāvato pacchā ñattīṭṭhapanavasena dvīhi ñattīhi karaṇavasena ca aññathā karaṇaṃ natthi.

Catuvaggakaraṇādikathāvaṇṇanā

389. Ukkhepanīyakammakato **kammaṇānāsaṃvāsako**, ukkhittānuvattako **laddhinānāsaṃvāsako**.

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā

395. **Appatto nissāraṇanti** ettha **nissāraṇakammaṃ** nāma kuladūsakānaññeva anuññātaṃ, ayañca “bālo hoti abyatto”tiādīnā niddiṭṭho kuladūsako na hoti, tasmā “appatto”ti vutto. Yadi evaṃ kathaṃ sunissārito hotīti? Bālaabyattatādiyuttassapi kammakkhandhake “ākāṅkhamāno saṅgho pabbājanīyakammaṃ kareyyā”ti (cūlava. 27) vuttattā. Tenevāha “**tañcesā...pe... tasmā sunissārito hoti**”ti. Tattha **tanti** pabbājanīyakammaṃ. **Esoti** “bālo”tiādīnā niddiṭṭho. **Āveṇikena lakkhaṇenāti** pabbājanīyakammaṃ āveṇikabhūtena kuladūsakabhāvalakkhaṇena.

Tañce saṅgho nissāreti, sunissāritoti ettha adhippetassa pabbājanīyakammaṃ vasena atthaṃ dassetvā idāni yadi “tañce saṅgho nissāreti”ti tajjanīyādikammavasena nissāraṇā adhippetā, tadā nissāraṇaṃ sampattoyeva tajjanīyādivasena sunissāritoti byatirekamukhena atthaṃ dassetuṃ puna “**tañce saṅgho nissāreti**”ti ulliṅgetvā attho kathito. Natthi etassa apadānaṃ avakhaṇḍanaṃ āpattipariyantoti **anapadāno. Ekekenapi aṅgena nissāraṇā anuññātāti** kammakkhandhake anuññātā. Sesamettha paḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Campeyyakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kosambakakkhandhakaṃ

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā

451. Kosambakakkhandhake **sace hoti, desessāmīti** subbacatāya sikkhākāmatāya ca āpattiṃ passi. **Natthi āpattīti** anāpattipakkhopi ettha sambhavatīti adhippāyena. Sā panāpatti eva. Tenāha “**so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahoṣi**”ti.

453-454. **Sambhamaatthavasenāti** turitatthavasena. “**Akāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto**”ti vadeyyāti yasmā pubbe vinayadharassa vacanena “sace āpatti hoti, desessāmī”ti anena paṭiññātaṃ, idānīpi tasseva vacanena “asañcicca assatiyā katattā natthettha āpatti”ti anāpattisaññī, tasmā “ākāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto”ti ukkhepake bhikkhū yadi vadeyyāti adhippāyo. **Ukkhittānuvattake vā “tumhe āpattiṃ āpannā”ti vadeyyāti** yasmā vatthujānanacittēnāyaṃ sacittakā āpatti, ayañca udakāvasese udakāvasesasaññī, tasmā sāpattikasseva “tumhe chandāgatiṃ gacchathā”ti adhippāyena “tumhe āpattiṃ āpannā”ti ukkhittānuvattake vadeyya.

455-456. **Kammaṃ kopetīti** “nānāsaṃvāsakacatuttho ce, bhikkhave, kammaṃ kareyya, akammaṃ na ca karaṇīya”ntiādivacanato (mahāva. 389) sace saṅgho taṃ gaṇapūraṃ katvā kammaṃ kareyya, ayaṃ tattha nisinnopi taṃ kammaṃ kopetīti adhippāyo. **Upacāraṃ muñcitvāti** ettha **upacāro** nāma aññamaññaṃ hatthena pāpuṇaṇaṭṭhānaṃ.

457. **Bhaṇḍanaajātīti**ādīsu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaṃ nāma, taṃ jātaṃ etesanti **bhaṇḍanaajātā**, hatthaparāmāsādivasena matthakaṃ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā**, viruddhavādabhūtaṃ vādaṃ āpannāti **vivādāpannā. Mukhasattīhi**ti vācāsattīhi. **Vitudentīti** vijjhantā. **Bhagavantaṃ etadavocāti** “idha, bhante, kosambiyaṃ bhikkhū bhaṇḍanaajātā”tiādivacanāya avoca, tañca kho neva piyakamyatāya, na bhedādhippāyena, atha kho atthakāmatāya hitakāmatāya. Sāmaggīkārako kiresa bhikkhu, tasmāssa etadahosi “yathā ime bhikkhū vivādaṃ āradhā, na sakkā mayā, nāpi aññena bhikkhunā samagge kātuṃ, appeva nāma sadevake loke aggapuggalo bhagavā sayāṃ vā gantvā attano vā

santikam pakkosāpetvā etesaṃ bhikkhūnaṃ khantimettāpaṭisaṃyuttaṃ sāraṇīyadhammadesanaṃ kathetvā sāmaggim kareyyā”ti atthakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca. **Tasmā evamāhāti** atthakāmatā evamāha, na bhagavato vacanaṃ anādiyanto. Ye pana tadā sattha vacanaṃ na gaṇhiṃsu, te kiñci avatvā tuṇhībūtā maṅkubhūtā aṭṭhaṃsu, tasmā ubhayesampi satthari agāravapaṭipatti nāhosi.

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dīghāvuvattukathāvaṇṇanā

458. Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesītiādīsu **bhūtapubbanti** idaṃ bhagavā pathavīgataṃ nidhiṃ uddharitvā purato rāsīṃ karonto viya bhavapaṭicchannaṃ purāvutthaṃ dassento āha. **Aḍḍhoti** issaro. Yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti, ayaṃ pana na kevalaṃ aḍḍhoyeva, mahaddhano mahatā aparimāṇasaṅkhena dhanena samannāgatoti āha “**mahaddhano**”ti. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato kāmā bhogā nāma, tasmā pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. Mahantaṃ senābalañceva thāmabalañca etassāti **mahabbalo**. Mahanto hatthiassādivahano etassāti **mahāvāhano**. Mahantaṃ vijitaṃ raṭṭhaṃ etassāti **mahāvijito**. **Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāroti koso** vuccati bhaṇḍāgārasāragabbho, **koṭṭhaṃ** vuccati dhaññassa āṭhapanatṭhānaṃ, koṭṭhabhūtaṃ agāraṃ **koṭṭhāgāraṃ**, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso dhaññānañca paripuṇṇakoṭṭhāgāroti attho.

Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā pattīti. Yathā hi asino tikkhabhāvaparipālako paricchado “koso”ti vuccati, evaṃ rañño tikkhabhāvaparipālakattā caturaṅginī senā “koso”ti vuccati. Tividhaṃ koṭṭhāgāraṃ dhanakoṭṭhāgāraṃ dhaññakoṭṭhāgāraṃ vatthakoṭṭhāgāraṃ. Taṃ sabbampi paripuṇṇamassāti **paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro**. **Caturaṅginim senanti** hatthiassarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ senaṃ. **Sannayhitvāti** cammapaṭimuṇṇānādihi sannāhaṃ kāretvā. **Abbhuyāsīti** abhiuyyāsi, abhimukho hutvā nikkhamīti attho. **Ekasaṅghātampīti** ekappahāraṃpi. **Dhovananti** dhovanudakaṃ. **Parinetvāti** niharitvā. “Anatthado”ti vattabbe da-kārassa ta-kāraṃ katvā “anatthato”ti vuttanti āha “**atha vā**”tiādi.

464. Vaggabhāvena vā puthu nānā saddo assāti **puthusaddo**. **Samajanoti** bhaṇḍane samajjhāsayo jano. **Tatthāti** tasmim janakāye. **Ahaṃ bāloti na maññitthāti** bālalakkhaṇe ṭhitopi “ahaṃ bālo”ti na maññi. **Bhiyyo cāti** attano bālābhāvassa aṅānato bhiyyo ca bhaṇḍanassa upariphoṭo viya saṅghabhedassa attano kāraṇabhāvampi uppajjamaṇaṃ na maññittha nāññāsi.

Kalahavasena pavattavācāyeva gocarā etesanti **vācāgocarā**. **Mukhāyāmanti** vivadanavasena mukhaṃ āyāmetvā bhāṇino. **Na taṃ jānantīti** taṃ kalahaṃ na jānanti. Kalahaṃ karonto ca taṃ na jānanto nāma natthi. Yathā pana na jānanti, taṃ dassetuṃ āha “**evaṃ sādīnavo aya**”nti, ayaṃ kalaho nāma attano paresaṅga atthahāpanato anattuppādanato diṭṭheva dhamme samparāye ca sādīnavo sadosoti attho. **Taṃ na jānantīti** taṃ kalahaṃ na jānanti. Kathaṃ na jānantīti āha “**evaṃ sādīnavo aya**”nti, “evaṃ sādīnavo ayaṃ kalaho”ti evaṃ taṃ kalahaṃ na jānantīti attho.

Akkocchi mantiādīsu **akkocchi**ti akkosi. **Avadhīti** pahari. **Ajīnīti** kūṭasakkhotāraṇena vā vādapaṭivādena vā karaṇuttariyakaraṇena vā ajesi. **Ahāsīti** mama santakaṃ pattādīsu kiñciveva avahari. **Ye ca tanti** ye keci devā vā manussā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā taṃ “akkocchi ma”ntiādivatthukaṃ kodhaṃ sakaṭadhuraṃ viya naddhinā pūtimacchādīni viya ca kusādīhi punappunaṃ veṭṭentā **upanayhanti** upanāhavasena anubandhanti, tesam sakim uppannaṃ veraṃ na sammattīti attho.

Ye ca taṃ nupanayhantiti assatiyā amanasikārasena vā kammaṇṇapaccavekkhaṇādivasena vā ye taṃ akkosādivatthukaṃ kodhaṃ “tayāpi koci niddoso purimabhava akkuṭṭho bhavissati, pahaṭo bhavissati, kūṭasakkhim otāretvā jito bhavissati, kassaci te pasayha kiñci acchinnaṃ bhavissati, tasmā niddoso hutvāpi akkosādīni pāpuṇāsī”ti evaṃ na upanayhanti, tesu pamādena uppannampi veraṃ iminā anupanayhanena nirindhano viya jātavedo upasammati.

Na hi verena verānīti yathā hi kheḷasiṅghāṇikādiyasucimakkhitam ṭhānaṃ teheva asucīhi dhovanto suddhaṃ niggandhaṃ kātuṃ na sakkoti, atha kho taṃ ṭhānaṃ bhiyyoso mattāya asuddhatarāñca duggandhatarāñca hoti, evameva akkosantaṃ paccakkosanto paharantaṃ paṭipaharanto verena veraṃ vūpasametum na sakkoti, atha kho bhiyyo verameva karoti. Iti verāni nāma verena kismiñcīpi kāle na sammanti, atha kho vaḍḍhantiyeva. **Averena ca sammanti**ti yathā pana tāni kheḷādīni asucīni vipasannena udakena dhoviyamānāni nassanti, taṃ ṭhānaṃ suddhaṃ hoti niggandhaṃ, evameva averena khantimettodakena yonisomanasikārena paṭisaṅkhānena paccavekkhaṇena verāni vūpasammanti paṭippassambhanti abhāvaṃ gacchanti. **Esa dhammo sanantanoti** esa averena verūpasamasanañkhāto porāṇako dhammo sabbesaṃ buddhapaccekabuddhakhīṇāsavānaṃ gatamaggo.

Na jānantīti aniccasaññaṃ na paccupaṭṭhāpentīti adhippāyo. **Tato sammanti medhagāti** tato tasmā kāraṇā medhagā kalahā sammanti vūpasamaṃ gacchanti. Kathaṃ te sammanti āha “**evañhi**”tiādi. Tattha **evañhi te jānantīti** te paṇḍitā “mayam maccusamīpaṃ gacchāmā”ti evaṃ jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ vūpasamāya

paṭipajjanti, atha nesam taya paṭipattiyā te medhagā sammantīti adhippāyo.

Tesampi hoti saṅgati ye mātāpitūnaṃ aṭṭhīni chindanti, paṇe haranti, gavādīni ca pasayha gaṇhanti, evaṃ raṭṭhaṃ vilumpamaṇānaṃ tesampi saṅgati hoti, kimaṅgaṃ pana tumhākaṃ na siyāti adhippāyo.

Vaṇṇavaṇṇadīpanatthaṃ vuttāti “bālasahāyatāya ime bhikkhū kalahapasutā, paṇḍitasahāyānaṃ pana idaṃ na siyā”ti paṇḍitasahāyassa bālasahāyassa ca vaṇṇavaṇṇadīpanatthaṃ vuttā. **Nipakanti** nepakkapaññāya samannāgataṃ. **Sādhuvihāri dhīranti** bhaddakavihāriṃ paṇḍitaṃ. **Pākaṭaparissaye ca paṭicchannaparissaye ca abhibhavitvāti** siḥabyagghādayo pākaṭaparissaye ca rāgabhayadosabhayādayo paṭicchannaparissaye cāti sabbeva parissaye abhibhavitvā.

Ekakā carimsūti “idaṃ rajjaṃ nāma mahantaṃ pamādaṭṭhānaṃ, kiṃ amhākaṃ rajjena kāritenā”ti raṭṭhaṃ pahāya tato mahāraññaṃ pavisitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā catūsu iriyāpathesu ekakā carimsūti attho.

Ekassa caritaṃ seyyoti pabbajitassa pabbajitakālate paṭṭhāya ekībhāvābhīratassa ekasseva caritaṃ seyyoti attho. **Natthi bāle saḥāyatāti** cūlasīlaṃ majjhimsīlaṃ mahāsīlaṃ dasa kathāvattūni terasa dhutaṅgaṃ vipassanāññaṃ cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā amatamahānibbānanti ayaṃ saḥāyatā nāma, sā bālaṃ nissāya adhigantaṃ na sakkāti natthi bāle saḥāyatā. Mātaṅgo araññaṃ **mātaṅgaraññeti** saralopena sandhi. “Mātaṅgarañña”tipi pāṭho, araññaṃ mātaṅgo viyāti attho. **Mātaṅga**-saddeneva hatthibhāvassa vuttattā nāgavacanaṃ tassa mahattavibhāvanatthanti āha “**nāgoti mahantādhivacanameta**”nti. Mahantapariyāyo hi **nāga**-saddo hoti “etaṃ nāgassa nāgena, īsādantassa hatthino”tiādisu (udā. 35).

Dīghāvuvattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā

465. Bālakaloṇakāragāmoti upāligahapatissa evaṃnāmako bhogaṅgāmo. **Tenupasaṅkamīti** dhammasenāpatimahāmogallānattheresu vā asītimahāsāvakesu vā antamaso dhammabhaṇḍāgārikāṃ ānandattherampi kañci anāmantetvā sayameva pattacīvaramādāya anīkanissaṭṭo hatthī viya yūthanissaṭṭo kālasīho viya vātacchinno valāhako viya ca ekakova upasaṅkami. Kasmā upasaṅkami? Gaṇe kirassa ādīnavāṃ disvā ekavihāriṃ bhikkhūṃ passitukāmatā udapādi, tasmā sītādīpīlito uñhādīṃ patthayamāno viya upasaṅkami. Atha vā bhagavatā so ādīnavo pageva pariññāto, na tena satthā nibbinno, tasmīṃ pana antovasse keci buddhaveneyyā nāhesuṃ, tena aññattha gamaṇaṃ tesāṃ bhikkhūnaṃ damanupāyoti pālīyeyyakaṃ uddissa gacchanto ekavihāriṃ āyasmantaṃ bhaguṃ sampahaṃsetuṃ tattha gato. Evaṃ gate ca satthari pañcasatā bhikkhū āyasmantaṃ ānandaṃ āhaṃsu “āvuso ānanda satthā ekakova gato, mayaṃ anubandhissāmā”ti. “āvuso, yadā bhagavā sāmāṃ senānaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya anāmantetvā upaṭṭhāke anapaloketvā bhikkhusaṅghaṃ adutiyo gacchati, tadā ekacārikaṃ carituṃ bhagavato ajjhāsāyo, sāvakena nāma satthu ajjhāsāyānurūpaṃ paṭipajjitabbaṃ, tasmā na imesu divasesu bhagavā anugantabbo”ti nivāresi, sayampi nānugañchi. **Dhammiyā kathāyāti** ekībhāve ānisaṃsaṭṭisaṃyuttāya dhammakathāya.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācīnavamsadāyagamanakathāvaṇṇanā

466. Yena pācīnavamsadāyoti tattha kasmā upasaṅkami? Yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsītassa pānīye, sītena phuṭṭhassa uñhe, uñhena phuṭṭhassa sīte, dukkhitassa sukhe abhiruci uppajjati, evameva bhagavato kosambake bhikkhū aññamaññaṃ vivādāpanne asamaggavāsaṃ vasante, samaggavāsaṃ vasante āvajjentassa ime tayo kulaputtā āpāthamāgamiṃsu, atha nesam paggaṇhitukāmo upasaṅkami “evāyaṃ paṭipattianukkamena kosambakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayanūpāyo hoti”ti. **Viharantīti** sāmaggirasāṃ anubhavamānā viharantī.

Dāyapāloti (ma. ni. aṭṭha. 1.325) araññaṃ pālo. So araññaṃ yathā icchicchitappadesena manussā pavisitvā tattha pupphaṃ vā phalaṃ vā niyyāsaṃ vā dabbasambhāraṃ vā na haranti, evaṃ vatiyā parikkhittassa araññaṃ yojite dvāre nisīditvā araññaṃ rakkhati, tasmā “dāyapālo”ti vutto. **Attakāmarūpā viharantīti** attano hitaṃ kāmayaṃānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammadūtakammāpahīṇagamanādīnaṃ vasena ekavīsātiesanaṃ āhī jīvikaṃ kappeti, ayaṃ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmiṃ sāsane pabbajitvā ekavīsātiesanaṃ pahāya catupārisuddhisīle patiṭṭhāya buddhāvacaṇaṃ uggaṇhitvā sappāyadhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya aṭṭhatimsāya ārammaṇesu cīttaruciyaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmantāṃ pahāya araññaṃ pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaṃ kurumāno vicarati, ayaṃ attakāmo nāma. Tepi tayo kulaputtā evarūpā ahesuṃ. Tena vuttaṃ “attakāmarūpā viharantī”ti.

Mā tesam aphāsamakāsīti tesam aphāsukaṃ mā akāsīti bhagavantaṃ vāresi. Evaṃ kirassa ahosi “ime kulaputtā samaggā viharanti, ekaccassa ca gataṭṭhāne bhaṇḍanakalahavivādā vattanti, tikhiṇasiṅgo caṇḍaṅgo viya ovijjhanto vicarati, athekamaggena dvinnaṃ gamaṇaṃ na hoti, kadāci ayampi evaṃ karonto imesaṃ kulaputtānaṃ samaggavāsaṃ bhindeyya,

pāsādikō ca panesa suvaṇṇavaṇṇo rasagiddho maññe, gatakālato paṭṭhāya pañīṭadāyākānaṃ attano upaṭṭhākānaṃ vaṇṇakathanādīhi imesaṃ kulaputtānaṃ appamādavihāraṃ bhindeyya, vasaṇaṭṭhānāni cāpi etesaṃ kulaputtānaṃ nibaddhāni paricchināni tissova paṇṇasālā tayo caṅkamā tīṇi divāṭṭhānāni tīṇi mañcapīṭhāni, ayaṃ pana samaṇo mahākāyo vuḍḍhataro maññe bhavissati, so akāle ime kulaputte senāsanaṃ vuṭṭhapessati, evaṃ sabbathāpi etesaṃ aphāsu bhavissati”ti. Taṃ anicchanto “mā tesāṃ aphāsumakāsī”ti bhagavantaṃ vāreti.

Kiṃ panesa jānanto vāresi ajānantoti? Ajānanto. Sammāsambuddho hi nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmapabbhāya asīṭianubyañjanehi dvattimsamahāpurisalakkhaṇasiriyā ca buddhānubhāvaṃ dassento vicarati, tadā “ko eso”ti apucchitvā jānitabbo hoti. Tadā pana bhagavā “māssu koci mama buddhānubhāvaṃ aññāsī”ti tathārūpena iddhābhisaṅkhārena sabbampi taṃ buddhānubhāvaṃ cīvaragabbhena viya paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando viya sayameva pattacīvaramādāya aññātakavesena agamāsi. Iti taṃ ajānantova dāyapālo vāresi.

Etadvocāti thero kira “mā samaṇā”ti dāyapālassa kathaṃ sutvā cintesi “mayāṃ tayo janā idha viharāma, añño pabbajito nāma natthi, ayañca dāyapālo pabbajitena viya saddhiṃ katheti, ko nu kho bhavissati”ti divāṭṭhānato utṭhāya dvāre ṭhatvā maggaṃ olokeno bhagavantaṃ addasa. Bhagavāpi therassa saha dassaneneva sarīrobhāsaṃ muñci, asīṭianubyañjanavirājītā byāmapabbhā pasāritasuvaṇṇapaṭo viya virocittha. Thero “ayaṃ dāyapālo phaṇakataāsīvisaṃ gīvāya gahetuṃ hatthaṃ pasārento viya loke aggapuggalena saddhiṃ kathentova na jānāti, aññatarabhikkhūnā viya saddhiṃ katheti”ti nivārento etaṃ “māvuso, dāyapāla”tiādivacanaṃ avoca.

Tenupasaṅkamīti kasmā bhagavato paccuggamaṇaṃ akatvā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi “mayāṃ tayo janā samaggavāsaṃ vasāma, sacāhaṃ ekakova paccuggamaṇaṃ karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissati, piyamitte gahetvā paccuggamaṇaṃ karissāmi. Yathā ca bhagavā mayhaṃ piyo, evaṃ sahāyānampi me piyo”ti tehi saddhiṃ paccuggamaṇaṃ kātukāmo sayāṃ akatvā upasaṅkami. Keci pana “tesāṃ therānaṃ paṇṇasāladvāre caṅkamanakoṭiyā bhagavato āgamaṇamaggo hoti, tasmā thero tesāṃ saññaṃ dadamāno va gato”ti vadanti. **Abhikkamathāti** ito āgacchatha. **Pāde pakkhālesīti** vikasitapadumasannibhehi jālahatthehi mañivaṇṇaṃ udakaṃ gahetvā suvaṇṇavaṇṇesu piṭṭhipādesu udakaṃ āsiñcitvā pādena pādaṃ ghaṃsento pakkhālesi. Buddhānaṃ kāye rajojallaṃ nāma na upalimpati, kasmā pakkhālesīti? Sarīrassa utuggahaṇatthaṃ tesañca cittasampahaṃsanatthaṃ. Amhehi abhihaṭena udakena bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogaṃ akāsīti tesāṃ bhikkhūnaṃ balavasomanassavasena cittaṃ piṇitaṃ hoti, tasmā pakkhālesi.

Āyasmantaṃ anuruddhaṃ bhagavā etadvocāti so kira tesāṃ vuḍḍhataro, tassa saṅgahe kate sesānaṃ katova hotīti therāññeva etaṃ “kacci vo anuruddhā”tiādivacanaṃ avoca. **Anuruddhāti** vā ekasesanayena vuttaṃ virūpekasesassapi icchitabbattā, evañca katvā bahuvacananiddeso ca samatthito hoti. **Kaccīti** pucchanaṭṭhe nipāto. **Votī** sāmivacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – kacci anuruddhā tumhākaṃ khamañyaṃ, iriyāpatho vo khamati, kacci yāpanīyaṃ, kacci vo jīvitaṃ yāpeti ghaṭiyati, kacci piṇḍakena na kilamatha, kacci tumhākaṃ sulabhapiṇḍaṃ, sampatte vo disvā manussā ulūnkayāguṃ vā kaṭacchubhikkhaṃ vā dātappaṃ maññantīti bhikkhācāravattaṃ pucchati. Kasmā? Yasmā paccayena akilamantena sakkā samaṇadhammo kātuṃ, vattameva vā etaṃ pabbajitānaṃ.

Atha tena paṭivacane dinne “anuruddhā tumhe rājababbajītā mahāpuññā, manussā tumhākaṃ araññe vasantānaṃ adatvā kassa aññassa dātappaṃ maññissanti, tumhe pana etaṃ bhuñjītvā kiṃ nu kho mīgapotakā viya aññamaññaṃ ghaṭentā viharatha, udāhu sāmaggibhāvo vo atthi”ti sāmaggirasāṃ pucchanto “**kacci pana vo anuruddhā samaggā**”tiādimāha. Tattha **khīrodakābhūtāti** yathā khīrañca udakañca aññamaññaṃ saṃsandati, visuṃ na hoti, ekattaṃ viya upeti, kacci evaṃ sāmaggivasena ekattupagatacittuppādā viharathāti pucchati. **Piyacakkhūhīti** mettacittaṃ paccupaṭṭhāpetvā olokanato piyabhāvadīpakāni cakkhūni piyacakkhūni nāma, “kacci tathārūpehi cakkhūni aññamaññaṃ passantā viharathā”ti pucchati. **Tagghāti** ekaṃsatthe nipāto, ekaṃsena mayāṃ bhanteti vuttaṃ hoti. **Yathā kathaṃ panāti** ettha **yathāti** nipātamaṭṭhaṃ, **kathanti** kāraṇapucchā, kathaṃ pana tumhe evaṃ viharatha, kena kāraṇena viharatha, taṃ me kāraṇaṃ brūhīti vuttaṃ hoti.

Mettaṃ kāyakammaṃ mettacittavasena pavattaṃ kāyakammaṃ. **Āvi ceva raho cāti** sammukhā ceva parammukhā ca. Itaresupi eseva nayo. Tattha sammukhā kāyavacīkammāni sahaṃvāse labbhanti, itarāni vippavāse, manokammaṃ sabbattha labbhanti. Yañhi saheva vasantesu ekena mañcapīṭhaṃ vā dārubhaṇḍaṃ vā mattikābhaṇḍaṃ vā bahi dunnikkhattaṃ hoti, taṃ disvā “kenidaṃ vaḷañjita”nti avaññaṃ akatvā attanā dunnikkhattaṃ viya gahetvā paṭisāmentassa paṭijaggitabbayuttaṃ vā pana ṭhānaṃ paṭijaggantassa sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Ekasmiṃ pakkante tena dunnikkhattaṃ senāsanaṃ parikkhāraṃ tatheva nikkhipantassa paṭijaggitabbayuttaṃ vā pana ṭhānaṃ paṭijaggantassa parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Sahavasantaṃ pana therehi saddhiṃ madhuraṃ sammodanīyakathaṃ paṭisanthārakathaṃ sārāṇīyakathaṃ dhammakathaṃ sarabhaññaṃ sākacchaṃ pañhapucchanaṃ pañhavissajjananti evamādikaraṇe sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu “mayhaṃ piyasahāyo nandiyatthero kimilatthero evaṃ sīlasampanno evaṃ ācārasampanno”tiādiguṇakathane parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. “Mayhaṃ piyamitto nandiyatthero kimilatthero avero hotu abyāpajjo sukhī”ti evaṃ samannāharato pana sammukhāpi parammukhāpi mettaṃ manokammaṃ hotiyeva.

Nānā hi kho no bhante kāyāti ayañhi kāyo piṭṭhaṃ viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātuṃ na sakkā. **Ekañca**

pana maññe cittanti cittaṃ pana no attano viya aññamaññassa hitabhāvena avirodhabhāvena bhedābhāvena samaggabhāvena ekamevāti dasseti. Kathaṃ panete sakaṃ cittaṃ nikkhipitvā itaresaṃ cittavasena vattiṃsūti? Ekassa patte malaṃ uṭṭhahati, ekassa cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ hoti, ekassa paribhaṇḍakammaṃ hoti. Tattha yassa patte malaṃ uṭṭhitam, tena “mamāvuso patte malaṃ uṭṭhitam, pacitum vaṭṭati”ti vutte itare “mayhaṃ cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ dhovitabbaṃ, mayhaṃ paribhaṇḍam kātabba”nti avatvā araññaṃ pavisitvā dārūni āharitvā bhinditvā pattakaṭāhe bahalatanumattikāhi lepaṃ katvā pattam pacitvā tato paraṃ cīvaraṃ vā dhovanti, paribhaṇḍam vā karonti. “Mamāvuso cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ, dhovitum vaṭṭati”ti “mama paṇṇasālā uklāpā, paribhaṇḍam katum vaṭṭati”ti paṭhamataram ārocitepi eseva nayo.

Idāni tesam appamādalakkhaṇaṃ pucchanto “**kacci pana vo anuruddhā**”tiādimāha. Tattha **voti** nipātamattaṃ, paccattavacanam vā, kacci tumheti attho. **Ambhākanti** amhesu tīsu janesu. **Piṇḍāya paṭikkamānti** gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. **Avakkārapātinti** atirekapiṇḍapātaṃ apānetvā ṭhapanatthāya ekaṃ samuggapātiṃ dhovitvā ṭhāpeti. **Yo pacchāti** te kira therā na ekatova bhikkhācāraṃ pavisanti. Phalasaṃpattiratā hete pātova sarīrapaṭijjaggaṇaṃ katvā vattapaṭipattiṃ pūretvā senāsaṇaṃ pavisitvā kālaparicchedaṃ katvā phalasaṃpattiṃ appētvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataram nisīno attano kālaparicchedavasena paṭhamataram uṭṭhāti, so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭṭhānaṃ āgantvā jānāti “dve bhikkhū pacchato, ahaṃ paṭhamataram āgato”ti. Atha pattam pidahitvā āsanapaññāpanādīni katvā yadi patte paṭivīsamattameva hoti, nisīditvā bhuñjati, yadi atirekaṃ hoti, avakkārapātiyaṃ pakkhipitvā pātiṃ pidhāya bhuñjati, katabhattakicco pattam dhovitvā vodakaṃ katvā thavikāya osāpetvā pattacīvaraṃ gahetvā attano vasanaṭṭhānaṃ pavisati.

Dutiyo pi āgantvā jānāti “eko paṭhamam āgato, eko pacchato”ti. So sace patte bhattam pamāṇameva hoti, bhuñjati. Sace mandaṃ, avakkārapātito gahetvā bhuñjati. Sace atirekaṃ hoti, avakkārapātiyaṃ pakkhipitvā pamāṇameva bhuñjitvā purimatthero viya vasanaṭṭhānaṃ pavisati. Tatiyo pi āgantvā jānāti “dve paṭhamam āgatā, ahaṃ pacchimo”ti. Sopi dutiyatthero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattam dhovitvā vodakaṃ katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti, pānīyaghaṭe vā paribhojanīyaghaṭe vā avasesaudakaṃ chaḍḍetvā ghaṭe nikujjitvā avakkārapātiyaṃ sace avasesabhattam hoti, tam vuttanayena jahitvā pātiṃ dhovitvā paṭisāmeti, bhattaggaṃ sammajjati, so kacavaram chaḍḍetvā sammajjanim ukkhipitvā upacikāhi muttattṭhāne ṭhāpetvā pattacīvaramādāya vasanaṭṭhānaṃ pavisati. Idaṃ therānaṃ bahivihāre araññe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāya vattaṃ. Idaṃ sandhāya “yo pacchā”tiādi vuttaṃ.

Yo passatītiādi pana nesam antovihāre vattanti veditabbaṃ. Tattha **vaccaghaṭanti** ācamaṇakumbhiṃ. **Rittanti** rittakaṃ. **Tucchanti** tasseva vevacanaṃ. **Avisayhanti** ukkhipitum asakkuṇeyyaṃ atibhāriyaṃ. **Hatthavikārenāti** hatthasaññāya. Te kira pānīyaghaṭādīsu yaṃkiñci tucchakaṃ gahetvā pokkharāṇim gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakaṃ pariśāvetvā tīre ṭhāpetvā aññaṃ bhikkhūṃ hatthavikārena āmantenti, odissa vā anodissa vā saddaṃ na karonti. Kasmā odissa na karonti? Tañhi bhikkhūṃ saddo bādheyyāti. Kasmā anodissa na karonti? Anodissa sadde dinne “ahaṃ pure, ahaṃ pure”ti dvepi nikkhameyyuṃ. Tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhavēyya. Saṃyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikaṃ gantvā tena diṭṭhabhāvaṃ ṇatvā hatthasaññānaṃ karoti, tāya saññāya itaro āgacchati, tato dve janā hatthena hattham saṃsibbantā dvīsu hatthesu ṭhāpetvā uṭṭhāpentī. Tam sandhāyāha “**hatthavikārena dutiyaṃ āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhāpema**”ti.

Pañcāhikaṃ kho panāti cātuddase pannarase aṭṭhamiyanti idaṃ tāva pakatidhammassavanameva, tam akhaṇḍam katvā pañcāme pañcāme divase dve therā natīvikāle nahāyitvā anuruddhattherassa vasanaṭṭhānaṃ gacchantī. Tattha tayopi nisīditvā tiṇṇam piṭakānaṃ aññatarasmim aññamaññaṃ pañhaṃ pucchanti, aññamaññaṃ vissajjenti. Tesam evam karontānaṃyeva aruṇam ugacchati. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. Ettāvātā therena bhagavatā appamādalakkhaṇaṃ pucchitena pamādaṭṭhānesuyeva appamādalakkhaṇaṃ vissajjitaṃ hoti. Aññesañhi bhikkhūnaṃ bhikkhācārapavisaṇakālo nikkhamaṇakālo nivāsanaparivattanaṃ cīvaraparūpanaṃ antogāme piṇḍāya caraṇam dhammakathanaṃ anumodanaṃ antogāmato nikkhamitvā bhattakiccakaraṇam pattadhovanaṃ pattaosāpanam pattacīvarapaṭisāmananti papañcākaraṇaṭṭhānāni etāni. Tasmā therō “amhākaṃ etakaṃ ṭhānaṃ muñcitvā vissaṭṭhakathāpavattanaṃ kammatṭhāne pamajjanatṭhānāni, tatthāpi mayam, bhante, kammatṭhānaviruddhaṃ na paṭipajjāma”ti aññesaṃ pamādaṭṭhānesuyeva sikhāpattam attano appamādalakkhaṇaṃ vissajjesi. Imināva etāni ṭhānāni muñcitvā aññattha vihārasaṃpattīnaṃ avaḷaṅjanavasena pamādakālo nāma amhākaṃ natthīti dīpeti.

Pācīnavamsadāyagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pālīyeyakagamanakathāvaṇṇanā

467. Dhammiyā kathāyāti samaggavāse ānisaṃsapaṭisaṃyuttāya dhammakathāya. **Anupubbena** (udā. aṭṭha. 35) **cārikaṃ caramānoti** anukkamena gāmanigamaṭipāṭiyā cārikaṃ caramāno. **Yena pālīyeyakaṃ tadavasari**ti ekakova yena pālīyeyakagāmo, tam avasari. Pālīyeyakagāmaṃvāsīnopi paccuggantvā bhagavato dānaṃ datvā pālīyeyakagāmassa avidūre rakkhitavanasaṇḍo nāma atthi, tattha bhagavato paṇṇasālam katvā “ettha bhagavā vasatū”ti yācitvā vāsaiṃsu. **Bhaddasāloti** pana tattheko manāpo laṭṭhiko sālārukkho. Bhagavā tam gāmaṃ upanissāya vanasaṇḍe paṇṇasālāya samīpe tasmim rukkhamūle vihāsi. Tena vuttaṃ “**pālīyeyake viharati rakkhitavanasāṇḍe bhaddasālamūle**”ti.

Atha kho bhagavatā rahogataṃsātiādi bhagavato vivekasukhapaccavekkhaṇadassanaṃ. **Ākiṇṇo na phāsu vihāsinti**

sambādhappatto ākiṇṇo vihāsiṃ. Kiṃ pana bhagavato sambādhō atthi saṃsaggo vāti? Natthi. Na hi koci bhagavantam anicchāya upasaṅkamituṃ sakkoti. Durāsadā hi buddhā bhagavanto sabbattha ca anupalittā, hitesitāya pana sattesu anukampaṃ upādāya “mutto mocessāmi”ti paṭiññānurūpaṃ caturōghanittharaṇattham aṭṭhannaṃ parisānaṃ attano santikaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamaṇaṃ adhivāseti, sayāñca mahākaraṇāsamussāhito kālaññū hutvā tattha upasaṅkamīti idaṃ sabbabuddhānaṃ āciṇṇaṃ. Nāyamidha ākiṇṇavihāro adhippeto, idha pana tehi kalahakārahehi kosambakabhikkhūhi saddhiṃ ekavihāre vāsaṃ vihāsi, tadā vinetabbābhāvato ākiṇṇavihāraṃ katvā vuttaṃ “ahaṃ kho pubbe ākiṇṇo na phāsu vihāsi”nti. Tenevāha “**tehi kosambakehi bhikkhūhi bhaṇḍanakārahehi**”tiādi.

Daharapotahehi daharehi hatthipotakehi, ye bhikkhūtipi vuccanti. **Tehi** hatthiādīhi. **Kaddamodakānīti** kaddamamissāni udakāni. **Ogāhāti** ettha “ogāha”ntipi pāli. **Assāti** hatthināgassa. **Upanighamsantiyoti** ghaṭṭentiyo. Upanighamsiyamānopi attano uḷarabhāvena na kujjhati, tena tā ghaṃsantiyeva. **Vūpakaṭṭhoti** vūpakaṭṭho dūrībhūto.

Yūthāti hatthighaṭṭāya. **Yena bhagavā tenupasaṅkamīti** so kira hatthināgo yūthavāse ukkaṇṭhito taṃ vanasaṇḍaṃ pavittho. Tattha bhagavantam disvā ghaṭṭasahassena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā pasannacitto bhagavato santike aṭṭhāsi, tato paṭṭhāya vattasīse ṭhatvā bhaddasālassa paṇṇasālāya ca samantato appaharitaṃ katvā sākābhāṅgena sammajjati, bhagavato mukhadhovanam deti, nahānodakam āharati, dantakaṭṭham deti, araṇṇato madhurāni phalāphalāni āharitvā satthu upaneti. Satthā tāni paribhuṅgati. Tena vuttaṃ “**soṇḍāya bhagavato pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpeti**”tiādi. So kira soṇḍāya dārūni āharitvā aññamaññaṃ ghaṃsivā aggim uṭṭhāpetvā dārūni jālapetvā tattha pāsānakaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā soṇḍiyaṃ khipitvā udakassa tattabhāvaṃ ṇatvā bhagavato santikaṃ upagantvā tiṭṭhati. Bhagavā “hatthināgo mama nahānaṃ icchatī”ti tattha gantvā nahānakiccaṃ karoti. Pānīyepi eseva nayo. Tasmim pana sītale jāte upasaṅkamati. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**soṇḍāya bhagavato pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpeti**”ti.

Attano ca pavivekaṃ viditvāti kehici anākiṇṇabhāvaladdham kāyavivekaṃ jānitvā. Itare pana vivekā bhagavato sabbakālaṃ vijjantiyeva. **Imaṃ udānaṃ udānesīti** imaṃ attano hatthināgassa ca vivekābhiriyaṃ samānjhāsaya bhāvadīpanaṃ udānaṃ udānesi.

Gāthāya pana evamatthayojanā veditabbā (udā. aṭṭha. 35) – **etaṃ isādantassa** rathāsāsadisādantassa hatthināgassa **cittaṃ nāgena** buddhanāgassa **cittena sameti** saṃsandati. Kathaṃ sameti ce? **Yadeko ramatī vane**, yasmā buddhanāgo “ahaṃ kho pubbe ākiṇṇo vihāsi”nti purimaṃ ākiṇṇavihāraṃ jigucchitvā vivekaṃ upabrūhayamāno idāni yathā **eko** adutiyo **vane** araṇṇe **ramatī** abhiramati, evaṃ ayampi hatthināgo pubbe attano hatthiādīhi ākiṇṇavihāraṃ jigucchitvā idāni **eko** asahāyo vane ekavihāraṃ **ramatī** abhinandati, tasmāssa **cittaṃ nāgena sameti**, tassa cittena sametīti katvā ekībāvaratiyā ekasādisaṃ hotīti attho.

Pāliyyakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhārasavattukathāvaṇṇanā

473. Yo paṭibāheyya, āpatti dukkaṭṭassāti ettha yo senāsanārahassa senāsaṇaṃ paṭibāhati, tasseva āpatti. Kalahakāraḍādīnaṃ panettha “okāso natth”tiādikaṃ saṅghassa katikaṃ ārocetvā na paññapentassa “ahaṃ vuḍḍho”ti pasayha attanāva attano paññapetvā gaṇhantaṃ “yuttīyā gaṇhathā”ti vatvā vārentassa ca natthi āpatti. “Bhaṇḍanakāraḍaṃ nikkadḍhatīti vacanato kuladūsakassa pabbājānīyakammānuññāya ca idha kalahavūpasamanattham āgatānaṃ kosambakānampi ‘yathāvuḍḍha’nti avatvā ‘vivitte asati vivittaṃ katvāpi dātabba’nti vuttattā vivittaṃ katvā dentaṃ paṭibāhantasseva āpatti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Upālisāṅghasāmaggīpucchāvaṇṇanā

476. Na mūlā mūlaṃ gantvāti mūlato mūlaṃ agantvā. **Atthato apagatāti** sāmaggisaṅkhātaatthato apagatā.

477. Yena naṃ paccatthikā vadeyyuṃ, taṃ na hi hotīti sambandho. **Anapagatanti** kāraṇato anapetaṃ, sakāraṇanti vuttaṃ hoti.

Usūyāyāti iminā dosāgatigamanassa saṅgahitattā “**agatigamanenā**”ti avasesaagatigamaṇaṃ dassitanti veditabbam. **Aṭṭhahi dūtaṅgehi** “sotā ca hoti sāvetā ca uggahetā ca dhāretā ca viññāpetā ca kusalo ca sahitāsahitadassano ca akalahakāraḍo cā”ti evaṃ vuttehi aṭṭhahi dūtaṅgehi. Sesametha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Kosambakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Cūlavagga-ṭikā

1. Kammakkhandhakam

Tajjanīyakammakathāvaṇṇanā

1. Cūlavaggassa paṭhame kammakkhandhake tāva “yaṭṭhiṃ pavesaya, kunte pavesayā” tiādīsu viya saḥacaraṇañāyena “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī” tiādīsu viya nissitesu nissayavohāravasena vā paṇḍukalohitakanissitā paṇḍukalohitakasaddena vuttāti āha “tesaṃ nissitakāpi paṇḍukalohitakātveva paññāyanti” ti. Paṭivadathāti paṭivacanam detha.

Adhammakammadvādasakathāvaṇṇanā

4. Tīhi aṅgehi samannāgatanti paccekam samuditehi vā tīhi aṅgehi samannāgatam. Na hi tiṇṇam eva aṅgānam samodhānena adhammakammaṃ hoti, ekenapi hotiyeva. “Appaṭiññāya kataṃ hotīti lajjim sandhāya vutta” nti gaṇṭhipadesu kathitaṃ.

Nanu ca “adesanāgāminiyā āpattiyā kataṃ hotī” ti idaṃ parato “tīhi, bhikkhave, aṅgehi samannāgatassa bhikkhuno ākaṅkhamāno saṅho tajjanīyakammaṃ kareyya, adhisīle sīlavipanno hotī” ti iminā virujjhati. Adesanāgāminim āpanno hi “adhisīle sīlavipanno” ti vuccatīti? Tattha keci vadanti “tajjanīyakammaṃ hi vīsesena bhaṇḍanakārakattaṃ aṅga” nti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, taṃ pāḷiyā āgatanidānena sameti, tasmā sabbatikēsupi bhaṇḍanaṃ āropetvā bhaṇḍanapaccayā āpannāpattivasena idaṃ kammaṃ kātabbam. Tasmā ‘adhisīle sīlavipanno’ ti etthāpi pubbhāge vā parabhāge vā codanāsāraṇādīkāle bhaṇḍanapaccayā āpannāpattivaseneva kātabbam, na kevalam saṅghādisesapaccayā kātabba” nti. Apare pana vadanti “adesanāgāminiyāti idaṃ pārājikāpattimyeva sandhāya vuttaṃ, na saṅghādisesam. Aṭṭhakathāyaṃ pana ‘adesanāgāminiyāti pārājikāpattiyā vā saṅghādisesāpattiyā vā’ ti vuttaṃ. Tattha saṅghādisesāpattiyā vāti atthuddhāravasena vuttaṃ, ‘adhisīle sīlavipanno’ ti ca idaṃ saṅghādisesamyeva sandhāya vuttaṃ, na pārājikam. Tasmā pārājikāpattipaccayā na tajjanīyakammaṃ kātabbam payoṇābhāvā, saṅghādisesapaccayā kātabbanti ayamatto siddho hoti. Sukkapakkhe ‘desanāgāminiyā āpattiyā kataṃ hotī’ ti iminā virujjhatīti ce? Na ekena pariyaṇena saṅghādisesassapi desanāgāminivohārasambhavato” ti, taṃ vuttaṃ viya dissati.

Nappaṭippassambhetabbaaṭṭhārasakathāvaṇṇanā

8. Lomaṃ pātentītiādi sammāvattanāya pariyaṇavacanam.

Niyassakammakathāvaṇṇanā

11. Niyassakamme “nissāya te vatthabbanti garunissayaṃ sandhāya vuttaṃ, na itara” nti kenaci likhitaṃ. Gaṇṭhipade pana “niyassakammaṃ yasmā bālavasena kariyati, tasmā nissāya vatthabbanti nissayaṃ gāhāpetabbo” ti vuttaṃ, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam. Apissūti ettha suiti nipātamattaṃ, bhikkhū api niccabyāvaṭā hontīti vuttaṃ hoti.

Pabbājanīyakammakathāvaṇṇanā

29. Pabbājanīyakamme tena hi, bhikkhave, saṅho pabbājanīyakammaṃ paṭippassambhetūti idaṃ tesu vibbhamantesupi pakkamantesupi sammāvattanteveva sandhāya vuttaṃ.

Paṭisāraṇīyakammakathāvaṇṇanā

33. Sudhammavattusmiṃ macchikāsaṇḍeti evaṃnāmake nagare. Tattha kira (dha. pa. aṭṭha. 1.72 cittagahapativatthu) citto gahapati pañcavaggiyaṇam abhantaram mahānāmattheram piṇḍāya caramānam disvā tassa iriyāpathe pasīditvā pattaṃ ādāya geham pavesetvā bhojetvā bhattakiccāvasāne dhammakatham suṇanto sotāpattiphalaṃ patvā acalasaddho hutvā ambātakavanam nāma attano uyyānam saṅghārāmaṃ kātukāmo therassa hatthe udakam pātetvā niyyātesi. Tasmim khāṇe “paṭiṭṭhitam buddhasāsana” nti udakapariyaṇam katvā mahāpathavī kampi, mahāsetṭhi uyyāne mahāvihāram kāresi. Tatthāyaṃ sudhammo bhikkhu āvāsiko ahoṣi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “āyasmā sudhammo macchikāsaṇḍe cittassa gahapatino āvāsiko hotī” tiādi. Tattha dhuvabhattikoti niccabhattiko.

Aparena samayena cittassa guṇakatham sutvā bhikkhusahassena saddhim dve aggasāvaka tassa saṅgaham kattukāmā macchikāsaṇḍam agamaṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “tena kho pana samayena sambahulā therā” tiādi. Citto gahapati

tesaṃ āgamaṇaṃ sutvā addhayaḥjanamattaṃ paccuggantvā te ādāya attano vihāraṃ pavesetvā āgantukavattaṃ katvā “bhante, thokaṃ dhammakathaṃ sotukāmomhī”ti tena paṭikkhitto maṅkubhūto taṃ khamāpetuṃ nāsakkhi. Punadeva satthu santikaṃ paccāgamāsi. Satthā “nāssa upāsako khamissatī”ti jānantopi “mānathaddho esa tiṃsayoḥjanam gantvāva paccāgacchatū”ti khamanupāyaṃ anācikkhitvāva uyyojesi. Athassa puna āgatakāle nihataṃānassa anudūtaṃ datvā “gaccha, iminā saddhiṃ gantvā upāsakaṃ khamāpehi”ti vatvā “samaṇena nāma ‘mayhaṃ vihāro, mayhaṃ nivāsaṭṭhānaṃ, mayhaṃ upāsako, mayhaṃ upāsikā’ti mānaṃ vā issaṃ vā kātuṃ na vaṭṭati. Evaṃ karontassa hi icchānādayo kilesā vaḍḍhanti”ti ovdanto –

41. Nāsakkhi cittaṃ gahapatiṃ khamāpetunti so tatha gantvā “gahapati, mayhameva so doso, khamāhi me”ti vatvāpi “nāhaṃ khamāmī”ti tena paṭikkhitto maṅkubhūto taṃ khamāpetuṃ nāsakkhi. Punadeva satthu santikaṃ paccāgamāsi. Satthā “nāssa upāsako khamissatī”ti jānantopi “mānathaddho esa tiṃsayoḥjanam gantvāva paccāgacchatū”ti khamanupāyaṃ anācikkhitvāva uyyojesi. Athassa puna āgatakāle nihataṃānassa anudūtaṃ datvā “gaccha, iminā saddhiṃ gantvā upāsakaṃ khamāpehi”ti vatvā “samaṇena nāma ‘mayhaṃ vihāro, mayhaṃ nivāsaṭṭhānaṃ, mayhaṃ upāsako, mayhaṃ upāsikā’ti mānaṃ vā issaṃ vā kātuṃ na vaṭṭati. Evaṃ karontassa hi icchānādayo kilesā vaḍḍhanti”ti ovdanto –

“Asantaṃ bhāvanamiccheyya, purekkhārañca bhikkhusu;
Āvāsesu ca issariyaṃ, pūjā parakulesu ca.

“Mameva kata maññantu, gihī pabbajitā ubho;
Mamevātivāsā assu, kiccākicesu kismici;
Iti bālassa saṅkappo, icchā māno ca vaḍḍhati”ti. (dha. pa. 73-74) –

Dhammapade imā gāthā abhāsi.

Sudhammattheropi imaṃ ovādaṃ sutvā satthāraṃ vanditvā uṭṭhāyāsanaṃ padakkhiṇaṃ katvā tena anudūtena bhikkhunā saddhiṃ gantvā upāsakassa cakkhupathe āpattiṃ paṭikarivā upāsakaṃ khamāpesi. So upāsakena “khamāmaham bhante, sace mayhaṃ doso atthi, khamatha me”ti paṭikhamāpito satthāraṃ dinnaovāde ṭhatvā katipāheneva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi.

Āpattiyā adassane ukkhepanīyakammakathāvaṇṇanā

50. Tassā adassaneyeva kammaṃ kātabbanti tassā adassaneyeva ukkhepanīyakammaṃ kātabbanti. Tajjanīyādikammaṃ pana āpattiṃ āropetvā tassā adassane appaṭikamme vā bhaṇḍanakāraḍākiāngehi kātabbanti. Sesamettha uttānameva.

Kammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pārivāsikakkhandhakaṃ

Pārivāsikavattakathāvaṇṇanā

75. Pārivāsikakkhandhake navakataraṃ pārivāsikanti attano navakataraṃ pārivāsikaṃ. Pārivāsikassa hi attano navakataraṃ pārivāsikaṃ ṭhapetvā aññe mūlāyapaṭikassanārahamaṇānattārahamaṇānattacārikaabbhānārahāpi pakatattatṭhāneyeva tiṭṭhanti. Tenāha “**antamaso mūlāyapaakassanārahādīnampi**”ti. Pāde ghaṃsenti etenāti **pādaghamsanaṃ**, sakkharakathalādi. “Anujānāmi, bhikkhave, tisso pādaghamsaniyo sakkharaṃ kathaṃ samuddapheṇaka”nti (cūḷava. 269) hi vuttaṃ. **Saddhivihārikādīnampi sādiyantassāti** saddhivihārikānampi abhivādanādīṃ sādiyantassa. “Mā maṃ gāmapavesanaṃ āpucchathā”ti vutte anāpucchāpi gāmaṃ pavisitūṃ vaṭṭati. **Yo yo vuḍḍhoti** pārivāsikesu bhikkhūsu yo yo vuḍḍho. **Navakatarassa sāditunti** pārivāsikanavakatarassa abhivādanādīṃ sādituṃ.

Tatthevāti saṅghanavakattṭhāneyeva. **Attano pāliyaṃ pavāretabbanti** attano vassaggena pattapāliyaṃ pavāretabbanti, na pana sabbesu pavāritesūti attho. **Yadi pana na gaṇhāti na vissajjenti** yadi purimadivase attano na gaṇhāti gahetvā ca na vissajjeti. **Catussālabhattanti** bhojanasālāyaṃ paṭipāṭiyā diyyamānabhattaṃ. **Hatthapāse ṭhitenāti** dāyakassa hatthapāse ṭhitenā.

76. Añño sāmaṇero na gahetabboti upajjhāyena hutvā añño sāmaṇero na gahetabbo. **Upajjhaṃ datvā gahitasāmaṇerāpi** pakatattakāle upajjhaṃ datvā gahitasāmaṇerāpi. Laddhasammutikena āṇattopi garudhammehi aññehi vā ovaditūṃ labhatīti āha “**paṭibalassa vā bhikkhussa bhāro kātabbo**”ti. Āgatā bhikkhuniyo vattabbāti sambandho. **Savacanīyanti** sadosaṃ. **Jeṭṭhakaṭṭhānaṃ na kātabbanti** padhānaṭṭhānaṃ na kātabbanti. Kiṃ tanti āha “**pātimokkhuḍdesakena vā**”tiādi.

Rajehi hatā upahatā bhūmi etissāti **rajohatabhūmi**, rajokiṇṇabhūmīti attho. **Paccayanti** vassāvāsikalābhaṃ sandhāya

vuttaṃ. **Ekapasse t̥hatvāti** pāḷiṃ vihāya bhikkhūnaṃ pacchato t̥hatvā. **Senāsanam na labhatīti** seyyāpariyantabhāgitāya vassaggena gaṇhituṃ na labhati. **Assāti** bhavēyya. “Āgantukena ārocetabbaṃ, āgantukassa ārocetabba”nti avisesena vuttatā sace dve pārivāsikā gataṭṭhāne aññamaññaṃ passanti, ubhohipi aññamaññaṃ ārocetabbaṃ. Yathā bahi disvā ārocitassa bhikkhuno vihāraṃ āgate puna ārocanakiccaṃ natthi, evaṃ aññaṃ vihāraṃ gatenapi tattha pubbe ārocitassa puna ārocanakiccaṃ natthīti vadanti.

81. Avisesenāti pārivāsikassa ukkhittakassa ca avisesena. **Obaddhanti** palibuddhaṃ.

83. Sahavāsoti vuttappakāre channe pakatattena bhikkhūnā saddhiṃ sayanameva adhippetam, na sesairiyāpathakappaṇam. Sesamettha suviññeyyameva.

Pārivāsikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Samuccayakkhandhakam

Sukkavissatṭhikathāvaṇṇanā

97. Samuccayakkhandhake **vuttanayena vattaṃ samādātabbanti** pārivāsikakkhandhakavaṇṇanāyaṃ vuttanayena dvīhi padehi ekena vā samādātabbaṃ. **Vediyāmīti** cittena sampatichchitvā sukhaṃ anubhavāmi, na tappaccayā ahaṃ dukkhitoti adhippāyo. **Vuttanayeneva saṅghamajjhe nikkhipitabbanti** pārivāsikakkhandhake vuttanayena “mānattaṃ nikkhipāmi, vattaṃ nikkhipāmi”ti imehi dvīhi ekena vā nikkhipitabbaṃ. **Tassa ārocetvā nikkhipitabbanti** anārocanena vattabhedadukkaṭaparimocanattaṃ vuttaṃ. **Dve leḍḍupāte atikkamitvāti** bhikkhūnaṃ sajjhāyanasaddasavanūpacāravijahanattaṃ vuttaṃ, **mahāmaggato okkammāti** maggappaṭipannabhikkhūnaṃ upacāravijahanattaṃ, **gumbena vā vatiyā vā paṭicchannaṭṭhāneti** dassanūpacāravijahanattaṃ. Anikkhittavattena antoupacāragatānaṃ sabbesampi ārocetabbatā “**ayaṃ nikkhittavattassa parihāro**”ti vuttaṃ. Tattha **nikkhittavattassāti** vattaṃ nikkhipitvā parivasantassāti attho. Ayaṃ panettha therassa adhippāyo – vattaṃ nikkhipitvā parivasantassa upacāragatānaṃ sabbesaṃ ārocanakiccaṃ natthi, diṭṭharūpānaṃ sutasaddānaṃ ārocetabbaṃ, adiṭṭhaasutānaṃ pi antodvādasahatṭhagatānaṃ ārocetabbaṃ. Idaṃ vattaṃ nikkhipitvā parivasantassa lakkhaṇanti.

Parivāsakathāvaṇṇanā

102. “Satiyeva antarāye antarāyikasaññī chādeti, acchannā hoti. Antarāyikassa pana anantarāyikasaññāya chādayato acchannāvā”tipi pāṭho. **Averīti** hitakāmo. **Uddhaste aruṇeti** utṭhite aruṇe. **Suddhassa santiketi** sabhāgasañghādisesaṃ anāpannassa santike. **Vatthunti** asucimocanādivītikkaṃ.

Sukkavissatṭhīti vatthu ceva gottañcāti sukkavissatṭhīti idaṃ asucimocanalakkhaṇassa vītikkaṃassa pakāsanato vatthu ceva hoti, saṅghāyasaḍḍhāraṇavijātiyavinivattasabhāvāya sukkavissatṭhiyā eva pakāsanato gottañca hotīti attho. Gaṃ tāyatīti hi gottaṃ. **Sañghādisesoti nāmañceva āpatti cāti sañghādisesoti** tena tena vītikkaṃena āpannassa āpattinikāyassa nāmapakāsanato nāmañceva hoti āpattisabhāgatā āpatti ca.

Tadanurūpaṃ kammavācaṃ katvā mānattaṃ dātabbanti –

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ ekāhapaṭicchannaṃ, so saṅghaṃ ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissatṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṃ yāci. Saṅgho itthannāmassa bhikkhuno ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissatṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṃ adāsi. So parivutthaparivāso. Ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ appaṭicchannaṃ, so saṅghaṃ tāsāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ yācati. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, saṅgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ dadeyya, esā ñatti.

Suṇātu me, bhante...pe... so parivutthaparivāso. Ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ appaṭicchannaṃ, so saṅghaṃ tāsāṃ...pe... yācati. Saṅgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ deti. Yassāyasmato khamati itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattassa dānaṃ, so tuṇhassa. Yassa nakkhamati, so bhāseyya.

Dutiyampi etamatthaṃ vadāmi...pe... tatiyampi etamatthaṃ vadāmi...pe...

Dinnaṃ saṅghena itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ

paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ, khamati saṅghassa, tasmā tuṅhī. Evameva
dhārayāmīti –

Evam kammavācam katvā mānattaṃ dātabbam. Ciṅṅamānattassa ca imināva nayena kammavācam yojetvā abbhānaṃ
kātabbam.

Aññasiminti suddhantaparivāsavasena āpattivuṭṭhānato aññasimim. Dasasataṃ āpattiyo rattisatam chādayitvāti
yojetabbam.

Parivāsakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Attano sīmaṃ sodhetvā vihārasīmāyāti vihāre baddhasīmameva sandhāya vuttaṃ. **Vihārūpacāratopi dve
leḍḍupātā atikkamītabbāti** bhikkhuvihāraṃ sandhāya vadati gāmūpacārātikkameneva bhikkhunīvihārūpacārātikkamassa
siddhattā. **Vihārassa cāti** bhikkhuvihārassa. **Gāmassāti na vuttanti** gāmassa upacāraṃ muñcituṃ vaṭṭatīti na vuttaṃ, tasmā
gāmūpacārepi vaṭṭatīti adhippāyo.

Tattheva ṭhānaṃ paccāsīsanti bhikkhūnaṃ ṭhānaṃ paccāsīsanti. **Parivāsavattādīnanti**
parivāsaniṣṣayaapaṭippassaddhiādīnaṃ. **Yuttataraṃ dissatīti** iminā anikkhattavattabhikkhunā viya bhikkhuniyāpi
antoupacārasīmagatānaṃyeva ārocetabbam, na gāme ṭhitānaṃpi gantvā ārocetabbanti dīpeti. **Tasmiṃ gāmeti** yasmim gāme
bhikkhunupassayo hoti, tasmiṃ gāme. **Bahi upacārasīmāya ṭhatvāti** upacārasīmato bahi ṭhatvā. **Sammannitvā dātabbāti**
ettha sammannitvā dinnāya sahaṃvāsepi ratticchedo na hoti.

Paṭicchannaparivāsakathāvaṇṇanā

108. Visuṃ mānattaṃ caritabbanti mūlayapaṭikassanaṃ akatvā visuṃ kammavācāya mānattaṃ gahetvā caritabbam.

Sukkavissatṭhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Agghasamodhānaparivāsakathāvaṇṇanā

134. Ekāpattimūlakanti “ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, ekā āpatti dvīhappaṭicchannā”tiādīnā vuttanayaṃ sandhāya
vadati. **Āpattivaḍḍhanakanti** “ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, dve āpattiyo dvīhappaṭicchannā”tiādīnā vuttaṃ
āpattivaḍḍhanakanayaṃ sandhāya.

Dvebhikkhuvāraekādasakādīkathāvaṇṇanā

181. Thullaccayādīhi missakanti ekavatthumhi pubbabhāge āpannathullaccayadukkaṭehi missakaṃ.
Makkhadhammo nāma chādetukāmatā.

182. Sambahulā saṅghādisesā āpattiyo āpajjati parimāṇampītiādī jātivasenekavacanaṃ, bhāvanapūṃsakaniddeso
vā. Sesametha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Samuccayakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Samathakkhandhakaṃ

Sammukhāvinayakathāvaṇṇanā

187. Samathakkhandhake saññāpetīti ettha saṃ-saddūpapado ñā-saddo tosanavisitṭhe avabodhane vattatīti āha
“paritosevā jānāpetī”ti.

Sativinayādīkathāvaṇṇanā

195-200. Desanāmatamevetanti “pañcimānī”ti etaṃ desanāmatam. Sativepullappattassa khīṇāsavassa dātabbo
vinayo sativinayo. Amūlhassa dātabbo vinayo amūlḥavinayo. Paṭiññātena karaṇam paṭiññātakaraṇam.

212. Tiṇavattḥārasadisattāti taṃsadisatāya tabbohāroti dasseti yathā “esa brahmadatto”ti.

Adhikaraṇakathāvaṇṇanā

216. Vivādādhikaraṇassa kiṃ mūlantiādīsu vivādamūlānīti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhīti** veraappaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Agāravoti** (dī. ni. aṭṭha. 3.323; ma. ni. aṭṭha. 3.44) gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti, satthari anupāhane caṅkamante saupāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthu dassanaṭṭhāne ubho aṃse pārupati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti, parinibbute vā pana cetiyaṃ vanditūṃ na gacchati, cetiyassa paññāyanatṭhāne satthudassanaṭṭhāne vuttam sabbam karoti, aññehi ca bhikkhūhi “kasmā evaṃ karosi, na idaṃ vaṭṭati, sammāsambuddhassa nāma lajjitūṃ vaṭṭatī”ti vutte “tuṅhī hohi, buddho buddhoti vadasi, kiṃ buddho nāmā”ti bhaṇati, ayaṃ **satthari agāravo** nāma.

Yo pana dhammasavane saṅghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, niddāyati vā sallapanto vā nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhāti na vāceti, “kiṃ dhamme agāraṃ karosi”ti vutte “tuṅhī hohi, dhammo dhammoti vadasi, kiṃ dhammo nāmā”ti vadati, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṃ deseti uddisati pañham katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhāti nisīdati, dussapallatthikaṃ vā hatthapallatthikaṃ vā karoti, saṅghamaññe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti, “bhikkhusaṅghassa lajjitūṃ vaṭṭatī”ti vuttepi “tuṅhī hohi, saṅgho saṅghoti vadasi, kiṃ saṅgho, migasaṅgho ajasaṅgho”tiādīni vadati, ayaṃ **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṅghe katoyeva hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno **sikkhāya na paripūrakārī** nāma.

Ahitāya dukkhāya devamanussānanti (dī. ni. aṭṭha. 3.325; ma. ni. aṭṭha. 3.42; a. ni. aṭṭha. 3.6.36) ekasmiṃ vihāre dvinnam bhikkhūnaṃ uppannavivādo kathaṃ devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati? Kosambakakkhandhake viya hi dvīsu bhikkhūsu vivādam āpannesu tasmim vihāre tesam antevāsikā vivadanti, tesam ovādam gaṇhanto bhikkhunisāṅgho vivadati, tato tesam upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānaṃ ārakkhadavatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādinam ārakkhadavatā dhammavādinīyo honti, adhammavādinam adhammavādinīyo. Tato ārakkhadavatānaṃ mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṃ paramparāya yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato “yaṃ bahukehi gahitaṃ, taṃ taccha”nti dhammaṃ vissajjevā bahutarā adhammaṃ gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā viharantā apāyesu nibbattanti. Evaṃ ekasmiṃ vihāre dvinnam bhikkhūnaṃ uppanno vivādo bahūnaṃ ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṃ vāti** attani vā attano parisāya vā. **Bahiddhā vāti** parasmim vā parassa parisāya vā. **Āyatim anavassavāyāti** āyatim anuppādāya.

Makkhīti paresam guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukīti** parasakkārādīnaṃ issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharīti** āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvīti** katapāpapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādīṭṭhīti** natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsīti** sayam diṭṭhameva parāmasati gaṇhāti. **Ādhānaggāhīti** dalhaggāhī. **Duppaṭinissaggi**ti na sakkā hoti gahitaṃ nissajjāpetūṃ. Ettha ca **kodhano hoti upanāhīti**ādīnaṃ puggalādhiṭṭhānanayena kodhūpanāhādayo akusaladhammā vivādamūlānīti dassitāni, tathā **duṭṭhacittā vivadantīti**ādīnaṃ lobhadosamohā. **Aduṭṭhacittā vivadantīti**ādīnaṃ ca alobhādayo vivādamūlānīti dassitāni.

217. Dubbaṇṇoti paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddassikoti** vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇṇoti** ekahatthakuṇṇi vā ubhayahatthakuṇṇi vā. **Khañjoti** ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho piṭhasappi.

220. Vivādādhikaraṇam kusalam akusalam abyākatanti vivādādhikaraṇam kiṃ kusalam akusalam udāhu abyākatanti pucchati. **Vivādādhikaraṇam siyā kusalanti**ādīni vissajjanaṃ. Esa nayo sesesupi. Vivadanti etenāti **vivādoti** āha “yena vivadanti, so cittuppādo vivādo”ti. Kathaṃ pana so cittuppādo adhikaraṇam nāmāti āha “**samathehi ca adhikaraṇīyatāya adhikaraṇa**”nti, samatthehi sametabbatāya adhikaraṇanti attho. Vivādahetubhūtaṃ hi cittuppādassa vūpasamena tappabhavassa saddassapi vūpasamo hotīti cittuppādassa samatthehi adhikaraṇīyatā pariyāyo sambhavati.

222. Āpattādhikaraṇam siyā akusalam siyā abyākatanti ayaṃ vikappo paññattivajjaṃyeva sandhāya vutto, na lokavajjanti dassetuṃ “**sandhāyabhāsītavasena**”tiādīmāha. Kasmā panettha sandhāyabhāsītavasena attho veditabboti āha “**yasmim hī**”tiādī. **Pathavīkhaṇanādīketi** ettha **ādi**-saddena bhūtagāmapātabyatādīpaññattivajjaṃ sikkhāpadaṃ saṅgaṇhāti. Yo vinaye apakataññūtāya vattasīsenā sammūñjaniādīnaṃ pathavīkhaṇanādīni karoti, tadā tassuppannacittam sandhāya vuttam “**kusalacittam aṅgam hoti**”ti. **Aṅgam hotīti** ca vattasīsenā karontassapi “imam pathaviṃ khaṇāmī”tiādīnaṃ vītikkamajānanavasena pavattatā taṃ kusalacittam āpattādhikaraṇam, kusalacittam āpattiyā kāraṇam hotīti attho. Na hi vītikkamam ajānantassa pathavīkhaṇanādīsū āpatti sambhavati. **Tasmim satīti** tasmim kusalacitte āpattibhāvena gahite satīti adhippāyo. **Tasmāti** yasmā kusalacitte āpattibhāvena gahite sati “natthi āpattādhikaraṇam kusala”nti na sakkā vattūṃ, tasmā. **Nayidaṃ aṅgappahonakacittam sandhāya vuttanti** “āpattādhikaraṇam siyā akusalam siyā abyākatam, natthi āpattādhikaraṇam kusala”nti idaṃ āpattisamuṭṭhāpakabhāvena aṅgappahonakam āpattiyā kāraṇabhūtam cittam sandhāya na vuttam. Kiṃ pana sandhāya vuttanti āha “**idaṃ panā**”tiādī. Bhikkhumhi kammaṭṭhānagatacittena nipanne niddāyante vā mātuḅgāmo ce seyyam kappeti, tasmim khaṇe seyyākārena vattamānarūpameva āpatti, na kusalādivasappavattam cittanti āha “**asañcicca...pe... sahaseyyādivasena āpajjato** (pari. 323 atthato samānaṃ) **abyākatam hoti**”ti. Tasmīñhi khaṇe uṭṭhātabbe jāte anuṭṭhānato tadākārapavatto rūpakkhandhova āpatti.

“Āpattim āpajjanto kusalacitto vā āpajjati akusalābyākatacitto vā”ti vacanato kusalampi āpattādhikaraṇaṃ siyāti ce? Na. Yo hi āpattim āpajjati ti vuccati, so tisu cittesu aññataracittasamaṅgī hutvā āpajjati, na aññathāti dassanattaṃ “**kusalacitto vā**”tiādi vuttaṃ. Ayañhettha attho – pathavikhaṇaṇādisu kusalacittakkhaṇe vītikkamādivasena pavattarūpasambhavato kusalacitto vā tathāpavattarūpasāṅkhātaṃ abyākatāpattim āpajjati, tathā abyākatacitto vā abyākatarūpasāṅkhātaṃ abyākatāpattim āpajjati. Pāṇātipātādiṃ akusalacitto vā akusalāpattim āpajjati, rūpaṃ panettha abboharikaṃ. Supinante ca pāṇātipātādiṃ karonto sahaseyyādivasena āpajjitabbāpattim āpajjanto akusalacitto abyākatāpattim āpajjati.

Kusalacittam āpajjeyyāti eḷakalomaṃ gahetvā kammaṭṭhānāmanasikārena tiyojanaṃ atikkamantassa paññattim ājānitvā padaso dhammaṃ vācentassa ca āpajjitabbāpattiyā kusalacittam āpajjeyya. **Na ca tattha vijjamānampi kusalacittam āpattiyā aṅganti** tasmim vijjamānampi kusalacittam āpattiyā aṅgaṃ na hoti, sayam āpatti na hoṭṭi attho. **Calitappavattānanti** calitānaṃ pavattānaṃ. Calito kāyo, pavattā vācā. **Aññatarameva aṅganti** kāyavācānaṃ aññatarameva āpattiti attho. **Taṅca rūpakkhādhapariyāpannattā abyākatanti** iminā abyākatamāpattādhikaraṇaṃ, nāññanti dasseti.

Yadi evaṃ “sāpattikassa, bhikkhave, nirayaṃ vā vadāmi tiracchānayaṇim vā”ti vacanato abyākatassapi vipākadhammatā āpajjeyyāti? Nāpajjeyya. Asañcicca āpannā hi āpattiyo yāva so na jānāti, tāva anantarāyakarā, jānitvā chādentō pana chādanappaccayā aññaṃ dukkaṭṭasāṅkhātaṃ akusalāpattādhikaraṇamāpajjati, taṅca akusalasabhāvattā saggamokkhānaṃ antarāyakaṇaṇanti sāpattikassa apāyagāmitā vuttā. Abyākatamā pana āpattādhikaraṇaṃ avipākadhammamevāti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Teneva **porāṇagaṇṭhipadesupi** “puthujjano kalyāṇaputhujjano sekkho arahāti cattāro puggale dassetvā tesu arahato āpattādhikaraṇaṃ abyākatameva, tathā sekkhānaṃ, tathā kalyāṇaputhujjanassa asaṅcicca vītikkamakāle abyākatameva. Itarassa akusalampi hoti abyākatampi. Yasmā cassa saṅcicca vītikkamakāle akusalameva hoti, tasmā vuttaṃ ‘natthi āpattādhikaraṇaṃ kusala’nti. Sabbattha evaṃ abyākatanti vipākābhāvamattaṃ sandhāya vutta’nti likhitaṃ. Yaṅca āpattādhikaraṇaṃ akusalaṃ, tampi desitaṃ vuṭṭhitaṃ vā anantarāyakaṇaṃ. Yathā hi ariyūpavādakammaṃ akusalampi samānaṃ accayaṃ desetvā khamāpanena payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammatam āpannaṃ ahosikammaṃ hoti, evamidampi desitaṃ vuṭṭhitaṃ vā payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammatāya ahosikammabhāvena anantarāyakaṇaṃ jātaṃ. Teneva “sāpattikassa, bhikkhave, nirayaṃ vā vadāmi tiracchānayaṇim vā”ti sāpattikasseva apāyagāmitā vuttā.

Adhikaraṇavūpasamanasamathakathāvaṇṇanā

228. Vivādasāṅkhāte atthe paccatthikā **atthapaccatthikā**.

229. **Sammukhāvinayasminti** sammukhāvinayabhāve.

230. **Antarenāti** kāraṇena.

231. Ubbāhikāya khīyānake pācitti na vuttā tattha chandadānassa natthitāya.

236. **Tassa kho tanti** ettha **kho tanti** nipātamattaṃ.

238. “Kā ca tattha tassapāpiyasikāyā”ti potthakesu likhanti. “Kā ca tassapāpiyasikā”ti evaṃ panettha pāṭho vedītabbo.

242. **Kiccādhikaraṇaṃ ekena samathena sammatīti** ettha “kiccameva kiccādhikaraṇa”nti (pārā. aṭṭha. 2.385-86) vacanato apalokanakkammādinametaṃ adhivacanaṃ. Tam vivādādhikaraṇādīni viya samathehi sametabbaṃ na hoti, kintu sammukhāvinayena sampajjati, tasmā **sammattīti** ettha sampajjati attho gahetabbo. Sesamettha suviññeyyameva.

Samathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Khuddakavatthukkhandaṃ

Khuddakavatthukathāvaṇṇanā

243. Khuddakavatthukkhandaṃ **aṭṭhapadākārenāti** aṭṭhapadaphalakākārena, jūṭaphalakasadisanti vuttaṃ hoti. **Mallakamūlasaṅghānenāti** khelaṃmallakamūlasaṅghānena.

245. **Muttolambakādīnanti ādi-**saddena kuṇḍalādiṃ saṅgaṇhāti. **Palambakasuttanti** yaññopacitākārena olambakasuttaṃ.

246. **Cikkalenāti** silesena.

248. **Sādhugītanti** aniccatādiपाṭisaṃyuttaḡītaṃ.

249. **Caturassena vattenāti** paripuṇṇena uccāraṇavattena. Taraṅgavattādīnaṃ uccāraṇavidhānāni naṭṭhappayogaṇi. **Bāhiralominti** bhāvanapūṃsakaniddeso, yathā tassa uṇṇapāvārassa bahiddhā lomāni dissanti, tathā dhārentassa dukkaṭanti vuttaṃ hoti.

251. **Imāni cattāri ahirājakulānīti** (a. ni. aṭṭha. 2.4.67) idaṃ daṭṭhavisē sandhāya vuttaṃ. Ye hi keci daṭṭhavisā, sabbe te imesaṃ catunnaṃ ahirājakulānaṃ abbhantaragatāva honti. **Attaguttiyāti** attano guttatthāya. **Attarakkhāyāti** attano rakkhaṇatthāya. **Attaparittamkātunti** attano parittānatthāya attaparittam nāma kātuṃ anujānāmīti attho.

Idāni yathā taṃ parittam kātabbam, taṃ dassetuṃ “**evaṇca pana bhikkhave**”tiādīmāha. Tattha (jā. aṭṭha. 2.2.105) **virūpakkhehīti** virūpakkhanāgakulehi. Sesesupī eseva nayo. Sahayoge cetam karaṇavacanaṃ, etehi saha mayham mittabhāvoti vuttaṃ hoti **apādakehīti** apādakasattehi. Sesesupī eseva nayo. **Sabbe sattāti** ito pubbe ettakena ṭhānena odissakamettaṃ kathetvā idāni anodissakamettaṃ kathetuṃ idamāraddham. Tattha **sattā pāṇā bhūtāti** sabbānetāni puggalavevacanāneva. **Bhadrāni passantūti** bhadrāni ārammaṇāni passantu. **Mā kañci pāpamāgamāti** kañci sattaṃ pāpakaṃ lāmakam mā āgacchatu.

Appamāṇo buddhoti ettha **buddhoti** buddhagūṇā veditabbā, te hi appamāṇā nāma. Sesadvayesupī eseva nayo, **pamānavantānīti** guṇappamāṇena yuttāni. **Uṇṇanābhīti** lomasanābhiko makkaṭako. **Sarabūti** gharagoḷikā. **Katā me rakkhā kataṃ me parittanti** mayā ettakassa janassa rakkhā ca parittāṇaṇca kataṃ. **Paṭikkamantu bhūtānīti** sabbepi me kataparittāṇā sattā apagacchantu, mā maṃ vihethayimṣūti attho. **Sohanti** yassa mama etehi sabbehipi mettaṃ, so aham bhagavato namo karomī, vipassīdāṇaṇca sattaṇam sammāsambuddhānaṃ namo karomīti sambandho.

Aññamhi chetabbamhīti rāgānusayaṃ sandhāya vadati. **Tādisaṃ vā dukkhanti** muṭṭhiādīhi dukkham uppādentassa.

252. **Jālāni parikkhipāpetvāti** parissayamocanattaṇceva pamādena gaḷitānaṃ ābharaṇādīnaṃ rakkhaṇatthaṇca jālāni karaṇakākāreṇa parikkhipāpetvā. **Candanagaṇṭhi āgantvā jāle laggāti** eko kira rattacandanarukkho gaṅgāya uparītīre jāto gaṅgodakena dhotamūlo pativā tattha tattha pāsāṇesu sambhijjamaṇo vippakiri. Tato ekā ghaṭappamāṇā ghaṭikā pāsāṇesu ghaṃsiyamānā udakūmīhi pothiyamānā maṭṭhā hutvā anupubbena vuyhamānā sevālapariyonaddhā āgantvā tasmim jāle laggi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Lekhanti** likhitagahitaṃ cuṇṇam. **Udditvāti** veḷuparamparāya uddham pāpetvā, uṭṭhāpetvāti vuttaṃ hoti. **Oharatūti** iddhiyā otāretvā gaṇhatu.

Pūraṇakassapādayo **cha satthāro**. Tattha (dī. ni. aṭṭha. 1.151-152; ma. ni. aṭṭha. 1.312) **pūraṇoti** tassa satthupaṭiṇṇassa nāmaṃ. **Kassapoti** gottam. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamāno jāto. Tenassa “pūraṇo”ti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa kataṃ “dukkaṭa”nti vattā natthi, akataṃ vā “na kata”nti. So “kimahaṃ ettha vasāmī”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindimṣu. So paṇṇena vā ṭhānena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhattādīni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayham sātakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppanna”nti tato paṭṭhāya sātakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggaheṣi. Tassa santike aññepi aññepīti paṇcasatā manussā pabbajimṣu. Evamayaṃ gaṇācariyo hutvā “satthā”ti loke pākaṭo ahoṣi.

Makkhalīti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātatā **gosāloti** dutiyanāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭam gahetvā gacchantam “tāta mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā pativā sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sātakakaṇṇe aggaheṣi, so sātakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesam pūraṇasadisameva.

Ajitoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti **kesakambalo**. Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā “ajito kesakambalo”ti vuccati. Tattha **kesakambalo** nāma manussānaṃ kesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataṃ vattham nāma natthi. Yathāha “seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesam paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti (a. ni. 3.138).

Pakudhoti tassa nāmaṃ. **Kaccāyanoti** gottam. Iti nāmagottam saṃsanditvā “pakudho kaccāyano”ti vuccati. Sītūdakapaṭikkhattako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakam vā kaṇṇiyam vā labhitvā karoti, nadim vā maggodakam vā atikkamma “sīlam me bhinna”nti vālikathūpaṃ katvā sīlam adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpanissirikaladdhiko esa.

Sañcayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa putto **belaṭṭhaputto**. “Amhākam gaṇṭhanakilesa palibundhanakilesa natthi, kilesagaṇṭhirahitā maya”nti evaṃvādītāya laddhanāmasena **nigaṇṭho**. Nāṭassa puttoti **nāṭaputto**.

Piṇḍolabhāradvājoti (udā. aṭṭha. 36) piṇḍaṃ ulamāno pariyesamāno pabbajitoti **piṇḍolo**. So kira parijinnabhogo brāhmaṇo hutvā mahantaṃ bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraṃ disvā piṇḍatthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṃ kapallaṇapattaṃ “patta”nti gahetvā carati, kapallapūraṃ yāgum pivati, bhattaṃ bhuñjati, pūvakhajjakaṇḍa khādāti. Athassa mahagghasabhāvaṃ satthu ārocayimṣu. Satthā tassa pattatthavikaṃ nānujāni. Thero heṭṭhāmañce pattaṃ nikujjivā ṭhāpeti. So ṭhāpentopi ghaṃsentova paṇāmetvā ṭhāpeti, gaṇhantopi ghaṃsentova ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṃ gacchante gacchante kāle ghaṃsanena parikkhīṇaṃ nālikodanamattasseva gaṇhanakaṃ jātaṃ. Tato satthu ārocesum. Athassa satthā pattatthavikaṃ anujāni. Thero aparena samayena indriyabhāvanam bhāvento aggaphale arahatte patiṭṭhāsi. Iti so pubbe savisesaṃ piṇḍatthāya ulatīti **piṇḍolo**. Gottaṇa pana **bhāradvājoti** ubhayaṃ ekato katvā “piṇḍolabhāradvājo”ti vuccati.

“Atha kho āyasmā piṇḍolabhāradvājo...pe... etadavocā”ti kasmā evamāhaṃsu? So kira (dha. pa. aṭṭha. 2.180 devorohaṇavattu) seṭṭhi neva sammādiṭṭhi, na micchādiṭṭhi, majjhataḍḍhatuko. So cintesi “mayhaṃ gehe candanaṃ bahu, kiṃ nu kho iminā karissāmi”ti. Athassa etadahosi “imasmim loke ‘mayhaṃ arahanto, mayhaṃ arahanto’ti vattāro bahū, ahaṃ ekaṃ arahantampi na jānāmi, gehe bhamaṃ yojetvā pattaṃ likhāpetvā sikkāya ṭhāpetvā veḷuparamparāya satṭhihatthamatte ākāse olambāpetvā ‘sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū’ti vakkhāmi. Yo taṃ gahessati, tassa saputtadāro saraṇaṃ gamissāmi”ti. So cintitaniyāmeneva pattaṃ likhāpetvā veḷuparamparāya ussāpetvā “yo imasmim loke arahā, so ākāse na āgantvā imaṃ pattaṃ gaṇhātū”ti āha.

Tadā cha satthāro “amhākaṃ esa anucchaviko, amhākameva naṃ dehi”ti vadimṣu. So “ākāsenāgantvā gaṇhathā”ti āha. Chaṭṭhe divase nigaṇṭho nāṭaputto antevāsike pesesi “gacchatha seṭṭhim evaṃ vadetha ‘amhākaṃ ācariyasēva anucchaviko, mā appamattakassa kāraṇā ākāse na āgamaṇaṃ kari, dehi kira te patta’nti”. Te gantvā seṭṭhim tathā vadimṣu. Seṭṭhi “ākāsenāgantvā gaṇhitum samatthova gaṇhātū”ti āha. Nāṭaputto sayam gantukāmo hutvā antevāsikānaṃ saññaṃ adāsi “ahaṃ ekaṃ hatthaṇca pādaṇca ukkhipitvā uppatitukāmo viya bhavissāmi, tumhe maṃ ‘ācariya kiṃ karotha, dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaṃ arahattaguṇaṃ mahājanassa mā dassayitthā”ti vatvā maṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṃ pāteyyāthā”ti. So tattha gantvā seṭṭhim āha “mahāseṭṭhi ayaṃ patto aññesaṃ nānucchaviko, mā te appamattakassa kāraṇā mama ākāse uppatanaṃ rucchi, dehi me patta”nti. Bhante, ākāse na uppatitvā gaṇhathāti. Tato nāṭaputto “tena hi apetha apethā”ti antevāsike apantevā “ākāse uppatissāmi”ti ekaṃ hatthaṇca pādaṇca ukkhipi. Atha naṃ antevāsikā “ācariya, kiṃ nāmetam karotha, chavassa dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaguṇena tumhehi mahājanassa dassitena ko attho”ti taṃ hatthapādesu gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṃ pātesum. So seṭṭhim āha “mahāseṭṭhi, ime me uppatitum na denti, dehi me patta”nti. Uppatitvā gaṇhatha bhanteti. Evaṃ titthiyā cha divasāni vāyamitvāpi pattaṃ na labhimsueva.

Atha sattame divase āyasmato ca moggallānassa āyasmato ca piṇḍolabhāradvājassa “rājagahe piṇḍāya carissāma”ti gantvā ekasmim piṭṭhipāsāne ṭhatvā cīvaram pārupanākāle dhuttakā kathaṃ samuṭṭhāpesum “hambho pubbe cha satthāro ‘mayhaṃ arahantāmhā’ti vicarimṣu, rājagahaseṭṭhino pana ajja sattamo divaso pattaṃ ussāpetvā ṭhāpayato ‘sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū’ti vadantassa, ekopi ‘ahaṃ arahā’ti ākāse uppatanto natthi, ajja no loke arahantānaṃ natthibhāvo ṇāto”ti. Taṃ kathaṃ sutvā āyasmā mahāmogallāno āyasmantaṃ piṇḍolabhāradvājaṃ āha “sutaṃ te, āvuso bhāradvāja, imesaṃ vacanaṃ, ime buddhasānaṃ pariggaṇhantā viya vadanti, tvaṇca mahiddhiko mahānubhāvo, gacchetam pattaṃ ākāse na gantvā gaṇhāhi”ti. “Āvuso moggallāna, tvaṃ ‘iddhimantānaṃ aggo’ti pākāto, tvaṃ etaṃ gaṇha, tayi pana aggaṇhante ahaṃ gaṇhissāmi”ti āha. Atha āyasmā mahāmogallāno “gaṇhāvuso”ti āha. Iti te lokassa arahantehi asuññabhāvadassanattaṃ evamāhaṃsu.

Tikkhattum rājagahaṃ anupariyāyīti tikkhattum rājagahaṃ anugantvā paribbhāmi. “Sattakkhattu”ntipi vadanti. Thero kira abhiññāpādaṃ jhānaṃ samāpajjitvā utthāya tigāvutaṃ piṭṭhipāsānaṃ antantena paricchindanto tūlapicu viya ākāse utthāpetvā rājagahanagaraṃ upari sattakkhattum anupariyāyī. So tigāvutappamāṇassa nagaraṃ apidhānaṃ viya paññāyī. Nagaravāsino “pāsāno no avattharivā gaṇhāti”ti bhītā suppadīni matthake katvā tattha tattha niḷiyimṣu. Sattame vāre thero piṭṭhipāsānaṃ bhinditvā attānaṃ dasseti. Mahājano theram disvā “bhante piṇḍolabhāradvāja, tava pāsānaṃ gāḷhaṃ katvā gaṇha, mā no sabbe nāsayī”ti āha. Thero pāsānaṃ pādantena khipitvā vissajjesi. So gantvā yathāṭhāneyeva patiṭṭhāsi. Thero seṭṭhissa gehamatthake aṭṭhāsi. Taṃ disvā seṭṭhi urena nipajjitvā “otara sāmī”ti vatvā ākāse otinṇaṃ theram nisīdāpetvā pattaṃ gahetvā catumadhurapunṇaṃ katvā therassa adāsi. Thero pattaṃ gahetvā vihārābhimukho pāyāsi. Athassa ye araññagatā pāṭihāriyaṃ nāddasaṃsu, te sannipatitvā “bhante, amhākaṃ pāṭihāriyaṃ dassēhi”ti theram anubandhimṣu. So tesam tesam pāṭihāriyaṃ dassento vihāraṃ agamāsi. Satthā taṃ anubandhitvā unnādentassa mahājanassa saddaṃ sutvā “ānanda, kasseso saddo”ti pucchi. Tena vuttaṃ “**assosi kho bhagavā...pe... kiṃ nu kho so, ānanda, uccāsaddo mahāsaddo**”ti.

Vikubbaniddhiyā pāṭihāriyaṃ paṭikkhittanti ettha **vikubbaniddhi** nāma “so pakativannaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇaṃ vā dasseti nāgavaṇṇaṃ vā, vividhampi senābyūhaṃ dasseti”ti (paṭi. ma. 3.13) evamāgatā pakativannaṃ vijahanavikāravasena pavattā iddhi. **Adhiṭṭhāniddhi** pana “pakatiyā eko bahukaṃ āvajjati satam vā sahasaṃ vā satahasaṃ vā, āvajjitvā ṇāpeṇa adhiṭṭhāti ‘bahuko homī’”ti (paṭi. ma. 3.10) dasaiddhiniddesa) evaṃ vibhajitvā dassitā adhiṭṭhānavasena nipphanā iddhi.

253-254. Na acchupiyantīti na suphassitāni honti. **Rūpakākiṇṇānīti** itthirūpādīhi ākiṇṇāni. **Bhūmiādhāraketi**

valayādhārake. **Dāruādhārakadañḍādhārakesūti** ekadārūnā kataādhārake bahūhi daṇḍakehi kataādhārake vāti attho, tīhi daṇḍehi kato pana na vaṭṭati. **Bhūmiyaṃ pana nikkujjivā ekameva ṭhapetabbanti** ettha dve ṭhapentena upari ṭhapitapattāṃ ekena passena bhūmiyaṃ phusāpetvā ṭhapetuṃ vaṭṭatīti vadanti. **Ālindakamiḍḍhikāḍinanti** pamukhamiḍḍhikānaṃ. **Parivattivā tattheva paṭiṭṭhātīti** ettha “parivattivā tatiyavāre tattheva miḍḍhiyā paṭiṭṭhātīti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Paribhaṇḍaṃ** nāma gehassa bahi kuṭṭapādassa thirabhāvattāṃ katā tanukamiḍḍhikā vuccati. **Tanukamiḍḍhikāyāti** khuddakamiḍḍhikāyā. Miḍḍhantepi ādhārake ṭhapetuṃ vaṭṭati. “Anujānāmi, bhikkhave, ādhāraka”nti hi vacanato miḍḍhādīsu yattha katthaci ādhārakaṃ ṭhapetvā tattha pattāṃ ṭhapetuṃ vaṭṭati ādhārake ṭhapanokāsassa aniyamitattāti vadanti. “Pattamālo nāma vaṭṭetvā pattānaṃ agamanattāṃ vaṭṭaṃ vā caturassaṃ vā iṭṭhakādīhi parikkhipivā kato”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

255. Ghaṭikanti upari yojitaṃ aggaḷaṃ. **Tāvakālikāṃ paribhuñjitūṃ vaṭṭatīti** sakideva gahetvā tena āmisāṃ paribhuñjitvā chaḍḍetuṃ vaṭṭatīti adhippāyo. **Ghaṭikaṭāheti** bhājanakapāle. **Abhuṃ meti** ettha bhavaṭīti **bhū**, vaḍḍhi. Na bhūti **abhū**, avaḍḍhi. Bhayavasena pana sā itthī “abhu”nti āha, vināso mayhanti attho. **Chavasīsassa pattanti** chavasīsamaṃ pattāṃ. Pakativikārasambandhe cetāṃ sāmivacanaṃ, abhedepi vā bhedūpacārenāyaṃ vohāro “silāputtakassa sarīra”ntiādīsu viya.

Cabbetvāti khādītvā. **Ekāṃ udakagaṇḍusaṃ gahetvāti** vāmahattheneva pattāṃ ukkhipivā mukhena gaṇḍusaṃ gahetvā. **Ucchiṭṭhahatthenāti** sāmisenā hatthena. **Ettāvātīti** ekagaṇḍusagaṇḍamattena. **Luñcivāti** tato maṃsaṃ uddharitvā. Etesu sabbesu paṇṇattim jānātu vā mā vā, āpattiyeva.

256. Kinṇacuṇṇenāti surākinṇacuṇṇena. “**Anuvātaṃ paribhaṇḍanti** kilañjādīsu karontī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Bidalakanti** duguṇakaraṇasaṅkhātassa kiriyāvīsesassa adhivacanaṃ. Kassa duguṇakaraṇaṃ? Yena kilañjādīnā mahantaṃ kathinaṃ atthataṃ, tassa. Tañhi daṇḍakathinappamāṇena pariyante saṃharitvā duguṇaṃ kātabbaṃ. **Paṭiggahanti** aṅgulikañcukaṃ.

257-259. Pāti nāma paṭiggahaṇasaṅghānena kato bhājanavīseso. **Na sammatīti** nappahoti.

260-262. Nīcavatthukaṃ cinitunti bahikuṭṭassa samantato nīcavatthukaṃ katvā cinituṃ. **Arahaṭaghaṭiyantaṃ** nāma sakaṭacakkasaṅghānaṃ are are ghaṭikāni bandhitvā ekena dvīhi vā paribbhamiyamānaṃ yantaṃ.

263. Āviddhapakkhapāsakanti kaṇṇikamaṇḍalassa samantā ṭhapitapakkhapāsakaṃ. **Maṇḍaleti** kaṇṇikamaṇḍale. **Pakkhapāsake ṭhapetvāti** samantā pakkhapāsakaphalakāni ṭhapetvā.

264. “Namatakaṃ santhatasadisa”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Cammakhaṇḍaparihārena paribhuñjitabbanti** anadhiṭṭhahitvā paribhuñjitabbaṃ. **Ettheva pavīṭṭhānāti** maḷorikāyā eva antogadhāni. Pubbe pattasaṅgopanaṭṭhaṃ ādhārako anuññāto, idāni bhujjanattāṃ.

265. Nikkujjitabboti tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇattāṃ pattanikkujjanakammavācāyā nikkujjitabbo, na adhomukhaṭṭhapanena. Tenevāha “**evañca pana, bhikkhave, nikkujjitabbo**”tiādi. **Alābhāyāti** catunnaṃ paccayānaṃ alābhatthāyā. **Anatthāyāti** upaddavāyā avaḍḍhiyā.

266. Pasādessāmāti āyācissāma. **Etadavocāti** “appatirūpaṃ mayā kataṃ, bhagavā pana mahantepi aguṇe acintetvā mayhaṃ accayaṃ paṭiggaṇhissatī”ti maññamāno etaṃ “accayo maṃ bhante”tiādivacanaṃ avoca. Tattha nāyapaṭipattim aticca eti pavattatīti **accayo**, aparādhō. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. Purisena madditvā abhibhavitvā pavattitopi hi aparādhō atthato purisaṃ aticca abhibhavitvā pavatto nāma hoti. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaraṇattāyā puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇattāyā. **Tagghāti** ekaṃsena. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito, tattheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhāṃ mayaṃ khamāma. **Vuḍḍhi hesā, āvuso vaḍḍha, ariyassa vinayeti** esā, āvuso vaḍḍha, ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaritvā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhīṭṭhānaṃ karonto “**yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaram āpajjati**”ti āha.

268. Bodhirājakumāravatthumhi (ma. ni. aṭṭha. 2.324 ādayo) **kokanadoti kokanadaṃ** vuccatīti padumaṃ, so ca maṅgalapāsādo olokanapadumaṃ dassetvā kato, tasmā “kokanado”ti saṅkhaṃ labhi. **Yāva pacchimasopānakaḷavarāti** ettha **pacchimasopānakaḷavaranti** paṭhamasopānaphalakaṃ vuttaṃ tassa sabbapacchā dussena santhattā. Uparimasopānaphalakato paṭṭhāyā hi sopānaṃ santhataṃ. **Addasā khoti** olokanattāmyeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa.

Bhagavā tuṅhī ahosīti “kissa nu kho atthāyā rājakumārena ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjento puttapatthanāyā katabhāvaṃ aññāsī. So hi rājaputto aputtako. Sutañcānena ahoṣi “buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitāṃ labhanti”ti. So “sacāhaṃ puttāṃ labhissāmi, sammāsambuddho imaṃ celapaṭikaṃ akkamissatī. No ce labhissāmi, na

akkamissatī”ti patthanam katvā santharāpesi. Atha bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjtvā “na nibbattissatī”ti addasa. Pubbe kira so ekasmiṃ dīpe vasamāno samānacchandena sakuṇapotake khādi. Sacassa mātugāmo puññavā bhavēyya, puttam labheyya. Ubhohi pana samānacchandehi hutvā pāpakammaṃ katam, tenassa putto na nibbattissatī aññāsī. Dusse pana akkante “buddhānam adhikāram katvā patthitam labhantīti loke anussavo, mayā ca mahāadhikāro kato, na ca puttam labhāmi, tuccham idam vacana”nti micchāgahaṇam gaṇheyya. Titthiyāpi “natthi samaṇānam akattabbaṃ nāma, celapaṭikam maddantā āhiṇḍantī”ti ujjhāyeyyūṃ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbatam jānitvā akkamissanti, abhabbatam jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṃ na jānissanti, tesu akkamantesu sace patthitam ijjhissati, iccetaṃ kusalam. No ce ijjhissati, “pubbe bhikkhusaṅghassa adhikāram katvā icchiticchitam labhanti, idāni na labhanti, teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṃ, ime pana paṭipattim pūretuṃ na sakkontī”ti manussā vippaṭisārino bhavissantīti imehi tīhi kāraṇehi bhagavā akkamituṃ anicchanto tuṅhī ahoṣi. **Pacchimaṃ janataṃ tathāgato anukampatīti** idam pana thero vuttessu kāraṇesu tatiyaṃ kāraṇam sandhāyāha. Maṅgalaṃ icchantīti **maṅgalikā**.

269. Bījaninti caturassabjjanim. **Tālavaṇṭanti** tālapattādīhi katam maṅgalikabjjanim.

270-275. “Ekaṇṇacchattam nāma tālapatta”nti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Kammasatenāti** ettha **sata**-saddo anekapariyāyo, anekena kammenāti attho, mahatā ussāhenāti vuttam hoti. **Rudhīti** khuddakavaṇṇam.

278. “Akāyabandhanena sañcicca asañcicca vā gāmapavesane āpatti. Saritaṭṭhānato bandhitvā pavisitabbaṃ nivattitabbaṃ vā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Murajavaṭṭisaṅṭhānam veṭhetvā katanti** bahū rajjūke ekato katvā nānāvaṇṇehi suttehi veṭhetvā murajavaṭṭisadisam katam. Teneva **dutiyaṃpārājikavaṇṇanāyam** (pārā. aṭṭha. 1.85 pālimuttakavinicchaya) vuttam “bahū rajjūke ekato katvā ekena nirantaram veṭhetvā katam bahurajjukanti na vattabbaṃ, tam vaṭṭatī”ti. Tattha yaṃ vattabbaṃ, tam heṭṭhā vuttameva. **Muddikakāyabandhanam** nāma caturassam akatvā sajjitam. **Pāmaṅgadasā** caturassā. **Mudīngasaṅṭhānenāti** varakasīsākārena. **Pāsantoti** dasāmūlam.

280-282. Muṇḍavaṭṭīti mallakammakarādayo. **Pamāṇaṅgulenāti** vaḍḍhakāṅgulaṃ sandhāya vuttam. Sesametta pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Khuddakavatthukkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Senāsanakkhandhakam

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā

294. Senāsanakkhandhake **senāsanam apaññattam hotīti** viharasenāsanam sandhāya vuttam. Catubbidhañhi (ma. ni. aṭṭha. 1.296) senāsanam viharasenāsanam mañcapīṭhasenāsanam santhatasenāsanam okāsasenāsananti. Tattha “mañcopi senāsanam, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi viharopi aḍḍhayogopi pāsādopi hammiyampi guhāpi aṭṭopi mālopi leṇampi velugumbopi rukkhamūlampi maṇḍapopi senāsanam. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametam senāsana”nti (vibha. 527) vacanato viharo aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhāti idam **viharasenāsanam** nāma. Mañco pīṭham bhisī bimbohananti idam **mañcapīṭhasenāsanam** nāma. Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāroti idam **santhatasenāsanam** nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti idam **okāsasenāsanam** nāma.

Rukkhamūletīādīsu rukkhamūlasenāsanam nāma yaṃkiñci sandacchāyam vivittam rukkhamūlam. **Pabbato** nāma selo. Tattha hi udakasaṇḍīsu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhaḥchāyāya nisinnā nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījyamānā samaṇadhammaṃ karontī. **Kandareti kam** vuccatī udakam, tena dārito udakena bhinnō pabbatapadeso **kandaram**. Yam “nitamba”ntipi “nadīkuñja”ntipi vadanti. Tattha hi rajatapattasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitanam viya vanagahanam, mañikkhandhasadisam udakam sandati, evarūpaṃ kandaram oruyha pānīyam pivitvā gattāni sītam katvā vālikam ussāpetvā paṃsukūlacīvaram paññapetvā tattha nisinnā te bhikkhū samaṇadhammaṃ karontī. **Giriguhā** nāma dvinnam pabbatānam antarā, ekasmiṃyeva vā umaṅgasadisam mahāvivaram.

“Vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānam adhivacana”ntīādivacanato (vibha. 531) yattha na kasanti na vapanti, tādīsam manussānam upacāraṭṭhānam atikkamitvā ṭhitam araññakasenāsanam “vanapattha”ntī vuccatī. **Ajjhokāso** nāma kenaci acchanno padeso. Ākañkamānā panettha cīvarakuṭim katvā vasanti. **Palālapuñjeti** palālarāsīmhi. Mahāpalālapuñjato hi palālam nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadisē ālaye karontī, gacchagumbādīnampi upari palālam parikkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karontī, tam sandhāyetaṃ vuttam. **Pañca leṇāntīti** pañca līyanaṭṭhānāni. Nilīyanti ettha bhikkhūti leṇāni, viharādīnametaṃ adhivacanam. **Supaṇṇavānkagehanti** garuḷapakkaṃsaṅṭhānena katageham.

295. Anumodanagāthāsu **sītanti** ajjhataḍḍhatukkabhavasena vā bahiddhāutuvipariṇāmavasaena vā uppajjanakasītam. **Uḥanti** aggisantāpaṃ, tassa vanadāhādīsu vā sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantīti** bādhati. Yathā tadubhayavasena

kāyacittānaṃ bādhaṇaṃ na hoti, evaṃ karoti. Sītuṇḥabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṃ na sakkoti. **Vālamigānīti** sīhabyagghādivālamige. Guttasenāsanāhi pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarisapeti** ye keci sarante gacchante dīghajāṭike. **Makaseti** nidassanamattametaṃ, ḍaṃsādīnampi eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisireti** sisirakālavasena sattāhavaddhalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyoti** yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṃ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghero sarajaarajādibhedo vāto ceva gimhaparijāhasamayesu uppattiyā ghero sūriyātapo ca **paṭihaññati** paṭibāhīyati. **Leṇatthanti** nānārammaṇato cittaṃ nivattetvā paṭisallānārāmatthaṃ. **Sukhatthanti** vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṃ. **Jhāyitunti** aṭṭhatimsārammaṇesu yatha katthaci cittaṃ upanijjhāyituṃ. **Vipassitunti** aniccādīto saṅkhāre sammasituṃ.

Vihāreti patissaye. **Kārayeti** kārāpeyya. **Rammeti** manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussuteti** kāretvā pana ettha vihāresu bahussute silavante kalyāṇadhamme nivāseyya. Te nivāsento pana tesam bahussutānaṃ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṃ annaṅca pānaṅca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu ajjhāsayasampannesu kammaphalānaṃ ratanattayaḅḅānaṅca saddahanena vippasannena cetasā.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṃ aññaṃaññupakāritam dassetuṃ “**te tassā**”ti gāthamāha. Tattha **teti** te bahussutā. **Tassāti** upāsakassa. **Dhammam desentīti** sakalavaṭṭadukkhāpanūdanaṃ saddhammam desenti. **Yaṃ so dhammam idhaññāyāti** so puggalo yaṃ saddhammam imasmim sāsane sammā paṭipajjana jānitvā aggamaggādhiḅḅamena anāsavo hutvā parinibbāyati.

So ca sabbadado hotīti āvāsādānaṃ dinne sabbadānaṃ dinnameva hotīti katvā vuttaṃ. Tathā hi (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.42) dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṃ ārāmaṃ pavisitvā nahāyitvā patissaye muhuttaṃ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti, bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nipannassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati paṭiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭako vijjhāti, khāṇu paharati, sarīsapāḍiparissayā ceva corabhayaṅca uppajjati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nipannassa sabbe parissayā na honti, sajjhāyantassa dhammapītisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasikarontassa upasamasukhaṅca uppajjati bahiddhāvikkhepābhāvato, bahi vicarantassa ca sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanam pavisanakkhaṇe mañcapīṭhāni na paññāyanti, muhuttaṃ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravāṭapānāmañcapīṭhādīni paññāyanti, etasmiṅca āvāse vasantaṃ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhanti. Tena vuttaṃ “so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassaya”nti.

296. Āviñchanacchiddanti yatha aṅgulim pavesetvā dvāraṃ ākaḍḍhantā dvārabāham phusāpenti, tassetam adhivacanaṃ. **Āviñchanarajjunti** kavāṭeyeva chiddam katvā tattha pavesetvā yena rajjukena kaḍḍhantā dvāraṃ phusāpenti, tam āviñchanarajjukam. Senāsanaparibhoge akappiyacammaṃ nāma natthīti dassanattam “**sacepi dīpinaṅguṭṭhena katā hoti, vaṭṭatiyevā**”ti vuttaṃ. **Cetiye vedikāsadisanti** vāṭapānabāhāsu cetiye vedikāya viya paṭṭikādīhi dassetvā katam. **Thambhakavāṭapānaṃ** nāma tiriyaṃ dārūni adatvā ujukam ṭhitehi eva veṇusalākādīhi katam.

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mañcapīṭhānūjānanakathāvaṇṇanā

297. Poṭakitūlanti erakatiṇatūlam. Poṭakigahaṅcañcetha tiṇajātīnaṃ nidassanamattanti āha “**yesam kesañci tiṇajātikāna**”nti. **Pañcavidham uṇṇādītūlampi vaṭṭatīti** etthāpi “bimbohane”ti ānetvā sambandhitabham. “Tūlapūritam bhisim apassayituṃ na vaṭṭatī”ti keci vadanti, vaṭṭatīti apare. **Upadahantīti** ṭhapenti. **Sīsappamāṇanti** yatha galavāṭakato paṭṭhāya sabbasīsam upadahanti, tam sīsappamāṇam. Tañca ukkaṭṭhāparicchedato tiriyaṃ muṭṭhiratanaṃ hotīti dassetuṃ “**yassa vitthārato tīsu kaṇṇesū**”tiādīmāha. **Majjhaṭṭhānaṃ muṭṭhiratanaṃ hotīti** bimbohanassa majjhaṭṭhānaṃ tiriyaṃ muṭṭhiratanaṃ hoti. **Masūraṅketi** cammayabhisiyaṃ. **Phusitāni dātunti** saññākaraṇattam bindūni dātum.

298. Na nibandhatīti **anibandhanīyo**, na allīyatīti attho. **Paṭibāhetvāti** maṭṭham katvā.

Iṭṭhakācayānūjānanakathāvaṇṇanā

300. Rukkham vijjhivāti rukkhadāruṃ vijjhivā. **Khāṇuke ākoṭetvāti** dve dve khāṇuke ākoṭetvā. **Tam āharimam bhittipādanti** vuttanayena khāṇuke ākoṭetvā katamyeva sandhāya vuttaṃ. **Bhūmiyam paṭiṭṭhāpetunti** mūlena bhūmiyam paṭiṭṭhāpetvā bhittipādassa upatthambhanavasena ussāpetvā khāṇukehi bhittipādāṃ ussāpetvā ṭhapetunti adhippāyo. **Ubhato kuṭṭam nīharitvā katapadesassāti** yathā antodvārasamīpe nisinnehi ujukam bahi oloketuṃ na sakkā hoti, evaṃ ubhohi passehi kuṭṭam nīharitvā abhimukhe bhittim upaṭṭhāpetvā katapadesassa. **Samantā pariyaḅḅāroti** samantato āviddhamukham. **Ugghāṇakīṭikanti** daṇḍehi ukkhipitvā ṭhapanakapadarakīṭikam.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā

304. Anāthapiṇḍikaseṭṭhivatthumhi (saṃ. ni. aṭṭha. 1.1.242) **kenacideva karaṇīyenāti** vāṇijjakammaṃ adhippetam. Anāthapiṇḍiko kira rājagahaseṭṭhi ca aññaṃaññaṃ bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍam samaggham hoti, tadā rājagahaseṭṭhi taṃ gahetvā sakaṭasatehi sāvatthim gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvaṃ jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāraṃ katvā ekaṃ yānaṃ āropetvā sāvatthim pavisati. So sace bhaṇḍam lahukaṃ vikkīyati, vikkīṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tatheva karoti. Svāyaṃ tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Taṃ sandhāyetam vuttam.

Taṃ divasaṃ pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitena anāthapiṇḍikena āgatabhāvajānanattham pesitam paṇṇam na suṇi, dhammassavanatthāya vihāraṃ agamāsi. So dhammakathaṃ sutvā svātanāya buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅgham nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadārūphālanādīni kāresi. Anāthapiṇḍikopi “idāni mayhaṃ paccuggamaṇam karissati, idāni karissati”ti gharadvārepi paccuggamaṇam alabhivā antogharaṃ pavittḥo paṭisanthārampi na bahum alatta. “Kiṃ mahāseṭṭhi kusalaṃ dāraakarūpanam, nasi magge kilanto”ti ettakova paṭisanthāro ahoṣi. Tena vuttam “**atha kho anāthapiṇḍikassa gahapatissa etadahosi**”tiādi.

Buddhoti tvam gahapati vadesīti tassa kira mukhato buddhasaddam sutvā anāthapiṇḍiko pañcavaṇṇam pītim paṭilabhati, sā tassa sīse uṭṭhahitvā yāva pādapiṭṭhiyā, pādapiṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā niranaram puṭṭo “buddhoti tvam gahapati vadesī”ti evaṃ tikkhattum pucchi. **Akālo kho, gahapati, imaṃ kālam taṃ bhagavantam dassanāya upasaṅkamitunti** “buddhā nāma durāsādā āsīvisasadisā honti, satthā ca sivathikāya samīpe vasati, na sakkā tattha imāya velāya iminā gantu”nti maññaṃāno evamaḥa. **Buddhagatāya satiyā nipajjīti** aññaṃ kiñci acintetvā buddhagatāya eva satiyā nipajjī. Taṃ divasaṃ kirassa bhaṇḍasakaṭesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi nuppajjī, sāyamāsampi na akāsi. Sattabhūmikam pana pāsādam āruya supaññattālanakatavarasayane “buddho buddho”ti sajjhāyaṃ karontova nipajjītvā niddam okkami. **Tikkhattum vuṭṭhāsi pabhātam maññaṃānoti** paṭhamayāme tāva vītivatte uṭṭhāya buddham anussari, athassa balavappasādo udapādi, pīṭialoko ahoṣi, sabbatamaṃ vigacchi, dīpasahassujjalanam viya canduṭṭhānasūriyuṭṭhānam viya ca jātam. So “pamādam āpanomhi, vañcitomhi, sūriyo uggato”ti uṭṭhāya ākāsatale ṭhatvā candam oloketvā “ekova yāmo gato, añña dve atthi”ti puna pavisitvā nipajjī, etenupāyena majjhimayāmvāsānēpi pacchimayāmvāsānēpi tikkhattum uṭṭhāsi. Pacchimayāmvāsāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatalam āgantvā mahādvārābhimukho ahoṣi, sattabhūmikadvāram sayameva vivaṭam ahoṣi, pāsādā oruya antaravīthim paṭipajjī.

305. Amanussāti adhigatavisesā devatā. Tathā hi tā seṭṭhissa bhāvinisampattim paccakkhato sampassamānā “ayaṃ mahāseṭṭhi ‘buddhupaṭṭhānam gamissāmī’ti nikkhanto paṭhamadassaneneva sotāpattiṭṭhale paṭiṭṭhāya tiṇṇam ratanānam agguppaṭṭhāko hutvā asadisam saṅghārāmaṃ katvā cātuddisassa ariyasaṅghassa anāvaṭadvāro bhavissati, na yuttamassa dvāram pidahitu”nti cintetvā dvāram vivarīmsu. **Antaradhāyīti** rājagaham kira ākiṇṇamanussam, antonagare nava koṭiyo bahinagare navāti taṃ upanissāya aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharitum asakkontā aṭṭālake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahi nikkhantamattova allasarīram pādena akkami, aparampi piṭṭhipādena pahari, makkhikā uppatitvā pakirīmsu, duggandho nāsāpuṭam abhihani, buddhappasādo tanuttam gato. Tenassa āloko antaradhāyī andhakāro pāturahosi pītiyegassa tanubhāve taṃsamuṭṭhitarūpanam paridubbalabhāvato. **Saddamanussāvesīti** “seṭṭhissa ussāham janessāmī”ti suvaṇṇakiṇṇikam ghaṭṭento viya madhurassarena saddam anussāvesi.

Satam kaññāsahassānīti purimapaḍānīpi imināva sahassa-padena saddhim sambandhitabbāni. Yatheva hi satam kaññāsahassāni, evam satam sahassāni hatthī, satam sahassāni assā, satam sahassāni rathāti ayamettha attho, iti ekekaṃ satahassam dīpitaṃ hoti. **Padavīthīharassāti** padaṃ vīthiharati etthāti **padavīthīhāro**. So dutavilambitam akatvā samagamane dvīnam paḍānam antare muṭṭhīratanamattam. **Kalam nāgghanti soḷasinti** taṃ ekaṃ padavīthīhāram soḷasa bhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evam soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasī kalā nāma, taṃ soḷasim kalam etāni cattāri satahassāni na agghanti. Idam vuttam hoti – satam hatthisahassāni satam assasahassāni satam rathasahassāni satam kaññāsahassāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā sakalajambudīparājadhītarovāti imasmā ettakā lābhā vihāram gacchantassa tasmim soḷasikalāsānkhāte padese laṅghanasādhavasena pavattacetanāva uttaritarāti. Padaṃ vā vīthiharati etenāti **padavīthīhāro**, tathāpavattā kusalacetanā, tassā phalaṃ soḷasadhā katvāti ca vadanti. Idam pana vihāragamaṇam kassa vasena gahitanti? Vihāram gantvā anantarāyena sotāpattiṭṭhale paṭiṭṭhahantassa vasena gahitam. “Gandhamālādīhi pūjam karissāmi, cetiyam vandissāmi, dhammam sossāmi, dīpapūjam karissāmi, saṅgham nimantetvā dānam dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā paṭiṭṭhahissāmī”ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi “ahaṃ ekakoti saññaṃ karomi, amanussā ca me anugāmino saḥāyā atthi, kasmā bhāyāmī”ti sūro ahoṣi. Athassa balavā buddhappasādo udapādi, tasmā andhakāro antaradhāyī. Sesavāresupi eseva nayo. **Āloko pāturahosīti** purimabuddhesu cirakālaparicayasambhūtaṃ balavato pasādassa vasena uppannāya ulārāya buddhārammaṇāya pītiyā samuṭṭhāpito vipassanobhāsasadisō sātisayo cittapaccaya utusamuṭṭhāno āloko pāturahosi. Devatāhi katotipi vadanti, purimoyevettha yuttataro. **Ehi sudattāti** so kira seṭṭhi gacchamānova cintesi “imasmim loke bahū pūraṇakassapādayo tiṭṭhiyā ‘mayam buddhā, mayam buddhā’ti vadanti, katham nu kho aham sattu buddhabhāvaṃ jāneyya”nti. Athassa etadahosi “mayham guṇavasena uppannam nāmaṃ mahājano jānāti, kuladattiyam pana me nāmaṃ

aññatra mayā na koci jānāti, sace buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṃ ālapissati”’ti. Sathā tassa cittaṃ ñatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbāna parinibbuto. **Āsattiyoti** rūpādīsu āsañjanaṭṭhena āsattiyō, tañhāyo. **Santinti** kilesavūpasamaṃ. **Pappuyāti** aggamaggena patvā. Sesamettha pāḷianusārenea veditabbaṃ. Yañcetha anuttānamatthaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ vuttameva.

306. Vayameva **veyyāyikanti** āha “**veyyāyikanti vayakaraṇaṃ vuccatī**”’ti.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aggāsanādiānujānanakathāvaṇṇanā

310-311. **Dakkhiṇodakanti** aggato upanīyamānaṃ dakkhiṇodakaṃ. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesi** (jā. aṭṭha. 1.1.36 tittirajātakavaṇṇanā) tehi bhikkhūhi attano attano rucivasena aggāsanādirahānaṃ kathitakāle “na, bhikkhave, mayhaṃ sāsane aggāsanādīni patvā khattiyakulā pabbajito pamāṇaṃ, na brāhmaṇakulā, na gahapatikulā pabbajito, na vinayadharo, na suttantiko, na ābhidhammiko, na paṭhamajjhānādīlābhino, na sotāpannādayo pamāṇaṃ, atha kho, bhikkhave, imasmiṃ sāsane yathāvuḍḍhaṃ abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ añjalikammaṃ sāmīcikkammaṃ kattabbaṃ, aggāsaṇaṃ aggodakaṃ aggapiṇḍo laddhabbo, idamettha pamāṇaṃ, tasmā vuḍḍhataro bhikkhu etesaṃ anucchaviko. Idāni kho pana, bhikkhave, sārīputto mayhaṃ aggāsāvako anudhammacakkappavattako mamānantaraseṇāsaṇaṃ laddhuṃ arahati. So imaṃ rattīṃ senāsaṇaṃ alabhanto rukkhamaṅgale vītināmesi. Tumhe idāneva evaṃ agāravā appatissā, gacchante gacchante kāle kinti katvā viharissathā”’ti vatvā atha nesaṃ ovādādānatthāya “pubbe, bhikkhave, tiracchānagatāpi ‘na kho panetaṃ amhākaṃ patirūpaṃ, yaṃ mayhaṃ aññamaññāṃ agāravā appatissā asabhāgavuttino vihareyyāma, amhesu mahallakatarāṃ jānitvā tassa abhivādānādīni karissāmā”’ti sādhukaṃ vīmaṃsitvā ‘ayaṃ mahallako’ti ñatvā tassa abhivādānādīni katvā devapathaṃ pūrayamānā gatā”’ti vatvā atītaṃ āharitvā dassetuṃ bhikkhū āmantesi.

Ye vuḍḍhamapacāyantī jātivuḍḍho vayovuḍḍho guṇavuḍḍhoti tayo vuḍḍhā. Tesu jātisampanno **jātivuḍḍho** nāma, vaye ṭhito **vayovuḍḍho** nāma, guṇasampanno **guṇavuḍḍho** nāma. Tesu guṇasampanno vayovuḍḍho imasmiṃ ṭhāne vuḍḍhoti adhippeto. **Apacāyantī** jeṭṭhāpacāyikakammaṇa pūjenti. **Dhammassa kovidāti** jeṭṭhāpacāyanadharmassa kovidā kusalā. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Pāsaṃsāti** pasaṃsārāhā. **Samparāye ca suggatī** samparetabbe imaṃ lokaṃ hitvā gantabbe paralokepi tesaṃ sugatiyeva hotīti attho. Ayaṃ panettha piṇḍattho – bhikkhave, khattiyā vā hontu brāhmaṇā vā vessā vā suddā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā tiracchānagatā vā, ye keci sattā jeṭṭhāpacitikkamme chekā kusalā guṇasampannānaṃ vayovuḍḍhānaṃ apacitīṃ karonti, te imasmiṃca attabhāve jeṭṭhāpacitikkarakāti pasaṃsaṃ vaṇṇanaṃ thomaṇaṃ labhanti, kāyassa ca bhedaṃ sagge nibbantantīti.

Aggāsanādiānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āsanappaṭibhānādīkathāvaṇṇanā

313-4. **Uddissakatanti** gihīhi saṅghaṃ uddissa kataṃ. **Gihivikatanti** gihīhi kataṃ paññattaṃ, gihisantikanti vuttaṃ hoti. **Atisamīpaṃ agantvāti** bhikkhūnaṃ āsannataraṃ ṭhānaṃ agantvā.

Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā

318. **Paccayeneva hi taṃ paṭijagganaṃ labhissatī** tasmīṃ senāsane mahātherā tassa paccayassa kāraṇā aññattha agantvā vasantāyeva naṃ paṭijaggissantīti attho. **Ubbhaṇḍikā bhavissantī** ukkhittabhaṇḍā bhavissantī, attano attano parikkhāre gahetvā tatha tatha vicarissantīti attho. **Dighasālāti** caṅkamanasālā. **Maṇḍalamālo** upaṭṭhānasālā. **Anudahattī** pīleti. **Jambudīpe panāti** ariyadesa bhikkhū sandhāya vuttaṃ. Te kira tathā paññāpenti. **Na gocaragāmo ghaṭṭetabboti** vuttamevatthaṃ vibhāveti “na tatha manussā vattabbā”’tiādīnā. **Vitakkaṃ chinditvāti** “iminā nīhāreṇa gacchantamaṃ disvā nivāretvā paccaye dassantī”’ti evarūpaṃ vitakkaṃ anuppādetvā. **Tesu ce ekoti** tesu manussesu eko paṇḍitapuriso. **Bhaṇḍapaṭicchādananti** paṭicchādanakabhaṇḍaṃ, sarīrapaṭicchādanaṃ cīvaranti attho.

Paṭijaggitabbānī sammajjanādīhi paṭijaggitabbāni. **Muṇḍavedikāyāti** cetiyassa hammiyavedikāya. **Hammiyavedikāti** ca cetiyassa upari caturassavediyo vuccatī. **Paṭikkammāti** vihārato apasakkivā. **Upanikkhepanti** khettaṃ vā nāḷikerādīrāmaṃ vā kahāpaṇādīni vā āramikādīnaṃ niyyādetvā “ito uppannā vaḍḍhi vassāvāsikatthāya hotū”’ti dinnaṃ. **Vattaṃ katvāti** tasmīṃ senāsane kattabbavattaṃ katvā.

Puggalavaseneva kātabbanti parato vakkhamānanayena “bhikkhū cīvarena kilamanti, ettakaṃ nāma taṇḍulabhāgaṃ bhikkhūnaṃ cīvaraṃ kātuṃ ruccatī”’tiādīnā puggalaparāmāsavaseneva kātabbaṃ, “saṅgho cīvarena kilamati”’tiādīnā pana saṅghaparāmāsavasena na kātabbaṃ. **Cīvarapaccayanti** cīvarasankhātāṃ paccayaṃ. **Vuttanti mahāaṭṭhakathāyaṃ** vuttaṃ.

Kasmā evaṃ vuttanti āha “**evañhi navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassa gāhessatī**”ti, yasmā attanāva attano pāpetuṃ na sakkā, tasmā dvīsu sammatesu navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassatī ubho aññamaññaṃ gāhessantīti adhippāyo. Sammatasenāsanaggāhāpakassa āṇattiyā aññena gāhitepi gāho ruhatiyevāti veditabbaṃ. **Aṭṭhapi soḷasapi jane sammannituṃ vaṭṭatīti** kiṃ visuṃ visuṃ sammannituṃ vaṭṭati, udāhu ekatoti? Ekatopi vaṭṭati. Niggahakammameva hi saṅgho saṅghassa na karoti, sammutidānaṃ pana bahūnampi ekato kātuṃ vaṭṭati, teneva sattasatikakkhandhake ubbāhikasammutiyaṃ aṭṭhapi janā ekato sammatāti.

Maggoti magge katadīghasālā. **Pokkharāṇīti** nahāyantānaṃ pokkharāṇiyaṃ katasālā. **Rukkhamūlā**dayo channā kavāṭabaddhāva senāsanāṃ. **Vijaṭṭevāti** viyojetvā, visuṃ visuṃ katvāti attho. **Āvāsesūti** senāsanesu. **Pakkhipitvāti** ettha **pakkhipanaṃ** nāma tesu vasantānaṃ ito uppannavassāvāsikadānaṃ. **Pavisitabbanti** aññehi bhikkhūhi tasmīṃ mahālābhe pariveṇe vasitvā cetiye vattaṃ katvāva lābho gahetabboti adhippāyo.

Paccayaṃ vissajjetīti cīvarapaccayaṃ nādhivāseti. **Ayampīti** tena vissatṭhapaccayopi. **Upanibandhitvā gāhetabbanti** “imasmiṃ rukkhe vā maṇḍape vā vasitvā cetiye vattaṃ katvā gaṇhathā”ti evaṃ upanibandhitvā gāhetabbaṃ. “Kattha nu kho vasissāmi, kattha vasantassa phāsu bhavissati, kattha vā paccayo bhavissatī”ti evaṃ uppannena vitakkena caratīti **vitakkacāriko**. Araññavihāresu parissayavijānanatthaṃ icchitabbatā “**pañca pañca ukkā koṭṭetabbā**”ti vuttaṃ.

Vattanti katikavattaṃ. **Tividhampīti** pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena tividhampī. **Sodhetvā pabbājethāti** bhabbe ācārukulaputte upaparikkhitvā pabbājetha. **Dasavattthukakathā** nāma appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā.

Viggahasaṃvattanikavacanaṃ **viggāhikaṃ**. **Caturārakkhaṃ ahāpentāti** buddhānussati mettā asubhaṃ maraṇassatīti imaṃ caturārakkhaṃ aparihāpentā. **Dantakaṭṭhakhādanavattaṃ ācikkhitabbanti** ettha **dantakaṭṭhakhādanavattaṃ** yo devasikaṃ saṅghamajje osarati, tena sāmaṇerādīhi āharitvā bhikkhūnaṃ yathāsukhaṃ paribhuñjanatthāya dantakaṭṭhamālake nikkhittesu dantakaṭṭhesu divase divase ekameva dantakaṭṭhaṃ gahetabbaṃ. Yo pana devasikaṃ na osarati, padhānaghare vasitvā dhammassavane vā uposathagge vā dissati, tena pamāṇaṃ sallakkhetvā cattāri pañca dantakaṭṭhāni attano vasanaṭṭhāne ṭhapetvā khādītābāni. Tesu khīnesu sace punapi dantakaṭṭhamālake bahūni hontiyeva, punapi āharitvā khādītābāni. Yadi pana pamāṇaṃ asallakkhetvā āharati, tesu akhīnesuyeva mālake khīyati, tato keci therā “yehi gahitāni, te paṭiharantū”ti vadeyyuṃ, keci “khādantu, puna sāmaṇerā āharissantī”ti. Tasmā vivādapariharatthaṃ pamāṇaṃ sallakkhetabbaṃ. Gahaṇe pana doso natthi, maggaṃ gacchantenapi ekaṃ vā dve vā thavikāya pakkhipitvā gantabbanti. **Bhikkhācāravattaṃ** vattakkhandhake piṇḍacārikavatte āvi bhavissati.

Pattaṭṭhāneti vassaggena āgantukabhikkhuno pattaṭṭhāne. Tesam chinnavassatā “sādiyantāpi hi te neva vassāvāsikassa sāmīno”ti vuttaṃ, paṭhamameyeva katikāya katattā khīyantāpi ca āvāsikā neva adātuṃ labhanṭīti vuttaṃ. **Bhatinivīṭṭhanti** bhatīṃ katvā viya nivīṭṭhaṃ pariyīṭṭhaṃ. **Saṅghikaṃ pana apalokanakammaṃ katvā gāhitanti** tatrūpādaṃ sandhāya vuttaṃ. **Paccayavasena gāhitanti** dāyakānaṃ vassāvāsikapaccayavasena gāhitāṃ sandhāya vuttaṃ. “Idha, bhikkhave, vassaṃvuttho bhikkhu vibbhāmati, saṅghasseveta”nti (mahāva. 374-375) vacanato “**gataṭṭhāne...pe... saṅghikaṃ hotī**”ti vuttaṃ. **Manusseti** dāyakamanusse. **Varabhāgaṃ sāmaṇerassatī** paṭhamabhāgassa gāhitatā vuttaṃ.

Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanandavattthukathāvaṇṇanā

319. Yaṃ tayā tattha senāsanāṃ gahitaṃ...pe... idha muttaṃ hotīti yaṃ tayā tattha gāmakāvāse pacchā senāsanāṃ gahitaṃ, taṃ te gaṇhanteneva idha sāvattthiyaṃ paṭhamagahitasenāsanāṃ muttaṃ hoti. **Idha dānāhaṃ ...pe... tatrāpi muttanti** “idānāhaṃ, āvuso, imasmiṃ gāmakāvāse gahitasenāsanāṃ muñcāmī”ti vadantena tatrāpi gāmakāvāse gahitasenāsanāṃ muttaṃ.

320. Dīghāsanaṃ nāma mañcapīṭhavinimuttaṃ yaṃ kiñci ekato sukhaṃ nisīdituṃ pahoti. Hatthimhi nakho assatī **hatthinakho**. “Pāsādassa nakho nāma heṭṭhimaparicchedo, so ca hatthikumbhe paṭīṭṭhito”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gihivikatanīhārena labbhantīti** gihivikatanīhārena paribhuñjītuṃ labbhanti, tehi attharitvā dinnāneva nisīdituṃ labbhanti, na sayāṃ atthaṭāni attharāpitāni vā.

Avissajjiyavattthukathāvaṇṇanā

321. Arañjaroti bahuudakagaṇhanakā mahācāṭī. Jalaṃ gaṇhituṃ alanti **arañjaro**. “Vaṭṭacāṭī viya hutvā thokaṃ dīghamukho majje paricchedaṃ dassetvā kato”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Pañcanimalalocanoti** maṃsadibbadhammabuddhasamantacakkhuvāsena pañcalocano.

Thāvarena ca thāvaram gaṇṭhaṇḍena ca gaṇṭhaṇḍanti ettha pañcasu koṭṭhāsesu purimadvayaṃ thāvaram,

pacchimattayaṃ garubhaṇḍanti veditabbaṃ. **Jānāpetvā**ti bhikkhusaṅghaṃ jānāpetvā. **Kappiyamañcā sampaṭicchitabbā**ti “saṅghassa demā”ti dinnaṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana “vihārassa demā”ti vadanti, suvaṇṇarajatamayādiakappiyamañcepi sampaṭicchitum vaṭṭati. **Na kevalaṃ...pe... parivattetuṃ vaṭṭantī**ti iminā athāvarena thāvarampi athāvarampi parivattetuṃ vaṭṭatīti dasseti. Thāvarena athāvaremeva hi parivattetuṃ na vaṭṭati. **Akappiyaṃ vā mahagghaṃ kappiyaṃ vā**ti ettha **akappiyaṃ** nāma suvaṇṇamayamañcādi akappiyabhisibimbohanāni ca. **Mahagghaṃ kappiyaṃ** nāma dantamayamañcādi pāvārādīkappiyaattharaṇādīni ca.

Pārihāriyaṃ na vaṭṭatīti attano santakaṃ viya gahetvā pariharitum na vaṭṭati. “Gihivikatanīhāreneva paribhuñjitabba”nti iminā sace āramikādayo paṭisāmetvā paṭidenti, paribhuñjitum vaṭṭatīti dasseti. “**Paṇṇasūci** nāma lekhanī”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṃ.

“**Aḍḍhabāhū**ti kapparato paṭṭhāya yāva aṃsakūṭa”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Aḍḍhabāhu** nāma vidatthacaturāṅgulantipi vadanti. **Tatthajātakā**ti saṅghikabhūmiyaṃ jātā. **Aṭṭhaṅgulasūcīdaṇḍamatto**ti dīghato aṭṭhaṅgulamatto pariṇāhato paṇṇasūcīdaṇḍamatto. Muñjapabbajānaṃyeva pāliyaṃ visum āgatattā “**muñjaṃ pabbajañca ṭhapetvā**”ti vuttaṃ. **Aṭṭhaṅgulappamāṇoti** dīghato aṭṭhaṅgulappamāṇo. **Ghaṭṭanaphalakaṃ** nāma yattha ṭhapetvā rajitacīvaraṃ hatthena ghaṭṭenti. **Ghaṭṭanamuggaro** nāma anuvātādighaṭṭanattaṃ katoti vadanti. **Ambaṇanti** phalakehi pokkharāṇīsadisam katapānīyabhājanaṃ. **Rajanadoṇṭi**ti yattha pakkarajanaṃ ākiritvā ṭhapenti. **Bhūmattharaṇaṃ kātuṃ vaṭṭatī**ti akappiyacammaṃ sandhāya vuttaṃ. **Paccattharaṇagatikanti** iminā mañcapīṭhepi attharitum vaṭṭatīti dīpeti. Pāvārādīpaccattharaṇampi garubhaṇḍanti eke, noti apare, vīmaṃsītvā gahetabbaṃ. **Muṭṭhipaṇṇanti** tālapaṇṇaṃ sandhāya vuttaṃ.

Navakammadānakathāvaṇṇanā

323. Kiñcīdeva samādapetvā kāressatīti sāmikoyeva kañci bhikkhum samādapetvā kāressati. **Utukāle paṭibāhitum na labhatī**ti hemantagimhesu aññe sampattabhikkhū paṭibāhitum na labhati. **Tibhāganti** tatiyabhāgaṃ. **Sace saddhivihārikānaṃ dātukāmo hotī**ti sace so saṅghassa bhaṇḍakathapanaṭṭhānaṃ vā navakānaṃ vā vasanaṭṭhānaṃ dātum na icchati, attano saddhivihārikānaññeva dātukāmo hotīti attho. **Etañhi saddhivihārikānaṃ dātum labhatī**ti etaṃ tatiyabhāgaṃ upaḍḍhabhāgaṃ vā dātum labhati. **Akataṭṭhāneti** senāsanato bahi cayādīnaṃ akataṭṭhāne. **Bahikuṭṭeti** kuṭṭato bahi.

Aññatraparibhogapaṭikkhepādīkathāvaṇṇanā

324. Cakkalikanti kambalādīhi vethetvā cakkasaṅghānena pādapuñchanayoggaṃ kataṃ. **Paribhaṇḍakatā bhūmi** nāma saṅghamattikāhi katā kāḷavaṇṇādībhūmi. **Senāsanam** mañcapīṭhādi. **Tatheva vaḷaṇṇetum vaṭṭatī**ti aññehi āvāsikabhikkhūhi paribhuttanīhārena paribhuñjitum vaṭṭati. “Nevāsikā pakatiyā anattatāya bhūmiyā ṭhapenti ce, tesampi anāpattiyevā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Dvārampī**tiādīnā vuttadvāravātapānādayo aparikkammakatāpi na apassayitabbā. **Lomesūti** lomesu phusantesu.

Saṅghabhattādījananānakathāvaṇṇanā

325. Uddesabhataṃ nimantananti imaṃ vohāraṃ pattānīti ettha **iti**-saddo ādiattho, “uddesabhataṃ nimantana”ntiādivohāraṃ pattānīti ayamettha attho. **Tampi anto katvā**ti āyatim bhikkhūnaṃ kukkucavīnodanattāya tampi saṅghabhataṃ anto katvā.

Uddesabhataṃkathāvaṇṇanā

Attano vihāradvāreti vihārassa dvārakoṭṭhakasamīpaṃ sandhāya vuttaṃ. **Bhojanasālāyā**ti bhuttadesaṭṭhānabhūṭāya bhojanasālāya. “**Dinnaṃ panā**”ti vatvā yathā so dāyako deti, taṃ vidhim dassetuṃ “**saṅghato bhante**”tiādīmāha. **Antaraghareti** antogehe. **Antoupacāragatānanti** ettha gāmadvārāvīthicatukkesu dvādasahatthabbhantaraṃ antoupacāro nāma. Antaragharassa upacāre pana labbhamānavisesaṃ dassetuṃ “**gharūpacāro cetthā**”tiādīmāha. **Ekavaḷaṇṇanti** ekena dvārena vaḷaṇṇitabbaṃ. **Nānānivesanesūti** nānākulassa nivesanesu. Lajjī pesalo agatigamaṇaṃ vajjetvā medhāvī ca upaparikkhitvā uddissatīti āha “**pesalo lajjī medhāvī icchitabbo**”ti. **Nisinnassapi niddāyantassapī**ti anādare sāmivacanaṃ. **Ticīvaraparivāraṇanti** ettha “udakapattalābhī viya aññopi uddesabhataṃ alabhitvā vatthādīmanekappakāraṃ labhati ce, tasseva ta”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Attano rucivasena yaṃ kiñci vatvā āharitum vissajjittā **vissaṭṭhadūto** nāma. **Yaṃ icchatī**ti “uddesapattaṃ dethā”tiādīni vadanto yaṃ icchati. **Pucchāsabhāgenā**ti pucchāsadisena.

“**Ekā kūṭaṭṭhitikā nāma hotī**”ti vatvā tameva ṭhitikaṃ vibhāvento “**rañño vā hī**”tiādīmāha. Aññehi uddesabhattehi amissetvā visuṃyeva ṭhitikāya gahetabbattā “**ekacārikabhattāni**”ti vuttaṃ. **Theyyāya harantī**ti pattahārakā haranti. **Gīvā hotī**ti āṇāpakassa gīvā hoti. “**Manussānaṃ vacanaṃ kātuṃ vaṭṭatī**”ti **gacchantī**ti “manussānaṃ vacanaṃ kātuṃ

vaṭṭati”ti tena bhikkhūnā vuttā gacchanti. **Akatabhāgo nāmāti** āgantukabhāgo nāma. “**Sabbo saṅgho paribhuñjatu”ti vutteti** ettha “paṭhamameva ‘sabbam saṅghikam pattam dethā’ti vatvā pacchā ‘sabbo saṅgho paribhuñjatu’ti avuttepi bhājetvāva paribhuñjitabba”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Nimantanabhakkathāvaṇṇanā

“Ettake bhikkhū saṅghato uddisitvā dethā”tiādīni avatvā “ettakānaṃ bhikkhūnaṃ bhattam gaṇhathā”ti vatvā dinnam **saṅghikam nimantanam** nāma. **Piṇḍapātikānampi vaṭṭatīti** bhikkhūpariyāyena vuttattā vaṭṭati. **Paṭipāṭiyāti** laddhapāṭipāṭiyā. **Vicchinditvāti** “bhattam gaṇhathā”ti padaṃ avatvā. Tenevāha “**bhattanti avadantenā**”ti. **Ālopasaṅkhepenāti** ekekapiṇḍavasena. Ayañca nayo nimantaneyeva, na uddesabhatte. Tattha hi ekassa pahonakappamāṇameva bhājetabbaṃ, tasmā uddesabhatte ālopaṭṭhitikā nāma natthi. **Acchatīti** tiṭṭhati. “**Ekavāranti** yāva tasmim āvāse vasanti bhikkhū, sabbe labhanti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Ayaṃ panettha adhippāyo – ekavāranti na ekadivasaṃ sandhāya vuttaṃ, yattakā pana bhikkhū tasmim āvāse vasanti, te sabbe. Ekasmim divase gahitabhikkhū aññadā aggahetvā yāva ekavāraṃ sabbe bhikkhū bhōjitā honti, tāva ye jānanti, te gahetvā gantabbanti.

Salākabhakkathāvaṇṇanā

Upanibandhitvāti likhitvā. **Niggahena datvāti** anicchantampi niggahena sampañcchāpetvā. **Ekagehavasenāti** ekāya gharapāṭiyā vasena. **Uddisitvāti** “tuyhañca tuyhañca pāpuṇāti”ti vatvā. Dūrattā niggahetvāpi vārena gāhetabbagāmo **vāragāmo**. Vihāravāre niyuttā **vihāravārikā**, vārena vihārarakkhaṇakā. **Aññathattanti** pasādaññathattaṃ. **Phātikammameva bhavantīti** vihārarakkhaṇatthāya saṅghena dātabbatirekalābhā honti. **Saṅghanavakena laddhakāleti** divase divase ekekassa pāpitāni dve tīni ekacārikabhattāni teneva niyāmena attano pāpuṇanaṭṭhāne saṅghanavakena laddhakāle. **Yassa kassaci sammukhībhūtassa pāpetvāti** ettha “yebhuyyena ce bhikkhū bahisimāgatā honti, sammukhībhūtassa yassa kassaci pāpetabbaṃ sabhāgattā ekena laddham sabbesaṃ hoti, tasmimpi asati attano pāpetvā dātabba”nti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Rasasālākanti** ucchurasasālākam.

“Saṅghato nirāmisasālākāpi vihāre pakkabhattampi vaṭṭatiyevā”ti sādharāṇaṃ katvā **visuddhimagge** (visuddhi. 1.26) vuttattā “evaṃ gāhite sādītābbaṃ, evaṃ na sādītābba”nti viśesetvā avuttattā ca bhesajjādisālākāyo cettha kiñcāpi piṇḍapātikānampi vaṭṭanti, salākavasena gāhitattā pana na sādītābātī ettha adhippāyo vīmaṃsitabbo. Yadi hi bhesajjādisālākā salākavasena gāhitā na sādītābā siyā, saṅghato nirāmisasālākā vaṭṭatiyevāti na vadeyya, “atirekalābho saṅghabhattam uddesabhatta”ntiādivacanato (mahāva. 128) “atirekalābham paṭikkhipāmi”ti salākavasena gāhetabbaṃ bhattameva paṭikkhittam, na bhesajjam. Saṅghabhattādīni hi cuddasa bhattāniyeva tena na sādītābānīti vuttāni, khandhakabhāṇakānaṃ vā matena idha evaṃ vuttanti gahetabbaṃ. Aggato dātabbabhikkhā **aggabhikkhā**. **Laddhā vā aladdhā vāti** labhitvā vā alabhitvā vā. Nibaddhāya aggabhikkhāya appamattikāya eva sambhavato labhitvāpi punadivase gaṇhitum vuttaṃ. **Aggabhikkhāmattanti** hi ettha **matta**-saddo bahubhāvaṃ nivatteti.

Salākabhattam nāma vihāreyeva uddisīyati vihārameva sandhāya diyyamānattāti āha “**vihāre apāpitam panā**”tiādi. **Tatra āsanāsālāyāti** tasmim gāme āsanāsālāya. **Vihāraṃ ānetvā gāhetabbanti** tathā vatvā tasmim divase dinnabhattam vihārameva ānetvā ṭhitikāya gāhetabbaṃ. **Tatthāti** tasmim disābhāge. **Tam gahetvāti** tam vāragāmasālākam attanā gahetvā. **Tenāti** yo attano pattam vāragāmasālākam disaṃgamikassa adāsi, tena. **Anatikkanteyeva tasmim tassa salākā gāhetabbāti** yasmā upacārasimattṭhasseva salākā pāpuṇāti, tasmā tasmim disaṃgamike upacārasimam anatikkanteyeva tassa disaṃgamikassa pattasālākā attano pāpetvā gahetabbā.

Anāgatadivaseti ettha katham tesam bhikkhūnaṃ āgatānāgatabhāvo viññāyattī ce? Yasmā tato tato āgatā bhikkhū tasmim gāme āsanāsālāya sannipatanti, tasmā tesam āgatānāgatabhāvo sakkā viññātuṃ. **Amhākam gocaragāmeti** salākabhattadāyakanam gāme. **Bhuñjitum āgacchantīti** “mahāthero ekakova vihāre ohīno avassaṃ sabbasālākā attano pāpetvā ṭhito”ti maññamānā āgacchanti.

Pakkhikabhattādīkathāvaṇṇanā

Abhilakkhitesu catūsū pakkhadivasesu dātabbabhattam **pakkhikam**. **Abhilakkhitesūti** ettha **abhīti** upasaggamattam, lakkhaṇīyesu icceva attho, uposathasamādānadhammassavanapūjāsakkārādīkaraṇattham lakkhitabbesu sallakkhetabbesu upalakkhetabbesūti vuttaṃ hoti. **Sve pakkhoti** “ajja pakkhikam na gāhetabba”nti pakkhikassa aniyamattā vuttaṃ. “Sve amhākam ghare lūkhabhattam bhavissati”ti potthakesu likhanti, “pakkhabhattam bhavissati”ti pāṭhena bhavitabbaṃ. Uposathe dātābbaṃ bhattam **uposathikam**. **Nibandhāpitanti** “asukavihāressā”ti niyamitam. **Gāhetvā bhuñjitabbanti** tasmim senāsane vasantehi ṭhitikāya gāhetvā bhuñjitabbaṃ. **Taṇḍulādīnipesenti...pe... vaṭṭatīti** abhihaṭabhikkhattā vaṭṭati. **Tathā paṭiggahitattāti** bhikkhānāmena paṭiggahitattā. **Pattam pūretvā thaketvā dinnanti** “guḷakabhattam demā”ti dinnam. **Guḷapiṇḍepi...pe... dātābboti** ettha **guḷapiṇḍam** tālapakkappamāṇanti veditabbaṃ. Sesamettha suviññeyamevāti.

Senāsanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Saṅghabhedakakkhandhakam

Chasakyapabbajjākathāvaṇṇanā

330. Saṅghabhedakakkhandhake **anupiyāyanti**ādīsu “anupiyā nāmā”ti vattabbe ākārassa rassattam anunāsikassa ca āgamaṃ katvā “**anupiyam nāmā**”ti vuttam. **Mallānanti** mallarājūnaṃ. **Na heṭṭhā pāsādā orohatīti** uparipāsādato heṭṭhimatalaṃ na orohati, “heṭṭhāpāsādā”ntipi paṭhanti. Anuruddho vā pabbājeyyāti yojetabbaṃ. **Gharāvāsattanti** gharāvāsassa anucchavikaṃ kammaṃ. **Udakaṃ abhinetaṃbanti** udakaṃ āharitabbaṃ. **Ninnetabanti** ābhatamudakaṃ puna nīharitabbaṃ. **Niddhāpetabanti** antarantarā uṭṭhitatiṇāni uddharitvā apanetaṃbanti. **Lavāpetabanti** paripakkakāle lavāpetabbaṃ. **Ubbāhāpetabanti** khalamaṇḍalaṃ harāpetabbaṃ. **Ujūṃ kārāpetabanti** puñjaṃ kārāpetabbaṃ. **Palālāni uddharāpetabanti** palālāni apanetaṃbanti. **Bhusikā uddharāpetabanti** gunnaṃ khuragehi sañchinnā bhusasāṅkhātā nāḷadaṇḍā apanetaṃbanti. **Opunāpetabanti** vātamukhe opunāpetvā palālaṃ apanetaṃbanti. **Atiharāpetabanti** antokoṭṭhāgāraṃ upanetaṃbanti. **Na kammāti** na kammāni. **Gharāvāsattenti** upayogathe karaṇavacanaṃ. **Upajānāhīti** ca upasaggamatto **upa-saddo**. Tenāha “**gharāvāsattam jānāhī**”ti. **Jānāhīti** cettha paṭipajjāti attho veditabbo. **Akāmākāti** anicchamānā.

331-332. Yaṃ na nivattoti yasmā na nivatto. **Suññāgaragatoti** (udā. aṭṭha. 20) “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ arañña”nti (pārā.92) vuttam araññaṃ rukkhamūlañca ṭhapetvā añaṃ pabbatakandarādi pabbajitasārūpaṃ nivāsaṭṭhānaṃ janasaṃbādhabhāvato idha “suññāgāra”nti adhippetam. Atha vā jhānakaṇṭakānaṃ saddānaṃ abhāvato vivittaṃ yaṃ kiñci agāraṃpi “suññāgāra”nti veditabbaṃ. Tam suññāgāraṃ upagato. **Abhikkhaṇanti** bahulaṃ. **Udānaṃ udānesīti** so hi āyasmā araññe divāvihāraṃ upagatopi rattivāsūpagatopi yebhuyyena phalasaṃpattisukhena nirodhasaṃpattisukhena ca vītināmesi, tasmā taṃ sukhaṃ sandhāya pubbe attanā anubhūtaṃ sabhayaṃ saparijāhaṃ rajjasukhaṃ jigucchitvā “aho sukhaṃ aho sukha”nti somanassasahitañāpasamuṭṭhānaṃ pītisaṃuggāraṃ samuggirati. **Te bhikkhū bhagavantaṃ etadavocunti** te sambahulā bhikkhū ullumpanasabhāvasaṅgāṭhitā tassa anuggaṇṇanādhippāyena bhagavantaṃ etadavocun, na ujjhānavasena. **Nissamsayanti** asandehena, ekantenāti attho. Te kira bhikkhū puthujjana tassa āyasmato vivekasukhaṃ sandhāya udānaṃ ajānantā evamaḥamsu. **Samanussarantoti** ukkaṇṭhanavasena anussaranto.

Aññataranti nāmagottena apākaṭaṃ ekaṃ bhikkhū. **Āmantesi**ti āṇāpesi te bhikkhū saññāpetukāmo. **Evanti** vacanasampañjiggahe, sādhuṭi attho. **Evaṃ bhanteti** ettha pana **evaṃ-saddo** paṭiññāyaṃ. “Abhikkhaṇaṃ ‘aho sukhaṃ aho sukha’nti imaṃ udānaṃ udānesī”ti yathā te bhikkhū vadanti, taṃ evaṃ tathevāti attano udānaṃ paṭijānāti. “**Kim pana tvaṃ bhaddiyā**”ti kasmā bhagavā pucchati, kiṃ tassa cittaṃ na jānāti? No na jānāti, teneva pana tamatthaṃ vadāpetvā te bhikkhū saññāpetuṃ pucchati. Vuttañhetam “jānantāpi tathāgatā pucchanti, jānantāpi na pucchanti”tiādi (pārā. 16, 194). **Atthavasanti** karaṇaṃ.

Antopi antepureti itthāgārassa sañcaraṇaṭṭhānabhūte rājagehassa abbhantare, yattha rājā nahānabhojanasayanādiṃ kappeti. **Rakkhā samaṃvihitāti** ārakkhādikatapurisehi gutti suṭṭhu samantato vihita. **Bahipi antepureti** aṭṭakaraṇaṭṭhānādike antepurato bahibhūte rājagehe. **Evaṃ rakkhito gopito santoti** evaṃ rājageharājadhānīrajadesesu anto bahi ca anekesu ṭhānesu anekasatehi samaṃvihitarakkhāvaraṇaguttiyā mameva nibbhayaṭṭhaṃ phāsuvihāraṭṭhaṃ rakkhito gopito samāno. **Bhītoti**ādīni padāni añaṃmaññavevacanāni. Atha vā **bhītoti** pararājūhi bhāyamāno. **Ubbiggoti** sakarajjepi pakatikkhobhato uppajjanakabhayaubbegena ubbiggo calito. **Ussaṅkīti** “rañña nāma sabbakālaṃ avissatthena bhavitabba”nti vacanato sabbattha avissānavasena tesam tesam kiccakaraṇiyānaṃ acayato uppajjanakaparisaṅkāya ca uddhamuddham saṅkamāno. **Utrāsīti** “santikāvacaṇehipi ajānantasseva me kadāci anattho bhavyeyā”ti uppanna sarīrakampampi uppādanasamatthena tāsenā utrāsī. “Utrasto”tipi paṭhanti. **Viharāmīti** evaṃbhūto hutvā viharāmi.

Etarahīti idāni pabbajitakālato paṭṭhāya. **Ekoti** asahāyo. Tena vivekaṭṭhakāyamaṃ dasseti. **Abhītoti**ādīnaṃ padānaṃ vuttavipariyāyena attho veditabbo. Bhayādīnimittassa pariggahassa taṃnimittassa ca kilesagahanassa abhāvenevassa abhīṭādītīti etena cittavivekaṃ dasseti. **Appossukkotīti** sarīraguttiyaṃ nirussukko. **Pannalomoti** lomahaṃsuppādakassa chambhitattassa abhāvena anuggatalomo. Padadvayenapi serivihāraṃ dasseti. **Paradattavuttoti** parehi dinnena cīvarādīnā vattamāno. Etena sabbaso saṅgābhāvadīpanamukhena anavasesabhayaḥetuviraṃ dasseti. **Migabhūtena cetasīti** vissatthavihāritāya migassa viya jātena cittaṃ. Migo hi amanussapathe araññe vasamāno vissattho tiṭṭhati nisīdati nipajjati yenakāmañca pakkamati appaṭṭhatacāro, evaṃ ahampi viharāmīti dasseti. Vuttañhetam paccekasambuddhena –

“Migo araññaṃhi yathā abaddho;
Yenicchakaṃ gacchati gocarāya;
Viññū naro serita pekkhamāno;
Eko care khagavisāṇakappo”ti. (su. ni. 39; apa. therā 1.1.95);

Imaṃ kho ahaṃ, bhante, atthavasanti bhagaṇīyā yadidaṃ mama etarahi paramaṃ vivekasukhaṃ

phalasangamāpattisukhaṃ, idameva kāraṇaṃ sampassamāno “aho sukhaṃ, aho sukha”nti udānemi. **Etamatthanti** etaṃ bhaddiyattherassa puthujjanavisayātītaṃ vivekasukhasaṅkhātamaṃ atthaṃ sabbākārato viditvā. **Imaṃ udānanti** imaṃ sahetukabhayaasokavīgamānubhāvādīpakaṃ udānaṃ udānesi.

Yassantarato na santi kopāti yassa ariyapuggalassa antarato abbhantare attano citte citta-kāluṣṣiyakaraṇato cittappakopā rāgādayo āghātavattuādikāraṇabhedato anekabhedā dosakopā eva vā na santi, maggena pahīnatā na vijjanti. Ayañhi **antara**-saddo kiñcāpi “mañca tvañca kimantara”ntiādīsu (saṃ. nī. 1.228) kāraṇe dissati, “antaraṭṭhake himapātasamaye”tiādīsu (mahāva. 346) vemajjhe, “antarā ca jetavanaṃ antarā ca sāvatti”ntiādīsu (udā. 13, 44) vivare, “bhayamantarato jāta”ntiādīsu (itivu. 88; mahāni. 5) citte, idhāpi citte eva daṭṭhabbo. Tenevāha “**yassa citte kopā na santi**”ti.

Abhava-saddassa **vibhava**-saddena atthuddhāre kāraṇamāha “**vibhavoti ca abhavoti ca atthato eka**”nti. **Iti**-saddo pakāravacanoti āha “**iti anekappakārā bhavābhavatā**”ti. **Vītivattoti** atikkanto. Ettha ca “yassā”ti idaṃ yo vītivattoti vibhattivipariṇāmasena yojetabbaṃ. **Taṃ vigatabhayanti** taṃ evarūpaṃ yathāvuttagaṇasamannāgataṃ khīṇāsavaṃ citta-kopābhāvato itibhavābhavasamatikkamanato ca bhayahetuvigamena vigatabhayaṃ. Vivekasukhena agga-phalasukhena ca **sukhiṃ**, vigatabhayattā eva **asokaṃ**. **Devā nānubhavanti dassanāyāti** adhi-gatamagge ṭhapetvā sabbepi upapattidevā vāyamantāpi citta-cāradassanavasena dassanāya daṭṭhuṃ nānubhavanti na abhisambhuṇanti na sakkonti, pageva manussā. Sekkhāpi hi puthujjanā viya arahato citta-pavattīṃ na jānanti. **Tassa dassanaṃ devānampi dullabhanti** etthāpi citta-cāradassanavasena tassa dassanaṃ devānampi dullabhaṃ alabbhānīyaṃ, devehipi taṃ dassanaṃ na sakkā pāpuṇitunti evamattho gahetabbo. Abhāvatto hettha **du**-saddo “duppañño”tiādīsu viya.

333. Bhattābhīhāroti abhiharitabbabhattaṃ. Tassa pana pamāṇaṃ dassetuṃ “**pañca ca thālipākasaṭānī**”ti vuttaṃ. Tattha eko thālipāko dasanaṃ purisānaṃ bhattaṃ gaṇhāti. **Lābhasakkārasilokenāti** ettha **lābho** nāma catupaccaya-lābho. **Sakkāroti** tesameva sukātānaṃ susaṅkhatānaṃ lābho. **Silokoti** vaṇṇaghoso. **Manomayaṃ kāyanti** jhānāmanena nibbattaṃ brahmacāyāya. **Upapannoti** upagato. **Attabhāvappaṭilābhoti** sarīrapaṭilābho. **Dve vā tīṇi vā māgadhakāni gāmakhetānī** ettha **māgadhaṃ gāmakhettaṃ** atthi khuddakaṃ, atthi majjhimāyaṃ, atthi mahantaṃ. **Khuddakaṃ gāmakhettaṃ** ito cattālīsa usabhāni, etto cattālīsa usabhānīti gāvutaṃ hoti. **Majjhimāyaṃ** ito gāvutaṃ, etto gāvutanti aḍḍhayaṃ hoti. **Mahantaṃ** ito diyaḍḍhagaṇvutaṃ, etto diyaḍḍhagaṇvutanti tigāvutaṃ hoti. Tesu khuddakena gāmakhettena tīṇi, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakhetāni tassa attabhāvo. Tigāvutañhissa sarīraṃ. **Pariharissāmīti** paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetanti** rakkhassu etaṃ.

Pañcasatthukathāvaṇṇanā

334. Satthāroti gaṇasatthāro. **Nāssassāti** na etassa bhavēyya. **Tanti** taṃ satthāraṃ. **Tenāti** amanāpena. **Samudācareyyāmīti** katheyyāma. **Sammannatīti** amhākaṃ sammānaṃ karoti. Tenāha “**sammānetī**”ti, **sammannatīti** vā parehi sammānīyatīti attho.

335. Nāsāya pittaṃ bhindeyyanti acchapittaṃ vā macchapittaṃ vā nāsāpuṭe pakkhipeyyuṃ. **Parābhavāyāti** avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchimīṃ gadrabhassajātā, taṃ assena saddhiṃ sampayo-jenti, sā gabbhaṃ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyitūṃ na sakkoti, pādehi bhūmīṃ paharanti tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potakaṃ nīharanti, sā tattheva marati. Tena vuttaṃ “**attavadhāya gabbhaṃ gaṇhāti**”ti.

339. Potthanikanti churikaṃ, yaṃ kharantipi vuccati.

Nāḷagiripesanakathāvaṇṇanā

342. Mā kuñjara nāgamāsadoti bho, kuñjara, buddhanāgaṃ vadhakacittena mā upagaccha. **Dukkanti** dukkhakāraṇatā dukkhaṃ. Kathaṃ taṃ dukkhanti āha “**na hi nāgahatassā**”tiādī. Nāgahatassa sugatipaṭikkhepena buddhanāgassa ghāto duggatidukkhakāraṇanti dasseti. **Itoti** ito jātito. **Yatoti** yasmā. **Ito paraṃ yatoti** ito paraṃ gacchantassāti vā attho. **Madoti** mānamado. **Pamādoti** pamattabhāvo. **Paṭikuṭitoti** saṅkuṭito. **Alakkhikoti** ahiriko. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

Pañcavattuyācanakathāvaṇṇanā

343. Tikabhojananti tīhi bhūñjitabbhojanaṃ, tiṇṇaṃ ekato paṭiggahetvā bhūñjitūṃ paññapessāmīti attho. **Kokālikoti**ādīni catunnaṃ devadattapakkiyānaṃ gaṇapāmokkhānaṃ nāmāni. **Āyukappanti** ekaṃ mahākappaṃ asītibhāgaṃ katvā tato ekabhāgamattaṃ kālaṃ antarakappasaññītaṃ kālaṃ.

Āyasantamā ānandaṃ etadavocāti (udā. aṭṭha. 48) devadatto sabbam saṅghabhedassa pubbabhāgaṃ nipphādetvā “ekamseneva ajja āveṇikaṃ uposathaṃ saṅghakammañca karissāmī”ti cintetvā etaṃ “**ajjatagge**”tiādīvacanaṃ avoca.

Tattha aññatreva bhagavatāti vinā eva bhagavantam, tam satthāram akatvāti attho. **Aññatra bhikkhusaṅghā uposatham karissāmi saṅghakammāni cāti** bhagavato ovādakārakam bhikkhusaṅgham vinā maṃ anuvattantehi bhikkhūhi saddhim āveṇikam uposatham saṅghakammāni ca karissāmi. **Ajjatagge, bhante, devadatto saṅgham bhindissatīti** bhedakārakanam sabbesam devadattena sajjitattā “ekamseneva devadatto ajja saṅgham bhindissatī”ti maññamāno evamāha. **Bhindissatīti** dvidhā karissati.

Etamattham viditvāti etaṃ avīcimahānirayuppattisamvattaniyam kappatthiyam atekiccam devadattena nibbattiyamānam saṅghabhedakammam sabbākārato viditvā. **Imam udānanti** kusalākusalesu yathākkamam sappurisāsappurisānam sukarā paṭipatti, na pana nesam akusalakusalesūti idamatthavibhāvanam udānam udānesi.

Tattha **sukaram sādhanā sādhu**ti attano paresaṅca hitam sādhetīti **sādhu**, sammāpaṭipanno. Tena sādhanā sārīputtādīnā sāvakena paccekasambuddhena sammāsambuddhena aññena vā lokiyasādhunā sādhu sundaram bhaddakam attano paresaṅca hitasukhāvaham sukaram sukkena kātum sakkā. **Sādhu pāpena dukkaranti** tadeva pana vuttalakkaṇam sādhu pāpena devadattādīnā pāpapuggalena dukkaram kātum na sakkā, na so tam kātum sakkotīti attho. **Pāpam pāpena sukaranti** pāpam asundaram attano paresaṅca anathāvaham pāpena yathāvuttapāpapuggalena sukaram sukkena kātum sakkuṇeyyam. **Pāpamariyehi dukkaranti** ariyehi pana buddhādīhi tam pāpam dukkaram durabhisambhavam. Setughātoyeva hi tesam tatthāti dīpeti.

Saṅghabhedakathāvaṇṇanā

345. Atha kho āyasmā sārīputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyātiādīsu parassa cittaṃ ñatvā kathanam **ādesanāpāṭihāriyam**, sāvakanāṅca buddhānaṅca satatam dhammadesanam **anusāsaniyāpāṭihāriyam**, iddhividham **iddhipāṭihāriyam**. Tattha iddhipāṭihāriyena saddhim anusāsaniyāpāṭihāriyam mahāmoggallānattherassa āciṇṇam, ādesanāpāṭihāriyena saddhim anusāsaniyāpāṭihāriyam dhammasenāpatissa. Tena vuttam “āyasmā sārīputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyā bhikkhū dhammiyā kathāya ovadī”tiādi. Tadā hi dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesam bhikkhūnam cittaṅgāram ñatvā dhammam desesi, mahāmoggallānatthero vikubbanam dassetvā dhammam desesi, pāṭiyāñcetha dvinnampi therānam desanāya dhammacakkhupāṭilābhova dassito. Dīghabhāṅakā pana evam vadanti “bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesam cittaṅgāram ñatvā dhammam desesi, therassa dhammadesanam sutvā pañcasatāpi bhikkhū sotāpattiphale paṭiṭṭhahimsu. Atha nesam mahāmoggallānatthero vikubbanam dassetvā dhammam desesi, tam sutvā sabbe arahattaphale paṭiṭṭhahimsū”ti. **Devadattam utthāpesīti** jaṇṇukena hadayamajjhe paharivā utthāpesi.

346. Sarasīti saro. Suvikkhālitanti suṭṭhu vikkhālitam, suvisodhitam katvāti attho. **Samkhādītvāti** suṭṭhu khādītvā. **Mahim vikubbatoti** mahim dantehi vilikhantassa. Nadīsu bhisam ghasānassatī yojetabbam. **Nadīti** cettha mahāsaro adhippeto. **Jaggatoti** hatthiyūtham pālentassa. **Bhīṅkovāti** hatthipotako viya. **Mamānukubbanti** maṃ anukaronto.

347. Dūteyyanti dūtakammam. **Gantumarahaṭṭi** dūteyyasaṅkhātam sāsanam haritum dhāretvā haritum arahati. **Sotāti** yaṃ assa sāsanam denti, tassa sotā. **Sāvetāti** tam uggaṇhitvā “idaṃ nāma tumhehi vutta”nti paṭisāvetā. **Uggahetāti** suuggahitam katvā uggahetā. **Dhāretāti** sudhāritam katvā dhāretā. **Viññātāti** attanā tassa attham jānitā. **Viññāpetāti** param vijānāpetā. **Sahitāsahitassāti** “idaṃ sahitam, idaṃ asahita”nti evam sahitāsahitassa **kusalo** upagatānupagatesu cheko sāsanam ārocento sahitāsahitam sallakkhetvā āroceti. **Na byathatīti** na vedhati na chambhati. **Uggavādininti** pharusavacanena samannāgataṃ. **Pucchitoti** paṭiññatthāya pucchito.

348. Aṭṭhahi, bhikkhave, asaddhammehītiādīsu **asaddhammehīti** (itivu. aṭṭha. 89) asatam dhammehi, asantehi vā asobhanehi vā dhammehi. **Abhibhūtoti** ajjhotthaṭṭho. **Pariyādinacittoti** khepacitto lābhādihetukena icchācārena mānamadādinā ca khayam pāpitakusalacitto. Atha vā **pariyādinacittoti** parito ādinacitto, vuttappakārena akusalakoṭṭhāsena yathā kusalacittassa uppattivāro na hoti, evam samantato gahitacittasantānoti attho. Apāye nibbattanārahatāya **āpāyiko**. Tatthapi avīcisaṅkhāte mahāniraye uppajjatīti **nerayiko**. Ekaṃ antarakappam paripuṇṇameva katvā tattha tiṭṭhatīti **kappaṭṭho**. **Atekicchoti** buddhehi anivattaniyattā avīcinibbattiyā tikicchābhāvato atekiccho, atikicchaniyoti attho. **Lābhenāti** lābhena hetubhūtena. Atha vā lābhahetukena anesanam appatirūpam āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti. Apare yathālābham labhitvā tamnimittam mānātimānamadamacchāriyādivasena pamādam āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti, ayaṅca tādiso. Tena vuttam “lābhena, bhikkhave, abhibhūto pariyādinacitto devadatto āpāyiko”tiādi. **Asakkārenāti** hīletvā paribhavitvā parehi attani pavattitena asakkārena, asakkārahētukena vā mānādinā. Asantagūṇasambhāvanādhīppāyena pavattā pāpā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā**, tāya. “Aham buddho bhavissāmi, bhikkhusaṅgham pariharissāmī”ti hi tassa icchā uppannā. Kokālikādāyo pāpā lāmakā mittā etassāti pāpamitto, tassa bhāvo **pāpamittatā**, tāya.

349. Abhibhuyyāti abhibhavitvā madditvā.

350. Tihi, bhikkhave, asaddhammehītiādi vuttanayameva. Oramattakena visesādhigamena antarā vosānaṃ āpādīti ettha pana ayamatto. **Oramattakenāti** appamattakena jhānābhīññāmattena. **Visesādhigamenāti** uttarimanussadhammādhigamena. **Antarāti** vemaṃjhe. **Vosānaṃ āpādīti** akatakiccova samāno “katakiccomhī”ti maññamāno samaṇadhammato vigamaṃ āpajji. Idam vuttaṃ hoti – jhānābhīññāhi uttarikaraṇīye adhigantabbe maggaphale anadhigate satīveva taṃ anadhigantvā samaṇadhammato vigamaṃ āpajjīti. Iti bhagavā iminā suttena visesato puthujjanabhāve ādīnavam pakāseti “bhāriyo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma jhānābhīññāpariyosānā sampattiyo nibbattetvāpi anekānatthāvahaṃ nānāvidhadukkhahetuasantagūnasambhāvanam asappurisasamsaggam ālasiyānuyogañca avijahanto avīcisamvattanikaṃ kappatṭhiyaṃ atekicchaṃ kibbisam pasavatī”ti.

Gāthāsu **māti** paṭisedhe nipāto. **Jātūti** ekaṃsena. **Kocīti** sabbasaṅgāhakavacanaṃ. **Lokasminti** sattaloke. Idam vuttaṃ hoti – imasmim sattaloke koci puggalo ekaṃsena pāpiccho mā hotūti. **Tadamināpi jānātha, pāpicchānaṃ yathā gattī** pāpicchānaṃ puggalānaṃ yathāgati yādisī nibbatti yādiso abhisamparāyoti imināpi karaṇena jānāthāti devadattaṃ nidassento evamāha.

Paṇḍitoti samaññātoti pariyattibāhusaccena paṇḍitoti ñāto. **Bhāvitattoti sammatoti** jhānābhīññāhi bhāvitacittoti sambhāvito. Tathā hi so “mahiddhiko godhiputto, mahānubhāvo godhiputto”ti dhammasenāpatināpi pasamsito ahoṣi. **Jalaṃva yasasā aṭṭhā, devadattoti vissutoti** attano kittiyā parivārena ca jalanto viya obhāsanto viya ṭhito devadattoti evaṃ vissuto pākaṭo ahoṣi. “Me suta”ntipi pāṭho, mayā sutam sutamattaṃ, katipāheneva atathābhūtattā tassa taṃ paṇḍiccādisavanamattamevāti attho.

So pamādaṃ anuciṇṇo, āsajja naṃ tathāgatanti so evaṃbhūto devadatto “buddhōpi sākiyaputto, ahampi sākiyaputto, buddhōpi samaṇo, ahampi samaṇo, buddhōpi iddhimā, ahampi iddhimā, buddhōpi dibbacakkhuko, dibbasotacetopariyaññāñālābhī, buddhōpi atītānāgatapaccuppanne dhamme jānāti, ahampi te jānāmī”ti attano pamānaṃ ajānitvā sammāsambuddham attanā samasamaṭṭhapanena pamādaṃ āpajjanto “idānāhaṃ buddho bhavissāmi, bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmī”ti abhimārapayojanādīnā tathāgataṃ āsajja āsādetvā viheṭhetvā. “Pamādamanujjīṇo”tipi paṭhanti. Tassattho – pamādaṃ vuttanayena pamajjanto pamādaṃ nissāya bhagavatā saddhim yugaggāhacittuppadena saheva jhānābhīññāhi anujjīṇo parihīnoti. **Avicinirayaṃ patto, catudvāraṃ bhayānakanti** jālānaṃ tattha uppannasattānaṃ vā nirantarātāya “avīci”ti laddhanāmaṃ catūsu passesu catumahāvārayogena catudvāraṃ atibhayānakaṃ mahānirayaṃ paṭisandhiggahaṇavasena patto. Tathā hi vuttaṃ –

“Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;
Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

“Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;
Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā”ti. (ma. ni. 3.250, 267; a. ni. 3.36);

Aduṭṭhassāti aduṭṭhacittassa. **Dubbheti** dusseyya. **Tameva pāpaṃ phusatīti** tameva aduṭṭhadubbhim pāpapuggalaṃ pāpaṃ nihīnaṃ pāpaphalaṃ phusati pāpuṇāti abhibhavati. **Bhesmāti** vipulabhāvena gambhīrabhāvena ca bhimsāpano, bhimsāpento viya vipulagambhīroti attho. **Vādenāti** dosena. **Upahimsatīti** bādhati āsādeti. **Vādo tamhi na rūhatīti** tasmim tathāgate parena āropiyamāno doso na ruhati na tiṭṭhati, visakumbho viya samuddassa na tassa vikāraṃ janetīti attho.

Evaṃ chahi gāthāhi pāpicchatādisamannāgatassa nirayūpagabhāvadassanena dukkhato aparimuttim dassetvā idāni tappaṭipakkhadhammasamannāgatassa dukkhakkhayaṃ dassento “**tādisaṃ mitta**”nti osānagāthamāha. Tassattho – **yassa** sammā paṭipannassa **maggānugo** paṭipattimaggam anugato sammā paṭipanno appicchatādiḡūnasamannāgamena sakalassa vaṭṭadukkhassa **khayaṃ** pariyosānaṃ pāpuṇeyya, tādisaṃ buddham buddhasāvakaṃ vā **paṇḍito** sappañño attano **mittam kubbetha** tena mettim kareyya, **tañca sevetha** tameva payirupāseyyāti.

Kim panetaṃ suttaṃ devadattassa nirayūpapattito pubbe bhāsitaṃ, udāhu pacchāti? **Itivuttakaṭṭhakathāyaṃ** (itivu. aṭṭha. 89) tāva –

“Devadatte hi avīcimahānirayaṃ pavīṭṭhe devadattapakkhikā aññatitthiyā ‘samaṇena gotamena abhisapito devadatto pathaviṃ pavīṭṭho’ti abbhācikkhimsu. Taṃ sutvā sāsane anabhippasannā manussā ‘siyā nu kho etadevaṃ, yathā ime bhaṇanti’ti āsākaṃ uppādesuṃ. Taṃ pavattim bhikkhū bhagavato ārocesuṃ. Atha kho bhagavā ‘na, bhikkhave, tathāgatā kassaci abhisapaṃ denti, tasmā na devadatto mayā abhisapito, attano kammeneva nirayaṃ pavīṭṭho’ti vatvā tesam micchāgāhaṃ paṭisedhento imāya aṭṭhuppattiyā idam suttaṃ abhāsi”ti –

Vuttaṃ, tasmā tesam matena tassa nirayūpapattito pacchāpi bhagavā idam suttamabhāsīti veditabbaṃ. Idha pana tassa nirayūpapattito paṭhamameva uppanne vatthumhi bhāsitaṃ pāḷiāruḷhanti daṭṭhabbaṃ. Teneva “avīcinirayaṃ patto”ti idam pana āsamsāyaṃ atītavacānanti vuttaṃ, **āsamsāti** cettha avassambhāvinī atthasiddhi adhippetā. Avassambhāvinīñhi atthasiddhimapekkhitvā anāgatampi bhūtaṃ viya voharanti, tañca saddalakkhaṇānusārena veditabbaṃ.

Saṅghabhedakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upālipaṇhakathāvaṇṇanā

351. Upālipaṇhe yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ dassitameva. Tattha **anunayantoti** anujānāpentō, bhedassa anurūpaṃ vā bodhento, yathā bhedo hoti, evaṃ bhinditabbe bhikkhū viññāpentoti attho. Tenāha “**na tumhāka**”ntiādi.

352. Aṭṭhārasabhedakaravattumhi dasa akusalakammāpathā saṃkiliṭṭhadhammatāya vodānadhammapaapakkhattā “adhammo”ti dassitā, tathā upādānādayo, bodhipakkhiyadhammānaṃ ekantānavajjabhāvato natthi adhammabhāvo, bhagavatā pana desitākārena hāpetvā vaḍḍhetvā vā kathanaṃ yathādhammaṃ akathananti katvā adhammabhāvoti dassento āha “**tayo satipaṭṭhānā**”tiādi. **Niyyānikanti** sapāṭihīraṃ appaṭihatam hutvā pavattatīti attho. **Tathevāti** iminā “evaṃ amhāka”ntiādinā vuttamattham ākaḍḍhati. **Kātabbaṃ kammaṃ dhammo nāmāti** yathādhammaṃ karaṇato **dhammo nāma**, itaraṃ vuttavipariyāyato **adhammo nāma**.

Rāgavinayo...pe... ayaṃ vinayo nāmāti rāgādīnaṃ vinayanato saṃvaraṇato pajahanato paṭisaṅkhānato ca **vinayo nāma**, vuttavipariyāyena itaro **avinayo**. Vatthusampattiādivasena sabbesaṃ vinayakammānaṃ akuppatīti āha “**vatthusampatti...pe... ayaṃ vinayo nāmā**”ti. Tappaṭipakkhato **avinayo** veditabbo. Tenāha “**vatthuvipattī**”tiādi. Yāsaṃ āpannassa pabbajjā sāvasesā, tā āpattiyo **sāvasesā**.

354. Āpāyikotiādigāthāsu (itivu. aṭṭha. 18) saṅghassa bhedasaṅkhāte vagge ratoti **vaggarato**. Adhammikātāya adhamme bhedakaravattumhi saṅghabhedasaṅkhāte eva ca adhamme ṭhitoti **adhammaṭṭho. Yogakkhemā padhamsatīti** hitato parihāyati, catūhipi yogehi anupaddutattā **yogakkhemam** nāma arahattaṃ nibbānaṃ, tato panassa dhammasane vattabbameva natthi. Diṭṭhisīlasāmaññato saṅghataṭṭhena **saṅgham**, tato eva ekakammādividhānāyogena **samaggaṃ** sahitaṃ **bhinditvā** pubbe vuttalakkaṇena saṅghabhedena bhinditvā. **Kappanti** antarakappasaṅkhātam āyukappaṃ. **Nirayamhīti** avīcimahānirayamhi.

Sukhā saṅghassa sāmaggīti (itivu. aṭṭha. 19) sukhasa paccayabhāvato sāmaggī “sukhā”ti vuttā yathā “sukho buddhānamuppādo”ti (dha. pa. 194). **Samaggānaṃcānuggahoti** samaggānaṃ sāmaggianumodanena anuggaṇhanaṃ sāmaggianurūpaṃ vā, yathā te sāmaggim na vijahanti, tathā gahaṇam ṭhapanam anubalappadānanti attho. **Samaggaṃ katvānāti** bhinnaṃ saṅgham saṅgharājippattaṃ vā samaggaṃ sahitaṃ katvā. **Kappanti** āyukappameva. **Saggamhi modatīti** kāmāvacaradevaloke aññe deve dasahi ṭhānehi abhibhavitvā dibbasukham anubhavanto icchitanibbattiyā ca modati pamodati laḷati kīḷati.

355. Siyā nu kho, bhante, saṅghabhedakotiādi pāḷianusāreneva veditabbaṃ. “Pañcahi, upāli, ākārehi saṅgho bhijjati kammaena uddesena voharanto anussāvanena salākaggāhenā”ti evaṃ **parivāre** (pari. 458) āgatampi saṅghabhedalakkaṇam idha vuttena kiṃ nānākaraṇanti dassetuṃ “**parivāre panā**”tiādimāha. Ettha ca sīmaṭṭhakasaṅghe asannipatite visuṃ pariṣam gahetvā katavohārānussāvanasālākaggāhassa kammaṃ vā karontassa uddesaṃ vā uddisantaṃ bhedo ca hoti ānantariyakammaṃ. Samaggasaññāya pana “vaṭṭatī”ti saññāya vā karontassa bhedova hoti, na ānantariyakammaṃ. Tato ūnāparisāya karontassa neva saṅghabhedo na ānantariyam. Sabbantimena hi paricchidena navannaṃ janānaṃ yo saṅgham bhindati, tassa ānantariyakammaṃ hoti, anuvattakānaṃ adhammavādīnaṃ mahāsāvajjaṃ kammaṃ, dhammavādino anavajjā. Sesametta uttānamevāti.

Upālipaṇhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅghabhedakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vattakkhandhakam

Āgantukavattakathāvaṇṇanā

356-357. Vattakkhandhake **uparipiṭṭhitoti** piṭṭhisāṅghāṭassa uparibhāgato, dvārabāhassa uparipadesatoti attho. **Vissajjetabbanti** sukkhāpanattham ātape vissajjitabbaṃ. **Abhivādāpetabboti** tassa vasse pucchite yadi daharo hoti, sayameva vandissati, tadā imināva vandāpito nāma hoti. **Nilloketabboti** oloketabbo. **Yathābhāgantoti** pubbe paññattaṃ padesaḥbhāgaṃ anatikkamitvā. **Santānakanti** uṇṇanābhissuttaṃ. **Ullokāti** gehassa uparibhāgato paṭṭhāya, paṭhamaṃ uparibhāgo sammajjitabboti vuttaṃ hoti.

Āvāsikavattakathāvaṇṇanā

359. Mahāāvāseti mahāvihārasadise mahāāvāse.

Anumodanavattakathāvaṇṇanā

362. **Pañcame nisinneti** anumodanathāya nisinne. **Upanisinnakathā** nāma bahūsu sannipatitesu parikathākathanam.

Bhattaggavattakathāvaṇṇanā

364. **Manussānaṃ parivisaṇṭṭhānanti** yathā manussā saputtadārā āvasitvā denti. **Hatthadhovanaudakaṃ sandhāyāti** bhuttāvissa bhojanāvasāne hatthadhovanaudakaṃ sandhāya. Tenevāha “**antarā pipāsitena pana...pe... hatthā na dhovitabbā**”ti. Potthakesu pana “pānīyaṃ pivitvā hatthā na dhovitabbā”ti likhanti, “hatthā dhovitabbā”ti pāṭhena bhavitabbanti amhākaṃ khanti. Aññathā “na tāva udakanti idaṃ hatthadhovanaudakaṃ sandhāya vutta”nti vatvā “antarā pipāsitena panā”tiādinā vuttaviseso na upalabbhati. Atha matam “**na tāva therena udakaṃ paṭiggahetabbanti** idaṃ kiṃ pānīyapaṭiggahaṇam sandhāya vuttam, udāhu hatthadhovanaudakaggahaṇam sandhāyāti āsaṅkānivattanattham ‘idaṃ hatthadhovanaudakaṃ sandhāya vutta’ntiādi kathita”nti, tañca na, tattha āsaṅkāya eva asambhavato. Na hi bhagavā “yāva aññe na bhuttāvino honti, tāva pānīyaṃ na pātabba”nti vakkhatīti sakkā viññātuṃ. Yadi cetam pānīyapaṭiggahaṇam sandhāya vuttam, “na tāva therena udakaṃ paṭiggahetabba”nti udakasaddappayogo ca na katabbo siyā, aṭṭhakathāyañca “idaṃ hatthadhovanaudakaṃ sandhāya vutta”nti vatvā tena nivattitabbamattham dassentena “antarā pipāsitena pana gale vilaggāmisena vā pānīyaṃ pivitabba”nti ettakameva vattabbam, “pānīyaṃ pivitvā hatthā na dhovitabbā”ti evam pana na vattabbanti. **Dhure nisinnā honṭīti** dvārasamīpe nisinnā honti.

Piṇḍacārikavattakathāvaṇṇanā

366. **Parāmasatīti** gaṇhāti. **Ṭhapeti vāti** “tiṭṭhatha, bhante”ti vadantī ṭhapeti nāma.

Āraññikavattakathāvaṇṇanā

367. **Kenajja, bhante, yuttanti** kena nakkhattena ajja cando yuttoti evam vadantena nakkhattam pucchitam hoti.

Senāsanaṃvattakathāvaṇṇanā

369-370. **Aṅgaṇeti** abbhokāse. **Na vuḍḍham anāpucchāti** ettha tassa ovarake tadupacāre ca āpucchitabbanti vadanti. **Bhojanasālādīsipi evameva paṭipajjitabbanti** bhojanasālādīsipi uddesadānādi āpucchitvāva kātabbanti attho.

Vaccakuṭivattakathāvaṇṇanā

373-374. **Idam ativivaṇṭanti** idaṃ ṭhānam gumbādīhi appaṭicchannattā ativiya pakāsanam. **Nibaddhagamanatthāyāti** attano nibaddhagamanatthāya. **Puggalikaṭṭhānam vāti** attano vihāram sandhāya vuttam. Sesamettha suviññeyyameva.

Imasmim vattakkhandhake āgatāni āgantukāvāsikagamiyānumodanabhattaggapiṇḍacārikāraññika senāsana jantāghara vaccakuṭi upajjhācariya saddhivihārika antevāsikavattāni **cuddasa mahāvattāni** nāma, ito aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādīkāleyeva caritabbāni **asīti khandhakavattānīti** veditabbāni. **Gaṇṭhipadesu** pana “imānīyeva cuddasa mahāvattāni aggaḥitaggahaṇena gahiyamānāni asīti khandhakavattānī”ti vuttam, tam na gahetabbam.

Vattakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhakam

Pātimokkhuddesayācanakathāvaṇṇanā

383. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhake **tadahūti** (udā. aṭṭha. 45) tasmim ahani tasmim divase. **Uposatheti** ettha upavasanti etthāti **uposatho, upavasantīti** sīlena vā anasana vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayañhi **uposatha**-saddo “aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposatham upavasāmī”tiādīsu (a. ni. 3.71; 10.46) sīle āgato. “Uposatho vā pavāraṇā vā”tiādīsu (mahāva. 155) pātimokkhuddesādivinayakamme. “Gopālakūposatho nigaṇṭhūposatho”tiādīsu (a. ni. 3.71) upavāse. “Uposatho nāma nāgarājā”tiādīsu (dī. ni. 2.246; ma. ni. 3.258) paññattiyam. “Ajjuposatho pannaraso”tiādīsu (mahāva. 168) divase. Idhāpi divaseyeva daṭṭhabbo. Tasmā **tadahuposatheti** tasmim uposathadivasabhūte ahanīti attho. **Nisinnō hotīti** mahābhikkhusaṅghaparivuto ovādapātimokkham uddisitum upāsikāya ratanapāsāde nisinnō hoti. Nisajja pana bhikkhūnam cittāni olokento ekam dussilapuggalam disvā “sacāham imasmim puggale idha nisinneveva pātimokkham uddisissāmi, sattadhāvassa muddhā phalissatī”ti tasmim anukampāya tuṇḥīyeva ahosi.

Abhikkantāti atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyāti** tuṭṭhimukhiyā. **Uddhastam**

aruṇanti aruṇuggamaṇaṃ patvāpi “uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkha”nti thero bhagavantaṃ pātimokkhuddesaṃ yāci tasmim̄ kāle “na, bhikkhave, anuposathe uposatho kātabbo”ti (mahāva. 183) sikkhāpadassa apaññattattā. **Aparisuddhā, ānanda, parisāti** tikkhattum̄ therena pātimokkhuddesassa yācittā anuddesassa kāraṇaṃ kathento “asukapuggalo aparisuddho”ti avatvā “aparisuddhā, ānanda, parisā”ti āha. Kasmā pana bhagavā tiyāmarattim̄ tathā vītināmesi? Tato paṭṭhāya ovādapātimokkhaṃ anuddisitukāmo tassa vatthum̄ pākaṭaṃ kātum̄.

Addasāti kathaṃ addasa. Attano cetopariyañāṇena tassaṃ parisati bhikkhūnaṃ cittāni pariṇānto tassa purisassa dussīyacittaṃ passi. Yasmā pana citte diṭṭhe taṃsamaṅgīpuggalo diṭṭho nāma hoti, tasmā “**addasā kho āyasmā mahāmoggallāno taṃ puggalaṃ dussīla**”nti vuttaṃ. Yatheva hi anāgate sattu divasesu pavattaṃ paresaṃ cittaṃ cetopariyañāṇalābhī pajānāti, evaṃ atītepi. **Dussīlanti** nissīlaṃ, sīlavirahitanti attho. **Pāpadhamanti** dussīlāntā eva hīnājjhāsayaṭāya lāmakasabhāvaṃ. **Asucinti** aparisuddhehi kāyakammādīhi samannāgatattā na sucim̄. **Saṅkassarasaṃācāranti** kiñcīdeva asārappaṃ disvā “idaṃ iminā kataṃ bhavissati”ti evaṃ paresaṃ āsānkānīyatāya saṅkāya saritabbasaṃācāraṃ. Atha vā kenacīdeva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasaṃācāraṃ. Lajjitabbatāya paṭicchādetabbassa karaṇato paṭicchannaṃ kammantaṃ etassāti **paṭicchannakammantaṃ**. Kucchitasamaṇavesadhāritāya na samaṇanti **assamaṇaṃ**. Salākaggahaṇādīsū “kittakā samaṇā”ti gaṇanāya “ahampi samaṇomhī”ti micchāpaṭiññāya **samaṇapaṭiññaṃ**. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacāriṃ**. Aññe brahmacāriṇo sunivatthe supārite kusumbhakapaṭadhare gāmanigamādīsū piṇḍāya caritvā jīvikaṃ kappente disvā abrahmacārī samāno sayampi tādisena ākārena paṭipajjanto uposathādīsū ca sandissanto “ahampi brahmacārī”ti paṭiññaṃ dento viya hotīti **brahmacāripaṭiññaṃ**. Pūtinā kammaṇa sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūtiṃ**. Chahi dvārehi rāgādīkilesāvassavena tintattā **avassutaṃ**. Sañjātarāgādīkacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujātaṃ**. **Majjhe bhikkhusaṅghassa nisinnanti** saṅghapariyāpanno viya bhikkhusaṅghassa anto nisinnaṃ.

Diṭṭhosīti “ayaṃ na pakatatto”ti bhagavatā diṭṭho asi. Yasmā ca evaṃ diṭṭho, tasmā natthi te tava bhikkhūhi saddhiṃ ekakammādīsaṃvāso. Yasmā pana so saṃvāso tava natthi, tasmā utṭhehi āvusoti evamettha padayojanā vedītabbā. **Tatiyampi kho so puggalo tuṅhī ahoṣīti** anekavāraṃ vatvāpi “thero sayameva nibbinno oramissati, idāni imesaṃ paṭipattim̄ jānissāmī”ti vā adhippāyena tuṅhī ahoṣīti. **Bāhāyaṃ gahetvāti** “bhagavatā mayā ca yāthāvato diṭṭho, yāvattatiyaṃ ‘utṭhehi’ti ca vutto na utṭhāti, idānissa nikkadḍhanakālo, mā saṅghassa uposathantarāyo ahoṣī”ti bāhāyaṃ aggahesi. **Bahi dvārakoṭṭhakā nikkhāmetvāti** dvārakoṭṭhakā dvārasālato nikkhāmetvā, **bahīti** pana nikkhāmitaṭṭhānadassanaṃ. Atha vā **bahīdvārakoṭṭhakāti** bahīdvārakoṭṭhakato nikkhāmetvā, na antodvārakoṭṭhakato eva. Ubhayathāpi vihārato bahikatvāti attho. **Sūcihaṭṭikam̄ datvāti** aggālasūciṇa uparihaṭṭikaṇca ādahitvā, sutṭhu kavāṭaṃ thaketvāti attho. **Yāva bāhāgahaṇāpi nāmāti** “aparisuddhā, ānanda, parisā”ti vacanaṃ sutvā eva hi tena pakkamītabbaṃ siyā, evaṃ apakkamītvā yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamissati, acchāriyamīdanti dasseti. Idaṇca garaṇacchāriyamevāti vedītabbaṃ.

Mahāsamudde aṭṭhacchāriyakathāvaṇṇanā

384. Aṭṭhime, bhikkhave, mahāsamuddeti (udā. aṭṭha. 45) ko anusandhi? Yvāyaṃ aparisuddhāya parisāya pātimokkhassa anuddeso, so imasmim̄ dhammavināye acchāriyo abbhuto dhammoti taṃ aparehi sattahi acchāriyaabbhutaḍḍhammehi saddhiṃ vibhajitvā dassetukāmo paṭhamaṃ tāva tesam̄ upamābhāvena mahāsamudde acchāriyaabbhutaḍḍhamme dassento satthā “**aṭṭhime, bhikkhave, mahāsamudde**”tiādimāha. **Asurāti** devā viya na suranti na īsanti na virocantīti asurā. Surā nāma devā, tesam̄ paṭipakkhāti vā **asurā**, vepacittipahārādādayo. Tesam̄ bhavanaṃ sinerussa heṭṭhābhāge, te tattha pavisaṇṭā nikkhamantā sinerupāde maṇḍapādīni nimminītvā kīḷantāva abhiramanti. Sā tattha tesam̄ abhirati ime guṇe disvāti āha “**ye disvā disvā asurā mahāsamudde abhiramanti**”ti. Tattha **abhiramanti**ti ratim̄ vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho.

Anupubbaninnotiādīni sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvasseva vevacanāni. **Na āyatakeneva papātoti** nacchinnataṭṭamahāsobbho viya ādito eva papāto. So hi tīradesato paṭṭhāya ekaṅguladvāṅgulavidatthiratanayaṭṭhiusabhaadḍhagāvutaagḍḍhayaṅjanāyādivasena gambhīro hutvā gacchanto gacchanto sinerupādāmūle caturāsītīyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo avatṭhitasabhāvo. **Kuṇapenāti** yena kenaci hatthiassādīkajevarena. **Vāhetīti** hatthena gahetvā viya vīcippahāreṇeva thale khipati. **Gaṅgā yamunāti** anotattadahassa dakkhiṇamukhato nikkhāntanādī pañcadhārā hutvā pavattatṭhāne gaṅgātiādinā pañcadhā saṅkhaṃ gatā. Tattha **nadī ninnagāti**ādīkaṃ gottaṃ, **gaṅgā yamunāti**ādīkaṃ nāmaṃ. **Savantiyoti** yā kāci savamānā sandamānā gacchantīyo mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appenti**ti allīyanti osaranti. **Dhārāti** vuṭṭhidhārā. **Pūratanti** puṇṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṃ dhammatā – “imasmim̄ kāle devo mando jāto, jālakkipādīni ādāya macchakacchape gaṇhissāmī”ti vā “imasmim̄ kāle atimāhantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho piṭṭhipasāraṇaṭṭhāna”nti vā na sakkā vattum̄. Paṭhamakappīkakālato paṭṭhāya hi tīraṃ bhassitvā sinerumekhalam̄ āhacca udakaṃ ṭhitaṃ, tato ekaṅgulamattampi udakaṃ neva heṭṭhā otarati, na uddham̄ uttarati. **Ekarasoti** asambhinnaṃ.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādībhedaṃ anekavidhamuttā. **Maṇīti** rattanīlādībhedaṃ anekavidho maṇi. **Veluriyoti** vaṃsavaṇṇasīrasipuppahaṇṇādīsāṇṭhānato anekavidho. **Saṅkhoti** dakkhiṇavaṭṭakatum̄bakucchidhamanasaṅkhādībhedaṃ anekavidho. **Silāti** setakālamuggavaṇṇādībhedaṃ anekavidhā. **Pavāḷampi** khuddakamahantarattaghaṇarattādībhedaṃ

anekavidham. **Lohitako** padumarāgādibhedo anekavidho. **Masāragallaṃ** kabaramaṇi. Cittaphalikaṅkanti vadanti. **Mahataṃ bhūtānanti** mahantānaṃ sattānaṃ. **Timi timiṅgalo timitimiṅgaloti** tisso macchajātiyo. Timiṃ gilanasamattho **timiṅgalo**, timiṅca timiṅgalaṅca gilanasamattho timitimiṅgaloti vadanti. **Nāgāti** ūmipiṭṭhivāsīnopi vimānaṭṭhakanāgāpi.

Imasmiṃ dhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā

385. Evameva khoti kiṅcāpi sathā imasmiṃ dhammavinaye soḷasapi bāttiṃsapi tato bhiyyopi acchariyabbhutadhamme vibhajitvā dassetuṃ sakkoti, upamābhāvena pana gahitānaṃ aṭṭhannaṃ anurūpavasena aṭṭheva te upametabbadhamme vibhajitvā dassanto “**evameva kho, bhikkhave, imasmiṃ dhammavinaye aṭṭha acchariyā abbhutā dhammā**”ti āha. Tattha **anupubbasikkhāya** tisso sikkhā gahitā, **anupubbakiriyāya** terasa dhutadhammā, **anupubbapaṭipadāya** satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvīpassanā aṭṭhatiṃsa ārammaṇavibhattiyo sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā ca gahitā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedhoti** maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṃ viya āditova sīlapūraṇādīni akatvā arahattapaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaṇṇāyo pūretvāva arahattappattīti attho.

Mama sāvakāti sotāpannādike ariyapuggale sandhāya vadati. **Na samvasatīti** uposathakammādivasena samvāsaṃ na karoti. **Ukkhipatīti** apaneti. **Ārakāvāti** dūre eva. **Tathāgatappaveditēti** tathāgatena bhagavatā sāvakesu desite akkhāte pakāsīte. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā pūrattaṃ vāti** asaṅkhyeyyepi mahākappe buddhesu anuppajantesu ekasattopi parinibbātuṃ na sakkoti, tadāpi “tucchā nibbānadhātū”ti na sakkā vattuṃ, buddhakāle pana ekekasmim samāgame asaṅkhyeyyāpi sattā amatam āradhenti, tadāpi na sakkā vattuṃ “pūrā nibbānadhātū”ti. **Vimuttirasoti** kilēsehi vimuccanaraso. Sabbā hi sāsanasampatti yāvadeva anupādāya āsavehi cītassa vimuttīti attho.

Ratanānīti ratijananatṭhena ratanāni. Satipaṭṭhānādayo hi bhāviyamānā pubbhāgepi anekavidham pītipāmojjaṃ nibbattenti, pageva aparabhāge. Vuttañhetam –

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amatam taṃ vijānata”nti. (dha. pa. 374);

Lokiyaratananimittaṃ pana pītipāmojjaṃ na tassa kalabhāgampi agghati. Apica –

Cittikatam mahaggaṅca, atulam dullabhadassanam;
Anomasattaparibhogam, ratananti pavuccati. (dī. ni. aṭṭha. 2.33);

Yadi ca cittikatādibhāvena ratanam nāma hoti, satipaṭṭhānādīnaññeva bhūto ratanabhāvo. Bodhipakkhiyadhammānañhi so ānubhāvo, yaṃ sāvakā sāvakaṃpāramiṇānaṃ, paccekasambuddhā paccekabodhiññānaṃ, sammāsambuddhā sammāsambodhiṃ adhigacchanti āsannakāraṇatā. Paramparakāraṇaṅhi dānādiupanissayoti evaṃ ratijananatṭhena cittikatādiatṭhena ca ratanabhāvo bodhipakkhiyadhammānaṃ sātisayo. Tena vuttam “**tatrimāni ratanāni, seyyathidaṃ – cattāro satipaṭṭhānā**”tiādi.

Ārammaṇe okkanditvā upaṭṭhānatṭhena paṭṭhānaṃ, satiyeva paṭṭhānaṃ **satipaṭṭhānaṃ**. Ārammaṇassa pana kāyādivasena catubbidhattā vuttam “**cattāro satipaṭṭhānā**”ti. Tathā hi kāyavedanācittadhammesu subhasukhaniccaattasaññānaṃ pahānato asubhadukkhāniccānattabhāvaggahaṇato ca nesam kāyānupassanādibhāvo vibhatto.

Sammā padahanti etena, sayam vā sammā padahati, pasattham sundaram vā padahananti **sammappadhānaṃ**, puggalassa vā sammadeva padhānabhāvakarāṇato **sammappadhānaṃ**, vīriyasetaṃ adhivacanaṃ. Tampi anuppannuppannānaṃ akusalānaṃ anuppādanapahānavasena anuppannuppannānaṃ kusalānaṃ uppādanaṭṭhāpanavasena ca catukkasādhakattā vuttam “**cattāro sammappadhānā**”ti.

Ijhatīti **iddhi**, samijjhati nipphajjati attho. Ijjhanti tāya vā sattā iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti **iddhi**. Paṭhamena atthena iddhi eva pādo **iddhipādo**, iddhikoṭṭhāsoti attho. Dutiyena atthena iddhiyā pādo patiṭṭhā adhigamupāyoti **iddhipādo**. Tena hi uparūparivisesasaṅkhātānaṃ iddhiṃ pajjanti pāpuṇanti. Svāyam iddhipādo yasmā chandādike cattāro adhipatidhamme dhure jeṭṭhake katvā nibbattiyati, tasmā vuttam “**cattāro iddhipādo**”ti.

Pañcindriyānīti saddhādīni pañca indriyāni. Tattha assaddhiyaṃ abhibhavitvā adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭham kāretīti **saddhā indriyaṃ**. Kosajjaṃ abhibhavitvā paggaḥalakkhaṇe, pamādaṃ abhibhavitvā upaṭṭhānalakkhaṇe, vikkhepaṃ abhibhavitvā avikkhepalakkhaṇe, aññānaṃ abhibhavitvā dassanalakkhaṇe indaṭṭham kāretīti **paññā indriyaṃ**.

Tāniyeva assaddhiyādīhi anabhibhavanīyato akampiyatṭhena sampayuttadhammesu thirabhāvena ca **balāni** veditabbāni.

Satta bojjaṅgāti bodhiyā, bodhissa vā aṅgāti **bojjaṅgā**. Yā hi esā dhammasāmaggī, yāya lokuttaramaggakkhaṇe

uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogaucchedasassatābhīnivesādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhīupekkhāsāṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhāti kilesaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti “**bodhī**”ti vuccati, tassā dhammasāmaggisāṅkhātāya bodhiyā aṅgāti **bojjhaṅgā** jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa vuttappakāraya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako “**bodhī**”ti vuccati, tassa bodhissa vā aṅgātipi **bojjhaṅgā** senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu porāṇā “**bojjhanakassa puggalassa aṅgāti bojjhaṅgā**”ti (saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.182; vibha. aṭṭha. 466; paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.25), “**bodhāya saṃvattantīti bojjhaṅgā**”tiādīnā (paṭi. ma. 2.17) nāyēnāpi bojjhaṅgaṭṭho vedītabbo.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti taṃtaṃmaggavajjhehi kilēsehi ārakattā ariyabhāvakarattā ariyaphalapaṭilābhakarattā ca **ariyo**. Sammādiṭṭhiādīni aṭṭhaṅgāni assa atthi, aṭṭhaṅgāniyeva vā **aṭṭhaṅgiko**. Mārento kilēse gacchati, nibbānatthikehi vā maggiyati, sayāṃ vā nibbānaṃ maggatīti **maggoti** evametesaṃ satipaṭṭhānādīnaṃ atthavibhāgo vedītabbo.

Sotāpannoti maggasāṅkhātāṃ sotāṃ āpajjitvā pāpuṇitvā ṭhito, sotāpattiphalatṭhoti attho.

Sotāpattiphalasacchikiriya paṭipannoti sotāpattiphalassa attapaccakkhakarāṇatthāya paṭipajjamāno paṭhamamaggaṭṭho, yo aṭṭhamakotipi vuccati. **Sakadāgāmīti** sakideva imaṃ lokāṃ paṭisandhiggahaṇavasena āgamanasīlo dutiyaphalaṭṭho. **Anāgāmīti** paṭisandhiggahaṇavasena kāmalokaṃ anāgamanasīlo tatiyaphalaṭṭho. Yo pana saddhānūsārī dhammānūsārī ekabījīti evamādiko ariyapuggalavibhāgo, so tesāmyeva bhedoti. Sesāṃ vuttanāyameva.

Etamatthaṃ viditvāti etaṃ attano dhammavināyē matakūṇapasadisena dussīlapuggalena saddhīṃ saṃvāsābhāvasāṅkhātāṃ atthaṃ viditvā. **Imaṃ udānanti** imaṃ asaṃvāsārahasaṃvāsārahābhāvānaṃ kāraṇaparidīpanāṃ udānaṃ udānesi.

Tattha **channamativassatīti** āpattīṃ āpajjitvā paṭicchādentō aññaṃ navāṃ āpattīṃ

Āpajjati, tato aparanti evaṃ āpattivassaṃ kilēsavassaṃ ativiya vassati. **Vivaṭṭhaṃ nātivassatīti** āpattīṃ āpanno taṃ appaṭicchādetvā vivaranto sabrahmacārīnaṃ pakāsento yathādhammaṃ yathāvināyaṃ paṭikaronto desento vuṭṭhahanto aññaṃ navāṃ āpattīṃ nāpajjati, tenassa taṃ vivaṭṭhaṃ puna āpattivassaṃ kilēsavassaṃ na vassati. Yasmā ca etadeva, tasmā **channaṃ** chāditaṃ āpattīṃ vivaretha. **Evaṃ taṃ nātivassatīti** evaṃ sante taṃ āpattīṃ āpajjanapuggalānaṃ attabhāvaṃ ativiṃjjhitvā kilēsavassanena na vassati na temeti, evaṃ so kilēsehi anavassuto parisuddhasīlo samāhito hutvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā sammasanto anukkamena nibbānaṃ pāpuṇātīti adhippāyo.

Imasmiṃ dhammavināyē aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pātimokkhasavanārahakathāvaṇṇanā

386. Atha bhagavā cintesi “idāni bhikkhusaṅghe abbudo jāto, aparisuddhā puggalā uposathaṃ āgacchanti, na ca tathāgato aparisuddhāya parisāya uposathaṃ uddisati, anuddisante ca bhikkhusaṅghassa uposatho pacchijjati, yannūnāhaṃ ito paṭṭhāya bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṃ anujāneyya”nti, evaṃ pana cintetvā bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṃ anujāni. Tena vuttaṃ “**atha kho bhagavā...pe... pātimokkhaṃ uddiseyyāthā**”ti. Tattha **nadānāhanti** na idāni ahaṃ. Uposathaṃ na karissāmi, pātimokkhaṃ na uddisissāmīti paccekaṃ **na**-kārena sambandho. Duvidhaṃ pātimokkhaṃ āṇāpātimokkhaṃ ovādapātimokkhanti. Tesu “suṇātu me bhante”tiādikaṃ **āṇāpātimokkhaṃ**, taṃ sāvakaṃ uddisanti, na buddhā, yaṃ anvaddhamāsaṃ uddisīyati. “Khanṭī paramaṃ...pe... sabbapāpassa akaraṇaṃ...pe... anupavādo anupaghāto...pe... etaṃ buddhāna sāsana”nti (dī. ni. 2.90; dha. pa. 183-185) imā pana tisso gāthā **ovādapātimokkhaṃ** nāma, taṃ buddhāva uddisanti, na sāvakaṃ. Channampi vassānaṃ accayena uddisanti. Dīghāyukabuddhānañhi dharamānakāle ayameva pātimokkhuddeso, appāyukabuddhānaṃ pana paṭhamabodhiyaṃyeva, tato paraṃ itaro, tañca kho bhikkhū eva uddisanti, na buddhā. Tasmā amhākampi bhagavā vīsativassamattaṃ imaṃ ovādapātimokkhaṃ uddisitvā imaṃ antarāyaṃ disvā tato paraṃ na uddisi.

Aṭṭhānanti akāraṇaṃ. **Anavakāsoti** tasseva vevacanaṃ. Kāraṇaṇhi tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti “ṭhāna”nti vuccati, evaṃ “avakāso”tipi vuccati. **Yanti** kiriyāparāmasanaṃ. **Na ca, bhikkhave, sāpattikena pātimokkhaṃ sotabbantiādi** padatthato suviññeyyaṃ. Vinicchayato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāya vuttameva. Tattha **pure vā pacchā vāti** ñattito pubbe vā pacchā vā.

Dhammikādharmikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

387. Katañca akatañca ubhayaṃ gahetvāti yassa ekantena katāpi atthi, akatāpi atthi, tassa tadubhayaṃ gahetvā.

Dhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

389. Parisā vuṭṭhātīti yasmim vatthusmim pātimokkham ṭhapitam, tam vatthum avinicchinitvā kenaci antarāyena vuṭṭhāti.

393. Paccādiyattīti pati ādiyati, “akataṃ kamma”ntiādinā puna ārabhattīti attho.

Attādānaṅgathāvaṇṇanā

398. Paraṃ codetum attanā ādātabbam gahetabbam adhikaraṇaṃ **attādānaṃ**. Tenāha “**sāsaṇaṃ sodhetukāmo**”tiādi. **Vassārattoti** vassakālo.

Codakena paccavekkhitabbadhammakathāvaṇṇanā

399. Paṭimāsītunti parāmasitum. **Palibodhe chinditvā...pe... adhigataṃ mettacittanti** iminā appanāppattam mettābhāvaṇaṃ dasseti. Tenevāha “**vikkhambhanavasena vihatāghāta**”nti.

Codakena upaṭṭhāpetabbadhammakathāvaṇṇanā

400. No dosantaroti ettha cittapariyāyo **antara-saddoti** āha “**na duṭṭhacitto hutvā**”ti.

Codakacuditakapaṭisaṃyuttakathāvaṇṇanā

401. Karuṇanti appanāppattam karuṇajjhānaṃ. **Karuṇāpubbabhāganti** parikkammupacārasappavattam karuṇaṃ. **Mettaṅca mettāpubbabhāgañcāti** etthāpi eseva nayo. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pātimokkhatṭhapanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bhikkhunikkhandhakam

Mahāpajāpatigotamivattukathāvaṇṇanā

402. Bhikkhunikkhandhake **sakkesu viharatīti** paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpati gotamīti** ettha **gotamīti** gottam. Nāmakaraṇadivase panassā laddhasakkārā brāhmaṇā lakkhaṇasampattim disvā “sace ayaṃ dhītaṃ labhissati, cakkavattirañño mahesī bhavissati. Sace puttam labhissati, cakkavattirājā bhavissatīti ubhayathāpi mahatīyevassā pajā bhavissatī”ti byākariṃsu, tasmā puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantaṭāya “mahāpajāpatī”ti nāmaṃ akaṃsu, idha pana gottena saddhim saṃsanditvā “mahāpajāpatī gotamī”ti vuttam. **Yena bhagavā tenupasaṅkamīti** bhagavā kapilapuram gantvā paṭhamameva nandaṃ pabbājesi, sattame divase rāhulakumāraṃ. **Cumbaṭakakalāhe** pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **attadaṇḍasuttam** (su. ni. 941 ādayo) kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhateyyasate aḍḍhateyyasate dārake adamsu. Tāni pañca kumārasatāni satthu santike pabbajimsu. Atha nesam pajāpatiyō sāsaṇaṃ pesetvā anabhiratiṃ uppādayimsu. Satthā tesam anabhiratiyā uppabbhāvaṃ nātva te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṃ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsāṇatale nisīditvā **kuṇālalajātakakathāya** (jā. 2.21.kuṇālalajātaka) tesam anabhiratiṃ vinodetvā sabbepe te sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, puna mahāvaṇaṃ ānetvā arahattaphale. Tesam cittajānanattham punapi pajāpatiyō sāsaṇaṃ pahīṃsu. Te “abhabbā mayam gharāvāsassā”ti paṭisaṇaṃ pahīṃsu. Tā “na dāni amhākaṃ paragharaṃ gantum yuttam, mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā pabbajjam anujānāpetvā pabbajissāmā”ti pañcasatāpi mahāpajāpatim upasaṅkamitvā “ayye, amhākaṃ pabbajjam anujānāpethā”ti āhaṃsu. Mahāpajāpati ca tā itthiyo gahetvā yena bhagavā tenupasaṅkami, setacchattassa hetṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva. **Pakkāmīti** puna kapilapurameva pāvīsi.

Yathābhirantaṃ viharitvāti bodhaneyyasattānaṃ upanissayaṃ olovento yathājñāsayena viharitvā. **Cārikaṃ pakkāmīti** mahājanasaṅgahaṃ karonto uttamāya buddhasiriyā anopamena buddhaviḷāsena aturitaḍḍhikaṃ pakkāmi. **Sambahulāhi sākiyānīhi saddhinti** antonivesanasmiṃyeva dasabalaṃ uddissa pabbajjavesam gahetvā tāpi pañcasatā sākiyāniyo pabbajjavesameva gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyānīhi saddhim. **Pakkāmīti** gamanaṃ abhinīhari. Gamanābhinīharaṇakāle panassā “sukumārā rājītthiyo padasā gantum na sakkhissanti”ti sākiyakoliyarājāno suvaṇṇasivikāyo upaṭṭhāpayimsu, tā pana “yāne āryuha gacchantīhi satthari agāraṃ kato hotī”ti ekapaṇṇāsayojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjimsu. Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkham saṃvidahāpetvā taṇḍulasappitelādīnaṃ sakaṭāni pūretvā “gatagataṭṭhāne āhāraṃ paṭiyādetthā”ti purise pesayimsu. **Sūnehi pādehīti** tāsānīhi sukhumālattā padesu eko phoṭo utṭheti, eko bhijjati, ubho pādā kaṭakaṭṭhisamparikiṇṇā viya hutvā uddhumātā. Tena vuttam “sūnehi pādehī”ti. **Bahidvārakoṭṭhake**ti dvārakoṭṭhakassa bahi. Kasmā panevaṃ ṭhitāti? Evaṃ kirassā ahoṣi “ahaṃ tathāgatena anuññātā sayameva pabbajjavesam aggahesiṃ, evaṃ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākaṭo jāto, sace satthā pabbajjam anujānissati, iccetam kusalam. Sace nānujānissati, mahatī garahā bhavissati”ti vihāraṃ pavisitum asakkontī rodamaṇā atṭhāsi. **Kim nu tvam gotamīti** kim nu rājakulānaṃ vipatti uppannā, kena nu tvam kāraṇena evaṃ vivaṇṇabhāvaṃ pattā

sūnehi pādehi...pe... ʃhitāti.

Aññenapi pariyāyenāti aññenapi kāraṇena. **Āpādikāti** saṃvaḍḍhikā, tumhākaṃ hatthapādesu hatthapādakiccaṃ asādhentesu hatthe ca pāde ca vaḍḍhetvā paṭijaggikāti attho. **Posikāti** divasassa dve tayo vāre nahāpetvā bhojetvā pāyevā tumhe posesi. **Thaññaṃ pāyesīti** nandakumāro kira bodhisattato katipāheneva daharataro. Tasmim̄ jāte mahāpajāpati attano puttāṃ dhātīnaṃ datvā sayāṃ bodhisattassa dhātikiccaṃ sādhamānā attano thaññaṃ pāyesi. Taṃ sandhāya thero evamāha. **Sādhu bhanteti** “bahukārā”tiādīhi tassā guṇaṃ kathetvā puna pabbajjaṃ yācanto evamāha.

Mahāpajāpatigotamīvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā

403. Sattāpi “itthiyo nāma parittasaddhā, ekāyācītamatteyeva pabbajjāya anuññātāya na mama sāsanaṃ garuṃ katvā gaṇhissanti”ti tikkhattuṃ paṭikkhipitvā idāni garuṃ katvā gāhāpetukāmatāya “**sace, ānanda, mahāpajāpati gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāvassā hotu upasampadā**”tiādīmāha. Tattha **sāvassāti** sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahupasampannassāti taṃ divasampi upasampannassa. **Abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ añjalikammaṃ sāmīcikkammaṃ kātabbanti** mānātimānaṃ akatvā pañcapaṭiṭṭhitena abhivādanaṃ, āsanā uṭṭhāya paccuggamanavasena paccuṭṭhānaṃ, dasanakhe samodhānetvā añjalikammaṃ, āsanapaññāpanabījanādikāṃ anucchavikakammasaṅkhātāṃ sāmīcikkammaṃ kattabbaṃ. **Abhikkhuko āvāseti** yattha vasantiyā anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamanārahe ʃhāne ovādadāyako ācariyo natthi, ayaṃ abhikkhuko āvāso nāma, evarūpe āvāse vassaṃ na upagantabbaṃ. **Anvaddhamāsanti** anuposathikaṃ. **Ovādūpasāṅkamananti** ovādatthāya upasaṅkamaṇaṃ. **Diṭṭhenāti** cakkhunā diṭṭhena. **Sutenāti** sotena sutena. **Parisaṅkāyāti** diṭṭhasutavasena parisaṅkītena. **Garudhammanti** garukaṃ saṅghādisesāpattim̄. **Pakkhamānattanti** anūnāni pannarasa divasāni mānattaṃ. **Chasu dhammesūti** vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhāpadesu. **Sikkhitasikkhāyāti** ekasikkhampi akhaṇḍaṃ katvā pūritasikkhāya.

Na akkositabbo na paribhāsītāboti dasannaṃ akkosavatthūnaṃ aññatarena akkosavatthunā na akkositabbo, bhayupadaṃsanāya kāyaci paribhāsāya na paribhāsītāboti. **Ovaṭo bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu vacanapathoti** ovādanūsāsanidhammakathāsaṅkhātō vacanapatho bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu ovaṭo pihito, na bhikkhunīyā koci bhikkhu ovaditabbo vā anusāsītāboti vā, “bhante porāṇakattherā idaṇcīdaṇca vattaṃ pūrayimsū”ti evaṃ pana pavēnivasena kathetuṃ vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnaṃ bhikkhunīsūti** bhikkhūnaṃ pana bhikkhunīsū vacanapatho anivārito, yathāruciya ovadantu anusāsantu dhammakathaṃ kathentūti ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā mahāvibhaṅge vuttanayeneva vedītābbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme satthu santike uggahetvā therena attano ārociyamāne sutvā mahāpajāpatiyā tāvamahantaṃ domanassaṃ khaṇena paṭippassambhi. Anotattadahato āhaṭena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigataparījāhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggaṇaṇena uppannapītipāmojjaṃ āvi karontī “**seyyathāpi, bhante**”tiādikaṃ udānaṃ udānesi. Tattha **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbaññabhāve ʃhito. **Maṇḍanakajātikoti** alaṅkārasabhāvo. Tattha koci taruṇopi yuvā na hoti yathā atitaruṇo. Koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto, tasmā evamāha. Uppalādīni lokasammatattā vuttāni. Ito paraṃ yaṃ yaṃ vattabbaṃ, taṃ taṃ aṭṭhakathāyaṃ dassitameva.

Tattha **mātugāmassa pabbajitattāti** idaṃ pañcavassasatato uddham aṭṭhatvā pañcasuyeva vassasatesu saddhammaṭṭhitiyā kāraṇanidassanaṃ. **Paṭisambhidāpabhedappattakhīṇāsavavaseneva vuttanti** ettha “paṭisambhidāpattakhīṇāsavaggahaṇena jhānānīpi gahitāneva honti. Na hi nijjhānakānaṃ sabbappakārasampatti ijjhatī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassantiādīnā** ca yaṃ vuttaṃ. Taṃ khandhakabhāṇakānaṃ matena vuttanti vedītābbā. **Dīghanikāyāṭṭhakathāyaṃ** (dī. ni. aṭṭha. 3.161) pana evaṃ vuttaṃ –

“Paṭisambhidāpattehi vassasahassaṃ aṭṭhāsi, chaḷabhiññehi vassasahassaṃ, tevijjehi vassasahassaṃ, sukkhavipassakehi vassasahassaṃ, pātimokkheṇa vassasahassaṃ aṭṭhāsi”ti.

Ānguttaranikāyāṭṭhakathāyampi (a. ni. aṭṭha. 1.1.130) –

“Buddhānañhi parinibbānato vassasahassameva paṭisambhidā nibbattetuṃ sakkonti, tato paraṃ cha abhiññā, tato tāpi nibbattetuṃ asakkontā tisso vijjā nibbattenti, gacchante gacchante kāle tāpi nibbattetuṃ asakkontā sukkhavipassakā honti. Eteneva upāyena anāgāmino sakadāgāmino sotāpannā”ti –

Vuttaṃ.

Samyuttanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana (sam. ni. aṭṭha. 2.3.156) –

“Paṭhamabodhiyañhi bhikkhū paṭisambhidāpattā ahesuṃ. Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇiṭuṃ na sakkhiṃsu, chaḷabhiññā ahesuṃ, tato cha abhiññā pattuṃ asakkontā tisso vijjā pāpuṇiṃsu. Idāni kāle gacchante tisso vijjā pāpuṇiṭuṃ asakkontā āsavakkhayamattaṃ pāpuṇissanti, tampi asakkontā anāgāmiṭhalaṃ, tampi asakkontā sakadāgāmiṭhalaṃ, tampi asakkontā sotāpattiṭhalaṃ, gacchante kāle sotāpattiṭhalaṃ pattuṃ na sakkhissanti”ti –

Vuttaṃ.

Yasmā cetam sabbam aññamaññapaṭiviruddham, tasmā tesam tesam bhāṇakānaṃ matameva ācariyena tattha tattha dassitanti gahetabbaṃ. Aññathā hi ācariyasseva pubbāparavirodhappasaṅgo siyāti.

Tāniyevāti tāniyeva pañca vassasahassāni. Pariyattimūlakam sāsananti āha “**na hi pariyaṭṭiyā asati paṭivedho atthi**”tiādi. Pariyaṭṭiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiya antarahitāya adhigamo antaradhāyati. Kimkāraṇā? Ayañhi pariyaṭṭiyā paṭipattiya paccayo hoti, paṭipatti adhigamassa, iti paṭipattitopi pariyaṭṭiyeva pamāṇam. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, “esa bhikkhu puthujjano”ti aṅgulim pasāretvā dassetabbo hoti, imasmiṃyeva dīpe ekavāram puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā, iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhiyā pana pariyaṭṭiyeva pamāṇam. Paṇḍito hi teṭṭakam sutvā dvepi pūreti. Yathā amhākam bodhisatto ālarassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiya parikammaṃ pucchi, so “na jānāmi”ti āha, tato udakassa santikam gantvā adhigatavisesam saṃsanditvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṃ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantameva mahāsatto tam sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyaṭṭim sutvā dvepi pūreti, tasmā pariyaṭṭiyā ṭhitāya sāsanam ṭhitam hoti. Yathāpi mahato taḷakassa pāliya thirāya udakam na ṭhassatīti na vattabbaṃ, udae sati padumādīni pupphāni na pupphissanti na vattabbaṃ, evameva mahātaḷakassa thirapālisadise teṭṭake buddhavacane sati mahātaḷake udakasadisā paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbaṃ, tesu sati mahātaḷake padumādīni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā natthīti na vattabbaṃ. Evaṃ ekantato pariyaṭṭiyeva pamāṇam.

Pariyaṭṭiyā antarahitāyāti ettha **pariyaṭṭīti** (a. ni. aṭṭha. 1.1.130) teṭṭakam buddhavacanam sātṭhakathā pāli. Yāva sā tiṭṭhati, tāva pariyaṭṭi pariṇānā nāma hoti. Gacchante gacchante kāle kaliyugarājāno adhammikā honti, tesu adhammikesu tesampi amaccādayo adhammikā honti, tato raṭṭhajanapadavāsīnoti tesam adhammikātāya na devo sammā vassati, tato sassāni na sampajjanti, tesu asampajjantesu paccayadāyaka bhikkhusaṅghassa paccaye dātum na sakkonti, bhikkhū paccayehi kilamantā antevāsike saṅgahetum na sakkonti. Gacchante gacchante kāle pariyaṭṭi pariṇāyati, atthavasena dhāretum na sakkonti, pālivaseneva dhārenti. Tato kāle gacchante pālimpi sakalam dhāretum na sakkonti, paṭhamam abhidhammapiṭakam pariṇāyati, pariṇāyamānam matthakato paṭṭhāya pariṇāyati. Paṭhamameva hi mahāpakaraṇam pariṇāyati, tasmim pariṇāyane yamakam, kathāvatthu, puggalapaññatti, dhātukathā, vibhaṅgo, dhammasaṅgahoti.

Evaṃ abhidhammapiṭake pariṇāyane matthakato paṭṭhāya suttantapiṭakam pariṇāyati. Paṭhamāñhi aṅguttaranikāyo pariṇāyati, tasmimpi paṭhamam ekādasakanipāto...pe... tato ekakanipātoti. Evaṃ aṅguttaranikāye pariṇāyane matthakato paṭṭhāya samyuttanikāyo pariṇāyati. Paṭhamāñhi mahāvaggo pariṇāyati, tato saḷāyatanavaggo, khandhakavaggo, nidānavaggo, sagāthavaggoti. Evaṃ samyuttanikāye pariṇāyane matthakato paṭṭhāya majjhimanikāyo pariṇāyati. Paṭhamāñhi uparipaṇṇāsako pariṇāyati, tato majjhimpaṇṇāsako, tato mūlappaṇṇāsakoti. Evaṃ majjhimanikāye pariṇāyane matthakato paṭṭhāya dīghanikāyo pariṇāyati. Paṭhamāñhi pāthikavaggo pariṇāyati, tato mahāvaggo, tato silakkhandhavaggoti. Evaṃ dīghanikāye pariṇāyane suttantapiṭakam pariṇāyane nāma hoti. Vinayapiṭakena saddhim jātakameva dhārenti. Vinayapiṭakāñhi lajjino dhārenti, lābhakāma pana “suttante kathitepi sallakkhentā natthi”ti jātakameva dhārenti. Gacchante kāle jātakampi dhāretum na sakkonti. Atha nesaṃ paṭhamam vessantarajātakam pariṇāyati, tato paṭilomakkameva puṇṇakajātakam, mahānāradaajātakanti pariyoṣāne apanṇakajātakam pariṇāyati, vinayapiṭakameva dhārenti.

Gacchante kāle tampi matthakato paṭṭhāya pariṇāyati. Paṭhamāñhi parivāro pariṇāyati, tato khandhako, bhikkhunīvibhaṅgo, mahāvibhaṅgoti anukkamena uposathakkhandhakamattameva dhārenti. Tadāpi pariyaṭṭi antarahitāya hoti. Yāva pana manussesu catuppadikagāthāpi pavattati, tāva pariyaṭṭi antarahitāya hoti. Yadā saddho pasanno rājā hatthikkhandhe suvaṇṇacakoṭakamhi saḥassatthavikam ṭhapētvā “buddhehi kathitam catuppadikam gātham jānanto imam saḥassam gaṇhatū”ti nagare bherim carāpetvā gaṇhanakam alabhitvā “ekavāram carāpīte nāmaṃ suṇantāpi honti asuṇantāpi”ti yāvatatīyam carāpetvā gaṇhanakam alabhitvā rājapurisā saḥassatthavikam puna rājakulam pavesenti, tadā pariyaṭṭi antarahitā nāma hoti.

Ciram pavattissatīti pariyaṭṭiyā antarahitāyapi liṅgamattam addhānam pavattissati. Katham? Gacchante gacchante hi kāle cīvaraggahaṇam pattaggahaṇam samīñjanapasāraṇam ālokitavilokitam na pāsādikam hoti, nigaṇṭhasamaṇā viya alābupattam bhikkhū pattam aggabāhāya parikkhipitvā ādāya vicaranti, ettavatāpi liṅgam antarahitameva hoti. Gacchante pana kāle aggabāhato otāretvā hatthena vā sikkāya vā olambetvā vicaranti, cīvarampi rajanasārūppam akatvā oṭṭhaṭṭhivaṇṇam katvā rajanti. Gacchante kāle rajanampi na hoti, dasacchindanam ovaṭṭikāvijjhanam kappamattañca katvā vaḷaṅjanti, puna ovaṭṭikam vijjhivā kappam na karonti. Tato ubhayampi akatvā dasā chetvā paribbajakā viya caranti.

Gacchante kâle “ko iminā amhākaṃ attho”ti khuddakaṃ kāsāvakaṃ ḍaṇḍaṃ hatthe vā gīvāyaṃ vā bandhanti, kesesu vā alliyāpenti, dārabharaṇaṃ karontā kasitvā vapitvā jīvikaṃ kappetvā vicaranti, tadā dakkhiṇaṃ dento jano saṅghaṃ uddissa etesampi deti. Idaṃ sandhāya bhagavatā vuttaṃ “bhavissanti kho panānanda, anāgatamaddhānaṃ gotrabhuno kāsāvakaṃ ḍaṇḍaṃ dussilā pāpadhammā, tesu dussilesu saṅghaṃ uddissa dānaṃ dassanti, tadāpāhaṃ, ānanda, saṅghagataṃ dakkhiṇaṃ asaṅkhyeyyaṃ appameyyaṃ vadāmi”ti (ma. ni. 3.380). Tato gacchante kâle nānāvidhāni kammāni karontā “papañco esa, kiṃ iminā amhāka”nti kāsāvakaṃ ḍaṇḍaṃ chinditvā araññe khipanti, tasmim kâle līṅgaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Kassapadasabalassa kira kâlato paṭṭhāya yonakānaṃ setavatthāni pārūpitvā caraṇacārittaṃ jātaṃ. Evaṃ pariyattiyā antarahitāyapi līṅgamattaṃ ciraṃ pavattissatīti veditabbaṃ.

Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunīupasampannānujānanakathāvaṇṇanā

404-405. Yadaggenāti yaṃ divasaṃ ādiṃ katvā. **Tadevāti** tasmimneva divase. **Anuññattiyāti** anuññāya. **Ekāhaṃ, bhante ānanda, bhagavantaṃ varaṃ yācāmi** “evameva kho ahaṃ, bhante ānanda, ime aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāmi yāvajīvaṃ anatikkamanīye”ti paṭijānitvā idāni kasmā varaṃ yācatīti ce? Parūpavādavivajjanatthaṃ. Evañhi keci vadeyyuṃ “mahāpajāpatiyā paṭhamaṃ sampaṭicchitattā bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃca yathāvuddhaṃ abhivādanaṃ nāhosi, sā ce varaṃ yāceyya, bhagavā anujāneyyā”ti.

406. Sarāgāyāti sarāgabhāvāya kāmarāgabharāgaparibrūhanāya. **Saṅgāyāti** vaṭṭe saṃyojanatthāya. **Ācayāyāti** vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **Mahicchatāyāti** mahicchabhāvāya. **Asantuṭṭhiyāti** asantuṭṭhibhāvāya. **Saṅgaṇikāyāti** kilesasaṅgaṇaṅgaṇasaṅgaṇavihārāya. **Kosajjāyāti** kusātibhāvāya. **Dubbharatāyāti** dupposatāya. **Virāgāyāti** sakalavaṭṭato virajjanatthāya. **Visaṅgāyāti** kāmarāgādīhi viṣaṃyuṅganatthāya. **Apacayāyāti** sabbassapi vaṭṭassa apacayatthāya, nibbānāyāti attho. **Appicchatāyāti** paccayappicchatādivasena sabbaso icchāpagamāya. **Santuṭṭhiyāti** dvādasavidhasantuṭṭhibhāvāya. **Pavivekāyāti** pavivittabhāvāya kāyavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. **Vīriyārambhāyāti** kāyikassa ceva cetāsikassa ca vīriyassa paggaṇhanatthāya. **Subharatāyāti** sukhaposanatthāya. Evaṃ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṃ hutvā virāgādibhāvāya saṃvattati, ekaṃsato **eso dhammo, eso vinayo** sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato kilesānaṃ vinayanato, satthu sammāsambuddhassa ovādānusiṭṭhibhāvato **etaṃ satthusāsananti dhāreyyāsi** jāneyyāsi, avabujjheyysīti attho. Imasmim sutte paṭhamavārena vaṭṭaṃ, dutiyavārena vivatṭaṃ kathitaṃ.

409-410. Vimānetvāti aparajjhivā. **Kammappattāyopīti** kammārahāpi. **Āpattigāminiyopīti** āpattiāpannāyopi. **Vuttanayeneva kāretabbaṃ āpajjanti** tathākaraṇassa paṭikkhattattā dukkaṭena kāretabbaṃ āpajjanti.

413-5. Dve tisso bhikkhuniyoti dvīhi tīhi bhikkhūhi. **Na ārocentīti** pātimokkhuddesakassa na ārocenti. **Na paccāharantīti** bhikkhūnaṃ na paccāharanti. **Visesakanti** vattabhaṅgaṃ.

420. Tena ca bhikkhu nimantetabboti sāmīcidassanametaṃ, na pana animantiyā āpatti.

425. Tayo nissayeti senāsanānissayaṃ apantvā apare tayo nissaye. Rukkhamūlasenāsaṅgāni sā na labhati.

428. Anuvādaṃ paṭṭhapenti issariyaṃ pavattenti.

430. Bhikkhudūtena upasampādentīti bhikkhuyeva dūto bhikkhudūto, tena bhikkhudūtena, bhikkhudūtaṃ katvā upasampādentīti attho.

431. Na sammatīti nappahoti. **Navakammanti** navakammaṃ katvā “ettakāni vassāni vasatū”ti apaloketvā saṅghikabhūmidānaṃ.

432. Sannisinnagabbhāti paṭiṭṭhitagabbhā.

434. Pabbajjampi na labhatīti titthāyatanasaṅkantāya abhabbhāvūpagamanato na labhati. **Idaṃ odissa anuññātaṃ vaṭṭatīti** ekato vā ubhato vā avassave satipi odissa anuññātattā vaṭṭati. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyamevāti.

Bhikkhunīupasampannānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunikkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Pañcasatikakkhandhakaṃ

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā

437. Pañcasatikakkhandhake **pāvāya kusināranti** (dī. ni. aṭṭha. 2.231) pāvānagare piṇḍāya caritvā kusināraṃ gamissāmīti addhānamaggappaṭṭipanno. **Mandāravapupphaṃ gahetvāti** mahācāṭippamaṇaṃ pupphaṃ āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṃ viya gahetvā. **Addasaṃ khoti** āgacchantaṃ dūratova addasaṃ. Disvā ca pana “pucchissāmi naṃ bhagavato pavatti”nti cittaṃ uppādetvā “sace kho pana nisinnakova pucchissāmi, satthari agāravo kato bhavissati”ti utṭhahitvā ṭhitattānato apakkamma chaddanto nāgarājā mañicammaṃ viya dasabaladattiyam meghavaṇṇapaṃsukūlacivaraṃ pārupitvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjalim sirasmim patiṭṭhāpetvā satthari katena gāravena ājivakassa abhimukho hutvā “apāvuso amhākaṃ satthāraṃ jānāsī”ti āha. Kim pana satthu parinibbānaṃ jānanto pucchi ajānantoti? Avajjanappaṭibaddhaṃ khīṇāsavaṇaṃ jānanaṃ. Anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo rattiṭṭhānaviṭṭhānalenamaṇḍapādīsu niccaṃ samāpattiphaleva yāpeti. Kulasantakampi gāmaṃ pavisitvā dvāre samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṃ gaṇhāti. Thero kira “iminā me pacchimana attabhāvena mahājanānuggahaṃ karissāmi, ye mayhaṃ bhikkhaṃ vā denti, gandhamālādīhi vā sakkāraṃ karonti, tesam taṃ mahapphalaṃ hotū”ti evaṃ karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jāni. Iti ajānantova pucchīti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hettha ajānanakāraṇaṃ atthi. Abhilakkhitaṃ satthu parinibbānaṃ ahoṣi dasasahasilokadhātukampanādīhi nimittihi. Therassa pana parīsāya kehici bhikkhūhi bhagavā diṭṭhapubbo, kehici na diṭṭhapubbo. Tattha yehi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Yehipi adīṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te abhidassanakāmatāya gantvā “kuhim bhagavā”ti pucchanta “parinibbuto”ti sutvā sandhāretuṃ na sakkhissanti. Cīvaraṃ chaḍḍetvā ekavattā vā dunnivatthā vā urāni paṭipisantaṃ parodissanti. Tattha manussā “mahākassapena saddhim āgatapaṃsukūlikā sayampi itthiyo viya parodanti, te kim amhe samassāsenti”ti mayhaṃ dosaṃ dassanti. Idaṃ pana suññaṃ mahāraññaṃ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataṃ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṃ satuppādalābhatthaṃ jānanto pucchi.

Ajja sattāhāparinibbutoti ajja divasato paṭilomato sattame ahani parinibbuto. **Tato me idanti** tato samaṇassa gotamassa parinibbutaṭṭhānato. **Avītarāgāti** puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṃ appahīnaṃ, tasmā tepi bāhā paggayha kandanti, ubho hatthe sīse ṭhapetvā rodanti. **Chinnapātaṃ papatantīti** chinnānaṃ pāto viya chinnapāto, taṃ chinnapātaṃ, bhāvanapaṃsakaniddesoṃ, majje chinnā viya hutvā yato vā tato vā patantīti attho. **Āvaṭṭantīti** abhimukhabhāvena vaṭṭanti. Yattha patitā, tato katipayaratanattānaṃ vaṭṭanavaseneva gantvā puna yathāpatitameva ṭhānaṃ vaṭṭanavasena āgacchanti. **Vivaṭṭantīti** yattha patitā, tato nivaṭṭanti, patitattānato parabhāgaṃ vaṭṭamānā gacchantīti attho. Apica purato vaṭṭanaṃ **āvaṭṭanaṃ**, passato pacchato ca vaṭṭanaṃ **vivaṭṭanaṃ**. Tasmā dve pāde pasāretvā sakim purato sakim pacchato sakim vāmato sakim dakkhiṇato samparivaṭṭamānāpi āvaṭṭanti vivaṭṭantīti vuccanti. **Vītarāgāti** pahīnadomanassā iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāya silāthambhasadīsā anāgāmikhīṇāsavā. Kāmañhi domanasse asatipi ekacco rāgo hotiyeva, rāge pana asati domanassassa asambhavoyeva. Tadekatṭhabhāvato hi rāgappahānena pahīnadomanassā vuttā, na khīṇāsavā eva.

Sabbeva piyehītiādīsū piyāyitabbato **piyehi** manavaḍḍhanato **manāpehi** mātāpitābhātābhaginīdikehi. **Nānābhāvoti** jātiyā nānābhāvo, jātianurūpagamanena visuṃ bhāvo, asambaddhabhāvoti attho. **Vinābhāvoti** maraṇena vinābhāvo, cutiyā tenattabhāvena apunapavattanato vippayogoti attho. **Aññathābhāvoti** bhavena aññathābhāvo, bhavantaraggahaṇena “kāmaṇāvacarasatto rūpāvacaro hoti”tiādīnā tathāpi “manusso devo hoti”tiādīnā ca purimākārato aññākārātāti attho. **Tanti** tasmā. **Kuttetha labbhāti** kuto kuhiṃ kasmim nāma ṭhāne ettha etasmim khandhappavatte yaṃ taṃ jātaṃ...pe... mā palujjīti laddhuṃ sakkā, na sakkā eva tādisassa kāraṇassa abhāvato. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmā sabbeva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi sambodhim patvāpi dhammacakkaṃ pavattetvāpi yamakapāṭihāriyaṃ dassetvāpi devorohaṇaṃ katvāpi yaṃ taṃ jātaṃ bhūtaṃ saṅkhatam palokadhammaṃ, tañca tathāgatassapi sarīraṃ mā palujjīti netam ṭhānaṃ vijjati, rodantenapi kandantenapi na sakkā taṃ kāraṇaṃ laddhanti.

Tena kho panāvuso, samayena subhaddo nāma vuḍḍhapabbajitotiādīsū yaṃ vattabbaṃ, taṃ **nidānavāṇṇanāyaṃ** (sāratta. ṭī. 1.paṭhamamahāsaṅgītikathā) vuttanayameva.

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā

441. Samūhaneyyāti ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchati, samūhaneyyāti attho. Kasmā pana “samūhanathā”ti ekaṃseneva avatvā “ākaṅkhamāno samūhaneyyā”ti vikappavacaneneva bhagavā ṭhapesīti? Mahākassapassa nāṇabalassa diṭṭhattā. Passati hi bhagavā “samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle kassapo na samūhanissati”ti, tasmā vikappeneva ṭhapesi. Yadi asamūhananaṃ diṭṭhaṃ, tadeva ca icchitaṃ, atha kasmā bhagavā “ākaṅkhamāno samūhanatū”ti avocāti? Tathārūpapuggalajjhāsavāsena. Santi hi keci khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samādāya vattituṃ anicchantā, tesam tathā avuccamāne bhagavati vighāto uppajjeyya, taṃ tesam bhavissati dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya. Tathā pana vutte tesam vighāto na uppajjeyya, amhākamevāyaṃ doso, yato amhesuyeva keci samūhananaṃ na icchantīti. Keci “sakalassa pana sāsanaṃ saṅghāyattabhāvakāraṇatthaṃ tathā vutta”nti vadanti. Yaṃ kiñci satthāraṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ samaṇā sakyaputtiyā siraṣā sampaṭicchitvā jīvitam viya rakkhanti. Tathā hi te “khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni ākaṅkhamāno saṅgho samūhanatū”ti vuttepi na samūhaniṃsu. Aññadattu purato viya tassa accayepi rakkhimsuyevāti

sattu sāsanaṣa saṅghassa ca mahantabhāvadassanattampi tathā vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi āyasmā ānando aññepi vā bhikkhū “katamaṃ pana, bhante, khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddaka”nti na pucchimsu samūhanajjhāsayasseva abhāvato, teneva ekasikkhāpadampi aparicajitvā sabbesaṃ anuggahetabbabhāvadassanattamaṃ “cattāri pārājikāni tḥapetvā avasesāni khuddānukhuddakāni”tiādimaḥamsu. Evañhi vadantehi “khuddānukhuddakā ime nāmā”ti avinicchitattā sabbesaṃ anuggahetabbabhāvo dassito hoti.

442. Atha kho āyasmā mahākassapo saṅghaṃ nāpesīti ettha pana keci vadanti “bhante nāgasena, katamaṃ khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddakanti milindaraññā pucchite ‘dukkaṃ mahārāja, khuddakaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddaka’nti (mi. pa. 4.2.1) vuttattā nāgasenatthero khuddānukhuddakaṃ jāni, mahākassapatthero pana taṃ ajānanto ‘suṇātu me āvuso’tiādinaṃ kammavācaṃ sāvesī”ti, na taṃ evaṃ gahetabbaṃ. Nāgasenatthero hi paresaṃ vādapathopacchedanattamaṃ saṅgītikāle dhammasaṅgāhakamahātherehi gahitakoṭṭhāsasu antimakoṭṭhāsameva gahetvā milindarājānaṃ saññāpesi, mahākassapatthero pana ekasikkhāpadampi asamūhanitukāmatāya tathā kammavācaṃ sāvesi.

Tattha **gihigatānīti** gihipaṭisaṃyuttānīti vadanti. Gihīsu gatāni, tehi nātāni **gihigatānīti** evaṃ panettha attho daṭṭhabbo. Dhūmakālo etassāti **dhūmakālikam** citakadhūmavūpasamato paraṃ appavattanato. **Appaṇṇattanti**ādīsu (dī. ni. aṭṭha. 2.136; a. ni. aṭṭha. 3.7.23) navaṃ adhammikaṃ katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā bandhantā **appaṇṇattamaṃ paññapenti** nāma purāṇasanthatavattusmiṃ sāvathīyaṃ bhikkhū viya. Uddhammaṃ ubbinayaṃ sāsanaṃ dīpentā **paññattamaṃ samucchindanti** nāma vassasataparinibbute bhagavati vesālīkā vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattīyo sañcicca vītikkamantā **yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti** nāma assajjipunabbasukā viya. Navaṃ pana katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā abandhantā, dhammato vinayato sāsanaṃ dīpentā, khuddānukhuddakampi ca sikkhāpadaṃ asamūhanantā **appaṇṇattamaṃ na paññapenti, paññattamaṃ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti** nāma āyasmā upaseno viya āyasmā yaso kākaṇḍakaputto viya ca.

443. Bhagavatā oḷārike nimitte kayiramāneti vesālīṃ nissāya cāpāle cetīye viharantena bhagavatā –

“Ramaṇīyā, ānanda, vesālī, ramaṇīyaṃ udenacetīyaṃ, ramaṇīyaṃ gotamakacetīyaṃ, ramaṇīyaṃ sattambacetīyaṃ, ramaṇīyaṃ bahuputtacetīyaṃ, ramaṇīyaṃ sārandaacetīyaṃ, ramaṇīyaṃ cāpālacetīyaṃ. Yassa kassaci, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno kappamaṃ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā. Tathāgatassa kho pana, ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno, ānanda, tathāgato kappamaṃ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā”ti (dī. ni. 2.166) –

Evaṃ oḷārike nimitte kayiramāne.

Mārena pariyaṭṭhitacittoti mārena ajjhotthācittoti. Māro hi yassa sabbena sabbamaṃ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṃ pariyaṭṭhātī. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṃ pariyaṭṭhāsī. So pana cittaṃ pariyaṭṭhānaṃ karonto kiṃ karotīti? Bheravaṃ rūpārammaṇaṃ vā dasseti, saddārammaṇaṃ vā sāveti, tato sattā taṃ disvā vā sutvā vā satim viṣṭajjetvā vivaṭamukhā honti, tesamaṃ mukhena hatthamaṃ pavesetvā hadayaṃ maddati, tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthamaṃ pavesetumaṃ kiṃ sakkhissati, bheravārammaṇaṃ pana dassesi, taṃ disvā therō nimittobhāsaṃ na paṭivijjhi.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmadaṇḍakathāvaṇṇanā

445. Ujjavanikāyāti paṭisotagāminiyā. **Rajoharaṇanti** rajopuñchanī. **Na kulavaṃ gamentīti** niratthakavināsaṃ na gamenti. Kucchito lavo **kulavo**, anayavināsoti vuttaṃ hoti. “Dhammavinayasaṅgītiyā”ti vattabbe saṅgītiyā vinayappadhānattā “**vinayasaṅgītiyā**”ti vuttaṃ. Vinayappadhānā saṅgīti **vinayasaṅgīti**. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pañcasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Sattasatikakkhandhakaṃ

Dasavattukathāvaṇṇanā

446. Sattasatikakkhandhake nikkhittamaṇisuvaṇṇāti rūpiyasikkhāpadeneva paṭikkhittamaṇisuvaṇṇā. Tattha maṇiggahaṇena sabbamaṃ dukkaṭavattu, suvaṇṇaggahaṇena sabbamaṃ pācittiyavattu gahitaṃ hoti. **Bhikkhaggenāti** bhikkhugaṇānāya.

447. Upakkilesāti virocitumaṃ adatvā upakkiliṭṭhabhāvakarāṇena upakkilesā. **Mahikāti** himamaṃ. Dhūmo ca rajo ca

dhūmarajo. Ettha purimā tayo asampattaupakkilesā, rāhu pana sampattaupakkilesavasena kathitoti veditabbo. **Samaṇabrāhmaṇā na tapanti na bhāsanti na virocantī** guṇapatāpena na tapanti guṇobhāsena na bhāsanti guṇavirocaneṇa na virocanti. **Surāmerayapānā appaṭṭiviratā**ti pañcavidhāya surāya catubbidhassa ca merayassa pānato aviratā.

Avijjānivūṭāti avijjāya nivāritā pihitā. **Piyarūpābhinandinoti** piyarūpaṃ sātārūpaṃ abhinandamānā tussamānā. **Sādiyantī** gaṇhanti. **Aviddasūti** andhabālā. **Sarajāti** sakilesarajā. **Magāti** migasadisā. Tasmim tasmim visaye bhava vā netīti netti, taṇhāyetaṃ adhivacanāṃ. Tāya saha vattantīti **sanettikā**.

448. Taṃ parisam etadavocāti (saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.362) tassa kira evaṃ ahosi “kulaputtā pabbajantā puttadārañceva jātārūparajatañca pahāyeva pabbajanti, na ca sakkā yaṃ pahāya pabbajitā taṃ etehi gāhetu”nti nayaggāhe thatvā etaṃ “**mā ayyā**”tiādivacanāṃ avoca. **Ekamsenetanti** etaṃ pañcakāmaguṇakappanaṃ “assamaṇadhammo asakyaputtīyadhammo”ti ekamsena dhāreyyāsi.

Tiṇanti senāsanacchadanatiṇaṃ. **Pariyesitabbanti** tiṇacchadane vā iṭṭhakacchadane vā gehe palujjante yehi taṃ kārītaṃ, tesam santikaṃ gantvā “tumhehi kārītaṃ senāsaṇaṃ ovassati, na sakkā tattha vasitu”nti ācikkhitabbaṃ. Manussā sakkontā karissanti, asakkontā “tumhe vaḍḍhakā gahetvā kārāpetha, mayaṃ te saññāpessāmā”ti vakkhanti. Evaṃ vutte kāretvā tesam ācikkhitabbaṃ, manussā vaḍḍhakānaṃ dātabbaṃ dassanti. Sace āvāsasāmikā natthi, aññesampi bhikkhācāravattena ārocetvā kāretuṃ vaṭṭati. Imaṃ sandhāya “pariyesitabba”nti vuttaṃ.

Dārūti senāsane gopānasiādīsū palujjamānesu tadatthāya dāru pariyesitabbaṃ. **Sakaṭanti** gihivikaṭaṃ vā tāvakālikam vā katvā sakaṭaṃ pariyesitabbaṃ. Na kevalaṇca sakaṭameva, aññampi vāsipharasukudālādiupakaraṇaṃ evaṃ pariyesituṃ vaṭṭati. **Purisoti** hatthakammavasena puriso pariyesitabbo. Yaṃ kañci hi purisaṃ “hatthakammaṃ āvuso dassasī”ti vatvā “dassāmi bhante”ti vutte “imasmim idañcidañca karohī”ti yaṃ icchati, taṃ kāretuṃ vaṭṭati. **Na tvevāhaṃ gāmaṇi kenaci pariyaenāti** jātārūparajataṃ panāhaṃ kenacipi kāraṇena pariyesitabbanti na vadāmi.

449. Pāpakaṃ katanti asundaraṃ kataṃ.

450. Ahogaṅgoti tassa pabbatassa nāmaṃ.

451. Paṭikacceva gaccheyyanti yattha taṃ adhikaraṇaṃ vūpasametūṃ bhikkhū sannipatanti, tattha paṭhamameva gaccheyyaṃ. **Sambhāvesunti** pāpuṇiṃsu.

452. Aloṇakaṃ bhavissatīti aloṇakaṃ bhattaṃ vā byañjanaṃ vā bhavissati. **Āsutāti** sabbasambhārasajjitā. “Asuttā”ti vā pāṭho.

453. Ujjavimsūti nāvaṃ āruya paṭisotena gacchiṃsu. **Pācīnakāti** pācīnadesavāsino.

454. Nanu tvaṃ āvuso vuḍḍho vīsativassosīti nanu tvaṃ āvuso vīsativasso, na nissayapaṭibaddho, kasmā taṃ thero paṇāmetīti dīpentī. **Garunissayaṃ gaṇhāmāti** kiñcāpi mayaṃ mahallakā, etaṃ pana theram garuṃ katvā vasissāmāti adhippāyo.

455. Mettāya rūpāvacaṇasamādhimattabhāvato “**kullakavīhārenā**”ti vuttaṃ, khuddakena vīhārenāti attho, khuddakatā cassa agambhīrabhāvatoti āha “**uttānavīhārenā**”ti. **Suññatāvīhārenāti** suññatāmukhena adhiḡataphalasamāpattim sandhāya vuttaṃ.

457. Suttavibhaṅgeti padabhājanīye. **Tena saddhinti** purepaṭiggahitaloṇena saddhim. **Na hi ettha yāvajīvikaṃ tadahupaṭiggahitanti** “kappati siṅgiloṇakappo”ti ettha vuttasiṅgiloṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi pure paṭiggahetvā siṅgena parihaṭaṃ na tadahupaṭiggahitaṃ. **Yāvakālikameva tadahupaṭiggahitanti** siṅgiloṇena missetvā bhuñjitabbaṃ aloṇāmisam sandhāya vuttaṃ. **Uposathasamyutteti** uposathapaṭisamyutte, uposathakkhandhakeṭi vuttaṃ hoti. Atisaraṇaṃ atisāro, atikkamo. Vinayassa atisāro **vinayātisāro**. **Taṃ pamāṇaṃ karontassāti** dasāya saddhim nisīdane yaṃ pamāṇaṃ vuttaṃ, dasāya vinā taṃ pamāṇaṃ karontassa. Sesametta suviññeyyameva.

Sattasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvivaggasaṅgahāti cūlavaggamahāvaggasaṅkhātehi dvīhi vaggehi saṅgahitā. **Dvāvīsatipabhedanāti** mahāvagge dasa, cūlavagge dvādasāti evaṃ dvāvīsatīpabhedā. **Sāsaneti** satthusāsane. Ye khandhakā vuttāti yojetabbaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Cūlavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Parivāra-ṭīkā

Soḷasamahāvāro

Paññattivāraṇṇanā

Visuddhaparivārassāti sabbaso parisuddhakhīṇāsavaparivārassa. **Dhammakkhandhasarīrassāti** sīlasamādhipaññāvimumuttivimuttināḍadassanasāṅkhātadhammakkhandhasarīrassa sāsaneti sambandho. **Tassāti** “parivāro”ti yo saṅgahaṃ āruḷho, tassa. **Pubbāgataṃ nayanti** pubbe āgataṃ vinicchayaṃ.

1. Pakatathapaṇiddeso ta-saddoti tassa “bhagavatā”tiādīhi padehi samānādhikaraṇabhāvena vuttatthassa yāya vinayapaññattiyā bhagavā pakato adhikato supākaṭo ca, taṃ vinayapaññattim saddhiṃ yācanāya atthabhāvena dassento “yo so...pe... vinayapaññattim paññapesī”ti āha. Tattha **vinayapaññattinti** vinayabhūtaṃ paññattim.

“Jānatā passatā”ti imesaṃ padānaṃ vinayassa adhiakatattā tattha vuttanayena tāva atthaṃ yojetvā idāni suttantanayena dassento satipi ṇāḍadassana-saddānaṃ paññāvevacanabhāve tena tena viśesena tesam viśayaviśesapavattidassanathaṃ vijjattayavasena abhiññānāvarenaṇāṇavasena sabbaññūtaññānaṃsaṅgahavasena paṭivedhadessanāṇāṇavasena ca atthaṃ yojetvā dassento “apicā”tiādīmāha. Tattha **pubbenivāsādihīti** pubbenivāsāsavakkhayaññehi. **Paṭivedhapaññāyāti** ariyamaggapaññāya. **Desanāpaññāya passatāti** desetabbadhammaṃ desetabbappakāraṃ bodhaneyyapuggalānaṃ āsayānusayacaritādhimuttiādibhedam dhammaṃ desanāpaññāya yāthāvato passatā. **Arahatāti** arīnaṃ, arānaṃca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā arahatā. **Sammāsambuddhenāti** sammā sāmaṇca saccānaṃ buddhattā sammāsambuddhena. Atha vā antarāyikadhamme **jānatā**, niyyānikadhamme **passatā**, kilesārīnaṃ hatattā **arahatā**, sammā sāmaṃ sabbadhammaṇaṃ buddhattā **sammāsambuddhenāti** evaṃ catuvesārājjavasenaṇapettha yojanā veditabbā.

Apica ṭhānāṭṭhānādivibhāgaṃ **jānatā**, yathākammūpage satte **passatā**, savāsanaāsavānaṃ chinnattā **arahatā**, abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena**. Atha vā tīsu kālesu appaṭihataññāpatāya **jānatā**, kāyakammādivasena tiṇṇampi kammānaṃ ṇāṇanuparivattito sammā kāritāya **passatā**, davādīnaṃ abhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā**, chandādīnaṃ ahānietubhūtāya akkhayapaṭibhānasādhikāya sabbaññūtāya **sammāsambuddhenāti** evaṃ dasabalaṭṭhārasāveṇīkabuddhadhammavasenaṇapettha yojanā kātabbā.

2. **Pucchāvissajjaneti** pucchāya vissajjane. **Etthāti** etasmiṃ pucchāvissajjane. **Majjhimadeseyeva paññattīti** tasmīyeva dese yathāvuttavattuvitikkame āpattisambhavato. **Vinītakathāti** vinītavattukathā, ayameva vā pāṭho.

Kāyena pana āpattim āpajjatiti pubbabhāge sevanacittam aṅgaṃ katvā kāyadvārasāṅkhātaviññattim janayitvā pavattacittuppadasaṅkhātam āpattim āpajjati. Kiñcāpi hi cittena samuṭṭhāpitā viññatti, tathāpi cittena adhippetassa atthassa kāyaviññattiyā sādhitattā “kāyadvārena āpattim āpajjati”ti vuccati. **Imamattham sandhāyāti** āpannāya āpattiyā anāpattibhāvāpādanassa asakkuṇeyyatāsaṅkhātamattham sandhāya, na bhaṇḍanādivūpasamaṃ.

3. **Porāṇakehi mahātherehīti** sīhaḷadīpavāsīhi mahātherehi. **Ṭhapitāti** potthakasaṅgahārohanakāle ṭhapitā. Catutthasaṅgītīsadisā hi potthakārohasaṅgīti. Ubhatovibhaṅge dvattiṃsa vārā suviññeyyāva.

Samuṭṭhānasīsaṇṇanā

257. Samuṭṭhānakathāya pana karuṇāsītalabhāvena candasadisattā “**buddhacande**”ti vuttaṃ, kilesatimirapahānato “**buddhādice**”ti vuttaṃ. **Piṭake tīpi desayīti** yasmā te desayanti, tasmā aṅgirasopi piṭakāni tīpi desayī. Tāni katamānīti āha “**suttanta**”ntiādi. **Mahāguṇanti** mahānisamsam. **Evaṃ nīyati saddhammo, vinayo yadi tiṭṭhatīti** yadi vinayapariyatti anantarahitā tiṭṭhati pavattati, evaṃ sati paṭipattiapaṭivedhasaddhammo nīyati pavattati. Vinayapariyatti pana katham tiṭṭhatīti āha “**ubhatocā**”tiādi. Parivārena ganthitā tiṭṭhantīti yojetabbam. **Tasseva parivārassāti** tasmīyeva parivāre.

Niyatakatanti kataniyatam, niyamitanti attho. **Aññehi saddhinti** sesasikkhāpadehi saddhiṃ. **Asambhinnasamuṭṭhānānti** asaṅkarasamuṭṭhānāni.

Tasmā sikkheti yasmā vinaye sati saddhammo tiṭṭhati, vinayo ca parivārena ganthito tiṭṭhati, parivāre ca samuṭṭhānānīti dissanti, tasmā sikkheyya parivāraṃ, uggaṇheyyāti attho.

Ādimhi tāva purimanayeti “channaṃ āpattisamuṭṭhānānaṃ katihi samuṭṭhānehi samuṭṭhātīti ekena samuṭṭhānena samuṭṭhātī, kāyato ca cittato ca samuṭṭhātī”tiādīna (pari. 187) paññattivāre sakim āgatanayaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

258. Nānubandhe pavattininti “yā pana bhikkhunī vuṭṭhāpitaṃ pavattiniṃ dve vassāni nānubandheyyā”ti (pāci. 1111) vuttasikkhāpadam.

270. Akatanti aññehi amissīkatam, niyatasamuṭṭhānanti vuttaṃ hoti.

Antarapeyyālam

Katipucchāvāraṇṇanā

271. Veram maṇatīti rāgādiveraṃ maṇatī vināseti. **Etāyāti** viratiyā. **Niyyānanti** maggaṃ. **Kāyapāgabbiyanti** kāyapāgabbiyavasena pavattaṃ kāyaduccaritaṃ.

274. Sāraṇīyāti saritabbayuttā anussaraṇārahā addhāne atikkantepi na sammussitabbā. Mijjati siniyhati etāyāti mettā, mittabhāvo. Mettā etassa atthīti **mettaṃ** kāyakammaṃ, taṃ pana yasmā mettāsahagatacittasamuṭṭhānaṃ, tasmā vuttaṃ “**mettacittena kataṃ kāyakamma**”nti. **Āvīti** pakāsaṃ. Pakāsabhāvo cettha yaṃ uddissa taṃ kāyakammaṃ karīyati, tassa sammukhabhāvatoti āha “**sammukhā**”ti. **Rahoti** apakāsaṃ. Apakāsata ca yaṃ uddissa taṃ kammaṃ karīyati, tassa apaccakkhabhāvatoti āha “**parammukhā**”ti. **Ubhayehīti** navakehi therehi ca. Piyam piyāyitabbaṃ karotīti **piyakaraṇo**. Garuṃ garuṭṭhāniyaṃ karotīti **garukaraṇo**. **Saṅgahāyāti** saṅgahavattuvisesabhāvato sabrahmacārīnaṃ saṅgahaṇatthāya. **Avivādāyāti** saṅgahavattubhāvato eva na vivādāya. Sati ca avivādahetubhūtasāṅgahakatte tesam vasena sabrahmacārīnaṃ samaggabhāvo bhedaḥbhāvo siddhoyevāti āha “**samaggabhāvāyā**”tiādi.

Paggayha vacananti kevalam “devo”ti avatvā “devatthero”ti guṇehi thirabhāvajotanaṃ paggaṇhitvā uccaṃ katvā vacanaṃ. Mamattabodhanavacanaṃ **mamāyanavacanaṃ**. Ekantatirokkhassa manokammaṃ sammukhatā nāma viññattisamuṭṭhāpanavaseneva hoti, tañca kho loke kāyakammanti pākātam paññātam hatthavikārādiṃ anāmasitvāyeva dassento “**nayanāni ummīletvā**”tiādīmāha. Kāmañcettha mettāsinehasiniddhānaṃ nayanānaṃ ummīlanā pasannena mukhena olokanañca mettaṃ kāyakammameva, yassa pana cittassa vasena nayanānaṃ mettāsinehasiniddhatā mukhassa ca pasannatā, taṃ sandhāya vuttaṃ “**mettaṃ manokammaṃ nāma**”ti.

Imāni (dī. ni. aṭṭha. 2.141; ma. ni. aṭṭha. 1.492; a. ni. aṭṭha. 3.6.11) ca mettakāyakammādīni pāliyaṃ bhikkhūnaṃ vasena āgatāni gihīsupi labbhantiyeva. Bhikkhūnañhi mettacittena ācariyupajjhāyavattādiābhīsamācārikadharmapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Sabbañca anavajjakāyakammaṃ ābhīsamācārikakammantogadhamevāti veditabbaṃ. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ vā piṇḍāya pavīṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamaṇaṃ, pattapaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamaṇanti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Bhikkhūnaṃ mettacittena ācārapaññattisikkhāpana kammaṭṭhānakathana dhammadesanā paripucchana aṭṭhakathākathanavasena pavattiyamānaṃ teṭṭakampi buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ “cetiavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhaddādīni dassāma, vassāvāsikaṃ dassāma, ajja saṅghassa cattāro paccaye dassāma, saṅghaṃ nimantevā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṃ upaṭṭhāpetha, saṅghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetha, chandajātā ussāhajātā veyyāvaccam karoṭhā”tiādīkathanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Bhikkhūnaṃ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijjaggaṇaṃ cetiyāṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā “imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ “ayyā sukhī hontu averā abyāpajjā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikāti** kuhanādibhedam micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampīti** pacchimakoṭiyā patte pariyaṇannaṃ pattassa antogataṃ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. Deyyaṃ dakkhiṇeyyañca appaṭivibhattaṃ katvā bhuñjati **appaṭivibhattabhogī**. Ettha hi dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ. Tattha “**ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi**”ti evaṃ cittaṇa vibhajaṇaṃ **āmisapaṭivibhattaṃ** nāma. “**Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi**”ti evaṃ cittaṇa vibhajaṇaṃ pana **puggalapaṭivibhattaṃ** nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ **appaṭivibhattabhogī** nāma. Tenāha “**neva āmisam paṭivibhajitvā bhuñjati**”tiādi. **Adātumpīti** pi-saddena dātumpi vaṭṭatīti dasseti. Dānañhi nāma na kassaci nivāritaṃ, tena dussīlassapi atthikassa sati sambhave dātubbaṃ, tañca kho karuṇāyanavasena, na vattapūraṇavasena. Sāraṇīyadharmapūrakassa appaṭivibhattabhogitāya “**sabbesaṃ dātabbamevā**”ti vuttaṃ. Gilānādīnaṃ pana odissakaṃ katvā dānaṃ appaṭivibhāgapakkhikaṃ “**asukassa na dassāmi**”ti paṭikkheppassa abhāvato. Byatirekappadhāno hi paṭivibhāgo. Tenāha “**gilānagilānupaṭṭhāka...pe... viceyya dātumpi vaṭṭati**”ti.

Sādhāraṇabhogīti ettha sādhāraṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ – yaṃ yaṃ pañitaṃ labhati, taṃ taṃ neva lābhena lābhaṃ

nijigīsanamukhena gihīnaṃ deti attano ājīvasuddhiṃ rakkhamāno, na attanāva paribhuñjati “mayhaṃ asādhāraṇabhogitā mā hotū”ti. Taṃ paṭiggaṇhanto ca “saṅghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭim paharivā paribhuñjitabbaṃ saṅghasantakaṃ viya passati. Iminā ca tassa lābhassa tīsipi kālesu sādharmaṇato ṭhapanāṃ dassitaṃ. “Taṃ paṭiggaṇhanto ca saṅghena sādharmaṇaṃ hotū”ti iminā paṭiggahaṇakālo dassito, “gahetvā...pe... passati”ti iminā paṭiggahitakālo. Tadubhayaṃ pana tādisena pubbabhāgena vinā na hotūti atthasiddho purimakālo. Tayidampi paṭiggahaṇato pubbevassa hoti “saṅghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggahessāmī”ti, paṭiggaṇhantassa hoti “saṅghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggaṇhāmī”ti, paṭiggahetvā hoti “saṅghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggahitaṃ mayā”ti evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ katvā laddhalābhaṃ osānalakkhaṇaṃ avikopetvā paribhuñjanto sādharmaṇabhogī appaṭivibhattabhogī ca hoti.

Imaṃ (dī. ni. aṭṭha. 2.141; ma. ni. aṭṭha. 1.492; a. ni. aṭṭha. 3.6.11) pana sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavanto gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ – yo odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ detu, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajgannaṃ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati. Tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhākaāgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ taṃ datvā sesaṃ bhuñjitabbaṃ.

Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo sāraṇīyadhammapūraṇavidhimhi susikkhitāya parisāya supūro hoti. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṃ. Ayañca pana sāraṇīyadhammo evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassapi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraṃ. Sace hi dvādasamepi vasse sāraṇīyadhammapūraṇaṃ piṇḍapātaṃ pattaṃ āsanasālāyaṃ ṭhapetvā nahāyitum gacchati, saṅghatthero ca “kasseso patto”ti vatvā “sāraṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha na”nti sabbaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvā bhuñjitvāva rittapattaṃ ṭhapeti. Atha so bhikkhu rittapattaṃ disvā “mayhaṃ anavasesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassaṃ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasā vassāni pūretabbo hoti. Tittiyaparivāsasadi so hesa, sakim khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārino paribhuñjanti”ti somanassaṃ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṃ hoti, manussānaṃ piyo hoti sulabhapaccayo, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni – leṇagirivāsī tissetthero kira mahākhiragāmaṃ upanissāya vasati. Paññāsamatā therā nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā khiragāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamimsu. Thero pavisanto te disvā pucchi “laddhaṃ, bhante”ti. Vicarimha, āvusoti. So aladdhabhāvaṃ ñatvā āha “bhante, yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti. Mayaṃ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante, nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamimsu. Thero gāmaṃ pāvīsi. Dhurageheyeva mahāupāsikā khirabhantaṃ sajjetvā therāṃ olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsī. So taṃ ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā “gaṇhatha, bhante”ti saṅghattheraṃ āha. Thero “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Thero olokanākārenea ñatvā “bhante, dhammena samena laddho piṇḍapāto, nikkukkucā gaṇhathā”tiādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji. Atha naṃ bhattakiccavasāne therā pucchiṃsu “kadā, āvuso, lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti? Etampi me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, paṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me pūritakālato paṭṭhāya saccepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa anucchavikamidaṃ tuyhanti. Idaṃ tāva **pattagataṃ na khīyatīti** ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānatthānaṃ gantvā “imasmiṃ dāne kiṃ varabhaṇḍa”nti pucchi. Dve sātakā, bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇissantīti. Taṃ sutvā amacco rañño ārocesi “eko daharo evaṃ vadatī”ti. “Daharassa evaṃ cittaṃ, mahātherānaṃ pana sukhumā sātakā vaṭṭanti”ti vatvā “mahātherānaṃ dassāmī”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sātakā hatthaṃ nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṃ āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaṃ oloketvā daharaṃ nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṅghaṃ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “bhante, imaṃ dhammaṃ kadā paṭivijjhithā”ti āha. So pariāyenapi asantaṃ avadanto “natthi mayhaṃ, mahārāja, lokuttaradhammo”ti āha. Nanu, bhante, pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja, sāraṇīyadhammapūraṇaṃ ahaṃ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidaṃ tumhāka”nti vanditvā pakkāmi. Idaṃ **bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti** ettha vatthu.

Caṇḍālatisabhayena pana bhātaragāmaṃvāsīno nāgattheriyā anārocetvāva palāyimsu. Therī paccūsasamaye “ati viya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāva”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṃ gatabhāvaṃ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṃ. Sā sutvā “mā tumhe tesāṃ gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṃ karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraṇelāyaṃ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsī. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā “ayye aññattha mā gacchatha, niccaṃ idheva ethā”ti āha. Theriyā pana

kaniṭṭhabhātā nāgattthero nāma atthi, so “mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā yāpetuṃ, paratīraṃ gamissāmi”ti attadvādasamo attano vasaṇṭhānā nikkhanto “theriṃ disvā gamissāmi”ti bhātaragāmaṃ āgato. Therī “therā āgatā”ti sutvā tesam santikaṃ gantvā “kiṃ ayyā”ti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā “ajja ekadivasaṃ vihāre vasitvā sveva gamissathā”ti āha. Therā vihāraṃ āgamaṃsu.

Therī punadivase rukkhāmūle piṇḍāya caritvā theram upasaṅkamitvā “imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero “vaṭṭissati therī”ti vatvā tuṅhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkucçaṃ akatvā paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattaṃ gahetvā ākāse khipi. Patta ākāse aṭṭhāsi. Thero “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva therī”ti vatvā “bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno ‘bho piṇḍapātika bhikkhunībhattam bhujjivā vītināmayitthā’ti cittaṇa anuvadiyamāno santhambhūtuṃ na sakkhissāmi, appamattā hoṭha theriyō”ti maggaṃ āruhi. Rukkhadevatāpi “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṃ paribhuñjissati, na naṃ nivattessāmi, sace na paribhuñjissati, nivattessāmi”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamaṇaṃ disvā rukkhā oruyha “pattaṃ, bhante, dethā”ti pattaṃ gahetvā theram rukkhāmūlaṃyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātaṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idaṃ **devatā usukkaṃ āpajjanṭi**ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇīyadhammapūrikā ahoṣi.

Natthi etesaṃ khaṇḍanti **akhaṇḍāni**, taṃ pana nesaṃ khaṇḍaṃ dassetuṃ “yassā”tiādi vuttaṃ. Tattha upasampannasīlānaṃ uddesakkamena ādiantā veditabbā. Tenāha “**sattasū**”tiādi. Anupasampannasīlānaṃ pana samādānakkamena ādiantā labbhanti. **Pariyante chinnaṣāto viyāti** vatthante dasante vā chinnavatthaṃ viya. Visadisudāharaṇācetaṃ “akhaṇḍāni”ti imassa adhiatattā. Evaṃ sesāni udāharaṇāni. **Khaṇḍanti** khaṇḍavantaṃ, khaṇḍitaṃ vā. **Chiddanti**ādisupi eseva nayo. Visabhāgavaṇṇena gāvī viyāti sambandho. Visabhāgavaṇṇena upaḍḍham tatiyabhāgaṃ vā sambhinnavaṇṇaṃ **sabalaṃ**, visabhāgavaṇṇeṃvā pana bindūhi antarantarā vimissaṃ **kammāsaṃ**. Ayaṃ imesaṃ viseso.

Bhujissabhāvakarāṇatoti taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakarāṇato. Sīlassa ca taṇhādāsabyato mocanaṃ vivaṭṭupanisayabhāvāpādanaṃ, tenassa vivaṭṭupanisayatā dassitā. “Bhujissabhāvakarāṇato”ti ca iminā bhujissakarāni **bhujissāni**ti uttarapadalopenāyaṃ niddesoti dasseti. Yasmā ca taṃsaṃsaṅgipuggalo serī sayamvasī bhujisso nāma hoti, tasmāpi bhujissāni. Suparisuddhabhāvena pāsamsattā **viññūpasatthāni**. Aviññūnaṃ pāsamsāya appamāṇabhāvato viññūgahaṇaṃ kataṃ. **Taṇhādīṭṭhī aparāmaṭṭhattāti** “imināhaṃ sīlena devo vā bhavissāmi devaṇṇātarō vā”ti taṇhāparāmāseṇa “imināhaṃ sīlena devo hutvā tattha nicco dhuvo sassato bhavissāmi”ti diṭṭhiparāmāseṇa ca aparāmaṭṭhattā. Atha vā “ayaṃ te sīlesu dāso”ti catūsū vipattīsu yaṃ vā taṃ vā vipattīṃ dassetvā “imaṃ nāma tvam āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhuṃ anuddhamsetuṃ asakkuṇeyyattā **aparāmaṭṭhāni**ti evametta attho daṭṭhabbo. Sīlaṃ nāma avipattīsārādīpāraṃpariyena yāvadeva samādhisampādanatthanti āha “**samādhisamvattanikāni**”ti. Samādhisamvattanappayōjanāni **samādhisamvattanikāni**.

Samānabhāvo sāmāññaṃ, paripuṇṇacatupārisuddhibhāvena majjhe bhinnasuvaṇṇassa viya bhedaḥbhāvato sīlena sāmāññaṃ sīlasāmāññaṃ, taṃ gato upagatoti **sīlasāmāññagato**. Tenāha “**samānabhāvūpagatasīlo**”ti, sīlasampattiyā samānabhāvaṃ upagatasīlo sabhāgavuttikoti attho. Sotāpannādīnaṃhi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Kāmaṇhi puthujjanānaṃpi catupārisuddhisīle nānattaṃ na siyā, taṃ pana na ekantikanti idha nādhīpettaṃ, maggasīlaṃ pana ekantikaṃ niyatabhāvatoṭi tameva sandhāya “**yāni tāni sīlāni**”tiādi vuttaṃ.

Yāyanti yā ayaṃ mayhañceva tumhākañca paccakkhabhūtā. **Diṭṭhīti** maggasammādiṭṭhi. **Niddosāti** niddhutadosā, samuccinnarāgādīpāpadhammāti attho. **Niyyāṭṭi** vaṭṭadukkhaṇo nissarati nigacchati. Sayam niyantīyeva hi taṃmaggasamaṅgipuggalaṃ vaṭṭadukkhaṇo niyyāpetīti vuccati. Yā satthu anusīṭṭhi, taṃ karotīti **takkaro**, tassa, yathānusīṭṭhaṃ paṭipajjanakassāti attho. **Diṭṭhisāmāññagato**ti saccasampañivedhena samānadiṭṭhibhāvaṃ upagato.

Katipucchāvāraṇaṇā niṭṭhitā.

Chaāpattisamuṭṭhānavārakathāvaṇṇanā

276. **Paṭhamena āpattisamuṭṭhānenā**tiādi sabbam uddesaniddesādivasena pavattapāliṃ anusāreṇeva sakkā viññātuṃ.

Samathabhedam

Adhikaraṇapariyāyavārakathāvaṇṇanā

293. **Lobho pubbaṅgamo**tiādisu pana lobhahetu vivadanato “lobho pubbaṅgamo”ti vuttaṃ. Evaṃ sesesupi. **Ṭhānāni**ti karaṇāni. Tiṭṭhanti etthāti **ṭhānaṃ**. Ke tiṭṭhanti? Vivādādhikaraṇādayo. Vasanti etthāti **vatthu**. Bhavanti etthāti **bhūmi**. Kusalākusalābyākatacittasamaṅgino vivadanato “**nava hetū**”ti vuttaṃ. **Dvādasa mūlāni**ti “kodhano hoti

upanāhi”’tiādīni dvādasa mūlāni.

294-295. Imāneva dvādasa kāyavācāhi saddhīm “**cuddasa mūlāni**”’ti vuttāni. **Satta āpattikkhandhā ṭhānānī** ettha āpattiṃ āpajjitvā paṭicchādentassa yā āpatti, tassā pubbe āpannā āpattiyo ṭhānānī veditabbaṃ. “Natthi āpattādhikaraṇaṃ kusala”’nti vacanato āpattādhikaraṇe akusalābyākatavasena cha hetū vuttā. Kusalacittaṃ pana āngaṃ hoti, na hetu.

296. Cattāri kammāni ṭhānānī ettha “evaṃ kattabba”’nti itikattabbatādassanavasena pavattapāḷi **kammaṃ** nāma, yathāṭṭhitapāḷivasena karontānaṃ kiriyā **kiccādhikaraṇaṃ** nāma. Nāttiñattidutiyañatticatutthakammāni ñattito jāyanti, apalokanakammaṃ apalokanatovāti āha “**ñattito vā apalokanato vā**”’ti. Kiccādhikaraṇaṃ ekena samathena **sammati**, sampajjatīti attho. Tehi sametabbatā “vivādādhikaraṇassa sādharmaṇā”’ti vuttaṃ.

Tabbhāgiyavārakathāvaṇṇanā

298. Vivādādhikaraṇassa tabbhāgiyāti vivādādhikaraṇassa vūpasamato tappakkhikā.

Samathā samathassa sādharmaṇavārakathāvaṇṇanā

299. Ekaṃ adhikaraṇaṃ sabbe samathā ekato hutvā sametuṃ sakkonti na sakkontīti pucchanto “**samathā samathassa sādharmaṇā, samathā samathassa asādharmaṇā**”’ti āha. Yebhuyyasikāya samanaṃ sammukhāvinayaṃ vinā na hotīti āha “**yebhuyyasikā sammukhāvinayassa sādharmaṇā**”’ti. Sativinayādīhi samanassa yebhuyyasikāya kiccaṃ natthīti āha “**sativinayassa...pe... asādharmaṇā**”’ti. Evaṃ sesesupi. Tabbhāgiyavārepi eseva nayo.

Vinayavārakathāvaṇṇanā

302. Sabbesampi samathānaṃ vinayapariyāyo labbhatīti “**vinayo sammukhāvinayo**”’tiādīnā vinayavāro uddhaṭo. **Siyā na sammukhāvinayoti** ettha sammukhāvinayaṃ ṭhapetvā sativinayādayo sesasamathā adhippetā. Esa nayo sesesupi.

Kusalavārakathāvaṇṇanā

303. Saṅghassa sammukhā paṭiññāte taṃ paṭijānaṃ saṅghasammukhatā nāma. Tassa paṭijānanacittaṃ sandhāya “**sammukhāvinayo kusalo**”’tiādī vuttanti vadanti. **Natthi sammukhāvinayo akusaloti** dhammavinayapuggalasammukhatāhi tivaṅgiko sammukhāvinayo etehi vinā natthi. Tattha kusalacittehi karaṇakāle kusalo, arahantehi karaṇakāle abyākato. Etesaṃ saṅghasammukhatādīnaṃ akusalapaṭipakkhattā akusalassa sambhavo natthi, tasmā “natthi sammukhāvinayo akusaloti”’ti vuttaṃ. “Yebhuyyasikā adhammavādīhi vūpasamanakāle, dhammavādīnampi adhammavādīmihi salākaggāhāpake jāte akusalā. Sativinayo anarahato sañcicca sativinayadāne akusaloti. Amūḷhavinayo anumattakassa dāne, paṭiññātakaraṇaṃ mūḷhassa ajānato paṭiññāya karaṇe, tassapāpiyasikā suddhassa karaṇe, tiṇavattāhāraṇaṃ mahākalahe sañcicca karaṇe ca akusalamaṃ. Sabbattha arahato vaseneva abyākata”’nti sabbametaṃ **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Samathavāravissajjanāvārakathāvaṇṇanā

304-305. Yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatītiādī pucchā. **Yasmiṃ samaye sammukhāvinayena cāti**ādī tassā vissajjanaṃ, yasmiṃ samaye sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca adhikaraṇaṃ vūpasammati, tasmīṃ samaye yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti evaṃ sabbattha sambandho. **Yattha paṭiññātakaraṇaṃ labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti** ettha ekaṃ vā dve vā bahū vā bhikkhū “imaṃ nāma āpattiṃ āpannosi”’ti pucchite sati “āmā”’ti paṭijānane dvepi paṭiññātakaraṇasammukhāvinayā labbhanti. Tattha “saṅghasammukhatā dhammavinayapuggalasammukhatā”’ti evaṃ vuttasammukhāvinaye saṅghassa purato paṭiññātam ce, saṅghasammukhatā. Tattheva desitaṃ ce, dhammavinayasammukhatāyopi laddhā honti. Atha vivadantā aññamaññaṃ paṭijānanti ce, puggalasammukhatā. Tasseva santike desitaṃ ce, dhammavinayasammukhatāyopi laddhā honti. Ekasseva vā ekassa santike āpattidesanakāle “passasi, passāmi”’ti vutte tattha dhammavinayapuggalasammukhatāsaññito sammukhāvinayo ca paṭiññātakaraṇaṃca laddhaṃ hoti.

Samsaṭṭhavārakathāvaṇṇanā

306. Adhikaraṇānaṃ vūpasamova **samatho** nāma, tasmā adhikaraṇena vinā samathā natthīti āha “**mā hevantissa vacanīyo...pe... vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetu**”’nti.

Samathādhikaraṇavārakathāvaṇṇanā

309-310. Samathā samathehi sammantītiādī pucchā. **Siyā samathā samathehi sammantīti**ādī vissajjanaṃ. Tattha

samathā samathehi sammatīti ettha **sammantīti** sampajjanti, adhikaraṇā vā pana sammanti vūpasamaṃ gacchanti, tasmā **yebhuyyasikā sammukhāvinayena sammatīti** ettha sammukhāvinayena saddhiṃ yebhuyyasikā sampajjati, na sativinayādīhi saddhiṃ tesam tassā anupakarattāti evamattho daṭṭhabbo.

311. “Sammukhāvinayo vivādādhikaraṇena sammatī”ti pāṭho. “Sammukhāvinayo na kenaci sammatī”ti hi avasāne vuttattā sammukhāvinayo sayam samathena vā adhikaraṇena vā sametabbo na hoti.

313. **Vivādādhikaraṇam...pe... kiccādhikaraṇena sammatīti** ettha “suṇātu me bhante ...pe... paṭhamaṃ salākaṃ nikkhipāmi”ti evaṃ vivādādhikaraṇam kiccādhikaraṇena sammatīti daṭṭhabbam.

Samuṭṭhāpanavārakathāvaṇṇanā

314. **Vivādādhikaraṇam na katamaṃ adhikaraṇam samuṭṭhāpetīti** “nāyaṃ dhammo”ti vuttamatteneva kiñci adhikaraṇam na samuṭṭhāpetīti attho.

Bhajativārakathāvaṇṇanā

318-9. **Katamaṃ adhikaraṇam pariyāpannanti** katamādhikaraṇapariyāpannaṃ, ayameva vā pāṭho. **Vivādādhikaraṇam vivādādhikaraṇam bhajati**ti paṭhamuppannavivādaṃ pacchā uppanno bhajati. **Vivādādhikaraṇam dve samathe bhajati**ti “maṃ vūpasametum samatthā tumhe”ti vadantaṃ viya bhajati. **Dvīhi samathehi saṅgahitanti** “mayam taṃ vūpasamesāmā”ti vadantehi viya dvīhi samathehi saṅgahitaṃ.

Khandhakapucchāvāro

Pucchāvissajjanāvaṇṇanā

320. **Nidānena ca niddesena ca saddhinti** ettha **nidānenāti** sikkhāpadapaññattidesasaṅkhātena nidānena. **Niddesenāti** puggalādiniddesena. Ubhayenapi tassa tassa sikkhāpadassa vatthu dassitaṃ, tasmā vatthunā saddhiṃ khandhakaṃ pucchissāmīti ayamettha attho. **Tatthāti** tasmim upasampadakkhandhake. **Uttamāni padāni vuttānīti** “na, bhikkhave, ūnavīsativasso puggalo upasampādetabbo”tiādīnā (mahāva. 99, 124) nayena uttamapadāni vuttāni. **Cammasamyutteti** cammakhandhake.

Ekuttarikanayo

Ekakavāraṇṇanā

321. **Mūlavisuddhiyā antarāpattīti** antarāpattiṃ āpajjitvā mūlāyapaṭikassanaṃ katvā ṭhitena āpannā. “**Agghavisuddhiyā antarāpattīti** sambahulā āpattiyo āpajjitvā tāsū sabbacirapaṭicchannavasena agghasamodhānaṃ gahetvā vasantena āpannāpattī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Saussāheneva cittenāti** “punapi āpajjissāmī”ti saussāheneva cittena. Bhikkhunīnaṃ aṭṭhavatthukāya vasena cetam vuttaṃ. Tenevāha “**aṭṭhame vatthusmiṃ bhikkhuniyā pārājikameva hotī**”ti. “**Dhammikassa paṭissavassa asaccāpane**”ti vuttattā adhammikaṭṭhissavassa viṣamvāde dukkaṭam na hoti. “Tumhe vibbhamathā”ti hi vutte suddhacitto “sādhū”ti paṭissuṇitvā sace na vibbhamati, anāpatti. Evaṃ sabbattha. **Pañcadasu dhammesūti** “kālena vakkhāmi, no akālenā”tiādīnā vuttapañcadasadhammesu. Āpattiṃ āpajjitum bhābbatāya **bhābbāpattikā**.

Ekakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavāraṇṇanā

322. Dukesu **nidahaneti** ātape aticiraṃ ṭhapetvā nidahane. Vatthusabhāgaṃ desento **desento āpajjati**, āpannaṃ āpattiṃ na desessāmīti dhuraṃ nikkhipanto **na desento āpajjati**. Romajanapade jātaṃ **romakaṃ**. **Pakkālakanti** yavakkhāraṃ. Anuññātaloṇattā loṇānīpi dukesu vuttāni.

Dukavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Tikavāraṇṇanā

323. Tikesu **vacīsampayuttaṃ kāyakiriyaṃ katvāti** kāyena nipaccakāraṃ katvā. **Mukhālambarakaraṇādibhedoti** mukhabherivādanādippabhedo. Yassa sikkhāpadassa vītikkame kāyasamuṭṭhānā āpattiyo, taṃ kāyadvāre

paññattasikkhāpadam. **Upaghātetīti** vināseti. **Na ādātābanti** “imasmā vihārā parampi mā nikkhama, vinayadharānaṃ vā santikaṃ āgaccha vinicchayaṃ dātu”nti vutte tassa vacanaṃ na gahetābanti attho.

Akusalāni ceva mūlāni cāti akosallasambhūtaṭṭhena ekantākusalabhāvato akusalāni, attanā sampayuttadhammānaṃ suppatiṭṭhitabhāvasāadhanato mūlāni, na akusalabhāvasāadhanato. Na hi mūlato akusalānaṃ akusalabhāvo, kusalādīnaṃ vā kusalādibhāvo. Tathā ca sati momūhacittadvayamohassa akusalabhāvo na siyā.

Duṭṭhu caritānīti paccayato sampayuttadhammato pavattiākārato ca na suṭṭhu asammāpavattitāni. **Virūpānīti** bibhacchāni sampati āyatiṅca anīṭṭharūpattā. **Suṭṭhu caritānīti**ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammaṭṭhehi vā kathetabbā. Paṇṇattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo kāyaduccaritaṃ, avītikkamo kāyasucaritaṃ. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo vacīduccaritaṃ, avītikkamo vacīsucaritaṃ. Ubhayattha paññattasikkhāpadassa vītikkamo manoduccaritaṃ manodvāre paññattasikkhāpadassa abhāvato. Tayidaṃ dvāradvāre akiriyasamuṭṭhānāya āpattiyā vasena veditabbaṃ. Yathāvuttāya āpattiyā avītikkamova manosucaritaṃ. Ayaṃ **paṇṇattikathā**.

Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvāre vacīdvārepi uppannā kāyaduccaritaṃ dvārantare uppannassapi kammassa sanāmāpariccāgato yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca. Tenāhu aṭṭhakathācariyā –

“Dvāre caranti kammāni, na dvārā dvārācārino;
Tasmā dvārehi kammāni, aññamaññaṃ vavatthitā”ti. (dha. sa. aṭṭha. kāmāvacarakusala dvārakathā,
kāyakammadvāra);

Tathā catasso musāvādādicetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā vacīduccaritaṃ, abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti tayo manokammabhūtāya cetanāya sampayuttadhammā manoduccaritaṃ, kāyavacīkammabhūtāya pana cetanāya sampayuttā abhijjhādayo taṃtaṃpakkhikā vā honti abbohārikā vā. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā tisso cetanāpi viratīyopi kāyasucaritaṃ kāyikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Kāyena pana sikkhāpadānaṃ samādiyamāne sīlassa kāyasucaritabhāve vattabameva natthi. Musāvādādīhi viramantassa catasso cetanāpi viratīyopi vacīsucaritaṃ vācasikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā manosucaritanti ayaṃ **kammāpathakathā**.

Tikavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavāraṇṇanā

324. Catukkesu **anariyavohārāti** anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā saṃvohārā abhilāpavācā. **Ariyavohārāti** ariyānaṃ sappurisānaṃ vohārā. **Diṭṭhavādītīti** “diṭṭhaṃ mayā”ti evaṃvādītā. Ettha ca taṃtaṃsamuṭṭhāpakacetanāvasena attho veditabbo.

Paṭhamakappikesu paṭhamaṃ purisaliṅgameva uppajjati āha “**paṭhamaṃ uppannavasena**”ti. **Purimaṃ purisaliṅgaṃ pajahatīti** yathāvuttenatthena pubbaṅgamabhāvato purimasāṅkhātaṃ purisaliṅgaṃ jahati. **Sataṃ tiṃsaṅca sikkhāpadānīti** tiṃsādhikāni sataṃ sikkhāpadāni.

Bhikkhussa ca bhikkhuniyā ca catūsu pārājikesūti sādharmaṇesuyeva catūsu pārājikesu. **Paṭhama pañhoti** “atthi vatthunānattatā, no āpattinānattatā”ti ayaṃ pañho. “Atthi āpattisabhāgatā, no vatthusabhāgatā”ti ayaṃ idha dutiyo nāma.

Anāpattivassachedassāti natthi etasmiṃ vassachede āpattīti anāpattivassachedo, tassa, anāpattikassa vassachedassāti attho. **Mantābhāsāti** matiyaṃ upaparikkhitvā bhāsanato asamphappalāpavācā idha “mantābhāsā”ti vuttā.

Navamabhikkhunito paṭṭhāya upajjhāyāpi abhivādanārahā no paccuṭṭhānārahāti yasmā “anujānāmi, bhikkhave, bhattage aṭṭhannaṃ bhikkhunīnaṃ yathāvuddhaṃ avasesānaṃ yathāgatika”nti vadantena bhagavatā bhattage ādito paṭṭhāya aṭṭhannaṃyeva bhikkhunīnaṃ yathāvuddhaṃ anuññātaṃ, avasesānaṃ āgatapaṭipāṭiyā, tasmā navamabhikkhunito paṭṭhāya sace upajjhāyāpi bhikkhunī pacchā āgacchati, na paccuṭṭhānārahā, yathānisinnāhiyeva sīsaṃ ukkhipitvā abhivādetabbatā abhivādanārahā. Ādito nisinnāsu pana aṭṭhasu yā abbhantarimā aññā vuddhatarā āgacchati, sā attano navakatarāṃ vuttāpetvā nisīdituṃ labhati. Tasmā sā tāhi aṭṭhahi bhikkhunīhi paccuṭṭhānārahā. Yā pana aṭṭhahipi navakatarā, sā sacepi saṭṭhivassā hoti, āgatapaṭipāṭiyāva nisīdituṃ labhati.

Idha na kappantīti vadantoti paccantimajanapadesu ṭhatvā “idha na kappantī”ti vadanto vinayātisāradukkaṭṭaṃ āpajjati. Kappiyañhi “na kappatī”ti vadanto paññattaṃ samucchindati nāma. **Idha kappantīti**ādīsipi eseva nayo.

Catukkavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavāraṇṇanā

325. Pañcakesu “nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā”ti (pāci. 294-297) vacanato akappiyanimantanam sādīyantasseva anāmantacāro na vaṭṭatīti “**piṇḍapātīkassa kappantī**”ti vuttaṃ. **Gaṇabhojanādīsūpi** eseva nayo. **Adhiṭṭhahitvā bhojananti** “gilānasamayo”tiādīnā ābhogaṃ katvā bhojanam. **Avikappanāti** “mayham bhattapaccāsam itthannāmassa dammi”ti evam avikappanā.

Ayasato vā garahato vāti ettha parammukhā aguṇavacanam **ayaso**. Sammukhā **garahā**. Vīyasatīti **byasanam**, hitasukham khipati viddhamsetīti attho. Nātinam byasanam **nātibyasanam**, corarogabhayādīhi nātināsoti attho. Bhogānam byasanam **bhogabyasanam**, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanam **rogabyasanam**. Rogo hi ārogyam byasati vināsetīti byasanam. Sīlassa byasanam **sīlabyasanam**, dussīlyassetam nāmam. Sammādiṭṭhiṃ vināsayamānā uppannā diṭṭhiyeva byasanam **diṭṭhibyasanam**. **Nātisampadāti** nātinam sampadā pāripūri bahubhāvo. **Bhogasampadāyapi** eseva nayo. **Ārogyassa sampadā ārogyasampadā**. Pāripūri dīgharattam arogatā. **Sīladiṭṭhisampadā**sūpi eseva nayo.

Vattam paricchindīti tasmim divase kātabbavattam niṭṭhāpesi. **Aṭṭha kappe anussarīti**ādīnā tasmim khaṇe jhānam nibbattetvā pubbenivāsañānam nibbattesīti dīpeti. **Nāttiyā kammappatto hutvāti** nāttiyā ṭhapitāya anussāvanakammappatto hutvāti attho.

Mandattā momūhattāti neva samādānam jānāti, na ānisaṃsam, attano pana mandattā momūhattā aññāneveva āraññiko hoti. **Pāpiccho icchāpakatoti** “araññe me viharantassa ‘ayaṃ araññiko’ti catuppaccayasakkāram karissantī, ‘ayaṃ bhikkhu lajjī pavivitto’tiādīhi ca guṇehi sambhāveasantī”ti evam pāpikāya icchāya ṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññiko hotīti attho. Tenāha “**araññāvāsena paccayalābham patthayamāno**”ti. Ummādavasena araññam pavisitvā viharanto **ummādā cittaṅkhepā araññiko** nāma hoti. **Vaṇṇitanti** idaṃ araññikaṅgam nāma buddhehi buddhasāvakehi ca vaṇṇitam pasatthanti araññiko hoti.

Pañcakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavāraṇṇanā

326. Chakkesu **chabbassaparamatā dhāretabbanti** padabhājanam dassitam. Sesam uttānameva.

Chakkavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavāraṇṇanā

327. Sattakesu **chakke vuttāniyeva sattakavasena yojetabbānīti** chakke vuttacuddasaparamāni dvidhā katvā dvinnam sattakānam vasena yojetabbāni.

Āpattim jānātīti āpattimyeva “āpattī”ti jānāti. Sesapadesūpi eseva nayo. **Ābhicetasikānanti** ettha (ma. ni. aṭṭha. 1.66) **abhicetoti** pākatīkāmāvacaracittehi sundaratāya paṭipakkhato visuddhattā ca abhikkantaṃ visuddhacittam vuccati, upacārajjhānacittassetam adhivacanam. Abhicetasi jātāni **ābhicetasikāni**, abhicetosannissitānīti vā **ābhicetasikāni**. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** diṭṭhadhamme sukhavihārānam. **Diṭṭhadhammoti** paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtānanti attho. Rūpāvacarajjhānānametam adhivacanam. Tāni hi appētvā nisinnā jhāyino imasmiññeva attabhāve asaṃkiliṭṭham nekkhammasukham vindanti, tasmā “**diṭṭhadhammasukhavihārānī**”ti vuccanti. **Nikāmalābhīti** nikāmena lābhī, attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. **Akicchalābhīti** sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. **Akasiralābhīti** akasirānam lābhī vipulānam, yathāparicchedenēva vuṭṭhātum samatthoti vuttaṃ hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum. Ekacco sakkoti tathā samāpajjitum, pāripanthike pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāripanthike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti kāmānanālikayantaṃ viya yathāparicchedeveva vuṭṭhātum.

Āsavānam khayāti arahattamaggena sabbakilesānam khayā. **Anāsavanti** āsavaviraṇṇam. **Cetovimuttim paññāvimuttinti** ettha **ceto**-vacanena arahattaphalasampayutto samādhi, **paññā**-vacanena taṃsāmpayuttā ca paññā vuttā. Tattha ca samādhi rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā paññāvimuttīti veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā “yo hissa, bhikkhave, samādhi, tadassa samādhindriyam (saṃ. ni. 5.520). Yā hissa, bhikkhave, paññā, tadassa paññindriyam (saṃ. ni. 5.516). Iti kho, bhikkhave, rāgavirāgā cetovimutti avijjāvīrāgā paññāvimutti”ti (a. ni. 2.32). Apicettha samathaphalam cetovimutti, vipassanāphalam paññāvimuttīti veditabbāti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayam abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkham katvā, aparappaccayena nītvāti attho. Sutamayaññādinā viya parappaccayatam nayaggāhaṇa muñcitvā paratoghosānugatabhāvanādhigamabhūtāya attanoyeva paññāya paccakkham katvā, na sayambhūññābhūtāyāti adhippāyo. **Upasampajja viharatīti** pāpuñitvā sampādetvā viharatīti.

Sattakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavāraṇṇanā

328. Aṭṭhakesu aṭṭhānisamse sampassamānenāti –

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu āpattiṃ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, te ce, bhikkhave, bhikkhū taṃ bhikkhuṃ evaṃ jānanti ‘ayaṃ kho āyasmā bahussuto āgatāgamo dhammadharo vinayadharo mātikādharo paṇḍito byatto medhāvī lajjī kukkucako sikkhākāmo, sace mayāṃ imaṃ bhikkhuṃ āpattiyā adassane ukkhipissāma, na mayāṃ iminā bhikkhunā saddhiṃ uposathaṃ karissāma, vinā iminā bhikkhunā uposathaṃ karissāma, bhavissati saṅghassa tatonidānaṃ bhaṇḍanaṃ kalaho viggaho vivādo saṅghabhedo saṅgharāji saṅghavavatthānaṃ saṅghanānākaraṇa’nti, bhedagarukehi, bhikkhave, bhikkhūhi na so bhikkhu āpattiyā adassane ukkhipitabbo’”ti (mahāva. 453) –

Ādinā vuttaaṭṭhānisamse sampassamānena. Tena hi saddhiṃ uposathādiakaraṇaṃ ādīnavao bhedāya saṃvattanato, karaṇaṃ ānisamso sāmaggīyā saṃvattanato. Tasmā ete aṭṭhānisamse sampassamānena na so bhikkhu ukkhipitabboti attho.

Dutiyaṭṭhakepi aṭṭhānisamse sampassamānenāti –

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu āpattiṃ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, so ce, bhikkhave, bhikkhu te bhikkhū evaṃ jānāti ‘ime kho āyasmanto bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādharā paṇḍitā byattā medhāvino lajjino kukkucakā sikkhākāmā, nālaṃ mamaṃ vā kāraṇā aññesaṃ vā kāraṇā chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ, sace maṃ ime bhikkhū āpattiyā adassane ukkhipissanti, na mayā saddhiṃ uposathaṃ karissanti, vinā mayā uposathaṃ karissanti, bhavissati saṅghassa tatonidānaṃ bhaṇḍanaṃ kalaho viggaho vivādo saṅghabhedo saṅgharāji saṅghavavatthānaṃ saṅghanānākaraṇa’nti, bhedagarukena, bhikkhave, bhikkhunā paresampi saddhāya sā āpatti desetabbā’”ti (mahāva. 453) –

Ādinā vuttaaṭṭhānisamse sampassamānenāti attho.

Pāliyaṃ āgatehi sattahīti “pubbevassa hoti ‘musā bhaṇissa’nti, bhaṇantassa hoti ‘musā bhaṇāmi’nti, bhaṇitassa hoti ‘musā mayā bhaṇita’nti vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya bhāva’nti (pārā. 220) evamāgatehi sattahi.

Abrahmacariyāti aseṭṭhacariyato. **Rattiṃ na bhuñjeyya vikālabhojananti** uposathaṃ upavuttho rattibhojanañca divāvikālabhojanañca na bhuñjeyya. **Mañce chamāyama sayetha santhate**ti kappiyamañce vā sudhāparikammakatāya bhūmiyaṃ vā tiṇapaṇṇapalālādīni santharivā kate santhate vā sayethāti attho. **Etañhi aṭṭhaṅgikamāhuposathanti** etaṃ pāṇātipātādīni asamācarantena upavutthauposathaṃ aṭṭhahi aṅgehi samannāgatattā “aṭṭhaṅgika”nti vadanti.

“Akappiyakataṃ hoti appaṭṭiggaṇhitaka”ntiādayo **aṭṭha anantirittā** nāma. **Sappiādi** aṭṭhame aruṇuggamane nissaggiyaṃ hoti. **Aṭṭhakavasena yojetvā veditabbānīti** purimāni aṭṭha ekaṃ aṭṭhakaṃ, tato ekaṃ apanetvā sesesupi ekekaṃ pakkhipitvāti evamādinā nayena aññānīpi aṭṭhakāni kātābbānīti attho.

Aṭṭhakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavāraṇṇanā

329. Navakesu āghātavatthūnīti (dī. ni. aṭṭha. 3.340; a. ni. aṭṭha. 3.9.29) āghātākaraṇāni. **Āghātaṭṭhāvinayānīti** āghātassa ṭṭhāvinayākaraṇāni. **Taṃ kutettha labbhāti** “taṃ anattakaraṇaṃ mā ahoṣī”ti etasmiṃ puggale kuto labbhā kena kāraṇena sakkā laddhuṃ. “Paro nāma parassa attano cittaruciya anattakaṃ karotī”ti evaṃ cintetvā āghātaṃ ṭṭhāvinodeti. Atha vā sacāhaṃ ṭṭhāṅkopapaṃ kareyyaṃ, taṃ kopakaraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbaṃ niratthakabhāvatoti attho. Kammassakā hi sattā, te kassa ruciya dukkhitā sukkhitā vā bhavanti, tasmā kevalaṃ tasmim mayhaṃ kujjhanamattamevāti adhippāyo. Atha vā taṃ kopakaraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā paramatthato kujjhitabbassa kujjhanakassa ca abhāvato. Saṅkhāramattañhetapaṃ yadidaṃ khandhapañcakaṃ yaṃ “satto”ti vuccati, te ca saṅkhārā ittarakālā khaṇikā, kassa ko kujjhatīti attho. “Kuto lābhā”tipi pāṭho, sacāhaṃ ettha kopapaṃ kareyyaṃ, tasmim me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyumaññātra anattappattitoti attho. Imasmiñca atthe **tanti** nipātamattameva hoti.

Taṇhaṃ paṭiccāti (dī. ni. aṭṭha. 2.103; a. ni. aṭṭha. 3.9.23) dve taṇhā esanatanhā esitatanhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni ṭṭhāṅgijivā bhoge esati gavesati, yaṃ **esanatanhā** nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu ṭṭhāṅgijivāya taṇhā, yaṃ **esitatanhā** nāma. Idha esitatanhā daṭṭhabbā. **Pariyesanāti** rūpādiārammaṇapariyesanā. Sā hi esanatanhāya satī

hoti. **Lābhoti** rūpādiārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti. **Vinicchayo** pana nāṇatanhādīṭṭhivittakkavasena catubbidho. Tattha “sukhavinicchayaṃ jaññā, sukhavinicchayaṃ ñatvā ajjhataṃ sukhamanuyuñjeyyā”ti (ma. ni. 3.323) ayaṃ **ñāṇavinicchayo**. “Vinicchayoti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca dīṭṭhivinicchayo cā”ti (mahāni. 102) evaṃ āgatāni aṭṭhasatatanhāvicaritāni **taṇhāvinicchayo**. Dvāsāṭṭhi dīṭṭhiyo **dīṭṭhivinicchayo**. “Chando kho, devānaminda, vittakkaniḍāno”ti (dī. ni. 2.358) imasmim̐ pana sutte idha **vinicchayoti** vutto **vittakkoyeva** āgato. Lābhaṃ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṃ sundarāsundarañca vittakkena vinicchinati “ettakaṃ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṃ saddārammaṇatthāya, ettakaṃ mayhaṃ bhavissati, ettakaṃ parassa, ettakaṃ paribhuñjissāmi, ettakaṃ nidahissāmī”ti. Tena vuttaṃ “**lābhaṃ paṭicca vinicchayo**”ti.

Chandarāgoti evaṃ akusalavitakkena vittakkite vatthusmim̐ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. **Ajjhosānanti** “ahaṃ, mama”nti balavasanniṭṭhānaṃ. **Pariggahoti** taṇhādīṭṭhivasena pariggahakaraṇaṃ. **Macchariyanti** parehi sādharānabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanattahaṃ vadanti “idaṃ acchariyaṃ mayheva hotu, mā aññassa acchariyaṃ hotūti pavattatā macchariyanti vuccati”ti. **Ārakkhoti** dvārapidahanamañjūsāgopanaḍivasena suṭṭhu rakkhaṇaṃ. Adhi karotīti **adhikaraṇaṃ**, kāraṇassettaṃ nāmaṃ. **Ārakkhādhikaraṇanti** bhāvanapūmsakaṃ, ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsu paranisedhanattahaṃ daṇḍassa ādānaṃ **daṇḍādānaṃ**. Ekatoḍhārādino sathassa ādānaṃ **sathādānaṃ**. **Kalahoti** kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo purimo virodho **viggaho**, pacchimo pacchimo **vivādo**. Tuvaṃ tuvanti agāravavasena “**tuvaṃ tuva**”nti vacanaṃ.

Adhiṭṭhitakālato paṭṭhāya na vikappetabbānti vikappentena adhiṭṭhānato pubbe vā

Vikappetabbaṃ, vijahitādhiṭṭhānaṃ vā pacchāvikappetabbaṃ. Avijahitādhiṭṭhānaṃ pana na vikappetabbanti adhippāyo. **Dukkaṭavasena vuttānti** “vaggāṃ bhikkhunisaṅghaṃ vaggasaññī ovadati”tiādinā (pāci. 150) nayena adhammakamme dve navakāni dukkaṭavasena vuttāni.

Navakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavāraṇṇanā

330. Dasakesu **natthi dinnantiādivasena veditabbānti** “natthi dinnāṃ, natthi yiṭṭhaṃ, natthi hutāṃ, natthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, natthi ayaṃ loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggaṭā sammāpaṭipannā, ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayāṃ abhiññā sacchikatvā pavedenti”ti (ma. ni. 2.94, 225; 3.91, 116; saṃ. ni. 3.210) evamāgataṃ sandhāya vuttaṃ. **Sassato lokotiādivasenānti** “sassato lokoti vā, asassato lokoti vā, antavā lokoti vā, anantavā lokoti vā, taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti vā, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti vā, hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā”ti (ma. ni. 1.269) evamāgataṃ saṅgaṇhāti.

Micchādīṭṭhiādayo micchāvimuttipariyosānti “micchādīṭṭhi micchāsānkappo micchāvācā micchākammanto micchāājīvo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhi micchāñānaṃ micchāvimuttī”ti (vibha. 970) evamāgataṃ sandhāya vadati. Tattha **micchāñānanti** pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpakaṃ katvā “sukataṃ mayā”ti paccavekkhaṇākārena ca uppanno moho. **Micchāvimuttīti** avimuttasseva sato vimuttisaññitā. **Samathakkhandhake niddīṭṭhāti** “oramattakaṃ adhikaraṇaṃ hoti, na ca gatigataṃ, na ca saritasārita”ntiādinā (cūḷava. 204) niddīṭṭhā. Samathakkhandhake vuttehi samannāgato hotīti sambandho. Māturakkhitādayo **dasa itthiyo**. Dhanakkītādayo **dasa bhariyāyo**.

Dasakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasakavāraṇṇanā

331. Ekādasakesu **na vodāyantīti** na pakāsanti. **Suyuttayānasadisāya katāyāti** icchiticchitakāle sukkena pavattetabbattā yuttayānaṃ viya katāya. **Yathā paṭiṭṭhā hotīti** sampattīnaṃ yathā paṭiṭṭhā hoti. **Anu anu pavattitāyāti** bhāvanābahulīkārehi anu anu pavattitāya.

Sukhaṃ supatītiādisu (a. ni. aṭṭha. 3.11.15; visuddhi 1.258) yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṃ supanti, evaṃ asupitvā sukhaṃ supati, niddaṃ okkantopi samāpattim̐ samāpanno viya hoti. **Sukhaṃ paṭibujjhātīti** yathā aññe nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhanti, evaṃ appaṭibujjhivā vikasamānamiva padumaṃ sukhaṃ nibbikāraṃ paṭibujjhanti. Anubhūtapubbavasena devatūpasamhāravasena cassa bhaddakameva supinaṃ hoti, na pāpakanti āha “**pāpakameva na passatī**”tiādi. Dhātukkabhahetukampi cassa bahulaṃ bhaddakameva siyā yebhuyyena cittajarūpānugunātāya utuāhājarūpānaṃ. Tattha **pāpakameva na passatīti** yathā aññe attānaṃ corehi samparivāritaṃ viya, vālehi upaddutaṃ viya, papāte patantaṃ viya ca passanti, evaṃ pāpakameva supinaṃ na passati. **Bhadrakaṃ pana vuḍḍhikāraṇabhūtaṃ passatīti** cetiyaṃ vandanto viya, pūjaṃ karonto viya, dhammaṃ suṇanto viya ca hoti.

Manussānaṃ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya, sīse piḷandhamālā viya ca manussānaṃ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṃ piyo hotīti** yatheva ca manussānaṃ piyo, evaṃ amanussānaṃ piyo hoti visākhathero viya. **Nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamaṭṭi** mettāvihārisa kāye uttarāya upāsikāya viya aggi vā, saṃyuttabhāṇakacūlasīvatttherasseva visaṃ vā, saṃkiccasāmaṇerasseva satthaṃ vā na kamaṭi na pavasati, nāssa kāyaṃ vikopeṭi vuttaṃ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti, ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṃ muñcamānā aṭṭhāsi. Eko luddako “taṃ vijjhissāmi” ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍakaṃ sattim muñci. Sā tassā sarīraṃ āhacca tālapaṇṇaṃ viya vivaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalaṃ pana vacchake balavahitacittatāya. Evaṃ mahānubhāvā mettā. **Khippaṃ samādhīyati** kenaci paripanthena parihīnājjhānassa byāpādassa dūrasamanussaritabhāvato khippameva samādhīyati. **Mukhavaṇṇo vippasīdati** bandhanā pamuttatālapakkaṃ viya cassa vippasannaṃ mukhaṃ hoti. **Asammūlho kālaṃ karoti** mettāvihārino sammohamaṇaṃ nāma natthi, asammūlho niddaṃ okkamanto viya kālaṃ karoti.

Ekādasakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ekuttarikanayaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathā dipucchāvissajjanāvaṇṇanā

332. “Saṅghaṃ, bhante, pavāremītiādi pavāraṇākathā nāmā” ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Atthavasapakaravaṇṇanā

334. **Paṭhamapārājikavaṇṇanāyameva vuttanti** “saṅghasutṭhutāyā” tiādīnaṃ atthavaṇṇanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dasakkhattuṃ yojanāya padasataṃ vuttanti** ekamūlakanāye dasakkhattuṃ yojanāya katāya saṅkhalikanāye vuttapadehi saddhiṃ padasataṃ vuttanti evamattho gahetabbo. Aññathā ekamūlake eva nāya na sakkā padasataṃ laddhuṃ. Ekamūlakanāyehi purimacchimapaḍāni ekato katvā ekekasmim vāre nava nava paḍāni vuttānīti dasakkhattuṃ yojanāya navuti paḍāniyeva labbhanti. Tasmā tāni navuti paḍāni saṅkhalikanāye baddhacakkavasena yojite dasa paḍāni labbhanti tehi saddhiṃ padasatanti sakkā vattaṃ. Ito aññathā pana ubhosupi nāyasaṃ vīsuṃ vīsuṃ atthasataṃ dhammasataṃca yathā labbhanti, tathā paṭhamapārājikasamvaṇṇanāyameva amhehi dassitaṃ, taṃ tattha vuttanāyeneva gahetabbaṃ. Purimacchimapaḍāni ekattena gahetvā “padasata” nti vuttatā **“tattha pacchimassa pacchimassa padassa vasena atthasataṃ, purimassa purimassa vasena dhammasata”** nti vuttaṃ. Tasmim padasate “saṅghasutṭhū” tiādīnā vuttapurimapaḍānaṃ vasena dhammasataṃ, “saṅghaphāsū” tiādīnā vuttapacchimapaḍānaṃ vasena atthasatanti adhippāyo.

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamagāthāsaṅgaṇikā

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā

335. **Aḍḍhuḍḍhasatānīti** tīpi satāni paññāsaṅga sikkhāpaḍāni. **Viggahanti** manussaviggahaṃ. **Atirekanti** dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ. **Kāḷakanti** “suddhakāḷakāna” nti vuttakāḷakaṃ. **Bhūṭanti** bhūṭārocaṇaṃ. **Paramparabhāntanti** paramparabhojanaṃ. **Bhikkhunīsa ca akkosoti** “yā pana bhikkhunī bhikkhuṃ akkoseyya vā paribhāseyya vā” ti (pāci. 1029) vuttasikkhāpadaṃ. **Antaravāsakanti** aññātikāya bhikkhunīyā cīvarapaṭiḅḅaṇaṃ. **Rūpiyanti** rūpiyasamvohāraṃ. **Suttanti** “sāmaṃ suttaṃ viññāpetvā tantavāyehi” ti (pārā. 637) vuttasikkhāpadaṃ. **Ujjhāpanaketi** ujjhāpanake khiyyanake pācittiyā. **Pācītipiḅḅanti** bhikkhunīparipācītaṃ. **Cīvaraṃ datvāti** “samaggena saṅghena cīvaraṃ datvā” ti (pāci. 485) vuttasikkhāpadaṃ. **Vosāsaṅgati** “bhikkhū paneva kulesu nimantitā bhūñjanti, tatra cesā bhikkhunī” ti (pāci. 558) vuttapāṭidesanīyaṃ. **Giragganti** “yā pana bhikkhunī naccaṃ vā gītaṃ vā” ti (pāci. 834) vuttasikkhāpadaṃ. **Cariyāti** “antovassaṃ cārikaṃ careyyā” ti (pāci. 970) ca, “vassaṃvutthā cārikaṃ na pakkameyyā” ti (pāci. 974) ca vuttasikkhāpadadvayaṃ. **Chandadānenāti** pāriṃvāsikena chandadānena.

Pārājikāni cattārīti bhikkhunīnaṃ cattārī pārājikāni. **Kuṭṭi** kuṭṭikārasikkhāpadaṃ. **Kosiyanti** kosiyamissakasikkhāpadaṃ. **Seyyāti** anupasampanna saḥaseyyasikkhāpadaṃ. **Khaṇaneti** pathavīkhaṇanaṃ. **Gaccha devateti** bhūtagāmasikkhāpadaṃ. **Siñcanti** sappānakaudakasiñcanaṃ. **Mahāvihāroti** mahallakavihāro. **Aññanti** aññāvādasā. **Dvāranti** yāva dvārakosā. **Sahadhammoti** sahadhammikaṃ vuccamāno. **Payopānanti** surusurukāraṃ. **Eḷakalomānīti** eḷakalomadhovāpanaṃ. **Pattoti** ūnapāñcabandhanapatto. **Ovādoti** bhikkhunupassayaṃ upasaṅkamitvā ovādo. **Bhesajjanti** taduttaribhesajjavīññāpanaṃ. **Sūcīti** aṭṭhimayādisūcigharaṃ. **Āraññīkoti** “yāni kho pana tāni āraññakāni senāsanāni” tiādīnā (pāci. 570) vuttapāṭidesanīyaṃ. **Ovādoti** “yā pana bhikkhunī ovādāya vā samvāsāya vā na gaccheyyā” ti (pāci. 1055) vuttasikkhāpadaṃ.

Pārājikāni cattārītiādīnā chasu nāgaresu paññattaṃ ekato sampiṇḍitvā sāvatthiyā paññattaṃ vīsuṃ gaṇetvā sabbāneva

sikkhāpadāni dvīhi rāsīhi saṅgaṇhāti.

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuvipattivaṇṇanā

336. Ekaṭṭiṣṣa garukā nāma ubhato aṭṭha pārājikā, bhikkhūnaṃ terasa, bhikkhūnaṃ dasa saṅghādisesā. **Aṭṭhettha anavasesā**ti etesu yathāvuttagarukesu sādharmaṇāsādhāraṇavasena aṭṭha pārājikā anavasesā nāma.

Asādhāraṇādivaṇṇanā

338. “Dhovanaṅca paṭiggaho”ti gāthā aṭṭhakathācariyānaṃ. Tattha **dhovanaṅca paṭiggahoti** aññātikāya bhikkhuniyā cīvaradhovāpanaṃ cīvarapaṭiggahaṅgaṅga. **Koseyya...pe... dve lomāti** eḷakalomavagge ādito satta sikkhāpadāni vuttāni. **Vassikāti** vassikasāṭikāsikkhāpadaṃ. **Araññakena cāti** sāsaṅkasikkhāpadaṃ vuttaṃ. **Pañṭanti** pañṭitabhojanaviññatti. **Ūnanti** ūnavīsativassasikkhāpadaṃ. **Nisīdane ca yā sikkhā, vassikā yā ca sāṭikāti** nisīdanavassikasāṭikānaṃ pamāṇāṭikkamo.

Āpattikkhandhā ceva uposathādīni ca “pārājikasāṅghādisesā”tiādīnā vibhattatā “**vibhattiyo**”ti vuttāni. **Tevīsati saṅghādisesā**ti bhikkhūnaṃ āgatāni dasa, bhikkhūnaṃ terasāti tevīsati. **Dvecattālisa nissaggiyā**tiādīsipi eseva nayo. **Dvīhi...pe... kiccaṃ ekena sammatīti** dvīhi vivādādhikaraṇaṃ, catūhi anuvādādhikaraṇaṃ, tīhi āpattādhikaraṇaṃ, ekena kiccādhikaraṇaṃ sammatīti attho.

339. Niraṅkatoti saṅghamhā apasārīto.

Adhikaraṇabhedavaṇṇanā

340. Yasmā adhikaraṇaṃ ukkoṭento samathappattameva ukkoṭeti, tasmā “**vivādādhikaraṇaṃ ukkoṭento kati samathe ukkoṭeti**”tiādi vuttaṃ.

341. Pāḷimuttakavinicchayenevāti vinayalakkhaṇaṃ vinā kevalaṃ dhammadesanāmatavasenevāti attho. **Yenāpi vinicchayenāti** pāḷimuttakavinicchayameva sandhāya vuttaṃ. **Khandhakato ca parivārato ca suttenāti** khandhakaparivārato aññāsuttēna. **Nijjhāpentīti** paññāpentī.

342. Kiccaṃ nissāya uppajjanakakiccānanti pubbe kataukkhepaṇīyādīkiccaṃ nissāya uppajjanakakiccānaṃ. Kīdisānaṃ? Yāvattiyasamanubhāsanādīnaṃ.

343. Taṃ hīti taṃ vivādādhikaraṇaṃ.

344. Adhikaraṇesu yena adhikaraṇena sammanti, taṃ dassetuṃ vuttanti yadā adhikaraṇehi sammanti, tadā kiccādhikaraṇeneva sammanti, na aññehi adhikaraṇehīti dassanattaṃ vuttanti adhippāyo.

353. “Sattannaṃ samathānaṃ katame chattiṣṣa samuṭṭhānā”ti pucchitvāpi “kammaṣa kiriyā karaṇa”ntiādīnā sammukhāvīnāyassa samuṭṭhānāni avibhajitvāva sativīnāyādīnaṃ channaññeva cha samuṭṭhānāni vibhattāni, taṃ kasmāti āha “**kiñcāpi sattannaṃ samathāna**”ntiādi. Sativīnāyādīnaṃ viya saṅghasammukhatādīnaṃ kicccayatā nāma natthīti āha “**kammasāṅghābhāvenā**”ti.

Dutiyagāthāsāṅgaṇikavaṇṇanā

359. Mantaggahaṇanti aññamaññaṃ saṃsandanaṃ. Anu anu sandhānaṃ anusandhitanti bhāvasādhano **anusandhitasaddoti** āha “**anusandhitanti kathānusandhī**”ti.

Saṅgāmadvayaṇṇanā

365. Ṭhānanisajjavattādinissitāti “evaṃ ṭhātabbaṃ, evaṃ nisīditabba”nti evamādikā. **Saññājananatthanti** cūḍitakocodakānaṃ saññūppādanattaṃ. **Anuyogavattaṃ kathāpetvāti** “kiṃ anuyogavattaṃ jānāsī”ti pucchitvā teneva kathāpetvā.

375. Nīlādivaṇṇāvaṇṇavasenāti nīlādivaṇṇavasena ārogyatthādivaṇṇavasena ca.

Kathinabhedavaṇṇanā

404. **Purejātapaccaye panesa uddiṭṭhadhammesu ekadhammampi na labhatī** esa udakāharaṇādipayogo attano purejātapaccayabhāve pubbakaraṇavasena uddiṭṭhesu dhovanādihhammesu ekadhammampi na labhati attano purejātassa pubbakaraṇasaṅgahitassa dhammassa natthitāya.

412. **Rūpādīsu dhammesūti** vaṇṇagandhādīsu suddhaṭṭhakadhammesu.

416. **Purimā dveti** imasmiṃ adhikāre paṭhamaṃ vuttā antarubbhārasahubbhārā, na pakkamanantikādayo dve uddhārā.

Upālīpañcakavaṇṇanā

420-421. **Omaddakārakoti** omadditvā abhibhavītvā kārako. **Upatthambho na dātabboti** sāmaggivināsāya anubalaṃ na dātabbaṃ. **Diṭṭhāvīkammampi katvāti** “na metaṃ khamatī”ti diṭṭhiṃ āvi katvāpi.

Vohāravaggavaṇṇanā

424. Kāyappayogena āpaṇṇitabbā **kāyappayogā**. Vacīpayogena āpaṇṇitabbā **vacīpayogā**. **Navasu ṭhānesūti** osāraṇādīsu navasu ṭhānesu. **Dvīsu ṭhānesūti** ñattidutiyañatticatutthakammesu. **Tasmāti** yasmā mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena ubhatovibhaṅgā asaṅgahitā, tasmā. Yaṃ kurundiyaṃ vuttaṃ, taṃ gahetabbanti sambandho.

Diṭṭhāvīkammavaggavaṇṇanā

425. “Catūhi pañcahi”ti vacanato dvīhi vā tīhi vā ekato desetum vaṭṭati, tato paraṃ na vaṭṭati. **Mālakasīmāyāti** khaṇḍasīmāya. **Avippavāsasīmāyāti** mahāsīmāya.

Musāvādavaggavaṇṇanā

444. **Pariyāyena jānantassa vuttamusāvādoti** yassa kassaci jānantassa pariyāyena vuttamusāvādoti attho.

446. **Anuyogo na dātabboti** tena vuttaṃ anādiyitvā tuṅhī bhavitabbanti attho.

Bhikkhunovādavaggavaṇṇanā

454. **Ekūnavīsatiḥedāyāti** maggapaccavekkhaṇādivasena ekūnavīsatiḥedāya.

Adhikaraṇavūpasamavaggavaṇṇanā

458. **Pañcahi kāraṇehīti** idaṃ atthanipphādanakāni tesam pubbabhāgāni ca kāraṇabhāvasāmaññena ekajjhaṃ gahetvā vuttaṃ, na pana sabbesaṃ pañcannaṃ samānayogakkhemattā. **Anussāvanenāti** bhedassa anurūpasāvanena. Yathā bhedo hoti, evaṃ bhinditabbānaṃ bhikkhūnaṃ attano vacanassa sāvanena viññāpanenāti attho. Tenāha “**nanu tumhe**”tiādi. **Kaṇṇamūle vacībhedaṃ katvāti** etena pākaṭaṃ katvā bhedakaravattudīpanaṃ voharaṇaṃ. Tattha attanā vinicchitamattaṃ rahassavasena viññāpanaṃ anussāvananti dasseti. **Kammameva uddeso vā pamāṇanti** tehi saṅghabhedasiddhito pamāṇaṃ, itare pana tesam sambhārahūtā. Tenāha “**vohārā**”tiādi. **Tatthāti** voharaṇe.

Kathinatthāravaggavaṇṇanā

467. **Antarā vuttakāraṇenāti** “tañhi vandantassa mañcapādādisupi nalāṭaṃ paṭihaññeyyā”tiādinā vuttakāraṇena.

Samuṭṭhānavaṇṇanā

470. **Pubbe vuttamevāti** sahaseyyādipaṇṇattivajjaṃ. **Itaranti** sacittakaṃ. **Bhīmsāpanādīni katvāti** bhīmsāpanādīnā āpattiṃ āpaṇṇitvāti adhippāyo.

Aparadutiyaḡāthāsāṅgaṇikaṃ

Kāyikādiāpattivaṇṇanā

474. Vinaye garukā **vinayagarukā**. Kiñcāpi idaṃ dvīsu gāthāsu āgataṃ, aññehi pana missetvā vuttabhāvato nānākaraṇaṃ paccetabbaṃ.

Desanāgāminiyādivaṇṇanā

475. **Dve saṃvāsakabhūmiyoti** ettha **bhūmīti** avatthā. Aṅgahīnatā kāraṇavekallavasenaṃ veditabbāti āha “**apicetthā**”tiādi. **Esa nayoti** “apicetthā”tiādinā vuttanayo. **Vanappatiṃ chindantassa pārājikanti** adinnādāne vanappatikathāya āgataṃ parasantakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Vissatthichaḍḍaneti** sukkavissatthiyā mocane. **Dukkaṭā katāti** dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Paṭhamasikkhāpadamhiyevāti** bhikkhunovādakavaggassa paṭhamasikkhāpadeyeva. Āmakadhaññaṃ viññāpetvā bhuñjantiyā pubbapayoge dukkaṭaṃ, ajjhohāre pācittiyā.

Pācittiyavaṇṇanā

476. **Abbhūhasīloti** abhinavasīlo.

478. **Asuttakanti** suttavirahitaṃ, suttato apanītaṃ natthīti attho.

Sedamocanagāthā

Avippavāsādipaṇhavaṇṇanā

479. Sedamocanagāthāsu **tahinti** tasmaṃ puggale. “Akappiyasambhogo nāma methunadhammādi”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Esā pañhā kusalehi cintitāti** liṅgavipallāsavasenetāṃ vuttaṃ, eso pañho kusalehi cintitoti attho.

Dasāti avandiye dasa. **Ekādasāti** paṇḍakādayo ekādasā. **Ubbhakkhake na vadāmīti** iminā mukhe methunadhammābhāvaṃ dīpeti. **Adhonābhiṃ vivajjiyāti** iminā vaccamaggapassāvamaggesu.

Gāmantarapariyāpannaṃ nadīpāraṃ okkantabhikkhuniṃ sandhāyāti ettha nadī bhikkhuniyā gāmapariyāpannā, paratīraṃ gāmantarapariyāpannaṃ. Tattha paratīre paṭhamaleḍḍupātappamāṇo gāmūpacāro nadīpariyantena paricchinnō, tasmā paratīre ratanamattampi araññaṃ natthi, paratīrañca tiṇḍīhi paṭicchannattā dassanūpacāravirahitaṃ karoti. Tattha attano gāme āpatti natthi, paratīre pana paṭhamaleḍḍupātasañkhāte gāmūpacāreyeva pādaṃ ṭhapeti. Antare **abhidhamme** vuttanayena araññabhūtaṃ sakagāmaṃ atikkamati nāma, tasmā gaṇamhā ohīyanā nāma hotīti veditabbaṃ.

Bhikkhūnaṃ santike ekatoupasampannā nāma mahāpajāpatipamukhā pañcasatasākiniyo bhikkhuniyo. Mahāpajāpatipi hi ānandattherena dinnaovādassa paṭiggahitattā bhikkhūnaṃ santike upasampannā nāma.

Pārājikādipaṇhavaṇṇanā

480. Saha dussena methunavītikamassa sakkūṇeyyatāya “**dussakuṭīdīni sandhāyā**”ti vuttaṃ. **Liṅgaparivattaṃ sandhāya vuttāti** “liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇassa vijahanato sāmaṃ gahetvā bhuñjituṃ na vaṭṭati”ti liṅgaparivattanaṃ sandhāya vuttā.

481. **Suppatiṭṭhitaniḥrodhasadisanti** yojanadviojanādiparamaṃ mahāniḥrodhaṃ sandhāya vuttaṃ.

Sedamocanagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggo

Kammavaggavaṇṇanā

483. Kammavagge ummattakassa bhikkhuno ummattakasammuti ummattake yācitvā gate asamukhāpi dātuṃ vaṭṭati, tattha nisinnepi na kuppati niyamābhāvato. Asammukhā kate pana dosābhāvaṃ dassetuṃ “**asammukhākatam sukataṃ hoti**”ti vuttaṃ. Dūtena upasampadā pana sammukhā kātuṃ na sakkā kammavācānāntasambhavato. Pattanikkujjanādayo hatthapāsato apanītamattepi kātuṃ vaṭṭanti. **Saṅghasammukhatāti**ādīsu yāvatikā bhikkhū kammappattā, te āgatā hontī, chandārahānaṃ chando āhaṭo hoti, sammukhībhūtā na paṭikkosanti, ayaṃ **saṅghasammukhatā**. Yena dhammena yena vinayena yena satthusāsanena saṅgho kammaṃ karoti, ayaṃ **dhammasammukhatā**. Tattha **dhammoti** bhūtaṃ vatthu. **Vinayoti** codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsanam** nāma ñattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. Yassa saṅgho kammaṃ karoti, tassa sammukhabhāvo **puggalasammukhatā**. Kattikamāsassa pavāraṇamāsattā “**ṭhapetvā kattikamāsa**”nti vuttaṃ. **Paccukkaḍḍhitvā ṭhapitadivaso cāti** kālapakkhe cātuddasiṃ vā pannarasīṃ vā sandhāya vuttaṃ. **Dve ca puṇṇamāsiyoti**

paṭhamapacchimavassūpagatānaṃ vasena vuttaṃ.

485. Thānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ **sithilaṃ**, tāniyeva dhanitāni asithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ **dhanitaṃ**. Dvimattakālaṃ **dīghaṃ**, ekamattakālaṃ **rassaṃ**. **Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedoti** evaṃ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa dasappakārena pabhedo. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathāhippetatthabyañjanato byañjanāni ca. Saṃyogo paro etasmāti saṃyogaparo, na saṃyogaparo **asam̐yogaparo**. **Āyasmato buddharakkhitatherassa yassa na khamatīti** ettha **ta-kāra na-kārasahitākāro** asam̐yogaparo. **Karaṇānīti** kaṇṭhādāni.

488. Anukkhattā pārājikaṃ anāpannā ca pakatattāti āha “**pakatattā anukkhattā**”tiādi. Tattha **anissāritāti** purimapadasseva vevacanaṃ. **Parisuddhasīlāti** pārājikaṃ anāpannā. **Na tesam̐ chando vā parisuddhi vā etīti** tīsu dvīsu vā nisinnesu ekassa vā dvinnam̐ vā chandapārisuddhi āhaṭāpi anāhaṭāva hotīti adhippāyo.

Apalokanakammakathāvaṇṇanā

495-496. **Kāyasambhogasāmaggīti** sahaseyyapaṭiggahaṇādi. **So ratoti** subhe rato. Suṭṭhu oratoti vā **sorato**. **Nivātavuttīti** nīcavutti. **Paṭisaṅkhāti** paṭisaṅkhāya nāṇena upaparikkhitvā. Yaṃ taṃ avandiyakammaṃ anuññātanti sambandho. **Imassa apalokanakammasa thānaṃ hotīti** evampi apalokanakammaṃ pavattatīti attho. Kammameva lakkhaṇanti **kammalakkhaṇaṃ**. Osāraṇanissāraṇaḥhaṇḍukammādayo viya kammañca hutvā aññañca nāmaṃ na labhati, kammameva hutvā upalakkhīyatīti “kammalakkhaṇa”ntī vuccati. **Etampi kammalakkhaṇamevāti** vuttakammalakkhaṇaṃ dassetuṃ “**acchinnacīvarajīṇnacīvaranaṭṭhacīvarāna**”ntīādi vuttaṃ. **Ṇapalibodhampīti** iṇameva palibodho iṇapalibodho, tampi dātuṃ vaṭṭati. Sace tādīsaṃ bhikkhuṃ iṇāyikā palibundhanti, tatrūppādatopi tassa iṇaṃ sodhetuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

Chattaṃ vā vedikaṃ vāti ettha **vedikāti** cetiyassa upari caturassacayo vuccati. **Chattanti** tato uddhaṃ valayāni dassetvā kato aggacayo vuccati. **Cetiyassa upanikkhepatoti** cetiye navakammattāya upanikkhattato, cetiyasantakatoti vuttaṃ hoti. **Aññā katikā kātabbāti** purimakatikāya asaṅgahitattā vuttaṃ. **Tehīti** yesaṃ puggalikaṭṭhāne tiṭṭhanti, tehi. **Dasabhāgantī** dasamabhāgaṃ. **Tatthāti** tasmīṃ vihāre. **Mūleti** pubbe. “**Ito paṭṭhāya bhājetvā khādantū**”ti vacaneneva yathāsukhaṃ paribhogo paṭikkhitto hotīti āha “**purimakatikā paṭippassambhati**”ti.

Anuvaritvāti pacchato pacchato gantvā. **Apaccāsīsentenāti** tesam̐ santikā

Paccayaṃ apaccāsīsentena. **Mūlabhāgantī** vuttamevatthaṃ vibhāveti “**dasabhāgamatta**”nti. **Akatāvāsaṃ vā katvāti** tato uppannāyena katvā. **Jaggitakāle ca na vāretabbāti** jaggitānaṃ pupphaphalabharitakāle na vāretabbā. **Jagganakāleti** jaggitūṃ āradhakāle. **Ṇattikammaṭṭhānabhedeti** ṇattikammasa thānabhede.

Kammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Apaññatte paññattavaggavaṇṇanā

500. Satta āpattikkhandhā paññattaṃ nāmāti sambandho. Kakusandhakoṇāgamanakassapā eva satta āpattikkhandhe paññapesuṃ, vipassīdayo pana ovādapātimokkhaṃ uddisīṃsu, na sikkhāpadaṃ paññapesunti āha “**kakusandhañca... pe... antarā kenaci apaññatte sikkhāpade**”ti. Sesamettha suviññeyyameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Parivāraṭṭhakathāvaṇṇanā samattā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Avasānagāthāsu pana ayamatto. **Vibhattadesananti** ubhatovibhaṅgakhandhakaparivārehi vibhattadesanaṃ vinayaṭṭhakanti yojetabbaṃ. **Tassāti** tassa vinayassa.

Tatridantiādi paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ vuttanayameva.

Satthumahābodhivibhūsitoti satthunā paribhuttamahābodhivibhūsito maṇḍito, tassa mahāvihārasa dakkhiṇabhāge uttamaṃ yaṃ padhānagharanti sambandho. Tattha **padhānagharanti** taṃnāmaṃ pariveṇaṃ. **Sucīcārittasīlena, bhikkhusaṅghena sevīanti** idampi padhānagharavisesanaṃ.

Tatthāti tasmīṃ padhānaghare. **Cārupākārasaṅcīanti** manāpena pākārena parikkhattaṃ. **Sītacchāyatarūpetanti**

ghananicitapattasañchannasākhāpasākhātāya sītaccāyehi rukkhehi upetaṃ.
Vikasitakamalakuvalayapuṇḍarīkasogandhikādīpupphasañchannamadhurasītaludakapuṇṇatāya sampannā salilāsāyā assāti **sampannasalilāsāyo**. **Uddisitvāti** buddhasiriṃ nāma therāṃ nissāya, tassa ajjhesanaṃ nissāyāti vuttaṃ hoti. **Iddhāti** atthavinicchayādīhi iddhā phītā paripuṇṇā.

Sirinivāsassāti siriya nivāsaṭṭhānabhūta. **Jayasamvacchareti** jayappattasamvacchare. **Ayanti** therāṃ buddhasiriṃ uddissa yā vinayavaṇṇanā āradhā, ayaṃ. **Dhammūpasamhitāti** kusalasannissitā. Idāni sadevakassa lokassa accantasukhādhigamāya attano puññaṃ pariṇāmento “**ciraṭṭhitattha dhammassā**”tiādimāha. Tatha **samācīnti** upacitaṃ. **Sabbassa ānubhāvenāti** sabbassa tassa puññassa tejena. **Sabbepi pāṇinoti** kāmāvacarādibhedā sabbe sattā. **Saddhammarasasevīnoti** yathārahaṃ bodhittayādhigamavasena saddhammarasasevīno bhavantu. Sesamettha suviññeyyameva.

Nigamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvātā ca –

Vinaye pāṭavattāya, sāsanaṃ ca vuḍḍhiyā;
Vaṇṇanā yā samāradhā, vinayaṭṭhakathāya sā.

Sāratthadīpanī nāma, sabbaso pariniṭṭhitā;
Timsasahassamattehi, ganthehi parimāṇato.

Ajjhesito narindena, sohaṃ **parakkamabāhunā**;
Saddhammaṭṭhitikāmena, sāsanaṃ jōtakārīnā.

Teneva kārite ramme, pāsādasatamaṇḍite;
Nānādumagaṇākiṇṇe, bhāvanābhīratālaye.

Sītalūdakasampanne, vasaṃ **jetavane** imaṃ;
Atthabyañjanasampannaṃ, akāsīṃ suvinicchayaṃ.

Yaṃ siddhaṃ iminā puññaṃ, yaṃ caññaṃ pasutaṃ mayā;
Etena puññaṃ kammena, dutiye attasambhave.

Tāvatiṃse pamodento, sīlacāraguṇe rato;
Alaggo pañcakāmesu, patvāna paṭhamāṃ phalaṃ.

Antime atthabhāvamhi, metteyyaṃ munipuṅgavaṃ;
Lokaggapuggalaṃ nāthaṃ, sabbasattahite rataṃ.

Disvāna tassa dhīrassa, sutvā saddhammadesanaṃ;
Adhigantvā phalaṃ aggaṃ, sobheyyaṃ jīnasānaṃ.

Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva imaṃ paṃṇaṃ;
Niratā puññaṃ kammesu, jōtentu jīnasānaṃ.

Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā;
Niccāṃ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṃ padanti.

Sāratthadīpanī nāma vinayaṭṭhikā niṭṭhitā.